

იროდიონ სურგულაძე

ხელისუფლება და სამართალი

თბილისი
2002

ირ. სურგულაძის წიგნის "ხელისუფლება და სამართალი", ქართული თარგმანი მომზადდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის სახელმწიფოსა და სამართლის ინსტიტუტის სისხლის სამართლისა და პროცესის განყოფილებაში

გერმანულიდან თარგმნა და შესავალი წერილი დაურთო *ოთარ გამყრელიძემ*

წიგნის ქართულ ტექსტთან ერთად, ვაქვეყნებთ ირ. სურგულაძის პასუხს გ. ნანეიშვილის პოლემიკურ წერილზე, აგრეთვე მისსავე სადოქტორო დისერტაციის თემისებს და დასკვნას გ. ნანეიშვილის დისერტაციაზე, რომელიც პირველად ქვეყნდება

თარგმანის რედაქტორია *გიორგი ხუბუა*

წიგნის მომზადებაში მონაწილეობისათვის მადლობას ვუხდით ვია გეწაძეს, ირაკლ სესიაშვილსა და ნინო სუქნიძეს

აიწყო და დაკაბადონდა საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაციაში.

ავლევის ქ. 21
თბილისი 380001, საქართველო
(+995 32) 93 61 01
ტირაჟი 1000 ცალი

რედაქციაში შემოსული მასალები არ რეცენზირდება და გამოხატავს მხოლოდ ავტორის შეხედულებებს. აკრძალულია აქ მოყვანილი მასალების გადაბეჭდვა, გამრავლება ან გაერცელება კომერციული მიზნით, ასოციაციის წერილობითი ნებართვის გარეშე.

© 2002. საქართველოს ახალგაზრდა იურისტთა ასოციაცია

© 2002. ლამაზა სურგულაძე

ISBN 99928-818-5-2

შინაარსი

იროდიონ სურგულაძე და მისი ნიგნი "ხელისუფლება და საგარტალი"	4
ხელისუფლება და საგარტალი; სადოქტორო დისერტაციის თეზისები	35
ხელისუფლება და საგარტალი	41
წინასიტყვაობა	43
შესავალი	44
პირველი მონაკვეთი	56
მეორე მონაკვეთი	108
იურიდიული გეთოდოლოგიისთვის აასუქი გ. ნანიშვილს	190
დასკვნა გ. ნანიშვილის სადისერტაციოდ წარმოდგენილ ნაშრომზედ "საგარტლის ნამდვილოა და ცდა წორმატიული ფაქტების დასაბუთებისა"	213
GEWALT UND RECHT	245
Vorwort	247
Einleitung	248
I. Abschnitt	262
II. Abschnitt	316

იროდიონ სურგულაძე და მისი ნიჭი “ხელისუფლება და სამართალი”

იროდიონ აპოლონის ძე სურგულაძე დაიბადა რაჭვის მაზრის სოფელ ხვანჭკარაში 1893 წ. 16 მაისს. მამამისი სოფლის მღვდელი იყო. დაწყებითი განათლება მომავალმა მეცნიერმა მიიღო სოფლის ორკლასიან სკოლაში, რომლის დამთავრების შემდეგ სწავლა განაგრძო ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში. თავის ავტობიოგრაფიაში ირ. სურგულაძე აღნიშნავს, რომ ქუთაისის სასწავლებელში სწავლის ფულს მიგზავნიდა ბიძაჩემი (დედის ძმა), რომელიც უცოლშვილო იყო.

ქუთაისიდან ირ. სურგულაძე თბილისის სასულიერო სემინარიაში გადასულა. თბილისში საცხოვრებელ ფულს იგი ნაწილობრივ თვითონ შოულობდა კერძო გაკვეთილების მეშვეობით, ნაწილობრივ კი მას უფროსი ძმა ეხმარებოდა.

თბილისის სასულიერო სემინარიის დამთავრების შემდეგ ირ. სურგულაძემ ქ.პეტერბურგს მიაშურა, სადაც შევიდა ფსიქო-ნევროლოგიურ ინსტიტუტში. მაგრამ იქაური ჰაერის შეუგუებლობის გამო მან მიატოვა პეტერბურგი და სწავლა დაიწყო ესტონეთში ქ. ღორაპატის (იურიევი, ტარტუ) უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე.

უნივერსიტეტის სწავლის წლებშივე გამოჩნდა მომავალი მეცნიერის ნიჭიერება და მეცნიერული მუშაობისადმი მიდრეკილება. მესამე კურსის სტუდენტმა ირ. სურგულაძემ დაწერა სამეცნიერო ნაშრომი “Философские предпосылки учения о праве”, რომლისთვისაც ის უნივერსიტეტის პირველი პრემიით დააჯილდოვეს.

უნივერსიტეტის დამთავრების შემდეგ ირ. სურგულაძე დატოვეს საპროფესოროდ მოსამზადებლად სახელმწიფო სამართალში პროფესორ ლ. შლანდის ხელმძღვანელობით. მაგრამ როგორც კი თბილისში უნივერსიტეტი გაიხსნა, მან გადაწყვიტა საქართველოში დაბრუნებულიყო.

1921 წ. ირ. სურგულაძე მუშაობდა რაჭვის მაზრის იუსტიციის განყოფილების გამგედ. 1922 წ. კი ის აირჩიეს ქ. თბილისის მე-8 უბნის სახალხო მოსამართლედ. იმავე წელს მან ჩააბარა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სოც.ეკონომიკურ ფაკულტეტზე ზეპირი სადოქტორო გამოცდები და ამის საფუძველზე აირჩიეს ლექტორად სახელმწიფო სამართლის, ადმინისტრაციული და შრომის სამართლის კათედრაზე. იგი კითხულობდა ლექციებს თბილისის უნივერსიტეტის სოციალ-ეკონომიკურ ფაკულტეტზე სახელმწიფო სამართალში, ადმინისტრაციულ სამართალში, შრომის, საერთაშორისო და საფინანსო სამართალში.

ამავე დროს, ირ. სურგულაძე აგრძელებდა პრაქტიკულ იურიდიულ საქმიანობას, კერძოდ, 1922-25 წ.წ. მუშაობდა შრომის სასამართლოს თავმჯდომარედ, ხოლო 1925-27 წ.წ. იყო საქართველოს უზენაესი სასამართლოს წევრი. 1927 წლიდან იგი თავს ანებებს პრაქტიკულ მოღვაწეობას უნივერსიტეტში დიდი დატვირთვის გამო.

1927 წ. ირ. სურგულაძემ დაიცვა სადოქტორო დისერტაცია და მიენიჭა ჯერ დოცენტის, ხოლო 1930 წ. პროფესორის წოდება. ეს იყო პირველი დისერტაცია, რომელიც სამართლის მეცნიერების დოქტორის ხარისხის მოსაპოვებლად იყო დაცული თბილისის უნივერსიტეტში. 1930 წ. იგი იწყებს მუშაობას სამართლის გაერთიანებული კათედრის გამგედ.

ირ. სურგულაძე ახალი ქართული იურიდიული განათლების სათავეში დგას. 20-იანი წლების დასაწყისიდან, როცა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში სოციალ-ეკონომიკურ

ფაქტობრივად გაიხსნა იურიდიული განყოფილება და ჩვენში შეიქმნა ერთ-ერთი სამართლებრივი კადრების მომზადების შესაძლებლობა, ირ. სურგულაძემ ერთ-ერთმა პირველმა გატეხა ახალი ქართული იურიდიული განათლების ყაშირი. იგი იურიდიული განათლების სერიოზულ ორგანიზატორად მოგვევლინა საქართველოში პროფესორ ლ. ანდრონიკაშვილთან ერთად და ამის დაეწევა არ შეიძლება.

1926-30 წ.წ. ირ. სურგულაძე სოციალ-დემოკრატიული ფაქტობრივი დეკანის მოადგილე იყო. 1930-33 წ.წ., როცა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ადგილას რამდენიმე ინსტიტუტი ჩამოყალიბდა, ირ. სურგულაძეს დაეკისრა ახლად შექმნილი საბჭოთა აღმშენებლობისა და სამართლის ინსტიტუტის სასწავლო ნაწილის ხელმძღვანელობა.

1936-37 წ.წ. იგი იყო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაქტობრივი დეკანი. ამ თანამდებობიდან ის გადადგა საკუთარი განცხადებით, რომელიც უნივერსიტეტის რექტორის სახელზე დაწერილი 1937 წ. 10 ივლისის თარიღით. როგორც განცხადებაშია აღნიშნული, ირ. სურგულაძემ დეკანობაზე უარი თქვა ჯანმრთელობის მდგომარეობის გაუარესების გამო.

მიუხედავად ამისა, ირ. სურგულაძეს იურიდიული ფაქტობრივი დეკანის ხარისხი არ აუღია და ერთი წუთითაც არ შეუწყვეტია მეცადინეობა, რათა ფაქტობრივად იმ წლებში შექმნილი მძიმე მდგომარეობა როგორც ცოტათი მაინც გამოესწორებინა. ამ თვალსაზრისით საყურადღებოა ჩვენამდე მოღწეული ირ. სურგულაძის მოხსენებითი ბარათი საქართველოს ცენტრალური კომიტეტის მამინძღვლი მდივნის პროფესორ პეტრე შარიასადმი. შეცნობის არქივში შემორჩენილია ამ მოხსენებითი ბარათის ორი ვარიანტი.

“ღრმად პატივცემულო ანხ. პეტრე! – ვითხოვლობთ მოხსენებითი ბარათის ერთ-ერთ ვარიანტში – უნუგეშო მდგომარეობა, რომელშიდაც იმყოფება იურიდიული (უმაღლესი) განათლების საქმე ჩვენში მაიძულებს მე მოგმართოთ თქვენ თხოვნით, რათა მიაპყროთ ყურადღება ამ მდგომარეობას და თქვენი ავტორიტეტული ჩარევით შექმნათ პირობები იურიდიული განათლების ნორმალური განვითარების”.
 იმ დროისათვის რომ იურიდიულ ფაქტობრივად მართლაც სავალალო მდგომარეობა ყოფილა შექმნილი, “ეს ფაქტი ურყევად დაადასტურა – ვითხოვლობთ ხსენებულ მოხსენებით ბარათში – სპეციალურმა კომისიამ, რომელიც ამ ორიოდე წლის წინათ გამოყოფილი იყო საქ. კომუნისტური პარტიის (ბ) ცენტრალური კომიტეტის დადგენილებით უნივერსიტეტის შესასწავლად”.

ამ კომისიის იურიდიული ფაქტობრივი დეკანისათვის დაუეწევა სხვადასხვა ღონისძიებების განხორციელება შექმნილი მდგომარეობის გამოსწორებლად. ყველაზე მთავარი ამ ღონისძიებებიდან ყოფილა ის, რომ გაეძლიერებინათ მეცადინეობა სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობის და სამეცნიერო დისერტაციების დაცვისათვის. ირ. სურგულაძე აღნიშნავს, რომ ეს დაეკავებები “დღესაც შეუსრულებელია, პირიქით, რიგი ფაქტებისა ადასტურებენ, რომ ფაქტობრივი ხელმძღვანელობა დღესაც ძველი გზით და ამ მიითებთა საწინააღმდეგოდ განაგრძობს საქმიანობას”.

ირ. სურგულაძე ბრალს დებს ფაქტობრივი დეკანის ხელმძღვანელობას, კერძოდ, დეკანს მირიანაშვილს, რომ მან არ დააკომპლექტა ფაქტობრივი “მაღალი კვალიფიკაციის სპეციალისტებით” და რომ ფაქტობრივად “ძირითადი და მნიშვნელოვანი დისციპლინების ხელმძღვანელებად” ისინი მოიწვია, რომელთა უმრავლესობას “არაფერი აქვთ საერთო მეცნიერებასთან და მათი სპეციალისტობა სათანადო დარგში არაფრით დაძტკიცებული არ არის და, რბილად რომ ვთქვათ, დიდი ეჭვის ქვეშ სდგას”.

მოხსენებით ბარათში აღნიშნულია, რომ ეს შემთხვევითი ხალხი იურიდიულ ფაქულტეტზე მოხვდა ფაქულტეტის ხელმძღვანელობის წყალობით, რომელიც არ იცავდა პედაგოგთა მოწვევის მტკიცედ დადგენილ საკონკურსო წესს. "დოც. მირიანაშვილი, - წერს იროდიონ სურგულაძე - საგნის ხელმძღვანელებად ამა თუ იმ პირს პირადი ნაცნობობის ან ნათესაური კავშირის მიხედვით იწვევს".

ამის შედეგად ფაქულტეტზე ხდებოდა ისეთი დისკრტაციების დაცვა, რომლებიც "უეცილობის და პირდაპირი იურიდიული უწიგნურობის" (юридической неграмотности) განსახიერება იყო. სანიმუშოდ მითითებულია ნ.ღ.-ს და გ.ნ.-ს დისკრტაციები. ყველაფერი ეს ფაქულტეტის დეკანის უშუალო ხელშეწყობით კეთდებოდა.

როგორც მოხსენებით ბარათში ნათქვამი, "თუ ვინმე დეკანის სურვილის საწინააღმდეგოდ გამოიჩინა მეცნიერული მუშაობის ნიჭს და უნარს, ეს პირველი სიგნალია იმისათვის, რომ ფაქულტეტის ხელმძღვანელობა შეეცადოს ასეთი პირის იზოლაციას ფაქულტეტისაგან!".

ასე, მაგალითად, ფაქულტეტიდან გაუშვებიან "უღვით ნიჭიერი ახალგაზრდა მეცნიერი მუშაი ვ. მაყაშვილი", ხოლო დ. პოლუ-მორდვინოვი, რომელმაც ორი წლის წინ "ბრწყინვალედ დაიცვა საკანდიდატო დისკრტაცია ქ. მოსკოვში", მხოლოდ ნახევარ სამშატოო ერთეულზე იყო მიღებული. ეს მაშინ, როცა სრულ სამშატოო განაკვეთზე სრულიად უკარგისი პედაგოგები მუშაობდნენ.

კიდევ უფრო საყურადღებოა ირ. სურგულაძის მოხსენებითი ბარათის მეორე ვარიანტი, რომელიც 1944 წ. 24 აპრილით არის დათარიღებული და ასევე მიმართულია საქართველოს ცენტრალური კომიტეტის მამინდელი მდივნის პეტრე შარიასადმი. მოხსენებითი ბარათის ავტორი საქართველოში იურიდიული განათლების გაუმჯობესების ხელშემშლელ და შემადგურებელ ფაქტორად მიიჩნევს იმას, რომ სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაქულტეტის გვერდით შეიქმნა მოსკოვის საკავშირო დაუსწრებელი იურიდიული ინსტიტუტის თბილისის ფილიალი. "სრულიად არანორმალურია და გაუშართლებელი, - ამბობს ირ. სურგულაძე - რომ საქართველოში უმაღლესი იურიდიული განათლების ორი ცენტრი არსებობს - სახელმწიფო უნივერსიტეტის იურიდიული ფაქულტეტი და საკავშირო დაუსწრებელი იურიდიული ინსტიტუტის ფილიალი თბილისში". იმ მიზეზთა შორის, რომლებიც გაუშართლებელს ხდიდა თბილისში იურიდიული განათლების ორი ცენტრის არსებობას, მოხსენებითი ბარათის ავტორი ასახელებს პედაგოგიური კადრების სიმცირეს. როგორც ირ. სურგულაძე წერს, მაშინ საქართველოში იურისტ-პედაგოგთა შორის ყოფილა ერთი მეცნიერებათა დოქტორი და ხუთი კანდიდატი, რაც "არამცთუ ორი, არამედ ერთი უმაღლესი სასწავლებლის დაკომპლექტებისთვის ირანსა და საქართველოს". თანაც ყველა ეს სამეცნიერო ხარისხის მქონე პედაგოგი ძირითადად იურიდიულ ფაქულტეტთან ყოფილა დაკავშირებული. ამიტომ "დაუსწრებელ იურიდიულ ინსტიტუტს ხშირად უხდება - განაგრძობს ირ. სურგულაძე - საგნების ხელმძღვანელებად არა საკმაოდ კვალიფიციური კადრების მოწვევა, რომელთაც ხშირად ძალიან შორეული კავშირი აქვთ საერთოდ მეცნიერებასთან და კერძოდ, იმ დისციპლინებთან, რომელთა ხელმძღვანელობით ისინი მოწვეული არიან".

ყველაზე საოცარი მაინც ისაა, რომ, როგორც ირ. სურგულაძე აღნიშნავს, იურიდიული ფაქულტეტის პარალელურად დაუსწრებელი იურიდიული ინსტიტუტის დაარსების "ინიციატორი და დამწვები იურიდიული ფაქულტეტის დეკანი ყოფილა". იგი 1938 წლიდან დაწყებული სულ იმის ცდამი ყოფილა, რომ მოეხდინა "იურიდიული ფაქულტეტის ლიკვიდაცია, რათა მის ადგილზე იურიდიული ინსტიტუტი" შექმნილიყო. ამ უცნაურ მიდრეკილებას დეკანისას ირ. სურგულაძე იმით ხსნიდა, რომ ფაქულტეტზე იგი სრულიად დამოუკიდებლად თავს მაინც

ვერ გრძობდა და უნივერსიტეტის ხელმძღვანელობის კონტროლს ქვეშ იყო. ირ. სურგულაძის თქმით, თუმცა, ამ კონტროლის მიუხედავად, დეკანი მაინც ახერხებს "ისეთ ღონისძიებათა გატარებას, რომელნიც აშკარად მიმართული არიან ფაულტეტის მდგომარეობის გაუმჯობესებას, მაგრამ მას მაინც არა აქვს უნივერსიტეტში მოქმედების სრული თავისუფლება". ამიტომ ფაულტეტის დეკანი ყოველნაირად ცდილობდა ცალკე იურიდიული ინსტიტუტის დაარსებას, სადაც მას "როგორც ინსტიტუტის მოსალოდნელი (როგორც ის თვითონ გეგმავს) დირექტორს, შემოპოვნელი ინსტანცია აღარ ეყოლებოდა". ირ. სურგულაძე არ გამოირიცხავდა, რომ ყოველივე ეს დეკანის მხრივ კეთდებოდა "პირადი მოწყობის თვალსაზრისით".

სამწუხაროდ, ირ. სურგულაძის ვარაუდი არცთუ მთლად უსაფუძვლო გამოდგა. მეცნიერის სიკედილის შემდეგ, 1947 წ. დაუსწრებელი იურიდიული ინსტიტუტის ფილიალში, როგორც ცნობილია, გამოვილინდა სიყაზბეებისა და მექრთამეობის ფაქტები. ფილიალი დახურეს, ხოლო მისი დირექტორი დააპატიმრეს და ის ციხეში გარდაიცვალა.

ეს ეპიზოდი ირ. სურგულაძის ცხოვრებაში მეცნიერის ნამდვილი გმირობის ტოლფასია. 30-იანი წლების უკანონო რეპრესიების შემდეგ, როდესაც ცოცხალი აღარ იყვნენ გ. ნანეიშვილი და ლ. ანდრონიკაშვილი, თბილისის უნივერსიტეტის იურიდიული ფაულტეტი მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა. ფაულტეტზე ძირითადად თავი მოიყარა შემოთხვევითმა ხალხმა. ეს იყო ჩვენი იურიდიული ფაულტეტის ერთ-ერთი უძმომესი პერიოდი. ამ დროს ირ. სურგულაძე იყო ერთადერთი ნათელი პიროვნება, რომელიც, მიუხედავად ჯანმრთელობის მდგომარეობის გაუარესებისა, ხმალოდებული ებრძოდა უმეტრებას და უსინდისობას. მაგრამ, სამწუხაროდ, ეს ბრძოლა უთანასწორო აღმოჩნდა. 1945 წ. 13 ნოემბერს ირ. სურგულაძე ამ ბნელ ძალასთან შეტაკებას შეეწირა. უადრესად პრინციპული და მაღალი ადამიანური თვისებებით დაჯილდოებული პროფესორი ფაულტეტის ერთ-ერთ სხდომაზე მოხმდარ უზნეობას ვერ შეეგუა. უკიდურესად ნერვებმოშლილი, გულის შეტევის შედეგად იგი თბილისის უნივერსიტეტის რექტორატის შესასვლელ კარში დაეცა და ადგილზევე გარდაიცვალა.

ირ. სურგულაძე ევროპულად განსწავლული მეცნიერი იყო. განცხადებაში, რომელიც მას თბილისის უნივერსიტეტის სიბრძნის-მეტყველების ფაულტეტზე შეუტანია 1922 წ. 29 ივნისს, ეკითხულობთ: "სავსებით შეთვისებული მაქვს გერმანული ენა და თავისუფლად ეკითხულობ ფრანგულ ავტორებს". გარდა ამისა, ირ. სურგულაძე ფლობდა აგრეთვე ძველ ბერძნულ, ლათინურ და ინგლისურ ენებს. შემდეგ ჩამოთვლის რუსი, გერმანული და ფრანგი იურისტების კლასიკურ ნაშრომებს, რომლებიც მას დაუმუშავებია სამართლის მეცნიერების ისეთი დარგების შესწავლის დროს, როგორცაა სამართლის ზოგადი თეორია, სახელმწიფო სამართალი, ადმინისტრაციული სამართალი, საერთაშორისო სამართალი.

ირ. სურგულაძეს ამავე დროს მიღებული ჰქონდა დრმა ფილოსოფიური განათლება, რაშიც ყველა ადვილად დარწმუნდება, ვინც კი ერთხელ მაინც თვალს გადააქვებს მის სადოქტორო დისერტაციას "ხელისუფლება და სამართალი". ქვემოთ ჩვენ შევეცდებით შეძლებისდაგვარად გავაშუქოთ ამ ნაწარმოების ფილოსოფიური მხარე და მისი მნიშვნელობა წიგნში დასმული სამართლებრივი პრობლემის გადაწყვეტისათვის.

სამწუხაროა მხოლოდ ის, რომ ირ. სურგულაძეს არ მიეცა შესაძლებლობა სრულყოფილად გამოეყენებინა თავისი დიდი ნიჭიერება და ევროპული განსწავლულობა. მეცნიერული ნიჭის გამოლა-გაფურჩქნა შესაძლებელია მხოლოდ იქ, სადაც ამის შესაფერისი პირობები არსებობს. მაშინდელ საქართველოში ამის შესაძლებლობა, რასაკვირველია, არ იყო. განსაკუთრებით მძიმე მდგომარეობაში აღმოჩნდა მამის ჰუმანიტარული მეცნიერებები. ყველაზე მეტად კი მათ შორის დაზარადა სამართლის მეცნიერება. ამის უპირველესი მიზეზი იყო იდეოლოგიური

დიქტატი, რომელიც თანდათანობით გაძლიერდა ოციანი წლებიდან. მარქსიზმი გახდა სახელმწიფოებრივი იდეოლოგია, რამაც ყოველნაირად შეზღუდა მეცნიერული თავისუფლება. ამის შედეგი იყო ის, რომ 1930 წ. თბილისში გაიმართა დიდი დისკუსია სამართლის მეთოდოლოგიურ საკითხზე. სადაც დასავლეთ ევროპაში განსწავლული პროფესურა სასტიკად გაიციტეს ანტიმარქსისტობის გამო. ამ დისკუსიაზე, სხვა მეცნიერულ ნაშრომთა შორის, ანტიმარქსისტულ ნაშრომად გამოცხადდა აგრეთვე ირ. სურგულაძის სადოქტორო დისერტაცია "ხელისუფლება და სამართალი", რომელიც გერმანულ ენაზე დასტამბა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამოცემულამ 1925 წ.¹

შეიძლება ითქვას, რომ 1930 წ. დისკუსიამ თითქმის მთლიანად ჩაყლა ქართული იურიდიული აზროვნება და ოციანი წლებიდან კარგად დაწყებული საქმე დიდი ხნით შეაფერხა. ქართული განათლებული პროფესორის წინააღმდეგ მკაცრი პოლიტიკური რეპრესიები განხორციელდა. ირ.სურგულაძე ბენეზე გადაურჩა 30-იანი წლების უკანონო რეპრესიებს, რომელსაც შეეწირა დისკუსიის მეორე მონაწილე გ. ნანიშვილი. მაგრამ გაბატონებულმა რეჟიმმა ირ. სურგულაძეს სიცოცხლე იმ გზით მოუსწრაფა, რომ მას უშეცრება და სიბნელე დაუპირისპირა. მეცნიერი შემოქმედებითი სიწიფის ასაკში გარდაიცვალა და თან წაიღო ბევრი განუხორციელებელი ოცნება.

ირ. სურგულაძე მადლიერებით უნდა მოიხსენიოს შთამომავლობამ იმ გმირობისათვის, რაც მან ქართული იურიდიული განათლების ფრონტზე გამოიჩინა. ხოლო მისი ნაშრომი "ხელისუფლება და სამართალი", გ. ნანიშვილის ნაშრომთან ერთად, იმ კლასიკურ ნაშრომთა რიცხვს უნდა მიეკუთვნოს, რომლებმაც ოციანი წლებში საფუძველი ჩაუყარეს ახალ ქართულ იურიდიულ აზროვნებას.

1930 წ. დისკუსიის შემდეგ მეთოდოლოგიურ საკითხებზე მუშაობა უკვე შეუძლებელი იყო, რადგან ერთადერთი სავალდებულო მეთოდოლოგიას მარქსისტული ფილოსოფია წარმოადგენდა. ამიტომ ირ. სურგულაძე დაიწყო სამართლის ისტორიაში მუშაობა. ამისათვის მან ხელი მოჰკიდა ძველი წლების (განსაკუთრებით ძველევგვიპტურის) შესწავლას. 1943 წლიდან ირ. სურგულაძე შეთავსებით სამუშაოდ მიიწვიეს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ისტორიის ინსტიტუტის მეცნიერთანამშრომლად, სადაც მან მნიშვნელოვანი სამეცნიერო შრომები შექმნა.

ირ. სურგულაძის ამ ციკლის ნაშრომებიდან აღსანიშნავია "საგვარეულო წყობილების ორგანოების აღმნიშვნელი ტერმინები ძველ ეგვიპტეში" (იხ. სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის მოამბე, ტ. I, №8, 1940, გვ. 629-636). ამას მოსდევს მეორე და მესამე წერილები იმავე სათაურით, რომლებიც მოთავსებულია ხსენებული "მოამბის" 1940 წლის №10-ში, გვ. 771-778 და ამავე "მოამბის" 1941 წლის №3-ში, გვ. 285-292. თუმცა სამივე წერილი ერთი სათაურითაა დაბეჭდილი, თითოეული მათგანი წარმოადგენს დამოუკიდებელ ნაშრომს, დამოუკიდებელი შინაარსით.²

არა ერთი ნაშრომი მიუძღვნა იროდიონ სურგულაძემ ქართული სამართლის ისტორიის პრობლემებს. ასეთია, მაგალითად, "ძველი ერისთავთა" და მისი მნიშვნელობა სახელმწიფოს წარმოშობის ზოგიერთი საკითხისათვის" (ენიქის მოამბე, 1943 წ., XIII, გვ. 219-232.)

იროდიონ სურგულაძემ დიდი ენერგია შეაღია ისეთ მნიშვნელოვან სამართლებრივ ძეგლებზე მუშაობას, როგორც არის ბექა-აბულას სამართლის წიგნი. სამწუხაროდ, მეცნიერმა

¹ Стенографический отчет дискуссий на тему против идеализма в правовой мысли Советской Грузии материалы дискуссий. Тифлис, 1931.

² ამ წერილების დაწერილობითი ანალიზი ნახ. ივ.სურგულაძე, პროფ. იროდიონ სურგულაძის ცხოვრება და მოღვაწეობა, "საბჭოთა სამართალი", 1963, №3

ამ წიგნზე მუშაობა ვერ დაასრულა. რაოდენ დასანანია, რომ ნაშრომის ის ნაწილიც კი, რომელიც ჯერ კიდევ არ იყო გამოქვეყნებული და ხელნაწერის სახით არსებობდა, დაიკარგა და დღემდე მიუკვლეველია.

ხსენებული ნაშრომის ხელნაწერი ირ. სურგულაძეს პორთფელში ედო იმ საბედისწერო დღეს, როდესაც ის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის რექტორატის კართან დაეცა და გარდაიცვალა. როცა მიცვალებული შინ მოასვენეს, პორთფელი ცარიელი მოგვიტანესო, გადმოგვცემენ მეცნიერის შინაურები.

ირ. სურგულაძის სადოქტორო დისერტაცია "ხელისუფლება და სამართალი", როგორც ზემოთ ვთქვით, 1925 წ. გერმანულ ენაზე დასტამბა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამოცემლობამ. წიგნში სამართლის ფილოსოფიური პრობლემებია გაშუქებული და იგი ამის გამო სამართლის მეთოდოლოგიურ ნაშრომთა რიცხვს უნდა მიეკუთვნოს. როგორც წიგნის წინასიტყვაობიდან ვხედავთ, ავტორს ეს ნაშრომი ორ ნაწილად ჰქონია ჩაფიქრებული. ამ ნაშრომის მეორე ნაწილის გამოცემას ის უახლოეს მომავალში აპირებდა. მაგრამ, როგორც იტყვიან, კაცი ბჭობდა და ღმერთი იცინოდაო, სწორედ ისე მოხდა. საბჭოთა კავშირში 20-იანი წლებიდან დაწყებული იდეოლოგიური დიქტატის საფუძველზე სიტყვის, მეცნიერული აზროვნების თავისუფლება თანდათანობით ისე შეიზღუდა, რომ ამ ჩანაფიქრის განხორციელება, სამწუხაროდ, მისთვის შეუძლებელი გახდა.

იმ დროს, როცა "ხელისუფლება და სამართალი" დაიწერა, დასავლეთის მეცნიერებაში აქტიურად მუშაუდებოდა სამართლის მეთოდოლოგიური საკითხები. ირ. სურგულაძე კარგად იცნობდა თავისი დროის დასავლური ფილოსოფიისა და სამართლის მეცნიერების მიღწევებს და ცდილობდა ამ მიღწევებზე დაყრდნობით ქართული იურიდიული აზროვნება განეხილათარებინა. ამით ირ. სურგულაძემ, გ. ნანიეშვილთან ერთად, მკედრი საფუძველი შეუქმნა თანამედროვე ქართულ იურიდიულ აზროვნებას.

იმ დროს გერმანულ მეცნიერებაში დაწყებული იყო ნატურალიზმის, როგორც გაბატონებული მეცნიერული მეთოდოლოგიის, წინააღმდეგ ბრძოლა, რაც გერმანელი ფილოსოფოსის ედ. ჰუსერლისგან შემუშავებული ფენომენოლოგიური მეთოდის საფუძველზე ხდებოდა. ედ. ჰუსერლმა სახელი გაითქვა ეგრეთ წოდებული ფსიქოლოგიზმის წინააღმდეგ ბრძოლით. ედ. ჰუსერლის ანტიფსიქოლოგიზმმა დიდი ზეგავლენა მოახდინა სამართლის მეცნიერებაზეც. ანტიფსიქოლოგიზმი ნიშნავს, რეალური სინამდვილის გვერდით, იდეალური, ლოგიკური სინამდვილის არსებობის აღიარებას. სწორედ ეს არის ძირითადი საყრდენი დებულება ირ. სურგულაძის ხსენებული წიგნისა.

ირ. სურგულაძე ამ დებულებაზე დაყრდნობით განსახილველ წიგნში ცდილობს გამოიმუშაოს სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების საგანი და ძირითადი პრინციპები. იგი აღიარებს სახელმწიფოს ორმაგ ბუნებას. ირ. სურგულაძის აზრით, სახელმწიფო, ერთი მხრივ, წარმოგვიდგება, "როგორც სოციალური ფენომენი, ხოლო, მეორე მხრივ, ის სამართლებრივი მოვლენაა. სწორედ ეს უკანასკნელი, ესე იგი სახელმწიფო, როგორც სამართლებრივი მოვლენა, ელინდება მართლწესრიგის სახით. ამიტომ მართლწესრიგი (Rechtsordnung), წარმოადგენს ავტორის კვლევის საგანს ხსენებულ წიგნში.

მაგრამ ვიდრე უშუალოდ ამ საკითხზე გადავიდოდეს, ირ. სურგულაძე ჯერ იყვლევს სოციალურ და სამართლებრივ მოვლენათა ურთიერთობის და მათ შორის განსხვავების აუცილებლობის საკითხს. რომ ამ მოვლენებს შორის განსხვავება აუცილებელია, ამის უარყოფა მართლაც არ შეიძლება. "ადვილი გასაგებია, - წერს ირ. სურგულაძე - რომ, თუკი სოციალურ ელემენტთა შორის ურთიერთობებს ბუნებრივი კანონები განსაზღვრავენ, მაშინ

სამართლის და სამართლებრივი რეგულირების აუცილებლობა კაცობრიობის ისტორიაში არასოდეს არ წარმოიშობოდა; იქ, სადაც ბუნების კანონების ძალას თვითონ მიეყვართ განსაზღვრულ შედეგამდე, სისულელე იქნებოდა მის გვერდით კიდევ დაგვეწყესებინა საგანგებო ნორმები.

“მაგრამ, თუკი – წერს ირ.სურგულაძე – ჩვენ ყოველ საზოგადოებაში ყოველთვის აღმოუჩნთ ასეთი ნორმების არსებობის ფაქტს, მაშინ ჩვენმა გონებამ სხვაგვარ დასკვნებამდე უნდა მიგვიყვანოს. ამან ჩვენ უნდა დაგვეარწმუნოს, რომ სამართლებრივი რეგულირება ელინდება როგორც რაღაც ისეთი, რაც გარკვეულ ხარისხამდე საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ბუნებრივი კანონზომიერების ფარგლებს გარეთ დევს. ის გამოხატავს ნამდვილ და უწყვეტ მომენტს სოციალური ცხოვრებისა, მაგრამ ეს არ შეიძლება წარმოშობილი იყოს საზოგადოებრივი ცხოვრების ბუნებრივი კანონებიდან, ვინაიდან აზრი მისი არსობისა სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ ნაცულად სოციალურ ურთიერთობათა ბუნებრივი განვითარებისა, გამოიმუშავოს საზოგადოებრივ ურთიერთდამოკიდებულებათა ახალი რიგი, რომელსაც განსაზღვრული მიზნის განხორციელებისაყენ მიეყვართ” (გვ.68).

ეს ვრცელი ამონაწერი ირ. სურგულაძის წიგნიდან საგანგებოდ იმიტომ მოვიტანე, რომ შეთხველი, რომელსაც მარქსისტული სამართლის თეორიით აქვს თავი გამოჰყვდილი და სოციალურისაგან დამოუკიდებლად სამართლებრივს ვერ ხედავს, ადვილად ჩაწედეს საკითხის არსს. მართლაც, “სამართლებრივი რეგულირება” რომ “საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ბუნებრივი კანონზომიერების ფარგლებს გარეთ დევს”, ამის არა ერთი მაგალითი შეიძლება მოვიყვანოთ. დავასახელოთ თუნდაც მკვლელობის ფაქტი. “ბუნებრივი კანონზომიერების” თვალსაზრისით, ეჭვი არ არის, ყველა მკვლელობა ერთნაირად უნდა შეფასდეს, რადგან ყველა შემთხვევაში მკვლელობა ადამიანის სიცოცხლის მოსპობაა. აქ მოქმედებს მიზეზ-შედეგობრივი კანონზომიერება. მკვლელის მოქმედება მიზეზობრივ კავშირშია მერე ადამიანის სიცოცხლის მოსპობასთან. მაგრამ სხვისი სიცოცხლის მოსპობის ყველა შემთხვევა როდია დანაშაული. სხვისი სიცოცხლის მოსპობა მხოლოდ მაშინ არის დანაშაული, როცა ის მართლსაწინააღმდეგოდა ჩადენილი. მაშასადამე, ერთი და იგივე ფაქტიური გარემოება³ – სიცოცხლის მოსპობა, ზოგჯერ მართლსაწინააღმდეგოა, ხოლო ზოგჯერ მართლზომიერი.

ირ. სურგულაძე ყრიტიყებს “ემპირიული სახელმწიფოს მოძღვრებას”, ესე იგი იმ მოძღვრებას, რომელიც სახელმწიფოს სამართლებრივი არსის ახსნას სოციალური ფაქტორებით ცდილობს. მისი აზრით, მოძღვრება, რომელიც “ვერ ანსხვავებს და შლის ზღვარს სახელმწიფო სამართალსა და სახელმწიფოს სოციოლოგიურ გამოკვლევას შორის ფაქტიური შინაარსის მიმართ და ამის საფუძველზე ორივე მეცნიერებისათვის ერთიან მეთოდოლოგიას იყენებს, ყალბ საფუძველზეა აგებული” (გვ.69).

ირ. სურგულაძის აზრით, “ძირითადი დებულება, რომელსაც უნდა დაეფუძნოს სახელმწიფო სამართლისათვის სპეციფიური მეთოდოლოგიის აუცილებლობა, გახლავთ წინააღმდეგობა არსობას და ჯერარსობას შორის, წინააღმდეგობა ნორმასა და ბუნების მეცნიერული აზრით გაგებულ კანონს შორის” (გვ.69). ეს იდეა ჯერ კიდევ განსახილველი წიგნის სათაურშივეა გამოხატული. “ხელისუფლება და სამართალი”, ასეთია ამ წიგნის სათაური. სიტყვა “ხელისუფლება”, როგორც ამას ავტორი განმარტავს, გამოყენებულია აქ “სახელმწიფოს სოციალური ყოფიერების (“Sein”) არსის აღსანიშნავად” (იხ. წინასიტყვაობა), ხოლო “სამართალი” ჯერარსობაა (“Sollen”). ბუნების მეცნიერება იყვლევს ყოფიერების სფეროს,

³ გ. ნანიშვილი წერს, რომ “ყოველ სამართალს საფუძვლად უდევს ესა თუ ის ფაქტიური ურთიერთობა” (იხ. გ.ნანიშვილი, სამართლის ფილოსოფიის საკითხები, გვ.77)

ლაპარაკია რეალური ცხოვრების, ესე იგი ფაქტების სამყაროზე, სადაც ძირითადი კანონზომიერება ემყარება მოვლენათა შორის მიზნულ-შედეგობრივ დამოკიდებულებას.

რაც შეეხება სამართალს, იგი მიეკუთვნება იმ რიგის მოვლენებს, რომლებიც ჯერარსობის სფეროშია. "სწორედ ადამიანური მიზნებისა და ღირებულებების სამყაროში პოულობს თავის ადგილს სამართლის სისტემა" (იქვე), წერს ირ. სურგულაძე. სამართალი სინამდვილის ემსახურება არა შემცენების, არამედ შეფასების მეშვეობით. ასეთია განსხვავება ბუნების – მეცნიერებასა, რომელიც შემცენების მეთოდით იყვლევს სამართლის მოვლენებს, ერთი მხრივ, და იმ მეცნიერებებს შორის, მეორე მხრივ, რომელთა ძირითადი მეთოდი შეფასებაა.

რადგან მეცნიერებები იყოფა ექსპლიციურ, ესე იგი ისეთ მეცნიერებებად, რომლებიც სწავლობენ რეალურ სინამდვილეს, სადაც მოვლენათა შორის მიზნულ-შედეგობრივი დამოკიდებულება ბატონობს, და ნორმატიულ მეცნიერებებად, ცხადია, მეცნიერებათა ამ ორივე ჯგუფისათვის აუცილებელია არსებობდეს განსხვავებული მეთოდოლოგია. მაგრამ განსხვავებული მეთოდოლოგიის არსებობა გამართლებული იქნება მხოლოდ მაშინ, როცა "მეთოდოლოგიურ საშუალებათა აქ მოყვანილი განსხვავება" ეფუძნება "შესაბამის მეცნიერებათა საგნობრივ შინაარსს შორის არსებულ განსხვავებას" (გვ.70). მაგრამ ზოგჯერ ავტორის აზრით, ეს ასე არ არის. ამ სწორ შეხედულებას ეწინააღმდეგება ერთი მიმართულება ნორმატიული სამართლისმცოდნეობისა, რომელიც მეცნიერების "საგნობრივ შინაარსს" კი არ უყრდნობა, არამედ "აზროვნების იმ წესის (Betrachtungswiese) თავისებურებებს ეფუძნება, საიდანაც რაიმე საგანი შეიძლება იქნეს განხილულ" (გვ.6). ირ. სურგულაძეს აქ მხედველობაში აქვს სამართლის ნეოკანტიანური მიმართულება, რომელიც სამართლის ფილოსოფიის ისტორიაში ცნობილია ვენის სკოლის სახელწოდებით.

როგორც ცნობილია, ამ სკოლის მეთაურის პ. კელზენის სამართლის ნორმატივისტული თეორია პოზიტიური სამართლის თეორიას წარმოადგენს.⁴ ამიტომ, განსახილველი წიგნის ავტორის აზრით, ეს თეორია და მისგან გამომუშავებული "მეთოდოლოგიური თავისებურებანი შეიძლება მხედველობაში მიიღოს მხოლოდ დოგმატურმა სამართლისმცოდნეობამ. ეს შეიძლება გამოყენებული იქნეს პოზიტიურ-სამართლებრივი მასალის დადგენისას და მიზნად ისახავს ამ მასალის ლოგიკურ თვისებას ცნებების მეშვეობით" (იქვე).

საბოლოოდ ირ. სურგულაძე იმ დასკვნამდე მიდის, რომ სამართლის ნეოკანტიანური მიმართულების ანუ პ. კელზენის ნორმატივისტული თეორიის მიხედვით "განსხვავება კაუზალურ და ნორმატიულ დისციპლინებს შორის არის არა მატერიალურ-ონტოლოგიური, არამედ წმინდა ფორმალურ-ლოგიკური, ხოლო "სამყარო, რომელსაც სამართლისმცოდნეობა იყვლევს, არის. სუბიექტური, ის მხოლოდ ადამიანურ წარმოსახვაში არსებული აზროვნების სამყაროს წარმოადგენს" (გვ.71).

ირ. სურგულაძე კრიტიკის ქარცეცხლში ატარებს სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების ცნობილი წარმომადგენლის გ. ელინეკის მეთოდსაც, რომელიც ავტორის თქმით ისეთივე ფორმალურ-ლოგიკურია, როგორც პ. კელზენის მეთოდი (გვ.71-72).

⁴ გ. ნანეიშვილის აზრით, "ყველაფერი, რაც კელზენმა სამართლის მეცნიერებაში გააკეთა, საუკეთესო ნიმუშია კანტის ფილოსოფიის გამოყენების იმ მატერიის სფეროში, რომელსაც სამართალი ეწოდება" (იხ. ნანეიშვილი, შიშ. წიგნი. გვ.77).

ირ. სურგულაძის აზრით, სახელმწიფო სამართლის მეცნიერებამ უნდა გამოიყვლიოს ის სპეციფიკური კანონზომიერება, რომელიც “სამართლის სამყაროს მევეთრად წყვეტს მასთან “მოცემული სოციალური მოვლენებისაგან” (გვ.76). ეს კანონზომიერება, რომელიც სამართლის სფეროში არსებობს, არის ის “საგნობრივი შინაარსი”, “სახელმწიფოს სამართლებრივი ყოფიერება”, რომელსაც სახელმწიფო სამართლის მეცნიერება იკვლევს.

ირ. სურგულაძის აქ განსახილველი ნაშრომი ავტორის სიცოცხლეშივე მწვავე მსჯელობის საგანი გახდა ლიტერატურაში. კრიტიკის მახვილი, უპირველეს ყოვლისა, წიგნის იმ ნაწილს შეეხო, სადაც სამართლებრივი და სოციალური მოვლენების ურთიერთობაზე ლაპარაკი. ჯერ კიდევ 1928 წ. ჟურნალ “მნათობში” (№3) ამ წიგნზე დაიბეჭდა გ. ნანეიშვილის კრიტიკული რეცენზია სათაურით “ერთი წიგნის მეთოდოლოგიისათვის”.

გ. ნანეიშვილი, უპირველეს ყოვლისა, არ ეთანხმებოდა ირ. სურგულაძის იმ ძირითად დებულებას, რომლის მიხედვით სახელმწიფო მთლიანობაში შედგება ორი “საგნობრივი შინაარსისაგან”, რომ სახელმწიფო წარმოადგენს “ორი სხვადასხვა საგნობრივი შინაარსის გაერთიანებას, ე.ი. სამართლის გაერთიანებას იმასთან, რაც სამართალს არ შეიცავს”⁵ (იგულისხმება სოციალური მხარე სახელმწიფოსი).

გ. ნანეიშვილს შეუძლებლად მიაჩნდა სახელმწიფოს ერთ მთლიან ორგანიზმში მისი ორი მხარის – სოციალურისა და სამართლებრივის დაპირისპირება, სახელმწიფო, მისი აზრით, მთლიანობაში სამართლებრივ მოვლენას წარმოადგენს და იქ კიდევ რაიმე არასამართლებრივის შერევა მეთოდოლოგიურად გაუმართლებელია. “ვინც აღიარებს, რომ – წერდა გ. ნანეიშვილი – სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების საგანი, სამართალი ან ნორმათა სისტემაა, მან აუცილებლად უნდა ცნოს სახელმწიფო (როგორც მთლიანობა) როგორც სამართლებრივი მსჯელობის მატერია, როგორც სიმბოლო სამართლის ობიექტებისა”⁶.

გ. ნანეიშვილი ასე მსჯელობს: თუ “სახელმწიფოს ერთ მხარეს” სწავლობს სამართლის მეცნიერება, ხოლო მის მეორე მხარეს – სოციალურს იკვლევს სოციოლოგია, “მაშინ შეგვიძლია ვაღიაროთ, რომ ერთი სახელმწიფოს ნაცვლად ჩვენს ავტორის მხედველობაში აქვს ორი სახელმწიფო, რომელთაგან ერთი საესებით ამოიწურება სამართლის შინაარსით, ხოლო მეორე ისეთია, რომელშიც არაფერი სამართლებრივი არ არის”⁷.

გ. ნანეიშვილის კრიტიკულ გამოსვლას ირ. სურგულაძემ იმავე ჟურნალის ფურცლებზე საკმაოდ ვრცელი და დაწვრილებითი პასუხი გასცა. ავტორი აქაც ცდილობს დაიცვას თავისი ნაშრომის ძირითადი დებულება. იგი აღნიშნავს, რომ სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების საგანი არის სახელმწიფოს სამართლებრივი ყოფიერება (Rechtssein des Staates) ანუ მართლწესრიგი (Rechtsordnung). სწორედ ეს არის სახელმწიფოს “სამართლებრივი მხარე”, რომელსაც სახელმწიფო სამართლის მეცნიერება იკვლევს და “ამით თვით სახელმწიფოსაც (ნაწილობრივ) სწავლობს ისე, როგორც, მაგ. ფსიქოლოგია, იკვლევს რა ადამიანის ფსიქიკურ მოვლენებს, სწავლობს ადამიანს, თუმცა ფსიქიკური მთლიანად არ ამოსწურავს ადამიანის შინაარსს და ეს იმიტომ, რომ სამართლებრივი მოცემულია, როგორც შემადგენელი ნაწილი სახელმწიფოს მთლიან შინაარსში და მისი შესწავლა, ცხადია, თვით სახელმწიფოს შესწავლაა”⁸.

⁵ გ. ნანეიშვილი, სამართლის ფილოსოფიის საკითხები, გვ.188

⁶ გ. ნანეიშვილი, მთ.ნაშრომი, გვ.191

⁷ იქვე, გვ.193

⁸ იხ.ირ. სურგულაძე, იურიდიული მეთოდოლოგიისათვის, ჟურ. “მნათობი”, 1928, 31), გვ.282

იმ მაგალითის, რომ ადამიანის ორგანიზმს, როგორც მთლიანობას, სხვადასხვა მეცნიერებები იყვლებ, ავტორი სხვა ადგილასაც იმორჩება. "ელემენტარული დებულება, – წერს იგი, – რომ ამ კომპლექსის მთლიანობის შინაარსიდან ნაწილის შესწავლა თვით მთლიანობის (ნაწილობრივ) შესწავლას ნიშნავს. საწინააღმდეგოს მტკიცება იმ აბსურდულ დასკვნად მიგვიყვანდა, რომ მაგ. ანატომია, რომელიც ადამიანს იყვლებ არა მთლიანად, არამედ ნაწილობრივ (ადამიანის ორგანიზმის ავებულებას) თითქოს ადამიანს არ უნდა სწავლობდეს".⁹

ამ მაგალითის მოხმობით, რომელიც საკმაოდ გონებაშეხილურად არის მიგნებული, ეჭვი არ არის, ავტორი დამაჯერებლად პასუხობს გ. ნანეიშვილის კრიტიკულ შენიშვნას, თითქოს ერთ მთლიან ორგანიზმს არ შეიძლება ჰქონდეს ორი "სხვადასხვა საგნობრივი" შინაარსი, რასაც ორი სხვადასხვა მეცნიერება სწავლობს. უფრო რთულია პასუხის გაცემა გ. ნანეიშვილის იმ კრიტიკულ მოსაზრებაზე, რომელიც "ხელისუფლების" არსს შეეხება.

როგორც ზემოთ ვთქვით, ირ. სურგულაძეს "ხელისუფლება" ესმის, როგორც სოციალური ყოფიერება ("Sein"), რომელიც უპირისპირდება სამართალს. ამაზე გ. ნანეიშვილი ამბობს, რომ "ხელისუფლება", რასაკვირველია, უცილობლად წარმოადგენს ძალას. მაგრამ, ყოველგვარი სხვა ძალისაგან განსხვავებით, "სახელმწიფო ხელისუფლება" სამართლით მოწესრიგებული ძალაა. სწორედ ამ ნიშნით განსხვავდება "სახელმწიფო ხელისუფლება" ჩვეულებრივი თვითნებობისაგან. "ხელისუფლება – წერს გ. ნანეიშვილი – ეს თავისებური თვისებაა ძალისა. ის, თუ გნებავთ, სამართლით მოწესრიგებული ძალაა და ამით განსხვავდება ის სხვა დანარჩენი ძალებისაგან. ამიტომაც, როდესაც ჩვენ ხელისუფლებას ვთიშავთ სამართლისაგან, ხელისუფლება კარგავს იმ ერთადერთ სპეციფიკურ თვისებას, რომლითაც ის უბრალო ძალისაგან განსხვავდება".¹⁰

ირ. სურგულაძე მეთოდოლოგიურად სწორედ იქცევა, როცა სოციალურს სამართლებრივისაგან მიჯნავს, როცა იგი ამ გამიჯვნის საფუძველზე სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების კვლევის საგნად სახელმწიფოს სამართლებრივ ყოფიერებას ანუ მართლწესრიგს (Rechtsordnung) მიიჩნევს. მაგრამ, ჩემი აზრით, არ უნდა იყოს მართებული ის დებულება, თითქოს ხელისუფლება წმინდა სოციალური ფენომენი იყოს და იგი მკვეთრად უპირისპირდებოდეს სამართალს. ჩემი აზრით, ხელისუფლება სამართლებრივი ფენომენია და ის მთლიანად უნდა იყოს მაცული სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების შესწავლის "საგნობრივი შინაარსით" ანუ სახელმწიფოს სამართლებრივი ყოფიერებით. მე მგონი, შეუძლებელია მართლწესრიგის ცნების წარმოდგენა სახელმწიფო ხელისუფლების გარეშე. ეს რომ ასე იყოს, მაშინ იძულებული ვიქნებოდით გველიარებინა, რომ მთელი სახელმწიფოს მექანიზმი მოქმედებს სამართლის გარეშე, ხოლო სამართლებრივად მოუწესრიგებელი სახელმწიფო ხელისუფლება, ეჭვი არ არის, სრული თვითნებობაა და მტტი არაფერი. საგულისხმოა ამ მხრივ, რომ ლენინი პროლეტარულ სახელმწიფოს ახასიათებდა "კანონით შეუზღუდველ და ძალადობაზე დამყარებულ სახელმწიფოდ".

ეს პოლემიკა, რომელიც 20-იანი წლების მიწურულს მიმდინარეობდა, განსაკუთრებული მოვლენაა ქართული სამართლის მეცნიერების ისტორიაში.¹¹ ესაა ნამდვილი მეცნიერული პაექრობა, რაც იმ წლებში ჯერ კიდევ შესაძლებელი იყო ორი ფრიად განათლებულ და ღრმად მოაზროვნე მეცნიერს შორის. თუმცა ორივე მეცნიერი ერთი და იმავე ფილოსოფიური მიმართულების – პუსერლიანობის და მის საფუძველზე შექმნილი სამართლის

⁹ ირ. სურგულაძე, მით.ნაშრომი, გვ.280

¹⁰ იხ. გ. ნანეიშვილი, მით. ნაშრომი, გვ.200

¹¹ ე. კოდუა შენიშნავს, რომ "ამ დონის პოლემიკა სამართლის თეორეტიკოსებს შორის არ ყოფილა არც მანამდე და არც მას შემდეგ" (იხ.გ.ნანეიშვილი, სამართლის ფილოსოფიის საკითხები, გვ.13).

ფენომენოლოგიური სკოლის წარმომადგენელი იყო, მაგრამ ამ სკოლის შიგნით ბევრ საკითხში ისინი ურთიერთდაპირისპირებულ პოზიციებზე აღმოჩნდნენ და ამის გამო მათ შორის, როგორც ვნახეთ, მწვევე კამათი გაიმართა. სამწუხაროდ, ამ საკითხზე კამათი შემდეგ აღარ გავრცელებულა მეცნიერულ ნიადაგზე და არც დღემდე არავის გამოუჩვენებია აზრი და არ შეუფასებია ეს პაექრობა. ვერ ვიტყვით, რომ მომპაექრეთა შორის მაინდამაინც ერთი მხარეა მართალი, ხოლო მეორე სრულიად ტყუის. რასაკვირველია, ამის მიზეზი ის არის, რომ საგანი, რომლის გარშემოც ხსენებული დისკუსია გაიმართა, უაღრესად რთულია და შესაფერის განათლებას მრითხოს. მაგრამ უკვე დადგა დრო მიეხედოთ წარსულს და კარგად გაეიზაროთ, რა მეგვიდრეობა დაგვიტოვა წინა თაობამ.

გ. ნანეიშვილის პოლემიკური წერილის გამოქვეყნების შემდეგ ირ. სურგულაძის ნაშრომი "ხელისუფლება და სამართალი" კვლავ გახდა მწვევე პაექრობის საგანი. მაგრამ წინასაგან განსხვავებით, ეს პაექრობა წმინდა პოლიტიკური ხასიათისა იყო და მხოლოდ გარეგნულად ატარებდა მეცნიერულ საფუძველს. ეს მოხდა იმ ისტორიულ დისკუსიაზე, რომელიც თბილისში გაიმართა 1930 წ. ეს დისკუსია იდეოლოგიური ხასიათისა იყო და მიზნად ისახავდა მარქსიზმის მომხრე იურისტების მეოხებით ევროპულად განსწავლული იმ ქართული პროფესორის განადგურებას, რომელიც მარქსიზმს არ იზიარებდა. ასეთი იყო მამინდელი ხელისუფლების პოლიტიკური დაკვეთა.¹²

დისკუსიაზე ირ. სურგულაძის წიგნის ის ძირითადი დებულება გახდა კრიტიკის საგანი, რომელსაც, როგორც ზემოთ ვნახეთ, გ. ნანეიშვილიც შეეხო. თუმცა იგი ირ. სურგულაძეს სულ სხვა პოზიციიდან ედავებოდა, ვიდრე მარქსისტები. ეს იყო სამართლებრივისა და სოციალურის დაპირისპირების საკითხი. ცხადია, ამ საკითხში ირ. სურგულაძეს შეიძლება სოციოლოგიური სამართლისმცოდნეობის წარმომადგენლებიც დაპირისპირებოდნენ და ეს ნამდვილ მეცნიერულ ნიადაგზე მომხდარიყო. მაგრამ თბილისის დისკუსიის მარქსისტ მოაზროვნეებს სულ სხვა კუთხით პქონდათ დანახული ეს საკითხი. საქმე ის გახლავთ, რომ მარქსიზმი, როგორც მატერიალისტური ფილოსოფიური მოძღვრება, ცხადია, სოციოლოგიზმს ვერ გასცდებოდა და ვერ აღიარებდა სოციალურისაგან სრულიად დამოუკიდებლად არსებულ სამართლებრივ მოვლენას. ეს იმას მოასწავებდა, რომ სამართლებრივი ფენომენი აგვეხსნა მარქსიზმიდან დამოუკიდებელი რაღაც სხვა ფილოსოფიური საფუძველით. ასეთი მდგომარეობა უთუოდ იქნებოდა დაწინება მარქსიზმისა, რომელიც მაშინ უკვე სახელმწიფო იდეოლოგიად იყო აღიარებული, რასაც ამ დისკუსიის პოლიტიკური დამკვეთები არავითარ შემთხვევაში არ დაუმტყდნენ. ამიტომ იყო, რომ თბილისის დისკუსიამ პოლიტიკურად უკომპრომისო ხასიათი მიიღო, რაღაც უნდა დაეღმოდათ, გაენადგურებინათ დასავლეთ ევროპაში განათლებამიღებული პროფესორა.

1930 წ. აქ მოხსენიებული თბილისის ისტორიული დისკუსია მიმდინარეობდა ამიერკავკასიის კომუნისტური უნივერსიტეტის მარქსიზმ-ლენინიზმის კათედრის, ამიერკავკასიის ცაქ-თან არსებული საბჭოთა აღმშენებლობისა და სამართლის ინსტიტუტის და საქართველოს სსრ მარქსისტ სახელმწიფომცოდნეთა საზოგადოების გამგეობის გაერთიანებული ძალების თაოსნობით. დისკუსიას თავმჯდომარეობდა კათედრის გამგე ბოლოტნიკოვი. დისკუსიის სტენოგრაფიული ანგარიში ცალკე წიგნად გამოიცა 1931 წ.¹³ წიგნის შესავალში გადმოცემულია მარქსისტული თვალსაზრისი მეცნიერებათა, კერძოდ, სამართლის მეცნიერების მეთოდოლოგიის საკითხებზე და აქ დაპირისპირებულია ეს თვალსაზრისი მეცნიერებათა მეთოდოლოგიის პუსერლანურ გაგებასთან.

“ერთიანი სოციალური ყოფიერება, – ვკითხულობთ შესავალ ნაწილში ამ წიგნისა – ეს,

¹² დაწერილებით განიხილა ამ დისკუსიის პერიპეტები ბ.საენაძემა (იხ. ბ.საენაძე, დისკუსია თუ ავანტურა, ჟურნ. "საბჭოთა სამართალი", 1989, №5-6).

¹³ იხ. Против идеализма в правовой мысли советской Грузии. Тифлис 1931

ასე ეთქვათ, სოციალური მატერია, რომელიც წარმოადგენს სოციალურ მოვლენათა საყოველთაო კანონებს, მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიძლება იყოს კანონზომიერი, თუკი ყველა მისი ცალკეული გამოვლინება გაერთიანებულია ერთიანი კანონზომიერი კავშირით. თუკი ჩვენ დავეუშვებდით სოციალურში ორი ან მეტი რიგის მიხედვით ან სხვა რომელიმე, მაგრამ სპეციფიკური კავშირის არსებობას, "მაშინ ჩვენ ცხადია გვექნებოდა ორი ან მეტი ყოფიერება, ჩვენ მივიღებდით მაშინ ორ ან მეტ ინტოლოგიურ რიგს, რასაც ვხვდებით ჰუსერლთან". ამას მოსდევს ციტატი ჰუსერლის ცნობილი წიგნიდან "ლოგიური გამოცვლევები"¹⁴, სადაც ავტორი მარქსიზმის საწინააღმდეგო აზრს ხედავს.

"ამის საწინააღმდეგოდ – განაგრძობს მსჯელობას ხსენებული წიგნის შესავლის ავტორი – მარქსიზმი იღებს სოციალურ მთლიანობას ერთიან პროცესად, რომლის შიგნით სამართალი გამოიყოფა ერთ-ერთ მხარედ ამ პროცესისა, რომელიც ხარისხობრივად განსხვავებულია სხვებისაგან, მაგრამ რომელსაც არ გააჩნია თავისი განსხვავებული სპეციფიკური კანონზომიერება, არ გააჩნია თავისი განსხვავებული ისტორია, არამედ იგი ემორჩილება თავის განვითარებაში ეკონომიურ (სრულიადკ არა ლოგიურ) საფუძველს".¹⁵

ერთი სიტყვით, სამართალი, მარქსიზმის მაშინდელი ინტერპრეტატორების აზრით, სოციალური მთლიანობის ერთი ისეთი მხარეა, რომელიც, თუმცა სოციალური პროცესის სხვა მხარეებისაგან "ხარისხობრივად განსხვავებულია", მაგრამ მას არ გააჩნია სოციალურისაგან "განსხვავებული სპეციფიკური კანონზომიერება", არ გააჩნია საკუთარი ისტორია და ეკონომიკის საფუძველზეა დამყარებული.

ეს საკითხის აშკარა ვულგარიზაციაა, რადგან დისკუსიის სტენოგრაფიაში არ ჩანს, რას უნდა ნიშნავდეს სოციალური პროცესების სხვა მხარეებისაგან სამართლებრივი ფენომენის "ხარისხობრივი განსხვავება". ეს საკითხი არც მომდევნო წლების საბჭოურ ლტერატურაში არ გაჩვენებულა. რუსული საბჭოური იურიდიული აზრი საბოლოოდ იმ პოზიციაზე შეჩერდა, რომ სამართალი ეკონომიკური ბაზისისაგან მხოლოდ "შედარებით დამოუკიდებლობა" გააჩნია. სამართალი ზედნაშენია ბაზისისა. ამიტომ სამართალს არ შეიძლება ჰქონდეს დამოუკიდებელი ისტორია (იხ.კ.მარქსი, წინასიტყვაობა წიგნისა "პოლიტიკური ეკონომიის შესავალი").

საყურადღებოა ამ თვალსაზრისით ხსენებულ დისკუსიაზე ირ. სურგულაძის გამოსვლის ერთი ადგილი, სადაც იგი ასაბუთებს იმ თეზისის მნიშვნელობას, რომ სამართალს უნდა ჰქონდეს ან აქვს კიდევაც სოციალურისაგან განსხვავებული სპეციფიკური დამოუკიდებლობა. "მართალია, – წერს ირ. სურგულაძე – ნაშრომში (იგულისხმება მისი წიგნი "ხელისუფლება და სამართალი", ო.კ.) ზედმეტად ხაზგასმულია სპეციფიკურობა იმ კანონზომიერებისა, რომელიც მოცემულია სამართლის სფეროში, მაგრამ, ჩემი აზრით, მითითება იმ კანონზომიერების ცნობილ თავისებურებაზე, რომელიც სამართლის სფეროშია მოცემული, არ შეიძლება მივიჩნიოთ უპატივებელ ერესად, ვინაიდან, თუკი ჩვენ დავიწყებთ მტკიცებას, რომ ბაზისი და ზედნაშენი ემორჩილება აბსოლუტურად ერთნაირ კანონზომიერებას, მაშინ ეს ბაზისი და ზედნაშენი შეერწყმება ერთმანეთს და მათი გამოყვანა შეუძლებელი იქნება".¹⁶

ირ. სურგულაძე აღნიშნავს, რომ მომხსენებელს ძალიან გაუბრალოებულად ესმის ბაზისისა და ზედნაშენის ურთიერთობის საკითხი. ამის საბუთად იგი უთითებს ენგელსის წერილს შმიდტისადმი, სადაც ნათქვამია, რომ წარმოება არის გადაწყვეტი მიზეზი

¹⁴ იქვე, გვ. 12

¹⁵ იქვე, 1930 წ. დისკუსიაზე ერთ-ერთი გამოშვებული აღნიშნავდა, რომ ირ.სურგულაძის ფილოსოფია მოდის კანტიდან, იგი ცდილ, არათანმიმდევრული, მაგრამ მძიმე ნეოკანტიანური. ალგ-ალგ მისი ფილოსოფია უახლოვდება მატერიალიზმს, თუმცა არა მარქსისტულს, არამედ მე-18 ს. მექანიკურ მატერიალიზმს, იხ. დასახ.წიგნი, გვ.38

¹⁶ იქვე, გვ.29

საზოგადოებრივი მთლიანობის ყველა მხარის განვითარებისათვის. მათ შორის იგულისხმება ფილოსოფია, რელიგია, სამართალი და სხვ. მაგრამ ყველა ეს სფერო საზოგადოებრივი ცხოვრებისა, – განაგრძობს ენკელსი – რახან წარმოიქმნა, “მიაკვება თავის საყუთარ მოძრაობას, რომელზედაც, ზოგად მთლიანობაში, ბატონობს წარმოება, მაგრამ ცალკეულ შემთხვევებში და ამ საერთო დამოკიდებულების შიგნით ისინი მისდევენ თავის საყუთარ კანონებს”.¹⁷

მაშასადამე, სამართალს ჰქონია “თავისი საყუთარი კანონები”, ესე იგი “საყუთარი კანონზომიერება”, რომელიც არ შეიძლება აეუროთ და გავაიგივოთ სოციალურ კანონზომიერებაში, რომელიც მიზეზ-შედეგობრივი დამოკიდებულებით ხასიათდება. წინააღმდეგ შემთხვევაში სამართლებრივი და სოციალური ერთმანეთში აირევა და სამართალი სოციალოგიაში გაითქეფება. თუკი სამართალს აეხსნით სოციალოგიური კანონზომიერებით, მაშინ ის სოციალოგია იქნება და არა სამართალი.

“თუკი ძირითადი კანონზომიერება – წერს ირ. სურგულაძე – რომელსაც ჩვენ ენახულობთ განსაზღვრულ სფეროში, რომელსაც ერთი მეცნიერება ამუშავებს, დამთხვევა ძირითად კანონზომიერებას მეორე მეცნიერებისა, მაშინ ორი მეცნიერება არ შეიძლება არსებობდეს, ვინაიდან მეცნიერება არის იქ, სადაც მოცემულია მოვლენათა განსაზღვრული სფერო და ეს სფერო მოვლენებისა რაღაც ხარისხით (в некоторой степени) შედარებით შეიძლება იყოს გამიჯნული მოვლენათა სხვა სფეროსაგან”.¹⁸

ამაზე უფრო უკეთ ამ აზრის გამოხატვა ძნელია ვინმემ შესძლოს. მართალია, ეს ითქვა სამართლის დამოუკიდებელი და სპეციფიური კანონზომიერების გამო, მაგრამ ირ. სურგულაძის ამ დებულებას უფრო ზოგადი მნიშვნელობა აქვს და ის ნებისმიერი მეცნიერების მიმართ შეიძლება იქნეს გამოყენებული. მართლაც, ყოველი მეცნიერება, თუ ის მეცნიერების დამოუკიდებელი დარგია, უნდა სწავლობდეს სხვა მეცნიერებისაგან დამოუკიდებელ, სპეციფიურ სფეროს, სპეციფიურ კანონზომიერებას. წინააღმდეგ შემთხვევაში მარტო ერთი მეცნიერება არსებობდა და მეცნიერების სხვა დარგის შექმნა საჭირო აღარ იქნებოდა. ისტორიულად მეცნიერების ახალი დარგების შექმნა ყოველთვის უკავშირდებოდა რამე ახალი კანონზომიერების აღმოჩენას. ასე გაჩნდა ფიზიკური სამყაროს შემსწავლელი მეცნიერების ისეთი დარგები, როგორცაა, მაგალითად, ფიზიკა, ქიმია, ბიოლოგიური სამყაროს შემსწავლელი, ბიოლოგიური მეცნიერებები, სოციალურისა – სოციალოგია, კულტურის ისტორია და სხვ. ასევე გაჩნდა ნორმატიული მეცნიერებები, მათ შორის სამართალი და ა.შ.¹⁹

დისკუსიის მსვლელობის დროს სოციალურის (რეალურის) და სამართლებრივის განსხვავების საკითხზე არსებითად იგივე აზრი გამოთქვა გ. ნანეიშვილმაც. დისკუსიის ერთ-ერთ მარქსისტ მონაწილესთან კამათის დროს მან აღნიშნა, რომ ფაქტი და სამართალი ერთი და იგივე სინამდვილის ორი განსხვავებული სფეროა (две разновидности одной и той же действительности). ეს იმას სულაც არ ნიშნავს, რომ სამართალი მოეწყობოდა ციურ რეალობას და გადაიტანოთ ციურ სამყაროში. გ. ნანეიშვილის აზრით, სამართალიც ისეთივე კონკრეტული ისტორიულია, როგორც ბუნების მოვლენები. მაგრამ განსხვავება ის არის, რომ სამართალი არ შეიძლება მოქმედებდეს ისე, როგორც ბუნების მოვლენა. სწორედ იმიტომ, რომ ბუნების მოვლენა და სამართალი არ შეიძლება მოქმედებდნენ “სავსებით ერთნაირად” (“Совершенно одинаково”), ისინი არიან ერთი და იმავე სინამდვილის ორი სახესხვაობა.²⁰

¹⁷ იქვე

¹⁸ იხ. მით. წიგნი, გვ. 30; ირ. სურგულაძე, ხელისუფლება და სამართალი, გვ. 83

¹⁹ 1930 წ. დისკუსიის ერთ-ერთი მონაწილე ვაი-მარქსისტი ისინებდა სურგულაძე-ნანეიშვილის პოლემიკას და ირ. სურგულაძეს კლექტიკოსობას წამბდა, რამე იმოქმედა გ. ნანეიშვილის გმობით განხილულ პოლემიურ წერილს. სადაც იგი ირ. სურგულაძეს საუკულოდ, რომ სახელმწიფო, როგორც მთლიანობა არ შეიძლება წარმოადგენდეს სოციალურის და სამართლებრივის გაერთიანებას (იხ. Против идеализма) გვ. 37

²⁰ Против идеализма, გვ. 67

როგორც ვხედავთ, აქაც ლაპარაკია განსხვავებულ კანონ-ზომიერებაზე, რომელიც მოქმედებს, ერთი მხრივ, ბუნებაში და, მეორე მხრივ, სამართლის სფეროში. იქ ფიზიკური სამყაროა, აქ ნორმატიული, შეფასებითი სამყარო.

როგორც ვთქვით, დიდიწასის პოლიტიკური ხასიათი ჰქონდა და ის ნერვიულ და დამაბულ ვითარებაში მიმდინარეობდა. ფაქტიურად დისკუსიის მონაწილე არამარქსისტი იურისტები ტერორიზებული იყვნენ. ხელისუფლების მომხრე ვერც წოდებული მარქსისტი იურისტები ყოველნაირად ცდილობდნენ ან თავის მხარეზე გადმოეყვანათ მოწინააღმდეგეები ანდა ემხოლებინათ არამარქსისტობაში და პოლიტიკური ბრალდებები წაეყენებინათ მათთვის. ამ მიზნის მისაღწევად ისინი არაფერს თაკილობდნენ, მათ შორის მიმართავდნენ დამინების მეთოდებსაც. აი, ამის ერთი მაგალითი. გ. ნანეიშვილმა თავის ერთ-ერთ გამოსულაში განაცხადა: “პოზიტიური სამართალი მოცემული მაქვს კატეგორიული აუცილებლობით და მე უნდა ავითვისო და ვაღიარო იგი, თუკი შეშლილი არა ვარ”. ამხე სახელმწიფო ტერორისტი და კაცისმკვლეელი ტალახაძე, რომელიც მიღებული კაცი იყო იმდროინდელ ხელისუფლებაში, პროუკატორად წამოიბახებს: “მაშინ რეკოლუცია შემოიღო ყოფილა, რადგან ის ამ სამართლის წინააღმდეგე ჯანყება?” გ. ნანეიშვილი მას ასე პასუხობს: “მე ეს არ მითქვამს, ამხ. ტალახაძე, მე ვამბობ, რომ საბჭოური სამართალი ჩემთვის საეაღმდეგოა, ხოლო, თუ თქვენ გინდათ მე ეს მომაწეროთ, ეს თქვენი საქმეა, მაგრამ სულ ერთია მე ეს ვერ შემამინებს”.²¹

დისკუსიის დასასრულს ვერც წოდებულ “იდეალისტ” იურისტებს მოსთხოვეს უარი ეთქვათ თავიანთ ანტიმარქსისტულ შეხედულებაზე და ეს მათ საქმით უნდა დაემტკიცებინათ. დისკუსიის რეზოლუციაში ნათქვამია, რომ “შეცნიერ მუშაკთა ამ ჯგუფის დაბრუნება ჰელსინგიური საქმიანობისათვის” შესაძლებელი იქნება მხოლოდ მაშინ, თუ ისინი პრესაში, სამეცნიერო ნაშრომებში, საჯარო გამოსვლებში “მთლიანად”, “გადაჭრით” და “უსიტყვოდ” იტყვიან უარს თავიანთ რეაქციულ შეხედულებებზე და შეეცლიან მას “მარქსისტულ-ლენინური მსოფლმხედველობით”.²² ასეთ ვითარებაში ირ. სურგულაძე დისკუსიის მონაწილე გამხდარა იურისტებთან ერთად (გამონაკლისი იყო მხოლოდ გ. ნანეიშვილი) იძულებული გამხდარა ოფიციალური განცხადებით გამოსულიყო და თავისი სადოქტორო დისერტაცია “ხელისუფლება და სამართალი” ანტიმარქსისტულ ნაშრომად ეღიარებინა.²³ მართალია, ეს იძულებითი აღიარება იყო, მაგრამ სინამდვილეს ასახავდა. ირ. სურგულაძის “ხელისუფლება და სამართალი” ნამდვილად ანტიმარქსისტული ნაწარმოებია და სწორედ ესაა მისი ღირსება.

ირ. სურგულაძე წერს, რომ მაშინ, როცა სოციოლოგიის საგნის შესწავლას იწყებენ ყველაზე უფრო მარტივი სოციალური მოვლენის – ორ პიროვნებას შორის ურთიერთობის – ანალიზით, სამართლის დისციპლინებში ასეთ როლს თამაშობს სამართლის ნორმა, როგორც სამართლებრივი ცხოვრების უმარტივესი ელემენტი.²⁴ მაგრამ ავტორი არ მიდის ამ გაკვალილი გზით და “სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების საგნის დეფინიციას” არ იწყებს სამართლის ნორმის ანალიზით. მისი აზრით, მსგავსად სოციოლოგიისა, რომლის უმარტივეს ელემენტს ორ ადამიანს შორის არსებული ურთიერთობა წარმოადგენს, სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების ძირითადი პრინციპების ახსნისათვის უნდა გაეანალიზოთ “სამართლებრივი ურთიერთობისა და მისი შემადგენელი ნაწილების საკითხი”.²⁵

²¹ იქვე

²² იქვე. გვ. 139-40

²³ იქვე. გვ. 140

²⁴ ირ. სურგულაძე, ხელისუფლება და სამართალი, გვ. 85

²⁵ იქვე. გვ. 87

ირ. სურგულაძე სწორედ სამართლებრივი ურთიერთობის ცნების ანალიზის საფუძველზე ცდილობს დაგვანახოს, რომ იმ ავტორებს, რომლებიც ფსიქოლოგიზმის პოზიციებზე დგანან და სამართლებრივ ფენომენებს ადამიანის "სულიერი ცხოვრების ინდივიდუური მოვლენებით" ხსნიან, არ შეუძლიათ გადაჭრან სამართლებრივი ურთიერთობის ნამდვილი ბუნების საკითხი. ამ ავტორთა შეხედულება, რომელიც ფართოდ არის გავრცელებული ლიტერატურაში, ასე შეიძლება ჩამოყალიბდეს: "სამართლებრივი ურთიერთობა არის ყოველი ცხოვრებისეული კავშირი, თუკი ის სამართლის ნორმით არის განსაზღვრული (Rechtsnorm bestimmt)".²⁶ ირ.სურგულაძე სამართლებრივი ურთიერთობის ასეთ განსაზღვრებას ამ ურთიერთობის "წმინდა გარეგან აღწერილობად" მიიჩნევს, რომელიც ვერ გამოხატავს მის შინაგან ბუნებას.

როგორც ცნობილია, ფსიქოლოგიზმი ფართო ცნებაა და იგი მოიცავს არა მარტო წმინდა სოციოლოგიზმს, არამედ საკუთრივ ფსიქოლოგიურ პროცესებსაც. ამიტომ, ირ. სურგულაძის აზრით, სამართლის რაობის გასაგებად არა მარტო გადაჭრით უნდა ვთქვათ უარი სოციოლოგიურ მეთოდებზე, არამედ ამ მოვლენას ვერ ავხსნით ვერც იმ პროცესებით, რომლებიც ადამიანის ფსიქიკურ სამყაროში მიმდინარეობენ. ამ თვალსაზრისით ავტორი კრიტიკულად განიხილავს გერმანელი მეცნიერების საინისა და ბირლინგის თეორიებს. ავტორის აზრით, ბირლინგის თეორია არსებითად ნებისყოფის თეორიაა, რომელიც ასე გავრცელებულია თანამედროვე სამართლის მეცნიერებაშიც. მაგალითად, ბირლინგი ნორმას ასე განსაზღვრავდა: "ნორმა არის გამოხატულება ნებისა, რომელიც თავის განხორციელებას სხვისგან ელის" ირ. სურგულაძის აზრით, ეს უკვე არის "სამართლის ფენომენის ბუნების ფსიქოლოგიური გაგებისაკენ გადახრა" აქედან ბირლინგს გამოჰყავს სამართლის წმინდა ფსიქოლოგიური ცნება. აი მისი სიტყვებიც: არ შეიძლება დავივიწყოთ, რომ სამართალი, "თუნდაც რომ მას წერილობით სამართალში მტკიცე ფორმა ჰქონდეს მოპოვებული, ყოველთვის დარჩება ჩვენი სამართლებრივი შეხედულების მხოლოდ ფორმად და სამართალს თვითონ სინამდვილეში, როგორც ყოველ პროდუქტს სულიერი ცხოვრებისა, თავისი საკუთარი არსებობა აქვს მხოლოდ სამართლის სუბიექტების სულიერ სამყაროში".²⁷

"სამართლის სუბიექტის სულიერი სამყარო", ეს ნამდვილი ფსიქოლოგიზმია ამ სიტყვის პირდაპირი გაგებით. ირ. სურგულაძის აზრით, სამართლის ასეთი გაგებიდან აუცილებლობით გამოდინარეობს, რომ "სამართლებრივი ურთიერთობა მთლიანად უნდა დაემთხვეს ცხოვრებისეულ ურთიერთობას".²⁸ მაგრამ, თუკი ჩვენ ამ გზით წაუვლით, – განაგრძობს ავტორი – მაშინ "ბირლინგის თვალსაზრისს" ამ საკითხში აუცილებლობით მივყავართ იმ დასკვნამდე, რომ ბანდიტური კავშირიც ისეთივე სამართლებრივ ორგანიზაციად უნდა განვიხილოთ, რომელსაც თავისი საკუთარი მართლწესრიგი აქვს".²⁹ მაგრამ, როგორც ავტორი წერს, ბირლინგის თვალსაზრისი წინააღმდეგობრივია, ვინაიდან იგი თავისი შრომის სხვა ადგილას აღნიშნავს აუცილებელ განსხვავებას "ბუნების კანონსა და სამართლებრივ კანონს შორის".³⁰

რახან ირ. სურგულაძემ თავისი განხილვის საგნად მართლწესრიგის უმარტივესი ელემენტი – სამართლებრივი ურთიერთობა აირჩია, იგი გამოთქვამს სურვილს, რომ ამ ელემენტის "სამართლებრივი მასალის" ანალიზზე სახელმწიფო სამართლის ავტორთან ნაშრომების მიხედვით და იწყებს გამოკვლევას იმ იურიდიულ დისციპლინაში, რომელშიც სამართლებრივი მასალა,

²⁶ იქვე

²⁷ ბირლინგის სიტყვები მოტანილია ირ. სურგულაძის განსახილველი წიგნიდან, იხ.გვ.92

²⁸ იქვე

²⁹ იქვე, გვ.95

³⁰ იქვე, გვ.98

ასე ეთქვით, წმინდად არის გადმოცემული. ეს გახლავთ სამოქალაქო სამართალი.³¹ ირ. სურგულაძე ამ პრობლემას განიხილავს ცნობილი გერმანელი მეცნიერის ციტელმანის ნაშრომის "Irrtum und Rechtsgeschell"-ის ("შეცდომა და გარიგება") მიხედვით.

ამ ნაშრომის გაანალიზების დროსაც ირ. სურგულაძე იმ დასკვნამდე მიდის, რომ ციტელმანის თვალსაზრისით წმინდა წყლის ფსიქოლოგიზმმა და მისი მეთოდოლოგია აგებულია კაუზალობის პრინციპზე. "მაგრამ ციტელმანის გამონათქვამების თავისებურება – დაასკვნის საბოლოოდ ირ. სურგულაძე – იმაში მდგომარეობს, რომ იგი კაუზალობის პრინციპს სამართლებრივ მოვლენებში განიხილავს არა რაღაც ობიექტურ მოცემულობად, არამედ სპეციალურად განხილვის წესიდან ან აზროვნების ოპერაციიდან გამომდინარედ".³²

ამის შემდეგ ირ. სურგულაძე იყველვს სამართლებრივი ურთიერთობის ცალკეულ ელემენტებს. მისი აზრით, "სამართლებრივი ურთიერთობის არსის სწორი გაგება შესაძლებელია მხოლოდ იმ ცალკეული ნაწილების გულდასმითი და ზუსტი ანალიზის გზით, რომელთაგან თვითონ სამართლებრივი ურთიერთობა შედგება". მხოლოდ მაშინ, როცა მივიღებთ ამ გზით მყარ შედეგებს, "შეგვიძლია ჩვენ ნათლად გავაშუქოთ ჩვენთვის საინტერესო სამართლებრივი ურთიერთობის არსის" და "რეალურ სოციალურ მოვლენებთან მისი დამოკიდებულების საკითხი".³³

როგორც ცნობილია, სამართლებრივი ურთიერთობის ერთ-ერთი გამორჩეული ელემენტია სამართლის სუბიექტი, რომლის ანალიზითაც იწყებს ავტორი პრობლემის შესწავლას. იგი აღნიშნავს, რომ აზრთა ის დიდი სხვადასხვაობა, რომელიც ლიტერატურაში სამართლის სუბიექტის ირგვლივ არსებობს, "იურიდიული პირის პრობლემით არის გამოწვეული".

პრობლემის წარმატებით გადაჭრის პირობად ირ. სურგულაძე მიიჩნევს საკითხების სწორად დაყენებას. ამისათვის მას მართებულად მიაჩნია "იმ პიროვნების გვერდით, რომელსაც მომწიფებული და ნორმალური შეგნება და ნების გამოხატვის უნარი (Willensfähigkeit) აქვს, სამართლის სუბიექტად ვცნოთ აგრეთვე მოუმწიფებელი ან არანორმალური ფსიქიკური მდგომარეობის ინდივიდი, აგრეთვე, ის, ვისაც სრულიად ან ნაწილობრივ აქვს ნების გამოხატვის უნარი, შემდეგ ინდივიდი, რომელსაც რეალური კი არა, მხოლოდ შესაძლებელი არსებობა აქვს და ბოლოს სამართლის ის სუბიექტები, რომლებიც არ არიან ფიზიკური პირები".³⁴

ავტორი დაწერილობით აანალიზებს ამ პრობლემის ირგვლივ არსებულ ძირითად მიმართულებებს. პირველი ასეთი მიმართულება არის ის, რომელიც იურიდიულ პირს ისეთსავე რეალურ არსებობას მიაწერს, როგორიც გააჩნია ფიზიკურ პირს (გირეც). მეორე მიმართულებას წარმოადგენს ფიქციის თეორია. ირ. სურგულაძის აზრით, არცერთ ამ თვალსაზრისს "არ შეუძლია მოგვეცეს იურიდიული პირის არსის მეცნიერული ახსნა".³⁵ ავტორის თვალსაზრისით აქ იმდენად არის საყურადღებო, რამდენადაც იგი ამ საკითხს ანტიფსიქოლოგიზმის პოზიციებიდან წყვეტს. ირ. სურგულაძე წერს, რომ არა მარტო იურიდიული პირის, არამედ ფიზიკური პირის უფლების საფუძვლადაც არ შეიძლება მივიჩნიოთ "ის ფსიქოლოგიური ელემენტები, რომლებსაც ინდივიდის სულიერ ცხოვრებაში აღმოვაჩენთ".³⁶

³¹ იქვე, გვ.101

³² იქვე, გვ.111

³³ იქვე, გვ.112

³⁴ ირ. სურგულაძე, მით. ნაშრ. გვ.113 საბჭოური სისხლისსამართლებრივი მეცნიერება დანამაჟის სუბიექტად მიიჩნევა იმას, ვისაც შეუძრულა გარკვეული ასაკი და ფსიქიკურად ნორმალურია, ესე იგი ჩადენილი ქმედება შეერაცხება ანუ შერაცხადია. ეს შეხედულება ღლსაყ გაერყელბრულია პოსტსაბჭოურ სიერყემი.

³⁵ ირ.სურგულაძე, ხელისუფლება და სამართალი, გვ.128-129

³⁶ იქვე, გვ.129

ამ თვალსაზრისით ირ. სურგულაძე იწვევს იმ შეხედულების კრიტიკას, რომელიც უფლების არსის ახსნას ნების მომენტზე დაყრდნობით ცდილობს ("ნებისყოფის თეორია") როგორც ახლა ენახეთ, ნების მომენტზე დაყრდნობით არ შეიძლება თვითონ ფიზიკური პირის არსის ახსნაც კი. "სასაკილო იქნებოდა გვეპეტყიყებინა, - წერს ირ. სურგულაძე - რომ გარკვეული უფლების "წარმოშობა", რომელიც "ზოგიერთი პოზიტიური კანონმდებლობით ჯერ კიდევ დაუბადებელ ბავშვს (დედის მუცელში) მიეწერება, ხელისუფლების ცნებიდან აგვეხსნა. კიდევ უფრო უაზრო იქნებოდა იმის მტყიცება, რომ დასახელებულ შემთხვევაში ეს უფლებები სამართლის სუბიექტის ინდივიდურ ნებასთან (ო.გ.) გაგვეიგივებინა, ვინაიდან ასეთი ნება აქ საერთოდ არა გვაქვს".³⁷ ავტორი აღნიშნავს, რომ ისტორიულად და თანამედროვე სამართალშიც მრავალი მაგალითის მოტანა შეიძლება, როცა უფლების წარმოშობა სამართლის სუბიექტის ნებასთან არ არის დაკავშირებული. ასეთია, მაგალითად, მემკვიდრეობის უფლება და სხვა შემთხვევებიც, როცა საკუთრების უფლება წარმოიშობა სამართლის სუბიექტის ნებისაგან სრულიად დამოუკიდებლად.

ავტორის მოაქვს მაგალითი რომის სამემკვიდრეო სამართლიდან, როცა "მემკვიდრეობის უარყოფითი ხასიათი ხდოდა მის მიღებას სრულიად არასასურველს, თუმცა მემკვიდრე ვალდებულია მიიღოს მემკვიდრეობა, ესე იგი თავისი ნების საწინააღმდეგოდ გახდეს სუბიექტი განსაზღვრული უფლება-მოვალეობისა".³⁸

ამ დებულებას საკვებით ეთანხმება აგრეთვე თანამედროვე ქართული სამოქალაქო სამართალიც, რომელიც აღიარებს ჯერ დაუბადებელი ბავშვის მემკვიდრეობის უფლებას (იხ.საქართველოს სამოქალაქო კოდექსი, 994-ე მ.).

ჩვენ კიდევ დავამატებდით და უფრო მეტსაც ვიტყვოდით. უფლება ადამიანმა შეიძლება გამოიყენოს და შეიძლება უარი თქვას მის გამოყენებაზე, მაგრამ ამით ეს უფლება არც ისპობა და არც მისი მოცულობა იცვლება. გამოამყვანებებს თუ არა სამართლის სუბიექტი თავის ნებას, ამას უფლების არსებობა-არარსებობისათვის არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს. მამასაღამე, უფლება არ არის რაღაც ისეთი, რომელიც აუცილებლობით იცოს დაკავშირებული სამართლის სუბიექტის ფსიქიკურ სამყაროსთან.

ირ. სურგულაძე მოკლედ ეხება აგრეთვე ინტერესის თეორიასაც და მიღის იმ დასკვნამდე, რომ ინტერესის თეორია არსებითად არაფრით არ განსხვავდება ნებისყოფის თეორიისაგან. ამიტომ ის კრიტიკული მოსაზრებები, რომლებიც გამოყენებული იყო ნებისყოფის თეორიის წინააღმდეგ, გამოყენებული შეიძლება იქნეს აგრეთვე ინტერესის თეორიის საწინააღმდეგოდაც.³⁹

ნებისყოფის და ინტერესის თეორიებს აქვთ კიდევ ერთი ისეთი ნაკლი, რომელიც სრულიად გამოუსადეგარს ხლდა მათ უფლების ბუნების ახსნისათვის. საქმე ის არის, რომ უფლება არასოდეს მოვალეობის გარეშე არ არსებობს და ეს ორი ცნება ერთმანეთის გარეშე არ მოიპარება. უფლება და მოვალეობა კორელაციური ცნებებია. ეს იმას ნიშნავს, რომ ისინი ერთმანეთის გარეშე არ შეიძლება არსებობდნენ. მაგრამ, თუ ეს ასეა, მაშინ ორივე ეს ცნება ერთიანი პრინციპით უნდა აიხსნას. თუ ჩვენ უფლებას ავხსნით ისეთი ცნებების მეშვეობით, რომლებიც გამოუსადეგი იქნება მოვალეობის ცნების ასახსნელად, მაშინ უნდა ვთქვათ, რომ ჩვენ აშკარად ყალბ კონსტრუქციასთან გვექონია საქმე. თუ, მაგალითად, უფლება აიხსნება ნების გამოვლინებით, მაშინ იმიტვე უნდა აიხსნას მოვალეობაც. მაგრამ როგორ შეიძლება, რომ მოვალეობა სამართლის სუბიექტის ნების გამოძღვანებასთან იცოს

³⁷ იქვე, გვ.133-134

³⁸ იქვე, გვ.136

³⁹ იქვე, გვ.141

დაკავშირებული? ჩვენ რომ ამ პოზიციაზე დავდგეთ, მაშინ მართლწესრიგი საერთოდ მოიშლებოდა, რადგან სამართლის სუბიექტთა უდიდესი უმრავლესობა თავის მოვალეობას არ შეასრულებდა. ავტორი შენიშნავს, რომ ეს მომენტი "სამართლის მეცნიერებაში ხშირად დაიწყებულია".⁴⁰

არ შეიძლება არ დავეთანხმეთ ავტორის იმ დებულებას, რომ "ჩვენ სულიერი ცხოვრების მოვლენათა ყველაზე უფრო დაწვრილებითი და ფაქიზი ანალიზითაც კი ვერასოდეს ვერ შევძლებთ უფლების მსგავსი რაიმეს აღმოჩენას".⁴¹ ჩვენ შეგვიძლია ამ მოვლენების ანალიზით აღმოვაჩინოთ მხოლოდ უფლების "ინდივიდურ-ფსიქოლოგიური" განცდა. მაგრამ უფლება და მისი "ინდივიდურ-ფსიქოლოგიური განცდა" რომ შევეთრად არიან ერთმანეთს მოწყვეტილი, ამას საეჭარისი სიცხადით ვეჩიუნებს ის, რომ "თვითოული ეს მომენტი განცალკევებით და ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად შეიძლება არსებობდეს".

იმ მრავალ მაგალითთაგან, რომლებიც ამ დებულების დამადასტურებლად გამოდგება, ავტორი ასახელებს ერთ სრულიად თვალსაჩინო მაგალითს. "ყოველი სასამართლო პროცესი, - წერს ირ. სურგულაძე, - რომელზედაც პროცესის მონაწილე მხარეთა უფლება-მოვალეობის საკითხი განიხილება, მთავრდება ერთ-ერთი მხარის სასარგებლოდ, და ასეთ შემთხვევაში სასამართლოს გადაწყვეტილება მუდამ იმის დამადასტურებელია, რომ ერთ-ერთი მხარე თავის უფლებას შეცდომით აღიქვამდა. (irrig aufgefasset hat)) და რომ მისი ინდივიდურ-ფსიქოლოგიური განცდა (ო.გ.) მისსავე სამართლებრივ პრეტენზიას ობიექტურად სრულიადაც არ ეთანხმება. ეს ორი მომენტი რომ ყოველთვის ერთმანეთს ემთხვეოდეს, მაშინ სამართლებრივი დაუა და მისი სასამართლო განხილვა სრულიად შეუძლებელი და, მამასადაძე, საჭიროც არ იქნებოდა".⁴²

ავტორის ეს დებულება სრული სიცხადით გვიჩვენებს იმ თვალსაზრისის უსუსურობას, რომელიც უფლების არსს ნების მომენტზე დაყრდნობით ხსნის. უფლების არსის ახსნა არ შეიძლება ვეძიოთ ინდივიდის ფსიქიკურ სფეროში. ინდივიდს შეუძლია მხოლოდ უფლების განცდა. როგორც ახლა ვნახეთ, უფლება და მისი განცდა ინდივიდის მხრივ სრულიად სხვადასხვა სიბრტყეზე არსებული მოვლენებია. განცდა რეალური ცხოვრების მოვლენაა, ის რეალურ ცხოვრებაში მომხდარი ფაქტია, ხოლო უფლება არ შეიძლება რეალურ სინამდვილის მოვლენა იყოს. სწორედ ამიტომ არის, რომ უფლება მაინც არსებობს, მიუხედავად იმისა, განიცდის თუ არა მას სუბიექტი და ცდილობს თუ არა მის განხორციელებას. ზოგჯერ უფლებას სამართლის სუბიექტი საერთოდ ვერ განიცდის. მაგალითად, ქმედუნარობის შემთხვევაში სამართლის სუბიექტი მოკლებულია უფლების განცდას, მაგრამ განსაზღვრული უფლება მას მაინც შეიძლება ჰქონდეს (მაგალითად, ჯერ კიდევ დაუბადებელი ბავშვი).⁴³ აქედანაც აშკარად ჩანს, რომ უფლება და მისი განცდა ერთმანეთისაგან სრულიად მოწყვეტილი მოვლენებია.

ამის საფუძველზე ავტორი აცთობს დასკვნას, რომ უფლება არ შეილება განვიხილოთ ადამიანისათვის თანდაყოლილ თვისებად, რომელიც თითქოს "ადამიანის ბუნებიდან მომდინარეობს და მისი, როგორც "განსაზღვრული სულიერი არსების თვისებას

⁴⁰ იქვე, გვ.141

⁴¹ იქვე, გვ.151

⁴² იქვე

⁴³ იქვე, გვ.152

წარმოადგენს". ასეთი წარმოდგენები, მისი აზრით, განვითარდა "ბუნებითი სამართლის მოძღვრების ბატონობის დროიდან". ირ. სურგულაძის აზრით, ეს შეხედულება არ განსხვავდება იმ თანამედროვე მოძღვრებისაგან, რომლებიც "უფლების არსს ინდივიდის სულიერი ცხოვრების ელემენტებში ხედავენ".⁴⁴

ამრიგად, ნებისყოფის და ინტერესის თეორიები, რომლებიც უფლების არსის ახსნას ადამიანის სულიერი ცხოვრების სფეროში ეძებენ, სრულიად გამოუსადეგარი არიან ამისთვის. მაშინ, აბა, სად უნდა ვეძიოთ უფლების "ცნების ჭეშმარიტი შინაარსი?"⁴⁵ – კითხულობს ავტორი.

უფლების ცნების შინაარსი, ავტორის აზრით, შეიძლება გავიგოთ მხოლოდ მაშინ, თუ ჩვენ ვაღიარებთ, რომ "უფლება წმინდა კორელაციური ცნებაა, რომელსაც მხოლოდ მაშინ აქვს აზრი, როცა ჩვენ მისი შესაბამისი მოვალეობის არსებობას ვივარაუდებთ. მხოლოდ უფლებას და მის შესაბამის მოვალეობას შორის არსებული ურთიერთობის აღმოჩენის მეშვეობით შეგვიძლია სწორად გავიგოთ უფლება-მოვალეობის ცნების შინაარსი".⁴⁶

შემდეგ ავტორი ამბობს, ვერც კორელაციურობის მომენტზე მითითება, რაც ჩვენ ადრე გავაკეთეთ, ვერ ახსნის მთლიანად უფლება-მოვალეობის ბუნებას, იგი "მთლიანად არ მოიცავს იმას, რაც უფლება-მოვალეობის ცნებაში უნდა ვიგულისხმოთ".⁴⁷

უპირველეს ყოვლისა, უნდა ითქვას, რომ კავშირი კორელაციურობასა და უფლება-მოვალეობას შორის არსებული ურთიერთობის დროსაც აუცილებელი ხასიათისაა. მაგრამ კორელაციურობის დროს აუცილებლობა წმინდა ანალიტიკურია, მაშინ, როცა უფლება-მოვალეობას შორის არსებული კავშირი. "თუკი ჩვენ პუსერლის გამოთქმას გამოვიყენებთ, სინთეზური აუცილებლობა" არის.⁴⁸

ამის შემდეგ ავტორი ამტკიცებს, რომ "აქ გატარებული განსხვავება ურთიერთობის ელემენტების კავშირის ანალიტიკურ და სინთეზურ აუცილებლობას შორის ამავე დროს მიუთითებს იმ საფუძვლის განსხვავებულობაზე, რომელიც ამ აუცილებლობას ორივე შემთხვევაში განსაზღვრავს".⁴⁹

როგორია კავშირის საფუძველი "სინთეზური აუცილებლობის შემთხვევაში"?

"მისი საფუძველი, – ირ. სურგულაძის აზრით, ურთიერთობის ელემენტების შინაარსის თავისებურებაში უნდა ვიპოვოთ". ამ დებულებიდან შემდეგ ავტორს მნიშვნელოვანი დასკვნები გამოაქვს. პირველი დასკვნა, რასაც აქედან იგი აკეთებს, არის ის, რომ აქ ნაგულისხმევი "კავშირი მკაცრად ობიექტური ხასიათისაა".⁵⁰ ეს კავშირი არ არის დამოუკიდებელი შემეცნების სუბიექტზე და მისგან დამოუკიდებლად არსებობს. იგი გამოხატავს ნივთის ონტოლოგიურ ბუნებას, ნივთისა, რომელიც "შეიმეცნება როგორც რაღაც ობიექტური, შემეცნებადვე თავისთავად არსებული".⁵¹

მაგრამ ავტორს ნივთის არსებობა შემეცნებელი სუბიექტისაგან დამოუკიდებლად სრულიად არ ესმის რეალურ სამყაროში არსებული ნივთის თვალსაზრისით, სადაც

⁴⁴ იქვე

⁴⁵ იქვე, გვ. 152

⁴⁶ ირ. სურგულაძე, მით. ნაშრ. გვ. 153

⁴⁷ იქვე, 152-153

⁴⁸ იქვე, 154 (ავტორი აქ მიუთითებს პუსერლის ნაშრომზე Log. Unters. II, S. 246)

⁴⁹ იქვე, გვ. 154

⁵⁰ იქვე, გვ. 155

⁵¹ იქვე, გვ. 155

მიზეზობრიობა ბატონობს. მიზეზობრიობა, აეტორის აზრით, ნიშნავს დროში არსებულ კავშირს მოვლენათა შორის, მაშინ როცა აქ ნაგულისხმევი კავშირი "აღნიშნავს პირიქით, საგნობრივ შინაარსზე დაფუძნებულ კავშირს".⁵²

როგორც ვხედავთ, აქ აეტორი, ერთი მხრივ, გაემიჯნა უხემ მატერიალიზმს, სადაც წმინდა მიზეზობრიობის კანონზომიერება მოქმედებს, ზოლო, მეორე მხრივ, იგი ააშკარავებს სამართლის ნეოკანტიანური სკოლის უსუსურობას ახსნას უფლება-მოვალეობის ნამდვილი ბუნება. ეს იმიტომ ხდება, როგორც კანტიანობა საზოგადოდ სამყაროს ადამიანის გონების წარმონაქმნად მიიჩნევს, ნეოკანტიანობაც უფლებას ადამიანის ფსიქიკის იქით ვერ ხედავს. ერთი სიტყვით, ორივე ეს მიმართულება ფსიქოლოგიზმის ჭკობშია ჩაფლული და არ შეუძლავს ახსნას უფლების არსი.

ამრიგად უფლება-მოვალეობის ობიექტურობა გამოიხატება იმით, რომ ეს ცნებები არ ემორჩილება რეალური ცხოვრების კანონზომიერებას და, მაშასადამე, არ არის დამოუკიდებელი ადამიანის ფსიქიკურ სამყაროში მიმდინარე პროცესებზე. ამიტომ ამ ცნებებს აქვთ თავისი დამოუკიდებელი კანონზომიერება, რომელიც იდეალური სამყაროს კანონზომიერებაა.

აქ მიღებული შედეგების საფუძველზე ირ. სურგულაძე დაწერილებით იხილავს სამართლის სუბიექტის საკითხს. იგი ააშკარავებს სამართლის მეცნიერების იმ მიმართულებების სიყალბეს, რომლებსაც უფლება-მოვალეობა ადამიანის ფსიქო-ფიზიკური თვისებებიდან გამოყავს. ყველა ეს მიმართულება ძირითადად სამართლის ბუნებითი სკოლის ზეგავლენით არის შემუშავებული.

ბუნებითი სამართლის სკოლა თავისი წმინდა ნატურალისტური ხასიათის გამო ვერ აგვიხსნის ბევრ საკითხს, რომლებიც სამართლის სფეროში წამოიჭრება. ეს მოძღვრება, მაგალითად, ვერ აგვიხსნის იმას, თუ რატომ არის, რომ "პიროვნება იურიდიული აზრით არ მოიცავს მთლიანად ფიზიკურ პირს".⁵³ ცნობილია, რომ ფიზიკური პირის გვერდით სამართლებრივ ურთიერთობებში გამოდის იურიდიული პირიც. ამიტომ იყო, რომ ნებისყოფის თეორიის წარმომადგენლები ამ შემთხვევაში იძულებულნი არიან მიმართონ ფიქციას და ის, რაც არ არის სინამდვილე, რაც არ არის ფაქტი, სინამდვილეს, ფაქტს გაუთანაბრონ. მაგრამ ეს არ არის საკითხის გადაწყვეტის სრულყოფილი გზა, რადგან ის, რაც ფაქტი არ არის, არ შეიძლება ფაქტს გაუთანაბროს.

ირ. სურგულაძე გეთავაზობს ამ საკითხის გადაწყვეტის მეტად თავისებურ და ორიგინალურ გზას, რომელიც ყოველგვარი ფიქციის გამოყენების საჭიროებისაგან გვათავისუფლებს. მისი აზრით, სამართლის სუბიექტის უფლება-მოვალეობით აღჭურვილსათვის ერთი და იგივე თვისებებია საჭირო, მიუხედავად იმისა, ფიზიკურ პირს ეხება საქმე თუ იურიდიულს.

მეორე მხრივ, შეიძლება ფიზიკურ პირებთან გვერდულს საქმე, მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, რომ ყველა ფიზიკურ პირს ერთნაირი უფლებები გააჩნიათ. "უფლების სხვადასხვა მოცულობა, სხვადასხვა სამართლებრივი სფერო ცალკეულ პიროვნებათა, - ამბობს ირ. სურგულაძე - რომლებსაც ჩვენ თითქმის ყოველ სამართლებრივ სისტემაში ვხედავთ, თვალნათლივ განისაზღვრება არა ანატომიური, ფიზიოლოგიური ან ფსიქოლოგიური თვისებებურების მეოხებით კონკრეტული "მატარებლისა", არამედ მოქმედი სამართლებრივი მოწესრიგების სისტემის ინდივიდუალური სტრუქტურის მეოხებით";⁵⁴

⁵² იქვე, ის. სქოლიო. "ნიეთი" აქ მატერიალური საგნის მნიშვნელობით არ არის ვაგებული.

⁵³ იქვე, გვ.161

⁵⁴ იქვე, გვ.162. ამ ირ.სავაგლასის საეხებით ეთანხმება განაწილების სიტყვები: "ადამიანის მარტო ადამიანად ყოფნა, ე.ი. ანთროპოლოგიურ-ბიოლოგიურ მოვლენად ყოფნა სრულიადაც არ არის საქმარისი იმისათვის, რომ ის სამართლის სუბიექტი იყოს" (იხ.განმარტებული, სამართლის ფილოსოფიის საკითხები, გვ.184)

შესანიშნავადაა ნათქვამი, სამართლის სუბიექტად ყოფნა არ არის დამოკიდებული სუბიექტის ფიზიკურ თვისებებზე, როგორც თანდაყოლილ თვისებებზე. ეს თვისება სუბიექტისა, როგორც ირ.სურგულაძე ამტკიცებს, არის რაღაც გარედან მოტანილი (auswärts Hergebrachtes), ობიექტური მართლწესრიგისაგან “მიზიჭებული”.⁵⁵

კიდევ უფრო დამაჯერებელია ირ.სურგულაძის მსჯელობა, როცა ის ამ საკითხის ახსნას სამართლის ბუნებაზე დაყრდნობით ცდილობს. ირ.სურგულაძის აზრით, სამართალი ნორმების ერთობლიობაა, რომელიც განსაზღვრული მიზნის მიღწევის საშუალებას წარმოადგენს. სამართალს სახელმწიფო, როგორც საშუალებას, იარაღს, ისე იყენებს რაიმე მიზნის მისაღწევად. ამიტომ ამ მიზნის მისაღწევად სხვადასხვა უფლებები მიეწერება ისეთ სუბიექტსაც, რომელიც არ არის ფიზიკური პირი.

უფლებების ასეთი მიწერა იმიტომაც არის შესაძლებელი, რომ ფიზიკურ პირს მართლწესრიგი განიხილავს არა თავისი შინაგანი იმანენტური თვისების აზრით, არამედ წმინდა გარეგნული თვალსაზრისით, როგორც საყრდენ წერტილს სამართლებრივი სისტემის საშუალებებისა, რომლებითაც კანონმდებელი განსაზღვრული მიზნის მიღწევას ცდილობს. “ასეთი საყრდენი წერტილის როლი – წერს ირ.სურგულაძე – ასევე კარგად შეუძლია შეასრულოს აგრეთვე იურიდიულმა პირმა. რამდენადაც ამისათვის არ არის ის თვისებები აუცილებელი, რომლებიც ფიზიკურ პირს, როგორც ფსიქო-ფიზიკურ არსებას, ახასიათებს”.⁵⁶

იმ დებულებას, რომ სამართლის სუბიექტს მართლწესრიგი განსაზღვრულ უფლებებს მიაწერს. ანიჭებს, ისტორიული გამართლებაც აქვს. ცნობილია, რომ შუა საუკუნეებში ბევრი ქვეყნის სისხლის სამართალი დანაშაულის სუბიექტად, ადამიანთან ერთად, აღიარებდა ცხოველს, მწერს და უსულო საგანსაც კი.

ახალ ეპოქაში, მართალია, კანონმდებელი ასე შორს აღარ მიდის, მაგრამ დავას იწვევს ის საკითხი, თუ რამდენად შესაძლებელია, რომ ადამიანთან ერთად, კანონმდებელმა დანაშაულის სუბიექტის უფლება-მოვალეობებით აგრეთვე იურიდიული პირიც აღჭურვოს. ყველაზე მეტ სირთულეს ეს საკითხი სისხლის სამართალში უნდა ქმნიდეს. მიუხედავად ამისა. მაინც არის ქვეყნების, სადაც დანაშაულის სუბიექტად იურიდიული პირიც არის აღიარებული. მაგრამ თუკი ჩვენ არ ვაღიარებთ იურიდიულ პირს დანაშაულის სუბიექტად, ეს იმიტომ კი არა, თითქოს ირ.სურგულაძის დებულება სწორი არ იყოს. საქმე ის არის, რომ ამ შემთხვევაში სულ სხვა სირთულეები წარმოიქმნება, რაც ხელს უშლის იურიდიული პირის დანაშაულის სუბიექტად აღიარებას (მაგალითად, ირლენდის პერსონალური პასუხისმგებლობის პრინციპი და ა.შ.).

საგულისხმოა, რომ შესაბამისი ტერმინოლოგიის წარმოშობაც სამართლის იმ მოძღვრებებთან უნდა იყოს დაკავშირებული, რომლებიც უფლების ახსნას ადამიანის ფსიქო-ფიზიკური თვისებებით ცდილობდნენ. ამას პირდაპირ მიგვანიშნებს ტერმინი “ფიზიკური პირი”, ესე იგი ადამიანი, ესე იგი ბუნებრივი ანუ ბუნების მიერ “ფიზიკური” თვისებებით დაჯილდოებული სუბიექტი, ხოლო “იურიდიული პირი” ხელოვნურად შექმნილი სუბიექტი უნდა იყოს. “იურიდიული პირი” არაბუნებრივი, სამართლის მიერ ხელოვნურად შექმნილი სუბიექტია. ამიტომ იგი ფიქციაა. აი, სადამდე მივყავართ ნებისყოფის და მის მსგავს თეორიებს.

ამრიგად, ირ.სურგულაძე მიდის იმ სწორ დასკვნამდე, რომ “ურთიერთობა უფლებასა და მოვალეობას შორის ობიექტურად აუცილებელი ხასიათისაა”.⁵⁷ იგი აკრიტიკებს ეგრეთ წოდებული “მატარებლობის” (“Tragerschaft”), თეორიას, რომლის მიხედვით უფლებისა

⁵⁵ იქვე

⁵⁶ იქვე. გვ.163

⁵⁷ იქვე. გვ.156

და მოვალეობისა იმაში კი არ უნდა იქნეს "დამოცილებულება" მონასული, თითქოს ისინი შეიძლება შეიძლება ვლინდებოდნენ მხოლოდ ერთმანეთთან კავშირში, როგორც ნაწილები მათგანვე შედგებილი მთლისა, არამედ იმაში, რომ თვითთული კი ელემენტები წანამძღვრის სახით გულისხმობს "მატარებელს" ("Träger-s"), რომლის თანახმად ურთიერთობა მათ შორის გაგებულ უნდა იქნეს, როგორც შედეგი, რომელიც მხოლოდ უფლება-მოვალეობის მატარებელთა შორის წარმოქმნილი რეალური დამოცილებულების წყალობით არსებობს".³⁸

ასე რომ არ იყოს, მაშინ, ავტორის აზრით, ჩვენ უნდა ვვლიართ "იდეა უფლებისა და მოვალეობის უწყვეტი კავშირისა პიროვნების ინდივიდურ განცდასთან" და სხვა არაფერი. რომ უფლება-მოვალეობა არ შეიძლება აიხსნას პიროვნების განცდების მეოხებით, ჩვენ ამაზე ზემოთ უკვე ვილაპარაკეთ და ამიტომ ნათქვამს აქ აღარ გავიმეორებთ. მაშასადამე, უფლება-მოვალეობის "ობიექტურად აუცილებელი ხასიათი" არ არის დამოცილებული "მატარებელზე", ესე იგი სამართლის სუბიექტზე. აქედან ირ.სურგულაძეს გამოჰყავს სამართლებრივი ურთიერთობის თავისებური სტრუქტურა.

სამართლებრივი ურთიერთობა, მისი აზრით, არ არის პიროვნებათა შორის წარმოშობილი "რეალური, სოციალური" ურთიერთობა, რაც აუცილებლობით გულისხმობს კონკრეტულ სუბიექტებს და მათგან გამოხატულ ნებას, განცდას, ესე იგი ფიზიკური სამყაროს მოვლენებს. ერთ-ერთ ამის მაგალითად ავტორი ასახელებს ეგრეთწოდებული აბსოლუტური უფლების ცნებას. ეს უფლება საპირისპიროდ გულისხმობს "არა ცალკეული პიროვნების ან პიროვნებათა განსაზღვრულ ჯგუფის, არამედ ყველა პიროვნების მოვალეობას",³⁹ რაც რეალურ ცხოვრებაში მიმდინარე პროცესად არ შეიძლება განვიხილოთ, ის, რაც რეალურ პიროვნებათა კონკრეტულ სუბიექტურ, ფსიქიკურ ელემენტებს გულისხმობს. ირ. სურგულაძე აქ არ ჩერდება და კიდევ უფრო აღრმავებს თავის თვალსაზრისს. მისი აზრით, ნებისყოფის ან ინტერესის თეორიებზე დაყრდნობით შეუძლებელია სამართლის სოციალური ფუნქციის ახსნა. თუკი ჩვენ უფლების არსის ახსნას ნების გამოვლინებით და საზოგადოდ ცალკეული ინდივიდის ნებაზე დაყრდნობით შევეცდებით, მაშინ უფლება დაკარგავს თავის სოციალურ ფუნქციას და ის წმინდა ინდივიდურ, კერძო მოვლენად იქცევა. "სამართალი, – წერს ირ.სურგულაძე – რომლის ფესვები ადამიანის საზოგადოებრივ არსებობაში (Existenz) დევს, არასოდეს არ შეიძლება იქნეს ახსნილი იმ თავისებებზე მითითებით, რომლებიც მხოლოდ ინდივიდური ცხოვრების დახურულ წრეში არსებობს".⁴⁰

ავტორი აქ იხილავს საშუალებისა და მიზნის ცნებებს და მიდის იმ დასკვნამდე, რომ "მიზნის ცნება სამართლის ნორმის განვითარების სოციალური პირობების საკითხის ახსნისათვის გარეგნულად სრულიად ღირებულაია, ხოლო სამართლის არსის თეორიული გაშუქების დროს გამოუსადეგარი ჩანს, სახელდობრ იმიტომ, ვინაიდან სამართალი მიზანი კი არა: მხოლოდ საშუალებაა განსაზღვრული მიზნის მიხედვით".⁴¹

მეტად საყურადღებოა ავტორის მომდევნო მსჯელობა, რომელიც კიდევ უფრო დამაჯერებელს ხდის მის თვალსაზრისს. ირ.სურგულაძის აზრით, ფიზიკურ პირსა და "ობიექტურ მართლწესრიგს" შორის ნამდვილად არსებობს ურთიერთობა, მაგრამ ეს ურთიერთობა არ შეიძლება იყოს იდენტური იმ ურთიერთობისა, რომელიც წარმოიქმნება "ობიექტურ მართლწესრიგსა" და უფლებას შორის.

³⁸ იქვე, გვ.156

³⁹ იქვე, გვ.160

⁴⁰ იქვე, გვ.162. ავტორი სქოლიოში უთითებს ბინდერის ნაშრომს "Das Problem des juristischen Persönlichkeit "

⁴¹ იქვე, გვ.163, ავტორი აქ კვლავ ბინდერის ხსენებულ ნაშრომს ეყრდნობა.

ეს იმიტომ ხდება, რომ უფლება და მართლწესრიგი წმიდა სამართლებრივი კატეგორიებია, ხოლო პირველ შემთხვევაში კი ურთიერთობის მხოლოდ ერთი ელემენტი, ესე იგი მართლწესრიგია სამართლებრივი ხასიათის. აუტორის აზრით, შეცდომა, რომელიც მოხდით ნებისყოფისა და ინტერესის თეორიების დამცველებს, სწორედ იქ უნდა ვეძიოთ, რომ ისინი ურთიერთობას ობიექტურ მართლწესრიგსა და უფლებას შორის განიხილავენ "ობიექტურ მართლწესრიგსა და ფიზიკურ პირს შორის არსებულ ურთიერთობად".⁶²

საბოლოოდ ამ თეორიათა წარმომადგენლები იმ მცდარ დასკვნამდე მიდიან, რომ ობიექტურ მართლწესრიგს "უფლება ან უფლების ფაქტობრივი წანამძღვრები" (ნება ან ინტერესი) გარედან აქვს მიღებული. მართლწესრიგის როლი იმით შემოიფარგლება, რომ შეუძლია აღიაროს ან დაიცვას ნება ან ინტერესი. მაგრამ აქედან მართლ იმ კი არ გამომდინარეობს, რომ მართლწესრიგს "ნება ან ინტერესი შეუძლია აღიაროს ან დაიცვას ფაქტიური და აუცილებელი წანამძღვრების აზრით. ამ დებულებებიდან თვითონ გამომდინარეობს, რომ იქ. სადაც ეს ფაქტიური ელემენტი გვაკლია, ასევე არ შეიძლება არსებობდეს არავითარი უფლება".⁶³

ამით კიდევ ერთხელ დასტურდება, რომ უფლების ახსნა არ შეიძლება ნების ან ინტერესის მეშვეობით, რადგან მართლწესრიგი არ არის შებოჭილი ხსენებული წანამძღვრებით და უფლებას ანიჭებს სუბიექტს იქაც, სადაც არც ნებაა გამოხატული და არც რაიმე ინტერესი ჩანს.

ეს რომ ასე არ იყოს, მაშინ ბევრი ადამიანი დარჩებოდა უუფლებოდ, რადგან ყველას როდი შეუძლია გამოხატოს თავისი ნება და მოითხოვოს იმ უფლების დაკანონება, რაც მას ნამდვილად ეკუთვნის. ამისათვის კანონმდებელმა უნდა იზრუნოს სამართალშემოქმედების დროს. სწორად შენიშნავს ირ. სურგულაძე "რომ სამართალი თავის ერთიანობაში მიზანს კი არა, იმ საშუალებების ერთგვარ სისტემას გამოხატავს, რომელშიც საზოგადოებრივი ურთიერთობების კონკრეტულ-ისტორიული მოწესრიგებისათვის კანონმდებლის მიერ მიზნის განსახორციელებლად არიან განსაზღვრული".⁶⁴

მამსადამე, სამართალი საშუალებაა და არა მიზანი. უფრო ზუსტად, სამართალი საშუალებების კომპლექსია, ხოლო კანონმდებელი შესაბამისი მიზნის მისაღწევად აწესრიგებს საზოგადოებრივ ურთიერთობებს ამ საშუალებათა მეშვეობით. საშუალებასა და მიზანს შორის მუდმივი წინააღმდეგობაა, რადგან ისინი ყოფიერების სხვადასხვა ონტოლოგიურ რიცხვს მიეკუთვნებიან. აუტორი საესებით სწორედ აღნიშნავს, რომ "სამართალი თავის ერთიანობაში მიზანი კი არაა,, არამედ მხოლოდ საშუალება განსაზღვრული მიზნის მისაღწევად"⁶⁵ და დანაიშნულება სამართლისა სოციალური ცხოვრების მოწესრიგება".

მაგრამ როგორ ახერხებს ამას სამართალი, თუკი ობიექტური მართლწესრიგი კონკრეტული სოციალური ცხოვრებისაგან სრულიად მოწყვეტილია, ვინაიდან ის რეალური კი არა, იდეალური ყოფიერების მოვლენაა? ამ პროცესს ირ. სურგულაძე უწოდებს "სამართლებრივი ნორმების გადასვლას "იურიდიულად შესაძლებელი განხორციელების მდგომარეობაში".⁶⁶

ამრიგად, სამართლებრივი ურთიერთობა უფლება-მოვალეობის სახით არსებობს აბსტრაქტულად მართლწესრიგის ცხოვრებაში. სამართლებრივი ურთიერთობა, როგორც

⁶² იქვე, გვ. 164

⁶³ იქვე, გვ. 164

⁶⁴ იქვე, გვ. 165

⁶⁵ იქვე, გვ. 164

⁶⁶ იქვე, გვ. 174

მართლწესრიგის ელემენტი, აბსტრაქტული მდგომარეობიდან შემდეგ უნდა გადავიდეს "იურიდიულად შესაძლებელი განხორციელების მდგომარეობაში". როგორ ხდება ეს გადასვლა? ეს ხდება უფლება-მოვალეობის წმინდა სამართლებრივი ურთიერთობისათვის ახალი ელემენტის სამართლებრივი ურთიერთობის საგნის მიმატებით. "ცხოვრებისაგან სრულიად აბსტრაქტიზებული ელემენტები უფლებისა და მოვალეობისა – წერს ირ.სურგულაძე – მიიღებენ ამით ამ ახალ ელემენტში საყრდენ წერტილს, რომელშიც ისინი კვლავ გაერთიანდებიან, მაგრამ არა როგორც აბსტრაქტული ერთიანობა, რომელიც თავის საფუძველს ლოგიკური კორელაციურობის ცნებაში პოულობს, არამედ, როგორც სამართლებრივი ურთიერთობის მოქმედი ელემენტების ერთიანობა".⁶⁷

თავისი ნაშრომის წინა გვერდებზე ირ.სურგულაძე დაწერილებით განიხილავს სამართლებრივი ურთიერთობის საგნის ცნებას იურიდიული თვალსაზრისით და მიდის იმ დასკვნამდე, რომ "საგნის იურიდიული ღირებულება წმინდა იურიდიული კატეგორია არის, რომლის დასაბუთება საზოგადოებრივი ურთიერთობების სამართლებრივი მოწესრიგების ძირითად პრინციპებს ეყრდნობა".⁶⁸

სამართლებრივი ურთიერთობის სტრუქტურა, მართალია, ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში განისაზღვრება ურთიერთობის საგნის ნიშნებით, "მაგრამ ეს ნიშნები – განაგრძობს მსჯელობას ავტორი – უმეტეს შემთხვევაში ობიექტური მართლწესრიგის მეოხებით აქვს მიმატებული (beigefügt), რომლებიც ნიუთს ისეთ თვისებებს ანიჭებს, რაც მას ბუნებრივად არ გააჩნია. თავისთავად გასაგებია ის, რომ ეს მიმატება არ არის სუბიექტური ან თვითნებური ისევე, როგორც არაფერია სუბიექტური იმაში, როცა საგანს ეკონომიკურ ბრუნვაში ისეთი ნიშნები (ფასი, გაცვლის უნარი და ა.შ.) ემატება, რომლებიც მას ეკონომიკურ ბრუნვასთან მისი ურთიერთობის გარეშე არ გააჩნია".⁶⁹

ის, რაც ადრე სამართლის სუბიექტის მიმართ ითქვა, იგივე უნდა ვთქვათ აქ "სამართლებრივი ურთიერთობის საგნის მიმართაც" როგორც სწორად შენიშნავს ავტორი, "სამართლებრივი მოწესრიგების პროცესში საგანი განიხილება არა თავისი იმანენტური შინაარსის თვალსაზრისით, ამრიგად, მართლწესრიგის მიერ დადგენილი სამართლებრივი ფორმებისაგან მოწყვეტილად, არამედ მისდამი იურიდიული დაინტერესების (თანაც ეს გამოხატულება, ბუნებრივია, არ უნდა გავიგოთ როგორც ცალკეული პერსონის ინდივიდუალი იურიდიული ინტერესი), მისი იურიდიული ფუნქციების თვალსაზრისით".⁷⁰

ამის შემდეგ ავტორს მოჰყავს მრავალი ისტორიული მაგალითი იმის დასამტკიცებლად, რომ ზოგჯერ განსხვავებული იურიდიული ფორმების მეოხებით ერთი და იგივე სოციალური მიზანი მიიღწეოდა. იყო პირიქითაც, როცა ერთი და იგივე სამართლებრივი ფორმა სხვადასხვა სოციალური მიზნის მიღწევის საშუალებას წარმოადგენდა.

ამ მაგალითზე დაყრდნობით ირ. სურგულაძე იმ დასკვნამდე მიდის, რომ "ძირითადი ელემენტები, რეალურ ცხოვრებისეულ ურთიერთობებში რომ გვხვდება, როგორც აგრეთვე მათი ურთიერთგვერდის განმსაზღვრელი კანონზომიერება იმ ელემენტებთან და კანონზომიერებასთან შედარებით, რომლებიც სამართლებრივი ურთიერთობის სფეროში ბატონობენ, სრულიად განსხვავებული ხასიათისაა".⁷¹

⁶⁷ იქვე, გვ.202

⁶⁸ იქვე, გვ.196

⁶⁹ იქვე, გვ.196

⁷⁰ იქვე, იქვე

⁷¹ იქვე, გვ.199

ეს კანონზომიერება კიდევ ერთხელ გვიჩვენებს, რომ “საგნის “ბუნებრივი” შინაარსი, – განაგრძობს მსჯელობას ავტორი – რომელიც მის მიმართ შექმენების თეორიისეული მიდგომის დროს გადამჭრელი მნიშვნელობისაა, საგნის ჩართვისას სამართლის ფორმების თავისებურ კანონზომიერებაში ინდივიდუალურ სიდიდეს წარმოადგენს”.⁷²

ჩვენ აღარ დავასახელებთ აქ იმ მაგალითებს, რომლებიც ავტორს ამ დებულების ნათელსაყოფად მოაქვს. მეთხველს თვითონ შეუძლია მიაქციოს ყურადღება ამ მაგალითებს და დარწმუნდეს, რამდენად ჭკუმაძრიტია ირ. სურგულაძის მსჯელობა და რამდენად სწორად ასახულებს ის ხსენებულ დებულებას. პირადად ავტორმა სამართლებრივი ურთიერთობის წმინდა იურიდიული ელემენტების უფლებისა და მოვალეობის გვერდით შემოიტანა და დაახასიათა კიდევ ორი ელემენტი – სამართლის სუბიექტი და სამართლებრივი ურთიერთობის საგანი.

ეს ორი უკანასკნელი ელემენტი – სუბიექტი და საგანი, მათი არსებობის ბუნებრივ მდგომარეობას თუ წარმოიდგენთ, რეალური ცხოვრების მოვლენებია, რომლებსაც თითქოს არ უნდა ჰქონდეს შინაგანი კავშირი უფლებამოვალეობის იდეალურად არსებობასთან. მაგრამ აქაც ავტორმა მონახა ამ რეალური ელემენტების ის მხარე, რომელიც მათ “ბუნებრივ” არსებობას არ ემთხვევა, არ გამოხატავს. ეს არის ის მხარე, რომლის მიხედვით საგანი “ბუნებრივი კანონზომიერებით კი აღარ განისაზღვრება, არამედ სამართლებრივი ფორმების სპეციფიური კანონზომიერებით”.⁷³ ამრიგად, ავტორმა შეძლო სამართლის სუბიექტი და სამართლებრივი ურთიერთობის საგანი უფლება-მოვალეობისათვის დამახასიათებელ სპეციფიურ კანონზომიერებაში მოექცია, ამ კანონზომიერებაში ჩაერთო.

ამის შემდეგ ირ. სურგულაძე განიხილავს იურიდიულად რელევანტურ ფაქტს, რომელიც არ მიეკუთვნება იურიდიული ურთიერთობის შინაგან ელემენტთა რიცხვს. ეს ფაქტი იურიდიული ურთიერთობის მიღმა იმყოფება. მაგრამ იგი აუცილებელია სამართლებრივი ურთიერთობის არსებობისათვის. იურიდიულად რელევანტური ფაქტი სამართლებრივი ურთიერთობის საგნის თანახმად ქმნის “აგრეთვე ძირითად პირობას სამართლებრივი ურთიერთობის გადასვლისათვის აბსტრაქტული სქემის მდგომარეობიდან იურიდიულად შესაძლებელი აღსრულებითობის მდგომარეობაში”.⁷⁴ მაგრამ მათი როლი განსხვავებულია სამართლებრივი მოწესრიგების სისტემაში.

მომდევნო გვერდებზე ჩვენ ვხედავთ კრიტიკულ შეფასებას იურიდიული ფაქტის თანამედროვე მოძღვრებისა. ნაკლი იმ მოძღვრებისა ირ. სურგულაძის აზრით – გამოიხატება არა მარტო იურიდიული ფაქტების არასრულყოფილი კლასიფიკაციით, არამედ იმითაც, რომ აუხსნელი “ჩრება იმ შინაგანი კანონზომიერების საკითხები, რომელიც ამ ფაქტის ცალკეულ სახეთა შორის არსებულ კავშირს განსაზღვრავს. იმ თავისებური კავშირების საკითხი, რომლებშიც ისინი ზოგიერთ შემთხვევაში ვლინდებიან, და ასეთი კავშირების იურიდიული შედეგების საკითხები”.⁷⁵

ავტორი აკრიტიკებს იურიდიულად რელევანტური ფაქტის თანამედროვე კლასიფიკაციას “იურიდიულ ხდომილებად და იურიდიულ მოქმედებად” და მიდის იმ დასკვნამდე, რომ არის იურიდიული ფაქტები, რომლებიც ამ კლასიფიკაციის გარეთ რჩება. იგი ასახელებს სერეიტუტის უფლების წარმოშობის მოქმედებას, რომელიც არც ხდომილებაა და არც გარიგება ან დელიქტია, რომლებსაც მოიცავს “იურიდიული მოქმედება”. იგი ასახელებს აგრეთვე სხვა მსგავს შემთხვევებსაც.⁷⁶

⁷² იქვე, იქვე

⁷³ იქვე

⁷⁴ იქვე, გვ. 202

⁷⁵ იქვე, გვ. 204

⁷⁶ იქვე

აეტორი არ ეთანხმება იურიდიული ფაქტის ტრადიციულ დეფინიციას, რომლის მიხედვით იურიდიულია ისეთი ფაქტი, რომლის საფუძველზე წარმოიშობა, შეიცვლება ან შეწყდება უფლების განხორციელება. მას მოჰყავს ჰ.დერნბურგის განასხვავება, რომ "უფლების ფაქტობრივია ფაქტები, ესე იგი დროსა და სივრცეში მოქმედი გრძნობით აღქმადი ხდომილებანი".⁷⁷

"ქველი არ უნდა იყოს იმის მიხედვით, – განაგრძობს ირ. სურგულაძე – რომ ამ დეფინიციის სიმძიმის ცენტრი ობიექტური სამართლიდან, რომელიც განსაზღვრულ რეალურ ან სამართლებრივ მოვლენებს იურიდიული რელევანსობის ხასიათს ანიჭებს, თვითონ იმ მოვლენებზე გადადის, რომლებიც, როგორც ფაქტობრივი, შინაგანი, იმანენტური ბუნების წყალობით შესაბამის სამართლებრივ ეფექტს იწვევენ".⁷⁸

მომდევნო გვერდებზე აეტორი იშვიათი ლოგიკური თანმიმდევრობით ააშკარავებს დერნბურგის იმ კონცეფციის უსუსურობას, რომლის მიხედვით კანონმდებელი მხოლოდ აღიარებს ფაქტის იურიდიულ ძალას. ჰ.დერნბურგი ამბობს, რომ სესხის აღება მოსდევს მისი უკან დაბრუნების მოვალეობა. პოზიტიური სამართალი მხოლოდ აღიარებს ამ ბუნებრივ მოვალეობას. ასევე ხდება გარდაცვალების შემთხვევაში, რასაც მოსდევს მემკვიდრეობის უფლების მიღება.

"დერნბურგის აზრით, – წერს ირ. სურგულაძე – იურიდიული ფაქტი მხოლოდ ფორმალურად იღებს "სამართლებრივად სავალდებულო ძალას მართლწესრიგის მხრივ".⁷⁹

დერნბურგის თქმით, იურიდიულ ფაქტს აქვს "შინაგანი სამართლის შემქმნელი ძალა, რომელიც იწვევს უფლების აღიარებას" "აქედან ადვილად შეიძლება იმის მიხედვით, – აღნიშნავს ირ. სურგულაძე – რომ ძირითადი მნიშვნელობა უფლების არსებობისათვის ამ დოქტრინის მიხედვით ეძლევა თვითონ ფაქტებს და მათ ობიექტურ შინაარსს და არა იმ სპეციფიკურ იურიდიულ მდგომარეობას, რომელიც მათ სამართლის მეოხებით ენიჭებათ".⁸⁰

დერნბურგის თვალსაზრისით, რასაკვირველია, სწორი არ არის. ყურადღებით შესწავლას ამ ფაქტებისა სულ სხვა დასკვნამდე მივყავართ. არ არსებობს ისეთი ფაქტი, რომელსაც წინასწარ მინიჭებული, ბუნებრივად დამახასიათებელი თვისების წყალობით გააჩნდეს "იურიდიული ძალა" და რომ ამის აღიარება სავალდებულო იყოს კანონმდებლობისათვის. თუ კარგად დავეყვარებით სამართლებრივ სინამდვილეს, სწორად ამის საწინააღმდეგო სურათს დავინახავთ.

მეტად გონებაშეზღუდვად შენიშნავს ირ. სურგულაძე, "რომ ზოგიერთ შემთხვევაში, როცა წყდება კავშირი ფაქტებსა და მათ იურიდიულ ეფექტს შორის, რაიმე ცვალებადობა თვითონ ფაქტების შინაარსში კავშირის გაწყვეტას არ მოსდევს. ეს, რასაკვირველია, არასოდეს მოხდებოდა, თუკი თვითონ ფაქტები თავის "შვიდით" შესაბამისი იურიდიული უფლებებისა და მოვალეობების მატარებელი იქნებოდნენ".⁸¹

ამ დებულების ჭეშმარიტება მტკიცდება მრავალრიცხოვანი მაგალითებით, რომლებიც ჩვენ შეგვიძლია მოვიხმოთ სამართლებრივი ცხოვრებიდან. მაგალითად, რატომ არის, რომ სხვადასხვა სამართლებრივი სისტემა ერთსა და იმავე ფაქტს სხვადასხვა იურიდიულ ეფექტს უკავშირებს? ამას, რასაკვირველია, ვერასოდეს ვერ ავიხსნიან ნებისყოფის თეორიის მომხრეები.

⁷⁷ იქვე, გვ.205. სქოლიო

⁷⁸ იქვე. იურიდიული ფაქტის მნიშვნელობა ანალოგიურად ესმის აგრეთვე განაიმიელისაყ. იხ. მისი "სამართლის ფილოსოფიის საკითხები", გვ.54-55

⁷⁹ იქვე, გვ.205

⁸⁰ იქვე

⁸¹ იქვე, გვ.206

ირ. სურგულაძე თვითონ პ. დერნბურგის მაგალითებზე დაყრდნობით ასაბუთებს, რომ მართლწესრიგი ყოველთვის არ უკავშირებს ამა თუ იმ ფაქტს იმ იურიდიულ შედეგს, რომელიც მას უნდა ეღიარებინა, თუკი ჩვენ პ. დერნბურგს და მის მომხრეებს დაუუკერებდით. მაგალითად, სახელმწიფოთა საერთაშორისო სასამართლო პრაქტიკაში გვხვდება შემთხვევები ალბულ ვალეზე უარის თქმისა. ავტორი ასახელებს მაგალითს, როცა საფრანგეთმა დიდი რევოლუციის დროს უარი თქვა საერთაშორისო ვალეებზე. სხვათა შორის, ასეთივე ფაქტი მოხდა რუსეთის რევოლუციის დროსაც, როცა ბოლშევიკურმა რუსეთმა უარი თქვა მეფის რუსეთის საერთაშორისო ვალეებზე და სხე.

მაგრამ საქმე, – ავტორის თქმით – მართლ ამ ცალკეულ მაგალითებს როდი ეხება. საქმე ის არის, რომ, როგორც უკვე ითქვა, უფლება-მოვალეობა სამართლებრივი ურთიერთობის ცნების კორელაციური ელემენტებია. ეს კორელაციურობა სრულიად აუხსნელი დარჩებოდა, თუკი ჩვენ იურიდიული ფაქტის კლასიკურ დოქტრინას დავეყრდნობით. “კავშირი უფლებას და მოვალეობას შორის რეალური ურთიერთობის მეოხებით და ერთსა და იმავე დროს გაჭრებდა (erlischen) თითონ ურთიერთობის შეწყვეტით. სამართლებრივი ურთიერთობის ცნება მაშინ იქნებოდა თვითონ ფაქტების არეკლა”.⁸²

ასე რომ იყოს, მაშინ სამართლებრივი ურთიერთობა ფაქტების პარალელურად განითარდებოდა. მაგრამ სამართლებრივი რეალობა ამის საწინააღმდეგოს გვიჩვენებს. ავტორი საესებით სწორად აღნიშნავს, რომ “ზშირად ერთსა და იმავე ფაქტიურ მოცემულობას სხვადასხვა იურიდიული ეფექტი უკავშირდება (მაგალითად, ხანდაზმულობა შეიძლება საფუძველი გახდეს საკუთრების მოპოვებისათვის, სერიოზუტის უფლების ან ვალდებულების შეწყვეტისათვის და სხე.) ანდა, პირიქით, სხვადასხვა ფაქტიურმა მოცემულობამ ერთი და იგივე იურიდიული შედეგი გამოიწვიოს (მაგალითად, საკუთრების მოპოვება ყიდვით, ჩუქებით და ანდერძით)”.⁸³

საბოლოოდ ირ. სურგულაძე უარყოფს ეგრეთ წოდებულ აღიარების თეორიას, რომლის მიხედვით ფაქტს თვითონ გააჩნია იურიდიული ძალა, რაც საეაღდებულოა კანონმდებლისათვის. უფლება-მოვალეობას ფაქტი დამოუკიდებლად კი არ წარმოშობს, ის თავის თავში კი არ შეიცავს სამართალწმინდობის ძალას”, არამედ მას ამ ძალას მართლწესრიგი ანიჭებს. აქ გადაწყვეტა მხოლოდ მართლწესრიგის “განსაზღვრებები და არა თვითონ ფაქტის ობიექტური შინაარსი”.

იურიდიულად რელევანტური ფაქტის ადგილას ამიტომ ავტორს შემოაქვს იურიდიული რელევანტობის ფორმა და განასხვავებს მის ორ სახეს: 1) უშუალო და 2) წარმოებულ ანუ შუალობით ფორმა რელევანტობისა.⁸⁴ ნაშრომის მომდევნო გვერდებზე ავტორი დაწვრილებით იხილავს ამ საკითხს, რაზედაც ჩვენ საგანგებოდ აღარ შევჩერდებით.

ირ. სურგულაძე, მართალია, უარყოფს ნებისყოფის თეორიის საფუძველზე ნების მომენტის მნიშვნელობას სამართლის ბუნების ახსნისათვის, მაგრამ ეს სულაც არ ნიშნავს იმას, თითქოს ავტორი ამ მოვლენას საერთოდ უგულებელყოფდეს. გარდა იმისა, რომ ნების მომენტს დიდი მნიშვნელობა აქვს სამართლის ქმნალობის, ესე იგი სამართალშემოქმედების დროს, ამ ფაქტიურ მოვლენას ვერ გავეცქევით ჩვენ სამართლის განხორციელების დროსაც. მაგრამ ნების გამოვლინება სამართლის რეალური განხორციელების დროს მიეკუთვნება “მხოლოდ და მხოლოდ სოციალური მოვლენების სფეროს, სამართლებრივი ფორმების ფუნქციონირების “სოციალური ეფექტის” სფეროს და არავითარი გზით არ შეუძლია ხელი შეუწყოს თვითონ ამ ფორმების იურიდიული აზრის ახსნას”.⁸⁵

⁸² იქვე, გვ.207

⁸³ იქვე, გვ.208

⁸⁴ იქვე, გვ.211 და მომდ

⁸⁵ იქვე, გვ.249

ავტორი აქვე განიხილავს აგრეთვე ნების მომენტის გამოვლინების სხვა შემთხვევებს, რომლებიც სხვაგვარ როლს ასრულებენ მართლწესრიგის ცხოვრებაში. ავტორის აზრით, ნებას ზოგჯერ შეიძლება მიენიჭოს მართლწესრიგის მხრივ რაიმე იურიდიული რელევანტობა. მაგრამ აქაც “შინიშნელობა ნების მომენტისა ამ ფორმაში განისაზღვრება არა თვითონ ნების, როგორც ფსიქიური ფენომენის მიერ, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ სამართლის მიერ, და ამიტომაც ნება, როგორც ასეთი, როგორც წმინდა ფსიქიკური აქტი ამ თვალსაზრისითაც მოკლებულია ყოველგვარ შინიშნელობას სამართლის არსის გაგებისათვის”.⁸⁶

როგორც ვხედავთ, ვერც ნების, ვერც ინტერესის და საბოლოოდ ვერც ვგრეთ წოდებული “აღიარების” თეორია ვერ აგვისნის ჩვენ სწორად სამართლის არსს. კიდევ უფრო საკულისხმია ის, რომ ამ მიმართულებას არ შეუძლია აგვისნას სამართლის სოციალური დანიშნულება. პირიქით, სამართლის სოციოლოგიურ და ფსიქოლოგიურ მიმართულებებს რომ დაეყვარდნოთ, მაშინ იძულებული ვიქნებოდით გვეღიარებინა სამართლის კერპი, ინდივიდური ბუნება. მაშინ უარი უნდა გვეთქვა სამართლის სოციალურ დანიშნულებაზე. სწორად შენიშნავს ირ.სურგულაძე, რომ “მართლწესრიგის უშუალო მიზანი არ გულისხმობს ინდივიდური ინტერესის ან ინდივიდური ნებისყოფის დაცვას”.⁸⁷ უფლების “დადგენა და რომელიმე პირის ამ უფლებით აღჭურვა (Anheftung) სამართლებრივი ფორმების იურიდიულად შესაძლებელი აღსრულებადობის სტადიაში გადასვლის შემთხვევაში სრულიადაც არ გულისხმობს ამ პიროვნების ინდივიდური ინტერესის დაქმნაყოფილებას, არამედ მიხნდა აქვს მხოლოდ სოციალური ცხოვრების ფორმების სამართლებრივი რეგულირება”.⁸⁸

ეს, რასაკვირველია, სრულიადაც არ ნიშნავს იმას, თითქოს სამართალი ინდივიდს, ცალკე კაცს ყურადღების გარეშე ტოვებს, ყურადღებას არ აქცევს. ირ. სურგულაძე სწორად აღნიშნავს, რომ ინდივიდის დაცვა არ არის “მართლწესრიგის” უშუალო მიზანი”, მხოლოდ სოციალური ცხოვრების მოწესრიგების მეოხებით იცავს იგი ინდივიდს. ეს იმიტომ ხდება, რომ ინდივიდი სოციალური არსებაა, მას არ შეუძლია საზოგადოების გარეშე არსებობა. სწორედ ნებისყოფის თეორიის წარმომადგენლებს არ შეუძლიათ გადაწყვიტონ ეს საკითხი. მათ ყურადღება გადააქვთ ინდივიდის ნებაზე. ჩვენ რომ ამ თვალსაზრისს გაეყვეთ, მაშინ სრული ქაოსი დამყარდებოდა, რადგან რამდენი ინდივიდიც არის, იმდენი ნებაა. ამიტომ არის, რომ ხშირად ბევრი კანონი, რომელიც ადამიანთა საზოგადოებრივი ცხოვრებისათვის სრულიად გამართლებულია, ცალკეული ინდივიდის ან ინდივიდთა ჯგუფისათვის ასევე სრულიად მიუღებელია. კანონი არ შეიძლება ყველას ნებას გამოხატავდეს.

მაგრამ ის, რაც აქ ითქვა, ეხება არა მარტო ნებისყოფის თეორიის წარმომადგენლებს, არამედ ყველას, ვინც სამართლებრივ ურთიერთობებს საზოგადოებრივი, სოციალური ურთიერთობის ანარეკლად მიიჩნევს. ერთ-ერთ ასეთ მიმართულებას სამართალში წარმოადგენს მარქსისტული მიმართულება. ფაქტიურად მარქსისტული სამართლის თეორია სამართლის სოციოლოგიური მიმართულების ერთ-ერთი ნაირსახეობაა, რომელიც სამართლის არსს სოციოლოგიური და ფსიქოლოგიური, ესე იგი რეალურ ცხოვრებაში მომხდარი ფაქტებით ხსნის. ერთი სიტყვით, სამართლის მარქსისტული თეორია არსებითად არ განსხვავდება ნებისყოფისა და ინტერესის ტრადიციული თეორიებისაგან.

ასე რომ, არც სამართლის მარქსისტულ თეორიას შეუძლია ახსნას სამართლის არსი და დაასაბუთოს სამართლის სოციალური დანიშნულება. ამიტომ რამდენად სამწუხაროა,

⁸⁶ იქვე, გვ.250

⁸⁷ იქვე, გვ.262

⁸⁸ იქვე, გვ.253

რომ თბილისის 1930 წ. დისკუსიაზე ირ. სურგულაძეს მარქსისტი იურისტები არსებითად ცხოვრებისაგან მოწყვეტას და იდეალისტობის ბრალდებებს უყენებდნენ.

ორი რამ არის აქ მხედველობაში მისაღები: ერთი ის, რომ მათ ვერ გაიგეს ირ. სურგულაძის წიგნის ძირითადი დედაზრი. მეორეც ის, რომ, კიდევაც რომ გაეგოთ, მაინც უნდა გაეკრიტიკებინათ ის პოლიტიკური მოსაზრებით, რადგან ირ. სურგულაძის პოზიციის გამართება მარქსიზმის უარყოფას ნიშნავდა. ამიტომ მათ თავიანთი მდგომარეობის გამო სხვა გზა არ ჰქონდათ.

წიგნის დასყენით ნაწილში, სულ რაღაც ორ გვერდზე, ირ. სურგულაძე აჯამებს მიღებულ შედეგებს. პრობლემის შესწავლის ერთ-ერთ ძირითად შედეგს წარმოადგენს ის, რომ "არა მხოლოდ წმინდა იურიდიული კატეგორიები სამართლებრივი ურთიერთობისა – უფლება და მოვალეობა – არ შეიძლება დაიფიქსირონ რეალურ ფსიქოლოგიურ პროცესებამდე, არამედ აგრეთვე ერთი შეხედვით წმინდა "ფაქტიური" ელემენტები – სუბიექტები და საგანი სამართლებრივი ურთიერთობისა – საბოლოოდ (in letztere) არ არიან მოცემული ყალიბში (in der Gestalt), როგორც ის ბუნებიდან გამომდინარეობს, ესე იგი არ არიან ბუნებრივი კანონზომიერების ვითარებაში".⁸⁹

ამით მინდოდა დამემთავრებინა ირ. სურგულაძის წიგნის განხილვა. მაგრამ მკითხველმა რომ უფრო ნათლად წარმოიდგინოს იმ მიმართულების მნიშვნელობა თანამედროვე ქართული სამართლებრივი აზროვნებისათვის, რომელსაც ირ. სურგულაძე იცავს თავის წიგნში, შევეცადები მოკლედ გაეაშუქო სისხლის სამართლის რამდენიმე საკითხი ამ კონცეფციაზე დაყრდნობით.

შევეხები თანამონაწილეობის პრობლემას. აქ ტრადიციულად მიღებულია, რომ თანამონაწილის დასჯადობის საფუძველს წარმოადგენს მიზეზობრივი კავშირი თანამონაწილის, ვთქვათ, წაშქებულის მოქმედებასა და ამსრულებლის მოქმედებით გამოწვეულ დანაშაულებრივ შედეგს შორის. მაგრამ ეს აშკარა ნატურალიზმა და ამიტომ ვერ ხსნის საკითხის არსს საბოლოოდ.

მაგალითად, ეს კონცეფცია ვერ იძლევა დამაყმაყოფილებელ პასუხს კითხვაზე, რატომ არის, რომ არა გვაქვს თანამონაწილეობა იმ შემთხვევაში, როცა წაშქებუელი მოქმედებს განზრახ, ხოლო ამსრულებელი შედეგს იწვევს გაუფრთხილებლობით. მიუხედავად იმისა, რომ აქ მიზეზობრიობა თავისი კლასიკური სახით არის გამოვლენებული, თანამონაწილეობის თანამედროვე მოძღვრება აღიარებს აქ შუალობით ამსრულებლობას.⁹⁰

ვნახოთ ახლა, როგორ დგას ვერცე წოდებული იურიდიულად რელევანტური ფაქტის პრობლემა სისხლის სამართალში. ზოგჯერ ამა თუ იმ დელიქტს სისხლის სამართალში "ბუნებრივ" დელიქტს "ბუნებრივი კრიმინალს" უწოდებენ. მაგრამ ეს სწორი არ არის. ცხოვრებამ არ იცის არავითარი "ბუნებრივი" დანაშაული. დანაშაულებრივ რელევანტობას, დანაშაულებრივ მნიშვნელობას ქმედებას მხოლოდ სისხლის სამართლის კანონმდებელი ანიჭებს.

ამ დებულების სისწორე განსაკუთრებით თვალსაჩინოა თანამედროვე ეპოქაში, როცა ანალოგიის წესით პასუხისმგებლობა აყრატალებულია და პასუხისმგებლობის საფუძვლად მხოლოდ და მხოლოდ კონკრეტული ქმედების შემადგენლობაა გამოცხადებული. ისეთი ქმედებები, როგორცაა, მაგალითად, მკვლელობა, სხუელებრივი დანაშაუნა, გაუპატიურება, ყჩაღობა, ძარცვა, ქურდობა და სხვა მისთ. შეიძლება სამართლის სხვა დარგით იყოს აყრატალებული, მაგრამ საკუთრივ სისხლისსამართლებრივ რელევანტობას მათ მხოლოდ მართლწესრიგი ანიჭებს, მიაწერს, როგორც ამას ირ. სურგულაძე იტყვდა.⁹¹

⁸⁹ იქვე, გვ.261

⁹⁰ იხ. ამ საკითხზე უფრო დაწვრილებით ჩემი წიგნი "სისხლისსამართლებრივი უმართლობის პრობლემა და თანამონაწილეობის დასჯადობის საფუძველი", იბ., 1989

⁹¹ ამის წინააღმდეგ იხ.განვიშვილი, მით.წიგნი, გვ.103

პრობლემა უფრო ადვილად გასაგები გახდება, თუ საკითხს ისტორიულად გავაშუქებთ. იყო ეპოქები, როცა მართლწესრიგი ამ ქმედლებს სისხლისსამართლებრივ რეგულაციებს არ ანიჭებდა ან ანიჭებდა ნაწილობრივ. მაგალითად, ცნობილია, რომ რომაული სამართალი ვერც წოდებულ პატერ ფამილიას (ოჯახის უფროსი) უფლებას აძლევდა მოეკლა შეილი შესაბამის პირებში. მონათმფლობელობის დროს მონის მოკლა მხოლოდ ქონებრივ დელიქტად იყო მიჩნეული, ხოლო ქურდობა საჯარო სამართლებრივ დელიქტად მხოლოდ მე-6 ს. არის გამოცხადებული. მანამდე ის მხოლოდ ქონებრივ ანაზღაურებას იწვევდა.

საქართველოს 1928 წ. სისხლის სამართლის კოდექსის 173-2 მუხლით ისჯებოდა სისხლის აღრევა, ესე იგი სქესობრივი კავშირი ახლო ნათესავეებს შორის (და-ძმა და სხვ.). მაგრამ 1960 წ. საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი ამ ქმედებას დანაშაულობაში აღარ ითვალისწინებს. ამიტომ ასეთი ქმედება დღეისათვის შეიძლება იურიდიულად იყოს მიუღებელი, მაგრამ მას თავისი ფაქტური შინაარსით არაერთი სისხლისსამართლებრივი რეგულაცია, იურიდიული მნიშვნელობა არ გააჩნია. ამიტომაც სისხლის აღრევა არაერთი იურიდიული შედეგი არ დაუკავშირდება. სწორედ ამის გამო თერთ იმ ახლო ნათესავეებს შორის, რომლებმაც ერთმანეთთან სქესობრივი ურთიერთობა დაამყარეს, არაერთი სამართლებრივი ურთიერთობა სისხლისსამართლებრივი თვალსაზრისით მაინც არ შეიძლება წარმოიშვას. ეს არის რეალურ ცხოვრებაში მომხდარი ფაქტი და სისხლის სამართალთან რაიმე შეხება არ გააჩნია.

განსაკუთრებით თვალსაჩინოდ ელინდება ირ. სურგულაძის იდეის მნიშვნელობა მაშინ, როცა საქმე ეხება უფლება-მოვალეობის საკითხს სისხლის სამართალში. საქართველოს კონსტიტუციის მე-15 მუხლი აწესებს, რომ "სიცოცხლე ადამიანის ხელშეუვალი უფლებაა და მას იცავს კანონი". ეს უფლება ადამიანის უშიშროებად უფლებათა შორის უმაღლეს საფეხურზე დგას. მიუხედავად ამისა, მართლწესრიგი ადამიანს ამ უფლების განცარგვის შესაძლებლობას არ აძლევს. ადამიანს შეუძლია ისარგებლოს მხოლოდ ამ უფლებით, მაგრამ არ შეუძლია განცარგოს ის.

ამ დებულებას დიდ მნიშვნელობა აქვს სისხლის სამართლისათვის განსაკუთრებით იმ შემთხვევაში, როცა დგება სისხლისსამართლებრივი პასუხისმგებლობის საკითხი მსხვერპლის თხოვნით მკვლელობის ან სხეულის მიმე დაზიანების დროს. ცნობილია, რომ თანამედროვე სისხლის სამართალი არ ათავისუფლებს პასუხისმგებლობისაგან იმას, ვინც განზრახ მკვლელობა ჩაიდინა მსხვერპლის თხოვნით (იხ.მაგალითად, საქართველოს სისხლის სამართლის კოდექსი, რომელიც შემსუბუქებულ პასუხისმგებლობას ითვალისწინებს ასეთ შემთხვევაში, 116 მ.). ამიტომ შეიძლება დადგეს ამ მუხლის კონსტიტუციურობის საკითხი. ზომ შეუძლია მკვლელობა შეიტანოს სარჩელი საკონსტიტუციო სასამართლოში, რომ მსხვერპლმა განცარგა თავისი კონსტიტუციური უფლება და ამის საფუძველზე მისი პასუხისმგებლობა გამოიციხული უნდა იყოს?

ერთადერთი სწორი პასუხი ამ კითხვაზე შესაძლებელია მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ჩვენ სწორად განვსაზღვრავთ უფლების ბუნებას, მის ნამდვილ არსს. ნებისყოფის თეორიის წარმომადგენლებს, რომელთა თვალსაზრისი არსებითად არ განსხვავდება ბუნებითი სამართლის სკოლის თვალსაზრისისაგან, არ შეუძლიათ სწორად გადაწყვიტონ ეს საკითხი. თუ უფლება ადამიანს ბუნებით აქვს მინიჭებული, ანდა თუ უფლება ადამიანის ნების გამოვლენაა, მაშინ უფლება ინდივიდური, კერძო ხასიათისაა და მის მატარებელს არა მარტო შეუძლია ისარგებლოს თავისი კერძო უფლებით სრული მოცულობით, არამედ ასევე სრული მოცულობით განცარგოს იდევეაც ის.

მაგრამ იქ, სადაც უფლების არსი გაგებულია არა როგორც კერძო, ინდივიდური ნების გამოვლინება, ანდა, თუ გნებავთ, ბუნების მიერ მინიჭებული, უფრო ზუსტად, ბუნებით მოცემული, თანდაყოლილი თვისება ადამიანისა, არამედ მართლწესრიგისაგან სამართლის სუბიექტისათვის მიწერილი, მინიჭებული შესაძლებლობა, მაშინ საკითხიც სხვაგვარად გადაწყდება. ისევე, როგორც მშობელი თვალყურს ადევნებს, თუ როგორ სარგებლობს ბავშვი მისგან მიცემული რაიმე სიყვითით, მართლწესრიგიც, რომელიც უფლება-მოვალეობას სოციალური ცხოვრების მოსაწესრიგებელ საშუალებად იყენებს, არ დაუშვებს, რომ ზოგიერთი მნიშვნელოვანი უფლება არასოციალური დანიშნულებით იქნეს გამოყენებული. ერთი სიტყვით, თუ ჩვენ უფლების არსს იმაში დავინახავთ, რომ ის სოციალური ცხოვრების მოწესრიგების საშუალებაა, მაშინ სისხლის სამართლის იმ მუხლს, რომლითაც ისეგება მკვლელობა მსხვერპლის თხოვნით, ვერ მივიჩნევთ ანტიუმსტიტუციურად. მხოლოდ ასე შეგვიძლია ჩვენ დამაჯერებელი პასუხი გავცეთ ზემოთ დასმულ კითხვას.

სიკვდილით დასჯის წინააღმდეგ არსებობს ერთი მეტად გავრცელებული მოსაზრება, რომელიც ბუნებით სამართლის სკოლის აშკარა ზეგავლენის ნაყოფს უნდა წარმოადგენდეს. ხშირად გაისმის ხოლმე ხმები, რომ რა უფლება აქვს სახელმწიფოს დასაჯოს ვინმე სიკვდილით. მას ხომ არ მიუცია სიციცხლე ადამიანისათვის. ასე რომ ვიმსჯელოთ, მაშინ ჩვენ ვერცერთ სასჯელს ვერ გამოვიყენებდით. სიციცხლის მიცემა წმინდა ბიოლოგიური აქტია, ხოლო უფლება და მოვალეობა სოციალური ცხოვრების მოწესრიგების საშუალებებია, რომლებითაც მართლწესრიგი აღჭურავს სამართლის სუბიექტებს.

კიდევ უფრო საყურადღებოა ერთი საკითხი იმ თვალსაზრისის ნათელსაყოფად, რომელსაც ჩვენ ეს ნაშრომი მიეუძღვენით. ყოველ სამართლებრივ სისტემაში დაზარალებულს, ვინც ზიანი განიცადა დამნაშავეისგან, – უფლება აქვს მოითხოვოს დამნაშავეის დასჯა. მაგრამ მისი უფლება უსაზღვრო როდია. რატომ ზღვება ასე? ეს იმიტომ ზღვება, რომ უფლება არის სოციალური ცხოვრების მოწესრიგების საშუალება და არა კერძო, ინდივიდური გამოვლინება ცალკეული ადამიანის ნებისა, მხოლოდ კერძო ინტერესის დაკმაყოფილების საშუალება. უფლებას რომ კერძო ხასიათი ჰქონდეს, მაშინ სასამართლო, რომელიც დაადგენს დამნაშავეს, სასჯელის გამოყენების დროს მთლიანად უნდა დაეყრდნოს დაზარალებულის მოთხოვნას. მაგრამ სამართალი არ მიდის ამ გზით, რადგან უფლება თავისი ბუნებით სოციალური ცხოვრების მოწესრიგების საშუალებაა და ამიტომ სასამართლომ დაზარალებულის მოთხოვნა შეიძლება მთლიანად არ დააკმაყოფილოს. სასამართლო დაზარალებულის კერძო მოთხოვნის გარდა, ითვალისწინებს აგრეთვე სხვა ინტერესებსაც, რომელთა დაკმაყოფილებას ადამიანთა სოციალური ცხოვრება საჭიროებს. სწორედ აქ ჩანს ნათლად სამართლის სოციალური დანიშნულება, რაც ირ.სურგულაძის წიგნის ძირითად იდეას გამოხატავს.

ოთარ გამყრელიძე

თბილისი-ფრაიბურგი,

1998 წ. 20 იანვარი-2001წ. 11 ივნისი

ხელისუფლება და სამართალი

სადოქტორო დისერტაციის თეზისები

1927 წელი

შესავალი

1. არსებულ ლიტერატურაში საკითხი სახელმწიფოს ბუნების და ამასთან დაკავშირებით სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების ძირითადი პრინციპების და მეთოდის შესახებ, სხვადასხვა გადაჭრას პოულობს. ამის მიზეზი ჩვენ უნდა ვეძიოთ იმ თავისებურებაში, რომლითაც სახ. სამართლის საგანი ხასიათდება (S. 1).
2. სხვადასხვა შეხედულებანი, რომლებსაც ჩვენ ვხვდებით სახელმწიფოს ბუნების შესახებ ორ მთავარ ტიპად შეგვიძლია დავეყოთ:
  - ა) ნატურალისტური შეხედულება, რომელიც სახელმწიფოს სთვლის ნატურალურ მოვლენად და რომელიც ამიტომ ვერ ხედება სახელმწიფოს ნამდვილი ბუნების გაგებას, ვინაიდან სახელმწიფოს ცნება არსებითად იურიდიულ ცნებას წარმოადგენს (S. 3-6). ამ მიმართულებისათვის შეუგნებელი რჩება ის თავისებურება, რომელიც სახელმწიფოს როგორც იურიდიულ წყობილებას (Rechtsordnung) ახასიათებს (S. 6-7);
  - ბ) იურიდიული მიმართულება, რომელიც სახელმწიფო სამართლის თავისებურებას ასაბუთებს იმ განსხვავებით, რომელიც არსებობს sein და sollen-ის, ნორმის და კანონის შორის (S. 8-13)

ამასთან ერთად ეს შეხედულება განსხვავებას კაუზალურ და ნორმატიულ მეცნიერებათა შორის ხედავს არა უკანასკნელთა საგნობრივი შინაარსის თავისებურებაში, არამედ ამ განსხვავებას იგი ხსნის თვალთახედვის თავისებურობით (Betrachtungsweise) ამდენად მიუღებელია ეს მიმდინარეობა თავის გამოსავალ პუნქტებში, ვინაიდან Betrachtungsweise თავის მხრით დამოკიდებული მოვლენაა. სახელდობრ განსაზღვრულია მეცნიერების შინაარსობრივი თავისებურებით (S. - 13)
3. მთავარი და სადაო საკითხი იმ დამოკიდებულების (отношение) შესახებ, რომელიც არსებობს სოციალურ მოვლენებს შორის, რომლებსაც სახელმწიფოში ვხვდებით და სახელმწიფოს როგორც იურიდიული მთლიანობის შორის შეიძლება გადაჭრილი იქნეს ორივე წყების მოვლენების - სოციალური და იურიდიული წყების დეტალური ანალიზის საფუძველზე. თუ Simmel-თან ერთად მივიღებთ, რომ საზოგადოების არსს ობერ უნდ უნტერორდნუნგ გამოხატავს, ჩვენ შეგვიძლია იმ დაპირისპირების აღსანიშნავად, რომელიც სახელმწიფოს უფლებრივ და სოციალურ მხარეებს შორის არსებობს ხელისუფლების და სამართლის ცნება ეიხმართ. უკანასკნელთა ურთიერთდამოკიდებულების სწორი გაგებისათვის, პირველ ყოვლისა, საჭიროა ანალიზი იმ ძირითადი ელემენტების, რომლებსაც შესდგება უფლებრივი წყობილება, Rechtsordnung); მხოლოდ მას შემდეგ, რაც პირველი ამოცანა შესრულებულია, შესაძლებელი იქნება უფლებრივი წყობილების განსაზღვრულ სოციალურ Milieu-ში მოცემულობის დახასიათება (S. 14-15)

I - te Abschnitt

1. ის, რომ აღნიშნული წყების მოვლენებს შორის განსხვავება არსებობს, სჩანს თუნდაც იმ ფაქტიდან, რომ სოციალური დამოკიდებულება ინდივიდებს შორის ყოველთვის არ ატარებს უფლებრივი მიმართულების სახეს, მაგრამ ასეთი განსხვავება არ არის საკმარისი იმისათვის, რომ თვითივე ზევით დასახლებული წყების მოვლენათა შესწავლისათვის ცალკე მეცნიერების არსებობა იქნეს აღიარებული. ამისათვის საკმარისია არა მხოლოდ სხვადასხვაობა შესასწავლ მოვლენებს შორის, სხვადასხვაობა, რომელსაც ჩვენ უდაოდ თვითივე მეცნიერების ფარგლებშიდაც ვხვდებით, არამედ ამისათვის საჭიროა როგორც ამას პუსსერლი აღნიშნავს, ძირითადი კანონზომიერება (Grundgesetzlichkeit), რომელიც გარკვეული რიგის მოვლენებისათვის არის დამახასიათებელი და რომელიც არ შეიძლება დაყვანილ იქნეს სხვა რომელიმე მეცნიერების ძირითად კანონზომიერებაზე (S. 19)
2. ამის მიხედვით საჭიროა იმ ძირითადი კანონზომიერების გაშუქება, რომელსაც ჩვენ ვხვდებით ერთის მხრით სოციალური, მეორე მხრით კი იურიდიულ მოვლენებს შორის.
3. როგორც სახელმწიფოს არსებობის სოციალური მხარე ისე სახელმწიფო, როგორც იურიდიული მთლიანობა მარტივ და ძირითად ელემენტებისაგან შესდგება და იმ დამოკიდებულების დასახასიათებლად, რომელიც ამ ორი წყების მოვლენებს შორის არსებობს, საჭიროა ამ ძირითადი ელემენტების ანალიზი. იმ კანონზომიერების გაშუქება, რომელიც აღნიშნულ ძირითად ელემენტების ურთიერთობის დამოკიდებულებას განსაზღვრავს.
4. სოციალური წყების მოვლენების აღნიშნული თვალსაზრისით დახასიათების დროს ძირითად სოციალურ მოვლენად გვევლინება დამოკიდებულება ორ ინდივიდს შორის. ძირითადი კანონზომიერება, რომელსაც ჩვენ აქ ვხვდებით, კაუზალობის ცნებაში გამოიხატება (S. 20-21)
5. იურიდიული წყების მოვლენათა ანალიზის დროს სხვათა შორის იმ თვალსაზრისითაც, რომ სოციალურ მოვლენებთან შედარებისათვის უკეთესი პირობა იქნეს შექმნილი, ელემენტარულ ფენომენად იურიდიული მიმართება უნდა იქნეს აღებული (და არა ნორმა, ვინაიდან ნორმა კორრელატიურია კანონის ცნებასთან) (S. 22)
6. სხვადასხვა შეხედულებანი, რომელნიც ლიტერატურაში არიან გამოუმუშავებულნი იურიდიული მიმართების და მისი სოციალური მიმართებასთან დამოკიდებულების საკითხის ირგვლივ იმ უარყოფითი თვისებით ხასიათდებიან, რომ მათთვის შეუმჩნეველი რჩება განსხვავება სოციალური და იურიდიული მიმართების შორის, ზოგ შემთხვევაში კი ამ ორი სახის მოვლენის გაიგივებას აქვს ადგილი. ასეთია შეხედულება, რომელშიაც უფლებრივი მიმართების იურიდიული ფორმა და შინაარსი მთლიანი რეალური პროცესის აბსტრაქციის საშუალებით გამოყოფილ მომენტებს აღნიშნავენ (S. 23). თუ საინის შეხედულებაში ეს აზრი ისე მკაფიოდ გამოთქმული არ არის, სამაგიეროდ ბირლინგის ნაშრომში იურიდიული

- მიმართება თავის ძირითად ელემენტებში უკვე გარკვევით გაიგივებულია ფსიქიურ მოვლენებთან (S. 26-34). კიდევ უფრო შორს მიდის ამ მხრით Zitelmann-ი, რომელიც სამართლის ძირითადი კატეგორიების ფსიქოლოგიურ გაგებასთან დაკავშირებით საესეზით შესაძლებლად სთვლის კაუზალური პრინციპის შეფარდებას სამართლის მეცნიერებაში (S. 34-42). ზევით მოყვანილ შეხედულებათა განხილვის შედეგში ჩვენ ამ დასკვნამდე მივიღვართ, რომ იურიდიული მიმართების სოციალურ მიმართებასთან გაიგივებას ან შინაგან წინააღმდეგობებამდე მიჰყავს აზროვნება, ან კიდევ სამართლის მეთოდოლოგიის ყალბ კონსტრუქციამდე. ამავე შედეგს იძლევა აგრეთვე იმ ძირითადი შემადგენელი ელემენტების ანალიზი, რომლებსაც იურიდიულ მიმართებაში ვხვდებით (S. 43).
7. ასეთ ძირითად ელემენტს წარმოადგენს, პირველ ყოვლისა, იურიდიული მიმართების სუბიექტი. სამართლის სუბიექტის ბუნების გაშუქების საკითხში ორი ძირითადი შეხედულება არის გამომუშავებული, რომლებიც სამართლის სუბიექტის და ფიზიკური ინდივიდის ცნების გაიგივებიდან გამოდიან: ორგანიული შკოლა და ფიქციის თეორია. ასეთი გაიგივება ყალბია და ამიტომ აღნიშნული თეორიებიც მეცნიერულად მიუღებელი არიან.
  8. ორგანიული შკოლა, რომელიც იურიდიულ პირს რეალურად არსებულ ორგანიზმად სთვლის უარსაყოფია: ვინაიდან იგი აღნიშნულ დებულებას (იურიდიული პირის რეალობის შესახებ) ვერ ასაბუთებს (S. 46-49) ფიქციის თეორია კი მიუღებელია, ვინაიდან ფიქცია არ შეიძლება მიჩნეულ იქნეს სამართლის პრობლემების გადაჭრის თეორეტიულ საშუალებად (S. 49-57)
  9. მეორე ძირითად ელემენტს იურიდიულ მიმართებაში უფლება და მოვალეობა წარმოადგენს. აღნიშნული ელემენტების განხილვის დროსაც არსებულ ლიტერატურაში გაერცელებული შეხედულებანი იურიდიული და ფსიქოლოგიური წყების მოვლენათა გაიგივების საფუძველზე ცდილობენ უფლების და მოვალეობის პრობლემის გადაჭრას, ე.ი. არსებითად იმავე უსწორო დებულებიდან გამოდიან (სამ. კატეგორია = რეალური მოვლენა), რომელიც იურიდიული მიმართების ბუნების და სამართლის სუბიექტის პრობლემის დაყენებისას არის შესაძენევი და რომელზედაც ზევით იყო მითითებული.
  10. ნათქვამის ილუსტრაციისათვის საკმარისია შერჩევა როგორც ნებისყოფის, ისე ინტერესის თეორიაზე უფლების საკითხის დარგში. ორივე თეორია უარსაყოფია, ვინაიდან სუბიექტურ-მოვალეობის განსაზღვრულ ფსიქიურ მოვლენებთან გაიგივების შედეგში აღნიშნული თეორიებისათვის შეუძლებელი ხდება სამართლის დარგიდან მთელი რიგი მოვლენების ახსნა. (S. 57-72)

II Abschnitt

1. როგორც აღნიშნული იყო, სამართლის ძირითად ელემენტად იურიდიული მიმართება უნდა იქნეს ცნობილი და ამ უკანასკნელის დეტალური ანალიზი სამართლის დარგში გამეფებული ძირითადი კანონზომიერების გაგებისათვის აუცილებელი

პირობაა. სხვადასხვა ზევით განხილული თეორიები ვერ იძლევიან იმ ძირითად, იურიდიული ფენომენის სწორ ანალიზს და ამის მთავარი მიზეზი ფსიქოლოგიურ-ნატურალისტური მეთოდოლოგიის შეფარდება სამართლის პრობლემების დამუშავების დროს.

2. იურიდიული მიმართების სწორი გაგებისათვის საჭიროა იმ დებულებიდან გამოსვლა, რომ უფლება და მოვალეობა კორელატიური ცნებებია: ამასთან ერთად ეს კორელატიობა ატარებს არა ანალიტიურ, არამედ სინტეტიურ ხასიათს, ე.ი. ვერდნობა კორელატიურად შეკავშირებული ელემენტების შინაარსის თავისებურებას.

ორი მთავარი თვისება უნდა იქნეს აქ აღნიშნული, რომელიც ამ კორელატიურ მიმართებას ახასიათებს: მიმართების ობიექტური ხასიათი და დამოკიდებული ხასიათი (Unselbständigkeit) იმ ელემენტებისა, რომელნიც მიმართებაში არიან. უკანასკნელი დებულებიდან გამომდინარეობს, რომ ელემენტების არსებობა აქ აუცილებლად გულისხმობს იმ მთელი (das Ganze) არსებობას, რომლის ფარგლებში ელემენტები არიან მოცემული და რომლის ძირითადი კანონზომიერების (Gesetzmässigkeit) გათვალისწინება აუცილებელი პირობაა ელემენტების ბუნების სწორი გაგებისათვის (S. 72-77).

3. არსებულ ლიტერატურაში იურიდ. მიმართების ელემენტების – სუბიექტურ უფლება-მოვალეობის – დამოკიდებული ხასიათი თუმც შეგნებულა, მაგრამ მიმართება ამ ელემენტებს შორის არ არის გაგებული როგორც ობიექტურად აუცილებელი, ვინაიდან, მეორე მხრით, ამ ორ ელემენტს შორის კავშირი იურიდიული სინამდვილის უტყუარი ფაქტია, გაბატონებული შეხედულება ამ კავშირის სხვა გზით აღდგენას სცდილობს. სახელდობრ, ამ მიზნით გამოუმუშავებულა შეხედულება, რომლის თანახმად, როგორც უფლება, ისე მოვალეობა აუცილებლად გულისხმობს "მატარებელს" ("Träger"), რომელთა ურთიერთდამოკიდებულების პროცესში პირველად იქმნება კონტაქტი აღნიშნულ ელემენტებს შორის. ასეთი შეხედულება ლოგიკურად აუცილებელი დასკვნაა სუბიექტურ უფლება-მოვალეობის ფსიქოლოგიურ პროცესებთან გაიგივებისა; იგი უარყოფითია, ვინაიდან აქ ნაჩვენებია გზით შეუძლებელია კორელატიობის გაგება (S. 77-79).

4. აღნიშნულიდან გასაგებია, რომ იურიდიული მიმართება ვერ იქნება დახასიათებული როგორც ინდივიდებს შორის დამყარებული მოწესრიგებული სოციალური მიმართება (Lebensverhältnis); თავის წმინდა ფორმაში, ე.ი. სამართლის სხვა ძირითად კატეგორიებისაგან და იურიდიულად რელევანტ ფაქტებისაგან დამოუკიდებლად აღებული, იგი აღნიშნავს მხოლოდ უფლების და მოვალეობის მიმართებას, ამ ელემენტების ობიექტურად აუცილებელ, აპრიორულ კორრელატიურ მთლიანობას. კონკრეტული იურიდიული კავშირის დამყარება ინდივიდებს შორის პირველად კი არ ჰქმნის ამ სახით გაგებულ იურიდიულ მიმართებას, არამედ ჰგულისხმობს მის აღრევად არსებობას (S.79-80).

5. იურიდიული მიმართების და მისი ელემენტების მეტი დაახლოვებით დახასიათებისათვის საჭიროა იმ დამოკიდებულების გაშუქება, რომელიც, ერთის მხრით, უფლებრივი წყობილების (Rechtsordnung), მეორე მხრით, კი იურიდიული მიმა-

- რთების და მისი ელემენტების შორის არის მოცემული. ლიტერატურაში დამოკიდებულება არსებულად ცნობილია უფლებისა და უფლებრივ წყობილებას შორის, ასეთი შეხედულება ლოლიკურად აუცილებელია უფლების ფსიქიურ მოვლენებთან გაიგივების შედეგში და სწორედ ამიტომ იგი შემცდარი არის. სინამდვილეში უშუალო დამოკიდებულება არსებობს არა უფლებრივ წყობილებასა და უფლებას შორის, არამედ უფლებრივი წყობილებისა და იურიდიულ მიმართებათა შორის (S. 80-84).
6. უფლებრივი წყობილების ანალიზის დროსაც ისე, როგორც იურიდიული მიმართების და მისი ელემენტების ანალიზის დროს, ჩვენ იმ დასკვნამდე მივდივართ, რომ იგი არსებულის (Seinsgebiet) ონტოლოგიურად შემოფარგლულ სფეროს აღნიშნავს, რომელიც საკუთარი კანონზომიერებით (Gesetzmässigkeit) ხასიათდება. იგი რთულ იურიდიულ კომპლექსს წარმოადგენს, რომლის შემადგენელ ელემენტებს იურიდიული მიმართებანი აღნიშნავენ. სწორედ ამიტომ, როგორც ზევით იყო მითითებული, უშუალო დამოკიდებულება არსებობს არა უფლებრივი წყობილებისა და იურიდიული მიმართების ელემენტებს – სუბიექტური უფლება-მოვალეობის შორის, არამედ უფლებრივი წყობილებისა და თვით იურიდიული მიმართების შორის (S. 84-90).
7. უფლებრივი წყობილება, გაგებული როგორც იურიდიულ მიმართებათა (რომელნიც თავის მხრით გაგებული უნდა იყვნენ, როგორც უფლება-მოვალეობის კორელატიური დამოკიდებულება) მთლიანობა, წარმოადგენს იურიდიული მოწესრიგების (rechtliche Regelung) აბსტრაქტულ სისტემას; ასეთ ფორმაში მოცემული იგი არ იმყოფება იმ მდგომარეობაში, რომელიც იურიდიულად შესაძლებელი განხორციელების სტადიის ცნებით შეგვიძლია აღვნიშნოთ. ამ უკანასკნელ ცნებაში, წმინდა იურიდიული ელემენტების გარდა, იგულისხმება განსაზღვრული ფაქტიური ხასიათის ელემენტების მოცულობა, რომელნიც (ელემენტები), თუმცა თავისდათავად იურიდიულ ხასიათს მოკლებულნი არიან, მაგრამ იურიდიულ მნიშვნელობას იღებენ განსაზღვრულ უფლებრივ ნორმებისაგან (bestimmende Rechtssätze). აღნიშნულ ფაქტიური ხასიათის ელემენტებზე შეჩერება მით უფრო საჭიროა, რომ ერთის მხრით ამ გზით ჩვენ შევიძლებთ იმის გაშუქებას, თუ რითი ხასიათდება უფლებრივი წყობილება იურიდიულად შესაძლებელ განხორციელების საფეხურზე და რითი ხასიათდება იურიდიული მიმართება, კონკრეტულ ფორმაში მოცემული, ხოლო, მეორე მხრით, ამავე გზით შესაძლებელი გახდება იმ ელემენტების განხილვა, რომლებიც ტრადიციული შეხედულების თანახმად შედიან იურიდიულ მიმართებაში და რომლებზედაც ჩვენ არ შეეჩერებულვართ (S. 91-92).
8. აღნიშნული ფაქტიური ელემენტების განცალკევებით განხილვამდე საჭიროა იმ ძირითადი სახეების აღნიშვნა, რომლებშიდაც საერთოდ გვხვდება უფლებრივი კატეგორიების ფაქტიური ხასიათის მოვლენებთან დამოკიდებულება. ასეთი არის სამი ძირითადი სახე: ა. დამოკიდებულება, რომელიც არსებობს საზოგადოების სოციალ-ეკონომიური სტრუქტურის და უფლებრივი წყობილებას შორის; ბ. დამოკიდებულება იურიდიული მიმართების წმინდა იურიდიულ ელემენტებსა და

იურიდიული მიმართების საგნებს შორის; გ. დამოკიდებულება, რომელიც იურიდიული რელევანტობის ცნებით აღინიშნება.

9. აღნიშნული დამოკიდებულებისაგან პირველი ეხება ინდივიდუალური იურიდიული წყობილების დამყარების მომენტს, ორი უკანასკნელი კი აღნიშნავენ იურიდიული მიმართების (რომელთა მთლიანობა უფლებრივ წყობილებას წარმოადგენს – და ამიტომ ამ უკანასკნელსაც) გადასვლას იურიდიულად შესაძლებელ განზორციელების საფეხურზე. ამასთან ერთად უკანასკნელ ორ დამოკიდებულებაში მოცემული ფაქტიური ელემენტები – საგანი იურიდიული მიმართებისა და იურიდიულად რელევანტი ფაქტი – სხვადასხვა როლს თამაშობენ. იურიდიული მიმართების დახასიათების დროს ამ ორი ელემენტის განხილვას აქვს უმთავრესი მნიშვნელობა (S. 92-111).
10. უფრო დეტალურად საჭიროა იურიდიული რელევანტობის ცნების გაშუქება, ვინაიდან მასთან მჭიდროდ არის დაკავშირებული საკითხი სამართლის სუბიექტის შესახებ, უნდა განსხვავებულ იქნეს ერთი მეორისაგან ორი სახე იურიდიული რელევანტობისა: ძირითადი და დამოკიდებული. თავის მხრით იურიდიული რელევანტობის ძირითად და დამოკიდებულ მხარეებად დაყოფა გამოწვეულია იმით, რომ უფლებრივი წყობილების ძირითადი ელემენტები – იურიდიული მიმართებანი – იურიდიულ სინამდვილეში განცალკევებით კი არ არიან მოცემული, არამედ გარკვეულ გაერთიანებებში, გარკვეულ კომპლექს ფორმებში. ამასთან ერთად უფლებრივი წყობილების ანალიზი იმ დასკვნასაც იძლევა, რომ ეს გაერთიანებანი თანაბარი მნიშვნელობით არ ხასიათდება; სახელდობრ, აქ მოცემულია, ერთის მხრით, ისეთი გაერთიანებანი, რომელთაც ფუძეობითი (fundierende) მნიშვნელობა უნდა მიეცეს სხვა იურიდიულ მიმართების მიმართ. ამგვარად თვით იურიდიულ მიმართებათა ფარგლებშიდაც ჩვენ ვხვდებით ძირითად იურიდიულ კომპლექსს – რომელიც Status'-ის ცნებით შეიძლება აღნიშნულ იქნეს – და დამოკიდებულ იურიდიულ მიმართებებს. ამ სხვადასხვაობაზე ეყრდნობა ზევით მოყვანილი განსხვავებულება ძირითად და დამოკიდებულ იურიდიულ რელევანტობას შორის. სამართლის სუბიექტის ცნება აღნიშნავს ძირითად იურიდიულ რელევანტობას, რომელიც გარკვეული ფაქტიური ხასიათის მოვლენებს მიეცემათ ობიექტური სამართლის მხრით. ამით უარყოფილია ტეზა-სამართლის სუბიექტის და ფიზიკური ინდივიდის გაიგივების შესახებ.
- უფლება და მოვალეობის გვერდით იურიდიული მიმართების საგანი და სამართლის სუბიექტის ცნების ანალიზით მთავრდება იურიდიული მიმართების ელემენტების და აქედან თვით იურიდიული მიმართების ბუნების გაშუქება.

იროდიონ სურგულაძე

ხელისუფლება და სამართალი

ემდენება სახელმწიფოსა და სამართლის ურთიერთობის პრობლემებს

პირველი ნაწილი:
სამართლებრივი ურთიერთობის ცნება

სარჩევი

წინასიტყვაობა	43
შესავალი	44
პირველი მონაკვეთი	56
მეორე მონაკვეთი	108

წინასიტყვაობა

ნაშრომი, რომლის პირველი ნაწილი მე ამჟამად საზოგადოებრიობის სამსჯავროზე გამომაქვს, მიზნად ისახავს პასუხი გასცეს იმ ძირითად საკითხებს, რომლებიც თანამედროვე სახელმწიფო სამართლებრივი ლიტერატურის შუაგულში დგას. პირველი ნაწილი უპირატესად სამართლებრივი ურთიერთობის ცნებას ეხება.

საკითხი, თუ საიდან ვიღებთ საწყის წერტილს ამ ცნების შექმნისას და რა მნიშვნელობა უნდა მიეცეს მას ჩვენი მეცნიერების ძირითადი პრობლემების გადაჭრის დროს, ახსნილი იქნება ნაწილობრივ ამ ნაშრომში, მაგრამ უფრო დაწვრილებით კი მეორე ტომში, რომლის გამოცემა ჩვენ უახლოეს მომავალში გვაქვს განზრახული.

ამიტომ წინამდებარე ნაშრომი, თუმცა შესავალ ნაწილად არის ჩაფიქრებული, შინაარსობრივად იგი მანძი დასრულებული სახისაა, რაც უფლებას გვაძლევს ის განხილული იქნეს იმ თეორიული მიზნებისაგან დამოუკიდებლად, რისთვისაც იგი ავტორმა დაიწყო.

ორიოდე სიტყვა უნდა ეთქვა სათაურის გამო: სიტყვა “ხელისუფლება” გამოყენებული გვაქვს ჩვენ მხოლოდ და მხოლოდ სახელმწიფოს სოციალური ყოფიერების /"Sein"/ არსის აღსანიშნავად და ამ აზრით არის აქ ის სამართლის ცნების მიმართ დაპირისპირებული. ასეთი შეხედულების მეცნიერული გამართლება შემდეგში საგანგებოდ იქნება დასაბუთებული.

ავტორს თავის მოვალეობად მიაჩნია მადლობა გადაუხადოს სოციალ-ეკონომიკურ ფაკულტეტს, რომლის გადაწყვეტილებითაც ეს ნაშრომი დაიბეჭდა, უნივერსიტეტის საგამომცემლო კომისიას და ყველა იმ პირს, ვინც დახმარება გაუწია ამ წიგნის ბეჭდვის პროცესში.

იროდიონ სურგულაძე
თბილისი. 1925 წ. ივლისი

შესავალი

სახელმწიფო სამართლის ძირითადი პრინციპების და მათი კვლევის მეთოდის საკითხი ძლიერ სადავოა სამართლისმცოდნეობაში. დღემდე არსებული ცდები ამ საკითხის გადაწყვეტისა ისეთი განსხვავებული და ურთიერთსაწინააღმდეგოა, რომ ფაქტიურად ეს ცდები გამოსახავს სურათს “bellum omnium contra omnes”, მაშინ, როცა ზოგიერთ მეცნიერს სახელმწიფო /ამავე დროს თავისი სამართლებრივი არსის ჩათვლით/ მიაჩნია მხოლოდ და მხოლოდ რეალურ, ნატურალურ წარმონაქმნად ნატურალური პროდუქტის “ფაქტიური სინამდვილის”¹ აზრით, ანდა უბრალოდ გაგებული აქვს, როგორც “ფაქტი”². მეორენი მასში ხედავენ განსაზღვრულ ორმაგ ბუნებას და სახელმწიფოს, როგორც სოციალურ მოვლენას, მიჯნავენ სახელმწიფოსაგან სამართლებრივი ინსტიტუტის აზრით, თუმცა იგი მეცნიერთა ამ ჯგუფთა თვალსაზრისით მხოლოდ საბოლოო მნიშვნელობით ექვემდებარება სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების სპეციალურ ობიექტს. ამ ორი ძირითადი მიმართულების შიგნით ჩვენი მეცნიერების ცალკეულ პრინციპულ საკითხებზე სხვადასხვაგვარი თვალსაზრისი არსებობს.

სახელმწიფოს არსის თვალსაზრისთა სხვადასხვაობას უკავშირდება აგრეთვე იმ მეთოდოლოგიურ საშუალებათა სხვადასხვაობა, რომლებიც არა მარტო ძირითადი ამოსავალი პრინციპების, არამედ აგრეთვე კონკრეტული პრობლემების დასამუშავებლადაც უნდა იქნეს გამოყენებული.

ჩვენი მეცნიერების ასეთი მდგომარეობა არ შეიძლება აიხსნას რაღაც შემთხვევითი გარემოებით, არამედ იგი, ერთი მხრივ, კავშირშია იმ საგნის თავისებურებასთან, რომელიც სახელმწიფო სამართალმა უნდა გამოიყვლიოს, ხოლო, მეორე მხრივ, იმ ციდანის საერთო ევოლუციასთან, რაც ჩვენ მეცნიერების სხვა დარგებიდან გადმოგვაქვს.

შემდგომი კვლევის პროცესში ჩვენ შევეცდებით ნათელეყოთ, რომ მოვლენები, რომლებსაც სახელმწიფოს, როგორც მთელის, შიგნით ვხვდებით, პრინციპულად თავისი ონტოლოგიური ბუნების შინაგან სხვადასხვაობას გვიჩვენებს. სახელმწიფო როგორც სოციალური ფენომენი და სახელმწიფო როგორც განსაზღვრული სამართლებრივად რეგულირებული სისტემა /თუმცა ჩვენ ეს უნდა გავიგოთ არა მარეგულირებელი პროცესის, არამედ უკვე არსებული სამართლის ერთიანობის აზრით/ გვევლინება არა უბრალოდ როგორც აღნიშნა რეალური განსხვავებისა ერთი და იმავე ონტოლოგიური რიგის საზღვრებში, არამედ როგორც აღნიშნა ყოფიერების ძირითადი კატეგორიის სხვადასხვაობისა. და მაინც ერთდროული და თანმიმდევრული მოცემულობა ამ კატეგორიებისა რეალურ სინამდვილეში ისევე, როგორც ონტოლოგიურად სხვადასხვა რიგებს შორის არსებულ ურთიერთობათა ახსნის სიძნელე გასაგებს ხდის იმ ფაქტს, რომ სახელმწიფოს ცხოვრების ზემოთ დასახელებული მხარეების გამიჯვნა გარკვეულად მოწიფებული აზროვნების უნარისათვის არის მხოლოდ შესაძლებელი და მოითხოვს აგრეთვე მეცნიერული მეთოდოლოგიის კარგად დამუშავებულ საფუძვლებს და მასთან დაკავშირებული შესაბამისი პრობლემების გულმოდგინე ენოსიოლოგიურ ანალიზს. მაგამბ არც პირველს, არც მეორეს, ესე იგი არც მეთოდოლოგიური საკითხების გამომუშავებას, არც მეცნიერების ენოსიოლოგიური საფუძვლების ახსნას არა აქვს განსაკუთრებით დიდი ხნის ისტორია.

¹ Br. Schmidt, Der Staat (Jellinek-Meyer, Staate und Völker Abh.1.6) S. 1-21

² Seydel, Grundzüge einer allgemeinen Staatslehre, S. 2; Bamhak, Preussisches Staatsrecht, I, S. 65

თავისთავად გასაგებია, რომ მეცნიერული აზროვნება, რომელსაც ეს წინაპირობები აკლია, ვერ შეძლებს ახსნას ზემოთ ნახსენები განსხვავება სახელმწიფოს ცხოვრების ცალკეულ მხარეთა შორის. ასეთი აზროვნება გამოხატავს მას როგორც სრულიად ერთფეროვან უკანა პლანს, რომელიც საყვარელი და მხოლოდ რეალური "ფაქტიური" შინაარსით, სადაც არ ჩანს ამ შინაარსის შინაგანი ონტოლოგიური განსხვავება. სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების ფაქტიური შინაარსის ასეთ გაგებას ემყარება იმის ცდა, რომ ეს მეცნიერება კონსტრუირებული იქნეს საბუნებისმეტყველო დისციპლინად, რეალური ფაქტების მეცნიერებად. ამ ტენდენციის როგორც რაღაც გარდაუვალ გამოვლინებას, ისტორიულ გამოხატულებას ეპოულობთ ჩვენ "სახელმწიფოს ემპირიული მოძღვრების" როგორც თანამედროვე, ისე ადრინდელ წარმომადგენელთა ნაწერებში /სადაც ისეთი შეხედულება გამოვლინდა, რომელიც არ მოითხოვდა რაიმე წინასწარ დასაბუთებას და არც შეეძლო გამოეწვია აზრთა სხვადასხვაობა/.

I

§1. სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების ისეთი კონსტრუქცია, როგორიც ზემოთ იყო მოყვანილი, იმ წინამძღვარს ეფუძნება, რომ მისი ობიექტი არსებითად არ განსხვავდება ბუნების მეცნიერების საგნისაგან, რომ სახელმწიფო, ვინაიდან ის ბუნების პროდუქტია /Gumploviez, Allg. Staatsl. S. 93/, როგორც ყველა სხვა ბუნებრივი მოვლენა ბუნებრივი წესით შეიძლება და უნდა იქნეს გამოყვლეული. უნდა შეიქმნას პოლიტიკური ფიზიკა, რომელიც უნდა ემყარებოდეს იმ მეთოდებს, რომლებსაც ფიზიკა იყენებს ბუნების მოვლენათა შესწავლის დროს იმ მეცნიერთათვის, რომლებიც სახელმწიფოს ცნებაში ისეთ ბუნებრივ ორგანიზმს ხედავენ, რომელიც მათი შემქმნელი ინდივიდებისაგან დამოუკიდებლად არსებობს და ორგანული ცხოვრების ბუნებრივი კანონებით ფუნქციონირებს, ბიოლოგია სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების დამუშავების წინაპირობას წარმოადგენს.

ჩვენ შორსა ვართ იმ აზრისაგან, რომ ეს მეცნიერული კონსტრუქციები ღირებულებებისაგან დაცლილად გამოაცხადოთ. ყოველგვარ ეჭვს გარეშეა, რომ სახელმწიფოს ცხოვრების შინაარსს სოციალური მოვლენები ქმნიან და ამ აზრით არის სახელმწიფო რთული სოციალური ფენომენი, რომლის შესწავლაც, ამ მხრივ, ბუნების მეცნიერების მეთოდმა უნდა განსაზღვროს, მაგრამ სოციალური პროცესების ერთობლიობა /Summe/, რომლებიც სახელმწიფოში მიმდინარეობს, სრულყოფილად ვერ ამოწურავს მთელ მის არსებას და, სახელმწიფოს როგორც სოციალური ფენომენის ცნების გვერდით, ვლინდება იგი, მეორე მხრივ, სამართლებრივი ინსტიტუტის ფორმით. სახელმწიფოს შესწავლა ამ მეორე აზრით არ შეიძლება ბუნების მეცნიერების მეთოდების გამოყენებით განხორციელდეს; ადვილად შეიძლება იმის დამტკიცება, რომ საწინააღმდეგო თვალსაზრისს თავისი ცალმხრივობის გამო სახელმწიფო სამართლის, როგორც დამოუკიდებელი მეცნიერული დისციპლინის, უგულებელყოფისაყენ მიყვავართ.

თავისი სოციალური ბუნების მხრიდან სახელმწიფო წარმოგვიდგება მრავალრიცხოვანი სოციალური დაწესებულების სახით. მაგრამ შინაარსი ყოველი სოციალური ფენომენისა არ არის რაღაც იზოლირებულად არსებული /Dastehendes/, მოწყვეტილი /Abgetrenntes/ სოციალურ მოვლენათა დანარჩენი საშუაროსაგან. პირიქით, იგი ითქვიფება სრულიად იმ კანონზომიერ ურთიერთობათა ერთობლიობაში /in der Summe/, რომელიც ყოველ

ცალკეულ მოვლენას სოციალურ ცხოვრებასთან, როგორც მთლიანობასთან, აკავშირებს. ყოველი სოციალური ფაქტი, ვინაიდან მას არავითარი სუბსტანციური მუხყოფნა არ ახასიათებს, თავისი შინაარსის მიხედვით გამოხატავს კანონზომიერ ურთიერთობათა თავისებური შერწყმის ლოგიკურად გააზრებულ შუალედ პუნქტს. აქედან გამომდინარეობს მნიშვნელოვანი მეთოდოლოგიური პრინციპები, რომლებითაც მეცნიერებამ უნდა იხელმძღვანელოს სოციალურ მოვლენათა შესწავლის დროს. ამა თუ იმ კონკრეტული სოციალური მოვლენის სრულყოფილი ახსნისათვის აუცილებელ წინამძღვარს წარმოადგენს ყველა იმ ურთიერთობის შეცნობა, რომლებიც მოცემულ მოვლენას სოციალური ცხოვრების მთლიანობასთან აკავშირებს, და მაინც იმ მრავალი ფაქტორების სიმრავლეს თუ მივიღებთ მხედველობაში, რომლებიც საზოგადოებრივი ცხოვრების პროცესებს განსაზღვრავენ, ასეთი მოთხოვნა მეცნიერული შემეცნების იდეალად წარმოგვიდგება.

იმ საშუალების აუცილებელი შეზღუდულობა, რომელიც მეცნიერებას თავისი განვითარების განსაზღვრულ საფეხურზე გააჩნია, სოციალური ცხოვრების შესწავლისას ძალაუნებურად თავს გვახვევენ მოთხოვნას, რომ სოციალური ფენომენების რიგიდან გარკვეული შეზღუდული წრე მოვლენებისა ვაქციოთ სპეციალური იზოლირებული განხილვის საგნად.

მოვლენების ასეთი გამოყოფა /Ausscheidung/ არ შეიძლება შემთხვევითი, თვითნებური ხასიათისა იყოს; იგი განსაზღვრულ პრინციპებს უნდა ეფუძნებოდეს და მხოლოდ ასეთ შემთხვევაში ხდება მეცნიერული შრომა ნაყოფის მომტანი, თუკი იგი საზოგადოებრივი ცხოვრების რაიმე სპეციალური საკითხისადმი კონცენტრირებული. იმ საყოველთაო კანონზომიერებებთან ერთად, რომლებსაც მნიშვნელობა აქვთ სოციალური მუხყოფნისათვის, არსებობენ სპეციალური კანონზომიერებანი, რომლებიც სოციალური ცხოვრების მეტად თუ ნაკლებად შემოფარგლულ წრეს განსაზღვრავენ. სოციალური შემეცნების პრობლემათა დიფერენცირებამ ეს სპეციალური კანონზომიერებანი, საიდანაც ეს დიფერენცირება გამომდინარეობს, არ უნდა უგულვებელყოს. სოციალურ მოვლენათა განსაზღვრული ჯგუფის გამოყოფას /Die Ausscheidung/ იზოლირებული შესწავლის მიზნით შეიძლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში ჰქონდეს მეცნიერული ღირებულება, თუკი ეს გამოყოფა განსაზღვრულ სოციალურ კანონზომიერებასთან დაკავშირებით ხდება და ისინი, ესე იგი ეს მოვლენები ამ საფუძველზე ქმნიან განსაზღვრულ ერთიანობას. ამრიგად, ეს გამოყოფა /Ausscheidung/ არ მოსდევს სოციალურ მოვლენათა მოცემული ჯგუფის შემთხვევით და გარეგნულ დახასიათებას, არამედ იგი დაკავშირებულია ამ მოვლენათა პრინციპულ და სპეციფიურ კანონზომიერებასთან.

მაგრამ სწორედ ამ ძირითად პირობას მთლიანად უგულვებელყოფს ის, ვინც სახელმწიფოს სოციალური მოძღვრების, როგორც დამოუკიდებელი მეცნიერული დისციპლინის, არსებობას შესაძლებლად მიიჩნევს. რამდენადაც ამ უკანასკნელის ამოცანას მიეკუთვნება სწორედ იმ მოვლენების სპეციალური გამოვლენა, რომლებიც სახელმწიფოს ცხოვრებასთან არიან დაკავშირებული, ამდენად მან განსაზღვრული ჯგუფი მოვლენებისა განსაზღვრული სახელწოდების მიხედვით უნდა გამოჰყოს. მაგრამ ეს უკანასკნელი არ იქნება აქ იმ პრინციპულ კანონზომიერებასთან კავშირში აღებული, რომელიც ამ მოვლენების ჯგუფს თავის პრინციპულ და სპეციალურ ხასიათს აძლევს, არ იღებს აგრეთვე არც ამ მოვლენების შინაგან შინაარსობრივ თავისებურებებს, არამედ გარეგნულ თვისებებს აქცევს ყურადღებას და ამიტომაც გამოსაკვლევია მოვლენებისათვის საყუთრივ შემთხვევით

ხასიათს ატარებს. სახელმწიფოს ცნება წმინდა იურიდიული ცნებაა³ და ამიტომაც ყოველი გამოყოფა სოციალურ მოვლენათა ჯგუფისა ამ ცნებასთან კავშირში, გარეგანი და შემთხვევითი სოციალური მუწყოვნის იმანენტური შინაარსისათვის, მეცნიერული მეთოდოლოგიის თვალსაზრისით სრულიად დაუშვებელია.

ამ ფორმით იზოლირებული საზოგადოებრივი ურთიერთობები არაერთარ ისეთ სპეციფიკურ კანონზომიერებას არ ავლენენ, რომელიც მათ ხასიათს შინაგან ერთიანობას მინიჭებდა; სახელმწიფო მათ არ აძლევს არაერთარ სპეციფიკურ შინაარსს, ვინაიდან სახელმწიფოს სოციალური ყოფიერების ძირითადი მომენტები, როგორც, მაგალითად, ხელისუფლებითი ურთიერთობანი, ბრძოლა ცალკეულ საზოგადოებრივ ჯგუფებს შორის და ა.შ. ჯერ კიდევ წინასახელმწიფოებრივ საზოგადოებრივ წარმონაქმნებშიც კი გვხვდება.

ყოველივე აქედან აუცილებლობით გამომდინარე დასკვნა შეიძლება შემდეგნაირად ჩამოეყალიბოთ: სახელმწიფოს სოციალური ბუნების გამოკვლევა წარმოუდგენელია საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვა მოვლენებთან კავშირის გარეშე და ის შეიძლება მხოლოდ ზოგადი საზოგადოებათმცოდნეობის, ესე იგი სოციოლოგიის საგანი გახდეს.

მაგრამ, თუკი ჩვენ სახელმწიფოს მხოლოდ და მხოლოდ სოციალურ ფენომენად გავიზრებით, მაშინ სახელმწიფოსამართლებრივი მეცნიერება დაკარგავს დამოუკიდებელ მეცნიერულ დისციპლინად არსებობის ყოველგვარ უფლებას.

იშვიათი თანამიმდევრობით აუთებს ასეთ დასკვნას გუმპლოვიჩი; მის ნაშრომში "Cociologie et Politique" ენახულობთ ჩვენ ასეთ ადგილს: "l'eiude de l'Etat-ამბობს იგი,-est... une partie integrante de la sosiologie; meis teutes les et illusions sur sa nature proviennent(provi) precisement de ce qu'on a voulu constituer une science particuliere de l'Etat, tandis qu'il me peut etre compris que dans L'ensemble de la sociologie, et que la sociologie peut donner une position juste du probleme et jeter une Cumiere claiere sur etude"⁴

გუმპლოვიჩის მოძღვრებაში ეს დასკვნა კეთდება იმის შედეგად, რომ იქ სახელმწიფო გაგებულია მხოლოდ და მხოლოდ სოციალურ მოვლენად; მაგრამ სწორედ საბოლოო შედეგის ასეთი ხასიათის გამო ამ კონსტრუქციის ამოსაყალმა წერტილმა სამართლიანი უნდობლობა უნდა გამოიწვიოს. თუ განსაზღვრული თეორიის სასარგებლოდ უარი უნდა ვთქვათ ადამიანის გონის ასწლოვან გამოცდილებაზე, მაშინ უფლება გვაქვს ეჭვი შევიტანოთ ამ თეორიის სისწორეში.

§2. იმ თეორიების კრიტიკული განხილვისას, რომლებიც სახელმწიფოს ცხოვრებაში, ნატურალური თუ ბუნებრივი პროცესების გარდა, ვერაფერს ხედავენ, პირველ რიგში ის საყვედური უნდა გამოვთქვათ, რომ ამ თეორიებში არ მოიპოვება არაერთარი ძირითადი საყრდენი სახელმწიფოსათვის დამახასიათებელი სამართლებრივი მხარის მეცნიერულად ასახსნელად. ამიტომაც ხდება იმ საკითხების სრული უგულებელყოფა, რომლებიც სამართლის ძირითადი ინსტიტუტების ანალიზთან არიან დაკავშირებული, ანდა, თუ ამ საკითხების გადაჭრას ვეცდებით ბუნებისმეტყველების მეცნიერებათა მეთოდების

³ ამით ჩვენ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ არ არსებობს არაიურიდიული დახასიათება, რომელიც სახელმწიფოს კოლექტიური ცხოვრების ყველა სხვა ფორმებისაგან განასხვავებს ან მოწყობს.

⁴ Gumplowicz, Sociologie et Politique, Paris, 1898, p. 153

საფუძვლებზე, მაშინ აშკარადდება ამ მეთოდების სრული უსუსურობა, თავი გაართვას შესაბამის სამართლებრივ მასალას.

ყოველგვარ ეჭვსგარეშეა, რომ სამართლის ნორმათა ერთობლიობა, რომლისგანაც სამართლებრივი რეგულირების სისტემა შედგება, არაერთიანი მოჩვენება არ გახლავთ, არამედ ქმნის საეციფიურ სინამდვილეს, რომელიც ჩვენი აზროვნების უშუალო მოცემულობას წარმოადგენს. ეს სინამდვილე უნდა გამოიყვლიოს სახელმწიფო სამართლის მეტოფორიამ. არ იქნებოდა საფუძვლიანი დაკვეყერებინა, რომ სოციალური მოვლენებისა და მათი ბუნებრივი განვითარების კანონების გულდასმითი შესწავლაჲ კი ერთსადაიმანვე დროს ამ მოვლენების ნორმატიული რეგულირების პრინციპების ახსნას შეგეაძლებინებდა.

აშკარაა, რომ აქ ორი პრინციპულად განსხვავებული საკითხი დგება: ერთია, სოციალური პროცესის ბუნების საკითხი და მეორეა, მისი სამართლებრივი რეგულირების საკითხი.

ადვილი გასაგებია, რომ თუკი სოციალურ ელემენტთა შორის ურთიერთობებს ბუნებრივი კანონები განსაზღვრავენ, მაშინ სამართლის და სამართლებრივი რეგულირების აუცილებლობა კაცობრიობის ისტორიაში არასოდეს არ წარმოიშობოდა; იქ, სადაც ბუნების კანონების ძალას თვითონ მიყვარათ განსაზღვრულ შედეგამდე, სისულელე იქნებოდა მის გვერდით კიდევ დაკვეყნებინა საგანგებო ნორმები.

მაგრამ, თუკი ჩვენ ყოველ საზოგადოებაში ყოველთვის აღმოვაჩინთ ასეთი ნორმების არსებობის ფაქტს, მაშინ ჩვენმა გონებამ სხვაგვარ დასკვნებამდე უნდა მიგვიყვანოს. ამან ჩვენ უნდა დაგვარწმუნოს, რომ სამართლებრივი რეგულირება ვლინდება როგორც რაღაც ისეთი, რაც გარყვეულ ხარისხამდე საზოგადოებრივ ურთიერთობათა ბუნებრივი კანონზომიერების ფარგლებს გარეთ დევს. ის გამოხატავს ნამდვილ და უწყვეტ მომენტს სოციალური ცხოვრებისა, მაგრამ ეს არ შეიძლება წარმოშობილი იყოს საზოგადოებრივი ცხოვრების ბუნებრივი კანონებიდან, ვინაიდან აზრი მისი არსობისა სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ, ნაცვლად სოციალურ ურთიერთობათა ბუნებრივი განვითარებისა, გამოიშუამოს საზოგადოებრივ ურთიერთდამოკიდებულებათა ახალი რიგი, რომელსაც განსაზღვრული მიზნის განხორციელებისაკენ მიყვარათ.

მხოლოდ სრულ შეცნობას ამ განსხვავებისა, რომლის დეტალურ დასაბუთებას ჩვენ შემდგომში შევეცდებით, შეიძლება დაფუძნდეს სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების დამოუკიდებელი და თავისთავადი ხასიათი. ეს უკანასკნელი, როგორც ყოველი სხვა იურიდიული დისციპლინა, შედგება სამართლებრივი ნორმების ერთობლიობისაგან, რომელიც თავისი არსით არ შეიძლება აეხსნათ სოციალურ მოვლენათა კატეგორიებით. აქედან აშკარაა: მეთოდი, რომელიც აქ უნდა გამოვიყენოთ, არსებითად უნდა განსხვავდებოდეს ბუნების მეცნიერებათა დისციპლინების მეთოდისაგან, ვინაიდან ყოველგვარ ეჭვს გარეშეა, რომ მეთოდოლოგიურ საშუალებათა თავისებურებანი არაფრით სხვით არ არის განპირობებული, გარდა მოვლენათა შესაბამისი წრის საგნობრივი შინაარსისა. მეორე მხრივ, აქედან გამომდინარეობს, რომ "ემპირიული სახელმწიფოს მოძღვრება", მაშინ, როცა ის ვერ ანსხვავებს და შლის ზღვარს სახელმწიფო სამართალსა და სახელმწიფოს სოციოლოგიურ გამოკვლევას შორის ფაქტიური შინაარსის მიმართ და ამის საფუძვლებზე ორივე მეცნიერებისათვის ერთიან მეთოდოლოგიას იყენებს, ყალბ საფუძვლებზეა აგებული.

§3. თუკი სახელმწიფოსამართლებრივი მეცნიერების ბუნებისმეცნიერული კონსტრუქცია მეთოდოლოგიური საითხების გაუაზრებლობის გამო, იმის გამო, რომ ბუნებისმეცნიერული მეთოდების დოგმატიკური აღიარება, როგორც კვლევის ერთადერთი შესაძლებელი სახეობა, მცდარად უნდა ჩაითვალოს, პირიქით ხდება ფაქტების სწორი გააზრება იურიდიულ მიმართულებაში, რომელსაც თავისი მიმდევრები ჰყავს გერმანულ მეცნიერთა შორის. ამ მიმართულებაში შესაძლებელია ნაყოფიერი კვლევა იურიდიული მეცნიერების პრობლემებისა საზოგადოდ და სახელმწიფო სამართლისა კერძოდ მხოლოდ ხსენებულ მეცნიერებათა თავისებურებებთან დაკავშირებით გამოუმუშავებული მეთოდოლოგიის საფუძველზე.

ძირითადი დებულება, რომელსაც უნდა დაეფუძნოს სახელმწიფო სამართლისათვის სპეციფიკური მეთოდოლოგიის აუცილებლობა, გახლავთ წინააღმდეგობა არსობასა და ჯერარსობას შორის, წინააღმდეგობა ნორმასა და ბუნებისმეცნიერული აზრით გაგებულ კანონს შორის. საწინააღმდეგოდ ბუნებისმეცნიერებისა, რომელიც ივლევს რეალურ ყოფიერებასა და მიზნობრივ დამოკიდებულებას რეალური სამყაროს მოვლენათა შორის, სამართალმცოდნეობის ამოცანას შეადგენს ისეთი ნორმების, ისეთი კიპოთეტური წესების ახსნა, რომელთა შინაარსს ჯერარსობა წარმოადგენს, და ადამიანთა პრაქტიკულ ცხოვრებას არეგულირებენ. სწორედ ადამიანური მიზნებისა და ღირებულებების სამყაროში პოულობს თავის ადგილს სამართლის სისტემა. ეს უკანასკნელი შედგება იმ პრინციპებისაგან, რომლებიც სინამდვილეს ემსახურებიან არა შემეცნების, არამედ შეფასების მეშვეობით. ეს პრინციპული წინააღმდეგობა არსობასა და ჯერარსობას შორის განაპირობებს განსხვავებას, ერთი მხრივ, ექსპლიციტურ მეცნიერებასა, ესე იგი ისეთ მეცნიერებას რომელიც ყოფიერების და სინამდვილის მოვლენათა კაუზალურ ურთიერთმოქმედების ახსნისაკენ არის მიმართული და, მეორე მხრივ, ნორმატიულ მეცნიერებას შორის⁵. ამიტომ არსებობს მეცნიერებათა ამ ორივე ჯგუფისათვის განსხვავებული მეთოდოლოგიის აუცილებლობა.

ბუნებრივი ჩანს, რომ მეთოდოლოგიურ საშუალებათა აქ მოყვანილი განსხვავება უნდა დაეფუძნოს შესაბამის მეცნიერებათა საგნობრივ შინაარსს შორის არსებულ განსხვავებას. მაგრამ მეცნიერებათა დაყოფა ნორმატიულ და კაუზალურ მეცნიერებად მათი საგნობრივი შინაარსის ონტოლოგიურ თავისებურებათა საფუძველზე კი არ ხდება, არამედ აზროვნების იმ წესის /*Betrachtungsweise*/ თავისებურებებს ეფუძნება, საიდანაც რაიმე საგანი შეიძლება იქნეს განხილული. აქედან გარდაუვალობით გამომდინარეობს დასკვნა, რომელიც გამოჰყავთ ამ მიმართულების წარმომადგენლებს⁶, რომ აქ ნაჩვენები მეთოდოლოგიური თავისებურებანი შეიძლება მხედველობაში მიიღოს მხოლოდ დოგმატურმა სამართლის მცოდნეობამ. ის შეიძლება გამოყენებული იქნეს პოზიტიურ-სამართლებრივი მასალის დადგენისას და მიზნად ისახავს ამ მასალის ლოგიკურ ათვისებას ცნებების მეშვეობით⁷. იგი სახელმწიფოს რეალური არსის ახსნას კი არ ეწარაფვის, არამედ ცდილობს სახელმწიფო იურიდიული აზროვნების ნაყოფად აქციოს, ესე იგი მონახოს ცნება, რომელშიც სახელმწიფოს ყველა სამართლებრივი თვისება ყოველგვარი წინააღმდეგობის გარეშე იქნება მოაზრებელი⁸,

⁵ System, S 16.FF

⁶ H.Kelsen, Hauptprobleme der Staatsrechtslehre, 1911, Vorrede.

⁷ Kelsen, Vorrede, III.

⁸ Laband, Staatsrecht des Deutschen Reiches, Vorwort, II auf.

⁹ Jellinck, Allgemeine Staatslehre, 1900, S. 145.

მაგრამ იგივე სამართლის ნორმები, რომელიც დოგმატური ახსნისას სპეციალურ იურიდიულ მეთოდოლოგიას მოითხოვს, და წმინდა იურიდიული განხილვის საგანს ქმნის, სხვა მეცნიერებებმა უნდა გამოიყვილონ. ეს მეცნიერებებია ბიოლოგია და სოციოლოგია, რამდენადაც მათ თავიანთი გენეტიკური განვითარება ან ისეთი პროცესების ერთობლიობა აქვთ მხედველობაში, რომლებიც ამ ნორმების რეალური განხორციელების ფაქტს გამოხატავენ¹⁰. ამის მიხედვით განსხვავება კაუზალურ და ნორმატიულ დისციპლინებს შორის არის არა მატერიალურ-ონტოლოგიური, არამედ წმინდა ფორმალურ-ლოგიკური. აქედან აუცილებლობით უნდა გაკეთდეს დასკვნა, რომ სამყარო, რომელსაც სამართალმცოდნეობა იყვლევს, არის სუბიექტური, ის მხოლოდ ადამიანურ წარმოსახვაში არსებული აზროვნების სამყაროს წარმოადგენს¹¹. ეს არის ძირითადი დასკვნა, რომელთანაც იურიდიულმა მიმართულებამ თავისი მეთოდოლოგიური გაგებით უნდა მიგვიყვანოს.

ამ დასკვნის დეტალური, კრიტიკული განხილვა ჩვენი მიზნისათვის ზედმეტია. ჩვენ შეიძლება დაკმაყოფილდეთ ამ მიმართულების ამოსავალი პრინციპის ნაკლებ მითითებით, რომელიც თავის მხრივ შედეგის ნაკლსაც განაპირობებს.

ძირითადი ნაკლი ამ მიმართულებისა მდგომარეობს იმაში, რომ სახელმწიფოს იურიდიულ და სოციალურ მოძღვრებათა შორის განსხვავების საფუძველია არა ამ მეცნიერებათა საგნობრივი შინაარსის თავისებურება, არამედ მხედველობაში მიიღება თვალსაზრისთა განსხვავება, გამოსაკვლევი საგნისადმი განხილვის წესის /*Beachtungswaise*/ ფორმალურ-ლოგიკური დამოკიდებულება. ეს მომენტი, მეცნიერების საგნობრივი შინაარსისაგან დამოუკიდებლად ვერ მიაღწევს თავის მიზანს, ვინაიდან ის თვითონ წარმოებული /*derivativen*/ ხასიათისაა და მთლიანად განსაზღვრულია მეცნიერების საგნობრივი შინაარსით. ყოველგვარ ეჭვს გარეშეა, რომ ფორმალურ-ლოგიკური მხრივ, ესე იგი შემეცნების მასალისაგან დამოუკიდებლად ყოველი შემეცნების აქტის ურთიერთობა შემეცნების საგანთან, დამოკიდებულია არა შემეცნების პროცესის ფორმალურ-ლოგიკურ არსზე, არამედ მის “მასალაზე”, მის ობიექტურ-საგნობრივ შინაარსზე. თავისთავად გასაკვებია, რომ საგნის მიმართ თვალსაზრისის თავისებურება მხოლოდ იქ და მაშინ არის შესაძლებელი, როცა და სადაც თვითონ საგანში მისი არსების ახალი მხარე იქნება აღმოჩენილი. ამ აზრის საუკეთესო მტკიცებად გამოდგება ის მაგალითი, რომელსაც ელინეკი იყენებს, რათა მისი საპირისპირო მოსაზრება დაასაბუთოს. იმისათვის, რათა დაამტკიცოს, რომ სახელმწიფოს სამართლებრივ ბუნებასა და მის სოციალურ მხარეს შორის პრინციპული განსხვავება არსებობს, ელინეკს მოჰყავს მაგალითი მუსიკალურ-ესთეტიკური განცდის სფეროდან და ამ მაგალითით ხსნის განსხვავებას განხილვის ბუნებისმეცნიერულ წესსა და განხილვის ესთეტიკურ თვალსაზრისს შორის. “ფიზიოლოგიური და ფსიქოლოგიური განხილვისათვის – ამბობს ელინეკი – არ არსებობს სიმფონია, როგორც მუდმივი ობიექტი. ბუნების შემეცნების თვალსაზრისის მიხედვით ობიექტურ გარე სამყაროში და ადამიანური სუბიექტის შიგნით არსებობს მხოლოდ ჰერის რხევა და მისგან წარმოქმნილი ხმის შეგრძნება... მაგრამ სულ სხვაგვარად დგას საკითხი ესთეტიკური განხილვის დროს, იგი აელენს სიმფონიას, როგორც ობიექტს ტკბობისა, განხილვისა, მუსიკალური შემეცნებისა... როგორც ობიექტს ყველაზე უფრო

¹⁰ Jellinek, System, S. 16.

¹¹ ib. S. 16-17.

ღრმა, ყველაზე უფრო ჭეშმარიტი, უმძლავრესი რეალობისა და არცერთ ბუნებისმეტყველებას და ფსიქოლოგიას არ ძალუძს ოდნავდაც კი შეარყიოს ცნობიერების ეს რეალობა¹².

ხელოვნების ნაწარმოების გამოსახულება, რომელსაც თეორიული ბუნებისმეტყველებული აზროვნებისათვის მხოლოდ რთული, ფსიქოლოგიური პროცესებისათვის იყენებენ, ყოველგვარი სუბსტანციულობის გარეშე, ესთეტიკური შემეცნების ობიექტს გამოხატავს. ეს განსხვავება დასკვნებს შორის, რომლებიც გამომდინარეობს, ერთი მხრივ, ბუნებისმეტყველებული და, მეორე მხრივ ესთეტიკური შემეცნებიდან, არის ელინეკის თეალსაზრისის მიხედვით, იმის შედეგი, რომ ერთი და იგივე პროცესი მოცემულ შემთხვევაში სხვადასხვა თეალსაზრისით და სრულიად სხვადასხვა მიზნებით იქნა განხილული¹³. განსხვავება ამ თეალსაზრისებსა და მიზნებს შორის, რომელთა მეოხებით ხორციელდება შემეცნების პროცესი, აფუძნებს მოცემულ შემთხვევაში განსხვავებას ფსიქოლოგიასა და ესთეტიკას შორის. განხილვის სხვადასხვა წესი ერთმანეთს არ ეწინააღმდეგება, ვინაიდან ისინი ერთსა და იმავე ობიექტს სხვადასხვა თეალსაზრისით უდგებიან. ელინეკის ზემოთ მოყვანილი თეალსაზრისის კრიტიკული განხილვისას ამოსავალ დებულებად ვიღებთ ჩვენ მის მტკიცებას, რომ ზემოთ მოყვანილ მაგალითებში როგორც ფიზიოლოგიური და ფსიქოლოგიური, ისე ესთეტიკური შემეცნება მიმართულია ერთსა და იმავე ობიექტისაკენ და რომ განსხვავება ამ მტკიცებულებათა შორის გამოიხატება არა მათი საგნობრივი შინაარსით, არამედ განხილვის წესის ფორმალურ-ლოგიკური მომენტით. რამდენად სწორია ეს მტკიცება? უპირველეს ყოვლისა, შეჭერდეთ შემეცნების ობიექტის ცნებაზე. შემეცნების თეორიის თეალსაზრისით ეს უკანასკნელი სრულიად არ ემთხვევა ნივთს ან საგანს იმ აზრით, რა აზრითაც ის ყოველდღიურ სიტყვათმხარებაში გამოიყენება. შემეცნების თეორიის აზრით, საგანია ყოველივე ის, რისკენაც შემეცნების აქტია მიმართული. ამის მიხედვით ეს უკანასკნელი შეიძლება იყოს როგორც “სუბსტანცია”, ისე მისი ურთიერთობანი ერთმანეთს შორის. აქედან გამომდინარეობს, რომ “ნივთი”, რომელიც ყოველდღიურ სიტყვათმხარებაში დასრულებული ფორმით და ერთგვაროვანი ერთიანობით გვევლინება, გნოსოლოგიური აზრით შემეცნების “საგანთა” ჯამის სახით გამოდის. შემეცნების აქტი, როგორც ასეთი, იმდენად არის შესაძლებელი, რამდენადაც გვაქვს შემეცნების საგანი, რომლისკენაც ის არის მიმართული და რომელიც თავის შინაარსს ქმნის. იქ, სადაც შემეცნების საგანი შემეცნების აქტისაგან ობიექტურად არ არის მოცემული და თავისი არსით მისგან დამოუკიდებლად არ არსებობს, ამ უკანასკნელს არ შეუძლია თავის თავისგან ასეთი საგანი შექმნას, ვინაიდან შემეცნების აქტის არსი გამოიხატება არა არარსებული საგნის შექმნით, არამედ მხოლოდ ობიექტურად მოცემული საგნის შემეცნებით... მეორე მხრივ შეიძლება მოცემული საგნისავე /გნოსოლოგიური აზრით/ მხოლოდ განსაზღვრული შემეცნების აქტი იქნეს მიმართული, ვინაიდან ყველა სხვა შემეცნების აქტები, რომლებიც მისკენ არიან მიმართული, თავიანთი შინაარსით მას ემთხვევიან, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ის უნდა გაიმეორონ.

ამ წინასწარი შენიშვნების შემდეგ ჩვენ შეგვიძლია გადავიდეთ ელინეკის ზემოთ მოყვანილი მაგალითების ანალიზზე. ჩვენ საესეებით ვეთანხმებით ავტორის მტკიცებას, რომ მოცემულ

¹² System, S. 14-15.

¹³ System, S. 15.

შემთხვევაში ფიზიოლოგიურ და ფსიქოლოგიურ განხილვას, ერთი მხრივ, და ესთეტიკურ განხილვას, მეორე მხრივ, სხვადასხვა შედეგი მოსდევს. მაგრამ დასკვნა, რომელიც აქედან გამოდის და რომელიც შემეცნების აქტის სხვაგვარ ბუნებასთან დაკავშირებით ასეთ განსხვავებას იწვევს, სრულიად დაუსაბუთებლად გამოიყურება. პირიქით, შეგვიძლია ჩვენ სრულიად დასაბუთებულად ჩავთვალოთ, რომ განხილვის წესის ფორმალურ-ლოგიკური მომენტი კი არა, ობიექტურად მოცემული, საგნობრივი განსხვავება უნდა დაესაზოთ იმ საწყის მომენტად, რომელსაც მოცემულ მეცნიერებათა განსხვავება დაეფუძნება.

თუკი ფიზიოლოგიას და ფსიქოლოგიას ხმის შეგრძნების სფეროში სხვა დასკვნებამდე მივყევართ, ესთეტიკურ განხილვასთან შედარებით, ეს არის შედეგი იმ გარემოებისა, რომ მოცემულ შემთხვევაში ჩვენ საქმე გვექონდა რთულ კომპლექსურ პროცესებთან და, რომ ყოველი მოცემული მეცნიერება ამ პროცესების სხვადასხვა ასპექტს იკვლევდა. თუკი საქმე სხვაგვარად იქნებოდა, თუკი ჩვენ სინამდვილეში აქ საქმე გვექნებოდა ერთსა და იმავე შემეცნების საგნებთან /გნოსოლოგიური აზრით/ და მთელ ამ განსხვავებას განხილვის წესის ფორმალურ-ლოგიკური მომენტით აეხსნიდით, მაშინ განსხვავება დასკვნებს შორის და ამ მეცნიერებათა დამოუკიდებლობა საზოგადოდ სრულიად გაუგებარი დარჩებოდა. სინამდვილეში ელინებს უნდა დაეთანხმოთ იმაში და ისიც მართალია, რომ ორივე ეს მეცნიერება განხილვის წესის ერთსა და იმავე ბუნებისმეცნიერულ სახეობას ექვემდებარება, ამიტომაც არის ეს სრულიად თვალსაჩინო, რომ "ფორმალურ-ლოგიკური" მომენტი ორივე მეცნიერებაში სრულიად მსგავსი ხასიათისაა. თუკი აქ რეალურ ურთიერთობაში ისეთივე იგივეობრიობა /gleichheit/ არსებობდა, მაშინ /ხმის აღქმის სფეროში მაინც/ ამ მეცნიერებათა შორის განსხვავების შესაძლებლობა გაქრებოდა და ისინი ერთმანეთს სავესებით გადაფარავდნენ. სინამდვილეში ეს, ბუნებრივია, ასე არ არის, და აქედან გამოდის, რომ განხილვის წესის "ფორმალურ-ლოგიკური" მომენტი სრულიად უფარვისია ამ მეცნიერებათა გამიჯვნისათვის და სიმძიმე გადატანილია მათ საგნობრივ შინაარსზე... ფიზიოლოგია და ფსიქოლოგია ერთმანეთისაგან იმით კი არ განსხვავდებიან, რომ ისინი საგნის განხილვის განსხვავებული წესით ხელმძღვანელობენ, არამედ იმით, რომ ხმის გამოვლენების ცნებით გამოხატულია რთული პროცესი, რომელიც თავის თავში გულისხმობს როგორც ფიზიოლოგიურ /ნერვულ გაღიზიანებას და ნერვული სისტემის მომღვერო პროცესებს/, ისე ფსიქიკური შეგრძნების პროცესის ფსიქოლოგიურ მომენტებს.

ანალოგიური დასკვნები მივიღეთ ჩვენ ესთეტიკისა და ბუნებისმეცნიერების გამიჯვნის საკითხში. აქაც უნდა შევძლოთ ჩვენ იმ ფაქტის აღნიშვნა, რომ ხმის შეგრძნების განსაზღვრული კომპლექსი, რომელსაც ჩვენ სიმფონიას ვუწოდებთ, და რთულ პროცესად განვიხილავთ, თავის თავში, გარდა ფიზიოლოგიური და ფსიქოლოგიური მომენტებისა, შეიცავს განსაზღვრულ ესთეტიკურ იდეას. იგი /ეს იდეა/ გვევლინება როგორც ობიექტურად მოცემული და შემეცნების აქტისაგან სრულიად დამოუკიდებელი და გამოხატავს სპეციფიკურ ობიექტს ანუ ესთეტიკური განსჯის საგნობრივ შინაარსს¹⁴ შემეცნების სფეროში არსად არ ეხვდება იმ ჩვენ ისეთ მოვლენას, რომ შემეცნების აქტი თვითონ

¹⁴ Noritz Geiger, Beiträge zur Phänomenologie des ästhetischen Genusses S. Jahrbuch f. Philosophie und Phänomenologische Forschung, B.1, S. 568, 572-73, 1922.

თავისი საკუთარი ობიექტიდან წარმოსდგებოდეს; პირიქით, ის ყოველთვის არის მიმართული მისგან დამოუკიდებლად არსებული საგნისაკენ და ესთეტიკური შემეცნებაც ამ ურთიერთობაში, ბუნებრივია, არ შეიძლება რაიმე გამოწყლის წარმოადგენდეს. ამიტომაცაა ამ უკანასკნელის სპეციფიური შინაარსი ობიექტურად არსებული და სრულიადაც არ არის შემეცნების აქტის ფორმალურ-ლოგიკური თავისებურების შედეგი. და როცა ელინეკს მოჰყავს ანალოგია მოვლენათა ესთეტიკურ განსჯათა შორის ფიზიოლოგიური და ფსიქოლოგიური განსჯისაგან განსხვავებისათვის და წმინდა იურიდიულ განსჯას ანსხვავებს სოციოლოგიურისაგან და ამტკიცებს, რომ "იურისტების სამყარო... არის სამყარო საგნებისა ჩვენთვის და არა საგნებისა თავისთავად"¹⁵ და რომ "იურიდიული სამყარო არის წმინდა აზროვნების სამყარო, რომელიც რეალური ხდომილების სამყაროს შესაბამისად იქცევა, როგორც ესთეტიკური გრძნობა თეორიული შემეცნების მიმართ", ესეც ისე უნდა განვიხილოთ, როგორც საფუძვლიანი გნოსეოლოგიური საკითხების სრული გაუაზრებლობა.

სინამდვილეში, როგორი მნიშვნელობა უნდა მიეანიჭოთ ჩვენ მთელი შემეცნების სამყაროს ამ უცნაურ დანაწილებას, რომელიც კანტიდან მომდინარე, თითქმის სერიოზულად არავის აღარ დაუცავს? კანტისათვის მას ღრმა აზრი ჰქონდა, ვინაიდან ის რთული ფილოსოფიური სისტემის ერთ მომენტს გამოხატავდა, მაგრამ ჩვენ შეგვიძლია მშვიდად ვამტკიცოთ, რომ ელინეკის ნაწერებში ამ იდეას აბსოლუტურად არავითარი აზრი არა აქვს. ასეთივე გაუგებრობაა აგრეთვე იმის მტკიცება, რომ იურიდიული შემეცნების სამყარო წმინდა აზროვნების სამყაროა. ჩვენ ზემოთ უკვე გავარკვიეთ საკითხი, თუ რამდენად სერიოზულად შეიძლება მივიღოთ "სამყაროების" შემეცნების შინაგანი ბუნებიდან, აზროვნების საკუთარი ძალებიდან კონსტრუირების ცდა. მოცემულ შემთხვევაში ჩვენ გვიინტერესებს დასკვნები, რომლებსაც აუტორი ამ მტკიცებას უკავშირებს. ეს იმას ნიშნავს, რომ იურიდიული შემეცნების სამყარო მხოლოდ იმიტომ უნდა ატარებდეს აზროვნების სამყაროს ხასიათს, ვინაიდან ის აბსტრაქციების სამყაროს გამოხატავს¹⁶. ვინაიდან ელინეკი ამ დებულების შემდგომად ანვითარებს, ხედავს ის აბსტრაქციის არსს იმაში, რომ მის საფუძველს ქმნის რეალური მოვლენები შინაგანი ან გარეგანი პროცესების სამყაროში.

ამ მტკიცებამ განცვიფრება უნდა გამოიწვიოს. ყოველგვარ ეჭვს გარეშეა, რომ არა მხოლოდ სამართლისმცოდნეობა, არამედ საზოგადოდ ყველა მეცნიერება ცნებათა ჯგუფს ანუ განსაზღვრულ კავშირს გამოხატავს. ეს ცნებები ელინდებიან, როგორც ცნობილია, არა როგორც თვითონ რეალური პროცესები, არამედ მხოლოდ როგორც აბსტრაქციები ამ რეალური პროცესების საფუძველზე. ყოველნაირად ჩანს, აგრეთვე, რომ ამ დამოკიდებულებაში ფორმალურ-ლოგიკური მომენტი არ არის საკმარისი საზოგადოდ იურიდიული მეცნიერების თავისებური ბუნების ახსნისათვის.

დასკვნები, რომლებიც ჩვენ მივიღეთ ეგრეთ წოდებული იურიდიული მიმართულების კრიტიკული განხილვის საფუძველზე, შეიძლება შემდეგნაირად გამოიხატოს.

განხილვის წესის ფორმალურ-ლოგიკური მომენტი და საზოგადოდ ყოველი თეორია, რომელიც მეცნიერებათა გამოიჯენს ერთმანეთისაგან შემეცნების აქტის შინაგან ბუნებაზე დაყრდნობით ახდენს, თავის მიზანს ვერ აღწევს.

¹⁵ Systems, S. 15.

¹⁶ Systems, S. 17.

ეს იმის გამოა, რომ ყოველი მეცნიერების თავისებურება განისაზღვრება არა შემეცნების აქტის ლოგიკური მომენტი, არამედ ამ მეცნიერების საგნობრივი შინაარსის მეოხებით.

განსაკუთრებით გარდაუვალი საჭიროებაა იმისა, რომ სამართლისმცოდნეობის ნათლად გამიჯვნისათვის ბუნებისმეცნიერებათა დისციპლინებისაგან დავეყრდნოთ თვითონ სამართალმცოდნეობის საგნობრივ შინაარსს, ვინაიდან საწინააღმდეგო მიმართულება, რომელიც ფორმალურ-ლოგიკური მომენტიდან გამომდინარეობს, უნდა იქცეს უნაყოფო და სქოლასტიკურ ცნებათა სამართალმცოდნეობად. ამიტომაც ნათელია, რომ იმ მეთოდოლოგიური საკითხების ახსნას, რომლებიც დაკავშირებულია საზოგადო სამართლის მეცნიერების, კერძოდ, კი სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების გამოყვლევასთან, არავითარი სასარგებლო ნაყოფის მოცემა არ შეუძლია, ვიდრე არ გადაწყდება იმ მოვლენათა ბუნებისა და თავისებურების საფუძვლიანი საკითხი, რომელსაც სამართლისმცოდნეობა იკვლევს. დასასრულს უნდა ვთქვათ, რომ ყოველ მეცნიერებაში მეთოდოლოგიური პრინციპები, ვინაიდან მათ არა აქვთ დამოუკიდებელი მნიშვნელობა, ამ მეცნიერების საგნობრივი შინაარსით განისაზღვრება და ამის გარეშე კარგავს თავის ღირებულებას.

§4. სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების მეთოდოლოგიის პრობლემატიკაში ამ ორი ძირითადი მიმართულების კრიტიკულ განხილვას იმ დასკვნამდე მივყავართ, რომ როგორც პირველ, ისე მეორე შემთხვევაში შინაგანი ონტოლოგიური განსხვავების უგულებელყოფა, ერთი მხრივ, სახელმწიფოს იურიდიული მოძღვრების საგნობრივ შინაარსსა და, მეორე მხრივ, სახელმწიფოს სოციალურ მოძღვრებას შორის წარმოადგენს იმ ყალბი დასკვნის საფუძველს, რომლის გაკეთებასაც ამ თეორიებს უნდა ეუმალოდეთ.

აქედან გამომდინარეობს, რომ ჩვენი მეცნიერების მეთოდოლოგიის გამოშუშებებს წინ უნდა უძღოდეს იმ მოვლენათა წრის თავისებურებათა დეტალური ახსნა, რომლებიც სახელმწიფო სამართალმა უნდა გამოიყვლიოს, ესე იგი სახელმწიფოს სამართლებრივი ყოფიერება.

სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების ნორმატიულ ხასიათზე მითითება თავისთავად არ არის საკმარისი ამ მიზნისათვის, რამდენადაც სახელმწიფო სამართლის ნორმატიულობა განიხილება როგორც რაღაც, რაც სახელმწიფო-სამართლებრივ მოვლენათა განხილვის განსაკუთრებული წესიდან გამომდინარეობს. მას გარდუვალად მივყავართ ნეგატიურ დასკვნებამდე, რომლებიც ჩვენ ზემოთ უკვე გავყარით. მაგრამ ამის მიუხედავად კი, სამართლის ნორმატიული ხასიათის საკითხი არ შეიძლება მოქმედებდეს როგორც რაღაც, რაც არავითარ ეჭვსაც კი არ იწვევს.

არის თუ არა ნორმატიულობა სამართლის პრინციპის ცნებაში შინაგანი და გარდაუვალი მომენტი ან აღნიშნავს თუ არა ის სამართლის პრინციპის არსებობის სპეციფიკურ ფორმას ცნობიერებაში, – ყოველივე ეს ის საკითხებია, რომლებიც განსაკუთრებულ გამოყვლევას მოითხოვენ და არ არის მათი გამოყენების აუცილებლობა სახელმწიფო სამართლის და სახელმწიფოს სოციალური მოძღვრების გამიჯვნის დასაწყისში. ამ საკითხების გადმოცემას წინ უძღვის აუცილებლობით სამართლის ძირითადი პრინციპების

დეტალური ანალიზი, იმ საეციფიური კანონზომიერების ანალიზი, რომელიც ჩვენ აქ გვხვდება და რომელიც სამართლის სამყაროს მკვეთრად წყვეტს მასთან მოცემული სოციალური მოვლენებისაგან. მხოლოდ ამგვარად ძალგვიძს ჩვენ აეხსნათ სამართლებრივი მოვლენების საფუძვლიანი კანონზომიერება და ერთდროულად სახელმწიფოს ძირითადი დახასიათება თავისი სამართლებრივი ყოფიერების მხრიდან.

როგორც ზემოთ უკვე გვქონდა აღნიშნული, სახელმწიფო თავისი სოციალური ყოფიერების მხრიდან შეიძლება დაეახასიათოთ, როგორც საზოგადოებრივი ცხოვრების ერთ-ერთი ფორმათაგანი. თუკი ზიშელს დავეთანხმებით, რომ "ბრძანებლური დაქვემდებარება /'Über und Unterordnung'/ ის ფორმებია /'Arten'/, რომლებსაც საზოგადოება ეყრდნობა... ის, რასაც ჩვენ საზოგადოების კოლექტიური ან აბსტრაქტული ცნებით აღვნიშნაეთ"¹⁷, მაშინ შეგვიძლია ჩვენ წინააღმდეგობა სახელმწიფოს სოციალურ და სამართლებრივ არსს შორის ხელისუფლებისა და სამართლის ცნებების მეოხებით გამოეხატოთ. ურთიერთსაწინააღმდეგო დამოკიდებულების სწორად გაგებისათვის იმათ შორის, რომელთა მეოხებითაც სახელმწიფოს კონკრეტული სიცოცხლე მთლიანობაში შეიქმნა, არის, როგორც ეს უკვე იყო აღნიშნული, ახსნა ძირითადი ელემენტებისა, რომელთაგან მართლწესრიგი აიგება, და საჭიროება ძირითადი კანონისა, რომელიც ელემენტებს შორის ურთიერთყავემირს განსაზღვრავს.

მხოლოდ ამის შემდეგ შეგვიძლია ჩვენ გადავიდეთ მართლწესრიგის მოცემულობის დახასიათებაზე განსაზღვრულ სოციალურ სფეროში, აეხსნათ სახელმწიფოს ცხოვრებაში ის ურთიერთობები, რომლებიც არსებობენ ხელისუფლებასა და სამართალს შორის სოციალური კატეგორიების აზრით.

წინამდებარე ნაშრომში ჩვენ შევეცდებით სწორედ ეს საკითხები გადავწყვიტოთ, მეორე ამოცანა გახდება საგანი ამ ნაშრომის შემდგომი ნაწილისა, რომლის გამოცემაც ჩვენ მომავალში გვაქვს განზრახული.

¹⁷ Simmel, Soziologie der Über und Unterordnung, Archiv f. Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, Bd. XXIV, S. 478.

პირველი მონაკვეთი

§1. ჩვენ ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ სოციალური პროცესების ერთობლიობა, რომლებსაც სახელმწიფოს ცხოვრებაში ვხვდებით, არ ამოწურავს მის სრულ არსს და სახელმწიფო როგორც სოციალური წარმონაქმნი, როგორც განსაზღვრული ფორმა საზოგადოებრივი ცხოვრებისა, უნდა განვახსავათ სახელმწიფოსაგან სამართლებრივი ინსტიტუტის თვალსაზრისით. მაგრამ ასეთი გამიჯვნა წმინდა ლოგიკური ჩანს. რეალურ სინამდვილეში, როგორც თვითონ სახელმწიფოში, აგრეთვე წინასახელმწიფოებრივ სოციალურ ფორმებში, ორივე მხარე ერთმანეთთან მჭიდროდ არიან დაკავშირებული და არც ერთ მათგანს არ მიეყვართ უმეტესწილად დამოუკიდებელი არსებობისაყენ. ცხადია, სახელმწიფოს ცხოვრებაში გვხვდება აგრეთვე ასეთივე ურთიერთობანი ადამიანთა შორის, რომლებიც არ არიან სამართლებრივი ურთიერთობები, ვინაიდან ისინი თავის თავში არ შეიცავენ სამართლებრივ ელემენტებს: ასეთია, მაგალითად, ყველა დელიქტური ურთიერთობანი. მაგრამ სამართლებრივი ურთიერთობების მიმართ მაინც არ შეიძლება ამის თქმა; ეს უკანასკნელი მათი განხორციელების პროცესში მუდამ არიან დაკავშირებული ცხოვრებისეულ ურთიერთობებთან /Lebensverhältnissen/. მიუხედავად ამისა, აქ მაინც არ შეიძლება ლაპარაკი არც კორელაციურ და არც იდენტიფიკაციურ ელემენტებზე. პირიქით, როგორც სწორად შენიშნავს ბირლინგი, "საზოგადოებრივი ურთიერთობები, თუ განვიხილავთ მათ როგორც მთელს, ისინი გარეგნულად სხვადასხვა ფორმით შეიძლება მოგვევლინონ, მაშინ, როცა განსაზღვრული სამართლებრივი ნორმები სრულიად ერთნაირი ფორმისა არიან; ისინი სრულიად განსხვავდებიან სამეურნეო მოთხოვნილებებისაგან, სოციალური შეხედულებებისაგან, რომელთა ზნეობრივი მოტივები სულ სხვაგვარია, ვიდრე ის მოტივები, რომლებიც ამოძრავებთ სამართლის ნორმების შესრულების ან აღიარების დროს სამართლებრივი ურთიერთობის მონაწილეებს. მაგრამ მასში გათვალისწინებული სამართლებრივი ურთიერთობები მანამდე დარჩება უცვლელი, ვიდრე სამართლის სუბიექტები და მათ მიერ აღიარებული სამართლის ნორმები თვითონ არ შეიცვლება, ესე იგი ვიდრე სამართლებრივი პრეტენზიები და სამართლებრივი მოვალეობები შესაბამისი ადამიანებისა უცვლელი დარჩება"¹.

ამ მითითებებიდან ადვილად ჩანს იმ მეცნიერული მოტივის სისწორე, რომ ჩვენ იძულებული ვართ ადამიანთა ურთიერთობების სამართლებრივი მხარე მოეწყვიტოთ მისსავე სოციალურ შინაარსს. და მაინც, თავისთავად, აქ აღნიშნული განსხვავება არ არის საყმარისი ორი, ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი მეცნიერების დასაბუთებისათვის, რომელთა ამოცანა არის, ერთი მხრივ, სამართლებრივი მხარის, ხოლო, მეორე მხრივ, საზოგადოებრივი ურთიერთობების სოციალური შინაარსის გამოყვლევა. ყოველი მეცნიერების ზღვარზე ვხვდებით ჩვენ გარკვეულ სიმრავლეს მეცნიერების მიერ შესასწავლი ობიექტებისა, რომლებიც თავისი ცალკეული ნიშნების მიმართ უეჭველად გვიჩვენებენ დიდ სხვადასხვაობას, რაც ჩვენ არ გვაძლევს საშუალებას ასეთ შემთხვევებში, ერთის ნაცვლად, მრავალი მეცნიერების აღიარებისა. ჩვენ აქედან სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების მიმართ, რომელსაც ვიყვლეთ, უნდა დავასკვნათ, რომ ზემოთ მოხსენიებული განსხვავება სამართლებრივ ელემენტებსა და საზოგადოებრივი ცხოვრების მოვლენათა სოციალური

¹ Bierling, Juristische prinzipienlehre, Erster Band, 1894, S. 191.

ცხოვრების, ესე იგი სოციოლოგიისაგან ამ მეცნიერების დამოუკიდებლობის, მისი ორიგინალობის და თავისთავადობის მტკიცებისათვის საკმარის საფუძველად. სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების ისევე, როგორც მეცნიერების სხვა დარგის, ასეთი დამოუკიდებლობა არ შეიძლება ისეთ არაარსებით მომენტს დაეფუძნოს, როგორც არის ცოდნის ამ დარგში შემავალ ობიექტთა რელატიური განსხვავება. ეს განსხვავება უფრო ღრმა და პრინციპულ საფუძველს უნდა დაეყაროს. ამ საფუძველის ნათელყოფის მიზნით უნდა დაესვათ ჩვენ კარდინალური საკითხი: რას ემყარება ცალკეულ მეცნიერებათა ერთიანობა საზოგადოდ?

“მეცნიერება, უპირველეს ყოვლისა, არის ანთროპოლოგიური ერთიანობა, სახელდობრ, ერთიანობა აზროვნების აქტებისა. აზროვნების დისპოზიციები გარკვეული კუთვნილების გარეგანი ღონისძიებებით, რასაც ყველა ეს ერთიანობა როგორც ანთროპოლოგიური და სპეციალურად როგორც ფსიქოლოგიური განსაზღვრავს, აქ ჩვენ ინტერესს არ წარმოადგენს... ეს გამოდის იმის გარეთ, რაც მეცნიერებას მეცნიერებად ხდის, და იგი ყოველ შემთხვევაში, არ არის ფსიქოლოგიური და საზოგადოდ რეალური კავშირი, რომელიც აზროვნების აქტებს აწესრიგებს, არამედ ის გარკვეული ობიექტური ან იდეალური კავშირია, რომელიც მათ ერთიან საგნობრივ დამოკიდებულებას და ამ ერთიანობაში აგრეთვე იდეალურ მნიშვნელობას ანიჭებს... იმ ობიექტურ კავშირთა შორის, რომლებიც მეცნიერულ აზროვნებას იდეალურად აყალიბებს, მას, და ასევე მეცნიერებასაც როგორც ასეთს “ერთიანობას” ანიჭებს, შეიძლება ორმაგი გაგება იყოს; საგანთა შორის კავშირი, რომლებზედაც აზროვნების განცდებია... განზრახ /intentional/ მიმართული, და, მეორე მხრივ, კავშირი ჭეშმარიტებისა, რომელშიც ნიეთობრივი ერთიანობა როგორც რაღაც, რაც ის. არის, ობიექტურ მნიშვნელობას პოულობს. ერთიც და მეორეც არის a priori ერთმანეთთან მოცემული და ერთმანეთისაგან მოუწყვეტელი. არაფერი არ შეიძლება იყოს, ასეთის ან ასეთად განსაზღვრული გარეშე და რომ ეს არის ასეთის ან ასეთად განსაზღვრული. ეს არის სწორედ ჭეშმარიტება თავისთავად, რომელიც თავისთავად ქმნის ყოფიერების აუცილებელ კორელატს. მაგრამ ეს ევიდენტური /აშკარა/ მოუწყვეტელობა არ არის იდენტური...”

თუკი ჩვენ მოცემული გვექნება ეს ორივე, მხოლოდ აბსტრაქტულად ერთმანეთისაგან მოუწყვეტელი მოაზრებული ერთიანობა – ერთიანობა საგნობრივისა, ერთი მხრივ, ხოლო ჭეშმარიტებისა, მეორე მხრივ, – მსჯელობაში ან, უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, შემეცნებაში... შემეცნების კავშირები შეესაბამება იდეალურ კავშირებს ჭეშმარიტებისა. ისინი არიან, შესაფერისად თუ გაეიგებთ, არა მხოლოდ ჭეშმარიტებათა კომპლექსი, არამედ ჭეშმარიტებათა კომპლექსი, რომელიც თვითონ ამით, სახელდობრ, როგორც მთელი, ექვემდებარება ჭეშმარიტების ცნებას. აქამდე ეკუთვნის აგრეთვე მეცნიერებებსაც, ობიექტური სიტყვა რომ ვთქვათ, ამრიგად, ჭეშმარიტების გაერთიანების აზრით. საყოველთაო კორელაციის დროს, რომელიც არსებობს ჭეშმარიტებასა და საგნობრიობას შორის, ჭეშმარიტების ერთიანობა ასევე შეესაბამება ერთსა და იმავე მეცნიერებაში ერთიან საგნობრიობას: ეს არის ერთიანობა მეცნიერების დარგებისა...

თავისთავად წამოიჭრება კითხვა, რა განსაზღვრავს მეცნიერების და ამით აგრეთვე დარგის ერთიანობას. არა ყოველგვარი ერთიანობა ჭეშმარიტებათა შეკავშირებად, რომელიც აგრეთვე მთლად გარეგან ერთიანობად შეიძლება დარჩენილიყო, ქმნის მეცნიერებას.

მეცნიერებას მიეკუთვნება... გარკვეული ერთიანობა დაფუძნების კავშირებისა. მაგრამ ესეც არ იქნება საკმარისი; უინაიდან ეს თუმცა როგორც რალაც მეცნიერული იდეისადმი არსებითად კუთვნილების დაფუძნებაზე მიუთითებს, მაგრამ არ გვეუბნება ერთიანობის რომელი სახე ქმნის მეცნიერების დაფუძნებისა – იმისათვის, რათა ავხსნათ ეს საკითხი, რამდენიმე ზოგადი დებულება უნდა დაეადგინოთ წინასწარ.

“მეცნიერული შემეცნება არის როგორც ასეთი შემეცნება საფუძვლიდან, საფუძველი რალაცის შემეცნებისა, ეწოდება მის აუცილებლობას, რომ ვინმე ასე და ასე მოიტყუება, შეიცნობს, აუცილებლობა როგორც ჭეშმარიტების ობიექტური პრედიკატი... აღნიშნავს იმდენს, რამდენიც არის საქმის გარემოებათა კანონზომიერი მნიშვნელობა. ამრიგად, საქმის გარემოებები, როგორც კანონზომიერება ან მისი ჭეშმარიტება როგორც აუცილებელი მნიშვნელობის განჭვრეტას /einsehen/ და საქმის გარემოებათა საფუძვლის შეცნობა, შესაბამისად მისი ჭეშმარიტება აქეთ, ეს არის ეკვივალენტური გამოხატულება...”

...ჭეშმარიტებები იშლება ინდივიდურ და ზოგად ჭეშმარიტებად... საქმე ეხება... დასაბუთებას... ზოგადი ჭეშმარიტებისა... ასე შეგვიძლია გარკვეულ ზოგად კანონზე მითითება, რომელიც სპეციალიზირებისა და დედუქციური შედეგის გზაზე იძლევა დებულების დასაბუთებას. დასაბუთებას ზოგადი კანონისა აუცილებლობით მივყავართ განსაზღვრულ, მისი არსის მიხედვით... უკვე დაუსაბუთებელ კანონამდე.

მათ ეწოდებათ ძირითადი კანონები.

“სისტემატური გაერთიანება იდეალურად დაზუსტებული კანონებისა, რომლებიც ძირითად კანონზომიერებას როგორც თავის უკანასკნელ საფუძველს ეყარებიან და მათგან სისტემატური დედუქციის მეოხებით წარმოიქმნება, არის ერთიანობა სისტემატურად დასრულებული თეორიისა. ძირითადი კანონზომიერება წარმოსდგება ან ძირითადი კანონიდან ანდა ძირითად კანონთა ერთგვაროვანი კავშირიდან...”

“ჩვენ აქ იმ მდგომარეობაში ვართ, რომელიც ზემოთ წამოჭრილ საკითხს პასუხობს, რაც ერთიანობას ჭეშმარიტებისა მეცნიერებასთან განსაზღვრავს, რაც მათ “საგნობრივ” ერთიანობას ქმნის... არსებითია ჭეშმარიტებანი მეცნიერებისა, თუკი მათი კავშირი იმას ეყარება, რაც მეცნიერებას, უპირველეს ყოვლისა, მეცნიერებად ზღის; და ეს არის შემეცნება საფუძვლისა /დან/, ამრიგად, ახსნა ანდა დასაბუთება. მეცნიერების ჭეშმარიტებათა არსებითი ერთიანობა არის ახსნის ერთიანობა. მაგრამ ყველა ახსნა მიუთითებს თეორიაზე და ძირითადი კანონის, ახსნის პრინციპების შემეცნებაში პოულობს თავის დასასრულს. ერთიანობა ახსნისა ნიშნავს, ამრიგად, თეორიულ ერთიანობას, ესე იგი ერთგვაროვან ერთიანობას დასაბუთებული კანონზომიერებისა, საბოლოოდ, ერთგვაროვან ერთიანობას ახსნილი პრინციპების”².

მთელი ეს გრძელი ციტატა, რომლის აზრსაც სრულიად ვეთანხმებით, ჩვენ აღებული გვაქვს პუსერლიდან. მასში სრული სიცხადით არის გამომუშავებული ის ძირითადი პრინციპი, რომლითაც შეგვიძლია ვიხლომძღვანელოთ ცალკეულ მეცნიერებათა გამიჯენის დროს. თუკი ჩვენ ერთი მეცნიერების ძირითად კანონზომიერებას მეორე მეცნიერებაზე გაავრცელებთ, მაშინ ამ შემთხვევაში ვერ დავსაბუთებთ ვერც ერთი ამ მეცნიერების თავისთავადობას. დამოუკიდებლად არსებობს მეცნიერება მხოლოდ მაშინ, როცა ის

² E.Husserl, Logische Untersuchungen, Erste Auf, I, S. 228-234

გამომუშაებს საკუთარ ძირითად კანონზომიერებას.

ახლა ჩვენ შეგვიძლია მიუბრუნდეთ იმ საკითხს, აელენს სახელმწიფო სამართლის მეცნიერება დამოუკიდებელი დისციპლინის ხასიათს, თუ მთელი სახელმწიფოს მოძღვრება სახელმწიფოს სოციალური მოძღვრების ფარგლებშია მოქცეული და მას უნდა მიეკუთვნოს. ამ საკითხის გადაწყვეტა იმაზეა დამოკიდებული, რამდენად ფართოდ შეიძლება გამოყენებული იქნეს სახელმწიფოს ცხოვრების სამართლებრივი მხარის შესწავლისათვის ის ძირითადი პრინციპები, რომლებიც სახელმძღვანელო სოციალური მეცნიერების კვლევის დროს და ის კანონზომიერება, რომელიც სოციალურ მოვლენებში ხორციელდება.

ისევე, როგორც სახელმწიფოს სოციალური გამოვლინების ფორმები, მისი სამართლებრივი მხარეც მარტივი და ელემენტარული ნიშნებისაგან შედგება. ამიტომაც არის ზემოთ აღბრუნებული საკითხის გადაწყვეტა შესაძლებელი მხოლოდ ძირითად ფენომენტთა ანალიზის, აგრეთვე იმ კანონზომიერებათა მიგნების გზით, რომელიც ამ ფენომენტთა შინაგან სტრუქტურას და ურთიერთმიმართებას განსაზღვრავს... ჩვენ შეუძლებელია აქ შესაბამისი პრობლემის ანალიზი.

I

სოციალური ცხოვრების ძირითადი ფენომენი გულისხმობს იმ ურთიერთობათა სიმრავლეს, რომლებიც არსებობს საზოგადოების ცალკეულ წევრებს ან განსაზღვრულ საზოგადოებრივ ჯგუფებს შორის. განცალკევებული და ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად არსებული ადამიანები ჯერ კიდევ არ ქმნიან საზოგადოებას. ეს უკანასკნელი წარმოიქმნება მხოლოდ იქ, სადაც ცალკეულ პიროვნებებს შორის აღმოცენდება განსაზღვრული ურთიერთობები, რომელთა ერთობლიობა აღინიშნება სოციალური ცხოვრების ცნებით. ამ ურთიერთობათა შინაარსი შეიძლება მრავალმხრივ განსხვავებული ხასიათისა იყოს. ეს განსხვავებულობა შეიძლება გამოჩნდეს სამეურნეო ურთიერთობათა წესში, ან ურთიერთობებში, რომლებიც წარმოიშობა ცალკეულ პიროვნებებს შორის გარეგნული რელიგიური კულტისადმი მათი კუთვნილების გამო, გარკვეულ სოციალურ კლასებს, ხელოვნურად შექმნილ კავშირებს /რომლებიც ამა თუ იმ მატერიალურ თუ სულიერ ინტერესებს აკმაყოფილებენ/ და ა.შ. შორის. ეს სოციალური ცხოვრების შინაარსობრივად განცალკევებული ფენები, რომელთაგან თითოეული მათგანი სპეციფიკურ კანონზომიერებას ემორჩილება, ქმნიან საგანს სხვადასხვა მეცნიერებისა /სახალხო მეურნეობის მოძღვრება, კულტურის ისტორია, ზოგადი და ეროვნული ისტორია და ა.შ./, რომლებიც მთლიანობაში სოციალურ მეცნიერებათა ცნებით შეიძლება აღინიშნოს. ამ მეცნიერებათა შორის სოციალური ცხოვრების შესწავლა თავისი შინაარსობრივი თავისებურებების თვალსაზრისით მთლიანად და სრულიად არის დანაწილებული.

აქედან ნათელია, რომ სოციოლოგიამ, რომლის ობიექტია ადამიანის სოციალური ცხოვრება, ეს ობიექტი უნდა განიხილოს განსხვავებული კუთხით, თუკი სურს შეინარჩუნოს დამოუკიდებელი მეცნიერული დისციპლინის ხასიათი. სოციოლოგიას მხოლოდ მაშინ შეუძლია დაასაბუთოს თავისი დამოუკიდებლობა, თუკი იგი სოციალური მოვლენების შესწავლას კი არ დაიწყებს, არამედ გამოიყენებს ამ მოვლენათა ძირითად ფორმებს, "რომლებშიც მიმდინარეობს ადამიანთა ურთიერთობანი... ამ მოვლენათა მატერიალური შინაარსისაგან აბსტრაქტიზებულია"³. "სოციოლოგიის აზრი", ამრიგად, არის ის, რომ "დაადგინოს ადამიანთა ურთიერთობების ფორმები და სახეები, რომლებიც სრულიად სხვადასხვა შინაარსს, მატერიასა და ინტერესს – ეკონომიკურსა და საეკლესიოს, საურთიერთოსა და პედაგოგიურს, ინტიმურსა და პოლიტიკურს – ფორმალურად, ანალოგიურ სოციალურ სურათს გამოხატავს"⁴ მაგრამ ეს ფორმები არ წარმოადგენენ რაღაც უძრავს სოციალურ სინამდვილეში, არამედ ისინი ცოცხალი ფორმებია, რომლებიც მუდმივ მოძრაობასა და ცვალებადობაში არიან და ერთმანეთთან გარკვეულ კავშირში იმყოფებიან. ძირითადი კანონზომიერება, რომელშიც მათი განხორციელების ძირითადი ფორმები ერთმანეთს უკავშირდებიან, არის კულტურის კანონი. აქედან ადვილი გასაკვებაა, რომ კულტურული ახსნის პრინციპი ქმნის მთავარ წინამძღვარს, რომელზედაც შეიძლება აიგოს სოციალური შემეცნება.

³ Soziologie der Über und Unterordnung, Arch. für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 1907, Bd. XXIV, S. 477. გამოიქმა "ფორმა" და "შინაარსი" აღნიშნავს აქ როგორც სწორად შენიშნავს ზიმელი მხოლოდ შედარებას, რათა შეარბილოს წინააღმდეგობა განსხვავებულ ელემენტებს შორის. ნახე ზიმელი, Soziologie, 1903, S. 5.

⁴ Soziologie der Über und Unterordnung, Arch. f. Soz. wissenschaft, S. 477, Bd. XXIV, Soziologie, S. 7 f.f.

ყველაზე ელემენტარულ სოციალურ მოვლენას წარმოადგენს ურთიერთობა ორ პიროვნებას შორის. სოციალური ცხოვრების ამ ელემენტარული ფორმების სოციოლოგიური ანალიზის საბოლოო მიზანი გამოიხატება იმ კაუზალურ ერთიანობაში /der kausalen Verknüpfung/, რომლითაც ურთიერთობის ცალკეული ელემენტები ერთმანეთს უკავშირდებიან. ამას, ბუნებრივია, წინ უნდა უძღოდეს ურთიერთობის ელემენტების ზუსტი აღწერა. მაგრამ აქ აღწერა არ გვეკლინება სოციალური შემეცნების ჯაჭვის საბოლოო რეოლად, არამედ ის მხოლოდ მისი მოსამზადებელი საფეხურია. კაუზალური ახსნის პრინციპით განისაზღვრება სრულყოფილი სოციოლოგიური შემეცნება ისევე, როგორც ინდივიდთა ურთიერთობის დროს წარმოშობილი განცდების გამოკვლევა /განცდები, რომლებიც ან უკვე არსებული ურთიერთობებიდან წარმოსდგებიან ანდა მხოლოდ ამ ურთიერთობის წარმოქმნას უწყობენ ხელს/, აგრეთვე ობიექტურად, ესე იგი ამ ინდივიდებისაგან დამოუკიდებლად მოცემული ფაქტები, რომლებიც აქ ასე თუ ისე ზორციელდებიან ან ურთიერთობათა ცვლილებაზე ახდენენ ზემოქმედებას. კაუზალური კავშირების ასეთი ელემენტარული ფორმების დადგენის საფუძველზე ვიღებთ ჩვენ იმ კანონზომიერი ურთიერთობების საფუძვლისა და ამავე დროს საყოველთაო ფორმების ცოდნას, რომელთა შემდგომ გადახლართვას პარალელურად მოსდევს სოციალური ცხოვრების გართულება.

ამ დასკვნის შემდეგ უნდა აეხსნათ ჩვენ, თუ რამდენად ფართოდ შეიძლება გამოყენებული იქნეს სახელმწიფო სამართლის მეცნიერებაში ის ძირითადი პრინციპები, რომლებიც ზემოთ სოციოლოგიური შემეცნებისათვის აღწერეთ და რამდენად მსჭვალავს სოციალური მოვლენების სფეროში გაბატონებული ძირითადი კანონზომიერება აგრეთვე იმ ფენომენებს, რომლებიც ქმნიან სახელმწიფოს სამართლებრივ არსს. ისევე, როგორც სოციოლოგიის საგნის და იმ ძირითადი პრინციპების ახსნისას, რომელთა მეოხებით ის თავისი მასალის მეცნიერული დამუშავების ამოცანას წყვეტს, ამოსავალ პუნქტად მივიჩნით ყველაზე უფრო ელემენტარული სოციალური მოვლენების ანალიზი, სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების მიმართაც, როცა გვინდა განვსაზღვროთ მისი საგანი, ყურადღება უნდა გავამახვილოთ სწორედ იმ ყველაზე მარტივ ელემენტებზე, რომელთაგან სახელმწიფო სამართლის რთული შენობაა აგებული. ამ გზით შევექმნით ჩვენ ხელსაყრელ პირობებს ამ მეცნიერებათა შედარებისთვის, ვინაიდან შედარებისათვის გამოვყოფთ იმ ელემენტებს, რომლებსაც თანაბარი ადგილი უკავიათ ამ მეცნიერებათა მთლიან სისტემაში.

ფართოდ არის გავრცელებული ის აზრი, რომ სამართლის ნორმა მიჩნეული უნდა იქნეს პირველ და ყველაზე მარტივ შემადგენელ ნაწილად ყოველი სამართლებრივი დისციპლინისა საზოგადოდ და მათ შორის სახელმწიფო სამართლის მეცნიერებისაც.

ამით თავისთავად გასაგები ჩანს ის, რომ სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების საგნის დეფინიცია უნდა დაეწიფოთ სამართლის ნორმის ანალიზით. ჩვენ აქ მაინც არ გვინდა ამ გზით წასვლა შემდეგი საფუძვლების გამო: სამართლის ნორმა როგორც აბსტრაქტული წესი, რომელიც საზოგადოდ ადამიანთა ურთიერთობის ფორმას გამოხატავს /სახელდობრ, არა ამ ურთიერთობათა კაუზალური შეკავშირების თეალსაზრისით, არამედ სამართლებრივი ნორმის მეოხებით მათი რეგულირების აზრით, არ შეიძლება კორელაციური იყოს უმარტივესი სოციალური ურთიერთობის

ცნებისა, რომლის ანალიზი ჩვენ ზემოთ მივიჩინეთ ამოსავალ პუნქტად სოციალურ მეცნიერებათა შემეცნების ძირითადი პრინციპების ახსნისათვის, არამედ, პირიქით, იგი კორელაციური უნდა იყოს კანონის ცნებისა, რომელიც კაუზალურად განსაზღვრავს ადამიანთა სოციალური ურთიერთობების ფორმას.

მსგავსად იმისა, რომ ყოველი სოციალური ურთიერთობა გვევლინება როგორც კონკრეტული მოქმედება, როგორც ინდივიდური “განხორციელება” ამ კაუზალობის კანონისა, სახელმწიფო სამართლის სფეროშიც ანალოგიურ წანამძღვრად გვევლინება სახელმწიფოში მოქმედი მართლწესრიგის ასეთივე “კონკრეტული” არსებობა. აქედან გამომდინარეობს ის, რომ უპირველეს ყოვლისა, ჩვენ აბსტრაქტული სამართლის ნორმაზე კი არა, იმ ურთიერთობებზე უნდა შევჩერდეთ, რომლებშიც სამართლებრივი ნორმა თავის კონკრეტულ “განხორციელებას” ნახულობს. ეს ურთიერთობები სამართლის მეცნიერებაში სამართლებრივი ურთიერთობის ცნებით აღინიშნება.

ამის შესაბამისად პირველი საკითხი, რომელიც აქ უნდა დაისვას, არის სამართლებრივი ურთიერთობისა და მისი შემადგენელი ნაწილების საკითხი, რომლის ასე თუ ისე გადაწყვეტით უნდა მოვიპოვოთ ჩვენ სწორი ამოსავალი პოზიცია სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების ძირითადი პრინციპების ახსნისათვის.

§2. სამართლებრივი ურთიერთობის ჩვეულებრივი, ლიტერატურაში ფართოდ გავრცელებული ცნება ჩვენ მოკლედ ასე შეგვიძლია ჩამოვაყალიბოთ: სამართლებრივი ურთიერთობა არის ყოველი ცხოვრებისეული კავშირი, თუკი ის სამართლის ნორმით არის განსაზღვრული /Rechtsnorm bestimmt/.⁵ ასეთი განსაზღვრება თავისთავად სამართლებრივი ურთიერთობის წმინდა გარეგან აღწერილობად გვევლინება; ის არ შეიცავს თავის თავში არც იმ სხვადასხვა ელემენტების აღნიშვნას, რომლებიც ჩვენ სამართლებრივ ურთიერთობებში შეიძლება აღმოვაჩინოთ, არც ხსნის იმ ძირითად კანონზომიერებას, რომელიც ამ ელემენტების არსებობას და შინაგან დაკავშირებას ემსახურება. ამ საკითხს ყურადღება მიაქცია Savigny-მ.

თავის ნაშრომში “თანამედროვე რომაული სამართლის სისტემა” განსაზღვრა მან ყოველი ცალკეული სამართლებრივი ურთიერთობა “როგორც კავშირი პიროვნებას და პიროვნებას შორის, რომელიც სამართლებრივი წესით განისაზღვრება. ეს განსაზღვრა სამართლებრივი წესის მეოხებით – განაგრძობს იგი – იმით გამოიხატება, რომ ინდივიდურ ნებას მიეჩინება სფერო /ein Gebiet angewiesen ist/, სადაც მას სხვა უცხო ნებისაგან დამოუკიდებლად შეუძლია იბატონოს. ამის მიხედვით ყოველ სამართლებრივ ურთიერთობაში ორი მომენტი შეიძლება განვასხვაოთ: პირველადი მასალა, ესე იგი ურთიერთობა თავისთავად, და მეორედ, კი სამართლებრივი განსაზღვრა ამ მასალისა. პირველი მომენტი შეგვიძლია ჩვენ აღვნიშნოთ, როგორც სამართლებრივი ურთიერთობის მატერიალური ელემენტი ან როგორც მასში არსებული შიშველი

⁵ შვალ., Veuner, Wesen und Arten der Privatrechtsverhältnisse, erste Aufl. S. 4 ff.; Windscheid, Lehrbuch des Pandektenrechts, 4-te Aufl. I, S. 93; Derburg, Pandekten, erste Aufl., I, S. 88. Endemann, Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts, 6-te Aufl., I, S. 27; Regelsberger, Pandekten, I, S. 248 Stobbe, Handbuch des Deutschen Privatrechts, 3-te Aufl. I, S. 289, Hölder, Natürliche und juristische Personen, S. 157ff.; Jellinek, System der subjektiven öffentlichen Rechten, 2-te Aufl. S. 41.

ფაქტი; მეორე იქნება მისი ფორმალური ელემენტი, ესე იგი ის, რომლის მეოხებითაც ფაქტიური ურთიერთობა სამართლის ფორმად გარდაიქმნება”⁶.

ჩვენ აქ შეგვიძლია გვერდი აუუაროთ საეინის მტკიცებას: სამართლებრივი რეგულირების აზრი იმაში მდგომარეობს, რომ სამართლებრივი სფეროს გამიჯვნა აუცილებელია ცალკეული ინდივიდური ნებისაგან. ქვემოთ ჩვენ გვექნება შესაძლებლობა ამ მტკიცების ირგვლივ ვიმსჯელოთ. ამჟამად კი უნდა შევჩერდეთ იმ ცალკეულ მომენტებზე, რომლებიც საეინიმ სამართლებრივ ურთიერთობაში აღმოაჩინა. ეს უკანასკნელი, საეინის თვალსაზრისით, როგორც ჩვენ ვნახეთ, თავის თავში შეიცავს ორ განსხვავებულ მომენტს, სახელდობრ, ერთი მხრივ, მასალას, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, შიშველ ურთიერთობას თავისთავად, რომელიც აგრეთვე შეიძლება აღენიშნოთ როგორც შიშველი ფაქტი სამართლებრივი ურთიერთობისა და, მეორე მხრივ, სამართლებრივ განსაზღვრას ამ მასალისა. მთელ ამ მსჯელობაში ჩვენი მიზნისათვის მნიშვნელოვანია საზოგადოდ იმის დადგენა, თუ როგორ უნდა გავიგოთ ურთიერთდამოკიდებულება ამ ორი სამართლებრივ ურთიერთობაში მოცემული მხარისა. თვითონ საეინის იდეა, ჩანს, იქით იხრებოდა, რომ ორივე ეს მხარე გამოხატავს ერთიანი რეალური პროცესის აბსტრაქტულად გათიშულ მომენტებს. ყოველ შემთხვევაში. ასეთ დასკვნამდე მივყავართ მის მსჯელობას ზემოთ დასახელებული ნაშრომის მე-7 გვერდზე. იქ, სადაც სამართლებრივი ურთიერთობის ცნებაზე მსჯელობს, იგი პირდაპირ ამბობს, რომ ცალკეული უფლებები /die einzelnen Rechte (im subjektiven Sinne)/ ქმნიან “აბსტრაქტულად გათიშულ განსხვავებულ მხარეებს”. და თუ ჩვენ გავაცნობიერებთ იმას, რომ სამართლებრივი კატეგორიები საზოგადოდ მხოლოდ უფლების ფორმით / შესაბამისად მოვალეობის/ შეიძლება შეგვხვდეს სამართლებრივ ურთიერთობაში, მაშინ აუცილებლობით გამომდინარეობს: საეინის თვალსაზრისის მიხედვით, ყოველი ფორმალური მომენტი, რომლის მეშვეობით “ფაქტიური ურთიერთობა სამართლებრივ ფორმად გარდაიქმნება”, თვითონ როგორც რაღაც ფაქტიური, ესე იგი სამართლებრივ ურთიერთობაში /ფაქტიური ურთიერთობის აზრით/ რეალურად ჩართულად უნდა განვიხილოთ. ამაზე მიუთითებს აგრეთვე არაპირდაპირ საეინის მსჯელობა, სადაც იგი სამართლებრივი ურთიერთობის ორგანულ ხასიათს განსაკუთრებით აღნიშნავს, რომელიც გამოხატავს “თავის ურთიერთგანმსაზღვრ-რელ და ურთიერთგანმაპირობებელ შემადგენელ ნაწილთა კავშირებს”.

ამ მტკიცებათა ლოგიკურ უსუსურობაზე არაერთხელ იყო მითითებული სამართლებრივ ლიტერატურაში. ასე, მაგალითად, ბირლინგი აღნიშნავდა, რომ “ცხოვრებისეული ურთიერთობა, რომელსაც ჯერ კიდევ აკლია ფორმა, ვთქვათ, საზოგადოდ დამოკიდებულება ან ურთიერთობა, რომელიც შიშველი მასალა იქნებოდა რაღაც სხვისთვის, არა მარტო უცხოა სინამდვილისათვის, არამედ სრულიად მიუღწეველიც. მიუხედავად საეინისეული შედარებისა, თუკი ჩვენ გვინდა მხარის დაჭერა სამართლებრივი ურთიერთობის ორივე ელემენტის თვალსაზრისისათვის, აუცილებელია ამავე დროს მხედველობაში მივიღოთ, რომ პირველი ელემენტი საზოგადოდ ჯერ კიდევ სრულიად არ არის ურთიერთობა, არამედ იგი რაღაც სხვა არის. და თუკი შევეცდებით ასეთ “რაღაც” ნათელი გავხადოთ, აუცილებელია უბრალოდ შევნიშნოთ,

⁶ v.Savigny, System, I, S. 333, Berlin, 1840.

სამართლებრივი ურთიერთობის პირველი ელემენტის თვალსაზრისით ამ ურთიერთობის მიზნისა და შინაარსის აღრევაზეა დაფუძნებული⁷. ეს შენიშვნები საზოგადოდ სწორია და ზუსტად ხედება მიზანს; ყოველგვარ ეჭვს გარეშეა, რომ ყოველ ცხოვრებისეულ ურთიერთობას თვითონ უნდა ჰქონდეს იმანენტური ფორმა, რათა საზოგადოდ განხორციელდეს. მაგრამ ეს მაინც არ არის ის ადგილი, საიდანაც ჩვენ საეინის თვალსაზრისის კრიტიკა უნდა დაეიწყოს.

სანამ აქ სიმძიმის ცენტრს იმ ურთიერთობის ხასიათზე გადავიტანდეთ, რომელიც არსებობს სამართლებრივ კატეგორიებსა და სამართლებრივი ურთიერთობის ფაქტიურ ელემენტებს შორის, ჩვენი განხილვის საგნად უნდა ვაქციოთ საეინის თვალსაზრისის სხვა მხარეები.

ზემოთ ჩვენ გაკვრით აღვნიშნეთ, რომ სწორედ სამართლებრივ ურთიერთობაში ცხოვრება და სამართალი ძალიან მჭიდროდ არის დაკავშირებული ერთმანეთთან; აქედან გასაგებია, რომ უმცირესი უზუსტობაც კი ამ პუნქტში შეიძლება გახდეს როგორც საკუთრივ სამართლის, ისე სოციალურ მოვლენათა არსის არასწორი გაგების წყარო.

როგორ უნდა მივუღვეთ ამ მხრივ საეინის თვალსაზრისს? ჩვენ უკვე ვნახეთ რომ მისთვის სამართლებრივი ფორმა სამართლებრივ ურთიერთობაში ფაქტიური შინაარსის, როგორც რეალურად არსებული მომენტის, გვერდით გვევლინება.

ასეთი განსაზღვრა ურთიერთობისა სამართლისა და ფაქტიურ კატეგორიებს შორის სამართლებრივ ურთიერთობებში იწვევს უმნიშვნელოვანეს შედეგებს მთელი სამართლის მეცნიერებისათვის; აქედან ლოგიკური აუცილებლობით გამომდინარეობს დასკვნა, რომ სამართალი სოციალურ მოვლენათა რეალური შემადგენელი ნაწილია და იგი ემორჩილება იმ კანონზომიერებას, რომელიც საზოგადოდ სოციალურ სამყაროს განსაზღვრავს. ასეთი დასკვნის საფუძველზე, რომ სამართლის მეცნიერების დამოუკიდებლობა მთლიანად და სავსებით ქრება, ამაზე ჩვენ ზემოთ უკვე გვქონდა საუბარი.

სირთულე, რომელიც სამართლის მეცნიერებისათვის ასეთი შეხედულებიდან გამომდინარეობს, იმეიათი სიცხადით არის შეცნობილი. ეს სირთულე მაშინაც არ აღმოიფხვრება, თუკი ჩვენ, სოციოლოგიურის ნაცვლად, სამართლის პრობლემების ფსიქოლოგიური თვალსაზრისით განხილვას შევუდგებით. თითქმის უმრავლესობას იურისტებისა სჯერა, რომ სწორედ ამ საფუძველზე შეიძლება აიგოს სამართლის მეცნიერების დამოუკიდებლობა. მაგრამ მათ შორის ზოგიერთებს, რომლებსაც აეჭვებთ ფსიქოლოგიის ცნობილი სულიერი მოვლენების გამოყენების შესაძლებლობა სამართლის მეცნიერებისათვის შემუშავებული აქეთ ახალი, მეცნიერებისათვის უცნობი ფენომენები სულიერი ცხოვრებისა; სამწუხაროდ, მეცნიერულ ფსიქოლოგიას ამ ad hoc აღმოჩენილი ფსიქიკური მოვლენების არსებობა არ დაუდასტურებია. გადამწყვეტი მნიშვნელობა მაინც იმ კონკრეტულ ფორმას კი არ უნდა მივანიჭოთ. რომელშიც "ფსიქოლოგიზმი" ვლინდება, არამედ იმ პრინციპულ საკითხს, რომელიც ზემოთ სოციოლოგიზმის მიმართ იყო დასმული, კერძოდ, ის, თუ როგორ შევძლებთ სამართლის მეცნიერების

⁷ Bierling, Zur Kritik der juristischen Grundbegriffe, II, S. 136 (1-te Aufl.).

თავისთავადობის დასაბუთებას, თუკი შეეუდგებით მტკიცებას, რომ სამართალი ფსიქიკურ მოვლენათა სფეროს მიეკუთვნება და, როგორც ზემოთ, აქაც ამ კითხვაზე გადაჭრით უნდა გავცეთ უარყოფითი პასუხი.

არ შეიძლება რაიმე ეჭვს იწვევდეს, რომ ფსიქოლოგია არის რეალური მოვლენების მეცნიერება, რომლის საგანია მთელი ფსიქიკური სამყარო თავისი შინაგანი მრავალფეროვნებით.

აქედან გამომდინარეობს, რომ სამართალი უფრო მეტი უნდა იყოს, ვიდრე შიშველი ფსიქიკური ფაქტი, რათა შექმნას დამოუკიდებელი მეცნიერების ობიექტი. წინააღმდეგ შემთხვევაში შეიძლება მივიღოთ მხოლოდ ფსიქოლოგიის ცოდნის უდავო სფერო და სამართალცოდნეობის დამოუკიდებელი არსებობა ყოველგვარ აზრს მოკლებული იქნებოდა. მაგრამ ზოგი აეტორი ისე, რომ არც კი აღნიშნავს ამ სირთულეს, ცდილობს სამართლის მეცნიერება ააგოს სამართლის არსის ფსიქოლოგიური გაგების საფუძველზე. აქედან აუცილებელი შედეგის სახით წარმოსდგება სრული მიჩქმალვა წმინდა სამართლებრივი პრობლემებისა და თეორიის პრინციპების აშკარა შეუთანხმებლობა სამართლის ცალკეული საკითხების ანალიზთან. ყველაზე უფრო ნათელ მაგალითს ამისათვის იძლევა ბირლინგის თეორია. ჩვენ საგანგებოდ შეეხებით ამ აეტორს, რათა ნათელვყოთ ზემოთ აღნიშნული უსუსურობა სამართლის პრობლემების წმინდა ფსიქოლოგიური განხილვისა.

§3. თავის ძირითად ნაშრომს – Die juristische Prinzipienlehre – ბირლინგი იწყებს იმის განსაზღვრებით, თუ რას წარმოადგენს სამართალი; ამ ცნებაში მას ესმის ყოველივე ის, “რასაც ადამიანები, რომლებიც რომელიმე საზოგადოებაში ერთმანეთის გვერდით ცხოვრობენ, ამ ერთად ცხოვრების ნორმასა და წესს ერთობლივად აღიარებენ”. ამ განსაზღვრებაში ბირლინგი ნახულობს სამგვარი ჭეშმარიტების გამოხატულებას: 1. რომ ყოველი სამართლის მიზანი “ერთი ადამიანის მეორე ადამიანისადმი მიმართული განსაზღვრული გარეგნული ქცევა” არის; 2. რომ საშუალება ამ მიზნის მიღწევისათვის ის ნორმა ან იმპერატივია, რომელიც მიმართულია ადამიანის ნების მიმართ; 3. რომ “ყველა სხვა სახის ნორმებისაგან სამართლის ნორმა განსხვავდება... მხოლოდ იმით, რომ ზემოთ მოხსენიებული მიზნის განსაზღვრით, ესე იგი როგორც გარეგნული ქცევის ნორმა და წესი აღიარებული უნდა იქნეს ადამიანთა გარკვეული წრის შიგნით. სახელდობრ, ამ წრის კუთვნილი ადამიანების მიერ, როგორც ამხანაგის მიერ ამხანაგის მიმართ”.⁸

ყველა ამ მსჯელობაში ჩვენ ვერ კიდევ ვერ ვხედავთ მითითებას სამართლის წმინდა ფსიქოლოგიურ ბუნებაზე. აღიარების ცნება – ესე იგი ის ფსიქოლოგიური ელემენტი, რომელსაც ჩვენ ამ განსაზღვრებაში ვხედებით – აუცილებლობით უძღვის წინ უკვე მისსავე სეპარატიულ არსებობას, რაც აღიარებული უნდა იქნეს; ეს ელინდება, ამრიგად, აშკარად როგორც ფორმა ჩვენი ურთიერთობებისა გარკვეული საგნების მიმართ, თუმცა მაინც არ წარმოადგენს თვითონ საგანს. ეს განსხვავება არ დარჩენილა დაფარული ბირლინგისათვის, ის აგრეთვე მიჯნავს ერთმანეთისაგან

⁸ Juristische Prinzipienlehre, 1894, I S. 19.

თვითონ აღიარებასა და აღიარებულს; უკანასკნელად ელნიდება, მისი მიხედვით, ადამიანთა გარეგნული ქცევის ნორმები და წესები.

ბირლინგის ფსიქოლოგიაში იწყება მხოლოდ მაშინ, როცა ის ცდილობს შეიმუშაოს ნორმის ცნების განსაზღვრება.

“რა არის ნორმა?” კითხულობს ის და პასუხობს ასე: “ნორმა არის გამოხატულება ნებისა, რომელიც თავის განხორციელებას სხვისგან ელის.”⁹

ამ სიტყვებით უკვე გამოხატულია სამართლის ფენომენის ბუნების ფსიქოლოგიური გაგებისაკენ გადახრა; არა მარტო აღიარება როგორც სულიერი განცდა, არამედ აგრეთვე ის, რაც ამ განცდაში არის მოცემული, ესე იგი სამართლის ნორმა თვითონ გვევლინება შიშვლად როგორც ურთიერთობა გარკვეული ფსიქიკური მოვლენებისა, ამ შემთხვევაში ნებითი პროცესებისა, აქედან ბირლინგი აუცილებლობით მიდის იმ დასკვნამდე, რომ ცნება /der Begriff des objektiven Rechts/ ობიექტურად და ჩვენგან დამოუკიდებლად არსებული ნორმების ერთობლიობის აზრით გადაჭრით უნდა იქნეს უკუგდებული. მოუუსმინოთ თვითონ ბირლინგს: “ჩვენი ადამიანური გონის საერთო მიდრეკილებას ეთანხმება ის, რომ – წერს იგი ზემოთ ნახსენები ნაშრომის 145-ე გვერდზე – სამართალი, უპირველეს ყოვლისა, გაეიზროთ როგორც რაღაც ობიექტური, ესე იგი თავისთავად არსებული და სამართლის სუბიექტზე მაღლა მდგომი. ამას უჭველად აქვს თავისი პრაქტიკული ღირებულება. მაგრამ არ შეიძლება დავივიწყოთ, რომ ეს “ობიექტური სამართალი”, თუნდაც რომ მას წერილობით სამართალში მტკიცე ფორმა ჰქონდეს მოპოვებული, ყოველთვის დარჩება ჩვენი სამართლებრივი შეხედულებების მხოლოდ ფორმად და სამართალს თვითონ სინამდვილეში, როგორც ყოველ სხვა პროდუქტს სულიერი ცხოვრებისა, თავისი საკუთარი არსებობა აქვს მხოლოდ სამართლის სუბიექტების სულიერ სამყაროში”¹⁰. ეს იმას ნიშნავს, რომ ნამდვილი და ჭეშმარიტი არსებობა სამართლისა კონკრეტულ სულიერ განცდებში უნდა ვეძებოთ, რომელიც თავის არსებობას ნახულობს ცალკეული ინდივიდის სულიერ ცხოვრებაში. ყოველი სამართალი ამ თვალსაზრისით უნდა გაეიგოთ როგორც ერთობლიობა უფლების და მოვალეობისა, რომლებიც თავის გამოხატულებას სამართლებრივ ურთიერთობაში პოულობს. ამას ნათლად გამოხატავს ბირლინგი, როცა ამბობს: “ყოველი სამართლის ნორმა, როგორც არ უნდა შევეცადოთ ჩვენ ის იმ სუბიექტის ნებისაგან, როგორც ობიექტურად არსებული სამართლისაგან, მოწყვეტილად წარმოვიდგინოთ, რომელიც მას აღიარებს, სინამდვილეში მხოლოდ სამართლებრივი ურთიერთობის შინაარსს გამოხატავს”.¹¹

საბოლოო დასკვნები, რომლებსაც ბირლინგი აკეთებს, ასე შეიძლება ჩამოვაყალიბოთ: რეალურად არსებობენ მხოლოდ ის უფლება და მოვალეობა /die subjektiven Rechte und Pflichten/, რომლებიც სამართლებრივ ურთიერთობაში მოცემული სულიერი განცდების /სახელდობრ, ნებისყოფის განცდები/ გამოხატულებად გვევლინებიან; სამართალი /das objektive Recht/, პირიქით, არის მხოლოდ ხელგონური კონსტრუქცია, რომელიც სრულიად არ ემთხვევა რაღაც რეალობას /რეალობაში ბირლინგი

⁹ Ib., S. 27-29.

¹⁰ Ib., S. 145.

¹¹ Ib., S. 156-157.

გულისხმობს საზოგადოდ ყოფიერებას, აეც./ და მხოლოდ ჩვენი ფანტაზიის ნაყოფია”.¹² ადვილად შეიძლება წარმოედგინოთ, რომ ასეთი დასკვნების გაკეთების შემდეგ ბირლინგის მთავარი ინტერესი მიმართული უნდა იყოს სამართლებრივი ურთიერთობის არსის დაწვრილებითი გამოკვლევისაკენ. ჩვენ გვინდა ბირლინგის მოძღვრების ამ მხარეს მივაქციოთ ყურადღება, საიდანაც მივაგნებთ ამოსავალ პუნქტს ჩვენს მიერ დასმული საკითხის გარკვევისათვის.

არ შეიძლება ძნელი იყოს იმის ამოცნობა, რომ პრობლემის ისე დაყენებისას, როგორც ჩვენ ზემოთ ბირლინგის მოძღვრებაში ვნახეთ, სამართალსა და ცხოვრებისეულ ურთიერთობას შორის განსხვავების არსებობის საკითხს უარით უნდა ეუქმასუხოთ; თუკი უფლება და მოვალეობა, რომლებიც სამართლებრივი ურთიერთობის შინაგან და არსებით შემადგენელ ნაწილს ქმნიან, წარმოდგენილი გვექნება გარკვეული ფსიქიკური პროცესების აზრით, მაშინ აქედან აუცილებლობით გამომდინარეობს, რომ სამართლებრივი ურთიერთობა მთლიანად უნდა დაემთხვეს ცხოვრებისეულ ურთიერთობას. ეს ნათლად მტკიცდება ბირლინგის მსჯელობაში, რომელსაც აშკარად საფუძვლად უდევს მხოლოდ ის აზრი, რომ სამართალი და ცხოვრებისეული ურთიერთობა სრულ იდენტურობას გამოხატავენ და არცერთ მათგანს განცალკევებით არსებობა არ შეუძლია.¹³ იმისათვის, რათა დაიცვას ამ თვალსაზრისის სისწორე, ბირლინგი საგანგებოდ იხილავს იმ შემთხვევებს, რომლებშიც პირველი შეხედვითაც ელინდება, რომ სამართალი და ცხოვრებისეული კატეგორიები ერთმანეთისაგან გამომდინარეობენ. ცალკეული მაგალითების განხილვის შემდეგ ის მიდის იმ დასკვნამდე, რომ მოჩვენებითი გამონაკლისები მისი თვალსაზრისიდან ყოველგვარი სიძნელის გარეშე შეიძლება აიხსნას.¹⁴

ამ იდეას სამართლისა და ცხოვრებისეულ ურთიერთობათა ერთარსობისა /Gleichvesenheit/ ბირლინგი გამოთქვამს აგრეთვე იმ კრიტიკაში, რომელიც მიმართული აქვს საეინის წინააღმდეგ ამ საკითხში. როცა ივლევს საეინის დებულებას, რომლის მიხედვით ყოველ სამართლებრივ ურთიერთობაში არსებობს ორი, ერთმანეთისაგან განსხვავებული ელემენტი, ესე იგი ფაქტიური მასალა და მისი სამართლებრივი რეგულირება, ბირლინგი შენიშნავს, რომ სამართლებრივი ურთიერთობის ის მხარეც, რომელსაც საეინი წმინდა სამართლებრივ კატეგორიად მიიჩნევს, სინამდვილეში მხოლოდ სხვა ფაქტიური ელემენტის გვერდით არსებულ განსაკუთრებულ ფაქტიურ ელემენტს წარმოადგენს. აქედან ბირლინგი აკეთებს დასკვნას, რომ სამართალი... რამდენადაც ის ნამდვილი ანუ პოზიტიური სამართალი არის, იმდენად წარმოადგენს მხოლოდ ფაქტიურის განსაკუთრებულ სფეროს. რასაც ჩვენ მიჩვეული ვართ, რომ როგორც ფაქტი მის საპირისპიროდ წარმოვადგინოთ, ზუსტად რომ ვთქვათ, არის სხვა სახის უმაღლესი ფაქტი”.¹⁵

§4. ბირლინგის თვალსაზრისის დაწვრილებითი კრიტიკა ჩვენი მიზნისათვის საკვლევლო არ არის; ჩვენი თვალსაზრისიდან გამომდინარე, ჩვენ გვჭირდება

¹² Jb., S. 146.

¹³ Zur Kritik der juristischen Grundbegriffe, I, S. 52, 83-84, 86, 87-88, 89, 93.

¹⁴ Juristische Prinzipienlehre, I, S. 189-190.

¹⁵ Kritik, II, S. 135.

მხოლოდ მისი მსჯელობების უმნიშვნელოვანესი მხარეები¹⁶. უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღვნიშნოთ აქ სრული უსუსურობა ბირლინგის მტკიცებისა, რომ ყოველი ცხოვრებისეული ურთიერთობა ერთსა და იმავე დროს სამართლებრივი ურთიერთობაც უნდა იყოს, რათა საზოგადოდ განხორციელდეს. ამ მტკიცების შეფასებისათვის ჩვენ უპირველესად კიდევ ერთხელ შევადგელობაში უნდა მივიღოთ სამართლებრივი ურთიერთობის ბირლინგისეული თვალსაზრისი. სამართლებრივი ურთიერთობის ცნებას ის განსაზღვრავს, როგორც ზემოთ ვნახეთ, როგორც ურთიერთობას უფლებასა და მოვალეობისა. თანაც მისი აზრით, როგორც პირველი ისე მეორე ელემენტი თავის საფუძველს ნახულობს სამართლებრივ ურთიერთობაში მყოფი სუბიექტების მხრივ აღიარების ფაქტში. ასეთი დეფინიციიდან აუცილებლობით გამომდინარეობს, თუკი სამართალსა და საზოგადოებრივ ურთიერთობას შორის გვესურს იგივეობის ნიშანი დავსვათ, მაშინ არსებობა ორივე ზემოთ მოხსენებული ელემენტისა/ესე იგი უფლებებისა და მოვალეობებისა და მათი შესაბამისი აღიარება იმ სუბიექტების მხრივ, რომლებიც საზოგადოებრივი ურთიერთობების მონაწილენი არიან/, რომლებიც სამართლებრივ ურთიერთობის არსებით და აუცილებელ შემადგენელ ნაწილებს ქმნიან, საზოგადოებრივ ურთიერთობაშიც უნდა იქნეს დადასტურებული.

მაგრამ ადვილად შეიძლება იმის დასაბუთება, რომ ეს სრულიად არ არის ასე; ამის ჩვენება ჩვენ შეგვიძლია იმ შემთხვევების ანალიზის მეოხებით, რომლებსაც ბირლინგი თვითონ იშველიებს მსჯელობის დროს. უკვე მაგალითი სახელმწიფოს მიერ აკრძალული გაერთიანების /Verband/ აღძრავს აქ სერიოზულ ეჭვს, რომ ბირლინგის თვალსაზრისს ამ საკითხში აუცილებლობით მიეყვართ იმ დასკვნამდე, რომ ბანდიტური კავშირები ისეთივე სამართლებრივ ორგანიზაციად უნდა განვიხილოთ, რომელსაც თავისი საკუთარი მართლწესრიგი აქვს. ეს აშკარაა. მაგრამ ეს ისეთივე ცხადია, რომ თუკი სახელმწიფოს გარეშე აღიარებული უფლებები დასაშვებს გაზდის საგანგებო “ყაჩაღების ან ქურდების უფლებათა” არსებობას, მაშინ უნდა არსებობდეს აგრეთვე განსაზღვრული ძირითადი ნიშნები, რომელთა მიხედვითაც ეს სხვადასხვა სახის სამართლებრივი წარმონაქმნები ზუსტად იქნეს ერთმანეთისაგან გამიჯნული. თუკი ურთიერთობა, რომელიც სახელმწიფო სამართლით რეგულირებას ექვემდებარება, შეიძლება აღნიშნული იქნეს სამართლებრივი ურთიერთობის ცნებით, ძნელია უარი ვთქვათ, რომ ის ურთიერთობებიც, რომლებიც ყაჩაღური ბანდის სხვადასხვა წევრებს შორის წარმოიშობა, ასევე არ აღინიშნოს იმავე ცნებით.

ამ განსხვავების დასაბუთებისათვის ბირლინგის მოძღვრებაში ჩვენ ვერ ვნახულობთ ევრაეითარ საფუძველს. მის თეორიას თანმიმდევრულად მიეყვართ ორივე სახის ურთიერთობის სრულ იგივეობამდე, რომლითაც მას თავისთავად გასაგებია საკუთარი მოძღვრება *reductio ad absurdum*-დე დაჰყავს. მაგრამ კიდევ უფრო დიდი სიცხადით მტკიცდება ბირლინგის თვალსაზრისის /სამართლის და საზოგადოებრივი ურთიერთობის იდენტურობის შესახებ/ უსუსურობა ეგრეთ წოდებული დელიქტური ურთიერთობის მაგალითებით.

ეს უკანასკნელი ანსხეულებს საეხებით ყველა მნიშვნელოვან და აუცილებელ მომენტს

¹⁶ ბირლინგის თვალსაზრისის კრიტიკისათვის ამ ქუჩქში ნახ. აგრეთვე Roguin, *Da regle de droit*, p. 94; *Regelsberger Pandekten*, I, S. 5.

საზოგადოებრივი ურთიერთობისა საზოგადოდ ისე, რომ არაფერს საეჭვოდ არ ხდის. ბირლინგის მიერ მოტანილი არგუმენტი, პირიქით, სახელდობრ, ამ ურთიერთობათა არახანგრძლივ ხასიათზე მითითება/ არ არის დამაჯერებელი. ჯერ ერთი, ვინაიდან ყველა სახეს დელიქტური ურთიერთობისა როდი აქვს არახანგრძლივი ხასიათი; და მეორეც, დიდი ან მცირე ხანგრძლივობის ნიშანი საზოგადოებრივი ურთიერთობის განსაზღვრისათვის უკვე თავისთავად უვარგისია და სწორედ იმიტომაც, ვინაიდან ეს სრულიად განუსაზღვრელია. ასეთი ბუნდოანი და თავისი შინაარსის მიხედვით განუსაზღვრელი ნიშნებით არ შეიძლება განხორციელდეს მეცნიერული ანალიზი მოვლენებისა, ამიტომაც სრულიად დაუსაბუთებელი იქნებოდა, რომ დელიქტური ურთიერთობა არ მიგვეკუთვნებინა საზოგადოებრივი ურთიერთობებისათვის, მაგრამ ამავე დროს ის არ შეიძლება ჩაგვეთვალა სამართლებრივ ურთიერთობად ბირლინგის თვალსაზრისიდან გამომდინარეც კი. და ეს იმიტომაც არის ასე, რომ ხსენებული ურთიერთობა არ შეიცავს სამართლებრივი ურთიერთობის ძირითად ელემენტებს ბირლინგის მიერ მითითებული აზრით. მათ აკლია სახელდობრ, ორმხრივი აღიარება სამართლებრივი პრეტენზიისა და სამართლებრივი მოვალეობებისა იმ სუბიექტების მხრივ, რომლებიც ურთიერთობაში მონაწილეობენ. ამ სახით ხდება იმ სოციალური ურთიერთობების მთელი კლასის არსებობის დასაბუთება, რომლებსაც სამართლებრივი ელემენტების რაღაც ურთიერთობა აკლია¹⁷.

აქედან აუცილებლობით გამომდინარეობს, რომ ეს უკანასკნელი /ესე იგი ეს ელემენტები/ არ ქმნიან საზოგადოებრივი ურთიერთობების რეალურ შემადგენელ ნაწილს და ამიტომაც სამართლებრივი ურთიერთობა არ გამოხატავს შიშველ საზოგადოებრივ ურთიერთობას.

ბირლინგი რომ თვითონ ყოველთვის რჩებოდა ამ თვალსაზრისზე ცალკეული საკითხების ანალიზის დროს, ადვილად შეიძლება დაეამტკიცოთ მისი გამოცხადების სხვადასხვა ადგილების შედარების მეოხებით.

ჩვენ უკვე მოვიტანეთ ადგილები "der juristischen Prinzipienlehre"-დან, სადაც ბირლინგი საკინის საყვედურობს, რომ მისი მოძღვრების თანახმად ყოველ სამართლებრივ ურთიერთობაში სამართლებრივი რეგულირება და ფაქტიური შინაარსი საკმარისი საფუძვლის გარეშეა დანაწევრებული. თვითონ იგი ამ ელემენტებიდან პირველს ისევე მიიჩნევს ფაქტიურ ელემენტებად, როგორც მეორეს. თითქმის ასეთივე აზრია გამოხატული მის ნაშრომში "Kritik der juristische Grundbegriffe"¹⁸.

გამოდის, რომ ასეთი ამოსავალი პოზიციიდან წმინდა კაუზალური დამუშავების მეთოდი სამართლის საკითხებისა, კერძოდ, იმ საკითხებისა, რომლებიც დაკავშირებული არიან სამართლებრივი ურთიერთობის წარმოქმნასა და არსებობასთან, გარდაუვალია, სახელდობრ, ვინაიდან, თუკი ის, "რაც გარკვეულ ნორმებს სამართლებრივ ნორმებად და შესაბამისად პრეტენზიებსა და მოვალეობებს სამართლებრივად ხდის, – საზოგადოების წევრების მხრიდან აღიარება – აშკარა ფაქტია ისევე, როგორც სხვა ფაქტი სულიერი ცხოვრებისა", თუკი, ამრიგად, ყოველი სამართალი, რამდენადაც

¹⁷ შეიძლება აგრეთვე დავასახელოთ საწინააღმდეგო მოვლენა, სადაც სამართლებრივი ურთიერთობა არ არის რეალურად არსებული ურთიერთობა ცალკეულ პირიქნებათა შორის /ნახ. ვინდმალი. პანდექტი, I, გვ. 93/.

¹⁸ S. II, S. 135.

ის მოქმედი სამართალია, “ყოველთვის არის ფაქტიურის განსაკუთრებული სფერო”¹⁹. მაშინ აქედან გამომდინარეობს, რომ “ფაქტიურის” ამ სფეროს გამოვეყენების დროს ისეთივე მეთოდები უნდა იქნეს გამოყენებული, რომლებსაც იყენებს მეცნიერება სხვა “სულიერი ცხოვრების ფაქტების” დამუშავებისას, ესე იგი გამოვეყენების კაუზალური მეთოდი. მაგრამ ბირლინგი “Zur Kritik juristischen Grundbegriffe”-ს იმავე მეორე ტომის სხვა ადგილას გამოთქვამს სრულიად წინააღმდეგობრივ აზრს. როცა ბუნების კანონებსა და სამართლის კანონებს შორის არსებული ანალოგიის ციტელმანისეულ თეზისს აკრიტიკებს, იგი დაასკვნის: “მაშინ, როცა ბუნების კანონები იდეალური კი არა, სინამდვილის სფეროში მოქმედებენ, ესე იგი რეალური საგნების მოქმედებას გამოხატავენ... სამართალი არასოდეს არ გამოხატავს სუბიექტთა რეალურ ქცევებს ერთმანეთის მიმართ.

პირიქით, თუკი დამოკიდებულება უფლებასა და მოვალეობას შორის თავისთავად, როგორც ეს სამართლის ნორმაში არც გვხვდება და არც გამოხატულია, მათგან ლოგიკური აუცილებლობით გამომდინარეობს წმინდა იდეალური, უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, როგორც ურთიერთობა ლოგიკური კორელაციისა ზემოთ განხილული იმ შესაბამისი სუბიექტების გონით მიმართულებასთან,²⁰ რომლებთანაც ნამდვილი ქცევა /das wirkliche Verhalten/, ესე იგი მათივე ფაქტიური სურვილი და მოქმედება ხშირად საკმაო წინააღმდეგობაში ექცევა”²¹.

ამრიგად, მე ეს ასე მეჩვენება და მეტი დამაჯერებლობისათვის ხაზს ეუსვამ – ისევე უნებართვოდ როგორც უმიზნოდ, რომ “სამართლებრივი კანონების” არსი /Wesen/ ბუნების კანონებიდან უნდა აიხსნას და რამდენიმე გვერდის შემდეგ: “თუ ახლა გაიზიარებთ რომ... კაუზალური კანონების გამოძებნა მყარ საფუძველს უქმნის ბუნებისმეცნიერების საბოლოო და უზენაეს მიზანს, რომელიც მასში უნდა ხედავდეს თავის წილად რეალური საგნების არსს, მაშინ აქ კვლავ გამოამჟღავნება ღრმა და აუცილებელი წინააღმდეგობა ბუნების კანონსა და სამართლებრივ კანონს შორის”²².

ამრიგად, აქ მოტანილ ადგილებში უარყოფილია ყოველგვარი იდეა ბუნების კანონსა და სამართლებრივ კანონს შორის არსებული ანალოგიისა ისევე, როგორც საერთოდ სამართლის, კერძოდ, კი სამართლებრივი ურთიერთობის კაუზალური კვლევის შესაძლებლობა, თუმცა სამართლებრივი ურთიერთობის ასეთი კაუზალური კვლევა ამ ურთიერთობის ფაქტიური ბუნების ბირლინგისეული ძირითადი შეხედულებებიდან გარდუვალად გამომდინარეობს.

მეტად ფაქიზი, მაგრამ, ჩვენი აზრით, არამყარი გამიჯვნა, რომელსაც იგი აკეთებს გონით მიმართულებასა, ესე იგი, ერთი მხრივ, სამართლის სუბიექტების “მუდმივ

¹⁹ S, Jb. 135.

²⁰ აქ იგულისხმება 267 გვერდზე /Kritik.II/ გადმოცემული დებულება, სადაც ბირლინგი ამბობს: “შე აღინიშნავი, რომ სამართალი როდია რაღაც, უპირველეს ყოვლისა, სამართლის სუბიექტებზე მალა მღვობი, არამედ თავისი არსის მიხედვით საესებით რაღაც შინაგანი, რომელშიც მათი შინაგანი სიყოფილე დაეინახოთ... აქედან უკვე უნდა შეიძლება ითქვას, რომ სამართლებრივი ნორმები, როგორც მათი იურისპრუდენცია აყალიბდნენ, თავისი ღრმა საუბუქლით გამოხატავენ გარკვეულ მუდმივ სიდიდეს /constanten/, გონით ქვეყას, საუთიოე გონით მიმართულებას სამართლის სუბიექტებისა”.

²¹ II, 270.

²² Jb. II, 276 ნახეთ აგრეთვე S. S. 266-268, 274, 309.

გონით ქცევებსა” /“constanten geistigen Verhalten”/, და, მეორე მხრივ, სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტთა ურთიერთდამოკიდებულებას შორის არ შევლის ბირლინგს თავი დაიხსნას ზემოთ აღნიშნული წინააღმდეგობისაკენ. უნდა ითქვას, რომ ბირლინგის აზრები ამ ადგილას არ არის საკმარის ნათელი, მაგრამ ყველაფერ იმას, რასაც იგი “Zur Kritik”-ის მეორე ტომის 267-270-ე გვერდებზე ამბობს, თვალნათლივ მივყავართ იმ დასკვნამდე, რომ “ფაქტიურის განსაკუთრებული სფეროს” ცნებაში ბირლინგი აქ აღნიშნულ მოვლენათა მხოლოდ პირველ ჯგუფს /ესე იგი “გონითი მიმართულება სამართლის სუბიექტებისა”/ გულისხმობს. თვითონ სამართლებრივ ურთიერთობას, რომელშიც ბირლინგს სამართლებრივ პრეტენზიასა და სამართლებრივ მოვალეობას შორის არსებული დამოკიდებულება ესმის²¹, იგი განიხილავს წმინდა იდეალურად ანუ, ზუსტად რომ ვთქვათ, “შესაბამისი სუბიექტების საყოველთაო გონითი ურთიერთობის” ლოგიკური კორელაციების ურთიერთობად²².

სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ბირლინგი გონითი ცხოვრების ფაქტებს მიაკუთვნებს იმ შინაგან ინდივიდურ განცდებს, რომლებსაც ის აღიარების ცნებით აღნიშნავს და რომლებშიც იგი სამართლებრივი მოვლენების არსს ხედავს, რომელსაც ის სამართლის არსად განიხილავს; მაგრამ თვითონ სამართლებრივი ურთიერთობა, რომელიც ამ განცდებს ლოგიკური კორელაციის აზრით ფარავს, მისი მიხედვით კი არ ეთანხმება ამ უკანასკნელს, არამედ ეწინააღმდეგება მას, როგორც რაღაც იდეალურს, “რომელთანაც ნამდვილი ქცევა, ესე იგი ფაქტიური ნება და მოქმედება სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტებისა” ხშირად საკმარის წინააღმდეგობაშია²³.

რომ ამ მსჯელობის მიხედვით თვითონ ბირლინგის მიერ გამოთქმული თვალსაზრისი სამართლებრივი და საზოგადოებრივი ურთიერთობების იდენტურობისა საეკსპედიტო წინააღმდეგობრივია, ეს აშკარად ჩანს. ადვილად შეიძლება იმის გაგება, რომ საზოგადოებრივი ურთიერთობის ცნება გულისხმობს არა მარტო განცდებს, რომლებიც ურთიერთობაში მყოფი სუბიექტების ფსიქიკაში არის მოცემული, არამედ ისინი შეადგენენ აგრეთვე აუცილებელ და კონსტიტუციურ მომენტს ან განცდების ინდივიდურად საწინააღმდეგო მოქმედებებს შორის. ორივე ეს მხარე, ესე იგი თვითონ განცდები და საწინააღმდეგო მოქმედებები მათ შორის თავისი ხასიათით რეალურად არსებული მოვლენებია და როგორც ასეთი, ესე იგი როგორც მოვლენები, რომლებიც რეალური ყოფიერების სფეროს მიეკუთვნება, აუცილებელი სახით ემორჩილება კაუზალური სფეროს /Nexus/ კანონებს. ამრიგად, ორიდან ერთ-ერთი უნდა მივიღოთ: ან უნდა წარმოვიდგინოთ, რომ სამართლებრივი კატეგორიები მოცემულია სამართლებრივ ურთიერთობებში რეალური მომენტის სახით რეალურად არსებულ მოვლენებში და მაშინ ისინი აშკარად ემორჩილებიან კაუზალური კავშირების კანონს, ანდა, პირიქით, ისინი გვევლინებიან იდეალური წარმონაქმნის სახით, რაც, როგორც ასეთი შესაძლებელია მხოლოდ ბუნების კანონისა და სამართლებრივი კანონის ურთიერთგამიჯვინით; მაგრამ ამ შემთხვევაში სამართლებრივი ურთიერთობები არ შეიძლება გაიგივებული იქნეს რეალურ ურთიერთობებთან. ასეთ დასკვნამდე მივალთ ჩვენ მაშინ, როცა ნათელს გავხვით, რომ სამართლის არსი უნდა მოინახოს არა მის

²¹ ib. II, S. 196.

²² II, S. 270.

²³ II, S. 270.

არსებობაში ცალკეული პიროვნების ინდივიდური განცდების ფორმით, არამედ თვითონ მათ შორის არსებულ ურთიერთობებში. მაგრამ, თუკი ბირლინგი ურთიერთობას სუბიექტებს შორის, რამდენადაც ამას სამართლებრივ ურთიერთობად წარმოიდგენს, ახასიათებს წმინდა იდეალურ ანდა ლოგიკური კორელაციის ურთიერთობად. მაშინ ყოველი ადამიანი აქედან მხოლოდ იმ დასკვნას გააკეთებს, რომ სამართალი არა მხოლოდ მარტივი ფაქტია, არა რეალური მოვლენების რეალური ელემენტი, არამედ რაღაც სხვა არის. ამით ჩვენ დავასკვნით: "ფსიქოლოგიზმი" ბირლინგისათვის მიუღწეველ ამოცანად არის გამხდარი. შინაგანი წინააღმდეგობანი, რომლებსაც ჩვენ აქ ავტორის ძირითად დებულებებში აღმოვაჩინეთ, უნდა განვიხილოთ როგორც შედეგი მისი მთავარი თეზისის უეარჯისობისა. ყოველ ცდას სამართლის წმინდა ფსიქოლოგიური კვლევისა, იმის ცდას, რომ სამართლებრივი ფენომენები სრულყოფილად აიხსნას სულიერი ცხოვრების ინდივიდური მოვლენებით, რომ მათში დაენახოთ რეალური ყოფიერების რეალური ელემენტი, ლოგიკური აუცილებლობით მიეყვარათ სამართლებრივი მოვლენების კაუზალურად განპირობებულობის გაგებამდე. და ეს, ვინაიდან ყოველი რეალური მოვლენის ძირითადი კანონზომიერება საზოგადოდ პრინციპულად კაუზალურ დამოკიდებულებაში ძვეს, და თუ სამართალსაც რეალური ფაქტის სახით წარმოვიდგენთ, მაშინ ის აშკარად უნდა დაემორჩილოს იმ ძირითად კანონზომიერებას, რომელსაც ემორჩილება ფაქტების სამყარო საზოგადოდ, ესე იგი იმ მთელს რომლის ნაწილსაც ის წარმოადგენს.

ის, ვინც სამართლის რეალურ ხასიათს აღიარებს, მან უნდა აღიაროს აგრეთვე სამართლებრივი ფენომენების კაუზალური შესწავლის პრინციპი, და, პირიქით, იმან ვინც მიდრეკილია, რომ ბუნების კანონი სამართლის კანონს დაუპირისპიროს, უარი უნდა თქვას სამართლებრივი მოვლენების რეალურ ხასიათზე. მაგრამ, თუკი ერთსა და იმავე დროს ერთ დებულებასაც ვაღიარებთ და მეორესაც, როგორც ამას ბირლინგი აკეთებს, მაშინ ჩვენ გამოუვალ წინააღმდეგობაში აღმოვჩნდებით.

§5. ამ მიმართულებაში ბევრად უფრო თანმიმდევრული გვეჩვენებიან ის ავტორები, რომლებიც სამართლის გაგების საკითხში რეალურ მოვლენებს ეყრდნობიან და სამართლის ფენომენების შესწავლისას კაუზალურ პრინციპს იყენებენ. განსაკუთრებით ხშირად გვხვდება ასეთი ცდები სახელმწიფო სამართლის სფეროში. დროებით ჩვენ გვერდს აუუვლით ამ ცდებს, რადგანაც ყველა ძირითადი საკითხი, რომლებსაც აქ ვხვდებით, გართულებულია საგანგებო ხასიათით სახელმწიფოსი, როგორც საზოგადოებრივი ცხოვრების განსაზღვრული ფორმისა და განსაკუთრებით ხელისუფლებისა და ბატონობის /der Macht des Herrschens/ ცნებებით, რომლებიც შემდგომი კვლევის განსაკუთრებული საგანი იქნება. მაგრამ აქ ჩვენ გვსურს ასეთი ცდა ჩაუტაროთ იმ იურიდიულ დისციპლინაში, რომელშიც სამართლებრივი მასალა, ასე ვთქვათ, წმინდად არის გადმოცემული. ეს გახლავთ სამოქალაქო სამართალი.

ჩვენ აქ საგანგებოდ ვგულისხმობთ ციტელმანის ნაშრომს "Irrtum und Rechtsgeschäft", რომელშიც მთელი თავი ეთმობა ეგრეთწოდებული "იურიდიული ფაქტების" მოძღვრებას. ამ ნაშრომის ის ნაწილი, სადაც დასახელებული საკითხია განვიხილოთ, განსაკუთრებული კვლევის ღირსია უმთავრესად იმიტომ, რომ საკითხი იქ პრინციპულად, ესე იგი წმინდად გნოსეოლოგიური თვალსაზრისის საფუძველზეა დასმული.

ციტელმანის თვალსაზრისის საყრდენ წერტილად გვევლინება აქ სამართლის არსის წმინდა ფსიქოლოგიური გაგება. ის, რასაც ჩვენ სამართალს ვუწოდებთ, – აცხადებს იგი სულ დასაწყისში ნაშრომის იმ ნაწილისა, სადაც საგანგებოდ განიხილავს ჩვენთვის საინტერესო საკითხს – “წმინდა გონითი შემოქმედების ნაყოფია. მისი ემპირიული გამოვლენის პირვანდელი ფორმა არის ნორმა: ყოველი სამართალი (jedes objektive Recht) წარმოშობით არის ნორმების ერთიანობა /Complex/. რამდენად სწორია ეს აზრი, ამაში ჩვენ სხვა მხრივ მალე შეიძლება დაერწმუნდეთ, რომ ეს ლოგიკური ფორმა სამართლის საწყისი საფეხურია, რომელიც აუცილებლად უნდა დაეძლიოთ. ნორმები მხოლოდ ის მასალაა, საიდანაც მხოლოდ უნდა აიგოს იურიდიული სამყარო. უკვე მასა ასათვისებელი მასალისა მოითხოვს ცნებების შემდგომ შესწავლას, კერძოდ, სხვა ლოგიკურ ფორმებში უნდა ჩამოისხას ეს მასალა; მაგრამ რაც აქ უფრო ახლოს დევს, არის ის, რაც სხვა შემთხვევაში მხოლოდ შესაძლებელია, რასაც ჩვენ იმავე ლოგიკური ფორმებით ვიყენებთ, რომლებშიც გრძნობადი სამყარო? როგორც სიერცის ნაწილს, რომელიც ურთიერთშემოქმედების ძალთა რიგით აღინიშნება, როგორც სხეულს ისე წარმოადგენთ, მაშინ შეგვიძლია ჩვენ აგრეთვე თავისი შინაარსის მოხედვით ერთმანეთთან დაკავშირებული სამართლის ნორმების თავმოყრა პიროვნების ნორმირებული მდგომარეობისათვის უფლების /zu einem subjektiven Recht/ მეოხებით; ეს უფლებაც უნდა გავივით ჩვენ სრულიად გრძნობადი ობიექტის ცნებით. როგორც ჩვენ კორპუსი /სხეული/ შეგვიძლია განვიხილოთ როგორც რაღაც სხვა, ვიდრე გარკვეული ძალებია, ასევე შეგვიძლია გავივით უფლება როგორც ნორმების გარეშე არსებული რამ: ჩვენ ვასაგნობრივებთ ნორმების წყების მეოხებით დადგენილ ურთიერთობას. ახლა მივმართოთ ჩვენ ამ შერჩეულ საგანზე ყველა სხვა აზროვნების ფორმა, რომლებსაც ვიყენებთ გრძნობადი სამყაროსათვის; სამართალი არის მთელი და დანაწილებული, ის არის დამოუკიდებელი და დამოკიდებული, ერთი და რამდენიმე; ჩვენ მათ განვიხილავთ როგორც მუდმივს /იდენტურს/, მიუხედავად მისი თვისებების ცვალებადობისა /აქედან, მაგალითად სამართალში Succession-ის ცნება/; და ბოლოს, რაც ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანია, ეს ცალკეული კონკრეტული ჩვენ გვესმის, როგორც ნივთად წარმოსახული უფლებები სწორედ ისე, როგორც თვითონ სხეული კაუზალობის კატეგორიით. როგორც გრძნობადი სამყარო მაშინვე გადაიქცეოდა უწესრიგოდ მოძრავი ატომების უდისციპლინო მასად, თუკი აღარ გამოვიყენებდით აზროვნების კაუზალურ ფორმას, ასევე მართლწესრიგიც ამ კაუზალური კანონის გამოყენების გარეშე სრულ rudis indiges taque moles-სად გადაიქცეოდა. მაგრამ ახლა ჩვენ უფლებებს ვიპაზრებთ, როგორც წარმოშობადს, წარმავალს, ისეთსავე ცვალებადს, როგორც ბუნებრივი სხეულია, და ყოველი ასეთი ცვალებადობისათვის უფლებების სამყაროში /უფლებების სამყარო/ ჩვენ ისევე უნდა მოვინახოთ მიზნით, როგორც ჩვენს გარეშე არსებული ფიზიკური ან ფსიქიკური სამყაროს ცვალებადობისათვის; ერთი სიტყვით, ყველა ამ აზროვნების ოპერაციით ჩვენ ვქმნით მეორე სამყაროს ბუნებრივი სამყაროს მსგავსად; თვითონ ჩვენ ვქმნით ელემენტებს, რომლებისგანაც ისინი შედგება, და შემდეგ ამ ელემენტებს ერთმანეთთან ვაკავშირებთ; როგორც ეს ელემენტებია როგორღაც გააზრებული, ასევე გააზრებულია აგრეთვე მათი კავშირებიც; მაგრამ ამ უკვე შექმნილი აზროვნების სამყაროს შიგნით აქეთ მათ ჩვენი ადამიანური ხელისუფლების მეოხებით ისეთივე ადგილი და ისეთივე

ღირებულება, როგორც რეალურ სამყაროში, სამართალში საქმე ეხება ბუნებისადმი მიბაძვას /um ein Nachbildung der Natur/ აზროვნების ელემენტების მეოხებით²⁶.

ამ ციტატაში იურიდიული ცნებების შექმნის მთელი თეორიაა მოცემული, თეორია, რომელიც იურიდიული მოვლენების მეცნიერული დამუშავების მეთოდოლოგიური პრინციპების აზრით სრულად თავისებურად გამოიყურება. ძირითადი მიზანი, რომელიც ავტორს უნდა მიაღწიოს, მდგომარეობს იმის მტკიცებაში, რომ სამართლის შესწავლისას იგივე მეთოდები შეიძლება და უნდა იქნეს გამოყენებული, როგორცავე ბუნების მეცნიერების დისციპლინებში ვხვდებით. ის ამბავი, რომ არ არსებობს იდეალურება ან უბრალოდ ნათესაობა რეალური, ბუნებისმეცნიერული მოვლენების საგნობრივ შინაარსსა ერთი მხრივ, და სამართლებრივ ფენომენებს შორის, მეორე მხრივ, ავტორს არავითარ დაბრკოლებად არ ეჩვენება, ეინაიდან იგი გადამწყვეტ მნიშვნელობას მეთოდოლოგიის საკითხში მეცნიერების ობიექტურ, საგნობრივ შინაარსს კი არ ანიჭებს, არამედ იმ ლოგიკურ ფორმებს, იმ “აზროვნების ოპერაციებს”, რომლებშიც მეცნიერების ნედლი მასალა დამუშავდება. ამ დამუშავების შედეგად იქმნება ახალი სამყარო, რომელიც თვითონ ავტორის მოწმობით, რაღაც ობიექტურად არსებული კი არ არის, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ აზროვნების სამყაროა, რომლის ძირითადი ელემენტები ისევე, როგორც მათი კავშირები, “მხოლოდ აზროვნების” ნაყოფია.

საკითხის ამგვარად დაყენების დროს ავტორის მიერ წამოჭრილი პრობლემა თანამედროვე გნოსეოლოგიის ყველაზე უფრო ღრმა და პრინციპულ პრობლემებს უკავშირდება. ეს არის საკუთრივ შემეცნების ობიექტისადმი დამოკიდებულების საკითხი. ადვილი გასაგებია, რომ ავტორის თეორია ამ საკითხში სრულ თანხმობაშია ზემოთ შემოწმებული იურიდიული მიმართულების ფორმულასთან, თუმცა საბოლოო შედეგები აქ არსებითად განსხვავებული ხასიათისაა. როგორც პირველი, ისე მეორე თეორიაში სამართლის ფენომენები მათი ობიექტური საგნობრივი შინაარსის თვალსაზრისით კი არა, მათი განხილვის წესის თავისებურებების მიხედვით განისაზღვრებიან; მხოლოდ პირველ შემთხვევაში ნედლი მასალის მეცნიერული დამუშავების ლოგიკური მეთოდები სამართლის სფეროში იმის აღიარებისათვის იქნება აუცილებელი, რასაც ჩვენ გრძნობადი სამყაროს შემეცნების დროს შევხვდებით და ამის საფუძველზე შეიძლება გავიგოთ იურიდიული სამყარო როგორც “ბუნების მიბაძვა, ბუნებრივი სამყაროს მსგავსი სურათი”; მაგრამ მეორე შემთხვევაში იურიდიული კვლევის წესი უპირისპირდება ბუნების მეცნიერულ შემეცნებას და ეს საკმარისია იმისათვის, რათა “იურისტების აზროვნების სამყარო ბუნების მოვლენათა ობიექტური სამყაროსაგან” გაემიჯნოს, წინა გვერდებზე ჩვენ უკვე განვსაზღვრეთ ჩვენი დამოკიდებულება ფორმალურ-იურიდიული მიმართულებისადმი, და, რამდენადაც ამოსავალი გნოსეოლოგიური პრინციპები ორივე თეორიისა ერთნაირი ხასიათისაა, იქ მოცემული კრიტიკა თავის ძალას ინარჩუნებს აგრეთვე ციტელმანისეული კონსტრუქციის მიმართაც. მხოლოდ დამატების სახით ჩვენს მიერ უკვე ნათქვამის მიმართ გვსურს გავაკეთოთ აქ ზოგადი ხასიათის რამდენიმე შენიშვნა, რათა შემდეგ გადავიდეთ ავტორის ცალკეული თეზისების შესწავლაზე.

²⁶ Zittelmann, Irrtum und Rechtsgeschäft, S. 201 და მომდ.

არ უნდა იყოს საეჭვო, რომ შემეცნების აქტსა და მის ობიექტებს შორის არსებითი განსხვავება არის. ეს განსხვავება ჩანს ცნებებსა, როგორც მსჯელობის²⁷ საბოლოო შემადგენელ ნაწილებსა, ერთი მხრივ, და მათ შესაბამის საცნებ შორის, მეორე მხრივ, აგრეთვე მთლიან მსჯელობასა და მის შესაბამის საქმის გარემოებებს შორის. ეს ძირითადი განსხვავება შესანიშნავად დაახასიათა ფენდერმა, რომელიც ამბობს: "ცნებები არც თვითონ არიან ის საცნები, რომლებსაც ისინი გულისხმობენ, არც შეიცავენ თავის თავში ისინი ნაგულისხმე საცნებს"²⁸. სხვა ადგილას აღნიშნავს იგივე ავტორი იმავე ძირითად განსხვავებას მსჯელობასა და საქმის გარემოებებს შორის²⁹ ალბათ ამ განსხვავების შეცნობა გნოსეოლოგიურად შესაძლებელია ყოველთვის გამოუთქმელ წინამძღვრად გახდეს ყველა კონსტრუქციისა სამართლის მეცნიერებაში, რომლებიც ამ უკანასკნელის მითითების მეოხებით "აზროვნების ფორმებსა" ან "აზროვნების ოპერაციებზე", აქ რომ გამოიყენება, განისაზღვრება. განსხვავება შემეცნების აქტისა თავისი ობიექტისაგან აქ გაიგება როგორც სრული და აბსოლუტური დამოუკიდებლობა და მხოლოდ ამ საფუძველზე აიგება "განხილვის წესის" თავისებური მეთოდოლოგია. მაგრამ განსხვავება თავისთავად ჯერ კიდევ არ ნიშნავს სრულ დამოუკიდებლობას შესაბამისი მოვლენებისა და ამიტომ აქ ნაჩვენები მეთოდოლოგიის შეფასება შეიძლება სწორი იქნეს მხოლოდ მაშინ, როცა შემეცნებასა და მის საგანს შორის არსებული ურთიერთობა ზუსტად არის დადგენილი. თუკი ამ საკითხის განხილვის დროს სპეციალურ ლიტერატურას მივმართავთ, თავისთავად გასაგებია არ შეიძლება ორიენტაცია ავიღოთ ცალკეულ თეორიებზე, არამედ მხოლოდ ის თვალსაზრისი უნდა გამოვიყენოთ, რომელიც შესაბამისად ფართოდ არის აღიარებული. ამ უკანასკნელი თვალსაზრისიდან გამომდინარე ზემოთ დასმული საკითხი შემდეგნაირად უნდა გადაიჭრას: ის შინაგანი წინააღმდეგობანი, რასაც ჩვენ შემეცნებისა და მის საგანს შორის აღმოვაჩინოთ, შეუძლებელს ხდის დეფინიციას ცნებისა /როგორც მსჯელობის ნაწილობრივი ელემენტი/, "როგორც ნაგულეები საცნების ასახვა"; მაგრამ, მეორე მხრივ, ეს ცნებები მსჯელობებსა და მის საცნებს არ ხდის ერთმანეთისაგან სრულიად იზოლირებულს. არსებობს მათ შორის აუცილებელი კავშირი, რომელიც მათ დამოუკიდებელ მოცემულობას შეუძლებელს ხდის, კავშირი, რომლის არსი იმაში გამოსჭვივის, რომ საგანი ქმნის ცნების წინასწარ დასახულ (intentional) კორელატს³⁰. ეს აუცილებელი კავშირი, ეს კორელატობა აშკარადება არა მარტო იმაში, რომ ერთი განსაზღვრული ცნება ერთ განსაზღვრულ ფორმალურ ობიექტს შეესაბამება, არამედ იმაშიც, რომ ცალკეული "განსაზღვრულობანი ფორმალური ობიექტისა ზუსტად ემთხვევა ცნების განსაზღვრულ შინაარსობრივ ელემენტებს"³¹. ამ აზრით ძირითად განყოფილებებს, რომლებსაც ჩვენ ცნებებში ვპოულობთ, წმინდა ლოგიკური კი არა, ონტოლოგიური აზრი აქვთ, რომელშიც

²⁷ Pfänder, Logik, S. 271.

²⁸ Pfänder, Logik, (Husserles Jahrbuch. für Philosophie und phänomenologische Forschung, Vierter band, 1921, S. 272).

²⁹ Jb. 174-175.

³⁰ Jb. 273. auch Husserl, Logische Untersuchungen, II, S. 377.

³¹ Jb. S. 275, 184; Husserl, Log. Unt, II, S. 388-389.

ისინი თავიანთი კორელაციური საგნების სახით განისაზღვრებიან³². ამ აზრით, როგორც სწორად შენიშნავს ჰუსერი, “ყოველ რეგიონს და კატეგორიას საპრეტენზიო საგნებისა ფენომენოლოგიურად ემთხვევა არა მარტო აზრის ძირითადი სახე, შესაბამისად პრინციპები, არამედ აგრეთვე ასეთი აზრის ორიგინალურად მოცემული შემეცნების ძირითადი სახე და მისი კუთვნილება იმ ორიგინალური ევიდენტობის / Evidenz/ ძირითადი ტიპის მიმართ, რომელიც არის შესაბამისად ასე დახარისხებული ორიგინალური მონაცემების მეოხებით არის მოტივირებული”³³. ეს ზუსტი და აუცილებელი შესაბამისობა შემეცნების აქტსა და მის კორელატიურ საგნებს შორის არსებობს არა მხოლოდ განსაზღვრული საგნების მხრივ შემეცნების აზრით, არამედ შეიძლება აგრეთვე იმაში დაინახოთ, რომ ყოველი შესაძლებელი გამოთქმა, რომელიც იმავე საგანს შეეხება, უკვე წინასწარ განისაზღვრება შესატყვისი საგნის კატეგორიით.

სწორედ ამ აზრს გამოხატავს ჰუსერი, როცა ამბობს: “ყოველი შეხედულების კატეგორიის /რომელიც ყოველი საწინააღმდეგო კატეგორიის კორელატივა/ არსში განსაზღვრულად არის წინასწარ აღნიშნული, ასეთი კატეგორიის საგნების კონკრეტული... შეხედულებების რომელი ფორმებია შესაძლებელი. ცოდნის შესაბამისად ხელახლა აღინიშნება წინასწარი ყოველი არასრულყოფილი შეხედულებისათვის, თუ როგორ უნდა სრულყოფილი იყოს, როგორ უნდა შეეკავსოთ მისი აზრი, ახალი მოსაზრებით შეეკავსოთ და როგორ შევძლოთ მისი შემდგომი გამდიდრება. ყოველი საგნის კატეგორია არის საყოველთაო არსი, რომელსაც თვითონ პრინციპულად ადეკვატურ მონაცემებამდე მივყავართ. თავის ადეკვატურ მოცემულობაში ის გამოიშუშავებს კეთილგონიერულ ზოგად წესს ყოველი განსაკუთრებული კონკრეტული განცდების მრავალფეროვნებაში ცნობიერად ქცეული საგნისათვის /რომელი განცდებიც აქ ბუნებრივად უნდა მივიღოთ არა როგორც ინდივიდუური სინგულარულობანი, არამედ, როგორც არსი, როგორც ყველაზე უფრო დაბალი კონკრეტული/. იგი ქმნის წესს სახისათვის, რომელიც როგორც მისდამი დაქვემდებარებული საგანი აზრისა და მოცემულობის წესის მიხედვით სრულ განსაზღვრულობამდე, ადეკვატურ ორიგინალურ მოცემულობამდე მიგვიყვანდა, რომლის მეოხებით მოხდებოდა დანაწევრება ანდა უწყვეტი /Kontinuirlich/ ხანგრძლივობა ცნობიერების კავშირებისა და ამ კავშირების კონკრეტული არსის გაფორმება”³⁴

ამ გამონათქვამიდან ადვილად შეიძლება გაკეთდეს განსაზღვრული დასკვნა ყოველი ცალკეული მეცნიერების მეთოდოლოგიის ძირითად პრინციპებზე. ამ უკანასკნელის თავისთავადობა განისაზღვრება არა “განხილვის წესის” მიხედვით, არამედ სწორედ გამოსაკვლევი ყოფიერების სფეროს საგნობრივი შინაარსის მეოხებით. ამიტომაც განსაზღვრული “ლოგიკური ფორმების” გადატანა ერთი მეცნიერებიდან მეორეზე მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიძლება მოხდეს, როცა ერთივე მეცნიერების საგნობრივი შინაარსი ერთნაირი ხასიათისაა; მაგრამ იმ შემთხვევაში, როცა ეს პირობა დარღვეულია, ასეთი რამ შეუძლებელია და ყოველივე ცდა ამ მიმართულებით წინასწარვე შეიძლება უნაყოფოდ ჩაითვალოს.

³² Jb. S. 281, 283; Husserl, Ideen zu einer reither Phänomenologie und Phänomenologischen Philosophie (Lehrbuch für Philosophie phänomenologische Forschung, B. I, Th. I, 1913, S. 307), Log. Unt., II, S. -93.

³³ Ideen, S. 289.

³⁴ Jb. S. 296-297, 6ახ. აგრეთვე 308, 311, 319 გვ.გვ.

ლოგიკური დასაბუთების გარეგნული მოჩვენებითობა შეიძლება მოგვეცეს ასეთმა ცდამ მხოლოდ ორპარტიან /Aquivoken/ საშუალებით, რომელიც ყურადღებთან ანალიზის დროს არცთუ ძნელი აღმოსაჩენია. აქ ნათქვამი შეიძლება ცალკეულ შემთხვევაში სრულყოფილად იქნეს დადასტურებული ციტელმანის მიერ მოტანილი მაგალითით, რომლის "გნოსეოლოგიური" საფუძვლის გამოწველივითი განხილვის შედეგად ადვილად გამოჩნდება, რომ არცერთი შედარების პუნქტი, რომლებსაც ავტორი სამართლებრივ და ბუნებრივ მოვლენებს შორის ავლებს, სინამდვილეს არ შეესატყვისება. ამას ადვილად დაკამპტიციებთ უბრალო ანალიზით. ციტელმანისეული მსჯელობების ამოსავალ პოზიციას წარმოადგენს მტკიცება, რომ სამართლის ემპირიული მოცემულობის პირვანდელი ფორმა არის სამართლის ნორმა; ამ აზრით "ნორმები მხოლოდ მასალაა, რომლიდანაც უნდა აიგოს იურიდიული სამყარო". ამ ემპირიულ მასალას ჩვენ მეცნიერულად დაეამუშავებთ. თუმცა იგივე ლოგიკურ ფორმებს ვიყენებთ, "რომლებითაც გრძნობად სამყაროს აღვიქვამთ. აქედან გამომდინარეობს დასკვნა, რომ როგორც ჩვენ განსაზღვრულ ნაწილს სივრცისას სხეულის სახით წარმოვიდგენთ, "რომელიც ურთიერთსაწინააღმდეგო ძალების მოძრაობით აღინიშნება", "ისევე უნდა შემოვსაზღვროთ თავის შინაარსის მიხედვით ერთმანეთთან დაკავშირებული სამართლის ნორმებით გარკვეული მდგომარეობა პიროვნების უფლებით"; ამ "შემოსაზღვრის" /"Verdichtung"/ საშუალებით მიღწეულ უფლებას ჩვენ "აღვიქვამთ მთლიანად გრძნობადი ობიექტის ცნებით".

ჩვენ შეგვიძლია აქ გვერდი აუვაროთ იმ საკითხს, რომ სამართლის ემპირიული მოცემულობის პირვანდელი ფორმა არის სამართლის ნორმა და რომ ის ნედლი მასალაა, რომელზედაც იურიდიული სამყარო აიგება. ამის გარეშეც ადვილად შეიძლება იმის ჩვენება, რომ უსუსურია ციტელმანისეული შედარება სამართლებრივი სამყაროსი და მისი კვლევის მეთოდისა ბუნების მოვლენებთან და ბუნებისმეცნიერული შემეცნების მეთოდებთან.

ამ მიზნისათვის საკმარისია ყურადღება მივაქციოთ შემდეგს: ფიზიკური სხეული, რომელიც აქ შესადარებელ ელემენტად გვევლინება, "კონსტრუქციის" შედეგი კი არა, რაღაც პირვანდელი და უშუალო მოცემულობაა. მეცნიერული დაუფლება ამ უშუალოდ მოცემული სამყაროსი მომდინარეობს არა ყველაზე ელემენტარული და პირვანდელი /von der elementarsten und urspruenglich/ მოცემულობის "ურთიერთსაწინააღმდეგო ძალთა" რიგიდან აღმავლობის ფორმით, არამედ უშუალოდ მოცემული ერთიანობის დანაწევრებით, ესე იგი სხეულის ცალკეული ელემენტებით. ამიტომაც ნათელია, რომ მეცნიერული მუშაობა აქ სინთეტური კი არა, ანალიტიკური ხასიათისაა. თუკი ჩვენ ახლა ციტელმანს დავეთანხმებით, რომ სამართლის ძირითადი კატეგორიები წარმოიქმნებიან პირვანდელი მოცემულობის ნედლი მასალის "შეკრებით", მაშინ ნათელი გახდება, რომ ჩვენ აქ ანალიტიკურს კი არა, წმინდა სინთეტურ მეთოდს ვიყენებთ, რომელსაც, რასაკვირველია, აღარ ექნება მეტად ის ლოგიკური ფორმები, "რომლებითაც ჩვენ გრძნობად სამყაროს აღვიქვამთ".

მაგრამ ჩვენ გვეჩვენება, რომ ციტელმანის გამონათქვამები ამ ადგილას არა მარტო სამართლისა და ბუნებისმეცნიერების მეთოდების გაიგივების დასაბუთების თეალსაზრისით უნდა ჩაითვალოს ყალბად, არამედ ისინი უამისოდაც სამართლის

შემეცნების ლოგიკური ფორმების განსაზღვრაშიც კი შემცდარია. ამის დასაბუთება ადვილად შეიძლება, თუკი “კონცენტრაციის” /“Verdichtung”/ ლოგიკურ პროცესს, რომლის საფუძველზე ავტორის თვალსაზრისის თანახმად სამართლის ძირითადი კატეგორიები შეიძლება აღმოცენდეს, უფრო დაწვრილებით ანალიზს გავუკეთებთ; ადვილი მისახვედრია, რომ ეს “თავისებური” /“eigenumliche”/ აქცია სხვა არაფერია, თუ არ აბსტრაქციის ლოგიკური პროცესის გამოხატულება, რომელშიც სამართლის ნორმებით რეგულირებული კონკრეტული მდგომარეობა სუბიექტისა, ამ მდგომარეობის ანალოგიური ნიშნების გამოცალკევების მეოხებით, უფლების ცნებად იქცევა.

ამრიგად, თუკი ჩვენ ციტელმანის თვალსაზრისს უფრო ნათლად გაეშიფრავთ, მის არსს დაეინახათ იმ დებულებებში, რომ უფლება კი არ არის რაღაც თავდაპირველად მოცემული, რაღაც დამოუკიდებლად არსებული, არამედ მხოლოდ ლოგიკური აბსტრაქციის შედეგად არის წარმოქმნილი. მაგრამ ასეთი მტკიცების დროს საქმის ნამდვილი ვითარება თავდაყირა დგება. ამას ადვილად მიხვდებით, თუკი ყურადღებას მივაქცევთ იმას, რომ ყოველი კონკრეტული მდგომარეობა, საიდანაც ციტელმანის თვალსაზრისის მიხედვით უფლება უნდა წარმოიშვას, თვითონ უძღვის წინ ამ უფლების არსებობას, რათა საზოგადოდ იურიდიული მნიშვნელობა მიიღოს, ესე იგი შევიდეს სამართლის ფენომენთა სფეროში. ამრიგად, უფლება გვევლინება არა რაღაც ისეთად, რაც მხოლოდ “კონცენტრაციის” (“Verdichtung”) პროცესის მეოხებით წარმოიქმნება, არამედ უშუალოდ მოცემულ სამართლებრივ კატეგორიად, რომელიც შესაძლებლად ხდის ინდივიდის ყოველი კონკრეტული სამართლებრივი მდგომარეობის არსებობას და რომელსაც ის სამართლებრივ მნიშვნელობას ანიჭებს.

უფლების არსის და მისი მეცნიერული დამუშავების ყალბი გაგებიდან მომდინარეობს ციტელმანის მცდარი დებულებები სხვა მეთოდების მიმართაც, რომლებსაც იგი სამართლის შესწავლის უცილობელ წინამძღვრად თვლის. ეს დებულებები თითქმის სრულიად ორაზროვნებაზეა /auf \ quivoken/ აგებული, მაშინ, როცა შესაბამისი ცნებების საქმიანი ანალიზი ტერმინოლოგიური გათანაბრებით არის შეცვლილი. მას შემდეგ, რაც ციტელმანმა თავისი თვალსაზრისის მიხედვით დაადგინა, რომ უფლების ცნება წარმოიქმნება რაღაც “კონცენტრაციის” /“Verdichtung”/ პროცესის მეოხებით, იგი განაგრძობს: “ახლა მიემართოთ ჩვენ ხსენებული საგნის /ესე იგი უფლების/ მიმართ აზროვნების ყველა დანარჩენ ფორმას”, რომლითაც ჩვენ გრძნობადი სამყაროს შემეცნებას ვანხორციელებთ; ამ უკანასკნელის მსგავსად აღვიქვათ ჩვენ სამართალს მთლიანად და დანაწევრებულად, დამოუკიდებლად და დამოყიდებულად, უცვლელად. მიუხედავად მისი თვისებების ცვალებადობისა, და ა.შ. რომ ყველა ეს ცნება, რამდენადაც ისინი საზოგადოდ სამართლის შესწავლისას გამოიყენება, აქ სრულიად განსაკუთრებული აზრით წარმოსდგება, ეს ადვილად შეიძლება დაედასტუროთ, თუკი შევედგებით ამ ცნებების გამოწველილ ვიწრო განხილვას.

ჩვენ აქ გვერდს აუვლით ზემოთ ხსენებული ცნებებიდან ისეთებს, როგორიცაა, მაგალითად, მთელისა და ნაწილის, ერთიანობისა და სიმრავლის ცნებები, იმის გამო, რომ ისინი, როგორც აზროვნების ზოგადი კატეგორიები, გამოიყენება არა მარტო რეალური, “გრძნობადი” სამყაროს შემეცნების დროს, არამედ საზოგადოდ ცოდნის ყველა სფეროში; ამიტომაც მათი გამოყენება სამართლებრივ შემეცნებაში

არ მოწმობს სამართლისა და ბუნებისმეტყველების მეთოდოლოგიის იგივეობის აღიარებას.

სხვაგვარად უნდა შეფასდეს შედარების ის დანარჩენი პუნქტები, რომლებსაც ციტელმანი სამართლისა და ბუნების შემეცნებას შორის ავლევს, რომ ცნებებს, აქ რომ შედარებისათვის ფიგურირებენ, სამართლის მეცნიერებაში გამოყენების დროს სრულიად განსხვავებული აზრი აქვს, ცნებები, რომლებიც იგივე ტერმინოლოგიით არის შენიღბული, ეს ადვილად შეიძლება დაეინახოთ. შეეჩერდეთ, მაგალითად, დამოუკიდებლობისა და დამოკიდებულების ცნებებზე. რას უნდა ნიშნავდეს ეს ცნებები, როცა მათ რეალური მოვლენების მიმართ ვიყენებთ, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, რომელ შემთხვევაში შეიძლება რეალური მოვლენა სხვა მოვლენისაგან დამოკიდებულებად განისაზღვროს? თავისთავად გასაკებია, რომ ეს მხოლოდ მაშინ შეიძლება მოხდეს, როცა ამ მოვლენებს შორის მიზეზობრივი კავშირი არსებობს.

მაგრამ სრულიად სხვა აზრი ეძლევა ამ ცნებებს სამართლის მეცნიერებაში. თუ მაგალითად, არსებობს დებულება, რომ საქმიანობა საჯარო უფლებისა გარკვეულ პირობებზეა დამოკიდებული, ვის შეუძლია სერიოზულად ამტიკოს, თითქოს ეს პირობები აღიარებული უნდა იქნეს შესაბამის სამართლის მიზეზად?

იგივე უნდა ითქვას მუდმივობის /Beherrlichkeit/ ცნების მიმართაც; სამართალში ეს ცნებაც სრულიად სხვა შინაარსით აღინიშნება, ვიდრე ეს რეალური მოვლენების სფეროშია. ამ უკანასკნელ სფეროში იგი გამოიყენება რელატიური აზრით, ესე იგი იმ საგნის კაუზალური კანონზომიერების აზრით, რომელიც არაარსებითი თვისებების ცვლილებების დროს უცვლელი რჩება. აქედან აშკარაა, რომ აქ მუდმივობის ცნება მხოლოდ მიზეზობრიობის კატეგორიასთან კავშირში იძენს თავის მნიშვნელობას. მაგრამ სწორედ ამ კატეგორიას აკლია სრულყოფა, თუკი მუდმივობის ცნებას სამართლის მეცნიერებაში გადმოვიტანთ. აქ ის აღიშნავს სამართლის მითითებული იმ პირობების ხანგრძლივ მოცემულობას, რასაც არასოდეს არ ეძლევა კაუზალური საფუძვლის მნიშვნელობა.

ნათქვამიდან აშკარაა, რომ ორივე ზემოთ დასახელებული ცნება, ესე იგი დამოკიდებულების და დამოუკიდებლობის ცნებები, ერთი მხრივ, და მუდმივობისა, მეორე მხრივ, ბუნებისმეტყველებაში მჭიდროდ არიან დაკავშირებული კაუზალობის პრინციპთან და ვისაც სურს ამ ცნებებს სამართლის მეცნიერებაშიც იგივე აზრი შეუნარჩუნოს, რაც მათ ბუნებისმეტყველებაში აქვთ, მაშინ, უპირველეს ყოვლისა, მან უნდა დაადასტუროს აგრეთვე კაუზალობის პრინციპის გამოყენება სამართლის კვლევის დროს. ჩვენ უკვე ვნახეთ, რომ ციტელმანი ამ გზას ადგას; იგი მიუთითებს, რომ ჩვენ ისევე უნდა გავიზაროთ სამართალი, როგორც კაუზალობის პრინციპის საფუძველზე “წარმომობილად, განვითარებულად და ცვალებადად”, როგორც ბუნებრივი მოვლენები “ბუნებრივი სხეულიდან”, და რომ ამ პრინციპის გარეშე ის “rudis indigesta moles” იქნებოდა. მაგრამ ეს თეზისი, თუმცა მას ციტელმანის კონსტრუქციისათვის უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება, აქ მაინც სრულიად დაუსაბუთებელი რჩება. რომ ამ პრინციპის გარეშე მართლწესრიგი “არეულდარეულ მასად იქცეოდა”, ეს არგუმენტი ადვილად შეიძლება უკუვაგდოთ იმ მოსაზრებით, რომ კაუზალობის კატეგორია როდია ერთადერთი პრინციპი, რომელმაც განსაზღვრული ყოფიერების

სფეროს წესრიგის შესაბამისი, რეგულირებული ხასიათი შეიძლება მისცეს. ასე, მაგალითად, მათემატიკურ მეცნიერებაში მთელი მისი მასალა სრულიადაც არ ვლინდება "rudis indigestaque moles", თუმცა ეს კატეგორია აქ არ გამოიყენება. კაუზალობის გარდა, შესაძლებელია იყოს აგრეთვე სხვა მარეგულირებელი პრინციპებიც.

კაუზალობის ცნების გადატანა სამართლის კვლევის პროცესში არ შეიძლება³⁵ იმაზე მითითებით დაეასაბუთოთ, რომ აქ გამოიყენება ისეთი გამოთქმები, როგორიცაა, სამართლის "აღმოცენება" ან "გაქრობა". რომ სამართლის შემეცნებაში ზემოთ დასახელებულ გამოთქმებს თავისებური აზრი აქვს და ეს გამოთქმები არ არის ნაწარმოები კაუზალობის პრინციპისაგან, ადვილად ჩანს ცალკეული შემთხვევების გაანალიზებით. თუკი ჩვენ, მაგალითად, ვიტყვი, რომ საკუთრების უფლება შედეგად წარმოშობს განსაზღვრულ იურიდიულ ქმედებებს, მაშინ ყოველგვარი აზრი დაეკარგება ამ ქმედებებსა და შესაბამის უფლებას შორის არსებულ ურთიერთობაში კაუზალური კავშირის ძიებას, მაგრამ ციტელმანის გამონათქვამების თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ იგი კაუზალობის პრინციპს სამართლებრივ მოვლენებში განიხილავს არა რაღაც ობიექტურ მოცემულობად, არამედ სპეციალურად განხილვის წესიდან ან აზროვნების ოპერაციიდან გამომდინარედ.

იმის მიხედვით, რაც ზემოთ შემეცნების აქტსა და მის საგანს შორის აუცილებელ შესაბამისობაზე ითქვა, ზედმეტი იქნებოდა კიდევ განსაკუთრებით აღგვენიშნა ამ აღვილას ციტელმანის თვალსაზრისის უსუსურობა. შემეცნების აქტს თავის თავიდან კი არ შეუძლია შექმნას "სამყარო", არამედ "ყველა განსჯა უნდა მომდინარეობდეს ფაქტებიდან და მეთოდებიც მაშინ არის მიზანმიმართული, როცა მათ ფაქტების შესაბამის დებულებებსა და თეორიებამდე მივყავართ"³⁶.

იმ თვალსაზრისის შედეგი, რომელიც ზემოთ არის გადმოცემული, შემდეგნაირად შეიძლება ჩამოკაყალიბოთ; სამართლებრივი ურთიერთობის ბუნების გაგებას საზოგადოებრივი ურთიერთობის აზრით, ესე იგი რეალური მოვლენების აზრით და ამ სამართლებრივი ფენომენების შესწავლის დროს იმავე მეთოდების გამოყენებას, რომლებიც ბუნებისმეცნიერებაში იხმარება, აუცილებლობით მიეყავართ შინაგან წინააღმდეგობებამდე, ანდა, რაც კიდევ უარესია, ყალბ კონსტრუქციებამდე სამართლის მეთოდოლოგიის და სამართლებრივი შემეცნების გნოსეოლოგიური წინამძღვრების საკითხში. ასეთსავე შედეგებს მივიღებთ სამართლებრივი ურთიერთობის ცალკეული შემადგენელი ნაწილების ანალიზის მეოხებით. ამ ანალიზს ჩვენ ახლა შევუდგებით.

³⁵ Felix Kaufmann, Logik und Rechtswissenschaft, 1892, S. 59 და შემდეგ.

³⁶ M.Scheier, Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik, I, S. 450 (Husserls Jahrbuch).

II

ჩვენი გამოკვლევების ამოსავალ პუნქტად მიღებული გექონდა სამართლებრივი ურთიერთობის ცნება მართლწესრიგის უმარტივესი ელემენტის აზრით. ზოგიერთი თეორიის კრიტიკულმა მიმოხილვამ დაგვარწმუნა, რომ თანამედროვე მეცნიერებაში იშვიათია ამ ცნების გაგება სასურველი სიცხადით, თუმცა ჩვენს მეცნიერებას არცერთ საკითხში არ მოეთხოვება ასეთი სიფრთხილე, ასეთი გარყვეულობა პრობლემის დაყენების დროს. სწორედ აქ ეხება ერთმანეთს ყველაზე ახლოს რეალური საზოგადოებრივი პროცესები, ერთი მხრივ, და სამართლებრივი კატეგორიები, მეორე მხრივ; ამიტომაც გასაკვირა, რომ სულ უმცირესი შეცდომის დროს ამ საკითხში მეკლესარი აუცილებლობით სცილდება სამართლის საფაროს და მის პრობლემებს და ამ უკანასკნელთა ანალიზის ნაცვლად გვაძლევს ჩვენ ის ფსიქიკური ან სხვა რეალური მოვლენების ანალიზს; თანაც სურვილი, რომ კვლევის შედეგები სამართლის შემცენების კონკრეტულ ამოცანებს მიეუსადაგოთ, თვითონ შესაბამისი რეალური მოვლენების სწორ გაგებაზე უარყოფით გავლენას ახდენს. რომ ასეთ შემთხვევაში ფაქტები ძალით მოხვდება პროგრესტეს სარეცელზე, რომ ნაცვლად შემუშავებული თეორიებისა, რომელთა ცალკეული ნაწილები შინაგანი ლოგიკური ჩარჩოებით იქნებოდა შემოზღუდული, მივიღებთ "მეცნიერულ ჰიბრიდის" სახეობას, თავისთავად გასაკები და apriori-ა. მეცნიერული აზროვნება, რომელიც დასაწყისში "შესცოდავს", შემდგომ განვითარებაში ვეღარ შესძლებს გამოჯანმრთელებას და ყოველი ცალკეული წერილი ლოგიკური მსჯელობის გაცვისა საწყის პუნქტში დაშვებული აღრევით იქნება მოწამლული. სამართლებრივი ურთიერთობის არსის სწორი გაგება შესაძლებელია მხოლოდ იმ ცალკეული ნაწილების გულდასმითი და ზუსტი ანალიზის გზით, რომელთაგან თვითონ სამართლებრივი ურთიერთობა შედგება. მხოლოდ მაშინ, როცა შესაბამის საკითხებში მყარ შედეგებს მოვიპოვებთ, შეგვიძლია ჩვენ ნათლად გავაშუქოთ ჩვენთვის საინტერესო სამართლებრივი ურთიერთობის არსის და საზოგადოებრივი ურთიერთობების, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, რეალურ სოციალურ მოვლენებთან მისი დამოკიდებულების საკითხი. ყველა ეს საკითხი, რომლებიც აქ შეგვხვდება, ჩვენი შემდგომი გამოკვლევის საგანს წარმოადგენს.

§1. ადვილად შეიძლება იმის მიხედვით, რომ ყველა იმ ელემენტადან, რომლებსაც სამართლებრივი ურთიერთობის ცნება მოიცავს, ამ უკანასკნელის სწორი გაგებისათვის გამორჩეული მნიშვნელობა ეძლევა სამართლის სუბიექტის ცნებას. შემდგომში ნათელი გახდება, რომ სამართლებრივი ურთიერთობის შინაარსის საკითხი ისევე, როგორც უმნიშვნელოვანესი საკითხი დამოკიდებულებისა, რომელიც სამართლებრივ და საზოგადოებრივ ურთიერთობას შორის არსებობს, დამოკიდებულია იმ მნიშვნელობისაგან, რაც ნების მომენტს სამართლის ცნებაში ენიჭება; მაგრამ ეს მნიშვნელობა მხოლოდ სამართლის სუბიექტის მოძებრებაში იქნება ახსნილი. აქედან ნათელია, რომ ჩვენი ინტერესი თავდაპირველად სამართლებრივი ურთიერთობის სწორედ ამ ელემენტზე უნდა იქნეს კონცენტრირებული.

სამართლის მეცნიერებაში გვხვდება განსაკვიფრებელი სიმრავლე თვალსაზრისებისა, რომლებიც ამ პრობლემის გადაჭრისადმი მიძღვნილი; ამ თეორიების გვერდით, რომლებიც სამართლის სუბიექტის ცნებას სხვადასხვაგვარ აზრს ანიჭებენ, ენახულობთ აგრეთვე ისეთ სახელგანთქმულ მეცნიერებსაც, რომლებსაც ცნება, რომელშიც სამართლის სუბიექტის

სახით არ გვევლინება ფიზიკური პირი, სურთ შექმნან მთლიანად იურიდიული აზროვნების სამყაროდან და “უსუბიექტო სამართლის” არსებობას აღიარებენ. ადვილი მისახვედრია, რომ აზრთა ეს სხვადასხვაობა იურიდიული პირის /der juristischen Persönlichkeit/ პრობლემით არის გამოწვეული.

იმისათვის, რათა პრობლემის გადაჭრის მყარი გზა მოინახოს, აუცილებელია საკითხის სწორი დაყენება; მაგრამ ეს მხოლოდ მაშინ იქნება შესაძლებელი, თუ გამოვალთ რამდენიმე უშუალოდ მოცემული სამართლის ფენომენიდან. თუ, ამრიგად, სამართლებრივი მასალა, რომელიც სხვადასხვა კანონმდებლობაში გარკვეულ სტაბილობას იცავს, პრობლემის გამოვლენის საწყისი პუნქტი გახდება, ასეთი იქნება ჩვენთვის დებულება, რომ იმ პიროვნების გვერდით, რომელსაც მომწიფებული და ნორმალური შეგნება და ნების გამოხატვის უნარი /Willensfähigkeit/ აქვს, სამართლის სუბიექტად ვცნობ აგრეთვე მოუწიფებელი ან არანორმალური ფსიქიკური მდგომარეობის ინდივიდი, აგრეთვე ის, ვისაც სრულიად ან ნაწილობრივ აქვს ნების გამოხატვის უნარი, შემდეგ ინდივიდი, რომელსაც რეალური კი არა, მხოლოდ შესაძლებელი არსებობა აქვს და ბოლოს სამართლის ის სუბიექტები, რომლებიც არ არიან ფიზიკური პირები. ყველა ამას ჩვენ უდავოდ ვთვლით, რადგანაც მათი უშუალო გამოხატულება თვითონ პოზიტიურ სამართალში მოიაზრება და ამდენად ეს თეორიული კონსტრუქციების ნაყოფი კი არ არის, არამედ უშუალოდ არის მოცემული და მისგან ყველა თეორია გამომდინარეობს. აქედან ადვილად შეიძლება იმის მიხედვით, რომ მეცნიერული მნიშვნელობა ცალკეული თეორიებისა, რომლებსაც აქ ეხედებით, იმის მიხედვით უნდა შეფასდეს, თუ რამდენად გამომდინარეობენ ისინი თავისი კონსტრუქციით პოზიტიური სამართლის ამ უშუალოდ მოცემული განსაზღვრულობებიდან. ამ აზრით ის თეორია საეჭვო ღირებულებისად მოგვეჩვენება, რომლებიც არსებითად დოგმატური წინამძღვრებიდან გამომდინარე, სახელდობრ, იმ მტკიცებდან, რომ სამართლის სუბიექტი მხოლოდ ფიზიკური პირი შეიძლება იყოს – ან მივიღებდით სრულ უარყოფას იურიდიული პირისა ან, პირიქით, ვაღიარებდით ამ უკანასკნელს რეალურად არსებული ფიზიკური პირების სახით, როგორც რეალურ საკანონმდებლო პირს. ამჟამად, რომ ყოველი ასეთი კონსტრუქცია სერიოზულად უნდა ეწინააღმდეგებოდეს პოზიტიურ სამართალს.

მაგრამ, ჩვეულებრივ, ამ ფაქტში არაკითარ დაბრკოლებას არ ხედავენ პრობლემის თეორიული განხილვისათვის; მაგალითად, მითითებული იყო, რომ პოზიტიური სამართლის განსაზღვრებებს სადავო საკითხის განმარტების დროს ყოველთვის როდი ენიჭება გადაწყვეტი მნიშვნელობა და რომ კანონმდებელი უბრალოდ კი არ აკანონებს წმინდა სამართლებრივ დებულებებს, წმინდა იურიდიულ მასალას, არამედ დროის განსაზღვრულ მონაკვეთში არსებული თეორიების ზეგავლენით შეაქვს თავის ფორმულირებაში ხშირად შესაბამისი დროისათვის გაბატონებული თვალსაზრისები; მაგრამ ამ უკანასკნელს ისეთივე მეცნიერული ღირებულება აქვს, როგორც ყოველ სხვა თეორიას. რომ ყველა ეს მსჯელობა, რომლებიც უეჭველად სწორია in abstracto, ჩვენს მიერ აქ განსახილველად დასმული საკითხის მიმართ არ შეიძლება გამოდგეს, რომ პოზიტიური სამართლის ფორმულირებებში ამ საკითხზე მცირედით კი არ არის “წმინდა თეორიული”, რომ სწორედ სხვადასხვაგვარი თეორიების საწინააღმდეგოდ და ამ უკანასკნელთა შესაბამისადაც (den Verschiedenartigsten Theorien zuwider und vor den Letzteren) კი პოზიტიური სამართალი საუკუნეთა განმავლობაში სხვადასხვა კანონმდებლობაში ზემოთ ხსენებულ დუალიზმს ფიზიკურ და იურიდიულ პირთა შორის ჯიუტად ატარებდა, ეს ძნელად

შეიძლება გახდეს სადავოდ. მაგრამ ამის საწინააღმდეგოს სისწორის აღიარების შემთხვევაშიც კი ზემოთ ხსენებული თეორიები /ესე იგი თეორიები, რომლებიც იურიდიულ პირს მხოლოდ ფიქტიურ პირად აღიარებს, ერთი მხრივ, და თეორიები, რომლებიც იურიდიულ პირად რეალურად არსებულ ზოგად პიროვნებას განიხილავენ/ ბევრს ვერაფერს იგებს. მათი ნაკლი მდგომარეობს არა მხოლოდ იმაში, რომ ისინი პოზიტიურ სამართალს ეწინააღმდეგებიან, არამედ აგრეთვე იმაშიც, რომ თეორიული წანამძღვრები, საიდანაც ისინი გამოდიან, გამოწვლილვითი განხილვის შედეგად უსუსურად გამოიყურება. ქვემოთ შევედგებით ამ საკითხის გაშუქებას.

§2. ჩვენ, უპირველეს ყოვლისა, ამ ორი თეორიიდან პირველზე შეეჩერდებით. თანამედროვე სამართლის მეცნიერებაში ეს თეორია პირველად ყველაზე უფრო ნათლად ლასონმა გააშუქა. მის ნაშრომში "Prinzip und Zukunft des Völkerrechts"- ენახულობთ ადგილებს, რომლებიც იურიდიული პირის რეალურად არსებობის თვალსაზრისის დასაბუთებისადნია მიიღწილი: "ჩვეულებრივმა შეზღუდვამ რეალურობის ცნებისა იქამდე უნდა მივიყვანოს, რომ ერთ ნატეს შუა პუნს რეალური არსებობა მიეწერება... მაგრამ შილერის ლექსებზე ან ბეთჰოვენის სიმფონიებზე ამასვე ვერ ვიტყვით, ვინაიდან ისინი, უპირველეს ყოვლისა, ყოველთვის მხოლოდ ანბანური ნიშნების მეოხებით არსებობენ, საიდანაც აღმოჩენილი ამ ნიშნებით აღნიშნული ხმები და სიტყვები ან ტონები შეიძლება ერთად შეკავშირდეს, რომელთა თანმიმდევრობა შილერმა და ბეთჰოვენმა მონახეს. და პოეტს მიეკუთვნება საესებით ჯერ კიდევ ის, რომ მისი ენა გაიგო და მხოლოდ სიტყვებით შესძლო მასში აღნიშნული წარმოდგენების აღქმა, რათა ყოველჯერადი კითხვისას ტექსტის რეალურად არსებობას მიეშველოს, რომელსაც ჯერ კიდევ არ აქვს გრძნობადი არსებობა. შეუძლებელია ამ ადგილას უფრო მეტი ითქვას რეალობის ცნებაზე. მაგრამ საკმარისი იქნება შენიშვნა, რომ მორალური პიროვნება იმავე წარით არსებობს, როგორც ფიზიკური პიროვნება. ორივენი არსებობენ როგორც გრძნობადროითი მოქმედებებიდან გამომდინარე გარდაუვალი შედეგები"¹. ეს იღეა იურიდიული პირის რეალურად არსებობისა გახდა წამყვანი იღეა გერმანისტული ამხანაგობის თეორიის² /der germanistischen Genossenschaftstheorie/. მაგრამ ყველაზე უფრო დაწერილებით ეს იღეა დამუშავებული იქნა ოტო გირეეს ნაშრომებში³. ამიტომ ხსენებული თეორიის კრიტიკული განხილვისას ნაწილობრივ ამ აეტორის ნაშრომებზეც შეეჩერდებით.

ამ თეორიის საწყისს პუნქტს ქმნის, როგორც თვითონ გირეე ამტკიცებს, "persona fictia-ს ფანტომის საპირისპიროდ წამოყენებული თვალსაზრისის კორპორაციის როგორც რეალური ზოგადი პირისა"⁴

¹ Lasson, Prinzip und Zukunft des Völkerrechts, 1871, S. 128.

² Bessler, Volksrecht und Juristenrecht, 1843, S. 158 და ა.შ.; System des Deutschen Privatrechts 3-te Aufl., Bd.I, &66; Bluntschli, Deutsches Privatrecht, 2-te Aufl., &33; Dahn, Vernunft im Recht, S. 160 და ა.შ.

³ გარდა კაპიტალური ნაშრომის – Das deutsche Genossenschaftsrecht, Bd.I-IV, –რომელშიც მას პრობლემის ისტორიული განვითარება აქვს გადმოცემული, ნახეთ აგრეთვე Die Genossenschaftstheorie und Deutsche Rechtsprechung, 1877; Veriene ohne Rechtsfähigkeit; 2-te Aufl., 1903; Das Wesen der menschlichen Verbände, 1902; Deutsches Privatrecht, I, &58-59; Grundzüge des deutschen Privatrechts (Holtzendorffs Enzyklopädie, 7-te Auflage, 1915, Bd. I, S. 208-218.; Die Grundbegriffe des Staatsrechts und die neuesten Staatsrechtstheorien, 1915.

⁴ Die Genossenschaftstheorie, S. 5,25, 136, 143, 174.

ამ მტკიცებიდან გამომდინარეობს ის აზრი, რომ იურიდიული პირი თავისი არსით სუბიექტად აღიარებული რეალური კავშირ-გაერთიანება (verbandseinheit)⁵, რომელიც ინდივიდის მსგავსად სხეულებრივ-სულიერი სიცოცხლის ერთიანობას ქმნის, რომელსაც სურვილი და ნასურვეები შეუძლია განახორციელოს⁶. იურიდიული პირის თვალსაზრისიდან, იქნება ეს კორპორაცია თუ დაწესებულება⁷, რეალური სხეულებრივ-სულიერი არსის შეხედულებიდან გამომდინარე, იგი მიდის იმ დასკვნამდე, რომ ის ნებისა და ქმედება-უნარიანია, რაც არ არის აგრეთვე მოცლებული ერთიან ზოგად შეგნებას⁸ ყველა ეს მტკიცება ემყარება ერთიან, გირკვეს თვალსაზრისის მიხედვით, უდავო ძირითად წანამძღვრებს, რომელთა განმარტებას ამ თეორიის სწორი გაგებისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს. ამ წანამძღვრებს, რომლებიც როგორც ამისთვის, ისე ფიქციის თეორიისთვისაც საერთოა, ვხედავთ ჩვენ იმ მტკიცებაში, რომ სამართლის სუბიექტად შეიძლება მოგვევლინოს მხოლოდ ფიზიკური, ესე იგი ნების უნარით აღჭურვილი პირი. გირკვე ამ აზრს /რომელშიც იგი საზოგადოდ სამართლის ძირითად იდეას ხედავს⁹ ნათლად გამოხატავს, როცა იგი ამბობს: “დღევანდელი ჩვენი სამართლებრივი აზროვნების მიხედვით სამართლის სუბიექტად მიღებული უნდა იქნეს მხოლოდ და მხოლოდ ადამიანური ნებით აღჭურვილი არსება”¹⁰. ამ ძირითად მტკიცებასთან კავშირშია სხვა მოსაზრება გირკვისი, რომელიც სამართალსა და “ფაქტიურ საფუძველს” შორის, რომელთანაც სამართალსუბიექტობის თვისება არის დაკავშირებული, არსებობის ურთიერთობას ნახულობს /betrifft/. სამართალსუბიექტობის თვალსაზრისიდან ერთობლივი ცნების აზრით “თავისუფალი ნების უფლებამოსილების სფეროსთან დადგენილი წორმებით”¹¹ განსაზღვრავს იგი ზემოთ ხსენებულ ურთიერთობას ისე, რომ “სამართალი აღიქვამს მისგანვე პერსონალობით აღჭურვილი რეალური ნების მატარებელს გარედან”¹²; ობიექტური მართლწესრიგის ფუნქცია აშკარადება მხოლოდ სამართალსუბიექტობის თვისების შექმნაში, რომლის დაკავშირება “ფაქტიურ საფუძველთან” სამართლის /des objektiven Rechts/ თავისუფალი შთანთქმის და ამ უკანასკნელით შინაგანი კანონზომიერების მეოხებით კი არა, თვითონ ფაქტების ბუნებით განისაზღვრება; მისი ობიექტური შინაარსის თავისებურების ძალა უკვე თავიდანვე იყო ხელსაყრელი სამართლის სუბიექტისათვის.

ასეთი წანამძღვრების საფუძველზე იღებს გირკვეს მტკიცება იურიდიული პირის რეალური არსებობით არგუმენტირებულ ხასიათს. თუკი ევიდენტური /evidenten/ დებულების აზრით აღიარებული იქნება, რომ მხოლოდ ნებისუნარიანი არსება შეიძლება იყოს სამართლის სუბიექტი, მაშინ სრულიად ბუნებრივად გვევლინება ის შემთხვევა, როცა სამართალსუბიექტობის თვისება არაფიზიკურ პირს მიეწერება, მდგომარეობა, როცა ფიზიკური პირისაგან განსხვავებული, სხეულებრივ-სულიერი არსება დასაშვებია. მაგრამ ასეთი მტკიცების სახე არ შეიძლება მეცნიერულად საიმედო იყოს, ვინაიდან ის თავის

⁵ Grundzüge, S. 208.

⁶ Das Wesen, S. 12.

⁷ Die Genossenschaftstheorie, S. 629 ff.

⁸ Ib., S. 627.

⁹ Ib., S. 22.

¹⁰ Ib., S23, “Grundzüge”, S. 192.

¹¹ Ib., S. 22.

¹² Ib., S. 23.

თავში გულისხმობს *petitio principii*-ს. სინამდვილეში გვაქვს კი ის დებულება დასაბუთებული, რომ მხოლოდ ნებისუნარიანი არსება შეიძლება იყოს სამართლის სუბიექტი?

არავის, თვითონ გირკვს ვარდა, არ უჩვენებია, რომ “შესაძლებელია კულტურის განვითარების სხვა საფეხურზე ღვთაებაც და თვით ცხოველებიც კი იქნენ პერსონიფიცირებული” და რომ “ყოველთვის დასაშვებია, რომ მართლწესრიგმა უსულო საგნებსაც: მიწის ნაკვეთს, ქონების ერთიანობას, დოკუმენტს და ა.შ. პიროვნული თვისებები მიანიჭოს”¹³. მაგრამ ასეთ შემთხვევებს გირკვ არანორმალურ გამონაკლისებად მიიჩნევს: თანამედროვე მართლმეტყველების თეოლოგის საფუძველზე სამართლის სუბიექტად შეიძლება მიჩნეული იქნეს “მხოლოდ ადამიანური ინდივიდი და ადამიანური კავშირები” და მხოლოდ მაშინ, როცა ეს მოთხოვნა განხორციელდება, შეიძლება სამართალი “თავის იდეასთან თანხმობაში აღმოჩნდეს”. მაგრამ რა საფუძვლით უნდა ჩაითვალოს სამართლის იდეის შესაბამისად სწორედ ის, რაც თანამედროვე მართლმეტყველებას ეთანხმება, ეს ჩვენი ავტორის ნაშრომებში სრულიად თავსატეხად რჩება. ჩვენი აზრით, თვითონ ასეთი იდეის არსებობა სრულიად პრობლემატურია; სამართლის არსის დასახსიათებლად გვევლინება არა იდეის ცნება სამართლებრივი რეგულირების კონკრეტული შინაარსის აზრით, არამედ თვითონ რეგულირების ფუნქცია; თანაც სამართლებრივი კატეგორიების დაკავშირება განსაზღვრული სახის ფაქტიურ მოვლენებთან “იდევით” კი არა, კონკრეტული სამართლებრივი სისტემის მიერ განისაზღვრება.

მაგრამ ამისაგან სრულიად დამოუკიდებლად ნათელია, რომ მტკიცების მიმართულება, რომელსაც ჩვენ ამ საკითხში გირკვს ნააზრევში ვნახულობთ, არ შეიძლება უნაკლოდ ჩაითვალოს; ნაცვლად მტკიცებისა, რომ სამართლის სუბიექტის ნებისუნარიანობა საზოგადოდ წარმოშობს იურიდიული პირის რეალურ არსებობას, გირკვს ჯერ სწორედ მისი რეალური არსებობა უნდა დაესაბუთებინა და მხოლოდ ამის შემდეგ იქნებოდა გამართლებული სამართლის სუბიექტის ნებისუნარიანობის აუცილებლობის მტკიცება. სამწუხაროდ, ჩვენ ვერ ვნახულობთ გირკვს ნააზრევში იმ დებულების დასაბუთებას, რომ იურიდიულ პირს რეალური არსებობა აქვს სხეულებრივ-სულიერი არსის თეოლოგის; გულდასმითი და დაწვრილებითი ანალიზის ნაცვლად იგი საკმარისად თელის მოკლე მითითებებს იმაზე, რომ მოსაზრება – “ჩვენი გრძობადი აღქმა გვიჩვენებს მხოლოდ ცალკეულ ადამიანს” – არ გვევლინება საკმარისად იურიდიული პირის რეალურ არსებობაში დასაბუთებლად, ვინაიდან “ჩვენ ხომ მაშინაც არ დავეჭვდებით, რომ დედამიწას ბურთისმაგვარი სხეული აქვს, თუნდაც მხოლოდ მისი სულ მცირე ნაწილაკიც აღვიქვათ უშუალოდ”¹⁴.

მაგრამ ეს მითითებები არ გვეჩვენებს სარწმუნოდ. რასაკვირველია, ჩვენ ვუშვებთ რეალურ არსებობას იმ შემთხვევაშიც კი, როცა შესაბამისი მოვლენა უშუალოდ აღქმადი არ არის; მაგრამ აქედან სრულიადაც არ გამომდინარეობს, რომ იმ შემთხვევაში, როცა უშუალო აღქმად გვაკვლია, ჩვენთვის უცნობი მოვლენის არსებობა ყოველთვის და აუცილებლად ივარაუდება. უშუალო აღქმადობის არარსებობას იმ შემთხვევაში, როცა შესაბამისი მოვლენის ობიექტური არსებობა მაინც დასაშვებია, შეგვცნების სხვა საშუალებები უნდა დაემატოს, თუმცა ასეთი დამატების დროს უშუალოდ მოცემულის

¹³ Genossenschaftstheorie, S. 23.

¹⁴ Das Wesen, S. 17,19.

ანალოზი ყოველთვის უნდა იყოს საწყისი პოზიციად მიღებული. მაგრამ სადაც ეს პირობა გვაკლია, როგორც ეს ამ შემთხვევაშია, შესაბამისი საგნის რეალური არსებობის წინამძღვარი სრულიად დაუსაბუთებელი გვევლინება.

მაგრამ მაშინაც კი. თუკი ზემოთ მოტანილი კრიტიკულ შენიშვნებს არ მივიღებთ მხედველობაში, თუკი, ამრიგად, ამ თეორიის მიხედვით იურიდიული პირის რეალური არსებობის მტკიცებას დაიწყებთ, ის მაინც არ მოიპოვებს არაერთარ მნიშვნელობას სამართლის მეცნიერებისათვის. იურიდიული პირის არსებობა სხვადასხვა ფორმებშია მოცემული; აქედან ცხადია, რომ თეორიის ღირებულება აქ იმზუა დამოყიდებული, რამდენად შეიძლება მის საფუძველზე ახსნილი იქნეს იურიდიულ პირთა მრავალფეროვნება ისევე, როგორც ძირითადი სამართლებრივი თვისებები, რომლებიც მათ ერთმანეთისაგან განასხვავებს. მაგრამ ამ მიმართებით გირეეს თეორია სრულიად შეუსაბამოდ გვევლინება; სრულიად გაუგებარია, რატომ უნდა მოგვევლინოს შეგნებითა და ნების უნარით აღჭურვილი კოლექტივი, რომელიც ამ თეორიის მიხედვით იურიდიული პიროვნების არსს ქმნის. ერთ შემთხვევაში, მაგალითად, კორპორაციის, ხოლო მეორეჯერ დაწესებულებების ფორმით. სამართლებრივი განსხვავებანი, რომლებიც იურიდიულ პიროვნებათა ძირითად ფორმათა შორის არსებობს და სამართლის მეცნიერებისათვის უდიდესი მნიშვნელობა აქვს, სრულიად აუხსნელი რჩება რეალური *საერთო* პიროვნების თეორიის საფუძველზე.

ჩვენ აქ ნათქვამით დაკმაყოფილდებით. იქიდან, რაც ზემოთ იყო მოტანილი, ჩვენნი აზრით, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ეს თეორია უვარგისია იურიდიული პირის პრობლემების გადაჭრისათვის.

§3 ახლა გადავიდეთ სხვა თეორიაზე, რომელიც იმავე საკითხს ეძღვნება, – ეს გახლავთ ფიქციის თეორია. ეს თვალსაზრისი საპირისპიროა იმისა, რაც ზემოთ იყო გადმოცემული. მაგრამ დაწერილებითი განხილვისას ადვილად შეინიშნება სრული იდენტურობა საწყისი პოზიციებისა, საიდანაც ისინი გამომდინარეობენ; ჩვენ ენახულობთ როგორც აქ, ისე იქ ყოფიერების ცნების დოგმატურ გათანაბრებას საზოგადოდ რეალური ყოფიერების ცნებასთან; როგორც აქ, ისე იქ პრინციპი იქიდან გამომდინარეობს, რომ სამართლის სუბიექტად შეიძლება მოგვევლინოს მხოლოდ რეალური ინდივიდი. მაგრამ იდენტურობა საფუძვლებისა და, ასე ვთქვათ, გნოსოლოგიური წინამძღვრებისა ხელს არ უშლის ამ თეორიებს მოგვეცენ იურიდიული პიროვნების სრულიად განსხვავებული კონსტრუქცია.

ჩვენ შეგვიძლია აქ გვერდი აუვაროთ ამ თეორიის ისტორიულ განვითარებას¹⁵; შევიჩრდებით მხოლოდ იმ ფორმებზე, რომლებშიც ამ თეორიამ თავისი გამოხატულება ნახა თანამედროვე სამართლის მეცნიერებაში. მაგრამ ეს ფორმები ყოველთვის როდი ავლენენ ერთსა და იმავე ხასიათს. მაშინ, როცა ისინი ერთგული რჩებიან ამ თეორიის ძირითადი დებულებებისადმი, ცალკეული მოძღვრებები სულ სხვადასხვა დასკვნებამდე მიდიან როგორც ფიქციის ლოგიკური არსის საკითხზე საზოგადოდ, ასევე აგრეთვე იმ პრაქტიკულ და თეორიულ მოტივებზეც, რომლებიც იწვევენ მათ გამოყენებას თეორიასა და კანონმდებლობაში. ამიტომაც გვინდა ჩვენ აქ არა მხოლოდ საყოველთაო, ესე იგი ამ

¹⁵ ამისათვის ნახ. O.Gierke, das deutsche Genossenschaftsrecht, B. III, S. S. 103-105, 107, 139-140, 278, 279, 363 ff; 425-435, 676, 681, 726, 732 ff; Ihering, Geist des römischen Rechts, I, S. 176, ff, 186, II, S. 366, III, S. 216, 299, 325, 541, ff; Zwek im Recht, I, S. 454-55.

თეორიის ყველა წარმომადგენლის მიერ აღიარებული პრინციპების განხილვა, არამედ შევეხებით აგრეთვე ამ თეორიის ძირითადი იდეის ნიუანსებსაც ცალკეული ავტორების ნაწერებში. ამ უკანასკნელთაგან უპირველეს ყოვლისა, შეგვირდებით რ.იერინგის მოძღვრებაზე.

იურიდიული პიროვნების ცნების უარყოფას რ.იერინგის ნაწარეში აქვს, ასე ვთქვათ, შებლდული ხასიათი, ესე იგი ის ამ ცნების მთლიანად ამოღებას კი არ ცდილობს იურიდიული პიროვნების სამყაროდან, არამედ მისი მნიშვნელობა სამართლებრივ პრაქტიკაში ტექნიკურ საშუალებამდე დაკავს. რ.იერინგის მიხედვით “სამართლის სუბიექტი არის ის, ვისაც კანონით მისივე სარგებლობა მიეწერება” /“Subjekt des Rechts ist der, dem der Nutzen desselben vom Gesetz zugeordnet ist (der Destinatar)”¹⁶: ამ თვალსაზრისით სამართლის სუბიექტად შეიძლება მხოლოდ ფიზიკური პირი მოგვევლინოს. ამ პრინციპიდან გამომკავს მას მტკიცება, რომ “იურიდიული პირი კი არაა, როგორც ასეთი, არამედ კოლექტივის ცალკეული წევრები არიან ჭეშმარიტი სამართლის სუბიექტები, ის არის გარეგნულად მოძრავი საკუთრივ გამოვლენებისა და გამუალებების ფორმა მისი სამართლებრივი ურთიერთობისა გარე სამყაროსთან; ბრუნვისათვის შინაგანად ამ ფორმას არცთუ მცირე მნიშვნელობა აქვს, აქ ცალკეული უფლების თვალსაზრისი აგრეთვე ფორმალურად სრულ მნიშვნელობას იძენს”¹⁷.

ამ მტკიცებათა კრიტიკული შეფასების დროს, უპირველეს ყოვლისა, იმაზე უნდა მივეთითოთ, რომ არცერთი მათგანი არ შეესატყვისება სინამდვილეს. ასე, მაგალითად, ახლა ძნელად თუ ვინმე დაუჭვდება იმაზე, რომ იურიდიული პირის სამართლებრივი სტრუქტურა განსაზღვრულ ზემოქმედებას ახდენს აგრეთვე “მოძრაობაზე შიგნით”, რომ ის, როგორც წევრების სამართლებრივ მდგომარეობას, ისე ურთიერთობასაც, ესე იგი უფლებებსა და მოვალეობებს არეგულირებს, რომ ის, ამრიგად, თავისი სამართლებრივი არსით არ შეიძლება გაითქვიფოს ცალკეული წევრების ან მათი ერთობლიობის უფლებამოსილებაში, არამედ აქვს მათგან დამოუკიდებელი არსებობა¹⁸. ყოველივე ამას ადვილად დავასაბუთებთ, თუკი თვალსაჩინოს გავხვდით, რომ ბევრ შემთხვევაში თვითონ იურიდიულ პირს ისეთი უფლებები აქვს, რომლებიც მის წევრებს საერთოდ არ გააჩნია.¹⁹

ყველა ეს მოსაზრება მოგვკავს სამართლებრივი სინამდვილის იერიანისეული თვალსაზრისის საწინააღმდეგოდ. მაგრამ ასეთი მოსაზრებანი იმდენადაა არასაკმარისი, რამდენადაც ფაქტების თვალსაზრისის კრიტიკამ თვითონ ამ თეორიის გული კი არა, უმეტესად მხოლოდ მისი “ნაჭუჭი”, ესე იგი მოვლენების მიმართ მისი გამოყენება შეიძლება გვიჩვენოს. ამიტომაც ჩვენი ყურადღება უპირატესად ამ თეორიის ძირითად დებულებაზე უნდა გადავიტანოთ. ერთ-ერთ ძირითად დებულებაზე ჩვენ უკვე მივეთითეთ, სახელდობრ, იმ დებულებაზე, რომ სამართლის სუბიექტად შეიძლება მოგვევლინოს მხოლოდ რეალური ინდივიდი; იურიდიულ პირს არა აქვს რეალური არსებობა. და, თუკი ის მაინც გვევლინება სამართლის სუბიექტად, მაშინ ეს ხდება იურიდიული ფიქციის მეშვეობით, ესე იგი პოზიტიური სამართლის მხრივ

¹⁶ Geist, III, S. 325, zweite Auflage.
¹⁷ Geist, III, S. 345; Zweck im Recht, 2-te Auflage, I, S. 469 ff.
¹⁸ Dernburg, Pandekten, I, S. 140 f; Gierke, die Genossenschaftstheorie, S. 222 ff; Laband, Beiträge zur Dogmatik der Handelsgesellschaften (Zeitschrift f.d. Gesamte Handelsrecht, XXX, S. 469-470.
¹⁹ ასე, მაგალითად, Feiner, Institutionen d. deutschen Verwaltungsrechts, 1919, S. 100, Anm.1.

იურიდიული პირის ისეთი გაგების დაშვების მეოხებით, თითქოს მისი სახით მოცემული გეკონდეს ნამდვილი სამართლის სუბიექტი.

პირველი საკითხი, რომელიც აქ წამოიჭრება, ისეთ მეცნიერულ საფუძვლებს ეყარება, რომლებითაც ასეთი “თითქოს” იურიდიული აზროვნება შეიძლება გამართლებული იქნეს. ამ საკითხში ფიქციის თეორიის მთავარი წარმომადგენლები სხვადასხვა დასვენებამდე მიდიან; ჩვენ აქ მხოლოდ იმ ძირითად მომენტებს დავადგენთ, რომლებიც ამ წარმომადგენლებს ერთმანეთისაგან განასხვავებს. საჭიროდ ვთვლით აგრეთვე აქ, უპირველეს ყოვლისა, იერინგის თეალსაზრისზე შეჩერებას.

იერინგი ფიქციას მიიჩნევს “იურიდიული ეკონომიის” საშუალებად: ამ უკანასკნელ ტერმინში იგი გულისხმობს კანონს ლოგიკური მომჭირნობისა, რომელიც იურიდიული ტექნიკის ძირითად პრინციპს ქმნის²⁰, ან ხელოვნებას “მოხერხებულად მოიშველიოს მოცემული” “ახალი აზრები ან ახალი მიზნები და საჭიროებანი, რომლებსაც განათლების პროგრესი და მოძრაობის განვითარება მოაქვს, შეძლებისდაგვარად მოცემული საშუალებით ამოქმედოს”²¹.

სამართლის მეცნიერებაში, იერინგის აზრით, ფიქცია ასრულებს ორ არსებითად განსხვავებულ ამოცანას; ამით თვითონ ფიქციები იყოფა ორ განსხვავებულ ჯგუფად: ისტორიულ და დოგმატურ ჯგუფებად.

პირველი სახის ფიქციის მიზანი მდგომარეობს იმ სიზნელების შემსუბუქებაში, “რომლებიც დაკავშირებულია მეტად თუ ნაკლებად მნიშვნელოვანი სამართლებრივი დებულებების მიღებასა და გარკვეულებასთან. შესაძლებლობაში, რომ ტრადიციული მოძღვრება ფორმალურად მთლიანად დაეტოვოთ მისი ძველი სახით იმის გარეშე, რომ ახალი სახით პრაქტიკულად მისი სრულად მოქმედება ამით რაღაცაგვარად შეეაფერხოთ (zu Verklummern)”²². ამ თეალსაზრისით გაგებული, ისტორიული ფიქციები გამოხატავენ თავისებურ სახეს “ისტორიული პროგრესის ფორმალური კავშირისა ახლისა ძველთან”²³. რომ ასეთი ფიქციების საშუალებით მეცნიერული შემეცნება სამართლებრივი მოვლენებისა არ შეიძლება მიღწეულ იქნეს, რომ მათი გამოყენება აქ განპირობებულ არის მეცნიერების მოუძწიფებლობის გამო, მისი უუნარობის გამო. გაიგოს სამართლებრივი ურთიერთობების ახალი ფორმები და მათ მეცნიერული ახსნა მისცეს, ეს ყველაფერი იერინგის მიერ იქნა დასაბუთებული²⁴ აქედან ადვილი გასაგებია, რომ ჩვენი მიზნისათვის, ესე იგი იმ საკითხების ახსნის დროს, რომლებიც დაკავშირებულია სამართლის მეცნიერულ შემეცნებასთან, ისტორიული ფიქციები სრულიად უმნიშვნელოა.

ამასვე ვერ ვიტყვით ეგრეთ წოდებულ დოგმატურ ანუ, როგორც ამბობენ ხოლმე,

²⁰ Geist, III S. 236.

²¹ ib. 237-238.

²² ib. 296.

²³ ib. 297.

²⁴ სახეთ, მაგალითად, Geist, III-1, 296-მამინ, როცა ის /ესე იგი ფიქცია/ სიმნელს ვეერლს უელის, ნაცლად იმისა, რომ ვალპრას, ამით მისთვის დამახასიათებელია, რასაკვირველია, მეცნიერულად არასრულყოფილი ფორმა ამოყანის ვადაქმნისა – იგი იმსახურებს იმავე სახელს, რასაც მოქმედებითი საქმე, ტექნიკურად აუცილებელი სურვე... გვ.297. “... მეორე მხრივ, ცხადია ყოველ ფიქციამი, ენიადან ის არასრულყოფილი საშუალებაა, მოუყვლია მეცნიერებისათვის გაფრთხილება, რომ ის შესძლებისდაგვარად მალე შეიკალოს სრულყოფილ საშუალებით. გვ.299.”... მას შემდეგ, რაც მეცნიერება მას /ესე იგი ახალ სამართლებრივ ურთიერთობებს/ შეიკრბდა იმად, რაც ის არის, ამით ფიქციის სტატუსი დაძლეული იქნა”. სახეთ აგრეთვე Unger, Die Verträge Zugunsten Dritter, S. 10-11 (Unger's Lehrbücher.X).

თეორიულ²⁵ ფიქციებზე. ამ უკანასკნელ არ მიეწერება მხოლოდ წმინდა პრაქტიკული დაუფლების საშუალების მნიშვნელობა ახლად აღმოცენებული სამართლებრივი ურთიერთობებისა ძველი, უკვე ჩამოყალიბებული ცნების ჩარჩოებში, არამედ მას აქვს სამართლის მეცნიერული დაქმნაების საშუალების მნიშვნელობა.

უნდა შევნიშნოთ, რომ თვითონ იერინგს ღოგმატური ფიქციის თეორიული მნიშვნელობის საკითხისათვის არავითარი დეტალური ანალიზი არ გაუკეთებია; მხოლოდ გაკვირით აღნიშნავს ის, რომ მისი ფუნქცია ისტორიული ფიქციისაგან განსხვავებით არ მდგომარეობს ახალი სამართლებრივი დებულების აქამდე არსებულ სამართალთან დაკავშირების შემსუბუქებაში, არამედ იურიდიული წარმოდგენის შემსუბუქებაში. მაგრამ იერინგის ნაზრევები სრულიად ღიადა ის საკითხი, თუ როგორ უნდა გაიგოთ კონკრეტულად ეს მნიშვნელობა, ესე იგი რაში უნდა გამოიხატოს იურიდიულ წარმოდგენის ეს შესუსტუქება. თუკი ჩვენ შევეცდებით ავტორის ჭეშმარიტი აზრის /die wahre Intention/ აღმოჩენას, ალბათ იმ დასკვნამდე შეიძლება მივიდეთ, რომ იერინგს ამ გამოთქმით ფიქცია სამართლის შემეცნების მეცნიერული საშუალების აზრით სურდა გაეგო²⁶. ზუსტი აზრი გამოთქმისა – “იურიდიული წარმოდგენის შემსუბუქება” – სამართლის თეორიული შემეცნების ფორმებსა და საშუალებებზე კი არ მიგვანიშნებს, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ იმ ცოდნის დაუფლების შემსუბუქების საშუალებაზე, რომელიც მეცნიერების მიერ არის მიღწეული. ამ თვალსაზრისით გაგებული, ფიქციის ცნებას არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს სამართლის მეთოდოლოგიის და სამართლის შემეცნების საკითხებისათვის; ხის კუბიც და ბურთულაც ხომ /die Holzkuben und Kugeln/ ემსახურება “გეომეტრიული წარმოდგენის” შემსუბუქებას, მაგრამ არავის მოუვა აზრად შესაბამისი მეთოდები თვალსაჩინო სწავლებისა გეომეტრიის მეცნიერებაში თვითონ შემოიღოს.

სხვაგვარად ესმით ფიქციის აზრი და მეცნიერული მნიშვნელობა ამ თეორიის სხვა წარმომადგენლებს. ამ უკანასკნელთათვის ფიქცია გვევლინება სამართლის შემეცნების არა მხოლოდ პრაქტიკულ, არამედ თეორიულ საშუალებად. და მანც ჩვენ ვერ ვხედავთ აქ თანხმობას ცალკეულ ავტორთა მოსაზრებებს შორის.

ერთი მხრივ, ვხვდებით ჩვენ აქ შეხედულებას, რომელიც სამართლებრივი ფიქციის ცნების მნიშვნელობას იმაში ხედავს, რომ ის სამართლის ცალკეული საკითხების განხილვის დროს “რალაც ბუნებრივს და მიზანშეწონილს” წარმოადგენს. ასეთია, მაგალითად, ვინდშაიდის აზრი. მაშინ, როცა იგი ამ სამართლებრივი წარმონაქმნის იურიდიული კონსტრუქციის შესაძლებლობას განიხილავს, რომელშიც სამართლის სუბიექტს არ წარმოადგენს ფიზიკური ინდივიდი, ხედავს იგი “ხსენებული პირის აღიარებით

²⁵ Unger, Die Vorfrage Zugunsten Dritter, S. 9, Anm.12.
²⁶ ეს მტკიცება აგრეთვე იმ მსჯელობებისა, რომლებსაც მისი ნაშრომის სხვა ადგილას იურიდიული შემეცნებისა და მისი მეთოდის გამო ენახულობთ. შეად. მაგალითად, Geist II. გვ. 296, “იურიდიული მეთოდი სამართალში რაღაც გარეგან მეტანილი კი არ არის, არამედ შინაგანი აუცილებლობით თვითონ სამართლის მოვხებით დადგენილი სამართლის ბატონობის პრაქტიკულად გარანტირებული ერთადერთი სფეროა”. გვ.321; “იურისტულსკისს მეუძლია მოახდინოს ზოგადის შიხლოდ აბსტრაქტირება, ესე იგი გამოავლინოს ის. რაც არის, მაგრამ მას არ შეუძლია შექმნას”. ყოველივე ეს აშკარად ეწინააღმდეგება იმ მტკიცებას, რომ ფიქცია სწორედ რაღაც “სამართალში გარეგან მეტანილი”. რომელსაც სამართლის თეორიული შემეცნების საშუალების მნიშვნელობა აქვს.

უსუბიექტო უფლებების სუბიექტს როგორც რაღაც ბუნებრივსა და მიზანშეწონილს²⁷. ამ თვალსაზრისის დაწერილობითი განხილვის დროს ადვილი შესაძენვეია, რომ ის გამოხატავს გარდამავალ საფეხურს ფიქციის მნიშვნელობის წმინდა პრაქტიკულ და თეორიულ თვალსაზრისებს შორის, მაგრამ სწორედ ეს განუსაზღვრელობა ართმევს მას მეცნიერულ ღირებულებას, სინამდვილეში ის ორი ცნება, რომლებითაც ვინდშიდი ფიქციის უპირატესობას გამოხატავს, არ მიუთითებენ მათი გამოყენების მეცნიერულ დასაბუთებაზე სამართლის მეცნიერებაში; ლოგიკური თვალსაზრისის მიხედვით არ არსებობს ბუნებრივი ან მიზანშეწონილი, არამედ არის მხოლოდ ჭეშმარიტი ან მცდარი მსჯელობები. აქედან ბუნებრიობა ან მიზანშეწონილობა მსჯელობისა სრულიადაც არ გამოხატავს მის ლოგიკურ ღირებულებას. ფიქციის თეორიის სხვა წარმომადგენელთა ნააზრევში ვხვდებით ჩვენ ფიქციის მეცნიერული მნიშვნელობის სხვაგვარ გაგებას, რომლებიც მის გამოყენებაში ვერ ხედავენ მხოლოდ რაღაც მიზანშეწონილს, არამედ ამ გამოყენებას ლოგიკური აუცილებლობის ხასიათს მიაწერენ²⁸. წმინდა გარეგანი სახით ფიქციის თეორიული ფუნქცია გარკვეული სამართლებრივი მოვლენების ახსნის აზრით “აღინიშნება იურიდიული პარალელის მეოხებით. ... ცნობილ სამართლებრივ სიდიდესთან გათანაბრებით”²⁹. მაგრამ ყოველი გათანაბრება, რომელსაც ჩვენ სამართლის სფეროში ვხვდებით, თავისთავად არ უნდა წარმოადგენდეს ფიქციას; რასაკვირველია, ფიქცია შეიძლება შეიცავდეს თავის თავში ასეთ გათანაბრებასაც, მაგრამ, როგორც სწორად შენიშნავს იერიზგი, “დამახასიათებელია ფორმა, რომელშიც იგი მას გადმოსცემს და მიზანი, რომლის გამოც იგი ამას აკეთებს. ნაცვლად სამართლის ნორმის ისე გაფართოებისა, რომ ურთიერთობა, რომელზედაც ის უნდა გავრცელდეს, ამ ნორმის მოქმედების სფეროში მოხვდეს, ხდება პირიქით, ურთიერთობა ნაძალადეგად /in gewaltsamer Weise/ ისე ვიწროვდება (so gepresst), რომ იურიდიულ წარმოდგენას წაყენოს მოთხოვნა, იგი ისეთი ფორმით მოეიზაროთ, რაც მისთვის არის დამახასიათებელი...”³⁰.

ასეთსავე მოსაზრებას გამოთქვამს აგრეთვე ბირლინგი, როცა იგი ამბობს, რომ “გათანაბრება (gleichsetzung) მხოლოდ მაშინ არის ფიქცია, როცა მასში ამავე დროს ძვეს მოთხოვნა, რაღაც როგორღაც სხვაგვარად იქნეს გააზრებული, ვიდრე ის სინამდვილეში არის”³¹. ამ თვალსაზრისით გაგებული, ფიქცია იქნება აუცილებელი დამხმარე საშუალება, რომლის გამოყენება სამართლის ცალკეული პრობლემების დამუშავების დროს რაღაც შემთხვევით, ჩვენს *შეხედულებაზე* დამოკიდებულ მოვლენად კი არ წარმოგვიდგება, არამედ ობიექტურად საავალდებულო საშუალებად³²; მისი გამოყენება გვეხმარება ჩვენ იურიდიული ცნებების ადვილად გადმოცემისათვის, ამ უკანასკნელთა დასაყავშირებლად ახალ ჭეშმარიტებათა

²⁷ Windscheid, Lehrbuch des Pandektenrechts, 4-te auf. I, S. 124, Anm. 5.

²⁸ Arndts, Lehrbuch der Pandekten, 7-te auf., §. 21, Anm. 1, S. 465, anm. 1; Neuner, Wesen und Arten der Privatrechtsverhältnisse, S. 105 ff; Witte, Erörterungen zum Recht der akzievereine, Zeitschrift f. Handelsrecht, VIII, S. 8-11.

²⁹ Unger, die Verträge zugunsten Dritter, S. 11, Demselben, Die Rechtsfiktion in ihrer geschichtlichen und dogmatischen Bedeutung, S. 82 ff.

³⁰ Lehning, Geist, III, 1, S. 298.

³¹ Bierling, Kritik, II, S. 85-86.

³² Unger, ib. S. 10.

მოძებნასთან და ბოლოს ის “ნათელ შუქს ქვენს ბევრ მოვლენას”; აქედან გვევლინება ის “ხელსაყრელ დამხმარე საშუალებად იურიდიული აზროვნები-სათვის”³³. იმ საყვედურს, თითქოს ფიქციის დაშვება და გამოყენება მეცნიერების არსს ეწინააღმდეგება, საფუძვლიანად პასუხობენ ამ თეორიის წარმომადგენლები, რომ ფიქციები ზუსტ მეცნიერებებშიც, როგორც ამა, მაგალითად, ნატრონომია ან წმინდა მექანიკა, ფართოდ გამოიყენება, ასე რომ, სამართალმცოდნეობა ამ თვალსაზრისით რაიმე გამონაკლისს არ წარმოადგენს. ამ თეორიის კრიტიკული განხილვა მოითხოვს ფიქციის ლოგიკური არსის ზუსტ განმარტებას საზოგადოდ. მისი წარმომადგენლებიც, როგორც უკვე ვთქვით, იძლევიან მხოლოდ გარეგნულ აღწერას ფიქციისა, მაშინ, როცა ამ უკანასკნელის ლოგიკური ბუნება მათი მხრივ სრულიად ხელუხლებელი რჩება. სპეციალურ ლოგიკურ ლიტერატურაში ეს საკითხი ყველანაირად უფრო დაწვრილებით ვუნდტმა განიხილა. თავისი ლოგიკის მესამე ტომში განასხვავებს იგი ორ სხვადასხვა შემთხვევას ფიქციის გამოყენებისა: შემთხვევა, როცა ფიქცია გამოიყენება იმ მოვლენათა მიმართ, რომლებიც სამართლის ერთსა და იმავე დარგს მიეკუთვნება, და შემთხვევა, როცა ის სამართლის სხვადასხვა დარგის მოვლენებს შეეხება. ორივე შემთხვევაში, ვუნდტის მიხედვით, ფიქციის ლოგიკური არსი შემდეგნაირად გამოიხატება: “თუკი განსაზღვრული მყარი ნორმების მეოხებით რეგულირებულ სამართლებრივ შემთხვევას ახალი მიემატება, რომლის მიმართაც დასახლებული ნორმების გამოყენება გესურს, მაშინ, მყარად რომ ვთქვათ, ლოგიკურად აუცილებელი იქნებოდა, შეგვექმნა ერთი გენერალური ცნება, რომელიც ორივე შემთხვევას მოიცავდა, და შემდეგ მათ მიმართ უკვე განზოგადოებული ნორმები გამოვიყენებინა. ნაცვლად ამ გართულებული ხერხისა, ვირჩევთ უფრო მარტივ სუბსუმციას /subsumtion/ უკვე ნორმირებულ შემთხვევათა შორის, რაც მარტივი იმით ხდება, რომ პირველ შემთხვევას ფიქტიურად უთანაბრდება (identisch gesetzt wird) მეორე. ამ თვალსაზრისით ფიქცია, ამრიგად, სხვა არაფერია, გარდა იმისა, რომ რამდენიმე სახის სუბსუმცია / subsumtion/ ადგილას ერთი საერთო მნიშვნელობის ქვეშ მოყვანილი დაქვემდებარება ერთი სახის დაქვემდებარებას მეორესთან ათანხმებს /Koordinieren/, რასაც, ბუნებრივია, მხოლოდ ახლებური ახსნა შეუძლია მოახდინოს. ეს დაქვემდებარება /subsumtion/ თეორიული აზრით არის არა ნამდვილი, არამედ “ხელოვნური” /“fingierte”/, ესე იგი ის არის მხოლოდ მხედველობაში მისაღები პრაქტიკული სამართლებრივი ურთიერთობის მიმართ, მაგრამ არა თავისთავად როგორც შესაბამისად განხილული”³⁴

ზემოთ აღნიშნული სუბსუმციის /subsumtion/ პრაქტიკული მნიშვნელობის მითითების შემდეგ ვუნდტი ეხება ფიქციის მნიშვნელობის საკითხს იმ შემთხვევაში, როცა ის, ერთი მხრივ, სამართლის სხვადასხვა დარგის მოვლენების მიმართ გამოიყენება, ხოლო, მეორე მხრივ, იმ თვალსაზრისის მეცნიერული საფუძვლიანობის საკითხს, რომელიც ფიქციას საზოგადოდ არა მარტო პრაქტიკულ, არამედ აგრეთვე თეორიულ მნიშვნელობასაც მიაწერს. იგი ამბობს: “მაგრამ ჯერ კიდევ სრულიად სხვაგვარადაა საქმე სამართლის ერთი სფეროდან მეორეზე იმ გადატანისას, რომლის მიზანი საზოგადოდ არ არის სხვადასხვაგვარი, როგორცაა მონათესავე ფაქტების ერთიანი სამართლის ნორმის დაქვემდებარებაში მოქცევა, და რომელსაც შესაბამისად არავითარი პრაქტიკული, არამედ

³³ Bierling, ib. S. 89, Unger, ib & S. 10.

³⁴ Wundt, Logik, III, Logik d. Geisteswissenschaften, S. 601.

წმინდა თეორიული ტენდენცია აქვს, რომ სამართლებრივი წარმონაქმნი ნაკლებად ცნობილიდან ცნობილი თვისებით უნდა აიხსნას... ზოგიერთი იურიისტი სწორედ მართო ამ თეორიული შემეცნების მომსახურე ფიქციაში ხედავს უფრო ღირებულს და იმ სამართლებრივ ნორმებზე დამყარებულ ფაქტიურ ისტორიულ გადატანის მიმართ, რომელიც გადატანის პროცესის შემდეგ შეიძლება გაქრეს, მუდმივ სიდიდეს. ღირებულებათა ასეთი შეფასება ხდება მაინც ორ დაბრკოლებას, ერთს გარეგანს და ერთს შინაგანს... უპირველესად ცნების დაქვემდებარება /subsumtion/ რჩება იმ ცნების ქვემოთ, რომელიც სინამდვილეში სრულიადაც არ არის მასზე ზევით მდგომი, არამედ ან გვერდზე მდგომია, ანდა საზოგადოდ სხვაგვარ ცნებებს მიეკუთვნება, ყოველთვის წარმოადგენს თეორიულად ნაკლოვან მოვლენას, რომელიც რაიმე პრაქტიკულ უპირატესობას ვერ მოიპოვებს... წმინდა თეორიული ინტერესით არასოდეს არ შეიძლება გამართლებული იქნეს³⁵. “მაგრამ ფიქცია – ამბობს რამდენიმე გვერდის შემდეგ ვუნდტი, – რაც უფრო მეტად იქცევა ფილოსოფიურ დამხმარე საშუალებად, მით უფრო კარგავს ის იურიდიული მეთოდის მნიშვნელობას, როგორც ასეთი ის ამიტომაც დღეისათვის ჭეშმარიტად მხოლოდ ჯერ კიდევ აღიარებულია ყოველი პრაქტიკული შემთხვევის გადატანისათვის სამართლებრივი რეგულირების ამა თუ იმ დარგის შიგნით, და აგრეთვე აქაც მხოლოდ შეზღუდულ პირობებში, რომ ის განხილული იქნება გამართლებული ლოგოკური დაქვემდებარების /subsumtion/ აქტად, მაგრამ რომლის თეორიული საჭიროება არასოდეს არ წარმოიშობა, ვინაიდან ის სინამდვილეში ყოველთვის ყალბი დაქვემდებარება /subsumtion/ არის”³⁶.

ყველა ეს მსჯელობა, ჩვენი აზრით, საკვებით სწორად გამოხატავს ფიქციის მეცნიერულ მნიშვნელობას საზოგადოდ, თუ რამდენად გამოსადეგია ის თეორიულ დამხმარე საშუალებად სამართლებრივ საკითხების დამუშავების დროს. ანალოგია, რომელსაც ავლებს ამ თეორიის ზოგიერთი წარმომადგენელი იურიდიულ ფიქციასა და სხვა მეცნიერების წინამძღვრებს შორის, სრულიადაც ვერაფერს გვიშველის, ვინაიდან აქ სინამდვილეში არავითარი ანალოგია არ არსებობს. ამაზე ვუნდტი შემდეგს მიუთითებს: “თუ ეს ავტორი – ამბობს იგი, – რამდენადაც მას მხედველობაში აქვს ბირლინგის შეხედულება ამ საკითხზე”³⁷, – პარალელს ავლებს იურიდიულ ფიქციებს და წმინდა მექანიკის და წმინდა ბუნების მეცნიერებათა “ფაქტიურ წინამძღვრებს” შორის, მაშინ მე უნდა სადავო გავხადო ასეთი შედარების უფლებამოსილება. მექანიკაში აბსოლუტურად მყარი სხეულის ცნება, მაგალითად, იმან წარმოშვა, რომ გარკვეული თვისებები რეალური სხეულის, გეომეტრიული განზომილების და მასისა ცალკე მიიღება მხედველობაში და მათი ყველა სხვა თვისებებისაგან აბსტრაქციურად ხდება. იმავე ან სხვა დარგის კოორდინირებულ ცნებაში დაქვემდებარებაზე, ყოველი იურიდიული ფიქციის არსს რომ შეადგენს, აქ არსად არ არის ლაპარაკი, მაშინ, როცა, პირიქით, ფიქციის დროს აბსტრაქციის ის იზოლირებული ფორმა, რომელზედაც ფიზიკის ყველა აბსტრაქტული პიპოთეზა ემყარება: საერთოდ არა გვაქვს”³⁸.

³⁵ ib. S. 603-604.

³⁶ ib. S. 603-606.

³⁷ Bierling, Kritik, II, S. 88 ff; Juristische Prinzipienlehre, I. S. 220 ff.

³⁸ Wundt, ib. S. 603-604.

დასკენები, რომლებთანაც ამ გრძელ გადახვევას აუცილებლობით მიეყვართ, შეიძლება შემდეგნაირად ჩამოვაყალიბოთ: არც იმ თეორიას, კოლექტიური ცნობიერების რეალურ არსებობას რომ უშვებს, და არც იმას, იურიდიული ფიქციის მეთოდით რომ ცდილობს ახსნას ყველა ის შემთხვევა, სადაც არაფიზიკური პირი გამოდის, არ შეუძლია მოგვცეს იურიდიული პირის არსის მეცნიერული ახსნა. ეს უკანასკნელი ქმნის განსაკუთრებულ, პოზიტიური კანონმდებლობით აღიარებულ სუბიექტს განსაზღვრული უფლებებითა და მოვალეობებით. თუ შევეცდებით იმ წყაროების მიგნებას, საიდანაც აქ მოხსენიებული თეორიების ნაყოფანება იღებს სათავეს, მაშინ უნდა ვაღიაროთ თავისი არსის მიხედვით ის დოგმატიკური მტკიცება, როგორც ასეთი, რომ მხოლოდ ფიზიკური პირი შეიძლება იყოს ჭეშმარიტი (სამართლის სუბიექტი და რომ ამ პირის განსაზღვრული თვისებები ქმნიან უფლების საფუძველს. აქედან აუცილებლობით გამომდინარეობს ალტერნატივა, რომ იმ შემთხვევებში, როცა პოზიტიური კანონმდებლობა არაფიზიკურ პირს უფლებებსა და მოვალეობებს მიაწერს, ეს პირი განხილული უნდა იქნეს ან როგორც "წარმოსახვითი", გამოონილი სუბიექტი, რომლის უკან რეალური ფიზიკური პირები დგანან, ანდა პოზიტიური სამართლის შესაბამის წარმონაქმნის /gebildet/ ფიზიკური პირის ყველა ის თვისება მიეწერება, რომლებიც უფლების საფუძველს ქმნიან. მეცნიერული უსუსურობა როგორც პირველი, ისე მეორე პიპოთეზისა ზემოთ უკვე იყო ახსნილი. ამით დამტკიცებულად უნდა ჩაითვალოს როგორც იურიდიული პირის დამოკიდებულება, ისე აგრეთვე ის იდეაც, რომ იმ მინიმალურ შემთხვევებშიც, სადაც საქმე ხდება იურიდიულ პირს, მისი უფლების საფუძველად არ შეიძლება აღიარებული იქნეს ის ფსიქოლოგიური ელემენტები, რომლებსაც ინდივიდის სულიერ ცხოვრებაში აღმოვაჩენთ. რომ ეს ელემენტები უფლების საფუძველს ქმნიან, ჩვენ საეჭვოდ გვეჩვენება აგრეთვე იმ შემთხვევაშიც, როცა სამართლის სუბიექტად ფიზიკური პირი გვევლინება. საკითხის ამ მხარეზე ჩვენ ახლა გვინდა შევჩერდეთ.

იურიდიულ მოძღვრებათა ისტორიაში არსებობს ორი ძირითადი თეორია, უფლების არსის ახსნისათვის იმ განსაზღვრული ფიზიკური ელემენტების მოშველიებას რომ ცდილობენ, რომლებსაც ჩვენ ინდივიდის სულიერ ცხოვრებაში აღმოვაჩენთ: ნების თეორია და ინტერნის თეორია. სწორედ ამ თეორიებში ვხვდებით ჩვენ იმ მტკიცების სხვადასხვა ფორმას, რომ უფლება განუყრელად არის დაკავშირებული ფსიქიკურ ყოფიერებასთან /psychischen Dasein/ და რომ ამ უკანასკნელის ყოფნა უფლების არსებობის აუცილებელ წინამძღვარს ქმნის. ამ კავშირის ხასიათი და შინაგანი არსი იურიდიულ ლიტერატურაში მნიშვნელოვანწილად მაინც აუხსენელი რჩება. ეს იმდენად უფრო დასანანია, რამდენადაც უდიდესი ნაწილი არეულ-დარეული და ნაყოლიანი თეორიებისა აქ სწორედ მოყლებულია ზუსტად გამომუშავებულ ცნებებს, რომ სხვადასხვა სახის ორპროვინება ერთგანზომილებიან /Einenweiten/ შესაძლებლობას გეთავაზობს. ამიტომაც პირველ რიგში აქ ზუსტად და ნათლად უნდა გავმიჯნოთ ძირითადი ცნებები, რომელთა გამოყენება იმ ურთიერთობას, რომელიც არსებობს სულიერ ცხოვრებასა და უფლებას შორის, არავითარ შემთხვევაში არ მიანიჭებს ერთნაირ აზრს. ცალკეულ ავტორთა თეორიების ანალიზი ამ მიზნისათვის საკმარისი არ იქნებოდა; ემპირიული განხორციელება რომელიმე იდეისა განსაზღვრული თეორიის ფორმაში აღმოაჩენს ერთდროულად სრულად და ამომწურავად თავის შინაარსს, თავის ლოგიკურ არსს. ჩვენთვის საინტერესო საპეციალური საკითხის

ახსნის დროს ამიტომაც ცალკეულ თეორიებს კი არ უნდა მივაქციოთ ყურადღება, არამედ მხოლოდ მთლიანობაში უნდა ავიღოთ, რამდენად გამოიხატება მათში უფლების მოძღვრების ფსიქოლოგიური დასაბუთების აბსტრაქტული შესაძლებლობის ფორმები.

§4. უპირველეს ყოვლისა, ჩვენ უნდა შევიჩინოთ იმ ფორმებზე, რომლებიც ნების თეორიამ შეიძლება გამოიყენოს უფლების მოძღვრების სფეროში.

უკიდურეს და რადიკალურ ფორმად აქ უნდა ვაღიაროთ უფლებისა და ხელისუფლების /subjktiven Recht und Macht/ სრული გაიგივება. მოძღვრებას, რომელიც ძირითად პრინციპად მიიჩნევს დებულებას “ხელისუფლება არის სამართალი”, გამოყენებულია არსებითად სამართლის არსის ახსნისათვის. იმ შინაგანი კავშირის წყალობით მაინც, რომელიც არსებობს უფლებასა და სამართალს შორის, მას ზეგავლენა უნდა მოეხდინა აგრეთვე უფლების საკითხზეც. ამ უკანასკნელ სფეროში ხელისუფლებად, როგორც ჩანს, უმთავრესად შეიძლება ვიგულისხმოთ სამართლის სუბიექტის ინდივიდური ნება და სწორედ ამ აზრით უნდა ჩაითვალოს შესაბამისი თეორიები ნების თეორიებად.

ასეთი თეორიების კრიტიკა არ წარმოადგენს დიდ სიძნელეს. სამეცნიერო ლიტერატურაში მრავალჯერ იყო მითითებული, რომ ხელისუფლებისა და სამართლის გაიგივება არა მარტო მიუღებელია, ვინაიდან ის ნაცკლად სამართლის არსის საკითხის ახსნისა, უბრალოდ აუქმებს პრობლემას, ის თვითონ სამართლის ცნებას, როგორც საზოგადოებრივი ცხოვრების დამოუკიდებელ ელემენტს არა მარტო სპობს, არამედ სინამდვილესთან ურთიერთობის აზრითაც ყალბია. ყველაზე უფრო საუკეთესო, რაც ამ საკითხის გამო შეიძლება ითქვას, უკვე ბირლინგმა გამოთქვა. პირველ ტომში თავისი ნაშრომისა “ძირითადი იურიდიული ცნებების კრიტიკისათვის” ის დაწვრილებით ეხება ხელისუფლებისა და სამართლის ცნებათა დამოკიდებულების საკითხს. აღნიშნული თავის რამდენიმე ადგილი ანალიზის სიზუსტისა და სიცხადის გამო აუცილებელია შემოკლებულად მოვიტანოთ. ბირლინგი ჩერდება ლოგიკურად აუცილებელ დასკვნაზე, რომელიც გამოიძინარეობს დებულებიდან “ხელისუფლება არის სამართალი” /Macht ist Recht/ და შემდეგ იწყებს იმ აზრის დაწვრილებით ახსნას, რომელიც გამოიხატება ცნებით ხელისუფლება: “ხელისუფლება საზოგადოდ არის შესაძლებლობა, საქმე ისე მოაგვარო, როგორც გსურს. ხელისუფლება ადამიანების მიმართ ამის მიხედვით ორგანიზაციის სახით მოიპყრება: ხელისუფლება ადამიანების მიმართ გარეგნულად, როგორც ნიეთის მიმართ, და ხელისუფლება ნებით გამოხატული სულიერი ცხოვრების მიმართ, რომ შეგვეძლოს ამ ნების განყარვა. მე მინდა პირველს მოვლედ ვუწოდოთ “ფიზიკური”, ხოლო მეორეს “გონითი”. ეს არის ჭეშმარიტად ერთადერთი განსხვავება, რომელიც საგნის სიღრმეს ბოლომდე წვდება... ფიზიკური ხელისუფლება... განისაზღვრება არსებითად ფიზიკური და სულიერი ძალების ნაკლებად ზუსტი საზომი მასშტაბის მიხედვით, დაახლოებით ისეთი მდგომარეობა, როცა საგნებს მიეწერება შესაბამისად ბუნებრივი ძალები, რომლებიც შეიძლება ამოძრავდნენ შესაბამისი ჩამრთველის /Nhaben/ მეოხებით. აქედან უკვე გამოიძინარეობს, რომ ცალკეულის ფიზიკური ძალა იმ უშუალოდ გამოყენებული გამაძლიერებელი საშუალების მიმატების დროსაც ადამიანთა დიდი წრის მიმართ,

განსაკუთრებით რამდენადაც ის არა როგორც მოულოდნელი, ყოველ შემთხვევაში ცალკეული ობიექტისაგან იზოლირებულად გაგებული, არამედ ერთდროულად განხილული უნდა იქნეს როგორც მუდმივი ძალა ყველას მიმართ, რომელიც უფრო მეტად არა როგორც ძალას, არამედ მხოლოდ როგორც უძლეულებას /Ohnmacht/ შეიძლება გამოხატავდეს, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ: ცალკეული მმართველის /Einzelberrscher/ ფიზიკური უპირატესობა არასოდეს არ არსებობს. ის, რასაც ჩვენ მიჩვეული ვართ, როგორც ასეთი მოვიწოდებთ, როცა ჩვენ მის ძალაზე ვლაპარაკობთ, დაიცვას თავისი მოთხოვნები ფიზიკური იძულებით, არის არა მარტო უპირატესობის დაკარგვა ქვეშევრდობის /Unterworfenen/ მიმართ საზოგადოდ, არამედ აგრეთვე ცალკეულის მიმართ ხშირად ყოველთვის მხოლოდ გონითი ძალა /Eine geistige Macht/ უცხო ნებაზე, რომელიც თავის ფიზიკურ ძალას კოლექტიურად /gemeinsam/ თავის სამსახურში აყენებს. ჩემი პრინციპია: ეს, რასაკვირველია, ტრივიალური ჭეშმარიტებაა, რომელზედაც ყოველი სიტყვა შემძლო დამჭობა, რომ დასრულებული ბატონობის ხელისუფლება /Herrscheramt/ არსებითად ნების ძალა არის, მაგრამ მე უმართლობა პიროვნების ძალისაგან მაშინათვე დიდი მანძილით მაქვს გამიჯნული. სინამდვილეში საქმე ასეა: ცალკეული ფიზიკური ძალა აწარმოებს, უპირველეს ყოვლისა, გონით ძალას მცირეზე /Uber Wenige/, ფიზიკური ძალა ამ მცირეთა აწარმოებს ერთად შემდგომ გონით ძალას რამდენიმესას /ber Mehrere/ და ა.შ.; ამრიგად, დასაწყისი მაინც არის ფიზიკური ძალა. ესეც უნდა უარყო მე აგრეთვე. მე არ შემიძლია დავუმატო, რომ ფიზიკურ ძალას ადამიანის მიმართ უნდა მოჰყვეს გონითი ძალა ნებაზე ანდა შეუძლია გამოიწვიოს განსაზღვრული გაძლიერება სუსტისა. იქ, სადაც ფიზიკური ძალა ნამდვილად უცხო ნებაზე ზემოქმედებას ახდენს, არის ეს პრესის მეოხებით /durch die Medien/ აღფრთოვანება. ან შიში. უკუკვლად მომდინარეობს ეს ორი გრძნობა არა სხვისი ფიზიკური ძალის წარმოდგენის ბუნებრივ აუცილებლობაზე. გამოცდილება პირიქით გვიჩვენებს, რომ იგივე წარმოდგენას სიჯიუტე და ჯიბრი შეუძლია წარმოშვას. ამრიგად, მისწრაფებანი, რომლებიც ზეგაულებას უცხო ნების მეოხებით ისევე მეტად ეწინააღმდეგებიან, როგორც პირველად დასახლებული მისწრაფებანი ამისათვის. და საკუთრივ იქ, სადაც აღფრთოვანება და ძრწოლა ნამდვილად უკვე აღძრულია, ამით ყოველთვის არის მოცემული მხოლოდ ერთი მოტივი განსაზღვრული ნების გადაწყვეტილებისათვის და ამასთანავე საფიქრებელია კიდევ სხვა ადგილას არსებული მამოძრავებელი მოტივები. თუკი, ამრიგად, ნება იქნებოდა უბრალო პროდუქტი ყველა მოტივისა, მაშინ ფიზიკური ძალა მაინც არ იქნებოდა უტყუარი საშუალება განსაზღვრული უცხო ნების გადაწყვეტილების მიღწევისათვის, ამრიგად, ჯერ კიდევ არ იქნებოდა ჭეშმარიტი ძალა ნებაზე /"über den Willen"/. ჭეშმარიტი ძალა უცხო ნებაზე, პირიქით, ყოველთვის მხოლოდ ისეთი იქნებოდა, რომელიც საკუთრივ ყოველთვის გადამწყვეტ მოტივს აღძრავს ან აწოდებს. და ვის შეუძლია ეს ამტიკიცოს? შემდეგ ბირლინგი იმ აზრს აეთარებს, რომ უნარი თვითგანსაზღვრისა, რომელიც ქმნის ძირითად ამოსავალ წერტილს თითქმის ყველა ხალხის პოზიტიური სამართლისათვის, უცხო ნების ძალას ამ უკანასკნელის მონაწილეობის გარეშე შეუძლებელს ხდის, და მერე განაგრძობს: "ყველა ნამდვილი ძალა უცხო ნებისა არის, ამრიგად, ამ ნების გარყვეული

ერთდროული შესაბამისობის /Entgegenkommen/ მეოხებით განპირობებული. ყოველივე, რაც უკვე ამ შესაბამისობის წინ ასე უნდა დაგვესახელებინა, არის მხოლოდ უფრო დიდი ან უფრო მცირე უნარი, უცხო გონს უფრო დაუახლოვოთ მოტივები, რომლებიც ყურადღებას იმსახურებენ, მაგრამ მაინც არასოდეს უბრალოდ არ უნდა იმსახურებდნენ. დიახ, უნდა მოხდეს კიდევ აშკარა წინსვლა და ვთქვათ: მუდმივი უკვე არა გაფრთხილება /Entgegenkommen/ ცალკეულ შემთხვევებში, არამედ მხოლოდ არა ცალკეული შემთხვევით შეზღუდული ნების მოწესრიგება ნების ჩამრთეულის მხრივ მესამე ნების მეოხებით აფუნებს ძალას როგორც ჭეშმარიტ და მუდმივ ძალას. მაგრამ ამით დამტკიცებულია აგრეთვე ის, რომ დებულება “ძალა არის სამართალი” სწორედ შებრუნებული უნდა იქნეს სხვა დებულებით: “არ არის ძალა სამართლის გარეშე” უკიდურეს შემთხვევაში არ არის მუდმივი ძალა უცხო ნებაზე³⁹.

ამ მოსაზრებებს ავითარებს ბირლინგი სამართლის არსის ახსნასთან დაკავშირებით. რამდენადაც მაინც ძალადობის თეორია /Machttheorie/ არ გამოდგება სამართლის წარმოშობის პრობლემის ახსნისათვის, რამდენადაც ის სამართლის გენეზისის საკითხის ნაცვლად მიმართულია პასუხი გასცეს სამართლის არსის საკითხს, ხსენებული თეორია შინაგანი თავისებურების ძალით აუცილებლად ხდება აგრეთვე უფლების განსაზღვრულ თეორიად. რაზან აუტორიტეტულად ვიღაც ამტკიცებს, რომ ძალაუფლება /Macht/ სამართალია, ამიტომაც მან აუცილებლობით უნდა ივარაუდოს არსებობა განსაზღვრული პიროვნებისა, რომელიც აღჭურვილია ამ ძალაუფლებით და რომლის რეალური განხორციელება ამ პიროვნების უფლება ხდება. ამიტომაც ადვილი გასაგებია, რომ ამ თეორიის წინააღმდეგ სამართლის სფეროში ყველა ზემოთ მოტანილი საყვედური თავის სრულ ძალას ინარჩუნებს აგრეთვე იმ შემთხვევებისთვისაც, სადაც საქმე გვაქვს უფლებასთან. კიდევ მეტიც: ობიექტური სამართლის სფეროში, სახელდობრ, იმ შემთხვევაში, სადაც საქმე ეხება სამართლის წარმოშობას, საზოგადოებრივ ძალთა ურთიერთობა გვევლინება როგორც საფუძველდამდები, ამხსნელი ფაქტორი, და ამასთან კავშირში ინარჩუნებს ხელისუფლების ცნება, და ამიტომაც ხელისუფლების თეორია, გარკვეულ მნიშვნელობას. უფლების თეორიაში იღებს სრულიად მცდარ ახსნას არა მარტო ამ უფლების არსის საკითხი, არამედ აგრეთვე მისი “წარმოშობის” საკითხიც აქ განსახილველი თეორიის შუქზე. მაგალითად, სასაცილო იქნებოდა გვემტკიცებინა, რომ გარკვეული უფლებების “წარმოშობა”, რომლებიც ზოგიერთი პოზიტიური კანონმდებლობით ჯერ კიდევ დაუბადებელ ბავშვს /დღის მუცელში/ მიეწერება, ხელისუფლების ცნებიდან შეიძლებოდა აგვეხსნა. კიდევ უფრო უაზრო იქნებოდა იმის მტკიცება, რომ დასახელებულ შემთხვევაში ეს უფლებები სამართლის სუბიექტის ინდივიდურ ნებასთან გაგვეიგივებინა, ვინაიდან ასეთი ნება აქ საერთოდ არა გვაქვს. იურიდიული პირის საკითხს, რომლის დამოუკიდებელი არსებობა ჩვენ ზემოთ საკმარისად დამაჯერებლად დავასაბუთოთ, აქ არ შევხვებით; თუ მაინცდამაინც მხოლოდ ფიზიკური პირი გვაქვს მხედველობაში, მაშინ ეს აშკარაა, რომ უფლება, რომლის მატარებელიც არის, ხელისუფლების არავითარი ლოგიკურ-ხელოვნური ცნებით არ შეიძლება აიხსნას და არც ამ ცნებასთან იქნეს გაიგივებული. საკუთრების უფლება, მაგალითად, მის მატარებელს ანიჭებს განსაკუთრებულ სტატუსს ყველა იმ წევრებთან მიმართებაში, რომლებიც მოცემულ სახელმწიფო

³⁹ Bierling, Kritik, I, S. 48

ორგანიზაციის შემადგენლობას მიეკუთვნება. მაინც ადვილი გასაგებია, რომ ამით სამართლის სუბიექტისათვის შექმნილი მდგომარეობა თავისი ინდივიდური ნების საქმიანობისა და ზემოქმედების სფეროსთან შედარებით სხვა სრულიად შეუსაბამო სიდიდეს გამოხატავს, მაგრამ კიდევ უფრო მწვავედ ვლინდება ეს შეუსაბამობა საჯარო უფლების სფეროში. აქ ცალკეულ პიროვნებას უპირისპირდება სახელმწიფო ხელისუფლება მთელი თავისი ძალითა და იძულების საშუალებით, რომელიც ცალკეული პიროვნების ინდივიდურ ძალას ძლიერ აღემატება. ყოველი ცდა პიროვნების საჯარო უფლების იდენტიფიცირებისა მის ინდივიდურ ძალასთან უიმედო იქნებოდა იმის გამო, რომ ამგვარი ცდა გარდუვალად მივიყვანდა ამ უფლების აშკარა არსებობის შესაძლებლობის სრულ უარყოფამდე. ჩვენ ზედმეტად გვეჩვენება ამ თეორიაზე დაწერილებით შეჩერება. მოტანილი მაგალითები საქმარისი თვალსაჩინოებით გვეჩვენებს თავის უსუსურობას იმ საკითხებში, რომლებიც სამართლის უდავო და ელემენტარულ ფენომენების ახსნას შეეხება.

შესაბამისად უფრო დასაბუთებულად ჩანს სხვა სახეობა ნების თეორიისა, რომელსაც ახალ დროში ბევრი ცნობილი ავტორი იზიარებს⁴⁰. ნების და ძალაუფლების ცნება ქმნის აქ აგრეთვე უმნიშვნელოვანეს ელემენტებს და ძირითად წინამძღვარს უფლების არსებობისათვის⁴¹. ეს უკანასკნელი, ზემოთ განხილული თეორიის საწინააღმდეგოდ, აქ ვერ იქნება გაიგივებული ცალკეული პიროვნების ინდივიდურ ძალასთან; ამ აზრით უფლებად უნდა ჩაითვალოს არა ნება თავისთავად, არამედ განსაზღვრული სახით სამართლის/*das objektive Recht*/ ან მართლწესრიგის მეოხებით "აღიარებული"⁴², "დაფუძნებული"⁴³, "დადასტურებული"⁴⁴, მინიჭებული ნება. ამით აღმოაჩინეთ ჩვენ აქ უფლების ცნების დეფინიციაში ორ განსხვავებულ ელემენტს; ნების ცნება და მართლწესრიგის ანუ სამართლის /*das objektive Recht*/ ცნება. ზემოთ მოტანილ განსხვავებულ ტერმინებს მაინც, რომელთა მეოხებითაც გამოიხატება ურთიერთობა ორივე აქ მოხსენიებულ ელემენტებს შორის, ერთი და იგივე აზრი არა აქვთ და ცალკეულ ავტორთა შესაბამისი თეორიები ამით სრულიად არ ემთხვევიან ერთმანეთს.

⁴⁰ შეად. Puchta, Pandekten, S. 29; Arndts, Pandekten, S. 21; H. Witte, Erörterungen zum Recht der Aktienvereine, in Goldschmidts Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht, VIII, S. 7; Bekker, für Lehre vom Rechtssubjekt: Genuss und Verfügung; Zwecksatzungen, Zweckvermögen und juristische Personen, in Jeringgs Jahrbücher für die Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Privatrechts, XII, S. 5; Windscheid, Lehrbuch des Pandektenrechts, I, S. 91, f; Hegel, Rechtsphilosophie, 2-te aufl. S. 111.

⁴¹ შეად. z.b. Witte, op. cit. S. 7: "Ohne Wille gibt es kein Recht" /ნების გარეშე არ არის სამართალი".

⁴² შეად. Canstein in der Grünhuts Zeitschrift für das privat-öffentliches Recht, Bd. V, S. 737, der das subjektive Recht als "der von der Rechtsordnung anerkannte und mit ihr Einklage sich befindende concrete Willendefinier. შეად. აგრეთვე Meinz, op. cit. S. 21 Droit romain I, p. 377.

⁴³ Arlnots, op. cit. S. 21: "... das Recht im subjektiven Sinne sei eine rechtliche Macht, eine durch das objektive Recht begründete Herrschaft des Willens einer Person in Ansehung eines Gegenstande S.

⁴⁴ Windscheid, op. cit. S. 91: "Recht im subjektiven Sinn, subjektives Recht] ist eine von der Rechtsordnung (Recht im objektive Sinn, objektives Recht) verliehene Willensmacht oder Willensverschrit concreten Inhalteru.

ყველა ამ თეორიის კრიტიკული განსჯა ამიტომაც იმ თვისით უნდა დაეწყოს, რომელიც ყველა მათგანისათვის საერთოა. როგორც ზემოთ ითქვა, ნების ცნების ჰიპოთეზა აუცილებელი ძირითადი ელემენტია უფლების /das subjektive Rechts/ არსებობისათვის, რომ ამგვარი ჰიპოთეზა საფუძველშივე ეწინააღმდეგება პოზიტიური კანონმდებლობის დეფინიციათა მთელ წყებას, რომ უფლება /die subjektive Rechte/ ძლიერ ხშირად აგრეთვე იმ სუბიექტებს მიეწერება, რომლებთანაც ძნელად თუ შეიძლება ვინმემ ნების არსებობა იყარაულოს, ამაზე იურიდიულ ლიტერატურაში⁴⁵ არაერთხელ გვხვდება მითითება. ჩვენ ზედმეტად მიგვაჩნია საყიფისის ამ მხარეზე შეჩერება. და მაინც იმ შემთხვევებშიც, სადაც სამართლის სუბიექტად ფიზიკური პირი გვევლინება, რომელსაც განსაზღვრული ნება აქვს, ადვილად შეიძლება დაკამტიციოთ, რომ ამ ნებას არანაირი ზეგავლენის მოხდენა არ შეუძლია ამ უფლებების არც მოცულობასა, არც “წარმოშობასა” ან “შეწყვეტაზე”. თავისუფლად შეგვიძლია მოვიტანოთ მაგალითები, სადაც სამართლის სუბიექტი თავისი ნების როგორც ასეთის, წინააღმდეგ გვევლინება: ასეთი იყო, მაგალითად, რომის სამართლის Jus civile-ს მიხედვით sui et necessarii heredes ანუ domestici heredes, იმ შემთხვევებში, სადაც სამემკვიდრეო ქონება /Erbgut/ hereditas domnosa იყო; მემკვიდრეობის უარყოფითი ხასიათი ხდიდა მის მიღებას სრულიად არასასურველს, თუმცა მემკვიდრე ვალდებულია მიიღოს მემკვიდრეობა, ესე იგი თავისი ნების საწინააღმდეგოდ გახდეს სუბიექტი განსაზღვრული უფლება-მოვალეობისა, რომლებიც სამემკვიდრეო მამულთან იყენენ დაკავშირებული. ადვილი შესაძენეია, რომ მოტანილ მაგალითებში ნების ელემენტი სრულიად არ ჩანს, მაგრამ შესაბამისი უფლებები აბსტრაქტირებულად მაინც არსებობენ⁴⁶.

ჩვენ განზრახ მოვიყვანეთ ეს მაგალითი კანონმდებლობიდან, რომელიც პერსონალური თავისუფლებისა და პერსონალური ნების ავტონომიის პრინციპის თანმიმდევრული გატარების იშვიათ ნიმუშს გამოხატავს. მაგრამ თუ გადავხედავთ თანამედროვე პოზიტიურ სამართალს, ადვილად შეიძლება შევნიშნოთ, რომ ნებისყოფის თეორია არა მარტო ცალკეული მაგალითების მიმართ ვერ ამართლებს, არამედ აგრეთვე თანამედროვე მართლშეგნებისა და კანონმდებლობის უღრმეს ტენდენციებსა და საკუთრივ თანამედროვე მართლშეგნების სულისა და კანონმდებლობის წინააღმდეგობრიობას გვიჩვენებს. პერსონალური თავისუფლება და პერსონალური ნებისყოფის თვითგანსაზღვრა კი არ ქმნიან აქ ძირითად წანამძღვარს, რომლითაც პოზიტიური კანონმდებლობა უფლების შექმნისას /beim Aufbau der subjektiven Rechte/ ხელმძღვანელობს; პირიქით, ამოსავალ პუნქტად აღიარებული უნდა იქნეს აქ სწორედ ის იდეა, რომ ყოველი უფლება ერთსა და იმავე დროს გვევლინება განსაზღვრულ სოციალურ ფუნქციად, განსაზღვრულ მოვალეობად საზოგადოების

⁴⁵ შეად. Ihering, Geist, III, S. 321; Ihon, Rechtsnorm u. Subjektives Recht, S. 220 ff; Demung, Pandekten, I, S. 87; E. Roguin, La Regie de droit, p. 85.

⁴⁶ Im Römischen Rechte kann man auch einen umgekehrten Fall anführen, wo bestimmte Personen, die Vollkommenen einen Willen beizien, nämlich die sklaven, Eigentum (Peculium) besaßen “worüber sie in gewissen Grenzen verfügten ohne das ihnen irgend eine Rechtsfähigkeit zuerkannt wurden. vrgl. I. S. Gambarof, “kursus der bürgerlichen Rechtes”, Bd. I, S. 373; Becker, Goldschmidts Zeitschrift; Demburg, Pandekten, P. S. 86-87.

მიმართ, რომლის შესრულება სამართლის მხრივ ამ უფლების მატარებლის სუბიექტური ნების უზრუნველყოფას კი არა, განსაზღვრული საზოგადოებრივი ცხოვრების მიღწევას ისახავს მიზნად. ამ თვალსაზრისით ნების დოგმა გვეკლინება დღეისათვის მოძველებულ ანაქრონიზმად, რომელიც არა მხოლოდ სამართლის შესაბამის თეორიებს⁴⁷, არამედ საბაძვროვე პოზიტიურ კანონმდებლობასაც⁴⁸ მკვეთრად ეწინააღმდეგება. და თუკი სამართლის თეორიების მკინიერული ღირებულება იმით განიზომება, თუ რამდენად ემთხვევა ეს თეორიები პოზიტიური სამართლის დეფინიციებს, მაშინ ნების თეორიის პრესტიჟიც სრულიად ეცემა სწორედ მისი უწინარობის გამო იმ დეფინიციების ახსნის საკითხში, რომლებიც გამოხატულია ზემოთ დასახელებულ საკანონმდებლო განსაზღვრებაში.

შემდეგ ჩვენ შეგვიძლია მრავალი მაგალითის მოტანა როგორც რომაული, ისე თანამედროვე პოზიტიური სამართლიდან, სადაც ნების ქონა – არქონას არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს შესაბამისი უფლების არსებობისათვის. ასე, მაგალითად, იმ ქვეყნებში, სადაც არჩევნებში მონაწილეობა საეაღდებულოა, უფლება მოცემულ შემთხვევაში, ამრიგად, უფლება არჩევნებში მონაწილეობისა ხშირად ზოგიერთი კონკრეტული ამომრჩევლის⁴⁹ ნების წინააღმდეგაც არის მიმართული.

საბოლოოდ ძნელი არ არის იმის დამტკიცება, რომ ფსიქოლოგიური ელემენტები, რომლებსაც ჩვენ ინდივიდის სულიერ ცხოვრებაში ვნახულობთ, და უფლებები, რომელთა მატარებლადაც ეს ინდივიდი გამოდის, ერთმანეთს არ ემთხვევა. ზუსტად აღნიშნავს ამის გამო ადოლფ რაინახი: “არაფერი არ არის უფრო საიმედო, ვიდრე ის, რომ მე მეტად ვაღიდეებულად შემეძლოს ვიგრძნო თავი, იმის გარეშე, რომ ვაღიდეებულება ნამდვილად არსებობს, და რომ მორე მხრივ შემიძლია მქონდეს უფლება იმის გარეშე, რომ ყოველ წაშში ვიგრძნო მე თავი უფლებამოსილად. აქ უკვე საკსებით ნათელი ხდება, თუ როგორ უსუსურია ყოველი თეორია, რომელიც შეეცდება უფლება (Anspruch) და ვაღიდეებულება ფსიქოლოგიურად განიხილოს, ვინაიდან უფლება ან მოვალეობა ყოველთვის რაღაც ერთი სახისა უნდა იყოს. ამიტომ ჩვენ თითქმის შესაბამისი განცდები უნდა გვექონდეს. მაგრამ ასეთი განცდები შესაძლოა ჩვენ ვერ აღმოვაჩინოთ. შეიძლება აგრეთვე თავიდანვე ითქვას, რომ ეს მათ არც შეიძლება მოგვცენ. კიდევ ერთხელ გაუუსვათ ხაზი: უფლება და მოვალეობა შეიძლება უცვლელი

⁴⁷ შვად. Z.B. Comto, Systeme de politique positive, 1890, t. I, p. 361; Duguit, L.Ktat, Le droit objectif et la Loi positive, 1901, ch. I-II; desselben “droit social, droit individuelle et transformation de L.ktat, Hugo Ginzheimer “Grundzüge des Arbeitsrechts”, 1921, S. VI; Nussbaum, das neune deutschen Wirtshafts recht, 1922, S. 2-3; Hedermann, Das bürgerliche Recht u. die neue zeit, 1919, S. 12; desselben “Die Umwandlung des Eigentumsbegriffs in “Recht und Wirtschaft” N10, 1922; “Die Bedeutung der neuen Verfassung Für das bürgerliche Recht”, “Deutsche Juristenzeitung”, 1919, S. 772; Mayer, über die nächtigen Aufgaben der Justizgesetzgebung “Deutsche Juristenzeitung”, 1919, S. 616; Pokrowsky, “Grundprobleme des bürgers ichen Rechts” < 1917, Tal, “der Arbeitsvertrag”, II, S. 120, 1918; Goichlbarg, Das Wirtschaftsrecht der RSFSR, Bd.I., 61-65.

⁴⁸ Zivikodex, d.SSRG, Art'I und die entsprechen S. den Artikel in den Kodexen der RSFSR, USSR, BSSR; die Deutsche Konstitution, Art, 153, 155, 156.

⁴⁹ Andere Beispiele vergl. bei Magasiner, Allgemeine Lehre vom Staate, 1922, S. 77.

დარჩეს, მაგრამ ამ სახის განცდები არ იყოს”⁵⁰.

ნებისყოფის თეორიის სერიოზული დაცვა ყველა შემთხვევაში დასახელებული საყვედურებისაგან მეტად საძნელო ამოცანად გვეჩვენება. ჩვენ მიჩვეული ვართ მართლწესრიგი, რომლის ელემენტებს უფლებები წარმოადგენენ, წარმოვიდგინოთ რაღაც დადგენილად, რაღაც ისეთად, რომელიც სახელმწიფოებრივი ერთობის /einer Staatsgemeinschaft/ ყოველი ცალკეული წევრის კონკრეტული და ინდივიდუალიზებული განცდებისაგან დამოუკიდებელია. ნებისყოფის თეორია შეუძლებელს ხდის დადგენას მართლწესრიგის ზოგიერთი ზოგადი ელემენტისა, რომელთა არსებობა ცალკეული პიროვნების განცდისაგან დამოუკიდებელი იქნებოდა იმით, რომ მას სიმბიოზის ცენტრი ცალკეული ინდივიდის ინდივიდუალიზებული განცდების სფეროში გადააქვს. ამ თვალსაზრისით ვერც იმის ახსნა ვერაფერს გვიშეუძლია, რომ სამართლის სუბიექტის ნება მხოლოდ ობიექტური სამართლის მიერ “დაფუძნებული”, “მინიჭებული” ან “აღიარებული” უფლებების არსებით ელემენტად იქნეს განხილული; ყველა სხენეულ ტერმინს, თუ მათ დაწვრილებით განვიხილავთ, ექნებათ უფრო ხატოვანი, ვიდრე ზუსტი, მკაცრი, მეცნიერული მნიშვნელობა, ძნელია იმის წარმოგვჩვენება, თუ როგორ შეუძლია /ობიექტური/ სამართალს ინდივიდუალიზებული ნების დაფუძნება ან მისი მინიჭება. გასაკვებად გვეჩვენება მართლწესრიგის მიერ აღიარებული ნებისყოფის ცნება; მაინც ორიდან ერთი უნდა ვაღიაროთ: ან ნება ყველა შემთხვევაში ისეა აღიარებული, როგორც ის ყოველი ინდივიდის სიცოცხლეშია და ამ სიცოცხლის სხვადასხვა მომენტში კონკრეტულად არსებობს და მაშინ ქრება სრულიად მართლწესრიგის ცნება, რადგანაც წარმოუდგენელია ერთი და იგივე მართლწესრიგის ან სამართლის ნორმის მიერ კონკრეტული ნების დაუსრულებელი სხვადასხვაგვარი აღიარების შესაძლებლობა; ანდა, პირიქით, არა ნება თავისთავად, არა კონკრეტულად მოცემული ნება, არამედ განსაზღვრული ნების მიმართულება ან, უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, ობიექტური მართლწესრიგის მიერ აღიარებული განსაზღვრული ნების შინაარსი; მაგრამ ასეთ შემთხვევაში ნებისყოფის თეორია de facto გაუქმდებოდა, სახელდობრ, იმ საფუძველზე, რომ ნების შინაარსი ან, სხვაგვარად რომ ვთქვათ, იგივე რაზედაც ნებისყოფის აქტი არის მიმართული, თვითონ ნასურვები /das Gewollte selbst/ არ არის რაღაც ფსიქიკური, სულიერი ცხოვრებისაგან დამოუკიდებლად არსებული.

§5. ასეთი მოკლე ის მოსაზრებები, რომლებიც შეიძლება მოყვანილი იქნეს უფლების სტრუქტურის წინააღმდეგ ნებისყოფის თეორიიდან გამომდინარე. ეს მოსაზრებები არსებითად შეიცავს უმთავრესად იერიზის მიერ შექმნილი ინტერესის თეორიის ყველა ნიშანს, თუ ასეთი მტკიცება ერთი შეხედვით შეიძლება საეჭვოდ მოგვეჩვენოს, ეს აიხსნება მხოლოდ და მხოლოდ იმ მნიშვნელობათა სხვადასხვაობით, რომლებიც ინტერესის ცნებით გამოიხატება. აქ მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული ამ ტერმინის /dieses Ausdrucks/ ორი ძირითადი მნიშვნელობა. უპირველეს ყოვლისა, ინტერესის ცნებაში შეიძლება გაეიგოს რაღაც ობიექტური, ცალკეული პიროვნების ინდივიდუალიზებული განცდებისაგან დამოუკიდებელი. ამ თვალსაზრისით ლაპარაკობენ “სწორად გაგებულ ინტერესზე” ყალბად გაგებულის საწინააღმდეგოდ: ასეთი ურთიერთდაპირისპირება

⁵⁰ A.Reinach, Die apriorischen Grundlagen d. ps bürgerlicchen Rechtes, in Husserls Jahrbuch, Bd. I, TH, II, 2-er Abdruck, 1922, S. 696.

შესაძლებელია აშკარად მხოლოდ იმ წინამძღვრის არსებობისას, რომ მოცემული პიროვნების სუბიექტური თვალსაზრისები სასურველია არ დაიფაროს გარკვეულ შემთხვევაში იმით, რაც ნამდვილი ვითარების თვალსაზრისზე დაყრდნობით მის რეალურ ინტერესს გამოხატავს. მეორე მნიშვნელობა ინტერესის ცნებისა მოცულია იმით, რაც ერთსა და იმავე დროს ინდივიდის სუბიექტური თვალსაზრისიდან სასურველად ჩანს. ამ აზრით ინტერესი არის სწორედ ის, რაც მოცემული პიროვნების ინდივიდურ შეგნებაში ასეთად გვეჩვენება.

ინტერესის ცნების ამ ორი მნიშვნელობიდან რომელი შეიძლება გამოვიყენოთ უფლების სტრუქტურისათვის? გულდასმითი განხილვის შემდეგ აღმოჩნდება, რომ ინტერესის ცნების აქ უპირველესად მოხსენიებული მნიშვნელობა ამ მიზნისათვის არ გამოადგება. უფლებები, რომელთა ძირითადი შინაარსი ამ თეორიის თვალსაზრისით ინტერესს ქმნის, სამართლის ცალკეულ სუბიექტს ობიექტური მართლწესრიგის მიერ ენიჭება. De lege ferenda მუდმივად მოცემულ სამართლებრივ ორგანიზაციად დაჯგუფებული ცალკეული პიროვნებები იმ თვალსაზრისს უნდა მისდევდნენ, რომ უფლებებისა და მოვალეობების დანაწილება ამ სამართლებრივი ორგანიზაციის მილიან პიროვნებათა ნამდვილი, ობიექტური ინტერესების შესაბამისად ხდებოდეს. მაინც ადვილად შეიძლება იმაში დარწმუნება, რომ De lege lata უფლების დანაწილება სრულიად საწინააღმდეგო ფაქტორებისაგან არის განპირობებული, სახელდობრ, გათვალისწინებული უნდა იქნეს ის უღაგო ფაქტი, რომ ყოველი სამართლებრივი ორგანიზაცია მისი სოციალური სტრუქტურის აზრით კლასობრივი ორგანიზაცია არის, ორგანიზაცია კლასობრივი ბატონობისა, რომელშიც "სამართალშემოქმედებითი საქმიანობის" დროს სოციალურ ურთიერთობათა სამართლებრივი რეგულირების საკითხში განსაზღვრული კლასების ინტერესები უპირატეს /vorherrschend/ მნიშვნელობას იძენს. თუ უფლების შინაარსის, მასში განხორციელებული ინტერესის საკითხს შევხებით, ცხადი გახდება, რომ ყველა დანაგრული კლასის წარმომადგენელი თავისი რეალური ინტერესის სფეროში აღმოჩნდება. ამიტომაც სიყალბე იქნებოდა იმის მტკიცება, რომ შესაბამისი პიროვნების უფლება მის ნამდვილ და ობიექტურ ინტერესს ახორციელებს. ამით საკითხი მნიშვნელოვანი ზომით უკვე გადაწყდება იმ შემთხვევისათვის, სადაც ინტერესის ცნება თავისი სუბიექტურ-ინდივიდური თვალსაზრისით იქნება ალებული. რასაკვირველია, ჩვენ უკვე მიუთითეთ იმაზე, რომ ეს ყოველთვის არ მოიცავს მოცემული პიროვნების რეალურ ინტერესს. ასეთი გათიშვა არავითარ შემთხვევაში არ არის საყოველთაო და ნორმალური მოვლენა, ძნელი არ არის ისეთი შემთხვევის მოტანა, სადაც ინდივიდურად შეცნობილი ინტერესი ამავე დროს მოცემული პიროვნების რეალურ ინტერესსაც გამოხატავს. მაგრამ მაშინ ყველა დასკვნა, რომელიც ჩვენ გაუაყეთებთ ინტერესის ცნების ობიექტური მნიშვნელობისათვის, ასეთსავე მნიშვნელობას შეინარჩუნებენ ამ ცნების ინდივიდურ-სუბიექტური გაგების შემთხვევაშიც.

ეს მოსაზრებები ლოგიკურად გარდღეულია საკითხის სოციალ-პოლიტიკური თვალსაზრისით განხილვის დროსაც. იურიდიული და სოციალ-პოლიტიკური თვალსაზრისების აღრევის საყვედურს ჩვენ ადვილად ავიცილებთ იმაზე მითითებით, რომ საკითხის განხილვის ჩვენს მიერ შერჩეული წესი აქ განხილული თეორიის შინაარსის მეოხებით წინასწარ დაწერილად გვევლინება; ვინც უფლების პრობლემის ახსნას სამართლებრივი ორგანიზაციის წევრთა შორის ინტერესთა გამიჯნაზე მითითებით ფიქრობს, და უფლებები ესმის მხოლოდ და მხოლოდ ერთმანეთისაგან გამიჯნული ინტერესების გამოხატულებად, მას

საერთო წმინდა იურიდიული განხილვის სფეროდან სოციალ-პოლიტიკური თვალსაზრისის სფეროში გადააქვს. თუმცა წმინდა იურიდიული თვალსაზრისითაც თუ განვიხილავთ, არავითარ შემთხვევაში არ იქნება თეორია სრულყოფილი. ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ ინტერესს თავის სუბიექტურ-ინდივიდუალურ თვალსაზრისით “მხოლოდ მაშინ შეუძლია შექმნას უფლება, თუკი ის /ინტერესი/ სასურველად მოჩანს, და თუ მხოლოდ იმ პირობებისათვის არის სასარგებლო, რომელსაც ის სურს”. დუგუიტი აქედან საესებით სწორად დასკვნის, რომ თვალსაზრისი, რომელიც უფლებას იურიდიულად დაცულ ინტერესად მიიჩნევს, აუცილებლობით უნდა მოიცავდეს ნებისყოფის ცნებას და ამიტომაც მკვეთრი დაპირისპირება ნებისყოფის და ინტერესის თეორიებისა გადაჭარბებულად უნდა ჩაითვალოს⁵¹. ამიტომაც გასაგებია, რომ დასკვნები, რომლებიც ჩვენ ნებისყოფის თეორიის განხილვის დროს გაეკეთეთ, აქაც უნდა იქნენ გამოყენებული. არსებობს კიდევ სხვა მოსაზრებებიც, რომლებიც განსაკუთრებით შეეხება ინტერესის თეორიას.

უძრავლეს შემთხვევაში უფლების თეორიები აშუქებენ მხოლოდ და მხოლოდ იმ უფლებათა არსს და სრულიად აუხსნევენ ტოვებენ ამ უფლებების შესაბამისი მოვალეობების ცნებას. ამრიგად, ჩვენ შეგვიძლია მხოლოდ ცალმხრივი თეორია მივიღოთ, თეორია, რომელსაც არ შეუძლია მოგვცეს ერთიანი პრინციპი როგორც უფლების, ისე მისი შესაბამისი მოვალეობისა. მაგრამ ამავე დროს ამ ცნებების /ესე იგი უფლებისა და მოვალეობის ცნებების/ კორელაციურობას თავისთავად მივყავართ იმ აზრამდე, რომ ამ ცნებათა ახსნა არ შეიძლება მოხდეს მოწყვეტილად და ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად; კორელაციურობა მუდამ იმავე მიუთითებს, რომ შესაბამისი ცნებები ერთმანეთთან ლოგიკურად აუცილებელია; და თუ ეს ასეა, მაშინ ნათელია, რომ ასეთი ცნებები მუდამ საყოველთაო მათი სინთეზით შემადრთებული პრინციპით უნდა აიხსნას. თუკი ახლა უფლებებს ისეთი ცნებების მეოხებით ავხსნით, რომლებიც შესაბამისი მოვალეობების ასახსნელად გამოუსადეგარი იქნება, მაშინ თავიდანვე უნდა ითქვას, რომ ჩვენ აქ ყალბ კონსტრუქციასთან გვექონია საქმე⁵². ეს სამართლის მეცნიერებაში ხშირად დაეიწყებოდა; უფლების არსის ახსნა გვევლინება აქ საქმარისად და მთელი საერთო ამოწურულად. ცნებათა კორელაციურობა არავითარ შემთხვევაში არ ნიშნავს მათ იდენტურობას; აქ არავითარი იდენტურობა არა გვაქვს შესაბამისი ცნებების შინაარსისა, რომლებიც შეგვაძლებინებდა ორივე ცნების ანალიზის ნაცვლად ერთ-ერთი ცნების ანალიზით შემოვფარგლულიყავით, პირიქით, ორივე ცნება შინაარსის მიხედვით ლოგიკურად ერთმანეთთან არიან დაკავშირებული, საიდანაც შეუძლებელია, რომ ისინი ერთმანეთისაგან სრულიად დამოუკიდებლად განვიხილოთ.

საყვედური, რომელიც აქ სამართლის მეცნიერების მიმართ გამოითქმის, მთელი თავისი მოცულობით მიმართულია აგრეთვე ინტერესის თეორიის წინააღმდეგ, შემდეგში ჩვენ შევეცდებით დაწვრილებით ავხსნათ ის საერთო, თუ რა ზომით უნდა იქნეს განხილული ინტერესი უფლების ცნების არსებით შემადგენელ ნაწილად. და მაინც ამისაგან დამოუკიდებლად უნდა ავხსნათ აგრეთვე ისიც, რომ ინტერესის ცნება უფლების შესაბამისი

⁵¹ Duguit, La Droit Social et le Droit individuel, p. 12 etsuiv; შუაღ. აგრეთვე Saleilles, p. 501; Kelsen, Hauptprobleme, S. 586.

⁵² E. Rougin, Laregle de Veott, p. 87; Sellinck, System d.subjt. sfentl. Rechte, 2-te Auf, S. 196; Kelsen, Hauptprobleme der Statsrechtslehre, 1911, S. 311-512, 568.

მოვალეობის არსის ასახსნელად სრულიად გამოუსადეგარია; ადვილი გასაგებია, რომ იმ შემთხვევაში, როცა ვინმე სამართლის სუბიექტის მიმართ განსაზღვრული მოვალეობების მატარებლად გვევლინება, მისი მდგომარეობა არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება გამოიხატოს როგორც დაქაფოფილება რაღაც თავისი საკუთარი ინტერესისა. შეიძლება ამაზე გვიპასუხონ, რომ უფლება იმ ფორმით, რომლითაც იერინგის აქ განხილული თეორია გამოიხატება, უბრალოდ ინტერესად კი არა, არამედ იურიდიულად დაცულ ინტერესად განისაზღვროს; მაგრამ იურიდიული დაცვის ცნება განსაზღვრავს არა მხოლოდ უფლებას, არამედ, თუ პირდაპირ არა, უკიდურეს შემთხვევაში, არაპირდაპირ მაინც სამართლებრივი მოვალეობის მქონე პიროვნების მდგომარეობასაც. ამ საყვედურს ჩვენ ასე უნდა ვუპასუხოთ: ცხადია, რომ ასეთ დეფინიციაში ორი განსხვავებული ელემენტი უნდა გავარჩიოთ: თვითონ ინტერესი და მისი იურიდიული დაცვა. პირველი ამ ელემენტთაგანი გვიჩვენებს, როგორც უკვე მოხსენიებული გვექონდა, რომ იგი გამოუსადეგარია სამართლებრივი მოვალეობის არსის ასახსნელად. გვჩრება ამით იურიდიული დაცვის ცნება, რომელიც გამოდგება საყოველთაო ახსნის პრინციპად როგორც უფლების, ისევე მოვალეობისთვისაც. მაგრამ, თუ დაწერილებით განვიხილავთ, ადვილად შეიძლება დაერწმუნდეთ, რომ უკანასკნელად დასახელებული ელემენტი უფლების არსის ასახსნელად სრულიად არასაკმარისად გვეჩვენება. ამ მომენტს განსაკუთრებით ნათლად უსვამს ხაზს საღივით. იერინგის თეორიის ნაყლზე როცა ლაპარაკობს, იგი აღნიშნავს: "...vous savez...qu'identifier le droit et l'interet qu'il aen Velie, c'est le confronde avec son objet... c'est montrer le but sans indi quer le mouyen de l'atteindre, ce mouen, direz-vous, c'est la protection juridique, implicitement, contenue, d' ailleuns, dans la definitien de Kering. mais c'est precisement cette identifikation du droit comme mayen quelconque de protection juridique qui en constiue le danger. des lors, en effet, tout mouen de protection juridique va devenir un droit subjectiv, procedes de police eu administratifs par exemple; car il y a bien de facons, dans leriche arsenal du droit objectif, de protege les interets dignes de protection. J l y a d'abord la repression penale, il y des interventions de policie, il y a des procedes de droit administratif. or, ce qui fait la caracteristique de tous ces procedes, ressortissant du droit public, C'est qu'ilis Laissent, soitn L'initiative, soit la mise en penvie, des moyens de protection, non pas au beneficiaire et a celut dont Z'interet est a en causa, mais a la communaute ellememe, representee par les pouvoirs publics. G'est le contraire de ce que l'on entend par L'expression de droits subjektifs, laquell fait allusion a des moyen de protection laisses a la fois a l'initiative et a l'autonomie des interesses".⁵³ თუკი ამით იურიდიული დაცვის ცნებას უფლების მოძღვრების სფეროში მხოლოდ დაცვის საშუალების მნიშვნელობას მივცემთ, "laissez \\\La fois \\\a l'initiative et a l'autonomie des interesses"; მაშინ ნათელია, რომ ხსენებული ცნება ამ თვალსაზრისით შეიძლება მიმართული იყოს მხოლოდ უფლებისადმი და ის ვერაფრით ვერ ახსნის სამართლებრივი მოვალეობის იურიდიულ ბუნებას. ამიტომაც ძალაში რჩება საყვედური, რომელიც ჩვენ ცოტა ზემოთ ინტერესის თეორიის წინააღმდეგ გამოეთქეით. მოდი მაინც განზუ დაეტოვოთ სამართლებრივი მოვალეობის არსის საკითხი; იქნებ შეუძლია ინტერესის თეორიას უკიდურეს შემთხვევაში უფლების მეცნიერულად დამაკმაყოფილებელი ახსნა მაინც

⁵³ R. Saleilles, De la personnalite juridique, 1910, p. 536-537.

მოგვცეს? ჩვენ ესეც შეუძლებლად გვეჩვენება. სამეცნიერო ლიტერატურაში არაერთხელ იქნა იმაზე მითითებული, რომ უფლება და ინტერესი ხშირად ერთმანეთს არ ემთხვევიან⁵⁴ და ამიტომაც ერთი მეორისაგან არ წარმოიშობა, შეიძლება მრავალი ფაქტი დავასახელოთ, რომლებიც სრულყოფილად დაგვიდასტურებენ, რომ გარკვეულ შემთხვევებში ისეთი პიროვნება გვევლინება სამართლის სუბიექტად, რომელიც ამ უფლების ფლობის გამო არავითარ უპირატესობას არ იპოვებს, მაგრამ, მეორე მხრივ, არიან ისეთებიც, რომლებსაც შესაბამისი უფლებების განხორციელება უპირატესობას ანიჭებს, თუმცა თვითონ არ არიან ამ უფლების სუბიექტები. ზუსტად შეინიშნავს ამის გამო სალიელი: "le droit positif nous offre des exemples varies de drits subjectifs appartenant \la d'autres qu'aux beneficiaires; et je ne parlie pas ist des cas de representation legale, qui constituent le phenomene inverse, le droit reetant au beneficiaire, al' oppse de celui qui en dispose. Meis je fais allusion a la plupartides varietes de proprietes d'affectation, en prenant le not au sens le plucs large et par exemple aus Li-beral; tes sub modo. le destinataire est le beneficiaire de lacharge; et cepedant, meme Jorsque la chage absorbe tout le benefise de la liberalite, c'est le donataire ou le legataire qui restens Jes suiets du droit".⁵⁵

სხვა მაგალითებს შორის ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით თვალში საცემია ინგლისური სამართლის ეგრეთწოდებული "ტრესტის"⁵⁶ იურიდიული სტრუქტურა. ჩვენ შეგვეძლო აქ არ გაგვეხილა ის თავისებურება, რომლებიც ახასიათებს ამ თავისებურ დაწესებულებას, და მიგვეითებინა იმათზე, რომლებიც ინტერესდებიან მაიტლანდის უპირატესი დებულებით; მაგრამ რომ ტრესტის იურიდიული ბუნება არ შეიძლება ინტერესის თეორიის მეოხებით აიხსნას, ამაზე ლიტერატურაში არაერთხელ იქნა მითითებული⁵⁷. ყველა ხსენებული მოსაზრება შეიძლება უცვლელად გადაგვეტანა უფლების თეორიის სხვა ფორმულირებებზე, რომლებსაც ჩვენ იერინგთან ვნახულობთ და უფლების როგორც იურიდიულად დაცული ინტერესის თვალსაზრისისაგან როგორღაც განსხვავდებიან; ამ მეორე ფორმულირებაში უფლების არსებით მომენტად იერინგი მიიჩნევს არა ინტერესს, არამედ დამაყოფილების იურიდიულ უზრუნველყოფას⁵⁸. თუ ინტერესის ცნება თავის სუბიექტურ-ინდივიდუარი თვალსაზრისით წარმოგვიდგება, მაშინ შეგვიძლია ვამტკიცოთ, რომ ინტერესი და განსაზღვრული საკითხის გამოყენების უზრუნველყოფა ერთმანეთს მნიშვნელოვანი ზომით ფარავენ; რასაკვირველია, მნელი არ არის იმის გაგება, რომ სარგებლობის შესაძლებლობის მოთხოვნა განსაზღვრული პიროვნების მიერ ერთდროულად ყოველთვის წარმოქმნის ამ პიროვნების ინტერესს, სიმწელები, რომლებზეც ჩვენ ზემოთ მიუთითებდით, ამიტომაც რჩება უფლების ცნებისათვის გამოყენების უზრუნველყოფის აზრით. აქაც არ შეიძლება აგრეთვე აგვეხსნა ფაქტები, სადაც სამართლის სუბიექტები ისეთი პიროვნების სახით გამოდიან, რომლებიც ამ უფლებებისაგან არავითარ უპირატესობას არ იღებენ. მეორე მხრივ, არიან ისეთებიც, რომლებიც, თუმცა თვითონ არ არიან

⁵⁴ Gambaroff I. S. "Kursus des Zivilrechts", Bd.I, S. 374, Ausg. 1911.

⁵⁵ Salleilles, op. cit.p. 537-538.

⁵⁶ შედ. Maitland, Trust und Korporation, in Grünhuts Zeitschrift fur d.privat und öffentliche Recht der Gegenwart, 1905, S. I.f.

⁵⁷ შედ. Z.B. Salaiilles, op. cit. p. 611.

⁵⁸ ორივე ფორმულირება იერინგთან ერთსა და იმავე ადგილას არის მოტანილი; თვალსაჩინოა, რომ იერინგი ორივე გამოთქმას ერთნაირ მნიშვნელობას ანიჭებს. შედ. Geist, III, S. 328.

შესაბამისი სამართლის სუბიექტები, მაგრამ გამოყენება უზრუნველყოფილი აქვთ. ამ აზრით გამოყენების მომენტი უფლების არსის ახსნისათვის ისეთივე უვარგისია, როგორც ინტერესის მომენტი⁵⁹. განსაკუთრებით ნათლად გამოდის ეს დღის სინათლეზე საჯარო-სამართლებრივი ურთიერთობის სფეროში. სინამდვილის სრული დამახინჯება იქნებოდა იმის მტკიცება, რომ ის უფლებები, რომელთა მატარებლადაც სახელმწიფო საჯარო სამართალში მისი ორგანოს სახით გვევლინება, წინამძღოლის პერსონალური ინტერესის გამოხატვას ემსახურება და მათ გარკვეულ სიყვითლად ინდივიდური გამოყენებით დაქმყოფილების შესაძლებლობებს მისცემს; რომ თანამედროვე ადმინისტრაციულ სისტემაში გაბატონებული ძირითადი პრინციპი, საჯარო სამსახურის პრინციპად იქცევა, ამით საფუძველშივე იქნება განადგურებული⁶⁰. ზემოთ მოტანილი მაგალითები სრულყოფილად ადასტურებენ უჭველ განსხვავებას, რაც სამართლის სუბიექტია და Destinataires-ის ესე იგი არა სუბიექტის ცნებათა შორის არსებობს; ისინი ნათლად გვიჩვენებენ, რომ უმრავლეს შემთხვევაში, რომლებიც უშუალოდ პოზიტიური კანონმდებლობიდან არის აღებული, სამართლის სუბიექტები ასეთი უფლებების ქონის შედეგად არაეითარ უპირატესობას არ იძენენ. შეიძლება მაინც მოვიტანოთ ამის საწინააღმდეგო მაგალითებიც; ჩვენ მხედველობაში გვაქვს აქ ისეთი შემთხვევები, სადაც მოცემული პიროვნების ან პიროვნებათა გაერთიანებისათვის ადმინისტრაციის დადგენილებით, საკანონმდებლო აქტით ან უბრალო არაიურიდიული ფაქტით სარგებლობის შესაძლებლობაა მოცემული ისევე, როგორც გარკვეული უფლებების განხორციელების შედეგად მესამე პირისა, რომელთა სამართლის სუბიექტად იგი არ გვევლინება. ეს არის შემთხვევები ეგრეთ წოდებული სამართლის რეფლექსური მოქმედებისა. საჭიროა გავიხსენოთ, რომ სწორედ თვითონ იერინგმა პირველმა მოახდინა ამ შემთხვევათა სპეციალური იურიდიული ანალიზი და მათ მთელი მონოგრაფიაც მიუძღვნა. და მაინც სიბნელები, რასაც ეს ფაქტები იერინგის თეორიას უქმნიან, მაინც არ არიან აღმოფხვრილი. ყველაზე უფრო ნათლად ეს კელზენმა გვიჩვენა, საიდანაც ჩვენ შესაბამის ადგილებს მთლიანად მოვიტანთ აქ:

“უფლების იერინგისეული დეფინიცია – ამბობს კელზენი – რომელიც ინტერესის მატერიალური მომენტის გვერდით, დაცვის ფორმალურ მომენტსაც შეიცავს, მარცხს განიცდის არა მარტო იმიტომ, რომ იერინგი ისეთ უფლებას აღიარებს, რომელიც არ შეესაბამება არაეითარ კონკრეტულ ინტერესს, არამედ იერინგი თავის საკუთარ დეფინიციანზე თვითონვე ამბობს უარს იმით, რომ მას არცერთი სამართლით დაცული ინტერესი არ მიაჩნია უფლებად”. იგი ამბობს: “არა ყველა კანონი, რომელიც, ინტერესს იცავს, უქმნის დაინტერესებულ პირს უფლებას”, და უშუალო კავშირში ამასთან აღნიშნავს იგი უფლებას, როგორც, ამ დაცვის სამართლებრივი მოთხოვნილების დაქმყოფილებას. ამით შეიძლება გავიგოთ სარჩელი /actio/ და ეს სრული გაუგებრობაა, რატომ შემოიფარგლა იერინგი ამ დებულებაში უფლების ცნების ფორმალური ელემენტით. ეს დებულება აშკარა წინააღმდეგობაშია იერინგის საკუთარ დეფინიციასთან; მასთან უშუალო კავშირში

⁵⁹ Ihon, Rechtsnorm und subjektives Recht, 1878, S. 289: “სამართლით დაცული სიტყვის დაქმყოფილება არასდროს არ მოეკუთვნება სამართლის შინაარსს”.

⁶⁰ über das Prinzip des öffentlichen Dienstes, Hauriou, Précis de droit administratif, 5-eme ed, 1914, p. 11-12.

ამბობს იერინგი: “კანონი, რომელსაც წარმოების გარკვეული დარგის ინტერესისათვის დაცვითი ბაჟი შემოაქვს, მოაქვს მეწარმეთათვის მოგება, ის ხელს უწყობს, იცავს მათ თავიანთ საწარმოში და მაინც არ ანიჭებს მათ არავითარ უფლებას”. თავისი დეფინიციით იერინგს სჯერა, ეს ფაქტი იმით მოიყვანოს შესაბამისობაში, რომ იგი ამბობს: “აქ გვაქვს მხოლოდ შიშველი რეფლექსური მოქმედება, ურთიერთობა, რომელსაც სამართალთან ყოველგვარი მსგავსება აქვს, მაგრამ ასეთივე გულმოდგინებით მისგან გამოთიშული უნდა იქნეს”.⁶¹ ეს გათიშვა იერინგისათვის, რასაკვირველია, მაინც არ რჩება სავალდებულოდ. როცა იგი ამტკიცებს, სახელმწიფო კანონს იღებს სინამდვილეში თავისი ინტერესისათვის, რომელიც აქ, რასაკვირველია, მეწარმისათვისაც ხელსაყრელია, მაშინ აქ არავითარი განსაკუთრებული ნიშანი არ არის დაცვითი ბაჟის კანონისა, რადგანაც ყოველი კანონი შეიძლება გამოცემული იქნეს როგორც საზოგადოების /Gesamtheit/ /და არა სახელმწიფოს, რომელსაც, როგორც იურიდიულ პირს, არავითარი ფსიქიკური ინტერესი არა აქვს, ისე ცალკეული ადამიანის ინტერესისათვის. საბოლოოდ იერინგი ახასიათებს ამ “რეფლექსურ მოქმედებას” იმით, რომ იგი ამბობს: მეწარმეს არა აქვს არავითარი პრეტენზია დაცვითი ბაჟის კანონის აღსრულებისა, ამ კანონის გამოყენება მათი ნების თუ არანებისაგან სრულიად დამოუკიდებელია, ის მხოლოდ და მხოლოდ შესაბამისი ხელისუფლების საქმეა. უნდა დავეთანხმოთ იმას, რომ განსხვავება სამართლით დაცულ ინტერესსა, რომელიც უფლებას გულისხმობს, და იმ ინტერესს შორის, რომელიც არ არის უფლება, შესაძლებელია დაცვის ფორმაზე დამყარებით, რომ დაცვას დამოკიდებულება საკუთარ ნებასა და უნებობაზე, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, არსებითად უფლების კერძო სარჩელია. ეს თვალსაზრისი იერინგს ფაქტიურად დასაწყისში ჰქონდა შემუშავებული. მაგრამ თავისი ნაშრომის შემდგომ გამოცემებში, ალბათ საჯარო სამართლის თეორიის ძლიერი დაწოლით, უფლების ცნების actio-საგან განთავისუფლების გამო გადაწყვიტა მან, შეეცვალა ძველი თვალსაზრისი. კატეგორიული დაყრდნობით საჯარო უფლების არსებობაზე, რომელსაც არავითარი სარჩელი არ უშველის, აცხადებს ის: “კერძო სარჩელი და უფლება ამრიგად, ერთმანეთს არ ემთხვევა” მაგრამ ამით ის ხელახლა დგება იმ კითხვის წინაშე, თუ საკუთრივ სამართლით დაცული ინტერესი, რომელსაც ის უფლების მნიშვნელობას აძლევს, როგორ განსხვავდება იმისაგან, რომელიც მხოლოდ რეფლექსური მოქმედება არის. და იერინგი ამბობს: “მე ვხვდავ განმასხვავებელ ნიშანს ინდივიდუალური სამართალდარღვევის კონსტატირების შესაძლებლობაში”. ახლა ეს ნიშნავს, ზუსტად რომ ვთქვათ, აშკარა *circulus vic iohannis*! ასეა ეს, ვინაიდან კითხვაზე, თუ როდის გვაქვს უფლება ანუ ინდივიდუალური სამართალი, მზად არის პასუხი: როცა შეიძლება დარღვეული იქნეს უფლება! მაგრამ იერინგი ალბათ სრულიადაც არ ფიქრობს იმას, რაც მან თქვა: მას ალბათ მხედველობაში არ ჰქონდა არავითარი ინდივიდუალური “სამართალდარღვევა”, არამედ გულისხმობდა ინდივიდუალური ინტერესის დარღვევას. ეს გამომდინარეობს შემდეგი დებულებიდან: “თუკი მფარველობითი ბაჟი სწორად არ იქნება დამოყენებული, მაშინ მართო განსაზღვრული ფაბრიკანტი ან ფერმერი კი არ დამარადდება, არამედ კანონის დარღვევის შედეგად ზარალს ნახავს ყველა – მთელი საზოგადოება განუსაზღვრელად. მაგრამ სრულიად სხვაგვარად მოხდება,

⁶¹ Lhering, Die Reflexwirkungen oder die Rückwirkung rechtlicher Tatsachen auf dritte Personen, in den Jahrbüchern für die Dogmatik, X, S. 245 ff.

თუკი ვინმე საკუთარ საარსიენო უფლებას არ გამოიყენებს ან თავისთვის აღუკვეთავს თავისუფლებას” და ა.შ. ამ კრიტერიუმის უსუსურობა თავიდანვე აშკარაა. თუკი ვინმე ბაჟის დაცვის კანონის ცუდი გამოყენებით თავის მალაინდივიდურ ინტერესს დარღვეულად განიცდის, ეს მაინც მუდამ იქნება *quæstio facti*, რომელიც თავიდანვე სრულიადაც არ არის გამორიცხული; ყოველი პროტესტი ფაბრიკანტის ან ფერბერის მხრიდან კანონის დარღვევის საწინააღმდეგოდ საბაჟოს ხელისუფალთა მიერ აუცილებელს ხდის მიღებას ინდივიდური სამართალდარღვევისა და ამით უფლების დარღვევისა იერიზის აზრით. მაგრამ იერიზი ისევ აყენებს უხეშ ფიქციას! იგი *præsumier*/ მარტივად როგორც არარსებულად ვარაუდობს იმას, რასაც იგი იურიდიულად ირევეანტურად თვლის, იგი ამტკიცებს, ეს არის არა ყოფიერების სამყაროში, სინამდვილეში, ვინაიდან „ა“ მას თავის კონსტრუქციაში არ შეუძლია გამოიყენოს. ფაქტიურად ეს პროცესი ამტკიცებს მხოლოდ იურიდიულ *უმნიშვნელობას* */juristische Bedeutungslosigkeit/* ინტერესს მომენტისა თვითონ იერიზს თეორიისათვის. მაგრამ ფიქცია, რომელიც არღვევს მიკონსტრუქციას, მით უფრო მკვეთრად მოქმედებს, რაც უფრო გაეათანადოვლებს სამეურნეო ცხოვრების ფაქტებს! უბრალოდ უაზრობა იქნებოდა, არაფერი გვეთქვა ინდივიდურ დარღვევაზე, თუკი მაგალითად, საბაჟო კანონის დებულებათა საწინააღმდეგოდ ერთ მუხლს გაეათავისუფლებდით ბაჟისაგან, რომელიც მხოლოდ ერთ ფორმას ან ერთ კარტელს შეეხება. ვინც იმ მრავალრიცხოვან სიძნელეს იცნობს, რომლებიც ამ საფუძველზე საბაჟო სასწახურებს წარმოექმნებათ, მას, რასაკვირველია, აზრადაც არ მოუვა, რომ აქ უარყოფს არსებობას და უდარებს ინდივიდური ინტერესის დარღვევას. ის ფაქტი, რომ საბაჟო კანონი უამრავ ფაბრიკანტს შეეხება, ასე, მაგალითად, თუ მუხლი, რომელსაც ბევრი ფორმა შეიმუშავებს, ან საეხებით არ აწესებს ან ძალიან დაბალ ბაჟს აწესებს, არ არის საფუძველი იმისათვის, რომ უარი ვთქვათ აქ ინდივიდური ინტერესის დარღვევაზე! აქ იმავე უფლებით უნდა ითქვას, რომ უთვალავი ინდივიდური ინტერესია დარღვეული, ანდა შეიძლება დარღვეული იქნეს, როგორც მაგალითად, საარჩევნო წესრიგის დარღვევისას მრავალი ამომრჩევლის საარჩევნო სიებში შეუტანლობის მეოხებით შეიძლება ვილაპარაკოთ ინდივიდური ინტერესების დარღვევაზე. იერიზი ცდება, როცა მას საბაჟო კანონის დაცვის ცუდ გამოყენებასთან დაკავშირებული შესაძლებლობა, უთვალავი ინდივიდური ინტერესის დარღვევისა, გამოჰყავს დარღვეული ინტერესის განუსაზღვრელობისა და ნაკლოვანი ინდივიდურობიდან⁶².

ამით გვინდა ჩვენ დაკამთავროთ იერიზის თეორიის კრიტიკული მიმოხილვა. აქ არ შეუდგებით უფლების მოძღვრების სფეროში არსებული იმ თეორიების საგანგებო განხილვას, რომელთა არსი ისეთი ძირითადი ელემენტების სხვადასხვაგვარ კომბინაციაში გამოიხატება, რომლებსაც ჩვენ ნების და ინტერესის თეორიაში აღმოვაჩენთ⁶³. შეიძლება უკვე *apriori* ვივარაუდოთ, რომ სიძნელები, რომლებზეც ჩვენ ზემოთ ამ თეორიების ცალკეული განხილვის დროს მივუთითეთ, თავის მნიშვნელობას იმ შემთხვევაშიც ინარჩუნებენ, როცა უფლების არსის ახსნა არა მარტო ინტერესს ან ნებას ცალკეულად, არამედ ამ ელემენტების გარკვეულ გაერთიანებასაც ედება საფუძველად.

⁶² H. Kelsen, Hauptprobleme der Staatslehre, S. 578-581.

⁶³ Bernatzik, Kritische Studien über den begriff der juristischen Person und über die juristische Persönlichkeit der Behörde insbesondere, Arch. f. öffentl. Recht, Bd. v, S. 169 ff; Sellinck, System d.Subjek. öffentl. Rechte.

მეორე მოწაკვეთი

§1. ამოსავალ წერტილად ჩვენი ნაშრომისა ჩვენ მივიღეთ სამართლებრივი ურთიერთობის ცალკეული ელემენტების ანალიზი. უპირველეს ყოვლისა, შეგვეძლო ჩვენ მიგვეთითებინა უფლებისა და მისი შესაბამისი მოვალეობის ცნებებზე, როგორც სამართლებრივი ურთიერთობის უდავო ელემენტებზე. მაგრამ უდაობა ამ ელემენტებისა იმით გამოიხატება, რომ უკვე შიშველი ცნებით სამართლებრივი ურთიერთობისა ლოგიკური აუცილებლობით, ესე იგი არა უბრალოდ გამოცდილების ან დაკვირვების საფუძველზე, არამედ *a priori* იგულისხმება როგორც უფლების, ასევე მოვალეობის ცნება; ყოვლად შეუძლებელია სამართლებრივი ურთიერთობა ერთ-ერთი ამ ელემენტთაგანის გარეშე მაინც წარმოვიდგინოთ. მეორე მხრივ, ნათელია, რომ აქ მოხსენიებული ნორმალური მოქმედება თავისთავად /*Selbstverständlichkeit*/ დასახელებული ელემენტების არსებობის აუცილებლობაზე მხოლოდ სამართლებრივი ურთიერთობის ცნებაში მიუთითებს; მაგრამ ასევე უდავოა ის, რომ ამ ფაქტზე მითითების მეოხებით სამართლებრივი ურთიერთობის ცნებაში შემავალი ელემენტების არსის საკითხი არ შეიძლება გათვალისწინებული იქნეს უფრო მეტად დაწერილმანებულად. ამიტომაც სრულიად გასაკებია, რომ ჩვენ სამართლებრივი ურთიერთობის დანარჩენი ელემენტების ანალიზი, სახელდობრ, სამართლის სუბიექტისა, უფლებისა და მისი შესაბამისი მოვალეობის მიხედვით უნდა მოვახდინოთ; ამ თვალსაზრისით თუ წარმოვიდგენთ, არ შეიძლება ეს საკითხი გადაწყდეს შიშველი მითითებით სამართლებრივი ურთიერთობის ცნებაში ზემოთ დასახელებული ელემენტების არსებობის აუცილებლობაზე; სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტის ცნებასთან კავშირში მოთხოვის იგი, პირიქით, უფლებისა და მისი შესაბამისი მოვალეობის არსის ახსნას. ორი მამოძრავებელი საფუძველია ამ თვალსაზრისით გადაწყვეტი. ერთი მხრივ, თავისთავად გასაკები ჩანს: სამართლებრივი ურთიერთობის სუბიექტის ცნება თავისი არსებითი შინაარსით იმით არის დამახასიათებელი, რომ ის განსაზღვრულ ურთიერთობაში დგას უფლებასთან; ამიტომაც შეიძლება მხოლოდ ამ უკანასკნელის ახსნის მეოხებით როგორც ამ ურთიერთობის არსის, ისე იმ საკითხის გადაწყვეტა, თუ ვინ იქნებოდა სამართლის სუბიექტი; მეორე მხრივ, შეიძლება აგრეთვე სამართლებრივი ურთიერთობის ცნება თვითონ თავისი ძირითადი შინაარსის მიმართ მხოლოდ უფლება-მოვალეობის არსის აღმოჩენის მეოხებით ყოფილიყო ახსნილი.

ზემოთ ნათქვამით ჩვენ შევეცადეთ გვეჩვენებინა ის სიძნელეები, რომლებიც გვხვდება უფლების წმინდა ფსიქოლოგიური გაგების გზაზე¹. ვფიქრობთ, ძირითადი ნაკლი უფლების მთელი მოძღვრებისა ის არის, რომ უფლების ცნების მთავარი შინაარსი იმ სხვადასხვა ელემენტებში უნდა ვეძიოთ, რომლებსაც ჩვენ ინდივიდის სულიერ ცხოვრებაში აღმოვაჩინებთ; არავითარ ეჭვს არ იწვევს, რომ ჩვენ სულიერი ცხოვრების მოვლენათა ყველაზე უფრო დაწერილობითი და ფაქტობრივი ანალიზითაც კი ვერასოდეს ვერ შევძლებთ უფლების მსგავსი რაიმეს აღმოჩენას, არამედ ვნახავთ მხოლოდ ინდივიდურ-ფსიქოლოგიურ განცდას ამ

¹ რომ ინტერესის თეორიაც იმავე "ფსიქოლოგიზმით" არის დაავადებული, როგორც ნების თეორია. ამაზე უკვე იყო ლიტერატურაში მითითებული. შედ., მაგალითად, Kelsen, op. cit. S. 573-577; ... "ინტერესი არის წმინდა ფსიქიკური ფაქტი და ამგვარი /აქ იგულისხმება იერინგის თეორია/ ინტერესის თეორია იქნებოდა საეკლესიო მაგალითი უჩვეულო თანმიმდევრულობისათვის ფსიქოლოგიის სფეროში დაბნეული იურისპრუდენციისა".

უფლებებისა; მაგრამ რომ ეს ორივე მომენტი, უფლება და ინდივიდურ-ფსიქოლოგიური განცდა ამ უფლებისა, მეკეთრად არიან ერთმანეთს მოწყვეტილი, ამას საკმარისი სიცხადით ვეჩივებებს ის, რომ თითოეული ეს მომენტი განცალკევებით და ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად შეიძლება არსებობდეს. შეიძლება მოუიყვანოთ იმის მრავალი მაგალითი, როცა უფლების განცდა სრული უეჭველობით დასტურდება ამ უფლების ნამდვილად არსებობის გარეშე; ყოველი სასამართლო პროცესი, რომელზედაც პროცესის მონაწილე მხარეთა უფლება-მოვალეობის საკითხი განიხილება, მთავრდება ერთ-ერთი მხარის სასარგებლოდ, და ასეთ შემთხვევაში სასამართლოს გადაწყვეტილება მუდამ იმის დამადასტურებელია, რომ ერთ-ერთი მხარე თავის უფლებას შეცდომით აკიჟებდა /irrig aufgefasset hat/ და რომ მისი ინდივიდურ-ფსიქოლოგიური განცდა მისთვის სამართლებრივ პრეტენზიას ობიექტურად სრულიადაც არ ეთანხმება. ეს ორი მომენტი რომ ყოველთვის ერთმანეთს ემთხვეოდეს, მაშინ სამართლებრივი დეა და მისი სასამართლო განხილვა სრულიად შეუძლებელი და, მამასადამე, საჭიროც არ იქნებოდა; სწორედ ამ მომენტების გათიშვა /auseinandergehen/ ააშკარავებს შესაბამისი უფლებამოვალეობის ობიექტურად, ნამდვილად არსებობის აუცილებლობას და უპირისპირებს მათ ცალკეულ პიროვნებათა ინდივიდურ შეხედულებებს. მეორე მხრივ, არცთუ იშვიათია ამის საპირისპირო შემთხვევები, როცა სრულიად უეჭველობით, უდავოდ მოცემულია რაიმე უფლება, მაგრამ არა გვაქვს შესაბამისი ინდივიდურ-ფსიქოლოგიური განცდა, von Roguin-ის ზუსტად შენიშვნის თანახმად "le propre titre peut ne pas user de sa propriete, meme ne pas la connaitre sans cesser de la posseder"². ამის ნიშნად გამოდგება იმ პირის უფლება, რომელსაც ნების გამოვლენის უნარი საერთოდ არ გააჩნია, მაგალითად, უფლება, რომელიც მინიჭებული აქვს ჯერ კიდევ დაუბადებელ ბავშვს. ყველა მოტანილი მაგალითი საკმარისად დამაჯერებელია იმის საჩვენებლად, რომ უფლება, ერთი მხრივ, და ინდივიდურ-სულიერი განცდა, მეორე მხრივ, ერთმანეთთან ურთიერთობაში incommensurable და გარკვეული აზრით ინდიფერენტული სიდიდეებია; ყოველ ამ მომენტს აქვს თავისთავადი და განცალკევებული არსებობა. და როცა სამართლის ამ თეორიის განვითარების მსვლელობაში, რომლის მოძღვრება იმდენად მნიშვნელოვანად არის განვითარებული, რომ უფლებები სულიერი ცხოვრების განსაზღვრულ ელემენტებთან არის დაკავშირებული, მაშინ მიზნები ამისა ამ თეორიების შინაგან მეცნიერულ სრულყოფილებაში კი არა, წმინდა პოლიტიკური ხასიათის მამოძრავებელ საფუძველში უნდა ვეძიოთ.

წმინდა მეცნიერული თვალსაზრისიდან გამომდინარე, მოძღვრება, რომელიც ინდივიდს მიაწერს უფლებას და ისეთი თანდაყოლილი უფლების არსებობას აღიარებს, ადამიანს რომ არ შეიძლება წაერთუას, უფლება, რომელიც ადამიანის ბუნებიდან გამომდინარეობს და მისი, როგორც განსაზღვრული სულიერი არსების თვისებას წარმოადგენს, იმგვარ მნიშვნელოვან დაბრკოლებებს აწყდება, რომ ის სრულიად მიუღებელი უნდა იქნეს. ამავე დროს, ასეთი წარმოდგენებისაგან, ბუნებითი სამართლის მოძღვრების ბატონობის დროიდან რომ განვითარდა, არსებითად არ განსხვავდებიან ის თანამედროვე მოძღვრებები, რომლებიც უფლების არსს ინდივიდის სულიერი ცხოვრების ელემენტებში ხედავენ.

ამრიგად, უფლება არ არის ის თვისება, რომელიც ჩვენ სულიერი ცხოვრების შემქმნელ

² Koguin, La regle da droit, p. 92; შეადარეთვე Reinach, Die apriorischen Grundlagen des Bürgerlichen Rechts, S. 696; Kelsen, op. cit. S. 574.

სხვადასხვა ელემენტებში შეგვიძლია აღმოვაჩინოთ. რაში მდგომარეობს აბა ამ ცნების ჭკმარტივი შინაარსი?

§2. იმისათვის, რათა საკითხს სწორად მივუდგეთ, უნდა მივაქციოთ ყურადღება შემდეგ გარემოებას: ზემოთ ჩვენ მივუთითეთ იმაზე, რომ უფლება წმინდა კორელაციური ცნებაა, რომელსაც მხოლოდ მაშინ აქვს აზრი, როცა ჩვენ მისი შესაბამისი მოვალეობის არსებობას ვივარაუდებთ; უფლება, რომელიც არ ემთხვევა არავითარ მოვალეობას, კარგავს ხასიათს იურიდიული ცნებისა და თავისი რეალური განხორციელების დროს იქცევა შიშველ ძალად, შიშველ იძულებად, რასაც ერთი პიროვნება მეორის წინააღმდეგ იყენებს. ამიტომაც ნათელია, რომ მხოლოდ აქ მოხსენიებული კორელატურობის არსის ახსნის მეოხებით, მხოლოდ უფლებას და მის შესაბამის მოვალეობას შორის არსებული ურთიერთობის აღმოჩენის მეოხებით შეგვიძლია სწორად გავიგოთ უფლება-მოვალეობის ცნების შინაარსი; რადგან ეს ცნებები ერთმანეთისაგან მოწყვეტილად არ არსებობენ, და მათ შორის არსებულ ურთიერთობას ობიექტურად არსებული კავშირის ხასიათი აქვს, ამიტომ ეს ურთიერთობა აშკარად განხილული უნდა იქნეს როგორც რაღაც თვითონ ურთიერთობის ელემენტების შინაარსისაგან წარმოქმნილი; აქედან გამომდინარეობს აუცილებელი დასკვნა, რომ ჩვენ ეს შინაარსი მხოლოდ ურთიერთობების ბუნების აღმოჩენის მეშვეობით შეგვიძლია ავხსნათ.

ვიდრე ამ საკითხს მივუბრუნდებოდეთ, უნდა შევნიშნოთ, რომ ცნება კორელაციურობისა, რომელსაც ჩვენ აქამდე ვიყენებდით უფლება-მოვალეობას შორის ურთიერთობების ბუნების აღნიშვნისათვის, იმდენად ხელსაყრელია, რამდენადაც ამ ცნებასთან ჩვეულებრივ განსაზღვრული შინაარსია დაკავშირებული, რომელიც მთლიანად არ მოიცავს იმას, რაც უფლება-მოვალეობის ცნებაში უნდა ვივულისებოდით. ამაში შეიძლება ადვილად დავარწმუნდეთ კორელაციურობის ცნების უფრო ზუსტი ახსნის მეოხებით. რასაკვირველია, აგრეთვე ეს ურთიერთობა, ესე იგი ურთიერთობა კორელაციურობისა ისევე აუცილებელია, როგორც უფლება-მოვალეობას შორის არსებული ურთიერთობა. და მაინც აქ აღნიშნული აუცილებლობა ბევრ შემთხვევაში წმინდა ანალიტიკური ხასიათისაა; იგი წარმოიშობა არა ურთიერთობაში მყოფი ელემენტების თავისებური შინაარსიდან, არამედ ერთი ელემენტის ცნება თავისთავად მოიცავს უკვე ანალიტიკურად მეორე ელემენტის ცნებას. ასეთია, მაგალითად, ურთიერთობა ნაწილისა და მთელის ცნებათა შორის; კორელატურობა აქ უყრდნობა არა ამ ცნებათა შინაარსის თავისებურებას, ვინაიდან ჩვენ აქ ყოველი კონკრეტული შინაარსის აბსტრაქტიზების დროს კორელაციური ურთიერთობის დადგენა შეგვიძლია, არამედ ისინი უკვე წმინდა ანალიტიკურად მოცული არიან ყოველი აქ დასახელებული ცნებით; ნაწილის ცნება წმინდა ანალიტიკური თვალსაზრისით თავის თავში შეიცავს მთელის ცნებას და, პირიქით. ამიტომაც ამგვარი ურთიერთობის შემთხვევაში ეს უკანასკნელი ურთიერთობის ერთი ელემენტის შინაარსის წმინდა ანალიტიკური გზით ახსნის მეოხებით შეიძლება იქნეს დადგენილი.

მაგრამ სწორედ ეს პირობა არ არის საკმარისი იმ ურთიერთობისათვის, რომელსაც ჩვენ უფლება-მოვალეობას შორის აღმოვაჩინეთ. აქაც კავშირი /ამ/ ელემენტებს შორის ატარებს აუცილებლობის ხასიათს; თუმცა ეს არის აქ არა ანალიტიკური, არამედ, თუკი ჩვენ ჰუსერლის გამოთქმას გამოვიყენებთ, სინთეზური აუცილებლობა. ეს გამოთქმა იმ იდეის აღნიშვნას ემსახურება, რომ ურთიერთობისი და აუცილებელი ურთიერთობა

ელემენტებს შორის აქ ეფუძნება მათი შინაარსის თავისებურებას. რასაკვირველია, აქ ერთი ელემენტის ახსნა მეორის ახსნის გარეშე შეუძლებელია; თუცა ამის სრულყოფილად ახსნა იმით შეიძლება, რომ აქ აუცილებლობა კავშირისა ურთიერთობის ელემენტების შინაარსის თავისებურებიდან მომდინარეობს. მაგრამ აქ აუცილებელი კავშირიდან არ გამოდინარეობს (როგორც ეს ანალიტიური კორელაციურობის შემთხვევაში გვხვდება), რომ ერთის არსებობა მეორის ცნებაში “ანალიტიკურად დასაბუთებული” იქნებოდა. ეს არის, მაგალითად, სრულიად ნათელი, რომ ანალიტიკური აღმოჩენა უფლების ცნებისა არ გააძლევს საკმარის ნიშნებს, რომლებიც სამართლებრივი მოვალეობის დამახასიათებელი იქნებოდნენ ან პირიქით. ეს ამიტომაც სრულიად ნათელია, რომ კავშირის ამ ელ. უნტებს შორის არსებული აუცილებლობა წმინდა ანალიტიკური ხასიათისა კი არ არის, აქ იქნება ის ამ ელემენტების შინაარსის სხვა თავისებურებას ეფუძნება.

აქ გატარებული განსხვავება ურთიერთობის ელემენტების კავშირის ანალიტიკურ და სინთეზურ აუცილებლობას შორის ამავე დროს მიუთითებს იმ საფუძვლის განსხვავებულობაზე, რომელიც ამ აუცილებლობის ორივე შემთხვევაში განსაზღვრავს. ანალიტიკური აუცილებლობის თვალსაზრისით ჩვენ უკვე მივუთითეთ იმაზე, რომ იგი თავის ახსნას პოულობს შემდეგ ფაქტში: ურთიერთობის ყოველი ერთი ელემენტის ცნება ანალიტიკურად მოიცავს ელემენტის ცნებას. ამის საპირისპიროდ კავშირის სინთეზური აუცილებლობის შემთხვევაში მისი საფუძველი ურთიერთობის ელემენტების შინაარსის თავისებურებაში უნდა ვიპოვოთ. ამით მივიღეთ ჩვენ მანც მხოლოდ ამოსავალი წერტილი; ახლა კი უნდა შევედგეთ საკითხის შემდგომ გაღრმავებას.

პირველი, რაც ჩვენ უნდა შევნიშნოთ, ის არის, რომ აქ მხედველობაში მიღებული კავშირი მკაცრად ობიექტური ხასიათისაა; იგი არ არის რაღაც შემქმნელებელი სუბიექტისაგან მოტანილი, რაღაც შემქმნების სუბიექტურ ფორმებსა და პირობებზე დაფუძნებული, არამედ გამოსატყვის ობიექტურ, ონტოლოგიურ ბუნებას ნივთისა, იმას, რაც შეიმქმნება როგორც რაღაც ობიექტური, შემქმნებად რაღაც თავისთავად არსებული³. სწორედ ეს იდეა არის იმ მტკიცებაში გამოსატყვლი, რომ კავშირის სინთეზური აუცილებლობა თავის დასაბუთებას ნახულობს ელემენტების შინაარსის თავისებურებაში, ამ თავისებურების ახსნისათვის ჩვენ შეგვიძლია მივმართოთ იმ ნიშნების ანალიზს, რომლებიც ურთიერთობის ელემენტების შინაარსს გამოსატყვენ. ერთ-ერთ ძირითად ნიშნად უნდა განვიხილოთ ყოველი თითოეული ელემენტის დამოუკიდებლობა; ეს უკანასკნელი იმდენად არიან დამოუკიდებელი, რამდენადც ურთიერთობას თვითონ აქვს a priori აუცილებელი ხასიათი, და მოწყვეტილი და დამოუკიდებელი არსებობა ყოველი მათგანისა ერთმანეთისაგან მათი შინაარსის შინაგანი თავისებურების მეოხებით გამორიცხულია; ამ ელემენტების არსებობა მათი ურთიერთკავშირის გარეშე შეუძლებელია არა უბრალოდ de facto, არამედ a priori⁴.

³ Husserl, log. Unter S., II, S. 246.

⁴ Husserl, Log.Unter S., II, S. 235-36, 276.

⁵ აქ მხედველობაში მისაღები კავშირი არ მოიცავს მოვლენათა მიმდებარე კავშირს. ეს უკანასკნელი არის აუცილებელი გამოსატყვლება მოვლენათა კავშირისა დროში /in die Zeitfolge/; მაგრამ პირველი აღნიშნავს, პირიქით, საგნობრივ შინაარსზე დაფუძნებულ კავშირს, შუად ამისათვის აგრეთვე Husserl, Log. Unt.II, S. 223 ff; A. Pfänder, Logik, S. 283, რომელიც “ონტოლოგიურ წესრიგზე... საგნებისა” კავშირის კავშირის ცნებისაგან დამოუკიდებულებასა და მოწყვეტის გარეშე ლაპარაკობს.

ურთიერთობის ელემენტების აქ მითითებული დამოუკიდებლობა გვაძლევს ჩვენ შემდგომ ნიშანს, რომელიც როგორც ყოველი მათგანის შინაარსს, ისე აგრეთვე მათი ობიექტური მოცემულობის არსს გვიჩვენებს; თუკი ელემენტების დამოუკიდებლობა აქ იმით გამოიხატება, რომ ისინი განცალკევებულად და ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად არ შეიძლება არსებობდნენ, მაშინ აშკარაა: ამან უნდა მოგვცეს განსაზღვრული მთელი, რომელთანაც კავშირში ეს ელემენტები შეიძლება გამოვიდნენ.

§3. ზემოთ ჩვენ მიუთითეთ ამაზე, რომ აქ მხედველობაში მიღებული კავშირი ობიექტურად აუცილებელი ხასიათისაა; მაგრამ ობიექტური აუცილებლობა "ნიშნავს", როგორც ამას სწორად ამბობს კუსერლი, უმთავრესად სხეას არაფერს, გარდა ობიექტური კანონზომიერებისა, შესაბამისად ფიფიერებისა და საფუძელის ობიექტურ კანონზომიერებას⁶. იმ კანონზომიერი დამოკიდებულების საფუძველზე, რომელიც განმსჭვალავს მთელს, რომელშიც ცალკეული ელემენტები ურთიერთობისა გამოდიან როგორც დამოუკიდებელი ნაწილები, ეს ელემენტები შინაგანი და ობიექტურად აუცილებელი კავშირების მეოხებით არიან ერთმანეთზე გადაჯტკვეული; ურთიერთობის ელემენტების ერთმანეთზე დამოკიდებულება დაფუძნებულია აქ მთელში განმსჭვალულ კანონზომიერებაზე. აქედან აშკარაა, რომ მთელის ანალოზი ასეთ შემთხვევაში ლოგეურად განსაზღვრავს ურთიერთობის როგორც ცალკეულ ნაწილთა, ისე აგრეთვე მათ შორის არსებული კავშირის გაგებას.

დასვენებს, რომლებიც ჩვენ აქ მივიღეთ, უდიდესი მნიშვნელობა აქვს უფლება-მოვალეობათა პრობლემის ახსნისათვის. სწორედ სრული უგულებელყოფა თეზისისა, რომ ურთიერთობა უფლებასა და მოვალეობას შორის ობიექტურად აუცილებელი ხასიათისაა, არის წყარო მრავალგვარი შეცდომების უფლების მოძღვრებაში. ამ კავშირის მხედველობაში მიღებამ ბუნებრივად უნდა მიგვიყვანოს იმ აზრამდე, რომ უფლება და მოვალეობა თავიანთ არსებობაში ერთმანეთისაგან დამოუკიდებელი არიან; და ვინაიდან მათ შორის არსებული ურთიერთობა როგორც რაღაც სამართლებრივ სინამდვილეში უშუალოდ მოცემულის უარყოფა არ შეიძლება, მაშინ სამართლის მეცნიერება ამ ურთიერთობის აგებისათვის სხვაგვარ და, როგორც ეს ჩვენ გვეჩვენება, ყალბ გზას უნდა დაადგეს; დამოკიდებულება უფლებისა და მოვალეობისა იმაში კი არ უნდა იქნეს მონახული, თითქოს ისინი მუდმივად შეიძლება ვლინდებოდნენ მხოლოდ ერთმანეთთან კავშირში, როგორც ნაწილები მათგანვე შედგენილი მთელისა, არამედ იმაში, რომ თითოეული ეს ელემენტი წანამძღვრის სახით გულისხმობს "მატარებელს" /"Träger-s"/, რომლის თანახმად ურთიერთობა მათ შორის გაგებული უნდა იქნეს, როგორც შედეგი, რომელიც მხოლოდ უფლება-მოვალეობების მატარებელთა შორის წარმოქმნილი რეალური დამოკიდებულების წყალობით არსებობს. მატარებლის /"Trägerschaft"/ ცნებიდან აქ მოხსენიებული აზრით აუცილებლობით გამოზღინარეობს იდეა უფლებისა და მოვალეობის უწყვეტი კავშირისა პიროვნების ინდივიდურ განცდასთან; მაგრამ ამ ცნებებიდან ისევ ელი გამოზღინარეობს, რომ თავდაპირველად ერთმანეთისაგან დამოუკიდებლად ცალკეული პიროვნების სულიერი განცადების ფორმით არსებული უფლება და მოვალეობა მხოლოდ იმ შედეგში ეხებიან ერთმანეთს, რომელსაც თავდაპირველი და ობიექტურად აუცილებელი კი არა, არამედ მხოლოდ წარმოებული, გარკვეული. აზრით შემთხვევითი ხასიათი აქვს და უფლება-მოვალეობათა მატარებელთა შორის რეალური /wirklichen/ დამოკიდებულების მეოხებით

⁶ Log. Unt., II, S. 235.

განისწავლურებიან. საბოლოო აზრით აქედან გამომდინარეობს სამართლებრივი ურთიერთობის ცნების თავისებური სტრუქტურა, სახელდობრ, მისი გაგება როგორც პიროვნებათა შორის წარმოშობილი რეალური, სოციალური ურთიერთობისა, რომლის სამართლებრივი ბუნება იმით გამოიხატება, რომ ამ ურთიერთობის შემადგენელი ნაწილებია ინდივიდურ-ფსიქიკური განცდები უფლება-მოვალეობისა, რომლებიც პიროვნებებს შორის არსებულ ურთიერთობაში ვლინდება. ზემოთ ჩვენ ყველა აქ მოხსენიებული თეზისი საკმაოდ სრულად გავყარითყეთ. ჩვენ შევეძლია დაგვედგინა, რომ უფლების დაფუძნება ფსიქოლოგიური ელემენტის მეოხებით, რომელიც ინდივიდის სულიერ ცხოვრებაში აღმოჩნდება, ბევრ გადაულახავ სირთულეს აწყდება; ჩვენ ყურადღება მივაქციეთ აგრეთვე იმ გარემოებას, რომ სამართლებრივი ურთიერთობის გაგება რეალური ურთიერთობის აზრით, როცა მისი ელემენტები უფლებრივი პრეტენზიის /des Rechtsanspruches/ და მოვალეობის განცდების სახით ვლინდება, პრობლემის არა მარტო წმინდა იურიდიული თვალსაზრისით ახსნას ვერ იძლევა, არამედ მას საერთოდ არც კი ეხება. მაგრამ ჩვენ აქ ყველა ამ მტკიცებას ახალი თვალსაზრისით უნდა მივუდგეთ, რომ უფლებისა და მოვალეობის ცნებებს შორის ობიექტურად აუცილებელი და უწყვეტი /unlösbarer/ კავშირის არსებობა თვალსაჩინო და უდავოა. უფლება, რომელიც არავითარ მოვალეობას არ ემთხვევა, აღარ არის უფლება; ასეთი უფლება არასოდეს არ შეიძლება იურიდიულად იქნეს აღიარებული და კანონის მეშვეობით განხორციელებული. ფაქტიურმა განხორციელებამ მას არასოდეს არ შეიძლება მიანიჭოს სამართლებრივი ხასიათი, ვინაიდან იგი ასეთ შემთხვევაში ვლინდება როგორც შიშველი ძალა, ესე იგი როგორც წმინდა სოციალური და არა როგორც იურიდიული მოვლენა. სამართლებრივი მოვალეობის მომენტი სწორედ ის მომენტია, რომელიც სამართლის ცნების ძალის ცნებისაგან გამიჯვნის შესაძლებლობას იძლევა, რამდენადაც ეს მომენტი უფლების ცნების განსაზღვრის /დეფინიციის/ დროს ლოკურად აუცილებელია. იგივე უნდა ითქვას სამართლებრივი მოვალეობის მიმართაც; იურიდიულ ხასიათს იძენს იგი მხოლოდ მაშინ, როცა მისი შესაბამისი უფლება არსებობს. წინააღმდეგ შემთხვევაში ის უკვე სამართლებრივი კი არა, მორალური მოვალეობაა. აღიარება ორივე მომენტის ურთიერთშესაბამისი და აუცილებელი კორელაციურობისა აუცილებელი პირობაა უფლების ცნების მეცნიერული განსაზღვრის /დეფინიციის/ შესაძლებლობისა, ესე იგი მისი გამიჯვნისათვის, ერთი მხრივ, ძალის /Kraft/ ცნებისა, ხოლო, მეორე მხრივ, მორალური მოვალეობის ცნებისაგან. მაგრამ ასეთი აღიარება შეუძლებელი იქნება. თუკი გამოვალთ მატარებლობის თეორიიდან /Trägerschaftstheorie/ და აუცილებლობით გამოვიყვანოთ იქიდან სამართლებრივი მოვლენების წმინდა ფსიქოლოგიურ გაგებას; ასეთი გაგების დროს უფლება და მოვალეობა განიხილება როგორც ცალკეული ადამიანის სულიერ ცხოვრებაში იზოლირებულად არსებული და მათი აუცილებელი დამთხვევა სულ ბევრი თავისებური პარამონის /preetablie/ გზაზე შეიძლება იქნეს დადგენილი. რომ უფლებისა და მოვალეობის ცალკეული “მატარებლის” განცდაში ასეთი დამთხვევა არ არსებობს, შეიძლება დაეადანსტურით სამართლებრივი სინამდვილიდან აღებული ბევრი ფაქტის მეოხებით. როგორც, მაგალითად, ნებისმიერი სასამართლო პროცესი /მხარეთა აშკარა არაკეთილსინდისიერების შემთხვევათა გამოვლენით/ გვიჩვენებს, თუ როგორი სხვადასხვაგვარი წარმოდგენა შეიძლება ჰქონდეთ ცალკეულ პიროვნებებს ერთმანეთის უფლება-მოვალეობებზე; მიუხედავად ასეთი განსხვავებისა ჩვენ ყოველთვის ვანსხვავებთ უფლების განცდას თვითონ უფლებისაგან, ვინაიდან თვითონ

უფლების ასეთი გამოიყენების გარეშე მისივე განცდისგან არცერთი სასამართლო განხილვა /ძიება/ არ იქნებოდა შესაძლებელი. აქედან აშკარაა, რომ ურთიერთობა უფლებასა და მოვალეობას შორის უმრავლეს შემთხვევაში ცალკეული "მატარებლის" სულიერი ცხოვრების სურათს არ მოიცავს და რომ იგი დახასიათებული უნდა იქნეს არა, როგორც რეალური შეხება კონკრეტული პიროვნების სულიერ ცხოვრებასთან, არამედ, როგორც ურთიერთობა a priori აუცილებელი კორელატურობისა. ამ აუცილებლობის დასაბუთებას ეხმადვლით ჩვენ ურთიერთობის ელემენტების საგნობრივ შინაარსში და იმ კანონზომიერებაში, რომელიც მთელს განმსჭვალავს და ამ ელემენტებს, როგორც შემადგენელ ნაწილებს, მოიცავს. მთელის ცნება აქ გამომდინარეობს თავის თავიდან, თუკი ურთიერთობას უფლებასა და მის შესაბამის სამართლებრივ მოვალეობას შორის აუცილებლობის ხასიათი მიეწერება; ადვილი გასაგებია, რომ ასეთი ურთიერთობიდან სამართლებრივი ურთიერთობის ცნება თავისთავად უნდა გამომდინარეობდეს. თუკი საკითხს ამ თელსაზრისით მიუვადებთ, მაშინ აშკარა იქნება, რომ სამართლებრივი ურთიერთობები წარმოიშობა არა აქ მოხსენიებული ელემენტების შეხების მეოხებით, რომლებსაც ამ გაერთიანებამდე (vor dieser Vereinigung) დამოუკიდებელი არსებობა აქვთ, არამედ, პირიქით, ცალკეული ელემენტების ცნება მხოლოდ მთელის – ესე იგი, მოცემულ შემთხვევაში, სამართლებრივი ურთიერთობის – ცალკეულ ნაწილებად "დაშლის" /"Zerlegung"/ მეოხებით შეიძლება მიღებულ იქნეს. ერთი ქმნის მეორესთან ურთიერთობაში როგორც ლოგიკურ, ისე აგრეთვე ონტოლოგიურ ღირებულებას. აქ აღძრული საკითხის ამგვარი გაგების დროს როგორც მატარებლობის /Trägerschaft/ ცნება, ისე აგრეთვე უშუალოდ ამ ცნებიდან გამომდინარე ძირითადი იურიდიული კატეგორიების ფსიქოლოგიური ინტერპრეტაცია თავის აზრს კარგავს.

მატარებლობის ცნების, ესე იგი უფლებისა მოვალეობის აუცილებელი მატარებლის ცნების დაძლევის /Beseitigung/ შემდეგ გარდაუვალად მივიღებთ იმ დასკვნამდე, რომ უფლება /და მოვალეობაც/ თვისება კი არა, მხოლოდ და მხოლოდ ურთიერთობაა. ამ გამოთქმით აღვნიშნავთ ჩვენ არა მხოლოდ იმას, რომ უფლებაც და მოვალეობაც ორი არა დამოკიდებული /Unselbstständige/, ერთმანეთთან აუცილებელ ურთიერთობაში /რომელსაც ჩვენ ლოგიკური კორელატურობის ურთიერთობას ვუწოდებთ/ მყოფი ელემენტებია, არამედ აგრეთვე იმასაც, რომ ყოველი ამ ელემენტის ცნების ლოგიკური აზრი სწორედ ურთიერთობის ცნების მეოხებით საესებით ამოიწურება. ჩვენ ვწყვეტთ ამ ცნებებს პირველ და მეორე შემთხვევაში ერთმანეთისაგან, ვინაიდან ჩვენ თითოეულ შემთხვევაში განსხვავებულ აზრს ვაქსოვთ. პირველ მნიშვნელობაში აღვნიშნება, in abstracto ცალკეულად და იზოლირებულად აღებული, არა ურთიერთობის ელემენტების შინაგანი შინაარსი, არამედ, ასე ვთქვათ, მათი გარეგნული ყოფიერება, მათი ურთიერთდამოკიდებულების ხასიათი. ბუნებრივია, რომ ამ დამოკიდებულების ხასიათი ურთიერთობის ელემენტების შინაარსის მეოხებით განისაზღვრება. მაგრამ აქედან არ გამომდინარეობს ურთიერთობის შინაარსის სრული იდენტურობა თვითონ მისი ელემენტების შინაარსთან. პირიქით, აქ პირველსა და უკანასკნელს შორის შესაძენევი ზდება განსხვავება საპირისპირო ფორმაში განმაპირობებელსა და განპირობებულს შორის, რაც იმით გამოიხატება, რომ ერთ შემთხვევაში ურთიერთობის ცნებასთან ურთიერთობის ელემენტებს შორის არსებული გარეგნული კავშირი აღვნიშნება, ხოლო მეორე შემთხვევაში ეს კავშირი ურთიერთობის ელემენტებს შორის შინაგანი, იმანენტური აზრით გამოიხატება;

ერთ შემთხვევაში ამიტომაც ეს “შორის” ცნებასთან განუყრელად არის დაკავშირებული, რამდენადაც ეს ურთიერთდამოკიდებულება უკვე მოცემულ ელემენტებს აღნიშნავს, მეორე შემთხვევაში იგი აღნიშნავს ყოველი ელემენტის ცნების შინაგან ლოგიკურ არსებობას /Bestand/, რომელსაც ყოველი კავშირის გარეშე “შორისის” ცნებასთან თავისი საკუთარი აზრი აქვს. და მაინც არც პირველი, არც მეორე მნიშვნელობით ურთიერთობის ცნება არ ემთხვევა პიროვნებებს შორის /von Person zu Person/ არსებულ რეალურ ურთიერთობას; ჩვენ უკვე მიუვითითებ იმაზე, რომ რეალური ურთიერთობა პიროვნებებს შორის მხოლოდ იმ შემთხვევაში შეიძლება იქნეს დადგენილი, როცა ამ პიროვნებათა სულიერ ცხოვრებას შორის არსებობს განსაზღვრული შეხება, განსაზღვრული ურთიერთობა; ჩვენ ამავე დროს იმაზეც მიუვითითებ, რომ უფლება იქაც შეიძლება არსებობდეს, სადაც შესაბამისი სულიერი ცხოვრების არარსებობა უდავოდ ჩანს. ამის დამადასტურებელი მაგალითია ეგრეთ წოდებული აბსოლუტური უფლება; ამის დამახასიათებელი თავისებურება მდგომარეობს იმაში, რომ იგი ადგენს არა ცალკეული პიროვნების ან პიროვნებათა განსაზღვრული ჯგუფის, არამედ ყველა პიროვნების⁷ მოვალეობას, რომ ასეთ შემთხვევებში არ შეიძლება ლაპარაკი იყოს უფლება-მოვალეობის მატარებელთა შორის არსებულ რეალურ დამოკიდებულებაზე, და ამით აგრეთვე უმთავრესად შესაბამისი სულიერი ელემენტების რეალურ არსებობაზე. ამის გახსენება ზედმეტად მიგვაჩნია.

რაც ზემოთ უფლების /შესაბამისად მოვალეობის/ მიმართ ითქვა, სრულიადაც არ არის საკმარისი; საჭიროა შემდგომი ანალიზი, რამაც უნდა გვიჩვენოს არანაყლებ მნიშვნელოვანი მომენტი უფლების ცნებისა. ამოსავალ წერტილად უნდა მივიღოთ დამოკიდებულება, რომელიც ერთი მხრივ, უფლებასა და, მეორე მხრივ, ობიექტურ მართლწესრიგს შორის არსებობს. რომ ასეთი დამოკიდებულება ნამდვილად არსებობს, იმის მეოხებით მტკიცდება, რომ უფლების არაეითარნი დფინიცია არ შეიძლება საჭიროებდეს მასზევე მითითებას. არც ნების, არც ინტერესის თეორიის მიხედვით, როგორც უკვე ვთქვით, ასეთი გამონაკლისის გარეშე, არ ქმნის ნება ან ინტერესი თავისთავად უფლების “არსს”, არამედ ის იქნება მხოლოდ მასაში, როცა ის “აღიარებული” ან “დაცული” იქნება ობიექტური მართლწესრიგის მიერ. ძირითადი ამოსავალი წერტილის ზეგაყენებით ორივე თეორიას, ჩვენი აზრით, როგორც ელემენტებს შორის არსებული ურთიერთობის დადგენის, ისე თვითონ ურთიერთობის არსებითი შინაარსის დადგენის საკითხში, ყალბ დასკვნამდე მივყავართ. პირველმა ამ კითხვათაგანმა შემდეგი დებულების ზეგაყენებით – მხოლოდ ადამიანია სამართლის სუბიექტი – უნდა მიგვიყვანოს დასკვნამდე, რომ ჩვენთვის აქ საინტერესო ურთიერთობა არსებობს ობიექტურ მართლწესრიგსა და ფსიქიკურ პიროვნებას შორის; ამ დებულების თვალსაზრისით უფლება გვესახება ადამიანის როგორც ასეთისათვის რაღაც თანდაყოლილი⁸. ასე, რომ ობიექტური მართლწესრიგის როლი შემოიფარგლება ამ უფლების მხოლოდ უბრალო რეგისტრირებით.

⁷ Roguin, La regle de droit, p. 209 et suiv; Windscheid, Lehrbuch des Pandektenrechts, 6-te Aufl. I. S. 106; Stoble, Handbuch d. deutschen Privatrechts, III, S. 1-5; Merkel, Juristische Enzyklöpedie, S. 537-538.

⁸ ეს გამომდინარეობს “აღიარების” ან “დაცვის” ცნებიდან, რომლებმაც დაყენებული იყო ორივე თვალსაზრისიდან ობიექტურ მართლწესრიგსა და ფიზიკურ ინდივიდს შორის არსებული ურთიერთობა გამოსატყლი. ამაყარა, რომ აღიარება შეიძლება იმისა, რაც აგრეთვე აღიარების ან დაცვის წინ არსებობს.

მწელი არ არის მტკიცებებში, იმგვარი თეორიებისათვის ლოგიკურად რომ გარდაუვალია, რომლებიც უფლებას სულიერი ცხოვრების ცალკეულ ელემენტებთან აიგივებენ, დაეინახოთ ფარული ზეგავლენა ბუნებითი სამართლის თეორიისა, რაც ამის საფუძველზე უკვე გარკვეულ უნდობლობას აღძრავენ. სინამდვილეში აუხსნელი რჩება სამართლებრივი ცხოვრების ბევრი ფაქტი. თუკი სულიერ მოვლენებში უფლების "სუბსტანციურ" შინაარსს ვაღიარებთ, ამის ირგვლივ ჩვენ უკვე გვექონდა საუბარი წინა გვერდებზე. ამიტომაც აქ უნდობლად გვეჩვენება კიდევ ერთხელ ამ საკითხზე მსჯელობის გამართვა. მხოლოდ ზემოთ მოხსენიებული დებულების ირგვლივ – მხოლოდ ადამიანის სამართლის სუბიექტი – უნდა ითქვას ცოტა რამ. შემდეგ შეეცადებით ჩვენ დაწვრილებით დავასაბუთოთ იდეა, რომ პიროვნება იურიდიული აზრით არ მოიცავს მთლიანად ფიზიკურ პირს; რასაკვირველია, უამრავ შემთხვევაში სწორედ ეს უკანასკნელი გვევლინება სამართლის სუბიექტად. მაგრამ უდავოა აგრეთვე ის ფაქტიც, რომ სამართალი /objektive Recht/ ბევრ შემთხვევაში იქ არ აღიარებს სამართლის სუბიექტს, სადაც მხოლოდ ფიზიკური პირი იგულისხმება. სხვა შემთხვევაში კი, პირიქით, დაწესებულებას ან კორპორაციას, რომლებიც არ არიან ფიზიკური პირები, ობიექტური მართლწესრიგი იურიდიული პირის თვისებას ანიჭებს. მაგრამ თუნდაც პიროვნებების იმ წრითაც კი რომ შემოვიფარგლოთ, რომლებიც ერთსა და იმავე დროს იურიდიული და ფიზიკური პირები არიან. მაშინ მწელი არ უნდა იყოს იმის აღმოჩენა, რომ მათივე იურიდიული მდგომარეობა არავითარ ურთიერთობაში არ დგას თავისთავად თვისებასთან, რომელსაც ისინი როგორც ფიზიკური პირები ფლობენ, უფლების სხვადასხვა მოცულობა სხვადასხვა სამართლებრივი სფერო ცალკეულ პიროვნებათა, რომლებსაც ჩვენ თითქმის ყოველ სამართლებრივ სისტემაში ვხვდებით, თვალნათლივ განისაზღვრება არა ანატომიური, ფიზიოლოგიური თავისებურებების მეოხებით კონკრეტული "მატარებლისა", არამედ მოქმედი სამართლებრივი მოწესრიგების სისტემის ინდივიდუალური სტრუქტურის მეოხებით. სამართლის სუბიექტის თვისება არის ამით არა რაღაც ფიზიკური ინდივიდუალიდან, როგორც განსაზღვრული, დამოუკიდებლად არსებული ცენტრიდან წარმოქმნილი, რაღაც თანდაყოლილი (angeborenes), შინაგანად და განუყოფლად ამ ცენტრთან დაკავშირებული, არამედ რაღაც გარედან მოტანილი /auswärts hergebracht/ ობიექტური მართლწესრიგისაგან "მინიჭებული". თანაც მინიჭებული თვითონ იმ თვისებას როდი ემთხვევა, რომელიც ფიზიკურ პირს როგორც ასეთს, ესე იგი როგორც ფსიქოფიზიკურ პიროვნებას კი არა. არამედ ახასიათებს შესაბამისად მოქმედი სამართლის სისტემაში დადგენილ ძირითად პრინციპებს საზოგადოებრივი ურთიერთობის მოწესრიგებისა. სწორედ ეს პრინციპი სოციალური ურთიერთობების სამართლებრივი მოწესრიგებისა, რომელიც თავისი შინაარსის მიხედვით საზოგადოებრივი განვითარების სხვადასხვა საფეხურზე ძლიერ განსხვავებულია, უნდა იქნეს გამოყენებული უფლების არსის ახსნისათვის: სახელდობრ, იმპეტომაც, ვინაიდან სამართალი, რომლის ფესვები ადამიანის საზოგადოებრივ არსებობაში /Existenz/ დევს, არასოდეს არ შეიძლება იქნეს ახსნილი იმ თვისებებზე მითითებით, რომლებიც მხოლოდ ინდივიდუალური ცხოვრების დახურულ წრეში არსებობს?

თუკი იერინგის მტკიცებასაც მოვიშველიებთ, "ყოველი სამართალი... იმისათვის არის, რომ უზრუნველყოს ადამიანის რაიმე სიკეთე /Vorteil/, დაკმაყოფილოს მისი მოთხოვნილება,

⁹ Binder. Das Problem der juristischen Persönlichkeit, 1907, S. 43.

მის ინტერესებს, მიზნებს ხელი შეუწყოს¹⁰. ამის მიხედვით ცხადი იქნება, რომ ამ თვალთახედვით საკითხის განხილვის დროს ჩვენ საკუთრივ უფლების არსს კი არა, იმ მიზანს აღმოვაჩინეთ, რომელიც სამართლის მეშვეობით შეიძლება იქნეს განხორციელებული. ის, რომ ჩვენ აქ მისი ორი არსის მიხედვით იმ სხვადასხვა საკითხებთან უნდა გვეკონფეს საქმე, რომლებიც ცოდნის სხვადასხვა სფეროში დევს საქმარ სიცხადით ჩანს უკვე იქიდან, რომ, ერთი მხრივ, ერთიადიგივე მიზნები სხვადასხვა სამართლებრივი საშუალებებით შეიძლება მიღწეული იქნეს, მეორე მხრივ, იგივე სამართლებრივი საშუალებები სულ სხვადასხვა მიზნებისათვის შეიძლება იქნეს გამოყენებული¹¹. მაშინ, როცა ჩვენ მოვითხოვთ ამ ორი საკითხის მოწყვეტას, უნდა შევნიშნოთ, რომ მიზნის ცნება სამართლის ნორმის განვითარების სოციალური პირობების საკითხის ახსნისათვის განსაკუთრებით ღირებულია, ხოლო სამართლის არსის თეორიული გაშუქების დროს გამოუსადეგარი ჩანს. და სახელდობრ იმიტომ, რომ სამართალი მიზანი კი არა, მხოლოდ საშუალებაა განსაზღვრული მიზნის მისაღწევად¹².

სამართლის გაგება როგორც სისტემისა, რომელიც განსაზღვრული მიზნის მიღწევის საშუალებაა, გასაგებს ხდის იმ ფაქტს, რომ უფლება ხშირად არ არის დაკავშირებული ფიზიკურ პირთან. ამის ახსნა მდგომარეობს შემდეგში: ბევრი ამოცანა საზოგადოებრივ ურთიერთობათა სამართლებრივი მოწესრიგებისა მხოლოდ იმის მეშვეობით შეიძლება განხორციელდეს, რომ შესაბამისი /betreffender/ უფლებები იმ სუბიექტებს მიენიჭებათ, რომლებსაც არ გააჩნიათ ფიზიკური ეგზისტენცია; აქ იგულისხმება ეგრეთ წოდებული იურიდიული პირები. ასეთი მინიჭება უფლებებისა იმიტომაც არის შესაძლებელი, რომ ფიზიკური პირი ობიექტური მართლწესრიგის მიერ განიხილება არა მისთვის დამახასიათებელი იმანენტური თვისების აზრით, არამედ წმინდა გარეგნულად, როგორც საყრდენი წერტილი სისტემის საშუალებებისა, რომლის მეშვეობითაც კანონმდებლის მიერ დასახული მიზანი შეიძლება იქნეს განხორციელებული. ასეთი საყრდენი წერტილის როლი ასევე კარგად შეუძლია შეასრულოს იურიდიულმა პირმა, რამდენადაც ამისთვის არ არის აუცილებელი ის თვისებები, რომლებიც ფიზიკურ პირს, როგორც ფსიქო-ფიზიკურ არსებას ახასიათებს.

აქ ნათქვამიდან, რასაც ჩვენ შემდეგში კიდევ დაუბრუნდებით, გამომდინარეობს ის, რომ ობიექტურ მართლწესრიგსა და ფიზიკურ პირს შორის რეალურად /wirklich/ გარკვეული ურთიერთობა არსებობს. მაგრამ იგი არაუიოთარ შემთხვევაში არ არის შინაარსობრივად იდენტური იმ ურთიერთობებისა, რომელიც ჩვენ ობიექტურ მართლწესრიგსა და უფლებას შორის აღმოვაჩინეთ. ამაზე ის ფაქტიც კი მიუთითებს, რომ ურთიერთობა მეორე შემთხვევაში დგინდება წმინდა სამართლებრივ კატეგორიათა შორის, ხოლო პირველ შემთხვევაში, პირიქით, ურთიერთობის მხოლოდ ერთი ელემენტი /მართლწესრიგი/ ატარებს სამართლებრივ ხასიათს, მაშინ, როცა მეორე ელემენტი არაიურიდიულ მოვლენათა სფეროს მიეკუთვნება (Art gehört). ამ ორი სხვადასხვა სახის ურთიერთობის აღრვეით აიხსნება აგრეთვე ის, რომ როგორც ნების თეორია, ისევე აგრეთვე ინტერესის თეორია აქ ჩვენთვის საყურადღებო ურთიერთობას /ობიექტურ მართლწესრიგსა და უფლებას

¹⁰ Geist, III. S. 528.

¹¹ Geny, Methode d'interpretation et sources en Droit pelve positif, Pari S. 1899. p. 471.

¹² Binder, Das Problem der Juristischen Persönlichkheit, S. 57.

შორის/ განიხილავს ობიექტურ მართლწესრიგსა და ფიზიკურ პირს შორის არსებულ ურთიერთობად. სწორედ ამ აღრევის წყალობით ორივე აქ მოხსენიებული თეორია ელემენტების ურთიერთობის საკითხში, მოცემულ შემთხვევაში, ყალბ დასკვნამდე მიდის.

ზემოთ ჩვენ მიუთითეთ იმაზე, რომ ეს თეორიები აგრეთვე ურთიერთობის არსის საკითხშიც ყალბ დასკვნამდე მიდიან. რაზან ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში ურთიერთობის ხასიათი განისაზღვრება ურთიერთობის ელემენტების საგნობრივი შინაარსის მეოხებით, აშკარაა, რომ ყალბმა გაგებამ ურთიერთობის ელემენტებისა ზემოთ დასახელებულ თეორიებში ზემოქმედება უნდა მოახდინოს აგრეთვე ობიექტურ მართლწესრიგსა და უფლებას შორის არსებული ურთიერთობის ჭეშმარიტი არსის განსაზღვრაზე. ეს ურთიერთობა დასახელებულ თეორიებში დახასიათებული უნდა იქნეს ან აღიარებით ან დაცვით ურთიერთობად. ორივე გამოთქმა /beinde Ausdrücke/ გასაგები ხდება მხოლოდ ორივე თეორიაში მოცემულ აზრთა განსაზღვრულ სტრუქტურასთან კავშირში, რომელსაც ჩვენ ნაწილობრივ უკვე ზემოთ გავეცანით. უფლება ან უფლების ფაქტობრივი წანამძღვრები ნების /ნების თეორიის თვალსაზრისით/ ანდა ინტერესის /ინტერესის თეორიის თვალსაზრისით/ ფორმაში ობიექტურ მართლწესრიგს გარედან აქვს მიღებული. ამ უკანასკნელის როლი შემოიფარგლება მხოლოდ მათი აღიარებით ან მათი დაცვით. რასაკვირველია, ობიექტური მართლწესრიგი თვითონ განსაზღვრავს ვისი ნება უნდა აღიაროს და ვისი ინტერესი უნდა დაიცვას; მაგრამ იგი იმ აზრით არის შებოჭილი, რომ მას არ შეუძლია მხოლოდ ნება ან ინტერესი აღიაროს ან დაიცვას, უფლებების ფაქტობრივი და აუცილებელი წანამძღვრების აზრით. ამ დებულებებიდან თვითონ გამომდინარეობს, რომ იქ, სადაც ეს ფაქტობრივი ელემენტები გვაკლია, ასევე არ შეიძლება არსებობდეს არაეითარი უფლება. წინამდებარე გვერდზე ჩვენ აღნიშნული გვაქვს, რომ ეს შედეგი არ დასტურდება იმ მოვლენების მეოხებით, რომლებიც ჩვენ სამართლებრივ სინამდვილეში გვხვდება; აქ შეგვიძლია დავადანსტუროთ აგრეთვე უფლების არსებობა იმ შემთხვევაში, როცა არა გვაქვს ნება ან ინტერესი როგორც ამ უფლების შინაგანი მომენტები. ამით სადავო ხდება არა მხოლოდ უფლების როგორც იურიდიული არსის თვალთახედვით, ისე აგრეთვე შინაარსობრივად ნებასთან ან ინტერესთან გაიგივების შესაძლებლობა, არამედ აგრეთვე აღიარების ან დაცვის ცნებებში ობიექტურ მართლწესრიგსა და უფლებას შორის ურთიერთდამოკიდებულების განსაზღვრის შესაძლებლობაც.

სწორი გადაწყვეტა ამ საკითხისა /ობიექტურ მართლწესრიგსა და უფლებას შორის დამოკიდებულების ხასიათი/ დამოკიდებულია როგორც ობიექტური მართლწესრიგის ცნების, ისევე უფლების ცნების ზუსტ ახსნაზე. ამოსავალ წერტილად შეგვიძლია ჩვენ მივიღოთ ზემოთ შემუშავებული დებულება, რომ სამართალი თავის ერთიანობაში მიზანს კი არა, იმ საშუალებების გარკვეულ სისტემას გამოხატავს, რომლებიც საზოგადოებრივი ურთიერთობების კონკრეტულ-იურიდიული მოწესრიგებისათვის კანონმდებლის მიერ დასახული მიზნის განსაზღვრისთვის და არიან განსაზღვრული. ამ მიზნის განხორციელება ხდება სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მოცემული საფეხურისათვის საზოგადოებრივი ურთიერთობების შესაბამისი ფორმების დადგენის მეოხებით; თანაც იურიდიული გამოხატულება ამ ურთიერთობებისა ხდება უფლება-მოვალეობათა გარკვეული სისტემის შექმნის ფორმით, უფლება-მოვალეობისა, რომლებიც

სამართლებრივი ურთიერთობების კონცეფციაში იმანენტურად იქნებიან გაერთიანებული. ამ დებულებიდან გამომდინარეობს ბევრი დასკვნა, რომელთა განვითარებას ჩვენ აქ უნდა შევეცადოთ. სამართალი, რომელიც თავისი განსაზღვრებით გამოხატავს საშუალებების კომპლექსს, გულისხმობს განსაზღვრულ მიზნებს; ამ მიზნებს ჩვენ ვხედავთ საზოგადოებრივი ურთიერთობების მოწესრიგებაში და მათი განსაზღვრული მიმართულებების შექმნაში. ამ დეფინიციას უფლების პრობლემის სწორად განხილვისათვის უდიდესი მნიშვნელობა აქვს; აქედან გამომდინარეობს ის, რომ პრინციპი, რომელიც სამართალშემოქმედების სოციალური პროცესისათვის განმსაზღვრელია, ინდივიდური კი არა, საზოგადოებრივი ხასიათისაა. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, უშუალო მიზანი, რომელსაც სამართალშემოქმედება ისახავს, მდგომარეობს არა დაკმაყოფილებაში გაერთიანებული პიროვნებებისადმი (Vereinigung), ცალკეული პიროვნების ინდივიდური ინტერესისა მოცემულ საზოგადოებაში, არამედ განსაზღვრული ფორმის საზოგადოებრივი ურთიერთობების შექმნაში თავისთავად, ესე იგი თავისი შინაარსის მიხედვით საზოგადოებრივი ურთიერთობის მოწესრიგების ცნება არავითარ შემთხვევაში არ გულისხმობს თავის თავში ვისმეს რაიმე ინტერესის განხორციელების მომენტს; ამ ცნების აზრი ამოიწურება კონკრეტული საზოგადოებრივი ფორმების შექმნის სრულყოფის იდეის მეოხებით. მხოლოდ რეალური განხორციელება ამ ფორმებისა, მათი რეალური გარდაქმნა სოციალურ სინამდვილეში გამოიწვევს შემდგომად სოციალურ ეფექტს, ცალკეული პიროვნების ან ჯგუფების ინტერესის დაკმაყოფილებას; ასეთი რეალური განხორციელების შედეგად იქმნება ახალი რიგი სოციალური პროცესებისა, რომელთა შორის ფაქტობრივი განხორციელება კონკრეტული ინტერესისა ცალკეულ ელემენტად გვეკლინება. ინტერესის და ნების ძალა¹¹ კმნიან ამით არა მიზანს სამართლებრივი მოწესრიგების მოქმედი სისტემისა, არამედ წარმმართველ სოციალურ მომენტს /hergeleiteten sozialen Momente/ ამ სისტემის რეალური განხორციელების პროცესში. უშუალო მიზანი ამ უკანასკნელისა, რომელიც კონკრეტულ სამართლებრივ სისტემას თუ წერილობანებში არა, თავის ძირითად პრინციპებში მაინც განსაზღვრავს, მდგომარეობს მხოლოდ და მხოლოდ საზოგადოებრივი ურთიერთობების განსაზღვრული ფორმის შექმნაში. ამით, როგორც ეს ჩვენ გვეჩვენება, ნებისა და ინტერესის თეორია არა მხოლოდ, წმინდა იურიდიული თეალსაზრისით ხდება სადაკო, არამედ აგრეთვე თავისი ფუნდამენტური სოციალ-ფსიქოლოგიური წანამძღვრების მიხედვითაც, ხანდახან ნათლად გამოხატული, მაგრამ ზოგჯერ აგრეთვე მისი მარტვად ნაერაუდევი შინაარსი მდგომარეობს მტკიცებაში, რომ ერთადერთი და უშუალო მიზანი სამართლისა არის ცალკეული პიროვნების ნების ძალაუფლების უზრუნველყოფის შესაძლებლობა ან უკანასკნელის ინტერესის განხორციელება; ამ წანამძღვრის შესაბამისად კეთდება დასკვნა, რომ იურიდიული ფორმა იმ მიზნის განხორციელებისა, რომელიც უფლება-მოვალეობათა დადგენაში გამოიხატება, "ინტერესის აღიარების მეოხებით..." იქმნება; უკანასკნელ რგოლს ამ პაექრობისა ჩვენ იმ მტკიცებას ვუპირისპირებთ, რომ არსებითი (essenziale) მომენტი უფლებისა ნებაში ამ ინტერესში უნდა იქნეს დასახული. ამ უკანასკნელი მტკიცების

¹¹ შემდეგში ჩვენ შევეცდებით ვაჩვენოთ, რომ სოციალ-ფსიქოლოგიური თეალსაზრისით ნების მომენტსა და ინტერესის მომენტს შორის არა მხოლოდ არ არსებობდა პრინციპული ერთმანეთის გამომრიცხველი წინააღმდეგობა, არამედ, პირიქით, ისინი სოციალურ რიგში ერთმანეთს მოიხიზვენ და ურთიერთის აესებენ.

წმინდა იურიდიული შეფასება ჩვენ უკვე გვქონდა წინა გვერდზე აღნიშნული. ახლახან ნათქვამიდან გამომდინარეობს მხოლოდ ის, რომ აგრეთვე ძირითადი წინამძღვრები, რომლებიდანაც ეს დასკვნები კეთდება, არ შეესაბამება სინამდვილეს; ჩვენ ვხედავთ აქედან, რომ ინტერესი ან ნების ძალა /Willensmacht/ არ შეიძლება განხილული იქნეს უშუალო მიზნად სამართლებრივი წესრიგისა და რომ განხორციელება აქ აღნიშნული მომენტებისა /ნების ძალა და ინტერესი/ სოციალური ეფექტის თვალსაზრისითაც კი სამართლებრივი ფორმების განხორციელების დროს არ არის უშუალო, არამედ მხოლოდ წარმოებული ხასიათისაა და ზოგ შემთხვევაში სრულყოფაც კი შეიძლება აყლდეს /მაგალითად, nudum jus-ის შემთხვევაში/.

არანაკლებ მნიშვნელოვანია სხვა დასკვნაც, რომელიც გამომდინარეობს მართლწესრიგის გაგებიდან იურიდიული დამხმარე საშუალებების სისტემის აზრით საზოგადოებრივი ურთიერთობათა განსაზღვრული ფორმების შექმნისათვის. აქედან შეიძლება უკვე a priori დავასკვნათ, რომ მართლწესრიგი, როგორც მისი ძირითადი ელემენტების თვალთახედვით, ასევე მისი შინაგანი კანონზომიერების მიხედვით არ შეიძლება განსაზღვრული იქნეს როგორც რაღაც იმ საზოგადოებრივი ურთიერთობების შესაბამისად, რომლებიც თავისი რეალური განხორციელების დროს ადამიანის სოციალური ყოფიერებიდან მომდინარეობენ. ეს, სახელდობრ, იმიტომაც არის ასე, რომ ანტითეზისი საშუალება-მიზანი გულისხმობს როგორც განსხვავებას ორივე ჯგუფისა /ესე იგი, ერთი მხრივ, საშუალებებს მიუთვინებულ მოვლენები, მეორე მხრივ, მიზნის შემქმნელი მოვლენები/ მათი საგნობრივი შინაარსის მიხედვით, ასევე აგრეთვე განსხვავებას, რომელიც არსებობს თითოეული მათგანისათვის დამახასიათებელ /vorherschenden/ კანონზომიერებას შორის. თავისთავად აქ მოხსენიების საშუალებასა და მიზანს შორის არსებული წინააღმდეგობიდან გამომდინარე განსხვავების მეოხებით ჯერ კიდევ სრულიადაც არაფერია ნათქვამი ამ ჯგუფების წინააღმდეგობაზე სხვადასხვა განსხვავებული /ონტოლოგიური/ რიგებისადმი, მათი კუთვნილების აზრით. ორივე საგნობრივ ჯგუფს შორის შესაბამისად ღრმა განსხვავების დადგენის დროს მათი ონტოლოგიური დახასიათება ამოსავალ წერტილად უნდა მივიღოთ. ამ უკანასკნელი აზრით მართლწესრიგის გამიჯვნა რეალური საზოგადოებრივი ურთიერთობებისაგან იმით უნდა იქნეს დასაბუთებული, რომ სოციალური ყოფიერება ონტოლოგიურად უმთავრესად რეალურ ყოფიერებას ახასიათებს და მისი არსებობა უკანასკნელისათვის ძირითადი კაუზალური კანონზომიერების მეოხებით განისაზღვრება, მაშინ, როცა მართლწესრიგი, პირიქით, ონტოლოგიურად იდეალური ყოფიერების ფორმით ხასიათდება, რომლის შინაგანი კანონზომიერება გამოირიცხავს კაუზალობის პრინციპს. ამით წინააღმდეგობრიობა მართლწესრიგსა და სოციალურ ურთიერთობებს შორის საშუალებასა და მიზანს შორის არსებული წინააღმდეგობით კი არ ამოიწურება, რამდენადაც ეს წინააღმდეგობა ერთი და იმავე ონტოლოგიური რიგის მოვლენებს შორის არსებობს, რომელშიც მოვლენათა ყოველი ჯგუფის სპეციფიური კანონზომიერება /ესე იგი საშუალებასა და მიზანს შორის/ აუცილებლობით არის დაფუძნებული რიგის ძირითად კანონზომიერებაზე. არამედ ის არის გამოხატულება ძირითადი ონტოლოგიური წინააღმდეგობისა იდეალურს და რეალურს შორის და ამით, აგრეთვე მეორე ფუნდამენტურ კანონზომიერებათა შორის განსხვავებას გამოხატავს.

ასეთ დასკვნებთან კავშირით აიხსნება მართლწესრიგის როგორც მოქმედი სამართლებრივი ნორმების სისტემასა და რეალურ საზოგადოებრივ დამოკიდებულებათა ურთიერთობის გარეგნულად არსებული დიდი მნიშვნელობა. ჩვენ ამიტომაც აქ ერთი გადახვევა უნდა გავაკეთოთ, რათა სრულიად ზოგადად შევეხოთ ამ საკითხს.

ქვემოთ ჩვენ შევეცდებით დავასაბუთოთ, რომ დადგენა ამ ურთიერთობისა სამართალსა და სოციალურ ცხოვრებას შორის, ერთი მხრივ, ზოგიერთი სტრუქტურული ცვალებადობის მეშვეობით თვითონ მართლწესრიგში ხდება, მაგრამ, მეორე მხრივ, ეს ხდება ზოგიერთი ფაქტორით მოცემულობის ჩართვის მეშვეობით სამართლებრივი მოწესრიგების მექანიზმში. მაგრამ უთუოდ შესაძლებელია, რომ ძირითადად, წმინდა იურიდიულმა ელემენტმა მართლწესრიგისა ასეთი ცვალებადობის შემდეგ თავის ონტოლოგიურ არსებობაში არავითარი ცვლილება არ განიცადოს; ასეთი მოახლოება სამართლისა რეალურ სოციალურ მოვლენებთან ამიტომაც არა თუ არ აუქმებს ზემოთ განხილული ურთიერთობის საკითხს, არამედ აყენებს მას კიდევ უფრო მწკვივედ.

რომ ასეთი ურთიერთობა ნამდვილად არსებობს, ამაში ოდნავი ეჭვიც კი არ შეიძლება შეგეპაროს; ყოველი ახლად გამოცემული კანონი, რომელიც კონკრეტულ სოციალურ გარემოში შექმნილ პირობებს შეესაბამება, არა მარტო მიზნად ისახავს შექმნას ამ გარემოებაში საზოგადოებრივი ურთიერთობების ახალი ფორმები, არამედ “ქმნის” კიდევ ამას ნამდვილად და აძლევს ბიძგს ახალ სოციალურ პროცესებს. საკითხისადმი არასაკმარისი ყურადღების მიქცევის შემთხვევაში საქმე აქ შეიძლება ისე მოგვეჩვენოს, თითქოს თვითონ მართლწესრიგი თავისი რეალური განხორციელების დროს გარდაიქმნება შესაბამის სოციალურ პროცესებად და ვინაიდან გარდაქმნის /Verwandlung/ ცნებაში აუცილებლობით იგულისხმება კაუზალობის პრინციპი, მაშინ ურთიერთობა სამართალსა და აქ მოხსენიებულ სოციალურ პროცესებს შორის უნდა განისაზღვროს როგორც კაუზალური ურთიერთობა, მაგრამ ამ თვალსაზრისის უსწორობა შეიძლება იმით დამტკიცდეს, რომ ურთიერთობის ელემენტები აქ სხვადასხვა ონტოლოგიურ რიგებს მიეკუთვნებიან, რომელთა შორის კაუზალური ზემოქმედება თვითონ გამორიცხული ჩანს. საჭიროა მხოლოდ საკითხის სწორად დასმა და მთელი იმ შედეგების გათვალისწინება, რომლებიც სამართალსა და სოციალურ ცხოვრებას შორის კაუზალური კავშირის აღიარებიდან /aus der Annahme/ გამომდინარეობს, რათა სწორედ ამ დასკვნამდე მივიდეთ. სოციალური სამყარო არის ერთობლიობა იმ კაუზალური ურთიერთობებისა, რომლებიც სოციალური ცხოვრებისათვის ძირითად იმანენტურ კანონზომიერებას გარეყველ ერთიანობად უყრის თავს. სამართალსა და სოციალურ პროცესებს შორის უშუალო ურთიერთზემოქმედების შესაძლებლობით ვიღებთ ჩვენ ერთდროულად აგრეთვე კაუზალური ურთიერთობის ჯაჭვის გადაწყვეტის შესაძლებლობას სოციალურ სინამდვილეში და ამით ფაქტიურად უარყვით კაუზალურ კანონზომიერებას, ესე იგი ჩვენ აშკარა წინააღმდეგობაში ვეარდებით სოციალურ მეცნიერებათა შემეცნების ძირითად წინამძღვრებთან.

საკითხის სწორად გადაჭრისათვის ყურადღება უნდა მივაქციოთ შემდეგს: იმისათვის, რათა სოციალურ ცხოვრებაზე ზემოქმედება მოახდინოს, სამართალი შეცნობილი უნდა იქნეს; ამიტომაც აქ არსებობს უშუალო ურთიერთობა არა სამართალსა და სოციალურ ცხოვრებას შორის, არამედ მასსა /ესე იგი სამართალსა, მთარგ./ და იმ ცალკეულ პიროვნებათა ინდივიდურ შემეცნებას შორის, რომლებიც მოცემულ სოციალურ მთელს

ქმნიან. თუკი ჩვენ ამ ურთიერთობის შინაარსს მივმართავთ, ადვილად მივალთ იმ დასკვნამდე, რომ ის არის კაუზალური ურთიერთობის დამახასიათებელი; შეცნობა "რალაციას" არასოდეს არ არის განპირობებული ამ "რალაციის" კაუზალური ზემოქმედების მეოხებით, არამედ გარეგნულად თავისებური ხასიათის ურთიერთობაა, რომლის დაწერილობითი მომენტების განხილვის შესაძლებლობა ჩვენ აქ არა გვაქვს. ამ ურთიერთობის მეოხებით აიხსნება სამართალი როგორც განსაზღვრული საგნობრიობა შემეცნებაში, თუმცა ფორმა, რომელშიც იგი აქ ვლინდება ქმნის სამართალს არა როგორც ობიექტურად მოცემულ საგნობრიობას, არამედ მხოლოდ როგორც მისსავე შემეცნების კორელატს. ძირითადი მომენტები, რომელსაც ჩვენ სამართლის წარმოსახვის აქტების დროს შემეცნებაში ეპოულობთ არიან, არა მხოლოდ ამ უკანასკნელის სამართლის კატეგორიებისადმი დამოკიდებულებისათვის დამახასიათებელი; ასეთსავე მომენტებს ვხვდებით ჩვენ აგრეთვე შემეცნების თეორიული თუ ესთეტიკური ურთიერთობებისას ობიექტურ საგნობრიობასთან. ამიტომ ცხადია, რომ საყოველთაოს გვერდით უნდა არსებობდნენ აგრეთვე სპეციალური მომენტებიც, რომლებიც შემეცნებაში სამართლის მოცემულობის სპეციფიურ ხასიათს განსაზღვრავენ. ეს თავისებურება ადვილი დასანახია, თუკი მხედველობაში მივიღებთ რომ ურთიერთობა შემეცნებისა სამართლის მიმართ მოცემულ შემთხვევაში¹⁴ სრულიადაც არ არის თეორიული, რომ ამრიგად ის ჭეშმარიტების ახსნას ისახავდეს მიზნად, არამედ ეს ურთიერთობა პრაქტიკულია, რომელშიც სამართალი ვლინდება არა როგორც საგანი დაინტერესებული "შემეცნებისა", არამედ როგორც საგანი, რომელსაც პრაქტიკულ მნიშვნელობაზე ექნება პრეტენზია. ფსიქოლოგიური ხელახალი ასახვა ამ მნიშვნელობისა მქადავდება თავისებურ განწყობილებაში, რომელიც ჩვენ შეგვიძლია ღირებულების ფართო აზრით სამართლებრივ განცდად დაეახასიათოთ. განწყობილება, რომელიც თავის განტვირთვას ნახულობს ცნობიერებაში არსებული სამართლებრივი ნორმის ინდივიდის ქცევის წესზე განსაზღვრულ მოტივაციურ ზემოქმედებაში. ის, რაც ახლახან მოხსენიებული მოტივაციური ზემოქმედების ზეგავლენით ხორციელდება ჩვეულებრივ განისაზღვრება სამართლის ნორმის რეალურ განხორციელებად. მაგრამ ასეთი განსაზღვრების დროს გამოხატვის უხეში უზუსტობის დამუშავა ხდება; მასში საეკვიპო მხედველობის გარეშე რჩება გამაშუალებელი საფეხური, რომელიც ახასიათებს სამართლის მოცემულობას ცნობიერებაში, და შესაბამისი ხელახალი ასახვა ამ მოცემულობისა სულიერ განცდებში, რომლებიც ნამდვილ ამოსავალ წერტილს ჩვეულებრივ სამართლის "განხორციელების" განმსაზღვრელ რეალურ პროცესებს ქმნიან. თუკი ამას ყურადღებას მივაქცევთ, მაშინ ცხადი იქნება, რომ "განხორციელების" ცნებას აქ სრულიად თავისებური აზრი ეძლევა; ის ოდნავადაც არ ადასტურებს თვითონ სამართლის ცვალებადობას, მისი "გარდაქმნის" აზრით რეალური სოციალური პროცესების ფაქტიურ მომენტად, არამედ არის მხოლოდ გამოხატულება საზოგადოებრივ ურთიერთობებსა და სამართლის კატეგორიებს შორის არსებული თანხმობისა; თანაც თანხმობის ცნება იმავე აზრით

¹⁴ ესე იგი იმ შემთხვევაში, როცა მოქმედი სამართლის ნორმების მოცემულობა შემეცნებაში ივლისსება. სახელდობრ, არა მარტო თეორიული შემეცნების თვალსაზრისით, არამედ სამართლის ნორმების შემეცნების კორელატის მოტივაციური ზემოქმედების თვალსაზრისით აღმანის საპირისპირო ქცევაზე. ბუნებრივია, შეიძლება აგრეთვე ეს /ესე იგი მოტივაციური ზეგავლენა გასდეს თეორიული შემეცნების საგანი, მაგრამ უკვე გავების სხვა ფორმაში.

უნდა იქნეს გაგებული, როგორც აღნიშნული ფიგურა თავის გეომეტრიულ ცნებას ემთხვევა¹⁵.

აქ ნათქვამის შედეგად კიდევ უფრო ძლიერად გვახსოვდეს, რომ მართლწესრიგი გამოხატავს ონტოლოგიურად მოწყვეტილი ყოფიერების სფეროს საკუთარი კანონზომიერებით. თავისი შემადგენლობის მიხედვით ის ყველაზე უფრო მარტივი ყოფიერების სახე როდია, არამედ კომპლექსური ხასიათისაა. შემადგენელ ნაწილებად ეხედებით ჩვენ აქ სამართლებრივ ურთიერთობებს, რომელთა ერთობლიობა მთელ მართლწესრიგს ქმნის. რამდენადაც ეს უკანასკნელი მხოლოდ მოქმედ მართლწესრიგს გულისხმობს, ესე იგი მართლწესრიგს, რომელიც ჯერ კიდევ არ გადასულა იურიდიულად შესაძლებელი განხორციელების სტადიამი. ამდენად აგრეთვე ცალკეული ნაწილები ნაწილები, ყოველი წმინდა ფორმაში, ესე იგი არა იურიდიულ მოვლენებთან კავშირის გარეშე გამოვლენილი სამართლებრივი ურთიერთობანი ხასიათდებიან მარტივად როგორც ობიექტურად აუცილებელი ურთიერთობა უფლება-მოვალეობებისა, როგორც განსაზღვრული ერთიანობა ამ ელემენტებისა ისინი გამოხატავენ ყველაზე უფრო წმინდა და ამავე დროს ყველაზე უფრო ელემენტარულ ფორმას სამართლებრივი რეგულირებისა, რომლიდანაც ყოველი კონკრეტულობა, ყოველი "hie et nunc" გამოდევნილია¹⁶.

ამ დასკვნების შუქზე ადვილად შეიძლება გადაწყდეს უფლებასა და ობიექტურ მართლწესრიგს შორის არსებული ურთიერთობის ხასიათის ზემოთ დასმული საკითხი.

¹⁵ განსაკუთრებით უნდა ითქვას, რომ "ფორმაც" და "შინაარსიც" სამართლებრივი ურთიერთობების ემთხვევა სამოვალეობრივი ურთიერთობების "ფორმასა" და "შინაარსს".

¹⁶ რომ სამართლებრივი ურთიერთობები წმინდა ფორმამი, რომელშიც ჩვენ მათ არსს ეხედავით, ერთმანეთს ერთნაირი ერთობლიობით როდღ ერწყმებიან /verschmelzen/, არამედ, პირიქით, ყოველი მათგანი თავის ინდივიდუალობას იცავს, ადვილად შეიძლება დაღვინდეს, თუკი საგნის არსსა და მის იდეას შორის არსებულ განსხვავებას ყურადღების გარეშე არ დაეტოვებთ. როგორც იერინგმა სწორად აღნიშნა, "ორ სრულიად ერთნაირ /ინდივიდურ/ ობიექტს ორი სრულიად ერთნაირი არსება აქვთ. მაგრამ თვითიულის არსება არ იქნება იდენტური შორისა: ორი ერთნაირი ყვეაილადან, ორი კონკრეტული საქუთისუდიან, - ყოველ მათგანს თავისი არსება აქვს. რამაქ აქ ადვილად შეიძლება შეგეაქლინოს, - განაგრძობს იგი - არის მრავალმნიშვნელოვანი სმარება pronomen possessivum-ისა, შესაბამისად, გენიტისის სიტყვით: მისი /საგნის/ არსება, ორ ყვეაილზე მუსტად იგივე შეიძლება ითქვას: 1. მათ ექნებოდათ ერთნაირი ფერები ანდა 2. ფერი ერთი მათგანისა იგივეა, რაქ მქორე ყვეაილის ფერი. საფუქვალდებელი Acquivokation როგორც ასეთი ნათელი იქნება, თუკი შესდევ ფორმულირებას აქორქეთ: 1. მათი ფერები ერთნაირია. 2. მათი ფერები იგივეა. შესაბამისად მე, მაგალითად, ორი მსგავსი მათემატიკური საქუთისუდი უნდა შეეარჩიო მათ ერთნაირ ფორმებს შორის და იდენტურები საერთო ფორმების დროს. რეალურ საგნებს ეხება საქქმ თუ იდეალურს, ამას ამრიგად, აქ არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს/. პირველ დებულებაში ჩვენ ელასარკობით პირველი ყვეაილის ინდივიდური ფერის მომენტზე და იმავე ფერის მომენტზე მქორე ყვეაილისა, რომელთაგან ყოველი ფერი სწორედ ერთიან გეგვლება და არა მქორესთან. მქორე დებულებაში, პირიქით, ელასარკია იმაზე, რაქ ინდივიდურად არსებობს და ორივე შემთხვევაში განსაქვევებულია /sich vereinzelt/. მუსტად ასევეა ეს ზუნებრივად შესაძლებელი, ა-ს არსების გარეშე, როგორც მისი ინდივიდური არსებისა, ელასარკობით ა-ს სახებზე. ასეთი სტრუქტურა შეიძლებაო განსხვავებულ არსებად /არსება ა-ს, არსება aI-სა და სხვ/ დაგვეცალკევეთა. მაგრამ ეს იქნებოდა თვითონ იდეა ამ არსისა და არა თვითონ არსი ა-სი ან aI-ისა. მაგრამ აქ ელასარკობით ჩვენ არა არსებულ იდეაზე ა-ს არსისა, არამედ ა-ს არსზე თვითონ. და ეს შეიძლება ა-ს არსების თუქსა სრულიად თანაბარი იყოს, მაგრამ მას საესებით იდენტურად არასოდეს არ დაემთხვეს. ენაიდან ისევე მქორედ, როგორც ის ფაქტი, რომ ნიეთის წითელი ფერი იდეაში შეიძლება აისახოს, ამ წითელი ფერის ინდივიდუალობაზე (სქოლიოს გაგრძელება იხ. შემდეგ გვერდზე)

ეს დახასიათებული უნდა იქნეს შუალობით ურთიერთობად; აქ არსებობს უშუალო კავშირი არამართლწესრიგა და უფლებას /შესაბ. მოვალეობას/ შორის, არამედ მართლწესრიგა და სამართლებრივ ურთიერთობებს შორის. უფლება და მოვალეობა ქმნიან მხოლოდ სამართლებრივი ურთიერთობის შემადგენელ ნაწილებს და მხოლოდ ამ უკანასკნელის საშუალების მეოხებით ჩაერთვებიან ისინი აუცილებელ მომენტებად სამართლებრივი მოწესრიგების მოქმედ სისტემაში.

აქ ნათქვამმა აგრეთვე უფლების /შესაბ. მოვალეობის/ არსის საყითხი ახალი კუთხით უნდა გააშუქოს. იმით, რომ ჩვენ მათში ვხედავთ სამართლებრივი მოწესრიგების სისტემის შინაგან მომენტებს, რომ ყოფიერებისაგან რეალური სოციალური ფორმები ონტოლოგიურად არის გამიჯნული, აღმოვფხვრით ჩვენ ამ უფლების იდენტიფიკაციის შესაძლებლობას ნებასთან და ინტერესთან, როგორც სოციალურ კატეგორიებთან, შინაგანი აზრი და შინაარსი ამ უფლების არ შეიძლება აქედან ნების ძალის "აღიარებაში" ან "დაკმაყოფილება უზრუნველყოფაში" მდგომარეობდეს, არამედ იგი სრულქმნილად დახასიათებული იქნება თავის აღიარების მეოხებით, როგორც ყველაზე უფრო მარტივი და საფუძვლიანი კატეგორიები სამართლებრივი მოწესრიგების სისტემისა, რომლის იდეაც გამოხატავს ადამიანთა რეალურ და შესაძლებელ ურთიერთდამოკიდებულებას. ამ იდეაში არავითარ შემთხვევაში არ უნდა გავიგოთ რაღაც საკუთარი და დამოუკიდებელი მნიშვნელობა, რაღაც მხოლოდ რეალურ პროცესებში ადამიანთა ურთიერთდამოკიდებულებანი როგორც აბსტრაქტულად არსებული განმასხვავებელი ელემენტი ამ პროცესისა. არამედ სრულყოფილად დამოუკიდებელი /ამ პროცესის მიმართ/ წმინდა იურიდიული კატეგორია, რომელიც შინაგანად სამართლებრივი მოწესრიგების სისტემის არა შემდგომად მონაწილე მომენტს გამოხატავს.

ზემოთ ჩვენ ობიექტური მართლწესრიგი, რამდენადაც ის მოქმედი მართლწესრიგის სახით ვლინდება, განვსაზღვრეთ იურიდიულ ურთიერთობათა ისეთ სისტემად, რომელიც არ არის თავისუფალი სამართლებრივი კატეგორიებისაგან. ამ გაგებით ქმნის ის სამართლის

უქმდება, არამედ ის, პირიქით, ივარაუდება, ასევე ვაქუნებოდა საუბარი არსზე, როგორც ა-ს ეს აქვს ან იმაზე, ვივარაუდოთ ყველა იმ ა-ს არსი, რაც ჩვენ აქ დასახელებული გვაქვს, ა-ს არსი, ესე იგი ცალკეული არსი ამ ინდივიდუალური ა-ს. R.Jhering, Bemerkungen über das Wesen, die Vesenheit u.d. Idee. E.Husserls Jahrbuch f. Philosophie u. phänomenologische Forschung, 1921, Bd., IV, S. 498-499. ამჟრავა, ავტორის მიერ აქ გამოთქმული დებულებები სრული სახით აგრეთვე იმ აზრის დასასაბუთებლად შეიძლება იქნეს გამოყენებული, რომ სამართლებრივი ურთიერთობები თავის რეალურ ფორმაში, ესე იგი უფლება-მოვალეობათა ობიექტურ-აუცილებელი ერთიანობის აზრით, რომელშიც მათი არსი გამოისატება, საკუთარი ინდივიდუალობის კონკრეტული შინაარსისაგან განთავისუფლების შედეგად არ დამარაღდებიან. აქ გამოირიცხეთ ჩვენ, რომ სამართლებრივი ურთიერთობები კონკრეტული შინაარსისაგან განმარტველი ფორმით კი არ შეერწყმან ერთიანეთს განუსხვავებელი ერთიანობით, არამედ, ასე ვთქვათ, ერთიანეთის გვერდით არჩებიან და ქმნიან განსაზღვრულ სისტემას, რომელსაც ჩვენ მოქმედი მართლწესრიგის ცნებით აღვინაოთ. ამ თვალსაზრისით გაგებული და მოქმედი მართლწესრიგის ფარგლებში განსაზღვრული ერთობლიობით შეკავშირებული სამართლებრივი ურთიერთობების ერთიანობიდან იქმნება ჩვენგან ობიექტური მართლწესრიგის ცნებით აღინიშნული იურიდიული კომპლექსი. ამ მართლწესრიგს შეეციძლია ჩვენ სამართლებრივი წესრიგის აბსტრაქტული სისტემა ეწყოლოთ, რომელიც იურიდიული ძალის მისთვის დამახასიათებელი ხასიათის მეოხებით ასეთი რეგულირების ყველა შესაძლებელი ფორმისაგან განსხვავდება. ამ სისტემის შესადგენელ ნაწილად ენახებოდა ჩვენ, როგორც ითქვა, სამართლებრივი ურთიერთობებს. ეს ახლა თავის წმინდა ფორმაში დასასაბუთებელი იქნება როგორც უფლება-მოვალეობათა ობიექტურად აუცილებელი ურთიერთობა.

არსებობის ძირითად ფორმას, სახელდობრ, აქედან, ვინაიდან სხვა აქ არსებული ელემენტები უმთავრესად დამხმარე როლს ასრულებენ და იმ ძირითად პირობებს განსაზღვრავენ, რომლებიც აუცილებელი არიან მხოლოდ მოქმედი მართლწესრიგის გადასვლისათვის არსებობის სხვა სტადიაში. ესე იგი იურიდიულად შესაძლებელი ან რეალური განხორციელების მდგომარეობაში. იურიდიულად შესაძლებელი განხორციელების მდგომარეობის ქვეშ ჩვენ გვესმის მართლწესრიგის ძირითადი ელემენტების არსებობის ფორმა. ესე იგი სამართლებრივი ურთიერთობები წარმოადგენენ არა უბრალოდ აბსტრაქტულ სქემას დამოკიდებულებისა უფლებასა და მოვალეობას შორის, არამედ გართულებული არსებობის ფორმას იმ სამართლებრივი ურთიერთობებისა, რომლებისთვისაც, უფლება-მოვალეობათა წმინდა იურიდიული კატეგორიების გარდა, დამახასიათებელია სხვადასხვა ფაქტიური ელემენტები; ეს ფაქტიური ელემენტები თავისთავად მოკლებული არიან სამართლებრივ ხასიათს. მაგრამ სწორედ განმსაზღვრელი სამართლებრივი ნორმების "bestimmenden Rechtssätzen" წყალობით იურიდიული მნიშვნელობა აქეთ შექმნილი. აქ უმთავრესად ნაგულისხმევია სამართლებრივი ურთიერთობის როგორც კონკრეტული სუბიექტები, ისე მისი კონკრეტული საგანი. ამ ფორმაში მოცემული სამართლებრივი ურთიერთობა გულისხმობს თავის თავში მისი განხორციელებისათვის საფუძვლიან იურიდიულად მნიშვნელოვან მომენტებს. მაგრამ ეს ჯერ კიდევ არ იმყოფება რეალური განხორციელების მდგომარეობაში; ამისათვის, ზემოთ მითითებულთა გარდა, აუცილებელია კიდევ ნაწილობრივ იურიდიული, ხოლო ნაწილობრივ წმინდა ფაქტიური ხასიათის ახალი მომენტები, რომელთა მეოხებით იურიდიული ურთიერთობის რეალური "განხორციელება" ხდება.

აქ ნათქვამიდან ადვილად შეიცნობა ის დიდი მნიშვნელობა, რომელიც ჩვენ განმსაზღვრელ სამართლებრივ ნორმებს მართლწესრიგის ცხოვრებაში უნდა მივაწეროთ. მათ გარეშე დარჩება მართლწესრიგი უმოქმედობის მდგომარეობაში /im Zustande der Ruhe/ სოციალურ ცხოვრებაზე აქტიური ზემოქმედების გარეშე და მხოლოდ ამ სამართლებრივი ნორმების მეშვეობით ობიექტური მართლწესრიგი ცოცხლდება და იძენს სწორ მნიშვნელობას საზოგადოებრივი ურთიერთობების მოწესრიგების სფეროზე.

ასეთი გადასვლა ობიექტური მართლწესრიგისა სამართლებრივი ურთიერთობის აბსტრაქტულ ფორმებში ყოფნიდან /aus dem Sein/ იურიდიულად შესაძლებელი განხორციელების მდგომარეობაში. როგორც ზემოთ უკვე იყო აღნიშნული, გულისხმობს განსაზღვრულ ზოგიერთ ფაქტიურ ელემენტს, რომლებითაც ძირითადი ელემენტები სამართლებრივი ურთიერთობისა, ესე იგი უფლება და მოვალეობა სამართლის /des objektive Rech/ მეოხებით ერთმანეთს უკავშირდებიან (in Berührung gebracht werden). მაგრამ ამ შემხებლობას (Berührung) აღმოვაჩინეთ ჩვენ მეტად განსხვავებულ ფორმებში. ერთი მხრივ, გვხვდება ჩვენ აქ სოციალურ პროცესებსა და სამართალს შორის /სამართლის განმსაზღვრელ პრინციპებთან და მართლწესრიგთან ერთად ვიწრო აზრით, ესე იგი სამართლებრივი ურთიერთობების ერთობლიობის აზრით/ არსებული ურთიერთობა, რომელიც ამით, ბუნებრივია, არ შეიძლება განხილული იქნეს თვითონ სამართლის მიერ შექმნილად. მაგრამ იმ შემთხვევაშიც კი, როცა დამოკიდებულება სამართლებრივ და არასამართლებრივ ელემენტებს შორის სამართლის /vom objektiven Rechte/ შექმნილად ელინდება, ეამჩნევთ ჩვენ კავშირის ცალკეულ ფორმებში სხვადასხვაობას როგორც

ცალკეული ფაქტების იურიდიული განსჯის, ისე თვითონ კავშირის შინაგანი არსისა და დამახასიათებელი თავისებურების თვალსაზრისით. სხვადასხვაობა აქ დღის სინათლეზე ვლინდება აგრეთვე იმ ფუნქციების თვალსაზრისით, რომლებსაც მართლწესრიგის ცხოვრებაში თვითოეული აქ მითითებული იურიდიული მნიშვნელობის ფაქტი ასრულებს: ზოგიერთი მათგანი იურიდიულად აღნიშნავს სამართლებრივი ურთიერთობების წინასწარ განსაზღვრულ ხელყოფის პუნქტს in abstracto კონკრეტულ ცხოვრებისეულ სიკეთეზე, სხვები კვლავ ვლინდებიან, პირიქით, როგორც გარეგანი და საპირისპირო მომენტები, რომლებთანაც, ზატოვანად რომ ვთქვათ, სამართლებრივი ურთიერთობები თავისი ორივე ბოლოთ არიან მიმაგრებული; საბოლოოდ ზოგიერთი ამ ფაქტებიდან ასრულებს ცალკეულად არსებული სამართლებრივი ურთიერთობების კრებადობის ფუნქციას განსაზღვრული კომპლექსური ერთიანობისადმი, ანდა ცალკეული იურიდიული ურთიერთობის ან მათი კომპლექსის "აღმოცენების", "შეცვლის" ან "შეწყვეტის" ფუნქციას.

ამ ადგილას ჩვენ არ შეგვიძლია აქ წამოჭრილი ყველა საკითხის დაწვრილებითი განხილვა. ანალოზი ზემოთ დასახელებული სხვადასხვა ფორმის კავშირისა სამართალსა და ფაქტიურ ელემენტებს შორის შეგვიძლია ჩვენ აქ ისეთი დასკვნების თვალსაზრისით დავიწყოთ. რომლებიც აქ შეიძლება მიღებულ იქნეს სამართლებრივი ურთიერთობების ცნებასთან დაკავშირებული საკითხების გადაჭრისათვის. ამ შეზღუდული თვალსაზრისიდან ჩვენ უნდა გადავიდეთ კავშირის სხვადასხვა ფორმის ძირითადი განსხვავების ახსნაზე, რომელიც არსებობს სამართლებრივ კატეგორიებსა, ერთი მხრივ, და სამართლის გარეშე ელემენტებს შორის, მეორე მხრივ.

იმ ურთიერთობათა ფორმების მრავალფეროვნება, რომლებსაც ჩვენ აქ ვხვდებით, სამ ფუნდამენტურ სახედ შეიძლება დავაჯგუფოთ: 1. საზოგადოების სოციალურ-სამეურნეო სტრუქტურებსა და სამართლებრივი რეგულირების მოქმედ სისტემას შორის არსებული ურთიერთობა; 2. ყოველ სამართლებრივ ურთიერთობაში მისსავე წმინდა იურიდიულ ელემენტებსა და სამართლებრივი ურთიერთობის საგანს შორის არსებული დამოკიდებულება და 3. იურიდიული მნიშვნელობის /Relevanz/ ურთიერთობა.

ვიდრე თითოეული მათგანის თავისებურების დაწვრილებით დახასიათებას გადმოცემდეთ, აუცილებელია იმაზე მითითება, რომ განსხვავებანი, რომლებსაც ჩვენ მათ შორის აღმოვაჩინებთ, არ შეიძლება აიხსნას სრულყოფილად ურთიერთობის ელემენტების შინაარსის თავისებურების მეოხებით. ამაზე მიუთითებს ის ფაქტი, რომ ცალკეულ შემთხვევებში ურთიერთობები თვითონ ელემენტების იდენტურობის მიუხედავად მაინც სხვადასხვა შინაარსით ვლინდებიან. ეს გარემოება გარეგნულად დამახასიათებელია და მან აუცილებელია იმ ზრამედ მივიყვანოს, რომ ჩვენ აქ საქმე გვაქვს ურთიერთობასთან sui generis. ყოველი ურთიერთობა ჩვეულებრივ თავისი შინაარსის საყოველთაო გაგებით და დამახასიათებელი თავისებურებით, როგორც ზემოთ არაერთგზის აღინიშნა, განისაზღვრება ურთიერთობის ელემენტების შინაარსის მეოხებით; ეს წესი მაინც მხოლოდ მაშინ ინარჩუნებს თავის ძალას, როცა ურთიერთობის ელემენტები ერთსა და იმავე ონტოლოგიურ რიგს მიეკუთვნება; ურთიერთობას თვითონ მხოლოდ მაშინ შეუძლია ურთიერთობის ელემენტების შინაგანი არსის და მისი დამახასიათებელი მომენტების განვითარება /die Entfaltung/ ამ ელემენტების შინაარსის ანალიზის მეოხებით სრულყოფილად ახსნას. იმ შემთხვევაში, სადაც ეს პირობა აკლია, სადაც, მამასადამე, ონტოლოგიურად სხვადასხვა ელემენტებს შორის გარკვეული ურთიერთობა არსებობს,

ურთიერთობის არსი უკვე მეტად აღარ შეიძლება ელემენტების შინაარსის მეოხებით იქნეს ახსნილი; ეს არ შეიძლება, ვინაიდან შინაარსს მხოლოდ მაშინ შეუძლია განსაზღვროს ურთიერთობის ბუნება, როცა ელემენტებს შორის რეალური საპირისპირო ზემოქმედება არსებობს. თავისთავად გასაგებია, რომ ურთიერთობის ელემენტების სხვადასხვა ონტოლოგიური რიგისადმი კუთვნილების შემთხვევაში ასეთი ზემოქმედება სრულიად გამორიცხულია და ამიტომაც მათ ასეთ შემთხვევაში არ შეუძლიათ აგრეთვე ახსნან ურთიერთობის არსი.

აქედან ამკარაა, რომ იმ ურთიერთობათა შორის, რომლებიც ელემენტების ერთმანეთზე რეალური საპირისპირო ზემოქმედების შედეგად აღმოცენდებიან, წინა პლანზე დგება განსაკუთრებული კატეგორია, სადაც ეს პირობა აქვია და ამიტომ ის უნდა განსაზღვრული იქნეს ურთიერთობად *sui generis*. იმისათვის, რათა იგი ავხსნათ, ნაცვლად ურთიერთობის ელემენტების შინაარსისა, სხვა მომენტები უნდა იქნეს გამოყენებული. ამ ურთიერთობათა ცალკეული სახეობის ყურადღებით განხილვის დროს ადვილად შევნიშნავთ, რომ ურთიერთობა აქ ორივე ელემენტის შინაგანი ბუნების გამოვლენის აუცილებელი შედეგი კი არ არის, არამედ, რომ ის მხოლოდ და მხოლოდ ერთ-ერთი იმ ელემენტით განისაზღვრება, რომლის შინაგან თავისებურებაში ჩვენ აღმოვაჩინეთ ურთიერთობას როგორც შემადგენელ ნაწილს მეორე ელემენტის მიმართ¹⁷ ამ თავისებურებას აღმოვაჩინეთ ჩვენ, როგორც უკვე ითქვა, მხოლოდ იქ, სადაც სხვადასხვა ონტოლოგიური რიგის ელემენტებს შორის ურთიერთობა არსებობს. ძირითადი ჯგუფი ამ ურთიერთობებისა ქმნიან ეგრეთწოდებულ ინტენციონალურ /*intentionalen*/ ურთიერთობებს, რომლებიც განსაზღვრულ აქტებსა და საგნებს შორის არსებობს; დამახასიათებელი თავისებურებანი ამ ურთიერთობებისა იმაში მდგომარეობს, რომ ჩვენ სწორედ თვითონ აქტებში, მათივე შინაგანი თვისებების აზრით, ინტენაციონალობის მომენტს, ესე იგი საგანზე მიმართების /*auf den gegenstand Gerichtetseins*/ მომენტს აღმოვაჩინეთ, რაც ამ აქტებში გარეშე არსებობს¹⁸. თავისებურებით გამოირჩევა ურთიერთობის შესაბამისი იშვიათი შემთხვევები, სადაც იმ ელემენტების სახით, რომელიც ურთიერთობას განსაზღვრავს, აქტები კი არა, განსაზღვრული იდეალური წარმონაქმნები ელინდებიან, თუმცა ურთიერთობა აქ ამ წარმონაქმნებით განმსჭვალული შინაგანი კანონზომიერების სისტემის მეოხებით არის განპირობებული. ერთი ნიშნად ამ სახის ურთიერთობებისა ქმნის ზოგიერთ სახეს იმგვარი ურთიერთობებისა, რომლებსაც ჩვენ სამართალსა და სამართლის გარეშე კატეგორიებს შორის აღმოვაჩინეთ; აქ როგორც ხასიათი ურთიერთობებისა თვითონ, ისე სხვა ელემენტები, რომლებითაც ურთიერთობის დადგენა ხდება, განსაზღვრულია თვითონ სამართლებრივი ფორმების შინაგანი კანონზომიერების მეოხებით. ამაში ჩვენ მომდევნო გვერდზე დაერწმუნდებით, ახლა კი წინასწარი ორიენტაციისათვის უნდა მიუთითოთ იმ საკითხებზე, რომელთა დაწვრილებით ანალიზს აქ უნდა შეეუდგეთ.

ურთიერთობათა ზემოთ აღნიშნული სამი ჯგუფიდან სამართალსა და სამართლის გარეშე მოვლენებს შორის, უპირველეს ყოვლისა, ის უნდა განვიხილოთ, რომელიც მოქმედი სამართლებრივი მოწესრიგების სისტემაზე საზოგადოების სოციალ-ეკონომიკური

¹⁷ შეად. შესაბამისად ამ ურთიერთობის ერთ-ერთი სახე Husserl, *Log. Unt.*, II, S. 351 ff; *Ideen*, S. 64 ff; Pfänder, *Logik*, S. 146 ff.

¹⁸ S. Husserl, *Log. Unt.*, II, S. 352-354.

/sozialwirtschaftlichen/ სტრუქტურის ზეგაულებრივი ფაქტით გამოიხატება. ამ ურთიერთობათა კუმპარატივი აზრი სრულიად არ იქნება ნათელი, თუკი ვეცდებით ამ ურთიერთობების აგებას მიზნულ-შედეგობრივი ფორმით. მიუხედავად მისი დიდი პოპულარობისა, ეს თვალსაზრისი მთლიანად ყალბად უნდა იქნეს მიჩნეული. ძნელი არ არის ამის დამტკიცება, თუკი ყურადღებას მივაქცევთ შემდეგ გარემოებას: მართლწესრიგი სამართლებრივი ურთიერთობების ერთობლიობის შიგნით არის არა რაღაც რეალურად არსებული, არამედ შესაძლებელი ფორმები საზოგადოებრივი ურთიერთობების იურიდიული მოწესრიგებისა. არარეალური ხასიათი მართლწესრიგისა საკმარისი ზომით წარმოჩნდა მთელი წინამორბედი მსჯელობის მეოხებით. აქედან უკვე შეიძლება a priori იმ დასკვნის გაკეთებაც, რომ მიზნობრიობის კატეგორია, რომელიც მხოლოდ და მხოლოდ რეალური პროცესების დროს გამოიყენება, თავის მნიშვნელობას კარგავს, თუკი ურთიერთობის ერთი ელემენტი რეალურად აღარ არსებობს. მაგრამ მეორე მხრით შეიძლება ის ფაქტი, რომ სოციალ-ეკონომიკური სტრუქტურა საზოგადოებისა და მართლწესრიგი ერთმანეთს ნიადაგ /stats/ გარკვეულ ზომამდე ემთხვევა, ყოველგვარი ვარაუდის გარეშე ადვილად იქნეს ახსნილი უშუალო მიზნობრივი კავშირი, ერთი მხრივ, სოციალური ცხოვრების ფაქტორებსა და, მეორე მხრივ, სამართალს /dem objektiven Rechte/ შორის; მიზნობრივი კავშირი, რომელიც ასეთი ანალოგიის აუცილებლობას ხსნის, ნამდვილად არსებობს, მაგრამ არსებობს იგი აქ არა ობიექტურ მართლწესრიგსა და საზოგადოების სოციალ-ეკონომიკურ /sozialwirtschaftliche/ სტრუქტურას შორის, არამედ სხვა ელემენტებს შორის, რომელთა კუმპარატივი ბუნება ჯერ კიდევ ახსნას მოითხოვს. ასეთ ელემენტებს წარმოშობენ, ჩემი აზრით, ის რეალური სოციალური პროცესები, რომელთა ურთიერთმოქმედება კონკრეტულ სოციალურ სტრუქტურას ქმნის. იმისათვის, რათა მოცემულ შემთხვევაში სხვა ელემენტი კაუზალური კავშირისა მიგნახოთ, აუცილებელია ჯერ ყურადღება მივაქციოთ შემდეგს: ზემოთ ჩვენ აღვნიშნეთ ის, რომ ობიექტური მართლწესრიგი გამოხატავს მოქმედ ფორმას სამართლებრივი მოწესრიგებისა; დაწერილობითი განხილვისას იგი აღმოჩნდება მხოლოდ როგორც ერთ-ერთი შესაძლებელი, დასაშვები ფორმა საზოგადოებრივი ცხოვრების მოწესრიგებისა. ამ თვალსაზრისით ის არ არის რეალური მოვლენა, არამედ მხოლოდ სქემა, რომლის მიხედვით კანონმდებლის გამიზნულების შესაბამისად უნდა განხორციელდეს საზოგადოებრივი ურთიერთობები. როგორც ერთი შესაძლებელი, იდეალური სქემა საზოგადოებრივი ურთიერთობებისა, ითმენს იგი თავის გვერდით აგრეთვე სხვა /ასევე იდეალური/ ფორმების არსებობას ურთიერთობათა მოსაწესრიგებლად; საკანონმდებლო პროცესი /der Gesetzgebungsprozess/ შედგება ამ თვალსაზრისით მხოლოდ იურიდიულად ფიქსირებული ერთ-ერთი ამ დასაშვები ფორმისაგან. ასეთი შერჩევისას საზოგადოებრივი მოწესრიგების სხვადასხვა იდეალურ შესაძლებელ სისტემათა შორის, რომელიც გამოიხატება ან საკანონმდებლო პროცესით ან ბუნებრივი "შერჩევით" გარკვეული ნორმების ჩვეულებითი სამართლის ფორმაში, შეიძლება სხვადასხვა ძალები ურთიერთმოქმედებდნენ. აქედან უშუალოდ გამომდინარეობს, რომ სოციალურ მოვლენათა რიგს სამართლებრივი ნორმების ფორმირების დროს მხოლოდ და მხოლოდ ის პროცესი "შერჩევისა" მიეკუთვნება, რომელიც მოცემული საზოგადოებრივი სტრუქტურის მეოხებით განისაზღვრება, მაგრამ არავითარ შემთხვევაში არ მიეკუთვნება არჩეული, ესე იგი სამართლებრივი ფორმა საზოგადოებრივი ურთიერთობების მოწესრიგებისა. აქედან ნათელია, რომ ზემოთ აღნიშნული მიზნობრივი კავშირი არსებობს არა ობიექტურ მართლწესრიგსა

და კონკრეტულ სოციალურ ეკონომიკურ ურთიერთობას შორის, არამედ ამ უკანასკნელსა და სამართლებრივი მოწესრიგების შესაძლებელი ფორმის არჩევის ხასიათს შორის ან უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, სოციალურ ძალთა ურთიერთობებსა და საკანონმდებლო პროცესს შორის¹⁹. ასეთი წინასწარი შენიშვნის შემდეგ თუ შევეცდებით ავხსნათ ობიექტურ მართლწესრიგსა და საზოგადოების სოციალურ-ეკონომიკურ სტრუქტურას შორის არსებული ურთიერთობის არსი, მაშინ შეიძლება იმ დასკვნამდე მივიდეთ, რომ ის რეალურ და იდეალურ ყოფიერებას შორის არსებულ ურთიერთობის ერთ სახეს გამოხატავს და თავის თავში შეიცავს ინტენციური (intentionalen) ურთიერთობის ძირითად მომენტს. სხვა დამახასიათებელი თავისებურება ამ ურთიერთობისა კლინდება იმაში, რომ ის მხოლოდ და მხოლოდ სამართლის ნორმების ფორმირების მომენტთან კავშირში იმყოფება და სწორედ ამიტომაც შემდგომი ბედი სამართლის პრინციპებისა, რამდენადაც ის სოციალური ცხოვრების რეალურ მოვლენებთან კავშირში გამოიხატება, უკვე სხვა ფორმებში განხორციელდება. ერთ-ერთი ასეთი ფორმა არის, როგორც ჩვენ უკვე მოვისხენით, სამართლებრივი ურთიერთობასა, როგორც სამართლებრივი მოწესრიგების სისტემის ძირითად ელემენტსა და მის ობიექტს შორის არსებული ურთიერთობა. უფრო მეტი სიცხადისათვის აქ წინასწარ იმაზე უნდა მივეუთოთ, რომ საგანი სამართლებრივი მოწესრიგებისა ან, უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, საგანი, რომლის გამოც ზორციელდება სამართლებრივი მოწესრიგება, სრულიადაც არ არის აუცილებელი იყოს აბსოლუტურად რეალური საგანი; მას შეიძლება იდეალური საგანიც კი მიეკუთვნოს, რამდენადაც ეს საგანი ან თითონ აკმაყოფილებს გარკვეულ ინტერესს, ანდა თუ ის ასეთი დაკმაყოფილებისათვის საჭირო პირობებს ქმნის.

აქ განსახილველი ურთიერთობის არსის უფრო ზუსტად გარკვევისათვის საჭიროა ზღვარის გაკლება იმ საგანსა, რომლის გამოც ხდება სამართლებრივი მოწესრიგება, და, ასე ვთქვათ, თითონ სამართლებრივი მოწესრიგების უშუალო საგანს შორის, რომელიც ქმნის სამართლებრივი ურთიერთობის საგნობრივ შინაარსს. აქ არსებული განსხვავება შეიძლება ნებისმიერი მაგალითითაც კი ადვილად დამტკიცდეს. თუ, მაგალითად, განვიხილავთ საარჩევნო უფლებას დაინახავთ, რომ შესაბამისი ზეგავლენა ცალკეული საზოგადოებრივი კლასისა კანონმდებლობაზე და საზოგადოდ სახელმწიფო მმართველობაზე სიტყვის ფართო გაგებით ქმნის საგანს, რომლის გამოც განხორციელდება სამართლებრივი მოწესრიგება; მაგრამ უშუალო საგანი სამართლებრივი მოწესრიგებისა აქ არის არჩევნებში ყოველი პიროვნების მონაწილეობის ფორმა /art/. განსხვავება აქ განსაკუთრებით ცხადი იქნება, თუკი ყურადღებას მივაქცევთ, რომ პირველ შემთხვევაში ნაგულისხმევია საკანონმდებლო ნორმის უახლოესი მიზანი /უზრუნველყოფა განსაზღვრული სოციალური ჯგუფის ზეგავლენისა/, ხოლო მეორე შემთხვევაში განსაზღვრული სისტემა სამუალებებისა, რომლებიც ქმნიან ამ მიზნების განხორციელების იურიდიულ ფორმას. ამ განსხვავებიდან, მეორე მხრით, თავისთავად გამომდინარეობს, რომ აქ სამართალსა და სამართლის გარე ელემენტებს შორის არსებული ურთიერთობის არსი თითოეულ ამ შემთხვევაში ერთი და იგივე არ არის; ეინაიდან ადვილი გასაგებია, რომ პირველ შემთხვევაში სამართლის მიზნის განსაზღვრა კლინდება, მეორე შემთხვევაში მინც ნაგულისხმევია სამართალი

¹⁹ საკანონმდებლო პროცესი რომ სოციალურ მოვლენებს მიეკუთვნება, ამაზე დაწერილობით ლაპარაკობს კელზენი, ნახეთ, მაგალითად, Hauptprobleme, S. 410-411; Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts, 1920, S. S. 33, 93, 97.

არა თავისი მიზნის განსაზღვრის თვალსაზრისით, არამედ თავისი შინაგანი შემადგენელი ნაწილების თვალსაზრისიდან გამომდინარე დასახული მიზნის მხედველობაში მიუღებლად. შემდეგში ჩვენ ამ მეორე თვალსაზრისს უფრო დაწერილობით განვიხილავთ, მაგრამ ახლა უნდა აეხსნათ იმ ურთიერთობის დამახასიათებელი მომენტები, რომელიც არსებობს სამართლებრივ მოწესრიგებასა და იმ საგანს შორის, რომლის გამო ის არის დადგენილი. ზემოთ ჩვენ უკვე მიუუთითეთ იმაზე, რომ აქ წარმოდგენილი /Vorliegende/ ურთიერთობა დახასიათებული უნდა იქნეს, როგორც ურთიერთობა საშუალებებისა მიზნისადმი. სამართლებრივი მოწესრიგება ნიდაც არის დაკავშირებული განსაზღვრული მიზნის იდეასთან, რომელიც ქმნის ამ თვალსაზრისით გარდაუვალ და აუცილებელ წანამძღვარს სამართლის ნორმის დადგენის დროს; სწორედ ამ მიზნის განხორციელების გამო იქმნება განსაზღვრული სისტემა სამართლებრივი საშუალებისა, სისტემა იურიდიული ფორმებისა, რომელიც განსაზღვრავს ამ მიზნის განხორციელებას მთელი სოციალური ცხოვრების მოცულობაში. აქედან ადვილი გასაგები ხდება ის არსებითი განსხვავება, რაც არსებობს მოცემულ ურთიერთობასა /ესე იგი ურთიერთობასა სამართლებრივ მოწესრიგებასა და იმ საგანს შორის, რომლის გამოც ეს მოწესრიგება ხდება/ და ზემოთ განხილულ ურთიერთობას შორის, რომელიც ჩვენ საზოგადოების სოციალ-ეკონომიკურ სტრუქტურასა და მასში მოქმედი სამართლებრივი მოწესრიგების სისტემას შორის აღმოვაჩინეთ. უკანასკნელ შემთხვევაში ურთიერთობის ელემენტების ურთიერთ ზეგავლენა იმაში ვლინდება, რომ კონკრეტულად მოცემული სოციალ-ეკონომიკური პირობების წყალობით საზოგადოებრივი ურთიერთობების იურიდიული მოწესრიგების სფეროში ვლინდება მხოლოდ განსაზღვრული ფორმა ამ მოწესრიგებისა და მხოლოდ ამ ურთიერთობის ნიდაცაზე ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში გასაგები ხდება თავისებური თვისებები განსაზღვრულ საზოგადოებრივ გარემოში მოქმედი მართლწესრიგისა. ამას ეთანხმება აგრეთვე ის ფაქტი, რომ ურთიერთსაპირისპირო მდგომარეობა ურთიერთობის ელემენტებისა დახასიათდება როგორც ურთიერთობა წინამორბედისა მომდევნოსადმი (des Vorhergehenden zum Folgenden), თუმცა წინამორბედი აქ სოციალ-ეკონომიკურ ფაქტორებს გულისხმობს; აქედან აიხსნება კიდევ ის ფაქტი, რომ აქ აღნიშნული ურთიერთობა მხოლოდ სამართლის ნორმის დადგენის მდგომარეობას, სამართლებრივი მოწესრიგების განსაზღვრული ფორმის "აღმოცენების" სტადიას მიეკუთვნება, მაგრამ არაკითარ შემთხვევაში შემდგომ ზემოქმედებას /ფუნქციონირებას/ უკვე მოქმედი სამართლებრივი სისტემისა. სხვა ნიშნების მეოხებით ხასიათდება ის ურთიერთობა, რომელიც ობიექტურ მართლწესრიგისა და იმ საგანს შორის არსებობს, რომლის გამოც დადგენილია სამართლებრივი რეგულირება. ახლა გადავალთ ცალკეულ საკითხებზე და აღვნიშნავთ აქ იმ ძირითად განსხვავებას, რომელიც იმაში ვლინდება, რომ მოცემულ შემთხვევაში ურთიერთობა სამართლებრივი რეგულირების პირველი დადგენის სტადიასთან კი არ იმყოფება კავშირში, არამედ კავშირშია უკვე მოქმედი სამართლის ფორმების შემდგომ სიცოცხლესთან /mit dem weiteren Leben/, იმ ზემოქმედებასთან, რომელსაც მოქმედი მართლწესრიგი ახდენს საზოგადოებრივი ურთიერთობების მიმართულებასა და ბუნებაზე. დატოვით აქ აგრეთვე განუხილველად გართულებული მექანიზმი ფსიქიკური მოტივაციისა, რომლის მეოხებითაც მართლწესრიგის ელემენტები, როგორც "მამომრავებელი ღერძი" /"treibende Hebel"/ ჩაწნულია სოციალური ცხოვრების ხვეულებში. აქ მაინც ყურადღება უნდა მიექციოთ ერთ გარემოებას: მიუხედავად აქ მოხსენიებულ ურთიერთობათა სახეების თავისებურებისა

მათი შინაგანი ნიშნების მხედველობაში მიღებით, ისინი ერთმანეთისაგან იზოლირებული კი არ არიან, არამედ მათ შორის მჭიდრო კავშირია. თუკი უფრო დაწვრილებით განვიხილავთ ამ ურთიერთობების სამართლის გარეშე არსებულ ელემენტთა კატეგორიას, მაშინ ადვილად შეგვიძლია ამოვიცნოთ, რომ ეს ელემენტები ერთმანეთთან როგორც პირველ, ისე მეორე ურთიერთობაში სუკცესიურ /succesiven// კავშირში იმყოფებიან. არჩევა სამართლებრივი მოწესრიგების განსაზღვრული ფორმისა განსაზღვრული მიზნების მიღწევისათვის ხდება, მაგრამ, მეორე მხრივ, აღნიშნული მიზნები მართლწესრიგის უკვე მოქმედ სისტემაში აღმოჩნდებიან, როგორც საგნები, რომელთა გამოც ეს მოწესრიგება მყარდება. განსხვავება ამ ელემენტებს შორის ამიტომაც აქ არ შეიძლება მათი შინაარსის მიხედვით იქნეს დადგენილი, არამედ ის შეიძლება დადგინდეს იმ ადგილის მიხედვით, რომელიც ყოველ მათგანს ურთიერთობაში უჭირავს: თუკი ეს ელემენტები აქ მოხსენიებული ორი ურთიერთობიდან პირველში აღმოჩნდებიან როგორც ძირითადი მოტივი სოციალური ბრძოლისა, რომელიც გარკვეული სამართლებრივი ნორმების საკანონმდებლო ფორმირებას უძღვის წინ, იგივე მოტივი აღმოჩნდება მეორე შემთხვევაში როგორც სამართლებრივი რეგულირების იურიდიულად დადგენილი მომენტი; ორივე შემთხვევაში ეს ელემენტები თავისი შინაარსის მიხედვით ხელს უწყობენ გარკვეულ მიზანსწრაფულობას; პირველ შემთხვევაში ეს ელემენტები მაინც აღნიშნავენ კანონმდებლობის სოციალური პროცესების ძირითად ფაქტორებს, იმ პროცესებისა, რომლებიც მუდამ წინ უძღვის შეჩვენებას სამართლებრივი მოწესრიგების განსაზღვრული ფორმისა; მაგრამ მეორე შემთხვევაში ეს ელემენტები გამოდიან უკვე არა როგორც წინასწარი სოციალური ფაქტორები, არამედ როგორც იურიდიულად დადგენილი მიზნები უკვე მოქმედი მართლწესრიგისა.

მაგრამ არის სხვა მომენტიც, რომელიც ზემოთ განხილული ორივე ტიპის ურთიერთობისათვის ერთნაირი მნიშვნელობისაა. ეს მომენტი ვლინდება იმაში, რომ ამ ურთიერთობათა არასამართლებრივი ელემენტები სამართლებრივი მოწესრიგების შინაგანი მექანიზმის გარეშე დგანან. ამ ელემენტების ადგილი ურთიერთობაში მართლწესრიგისადმი პრინციპულად შეიძლება დავახასიათოთ, როგორც წმინდა გარეგანი, რომელიც პირველ შემთხვევაში პირობის ცნებით გამოიხატება, რაც სამართლებრივი ნორმების "არჩევას" განსაზღვრავს, მაგრამ მეორე შემთხვევაში ის განსაზღვრავს სამართლებრივი ნორმების მიზნებს; ურთიერთობა აქ გარეგნული აზრითაა, მაშინ, როცა ელემენტები ურთიერთობისა ერთმანეთს არ განმსჭვალავენ და კავშირი მათ შორის ურთიერთობის ერთ-ერთი ელემენტის შინაარსის თავისებურებიდან კი არ გამომდინარეობს, არამედ დგინდება კლასობრივი ნების და კლასობრივი ინტერესის გამოვლინების პროცესში, ესე იგი ელემენტის გარეშე არსებული ფაქტორის მეოხებით. ურთიერთობის ელემენტები არ განიცდიან არავითარ ცვალებადობას ამ კავშირის ზეგავლენის მეოხებით, არამედ ინარჩუნებენ იმავე ხასიათს, რაც მათ ამ ურთიერთობის დასაწყისში ჰქონდათ.

ხსენებული მომენტის მეოხებით დგინდება პრინციპული განსხვავება აქ განხილულ ურთიერთობათა სახეებს შორის და იურიდიულად რელევანტურ ფაქტებსა და არსებულ ურთიერთობათა სამართლებრივ ელემენტებს შორის. იურიდიულად რელევანტური ფაქტები აღნიშნავენ ამავე დროს რაღაც "ფაქტიურს"; მაგრამ ეს "ფაქტიური", ერთი მხრივ, მთლად განზე კი არ დგას სამართლის ნორმებისაგან, არამედ გარკვეული ზომით სამართლებრივი მოწესრიგების შინაგან მექანიზმშია ჩართული, მაგრამ მეორე მხრით,

იგი სწორედ ამ უკანასკნელი გარემოების წყალობით განიცდის თავისი პირვანდელი ბუნებრივი შინაარსის გარკვეულ ცვალებადობას. მხოლოდ ასეთი ცვალებადობის გამო ფაქტიურს შეუძლია შეასრულოს სამართლებრივი მოწესრიგების შემადგენელი ნაწილის ფუნქცია. ჩვენ ახლა უნდა აეხსნათ ამ პროცესის /ესე იგი ჩართვის და ცვალებადობის პროცესის/ მთელი აზრი.

სამართალი თავის ობიექტურ არსებობაში შეიძლება განისაზღვროს როგორც გარკვეული სისტემა ურთიერთობებისა; იმ შემთხვევაში მაინც, რომელშიც ჩვენ ობიექტურ მართლწესრიგს ვგულისხმობთ, ეს სისტემა ურთიერთობებისა არ უნდა იქნეს გაგებული თავისი რეალური მოცემულობის აზრით, არამედ ის უნდა გავიგოთ იურიდიულად შესაძლებელი განხორციელების სტადიაში მყოფი სისტემა ურთიერთობებისა. აქ ისლა უნდა გაეიხსენოთ, რომ ეს მდგომარეობა ყოველთვის არ მოიცავს საზოგადოებაში რეალურად არსებულ ურთიერთობებს; მითითება საკმარისია, რომ ასეთი ურთიერთდამთხვევის აღიარების შემთხვევაში სოციალური ცხოვრების სამართლებრივი მოწესრიგების მთელი პროცესი ყოველგვარ აზრს დაეარაგება. ასეთი წინამძღვრის დროს საზოგადოებრივი ცხოვრების შინაგანი, იმანენტური ფაქტორები სრულიად საკმარისი იქნებოდა, მაგრამ სამართლებრივი მოწესრიგება წინამორბედი პროცესების შინაგანი კანონზომიერების წყალობით ზედმეტი და არასაჭირო აღმოჩნდებოდა. მაგრამ იმ შემთხვევებშიც, როცა საზოგადოებრივი ურთიერთობების ხასიათი სამართალში გამოსაყენებელ მოთხოვნებს ემთხვევა, ობიექტური სამართლის ნორმებში იურიდიულად დადგენილი ურთიერთობების სისტემა არ მოიცავს რეალურ სოციალურ პროცესებს, არამედ ინარჩუნებს თავის განცალკევებულ /gesondente/ არსებობას. ამჟებ ნათლად მივითითებს ის ფაქტი, რომ ასეთ შემთხვევებში ნადავ არსებობს გარკვეული ურთიერთობა სამართლის პრინციპსა და რეალურად განხორციელებულ ურთიერთობას შორის. უმეტეს შემთხვევებში ამ დამოკიდებულებას აქვს მოტივსა და შედეგს შორის არსებული ურთიერთობის ხასიათი; მაგრამ ზოგ შემთხვევაში არა გვაქვს ასეთი მოტივაციური ზეგავლენა და მაშინ ჩვენ აღვნიშნავთ ობიექტურ დამთხვევას სამართალში გამოხატულ და რეალურ ურთიერთობას შორის. თუკი ვივარაუდებთ, რომ იმ შემთხვევაში, როცა რეალური საზოგადოებრივი პროცესები სამართლის მოთხოვნებს ეთანხმება, სამართლის ნორმები სავესებით ერწყმინან რეალურ მოვლენებს, მაშინ ზემოთ დასახელებულ ურთიერთობათა სახეები სრულიად არ შეიძლება ახსნილი იქნეს, ვინაიდან არ შეიძლება ვიგულისხმობთ, რომ ასეთი შერწყმის დროს მოცემული საგნობრივი ერთიანობა თავის თავთან ამყარებს ურთიერთობას. ამით მტკიცდება აგართვე სამართლებრივი ურთიერთობების, როგორც რეალურად მოქმედი /einen realen lebending/, სამართლის ნორმებით მოწესრიგებული ურთიერთობის განსაზღვრების /definition/ ნაკლოვანება. შეიძლება დარწმუნებით ვამტკიცოთ, ეს განსაზღვრება ისევეა გავრცელებული, რამდენადაც განუსაზღვრელია. ჩვენ, მაგალითად, არ ვიცით, რა მნიშვნელობა უნდა მიეცეს ამ განსაზღვრებაში ცხოვრებისეული ურთიერთობების მოწესრიგების ცნებას სამართლის ნორმების მეოხებით. თუ ვიგულისხმებთ სამართლებრივი ნორმების რეალურ ზემოქმედებას საზოგადოებრივი გაერთიანების /gesellschaftlichen Gemeinschaft/ წევრთა ურთიერთობებზე, მაშინ გადავიდოდა საკითხი თვითონ სამართლებრივი ელემენტების ანალიზის სფეროდან ამ ელემენტების მოტივაციური ზემოქმედების სფეროზე, ადამიანის სამართლებრივი

ფსიქიკაზე; ასეთი გაგება მართლაც იქნებოდა მნიშვნელოვანი ნაკლოვანების შემცველი, უპირველეს ყოვლისა, აქ სამართლებრივი ურთიერთობების ძირითადი ელემენტების არსის ახსნა შეიცვლებოდა ამ ელემენტების ფუნქციებზე მითითებით რეალურ საზოგადოებრივ ურთიერთობებში. სამართლის ნორმის მოტივაციური ზეგავლენის საკითხი, რასაკვირველია, მნიშვნელოვანი პრობლემაა, მაგრამ ის თავისი არსის მიხედვით მიეკუთვნება ფსიქოლოგიის სფეროს და არა წმინდა სამართლის კატეგორიის მოძღვრებას. რასაკვირველია შეგვიძლია ჩვენ რიგი შემთხვევებისა დაქვასახლოთ, სადაც ისეთი ფორმები რეალური */lebendig/* ურთიერთობებისა არსებობენ, რომლებიც სამართალში გამოხატული მოთხოვნებს ემთხვევა, მაგრამ რომლებსაც აკლია სამართლის ნორმების მოტივაციური ზეგავლენა. მიუხედავად ამ ნაკლოვანებისა, ჩვენ მინც მივიჩნევთ ამ დამოკიდებულებებს სამართლებრივი ურთიერთობების შესაბამისად. სამართლებრივი მოწესრიგების ცნებას შეიძლება აგრეთვე მიეცეს სხვა აზრიც. მათ შორის არ შეიძლება გავიგოთ სამართლის ნორმების ზემოქმედება ცხოვრებისეულ ურთიერთობებზე, არამედ ობიექტური შესაბამისობა ამ და ურთიერთობების იურიდიულ ფორმას შორის, რომელიც სამართლის ნორმაშია გამოხატული. ასეთ ფორმულირებაში უნდა დაეინახოთ ნამდვილად ზუსტი ასახვა */Wiedergabe/* იმ დამოკიდებულებისა, რომელიც არსებობს სამართლებრივ ურთიერთობასა და ცხოვრებისეულ ურთიერთობას შორის; აქედან გამომდინარეობს აუცილებელი დასკვნა, რომ სამართლებრივი ურთიერთობების ელემენტები არასოდეს არ ერწყმიან */verschmelzen/* რეალურ ცხოვრებისეულ ურთიერთობებს და რომ ყოველ მათგანს დამოუკიდებელი და განსხვავებული ყოფიერება გააჩნია. ეს დასკვნა აუცილებელია, თუ ჩვენ ვივარაუდებთ, რომ დამოკიდებულება სამართლებრივ ურთიერთობასა და ცხოვრებისეულ ურთიერთობას შორის უნდა გამოიხატოს შესაბამისობის ცნებაში; იგი მუდამ გულისხმობს გარკვეულ “პარალელიზმს” ორი თავისთავად გასაგები რიგის ელემენტებს შორის, ასეთი პარალელიზმი არსებობს მხოლოდ მაშინ, როცა ცხოვრებისეული ურთიერთობა სამართლის ნორმაში გამოხატულ ფორმას “ახორციელებს”. მაგრამ წსწორედ ასეთ შემთხვევებში არის დამოუკიდებელი განცალკევებული არსებობა სამართლებრივი ურთიერთობისა აუცილებელი წინამძღვარი. სინამდვილეში, თუ ვიგულისხმებთ, რომ ასეთი “განხორციელების” შემთხვევაში ორივე რიგი სრულიად ერწყმის ერთმანეთს, მაშინ შესაბამისობის ცნება ფაქტიურად საესებით იქნება აღმოფხვრილი, ვინაიდან ასეთი შერწყმის დროს სხვა რიგი ელემენტებისა, რომლებიც დაემთხვეოდა რეალურ ცხოვრებისეულ ურთიერთობებს, მეტად აღარ არსებობს, რადგანაც დამთხვევა შეიძლება */მოხდეს/* არა თვითონ, არამედ არსებულის გარეშე რაღაცისა, რომელიც იზოლირებულ ყოფიერებას ფლობს, აქედან მომდინარეობს იმ თვალსაზრისის უსწორობა, რომლის მიხედვით სამართლებრივი ურთიერთობა არის მომენტი რეალური ცხოვრებისეული ურთიერთობისა, შინაგანი წვერი სოციალური ერთობის წვერთა შორის არსებული ურთიერთმოქმედების რეალური პროცესებისა. ზუსტი აზრი ასეთი დეფინიციისა შეიძლება ასე გამოიხატოს: რეალური ცხოვრებისეული ურთიერთობა შედგება რეალური ელემენტების გარკვეული რაოდენობისაგან; მათ გადაქცევას სამართლებრივ ურთიერთობად სჭირდება ის, რომ რეალური პროცესების ამ რიგს მიემატოს კიდევ ერთი მომენტი, სახელდობრ, “სამართლებრივი ნორმით მოწესრიგებულობის” მომენტი; ამ ახალი ელემენტის მიმატება აძლევს მთლიან მდგომარეობას */dem ganzen Bestand/*, როგორც ქიმიური რეაქცია, სხვა, სახელდობრ, სამართლებრივ შეფერილობას. ზემოთ ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ ის, რომ

ასეთი მიმატება სამართლებრივი ელემენტებისა რეალური ურთიერთმოქმედებისათვის ცხოვრებაში შეიძლება განხორციელდეს, როგორც მოტივაციური ზემოქმედება სამართლებრივი ნორმებისა. მაგრამ ჩვენ იმაზეც მივუთითებთ აგრეთვე, რომ ცხოვრებისეულ ურთიერთობათა მთელ რიგში არ შეიძლება შეინიშნული იქნეს ისეთი ზემოქმედება, რომლის სამართლებრივი ხასიათი მასსა და სამართალს შორის არსებული შესაბამისობის თვალსაზრისით არავითარ ეჭვს არ ტოვებს. მაგრამ, ამას გარდა, არის აგრეთვე მოსაზრებები, რომლებიც სამართლებრივი ურთიერთობების ასეთი დეფინიციის წინააღმდეგ შეიძლება იქნეს მოტანილი. ყოველი სამართლებრივი ნორმა /Rechtssatz/ თავისი შინაარსის მიხედვით არ არის მარტივი და ერთგვაროვანი, იგი თავის თავში შეიცავს ერთმანეთისაგან განსხვავებულ ელემენტებს, რომლებიც მათ შორის არსებული გარკვეული შინაგანი კავშირის საფუძველზე არიან გაერთიანებული. თავისებური გაერთიანება ამ ძირითადი ელემენტებისა, რომლებიც ცალკეულ შემთხვევებში უმეტესად იმ საგნის მიხედვით, რომელთანაც ისინი "დაკავშირებული" იქნენ /ნიეთობრივი, პერსონალური, პოლიტიკური უფლებები/, განსხვავებულია, ქმნის სამართლებრივი ნორმის /rechtssatzes/ არსს. თუკი გავშლით სამართლებრივ ნორმაში გამოხატულ შინაარსს, მაშინ ადვილად შეგვიძლია დავინახოთ, რომ ის შეიძლება ახსნილი იქნეს სამართლებრივი ურთიერთობით, ესე იგი უფლებებისა და მოვალეობების დადგენით მოწესრიგების განსაზღვრული საგნის გამო. ძირითად ელემენტებს, რომლებსაც ჩვენ აქ ვხვდებით, ესე იგი უფლება-მოვალეობებს არა აქვს არავითარი რეალური ხასიათი; ამიტომაც თავსატეხს ქმნის ის, თუ უეცრად როგორ გადაიქცევა რეალობად ეს არარეალური ყოფიერების მქონე ელემენტები სწორედ იმ შემთხვევებში, სადაც ისინი რეალურ ცხოვრებისეულ ურთიერთობათა წევრებად გვევლინება. მაგრამ მარტო ამან არ შეიძლება აქ ეჭვი აღძრას. თუკი ჩვენ სამართლებრივ ურთიერთობას ცხოვრებისეულ ურთიერთობად განვსაზღვრავთ, რომელიც სხვა სახის ცხოვრებისეული ურთიერთობისაგან განსხვავდება "სამართლის ნორმის მეოხებით მოწესრიგებულობის" მომენტის არარსებობით, მაშინ ამით ჩვენ თავიდანვე ვგულისხმობთ ამ მომენტის გამარტივებულ, მონოლითურ ხასიათს. აქედან უკვე აშკარაა ის, რომ რთული საგანი, რომელიც შინაარსობრივად ელემენტთა რიგისაგან შედგება, ბუნებრივია, "ელემენტები" კი არა, მხოლოდ მათი ერთობლიობა შეიძლება იყოს. ჩვენ ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ, რომ ყოველი სამართლებრივი ნორმა სწორედ ასეთი რთული შინაარსით გამოირჩევა. ამიტომაც ცხადია ის, თუ ცნება მოწესრიგებულობისა გულისხმობს სამართლებრივი ურთიერთობების განხორციელებას ცხოვრებისეულ ურთიერთობებში. ამით დასაშვებია იქნება აგრეთვე, რომ ყოველი ელემენტი სამართლებრივი ურთიერთობების ადამიანთა შორის ურთიერთმოქმედების /Wechselbeziehungen/ რეალური პროცესების შესაბამის ელემენტებს ერწყმოდეს. ასეთი ვარაუდი უდავოდ გულისხმობს იმას, რომ ყოველ ცხოვრებისეულ ურთიერთობაში უნდა არსებობდეს ელემენტები, რომლებიც როგორც რაოდენობის, აგრეთვე შინაარსის მიხედვით სწორედ იმ ელემენტების იგივეობრიობას გამოხატავენ, რომლებიც სამართლებრივ ურთიერთობებში არიან ნაგულისხმევი. სამწუხაროდ, სინამდვილე ოდნავადაც არ ემთხვევა ამ თვალსაზრისს. თუკი ჩვენი თვალსაზრისის მიხედვითაც კი უდავო დებულებას არ დავეთანხმებით, რომ ძირითად ელემენტებს სამართლებრივი ურთიერთობებისა /უფლება-მოვალეობებს/

არავითარი რეალური ყოფიერება არ გააჩნიათ, თუკი მათ რეალური არსებობაც კი მიეწერებათ, მაშინ ადვილად შეიძლება დასაბუთებული იქნეს, რომ სინამდვილეში არავითარი დამხვევა არა გაქაქეს მოცემული სამართლებრივი ურთიერთობის შემადგენელ ნაწილებსა და მათ ცხოვრებისეულ ურთიერთობათა შორის. ამაზე ნათლად მიგვიანიშნებს ის ფაქტი, რომ ბევრ შემთხვევაში სრულიად სხვადასხვა სოციალური შინაარსის ურთიერთობები ერთი და იგივე სამართლებრივი ნორმის მეოხებით წესრიგდება²⁰. თუკი ყოველივე ზემოთ ნათქვამს მხედველობაში მივიღებთ, მაშინ იმ დასკვნამდე უნდა მივიდეთ, რომ იმ დამოკიდებულებისათვის, რომელიც არსებობს სამართლებრივ ურთიერთობასა და კონკრეტულ ცხოვრებისეულ ურთიერთობას შორის, დამახასიათებელია არა "მიყუთენებადობა" /"Zugehörigkeit"/ რეალური ცხოვრებისეული ურთიერთობებისადმი, როგორც მისი ერთ-ერთი წევრისა, არამედ ობიექტური შესაბამისობა ორივე ამ განსხვავებული რიგის ელემენტებს შორის. კატეგორია შესაბამისობისა, რომელიც ჩვენ ამ დამოკიდებულების /dieser Beziehung/ აღსანიშნავად ვიყენებთ, ერთსადაიმევე დროს სრულიად გადაჭრით იმაზეც მიუთითებს, რომ ყოველი ეს რიგი ურთიერთობებისა თავისთავად და დამოუკიდებელ შინაარსს გამოხატავს. სამართლებრივი ურთიერთობის ცნება, როგორც ერთ-ერთი განსაკუთრებული ფორმა უფლებასა და მოვალეობას შორის არსებული დამოკიდებულებისა, ქმნის ამ თვალსაზრისით კონკრეტული ცხოვრებისეული ურთიერთობების შინაარსთან შედარებით სავსებით თავისთავად საგნობრივ ერთიანობას. თავისთავადობა საგნობრივი შინაარსისა, ბუნებრივია, არ გამოირიცხავს გარკვეული დამოკიდებულების შესაძლებლობას მათ შორის, გარკვეულ ურთიერთმოქმედებას რეალურ ცხოვრებისეულ პროცესებსა და წმინდა სამართლებრივი ელემენტებს შორის, რომლებსაც ჩვენ სამართლებრივ ურთიერთობაში აღმოვაჩინებ. ჩვენ ზემოთ უკვე აღვნიშნეთ ის, რომ სამართალი არასოდეს არ წარმოადგენს თვითმიზანს, არამედ მხოლოდ საშუალებაა განსაზღვრული მიზნისადმი, და რომ მთელი აზრი და დანიშნულება სამართლისა სოციალური ცხოვრების მოწესრიგებაა. იმისათვის, რათა ახლა მართლწესრიგმა, რომელიც სამართლებრივი ურთიერთობების ერთობლიობას გამოხატავს, ამ ამოცანის შესრულება შეძლოს, საჭიროა, რომ ის, ასე ვთქვათ, კონკრეტული სოციალური ცხოვრებისაგან სრული მოწყვეტილობის მდგომარეობიდან ახალი არსებობის სტადიაში გადავიდეს, რომელსაც ჩვენ იურიდიულად შესაძლებელი განხორციელების მდგომარეობას /Zustand der juristisch möglichen Erfüllung/ ვუწოდებთ. ასეთი გადასვლა, რომლის ნამდვილი მოცემულობა არავითარ ეჭვს არ შეიძლება იწვევდეს, იმიტომაც ხორციელდება, ვინაიდან სამართალი სოციალურ ცხოვრებაში თვითონ გარკვეულ საყრდენ წერტილებს ირჩევს, რომლებიც შემდეგ იურიდიული მოწესრიგების მექანიზმში საზოგადოებრივ ურთიერთობებს ჩართავს. ერთი შემთხვევა ასეთი დამოკიდებულებისა სამართალსა და ფაქტს შორის ჩვენ აღვნიშნეთ, როცა "საგნობრივ" შინაარსზე, ესე იგი სამართლებრივი მოწესრიგების საგანზე ვლაპარაკობთ; მაგრამ ეს მხოლოდ ერთი მაგალითია, ერთი ზოგადი მოვლენა, რომელიც მართლწესრიგის ცხოვრებაში ბევრად უფრო ფართოდ გამოიყენება. ასეთი შეხების წყალობით წმინდა იურიდიული კატეგორიებისა სამართლის გარეშე არსებული ელემენტების სახეებთან აღმოცენდება თავისებური შუალედი საფეხური /Zwischenstufe/ სამართალსა და ცხოვრებას შორის, რომელიც საზოგადოებრივი ურთიერთობების სამართლებრივი მოწესრიგების შესაძლებლობას ქმნის.

²⁰ შესაბამისი მაგალითები ნახეთ Körner-თან, Die soziale Funktion der Rechtsinstitute, S. 10.

ასეთი კავშირის ერთ-ერთ ძირითად ფორმას ჩვენ იურიდიული რელევანტობის ცნებით აღვნიშნავთ. მაგრამ იურიდიულად რელევანტურ ფაქტებს შორის გვესმის ჩვენ ერთობლიობა სამართლის გარეშე არსებული სახის ელემენტებისა, რომლებთანაც განსაზღვრელი / bestimmender/ სამართლებრივი ნორმების მეშვეობით მუდმივად იქნება დაკავშირებული გარკვეული უფლებები და მისი კომპლექსი და მათი ცვალებადობა გამოიწვევს განსაზღვრულ სამართლებრივ ეფექტს, რომელიც “წარმოშობს”, “შეცვლის” ან “შეწყვიტავს” განსაზღვრულ უფლებებსა და, მაშასადამე, აგრეთვე მათ შესაბამის მოვალეობებს. ამ ფორმის გვერდით ვგვხვდება ჩვენ აგრეთვე სხვა ძირითადი ფორმა სამართალსა და სამართლის გარეშე არსებულ ელემენტებს შორის დამოკიდებულებისა, რომელიც მოითხოვს სამართლებრივი ნორმების გადასვლას იურიდიულად შესაძლებელი აღსრულებითობის მდგომარეობაში და რომლის დამახასიათებელი თვისებაა აგრეთვე სამართლის გარეშე ელემენტების ჩართვა სამართლებრივი მოწესრიგების სისტემაში; ასეთი დამოკიდებულება იურიდიული ურთიერთობის წმინდა სამართლებრივ ელემენტებსა და მათ საგნობრივ შინაარსს შორის. სანამ ჩვენ გადავიდოდეთ იურიდიული რელევანტობის ცნების ანალიზზე, აუცილებელია მოკლედ განვიხილოთ ამ კავშირის თავისებურებანი. არის რიგი ძირითადი ნიშნებისა, რომელთა მეოხებით კავშირის ხასიათი ან მკვეთრად იქნება გამოჯნული იმ ურთიერთობისაგან, რომელსაც ჩვენ აღმოვაჩენთ სამართლის ნორმასა და მისი დადგენის /Aufstellung/ წინამორბედ სოციალ-ეკონომიურ მოვლენებს შორის, ან სამართლებრივ მოწესრიგებასა და ამ საგანს შორის არსებული ურთიერთობიდან, რომლის გამოც იგი ხდება. ერთ-ერთი ამ თავისებურებათაგანი უეჭველად არსებობს იმ ელემენტების ერთმანეთთან დაპირისპირებულობაში /in der Auseinandergesetztheit/, რომლებიც ურთიერთობათა ორივე უკანასკნელად დასახელებული ტიპისათვის არის დამახასიათებელი. ეს ერთმანეთთან დაპირისპირებულობის ცნება არ შეიძლება აეურიოთ ელემენტების ლოგიკურ განსხვავებულობაში, რომელიც ყოველი ურთიერთობის დროს აუცილებლობით ივარაუდება; იგი აღნიშნავს არა მხოლოდ ლოგიკურ განსხვავებას ცალკეული ელემენტების შინაარსში, არამედ აგრეთვე მათ მიუთითებდალობას /Zugehörigkeit/ მოვლენათა ორი თავისთავად არსებული, რეალური ან იდეალური რიგისადმი, რომელთა შორის გარკვეული დამოკიდებულება მყარდება. ასეთ შემთხვევებში არსებობს ურთიერთობა, უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, არა ყოველი ცალკეული რიგის ახლახან განსხვავებულ ელემენტებს შორის, არამედ ამ ელემენტების კომპლექსებს შორის, თუმცა ყოველი კომპლექსი შინაგანი, სპეციფიური კანონზომიერების საფუძველზე განსაზღვრულ ხარისხამდე გამოჯნულ ერთიანობას ქმნის. ამიტომაც ასეთ ურთიერთობებში ზემოთ დასახელებული ელემენტები ერთმანეთს უპირისპირდებიან როგორც თავისთავადი ყოფიერების ელემენტები, რაც, ბუნებრივია, არ გამოირიცხავს გარკვეული, მთელი საგან გაშუალებული ურთიერთშემოქმედების /Wechselwirkung/ შესაძლებლობას ამ ელემენტებს შორის ამა თუ იმ ფორმით. ჩვენ ადრე უკვე გვქონდა საუბარი სამართალსა და ახლახან ზემოთ მოხსენიებულ სამართლის გარეშე არსებულ კატეგორიებს შორის წარმოქმნილი ურთიერთობის თავისებურებაზე. ამ საკითხის დაწვრილებითი განხილვის გარეშეც შეგვიძლია ჩვენ იმაზე მითითება, რომ ახლახან ზემოთ ნახსენებ ურთიერთობათა ორივე ტიპისათვის ასე დამახასიათებელი თავისებურება სწორედ იმ შემთხვევაში არ არსებობს, როცა ჩვენ მხედველობაში გვაქვს დამოკიდებულება იურიდიული ურთიერთობის წმინდა სამართლებრივი ელემენტებსა და მათ საგნობრივ შინაარსს შორის. იურიდიული

ურთიერთობის საგანი არ არის რაღაც იზოლირებულად და მოწყვეტილად არსებულად. თუკი იურიდიული ურთიერთობა საზოგადოდ სხვა არაფერია, ვიდრე სამართლის ძირითადი კატეგორიაში გამოხატული ურთიერთობის ფორმა, მაშინ საგნის ცნება უნდა წარმოვიდგინოთ როგორც შინაარსი ამ ურთიერთობისა, როგორც ობიექტი, რომელიც სხვადასხვა კონკრეტულ შემთხვევებში ნიდაგ სამართლებრივი რეგულირების შუაგულში იმყოფება. შინაარსი არ არის ამიტომაც გარედან დაკავშირებული იურიდიული მოწესრიგების პროცესთან, არამედ ის არის ამ მოწესრიგების შინაგან მექანიზმში ჩართული ელემენტი, რომელიც მოწესრიგებისათვის იმ თვალსაზრისით არის არსებითი და ძირითადი (konstitutiv), რამდენადაც იურიდიული ურთიერთობა კონკრეტულ ფორმაში არასოდეს არ შეიძლება არსებობდეს ამ ელემენტის გარეშე. იურიდიული ურთიერთობის წმინდა სამართლებრივ ელემენტებსა და მათ საგნებს შორის არსებულ კავშირს აკლია ურთიერთდაპირისპირებულობა /Auseinandergesetztheit/, რომელიც ურთიერთობის ახლახან განხილული სახეებისათვის არის დამახასიათებელი, სახელდობრ, საფუძვლიდან, ვინაიდან ურთიერთობის ელემენტები აქ ცალკე არსებულ რიგებს კი არ მიეკუთვნებიან, არამედ თავის მთლიანობაში მხოლოდ ერთიან რიგს ქმნიან, რომელიც ჩვენ მოგვეცემა სამართლებრივი ურთიერთობის სახით, რამდენადაც ეს უკანასკნელი იურიდიულად შესაძლებელი აღსრულებითობის მდგომარეობაში (Erfüllbarkeit) არის ნაგულისხმევი. ამ ელემენტის იურიდიული ურთიერთობის შინაგან სტრუქტურაში ჩართვის ფაქტი გასაგებს ხდის აგრეთვე იმ შემდგომ განსხვავებას, რომელიც სამართლებრივ ურთიერთობასა და მის საგანს შორის დამოუიდებულებას არსებითად მიჯნავს სამართალსა და სამართლის გარეშე მოვლენათა ურთიერთობის სხვა სახეებისაგან. ამ უკანასკნელისათვის დამახასიათებელია ის, რომ ურთიერთობის წევრები განსაზღვრული ურთიერთმოქმედების შემთხვევაში ერთმანეთს შორის თავიანთ შინაარსში მხოლოდ ფუნდამენტური, ასე უთქვამთ, ონტოლოგიური ფორმების სფეროში განვიდიან ცვალებადობას. საქმარისია იმის მითითება, რომ რეალური სოციალ-ეკონომიკური ფაქტორების ზემოქმედება სამართალზე ან უკანასკნელს რეალურად ვერ აქცევს; მისი ონტოლოგიური ბუნება რჩება არსებულად და ის მხოლოდ თავისი არსებობის ძირითადი ფორმების სფეროში განიცდის ცვალებადობას. იგივე უნდა ითქვას სამართლებრივი ფორმების უკუშემოქმედებაზე “ეკონომიკური ბაზისის” მიმართ, ცალკეულ წევრთა შორის ურთიერთობა აქ არა მხოლოდ იმ აზრითაა გარეგნული, თითქოს ურთიერთობის ელემენტები ორ განსხვავებულ რიგს მიეკუთვნებიან, არამედ აგრეთვე იმითაც, რომ ცვალებადობა, რომელსაც ეს ელემენტები მათი ურთიერთმოქმედების გამო ემორჩილებიან, ყოველი რიგის შიგნით ცალკე: სახელდობრ, იმ კანონზომიერების სფეროში თვითონ იმოქმედოს /vorsichgehen/ , რომელიც ყოველი რიგის საგნობრივ /gegenständlichbegrenzte/ ერთიანობას ქმნის; ამიტომაც აქ არ არსებობს ურთიერთგამსჭვალავი ელემენტები, რომლებიც ერთმანეთზე ზემოქმედების მომხდენ რიგებს მიეკუთვნებიან, არ არსებობს მათ შორის უშუალო კონტაქტი; არა მხოლოდ რიგები თვითონ, არამედ აგრეთვე მათი ცალკეული ელემენტები დგანან სრულიად იზოლირებულად ერთმანეთისაგან აქ და ექვემდებარებიან მხოლოდ მასში ცვალებადობას, როგორც ცვალებადობა მთელისა ზემოქმედებას ახდენს მის ნაწილებზე.

ზემოთ ჩვენ მიუთითეთ იმაზე, რომ სამართლებრივი ურთიერთობის საგანი სამართლებრივი მოწესრიგების შინაგან მექანიზმშია ჩართული; ეს თავიდანვე უდავოდ შეიძლება იქნეს

განხილული, რომ მისი მდგომარეობა ამის გამო არსებითად სხვა არის. ის აქ კვლინდება არადამოუკიდებელ წევრად და სამართლებრივი ურთიერთობის, როგორც მთელის, შინაგანი კანონზომიერების ზეგავლენით უნდა განიცადოს თავისი საწყისი "ნატურალური" შინაარსის გარკვეული ცვალებადობა. როგორც მთელში ჩართული ელემენტი, იგი იძენს ისეთ თვისებებს, რომელთა მატარებლადაც ის სამართლებრივი ურთიერთობის გარეშე ეერ იქნება. ეს ფაქტი, რომლის ცალკეულ მაგალითებს ქვემოთ ჩვენ განვიხილავთ, ადვილი ასახსნელია, თუკი ყურადღებას მივაქცევთ, რომ სამართალი სამართლებრივი ურთიერთობის საგანს მუდამ იყენებს მხოლოდ როგორც ერთ-ერთ ელემენტს საზოგადოებრივი ურთიერთობის მოწესრიგების პროცესში; ამიტომაც ამ საგნებს მიემართათ არა შემეცნების ინტერესის თვალსაზრისით სადაც მთავარი მიზანია ობიექტის შინაგანი თვისებების ახსნა, არამედ, ერთი მხრივ, მათი სოციალ-ეკონომიკური ფუნქციების თვალსაზრისით და, მეორე მხრივ, იურიდიული დანტერესების თვალსაზრისით ამ საგნების როგორც სამართალურთიერთობის ელემენტებისადმი /commerce juridique/. აქედან ადვილი გასაგებია, რომ ამ თვისებების ერთობლიობიდან, რომლებიც ახასიათებს საგნის პირვანდელ "ბუნებრივ" შინაარსს, მხოლოდ ისეთ თვისებებს აქვს სამართლისათვის მნიშვნელობა, რომლებსაც არსებული ობიექტური მართლწესრიგი /მოცემული სოციალ-ეკონომიკური საზოგადოებრივი სტრუქტურისაგან დამოკიდებულებამში/ იურიდიულად ღირებულ ხასიათს ანიჭებს, მაგრამ ამ საგნის სხვა თვისებები უყურადღებოდ რჩება. ის მნიშვნელოვანი როლი, რომელიც მათ შეუძლიათ შეასრულონ აგრეთვე საგნის თეორიული ახსნის დროს, სამართლისა და საზოგადოებრივი ურთიერთობის სამართლებრივი მოწესრიგებისათვის სრულიად ინდფერენტულია. იურიდიული ღირებულების მომენტს ამით საგნის ჩართვისათვის სამართლებრივი მოწესრიგების შინაგან მექანიზმში გადამჭრელი მნიშვნელობა აქვთ; ამიტომ აუცილებელია, რამდენიმე სიტყვით მაინც აეხსნათ მისი არსი.

ნიეთი იძენს იურიდიულ ღირებულებას მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როცა იგი მოქმედი მართლწესრიგის თვალსაზრისით სამართლებრივი ურთიერთობების შესაძლებელი საგანი შეიძლება გახდეს. ეს ღებულება შეიძლება განვიხილოთ როგორც რაღაც თავისთავად გასაგები: საგანს, რომელიც თავისი ობიექტური ნიშნების წყალობით /როგორცაა, მაგალითად, ვარსკვლავები, მზე და ა.შ./ ან პოზიტიური სამართალი, დეფინიციის გამო უუნაროა სამართლებრივი ურთიერთობის ობიექტად მოგვევლინოს, რასაკვირველია, არ შეუძლია იყოს იურიდიულად ღირებული საგანი /juristisch wertvoller Gegenstand/. საგნის ღირებულება სამართლის თვალსაზრისით ამით წარმოებულ სიდიდეს (abgeleitete Grösse) წარმოადგენს. ის /ე.ი. საგნის ღირებულება, მთარგ./ ემთხვევა არა თვითონ საგნის შინაგან თვისებას, არამედ საზოგადოებრივი ურთიერთობის სამართლებრივი მოწესრიგების ხასიათის, ისევე როგორც არსებული სამართლებრივი სისტემის კონკრეტული სტრუქტურის /Aufbau/ განმსაზღვრელი ძირითადი პრინციპების მეოხებით მას გარედან ექნება შეძენილი /Wird... Von aussen herbeigelegt/. ზემოთ ჩვენ მიუუთითეთ იმაზე, რომ მართლწესრიგი მისი განსაზღვრის თვალსაზრისით, მისი მიზნის მიხედვით განხილული არის იმ საშუალებათა სისტემად, რომელთა დანიშნულებაა საზოგადოებრივი ხასიათის განსაზღვრული მიზნების განხორციელება. საზოგადოებრივი ხასიათი ამ მიზნებისა გამომდინარეობს თავისთავად სამართლის არა როგორც სოციალური ორგანიზაციის ყოველი წევრის ინდივიდური ცხოვრების მოწესრიგების, არამედ, როგორც საზოგადოების

წევრთა შორის ურთიერთობების იურიდიული ფორმების მოწესრიგების გაგებიდან. თუკი ჩვენ საგანს ამ მოწესრიგების პროცესის შინაგან წევრად განვიხილავთ, მაშინ მისი იურიდიული ღირებულების საკითხის გამო აუცილებლობით უნდა მივიღოთ შემდეგ დასკვნამდე: პირველი ის, რომ ბუნებრივმა იმანენტურმა თვისებებმა საგნის ამ მხოლოდ მასაში შეიძლება შეიძინოს მნიშვნელობა სამართლისათვის, ანდა, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, იურიდიულად ღირებული ხასიათი მიიღოს, რამდენადაც ეს თვისებები უნარიანი აღმოჩნდება, მოქმედი მართლწესრიგის კონკრეტული ხასიათის შესაბამისად საზოგადოებრივი ურთიერთობების სამართლებრივი მოწესრიგების ელემენტად გამოდგეს; თავისთავად გასაგებია ის, რომ ამ ნიშნების იურიდიული ღირებულება ასეთ შემთხვევაში მათი ობიექტური შინაარსით კი არ განისაზღვრება, არამედ მოქმედი სამართლებრივი სისტემის იურიდიული თავისებურებების მეოხებით; აქედან აუცილებლობით გამომდინარეობს ის, რომ იურიდიული ღირებულება სამართლებრივი ურთიერთობის საგნისა არათუ არ შეიძლება განისაზღვროს მხოლოდ თვითონ საგნის ობიექტური შინაარსის მეოხებით, არამედ ისიც, რომ საზოგადოებრივი ხასიათი მიზნებისა, რომლებისთვისაც სამართლებრივი ურთიერთობის ერთობლიობა საზოგადოდ საშუალებების სისტემას ქმნის, შეუძლებელს ხდის ეს ღირებულება ცალკეული პიროვნებების სუბიექტურ და ინდივიდურ დამოკიდებულებათა ბუნებაში საგნების სახით წარმოვიდგინოთ. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ეს ღირებულება იმ ინდივიდუალურ სარგებლობის /Nutzens/ მომენტში დაეინახოს, რომელიც მას ცალკეული პიროვნებისათვის მოაქვს. ინდივიდუალური სარგებლობის მომენტი სამართლებრივი ურთიერთობის საგნის იურიდიული ღირებულების დასაბუთებისათვის არა მარტივ იმ შემთხვევაში აღმოჩნდება ღირებულების არმქონედ /vertlos/, როცა სამართლებრივი ურთიერთობისაგან ფაქტიურად არაავითარი სარგებლობა არ მოაქვს, არამედ აგრეთვე მაშინაც, როცა ფაქტიური სარგებლობა საგნისა ერთ-ერთი მხარისათვის რეალურად არსებობს, ხოლო სამართლებრივი ურთიერთობის იურიდიული ბუნებისათვის სრულიად უმნიშვნელო /irrelevantes/ ელემენტია; აქედან საკმაოდ ნათელია, რომ განსხვავება საგნის ინდივიდუალურ სარგებლობის ხარისხებში იურიდიული ურთიერთობის ელემენტების ბუნებასა და ურთიერთმდგომარეობაზე არაავითარ გავლენას არ ახდენს. საგნის ინდივიდუალური სარგებლობის მომენტი ახასიათებს თავის სხვადასხვა სახით არა იურიდიულ ურთიერთობას, არამედ ინდივიდის ურთიერთობას თვითონ ნივთისადმი, ურთიერთობას, რომელიც, ზოგიერთი სამართლისმცოდნის მტკიცებათა მიუხედავად, სამართლისათვის სრულიად უმნიშვნელოა /irrelevant ist/. თუკი საგნის იურიდიული ღირებულება, როგორც ზემოთ იყო აღნიშნული, აუცილებელი სახით თავის მოცემულობას, როგორც შინაგანი ელემენტი, საზოგადოებრივი ურთიერთობების სამართლებრივი მოწესრიგების სისტემაში აელენს, მაშინ აშკარაა ის, რომ საგნის ინდივიდუალური სარგებლობის მომენტი, რომელიც საზოგადოების ყოველი წევრის იზოლირებულ ურთიერთობას გულისხმობს განსაზღვრული სიკეთისაგან, იურიდიული ღირებულების ცნების ახსნის დროს არ შეიძლება გამოდგეს ამოსავალ წერტილად; იქ საქმე ეხება საგანს, როგორც პიროვნებათა შორის არსებული იურიდიული ურთიერთობის ელემენტს. მაგრამ აქ მხედველობაშია საგანი, როგორც ინდივიდუალური საჭიროების ობიექტი; ამრიგად, ელემენტი, რომელიც არა ამ პიროვნებათა საზოგადოებრივი ურთიერთობის სფეროში, არამედ მათ /შინაგანი/ ინდივიდურ, იზოლირებულ ყოფიერებაში დევს. აქედან თავისთავად გამომდინარეობს, რომ საზოგადოებრივი ურთიერთობის სამართლებრივი მოწესრიგების

პროცესში საგანი განიხილება არა ცალკეული პიროვნების ინდივიდური დაინტერესების თვალსაზრისით მისდამი, არამედ, ასე ვთქვათ, მისი საზოგადოებრივი ფუნქციების და მისი მნიშვნელობის შესაბამისად ცალკეულ პიროვნებათა შორის არსებულ საზოგადოებრივ ურთიერთობებში.

ასეთი დასკვნების დროს შეიძლება თავისთავად გასაგები იქნეს, რომ საგნის იურიდიული ღირებულება შინაარსობრივად სრულიად იდენტური გახდეს თავისი ეკონომიკური /wirtschaftliches/ ღირებულებისა; ამ უკანასკნელში ინდივიდური დაინტერესება ცალკეული პიროვნებებისა როდი თამაშობს განსაზღვრელ როლს, არამედ ეკონომიკურ ბრუნვაში არსებული საზოგადოებრივი ფაქტორები განსაზღვრავენ საბოლოო ანგარიშით საგნის ღირებულებას ეკონომიკური თვალსაზრისით. და მიუხედავად ამისა, ასეთ მტკიცებაში ჩვენ მოჩვენებითი თავისთავადი გასაგებობა უნდა დაეინახოს; არის მოსაზრებები, რომლებიც ასეთი იდენტუფიციების შესაძლებლობის წინააღმდეგ ლაპარაკობს. შეიძლება მოვიყვანოთ შემთხვევები, როცა იურიდიული ღირებულება საგნისა შესაბამის ეკონომიკურ ღირებულებას არ დაემთხვეს; ნიმუშად შეიძლება დაგვესახელებინა არა მხოლოდ საგნები, უსაფუძვლოდ დაწუნებული ევრეთ წოდებული უფლებები, რომლებიც პიროვნებას კერძოსამართლებრივ ურთიერთობებში ემსახურებიან, არამედ აგრეთვე უდავო სფერო საჯარო-სამართლებრივი ურთიერთობებისა, რომლებშიც საგანი უმეტესად არ მიეკუთვნება ეკონომიკურ მოვლენათა კატეგორიას. მეორე მხრით, ეხედვით ჩვენ აგრეთვე საპირისპირო მოვლენასაც, რომელიც იმით გამოიხატება, რომ ბევრი საგანი და ურთიერთობა, რომლებსაც უეჭველად აქვთ ეკონომიკური ღირებულება, სამართლის თვალსაზრისით იმდენად ინდიფერენტულად გვევლინებიან, რამდენადაც ისინი ჯერ კიდევ არ მიეკუთვნებიან იმ მოვლენათა კატეგორიას, სამართლებრივ მოწესრიგებას რომ საჭიროებენ. სანიმუშოდ შეიძლება გამოვძგეს ის ეკონომიკური ურთიერთობები, რომლებსაც სამართალი არ აღიარებს, თუმცა ისინი საზოგადოებრივ ცხოვრებაში რეალურად ხორციელდებიან. მაგრამ მაინც, თუ იმ მაგალითებს მხედველობაში არ მივიღებთ, რომლებიც მათი დიდი რაოდენობის გამო არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება განვიხილოთ როგორც უბრალო გამოწყლისები საერთო წესიდან, და მხოლოდ იმ შემთხვევებს მივიღებთ მხედველობაში, სადაც იურიდიული ურთიერთობის საგანი ეკონომიკური ბრუნვის საგანს ემთხვევა, მაშინ იურიდიული შერობა /Betonung/ არ ღვსა საგნის ეკონომიკურ ღირებულებაზე, არამედ ის ნიადაგ ემყარება მისდამი იურიდიული ურთიერთობის ფორმას, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, იმ ფორმას, რომელიც ამ ელემენტების მდგომარეობისათვის არის დამახასიათებელი იურიდიულ ურთიერთობებში.

ამ მითითებებიდან არ შეიძლება ძნელი იყოს იმ დასკვნის გაკეთება, რომ საგნის იურიდიული ღირებულება წმინდა იურიდიული კატეგორიაა, რომლის დასაბუთება საზოგადოებრივი ურთიერთობების სამართლებრივი მოწესრიგების ძირითად პრინციპებს ეყრდნობა. ეს, რასაკვირველია, არ გამორიცხავს იმ ზრს, რომ იურიდიული ურთიერთობის სტრუქტურა ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში ურთიერთობის საგნის ნიშნების მეოხებით შეიძლება განისაზღვროს. მაგრამ ეს ნიშნები უმეტეს შემთხვევაში ობიექტური მართლწესრიგის მეოხებით აქვს მიმატებული /beigefügt/, რომლებიც ნივთს ისეთ თვისებებს ანიჭებს, რაც მას ბუნებრივად არ გააჩნია. თავისთავად გასაგებია ის, რომ ეს მიმატება არ არის სუბიექტური ან თვითნებური ისევე, როგორც არაფერია სუბიექტური იმაში,

როცა საგანს ეკონომიკურ ბრუნვაში ისეთი ნიშნები /ფასის, გაცვლის უნარი და ა.შ./ ემატება, რომლებიც მას ეკონომიკურ ბრუნვასთან მისი ურთიერთობის გარეშე არ გააჩნია. ისევე, როგორც, მაგალითად, ეკონომიკური ღირებულება გარკვეული ეკონომიკური ურთიერთობების ასახვას წარმოადგენს, საგნის ღირებულება იურიდიული აზრით ასევე საზოგადოებრივი ცხოვრების კონკრეტული სამართლებრივი ფორმების ასახვად გვევლინება. ამის მეოხებით აიხსნება ის, რომ საგანს ობიექტური მართლწესრიგის მხრივ გარკვეული თვისებები შეიძლება მიეწეროს /zugeschrieben/; სამართლებრივი მოწესრიგების პროცესში საგანი განიხილება არა თავისი იმანენტური შინაარსის თვალსაზრისით, ამრიგად, მართლწესრიგის მიერ დადგენილი სამართლებრივი ფორმებისაგან მოწვევტილად, არამედ მისდამი იურიდიული დანიტერესების /თანაც ეს გამოხატულება, ბუნებრივია, არ უნდა გავიგოთ როგორც ცალკეული პერსონის ინდივიდური იურიდიული ინტერესი/, მისი იურიდიული ფუნქციების თვალსაზრისით. მაგრამ საგნის იურიდიული ფუნქცია გამოიხატება უნარში, გამოვიდეს სამართლებრივი მოწესრიგების სისტემის ერთ-ერთ ელემენტად, ერთ-ერთ წევრად იმ იურიდიული რიგისა, რომელიც ობიექტურ მართლწესრიგში სპეციფიკურ კანონზომიერებას ექვემდებარება. ეს კანონზომიერება სპეციფიკურად უნდა იწოდოს იმ აზრით, რამდენადაც ის იურიდიული მოვლენების თავისებური ბუნების გამოხატულება არის. სამართლებრივი მოწესრიგების სისტემას ზემოთ ჩვენ საშუალებების სისტემა ვუწოდეთ, რომლის დანიშნულებაა საზოგადოებრივი ცხოვრების განსაზღვრული მიზნების განხორციელება. სამართლის ფორმის ამ ღეფინიციაში მისი მიზნის თვალსაზრისით უკვე ის იდეა იგულისხმება, რომ ჩვენ, უპირველეს ყოვლისა, სამართლებრივი მოწესრიგების პროცესში საგნისადმი არავითარ თვორიულ დამოკიდებულებას არ ვხედავთ, საიდანაც მასში არსებული კანონზომიერება არ შეიძლება იქნეს დახასიათებული, როგორც თვორიული კანონზომიერება, რომლის ძირითადი ფორმა კაუზალური ურთიერთობის ფორმა ან ლოგიკური ფორმა საფუძვლისა და შედეგისა იქნება; მეორეც, ის, რომ იმ ღეფინიციაში ნათლად გამოიხატება განსხვავება სოციალურ და სამართლებრივ კანონზომიერებათა შორის. მათ შორის არსებული განსხვავება შეიძლება დახასიათებული იქნეს როგორც განსხვავება მიზნისა და საშუალების კანონზომიერებათა შორის, შესაძლებელი სოციალური ურთიერთობანი, რომელთა რეალური განხორციელება მოქმედი ობიექტური მართლწესრიგის თვალსაზრისით სასურველი ჩანს, ამ უკანასკნელთან შედარებით ქმნიან მიზანს, რომელიც უნდა განხორციელდეს. აქედან გამომდინარეობს, რომ როგორც ურთიერთობების ელემენტების ბუნება, ასევე ამის შესაბამისად მოვლენათა ამ ურთიერთმომიჯნავე რიგებში, ესე იგი, ერთი მხრით, რეალურ სოციალურ ურთიერთობებში, მაგრამ, მეორე მხრით, სამართლის ფორმებში, როგორც საშუალებათა განსაზღვრულ სისტემაში არსებული კანონზომიერება არსებითად განსხვავებული იქნება. ამ დებულების საუკეთესო დამამტყიცებელ საბუთად შეიძლება გამოდგეს ის ფაქტი, რომელიც სამართლის ფორმების ისტორიულ განვითარებას გამოხატავს, რომ, სახელდობრ, აქ მოხსენიებული აზრით ერთნაირი მიზნები ისტორიულად განსხვავებული სამართლებრივი ფორმების მეშვეობით ხორციელდებიან, მაგრამ, მეორე მხრით, გარკვეული სამართლებრივი ფორმები ხშირად არ ასრულებენ ერთნაირ სოციალურ ფუნქციებს. პირველი კატეგორიის შემთხვევათა ნიმუშად შეიძლება გამოდგეს წარმომადგენლობის ინსტიტუტი ეკრძოსამართლებრივ ურთიერთობებში, რომელიც, როგორც ცნობილია, სრულიად არ

არსებობს ძველ რომაულ სამართალში²¹, მაგრამ ერთსადაიმავე დროს რეალური ინტერესები საზოგადოებრივ ურთიერთობებში, რომლისთვისაც თანამედროვე სამართალში წარმომადგენლობა არსებობს, სხვა იურიდიული ფორმების საშუალებით ხორციელდებოდნენ. მითითებას ამ სახის სხვა მაგალითზე ვნახულობთ ჩვენ Pomice-თან;²² რეალურ კონტრაქტს რომ განიხილავს ძველ რომაულ სამართალში, იგი ამბობს: "იდეა, რომ რაღაც, რაც სხვის ხელში იმყოფება, უნდა დაბრუნებულ იქნეს, როცა სარგებლობის დრო და ა.შ. ვასული არის, ისე მიღებულია, რომ ძნელი წარმოსადგენია, თუ იგივეს ვილაცასთან ერთ დროს არაეითარი სამართლებრივი გამოხატულება არ უნდა ეპოვა. თუმცა შეიძლება სხვა მოდუსის მოფიქრებაც, ფაქტიურად იგივე მიზნის მიღწევისათვის: შეიძლება კონსტრუირება კერძო დელიქტური მდგომარეობისა ნდობის გამოყენების გამო... ეს იქნებოდა ამის მიხედვით, სახელდობრ, შედეგი ამ სარჩელით, რომლითაც მიიღწევა ხელშეკრულების გასაჩივრება"²³. საბოლოოდ მრავალრიცხოვანი მაგალითებიდან, რომლებიც შეიძლებოდა მოგვეტანა ზემოთ განხილული დებულების დასადასტურებლად, გვინდოდა ჩვენ მიგვეთითებინა იმ გამონათქვამებზე, იერიანგის წიგნში "Der Geist des römischen Rechtes" რომ ეპოულობთ /იხ. III ტ./; 157-ე გვერდზე (III, 1/ ნათქვამია: "ახალი რომაული სამართალი იცნობს გარკვეულ ურთიერთობებს, რომელთა დროს ორი ძირითადი მომენტი სამართლისა, რომელიც ჩვეულებრივ რომ ფართოდ გამოიშინარებენ ერთმანეთისაგან, სანიეთო და ვალდებულებითი სამართალი, სისტემატური ერთიანობით არიან დაკავშირებული ერთმანეთთან, სახელდობრ, pignus-ი, superficies-ი და emphytheusis-ი, ორივე მხარე ამ ურთიერთობებისა: სანიეთო /das jus in re/ და ვალდებულებითი /der Contract/ ერთი და იმავე აქტის მეოხებით რომ იყო გამოწვეული, ცხოვრებაში იშვიათად შეიძლება შეგვხვდეს. ასეა ახალ სამართალშიც. მაგრამ სრულიად სხვაგვარად იყო ძველ სამართალში. ურთიერთობა, რომლის დროსაც ძველ სამართალში, უპირველეს ყოვლისა, ერთმანეთს უპირისპირდება სანიეთო და ვალდებულებითი ელემენტები, იყო უზუფრუქტი /Usufructus/. საშუალება, რომლითაც ეს კომბინაცია ტექნიურად ხორციელდება, ახალ სამართალში სრულიად უარყოფილია; ნაცვლად იმისა, ორივე უკანასკნელი ელემენტი ერთიან აქტად იყოს შერწყმული, რამდენადაც ისინი ცნებაში ერთმანეთისაგან შინაგანად დაცილებული იყვნენ. გარიგებაშიც ეს ელემენტები გარეგნულად ცალ-ცალკე არიან წარმოდგენილი, ესე იგი თითოეული მათგანისათვის საჭიროა განსაკუთრებული აქტი, jus in re-სათვის in jure cessio, ხოლო ვალდებულებითი ურთიერთობისათვის შეიანხმება /cautio usufructuarial/. აქ მოტანილ მაგალითებში ნათლად არის გამოხატული ის ფაქტი, რომ ერთნაირი მიზნები სამოქალაქო ბრუნვაში, სამართლის ფორმების ისტორიულ განვითარებას თუ თვალს გაავადენებთ, იურიდიული საშუალებების მრავალგზის განსხვავებულად კონსტრუირებული სისტემის მეოხებით ხორციელდებოდა. ამის საპირისპიროდ შეიძლება აგრეთვე საწინააღმდეგო მოვლენაზეც მივეუთითოთ, სადაც განსაზღვრული იურიდიული ფორმა სხვადასხვა სოციალური მიზნებისათვის არის გამოყენებული. აქ მოხსენიებულ დაშორებას სამართლის ფორმასა და მის სოციალურ ფუნქციას შორის გარდაუვალად მივეყვართ იმ ძირითად მეთოდოლოგიურ პრინციპამდე,

²¹ ნახეთ აგრეთვე Regelsberger, I, S. 46.

²² ნახეთ Pomice, Labeo, I, S. 488-489; Ihering, Geist, III, I, S. 175; Demburg, Pandekten, I, S. 869 ff; Windscheid, I, S. 186-187.

²³ Pomice, I, S. 423-424.

რომ სოციალური შედეგი ყოველი სამართლებრივი ნორმისა მისი იურიდიული არსისა და ამიტომაც აგრეთვე სამართლებრივი სისტემატიკის ამოცანების გარეთ დევს ისევე, როგორც თამბაქოს გამოყენება ბოტანიკის გარეთა²⁴.

ეს მაგალითები, რომელთა რიცხვი სურვილისამებრ შეიძლება გავამრავლოთ, იმ დებულების საუკეთესო დამამტიციებელი საბუთია, რომ ძირითადი ელემენტები, რეალურ ცხოვრებისეულ ურთიერთობებში რომ გვხვდება, როგორც აგრეთვე მათი ურთიერთკავშირის განმსაზღვრელი კანონზომიერება იმ ელემენტებთან და კანონზომიერებასთან შედარებით, რომლებიც სამართლებრივი ურთიერთობის სფეროში ბატონობენ, სრულიად განსხვავებული ხასიათისაა. ეს თავისებური კანონზომიერება, რომელსაც ჩვენ სამართლის ფორმების არსებობასა და განვითარებაში აღმოვაჩინეთ, გასაგებს ხდის იმ ფაქტს, რომ საგნის “ბუნებრივი” შინაარსი, რომელიც მის მიმართ შემეცნების თეორიული მიდგომის დროს გადაჭრელი მნიშვნელობისაა, საგნის ჩართვისას სამართლის ფორმების თავისებურ კანონზომიერებაში ინდიფერენტულ სიდიდეს წარმოადგენს. ბუნებრივია, საგანი, როგორც ასეთი, არ ექვემდებარება ამ კანონზომიერებას; მაგრამ საგანი შესაძლებელი სამართლებრივი ფორმების მიმართ, სახელდობრ, ამ ურთიერთობის მხრივ, ბუნებრივი კანონზომიერებით კი აღარ განისაზღვრება, არამედ სამართლებრივი ფორმების სპეციფიური კანონზომიერებით. თვითონ საგანი რჩება მოცემულ შემთხვევაში გარეყვეული ზომით “ბუნებრივი” საყრდენი წერტილი, მაგრამ ჩართული */beizufügen/* ნიშნები ახასიათებენ მის დამოკიდებულებას საზოგადოებრივი ურთიერთობების მოწესრიგების იურიდიული ფორმებისადმი. მრავალრიცხოვანი მაგალითების მოტანა შეიძლება იმის დასამტიციებლად, რომ საგანს ემატება განსაზღვრული ნიშნები, რომლებიც მას “ბუნებისაგან”, ესე იგი არსებული მართლწესრიგისადმი დამოკიდებულების გარეშე არ გააჩნია და რომლებიც საგანს ამ მართლწესრიგისადმი დამოკიდებულებაში გვიჩვენებენ. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ისინი გამოხატავენ ამ საგნის, როგორც სამართლებრივი რეგულირების ელემენტის მდგომარეობას. ასეთებს მიეკუთვნება არა მხოლოდ საგნის და ნიშნები, რომლებშიც კვალი თავდაპირველად ბუნებრივი შინაარსისა მთლად წაშლილია */ausgebeizigt sind/* და ამიტომაც წმინდა იურიდიულ კეგმად */konzept/* არის გადაქცეული, როგორცაა, მაგალითად, *immanbles par leur destination*²⁵ ფრანგული Code civile (Art.517), *res futurae, res nullius* და ა.შ., არამედ აგრეთვე ისეთი ნიშნებიც, რომლებიც ერთი შეხედვით არ შეიძლება მივიჩნიოთ საგნისათვის რაიმეს მიმატებად, არამედ აქ იგულისხმება იმანენტური თვისებები, როგორცაა, მაგალითად, დანაწილება ნივთისა *res corporales*-ად და *incorporales*-ად, მოძრავად და უძრავად, გაყოფად და გაუყოფად და ა.შ. დაწერილებითი განხილვისას აღვიღად შეიძლება დაეადგინოთ, რომ აგრეთვე ამ ნიშნებს იურიდიული აზროვნების წესისათვის არა აქვთ მნიშვნელობა ნივთის ბუნებრივი თვისებების აღსანიშნავად და იურიდიული აზრი ამ ნიშნებისა არავითარ შემთხვევაში არ ემთხვევა მათ შინაარსს შემეცნების თეორიული თვალსაზრისით; ამისათვის საკმარისია იმაზე მითითება, რომ, მაგალითად, დანაწილება ნივთისა *res coprolare*-დ და *incorporale*-დ რომაულ სამართალში მხოლოდ საკუთრების უფლების გამიჯვნას ემსახურება სხვა უფლებებისაგან²⁵. კიდევ უფრო ნათლად ვლინდება ეს იმ იურიდიული აზრის ახსნის დროს, რომლის

²⁴ Karrer, S. 9.

²⁵ S. Hölder, Pandekten, S. 134-135; Planiol, Treite.

მიხედვით ნიუთის დაყოფა ხდება მოძრავად ან უძრავად ან გაყოფად და გაუყოფად. პირველი ანტითეზის თელსაზრისით ძნელია რაიმე ეჭვი აღიძრას, რომ საგნის ბუნებრივი თვისებები მასში არაერთარ როლს არ ასრულებს; არსებითა აქ ისეთი წმინდა იურიდიული ნიშნები, როგორცაა განსხვავება ხანდაზმულობის ვადებს შორის, სხვადასხვაობა დაცვის ფორმების შესაბამისი უფლებებისა, გასხვისების წესი, უფლებამოსილება /Zuständigkeit/ და ა.შ.²⁶. იგივე უნდა ითქვას გაყოფადობის და გაუყოფადობის იურიდიული ცნების თელსაზრისით, რომელსაც თავისებური, წმინდა იურიდიული მნიშვნელობა აქვს²⁷ სამართლებრივი ურთიერთობის საგნისათვის განსაზღვრული ნიშნების ჩართვის /beifügung/ გარდა, ვნახულობთ ჩვენ იურიდიული ურთიერთობის ობიექტის მიმართ აგრეთვე შემდგომ პროცესს, რომელიც ცალკეული საგნის თვისებური შეერთებით განსაზღვრულ ერთიანობას აამოქმედებს /geltend machen/, როგორცაა, მაგალითად, ქონება იურიდიული აზრით, peculium და ა.შ. ასევე ისეთი ერთიანობის წარმოქმნისას ცალკეულ ელემენტებს შორის ბუნებრივი კავშირი კი არ არის განსაზღვრული, რომელიც განპირობებულია ან კაუზალური ურთიერთობის ანდა საფუძვლისა და შედეგის ურთიერთობის მეოხებით, არამედ ის კავშირი, რომელიც სამართლის მიერ იქნება დამყარებული.

ყველა ზემოთ მოტანილ მაგალითში საგნის ბუნებრივი შინაარსი ქმნის ისეთ საყრდენ წერტილს, ისეთ საყრდენ მდგომარეობას, რომელზედაც ის სხვადასხვა ნიშანი აღმოცენდება, რომლებიც განსაზღვრავენ საგნის მდგომარეობას არსებულ სამართლებრივ ბრუნვაში /Rechtsverkehr/ და მისი ფუნქციები განისაზღვრება სამართლებრივი ურთიერთობების მოქმედი სისტემის შინაგან ელემენტებად, და მხოლოდ ასეთ დეფორმირებულ, შეცვლილ მდგომარეობაში გამოდის საგანი სამართლებრივი ფორმის თავისებურ კანონზომიერებაში.

საგნის დეფინიცია, როგორც სამართლებრივი ურთიერთობის ახალი ელემენტი, მიუთითებს იმ არსებით განსხვავებაზე, რომელიც არსებობს სამართლებრივი ურთიერთობის საგანსა და იურიდიულად რელევანტურ ფაქტს შორის. ეს განსხვავება სხვადასხვა მდგომარეობით გამოიხატება, რომლებიც ორივე შედის სამართლებრივი მოწესრიგების სისტემაში. იურიდიული ურთიერთობის საგანი არსებითად იმის მეოხებით ხასიათდება, რომ ის სამართლებრივი ურთიერთობის ერთი შინაგანი ელემენტი; თუკი უფლება-მოვალეობა იურიდიული ურთიერთობის გარეგანი პუნქტებია, მაშინ თვითონ საგანი ქმნის მათი შეხების წერტილებს. ბუნებრივია, უფლება-მოვალეობათა შეერთება სამართლებრივ ურთიერთობასთან პირველად არ ხდება ამ პუნქტის მეოხებით; ზემოთ ჩვენ დაწვრილებით განვიხილეთ ის აზრი, რომ სამართლებრივი ურთიერთობის ცნება, უფლება-მოვალეობათა ურთიერთობის აზრით, ერთ ლოგიკურ კავშირს წარმოადგენს /prius ist/, რომელშიც უფლება და მოვალეობა თავიდანვე მოცემულია, როგორც ურთიერთყოველიური ელემენტები. მთელ ამ მსჯელობას მხედველობაში აქვს სამართლებრივი ურთიერთობის ცნება, როგორც აბსტრაქტულად დასაშვები ელემენტი მართლწესრიგისა, როგორც აბსტრაქტული სქემა საზოგადოებრივი ურთიერთობების სამართლებრივი მოწესრიგებისა; ამ სქემის გადასვლა იურიდიულად შესაძლებელი

²⁶ Planiol, ib. p. 691-692.

²⁷ Gambaroff (ლამბაროვი), op. cit. S. 607 ff.

აღსრულებითობის მდგომარეობაში მოხდეს მხოლოდ უფლებისა და მოვალეობის წმინდა სამართლებრივი კატეგორიისათვის ახალი ელემენტის, ესე იგი სამართლებრივი ურთიერთობის საგნის ჩართვის მეხებით /durch Beitung/. ცხოვრებისაგან სრულიად აბსტრაქტირებული ელემენტები უფლებისა და მოვალეობის მიიღებენ ამით ამ ახალ ელემენტში საყრდენ წერტილს, საყოველთაოდ ხელსაყრელ ადგილს, რომელშიც ისინი კვლავ გაერთიანდებიან, მაგრამ არა როგორც აბსტრაქტული ერთიანობა, რომელიც თავის საფუძველს ლოგიკური კორელაციურობის ცნებაში პოულობს, არამედ, როგორც სამართლებრივი ურთიერთობის მოქმედი ელემენტების ერთიანობა. არსებითად სხვაგვარ ფუნქციას ასრულებენ ის ფაქტები, რომლებსაც იურიდიულად რელევანტური ხასიათი აქვთ.

ეს უკანასკნელნი არასოდეს არ არიან იურიდიული ურთიერთობის შინაგანი ელემენტები, არამედ ღვანან ამ ურთიერთობის დასურული წრის მიღმა და არ არიან ისეთები, რომელზეც მიმართულია უფლებები და მოვალეობები, არამედ რომლებითაც სამართალი თავის “წარმოშობას” და არსებობას შეაკავშირებს. თუმცა ეს ფაქტები იურიდიული ურთიერთობის მიღმა იმყოფება, ამის გამო ისინი სამართლებრივი ურთიერთობის არსებობისათვის როდია ნაკლებად აუცილებელი; საგნის თანაბრად ქმნიან ისინი აგრეთვე ძირითად პირობას სამართლებრივი ურთიერთობის გადასვლისათვის აბსტრაქტული სქემის მდგომარეობიდან იურიდიულად შესაძლებელი აღსრულებითობის მდგომარეობაში. მაგრამ იმ სხვადასხვა მდგომარეობის შესაბამისად, რომლებსაც თითოეული მათგანი, ესე იგი სამართლებრივი ურთიერთობის საგანი და იურიდიულად რელევანტური ფაქტი, სამართლებრივი მოწესრიგების სისტემაში დაიყავებენ; განსხვავებულია აგრეთვე ის როლიც, რომელსაც თითოეული მათგანი ამ სისტემაში ასრულებს. ამ განსხვავების ერთ მხარეზე ახლახან უკვე იქნა მიითებული; მაგრამ არსებობს აქ აგრეთვე განსხვავება სხვა ურთიერთობაში, რომელიც აქ უნდა განვიხილოთ.

იურიდიული ურთიერთობის საგანი, როგორც ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, არის სამართლებრივი ურთიერთობის იურიდიულად შესაძლებელი აღსრულებითობის მდგომარეობაში გადასვლისათვის აუცილებელი მომენტი. მაგრამ ამ ელემენტების შემოტანისათვის ჯერ კიდევ არ არის ყველა ის პირობა შესრულებული, რომლებიც მართლწესრიგის, ასე ვთქვათ, აქტიურ მდგომარეობაში, “მოძრაობაში” მოსაყვანად არის აუცილებელი. ამ ელემენტების არსებობით, რასაკვირველია, სამართლებრივი ურთიერთობის ყველა შემადგენელი ნაწილია მოცემული; მაგრამ ამის მიხედვით ინარჩუნებს მართლწესრიგი აგრეთვე მყარ ხასიათს. საგნობრივი შინაარსი იურიდიული ურთიერთობებისა ანიჭებს ამ უკანასკნელს, რასაკვირველია, გარკვეულ კონკრეტულობას იმით, რომ იგი ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში ადგენს საყრდენ წერტილს, ხელსაყრელ ადგილს. მაგრამ გადასვლა ერთი შემთხვევიდან მეორეზე, რომელშიც მართლწესრიგის ნიადაგ უწყვეტი სიცოცხლის მოძრაობა გამოიხატება, მუდმივი ცვალებადობა კონკრეტული სამართლებრივი ურთიერთობებისა შეიძლება არ განხორციელდეს იურიდიული ურთიერთობის საგნების საშუალებით. საესებით გასაგებია, რომ ერთი სამართლებრივი ურთიერთობის მეორის მემულობით შეცვლა ყოველთვის გამოიხატება სწორედ იმ საყრდენ ადგილის შეცვლით, რომელსაც ქმნის იურიდიული ურთიერთობის საგნობრივი შინაარსი; აქედან ადვილად

შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ასეთი ცვალებადობა, ასეთი გადასვლა ერთი საგნიდან მეორეზე არ შეიძლება განხორციელდეს თვითონ სამართლებრივი ურთიერთობის საგნისაგან და რომ სწორედ ამ მიზნისათვის აუცილებელია ის ფაქტორი, რომელიც თვითონ სამართლებრივ ურთიერთობაში კი არა, მის მიღმა დევს.

ამ როლს მართლწესრიგის ცხოვრებაში ასრულებენ იურიდიულად რელევანტური ფაქტები. ზემოთ ნათქვამის მეოხებით ჩვენ აღნიშნული გვაქვს ის ძირითადი მომენტები, რომლებიც სამართლებრივი ურთიერთობის საგნის ფუნქციებს და მართლწესრიგის ცხოვრებაში იურიდიულად რელევანტურ ფაქტებს ერთმანეთისაგან წყვეტს. თავისთავად გასაგებია, რომ ეს მომენტები მხოლოდ არაპირდაპირ და შორიდან ახასიათებენ ამ ფაქტების შინაგან ბუნებას და უკვე ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში სრულიად არასაკმარისია მტკად თუ ნაკლებად სრული ახსნისათვის იმ თვისებისა, მათ რომ ახასიათებს, როგორც აგრეთვე თავისებურ კანონზომიერებას ისევე, როგორც ურთიერთაქემის მათ შორის, აგრეთვე ურთიერთობას, რომელსაც ჩვენ, ერთი მხრით, მათსა და მეორე მხრით, იურიდიული ურთიერთობის წმინდა სამართლებრივ ელემენტებს შორის აღმოვაჩენთ.

ჩვენ ახლა უნდა შევუდგეთ ყველა ამ საკითხის ახსნას. თანამედროვე იურიდიულ ლიტერატურაში იურიდიულად რელევანტური ფაქტების მოძღვრება არა მარტო არ არის გამომხატული სრულყოფილად, არამედ აგრეთვე არასაკმარისად არის ახსნილი ის უდიდესი მნიშვნელობა, რომელიც მას საზოგადოებრივი ურთიერთობების სამართლებრივი მოწესრიგების სისტემაში უჭვჭვლად აქვს. აუხსნელი რჩება აქ არა მხოლოდ ძირითადი დანაწილება, რომლებშიც ჩვენ მთელი ჯამი ამ ფაქტებისა შეგვიძლია დავანაწილოთ. არამედ ჯერ კიდევ დიდი ზომით აუხსნელი, უფრო უკეთ რომ ვთქვათ, ხელუხლებელი რჩება იმ შინაგანი კანონზომიერების საკითხები, რომელიც ამ ფაქტების ცალკეულ სახეთა შორის არსებულ კავშირს განსაზღვრავს, იმ თავისებური კავშირების საკითხი, რომლებშიც ისინი ზოგიერთ შემთხვევაში ვლინდებიან. და ასეთი კავშირების იურიდიული შედეგების საკითხი. ასეთი ნაკლოვანებების დროს არ არის გასაკვირი, რომ დეფინიცია, რომელშიც იურიდიულად რელევანტური ფაქტებია /ან იურიდიული ფაქტები, როგორც ჩვეულებრივ ტრადიციული დოქტრინა გამოთქვამს/ მოცემული, გამოირჩევა უზუსტობითა და განუსაზღვრელობით.

ტრადიციული დოქტრინა, როგორც ცნობილია, ადგენს იურიდიული ფაქტების ორ ძირითად სახეს: იურიდიული ხდომილება და იურიდიული მოქმედება. ეს უკანასკნელი თავის მხრივ ჩვეულებრივ იყოფა გარიგებად და დელიქტად. მაგრამ ძნელი არ უნდა იყოს იმის ჩვენება, რომ ეს თანამედროვე დოქტრინაში მიღებული კლასიფიკაცია არასაკმარისია, ვინაიდან ის შინაარსობრივად არ მოიცავს ყველა განსხვავებულ ფორმას, რომლებშიც ჩვენ იურიდიულად რელევანტურ ფაქტებს ვხვდებით. ლიტერატურაში მითითებულია იმაზე, რომ მგზავრობას ან სიარულს განსაზღვრული დროის განმავლობაში უცხო მიწის ნაკვეთზე სერვიტუტის უფლების წარმოქმნა შეუძლია, თუმცა ეს მოქმედებები არც გარიგებაა და არც დელიქტს წარმოადგენს²⁹. შემდეგ ვხვდებით ჩვენ შემთხვევებს, როცა ერთი და იგივე მოქმედება ერთდროულად გარიგებაცაა და დელიქტსაც წარმოადგენს. სანამუშოდ ჩვენ შეგვიძლია მოვიტანოთ შემთხვევა დეკონინგული ნიეთის მითვისებისა. საბოლოოდ ამ კლასიფიკაციის დაუშვებლობაზე მიუთითებს გაუთავებელი დავა იურიდიული

²⁹ ნახეთ Schlossmann, Der Vertrag, S. 199.

მოქმედებისა და დელიქტის განსაკუთრებული თვისებების გამო. ყველა ამ მაგალითად ჩვენ აუცილებლად უნდა მიგვიყვანოს იმ აზრამდე, რომ ყოველ ამ ნაკლოვანებაში სრულიადაც არ შეიძლება დაინახოთ შედეგი ტრადიციული კლასიფიკაციის არასაკმარისად სწორი გამოყენებისა კონკრეტულ შემთხვევაზე, არამედ, პირიქით, ეს მაგალითები თვითონ მიგვანიშნებენ კლასიფიკაციის ნაკლულუოვანებას თავის საფუძველში. თავის მხრივ მიღებული კლასიფიკაციის ნაკლულუოვანება უეჭველად კავშირშია იურიდიული რელევანტობის ცნების ყალბ დეფინიციასთან, რადგანაც არავითარ ეჭვს არ აღძრავს ის, რომ კლასიფიკაციის სისწორე პირველ რიგში ყოველთვის განისაზღვრება კლასიფიკაციისათვის განკუთვნილი საგნების ცნების სწორი დეფინიციის მეოხებით, იმ ძირითადი თვისებების დადგენის მეოხებით, რომლებიც მას ახასიათებენ და რომლებიც ქმნიან საფუძველს მათი მეცნიერული დანაწილებისა ცალკეულ კლასებად.

დეფინიცია, რომელიც იურიდიულ ფაქტებს განსაზღვრავს ტრადიციულ დოქტრინაში, შეიძლება შემდეგნაირად ჩამოვაყალიბოთ: იურიდიულ ფაქტებად უნდა მივიჩნიოთ ისეთი ფაქტები, რომელთა საფუძველზე წარმოიშობა, შეიცვლება და შეწყდება უფლების განხორციელება. ამავე აზრით აღინიშნება ისინი ერთსადაიმევე დროს ფაქტორებად, რომელთა მეოხებით განისაზღვრება ამ უფლებათა ბედი²⁹. ძნელი არ უნდა იყოს იმის მიხედვრა, რომ ამ დეფინიციაში სიმძიმის ცენტრი ობიექტური სამართლიდან, რომელიც განსაზღვრულ რეალურ ან სამართლებრივ მოვლენებს იურიდიული რელევანტობის ხასიათს ანიჭებს, თვითონ იმ მოვლენებზე გადადის, რომლებიც, როგორც ფაქტორები, შინაგანი, იმანენტური ბუნების წყალობით შესაბამის სამართლებრივ ეფექტს იწვევენ. იშვიათი თანმიმდევრობით გამოთქვა ეს იდეა დერნბურგმა, რომელიც თავისი პანდექტების იმავე გვერდზე /გვ.177/ ამბობს: “სესხის აღებას, მაგალითად, მოსდევს მისი უკან დაბრუნების მოვალეობა, პოზიტიური სამართალი მხოლოდ აღიარებს ამ ბუნებრივ მოვალეობას და აქცევს მას სამართლებრივ ვალდებულებად /Rechtsverbindlichkeit/. როცა გარდაიცვლება ვინმე, ვინც მემკვიდრეობა დატოვა, ეს შემადგენლობა თავის თავში შეიცავს მემკვიდრეობის უფლებას, თუკი ის მართალია აგრეთვე, რომ იგი მხოლოდ საყოფლთაო ნების მეოხებით მოიპოვებს უფრო ზუსტ განსაზღვრას და სამართლებრივ აღიარებას”. დერნბურგის აზრით, იურიდიული ფაქტი მხოლოდ ფორმალურად იღებს სამართლებრივად სავალდებულო ძალას მართლწესრიგის მხრივ: “მაგრამ – ამბობს იგი – ესენი როდი არიან ინდიფერენტული მომენტები, რომლებთანაც დაკავშირებულია უფლების წარმოშობა ან შეწყვეტა. პირობით იურიდიულ ფაქტებს აქვთ შინაგანი სამართლის შემქმნელი ძალა, რომელიც იწვევს უფლების აღიარებას”³⁰. აქედან ადვილად შეიძლება იმის მიხედვრა, რომ ძირითადი მნიშვნელობა უფლების არსებობისათვის ამ დოქტრინის მიხედვით ეძლევა თვითონ ფაქტებს და მათ ობიექტურ შინაარსს და არა იმ სპეციფიურ იურიდიულ მდგომარეობას, რომელიც მათ სამართლის მეოხებით ენიჭებათ. ამიტომაც კლასიფიკაციას საფუძველად ედება აგრეთვე სწორედ ეს ობიექტური შინაარსი და არა განსხვავება შესაბამისი მოვლენების იურიდიულ სტატუსში.

²⁹ ასე მაგალითად, H. Demburg, Pandekten, I, S. 177, “უფლების ფაქტორებია ფაქტები, ესე იგი დროსა და სივრცეში მომხდარი, ვარძობით აღქმადი ხდომილებანი”. ნახეთ აგრეთვე Zittelmann, Irrtum und Rechtsgeschäft, S. 280.

³⁰ ib. S. 177.

განსხვავება, რომელიც მართლწესრიგის მეოხებით ღვინდება³¹.

რომ ასეთი ამოსავალი პოზიციის დროს შედეგები, რომლებიც როგორც იურიდიული ფაქტების კლასიფიკაციას, აგრეთვე საზოგადოდ თვითონ იურიდიული რელევიანტობის ცნებას შეეხება, არასაკმარისი უნდა იყოს, შეიძლება წინასწარ გამოვიცნოთ, და ეს ხდება იმიტომ, რომ ამოსავალი პოზიცია აქ სრულიად ყალბია. არ არსებობს ქვეყნად ისეთი ფაქტები, რომლებსაც მათ ობიექტური შინაარსის წყალობით იურიდიული თვისება გააჩნდეთ. საწინააღმდეგოს მტკიცება უთუოდ უსაფუძვლოა და არავითარი დასაყრდენი არ გააჩნია, ის მაგალითებიც კი, რომლებიც ერთი შეხებით ზოგიერთი ფაქტის ობიექტური შინაარსის სამართლებრივი ძალის დასადასტურებლად შეიძლება გამომდგარიყო, ყურადღებით განხილვის დროს სწორედ საწინააღმდეგოს გვიმტკიცებენ. მტკიცე ასოციაციური დაკავშირება ზოგიერთ ამ ფაქტსა და განსაზღვრულ სამართლებრივ ეფექტს შორის თავის არსებობას უნდა უმაღლოდეს არა შინაგან, თვითონ ფაქტების, როგორც ასეთისათვის, შინაგანად დამახასიათებელ სამართალქმედობის ძალას, არა მათ შინაარსს, აღებულს მართლწესრიგის კავშირითიერობის გარეშე, არამედ მათი იურიდიული რელევიანტობის იმავე დეფინიციას ობიექტური მართლწესრიგის მხრივ სხვადასხვა სამართლებრივ სისტემაში. რომ ჩვენ გადამწყვეტი მნიშვნელობა ასეთ შემთხვევებში უნდა მივაწეროთ არა ფაქტების ობიექტურ შინაარსს, არამედ მათი იურიდიული რელევიანტობის დეფინიციას სამართლის მხრივ, ყველაზე უფრო ნათლად იმით მტკიცდება, რომ ზოგიერთ შემთხვევაში, როცა წყდება კავშირი ფაქტებსა და მათ იურიდიულ ეფექტს შორის, რაიმე ცვალებადობა თვითონ ფაქტების შინაარსში კავშირის გაწყვეტას არ მოსდევს. ეს, რასაკერაველია, არასოდეს განხორციელდებოდა, თუკი თვითონ ფაქტები თავის "შინაგან" შესაბამისი იურიდიული უფლებებისა და მოვალეობების მატარებელი იქნებოდნენ. ამის დასადასტურებლად გვსურს ჩვენ შეჭერდეთ იმავე მაგალითებზე, რომლებსაც დერნბურგი მიუთითებს. სესხის აღება, ამბობს ის, უკვე თავისთავად გულისხმობს მისი უკან დაბრუნების ვალდებულებას. ეს უკანასკნელი, ესე იგი ეს ვალდებულება, არის არა მხოლოდ სამართლებრივი, ესე იგი სამართლისაგან განსაზღვრული, არამედ ბუნებრივი ვალდებულება, თითქოს იგი სამართალმდე არსებულებიყოს. ამ მტკიცების საპირისპიროდ შეიძლება მივუთითოთ იმ შემთხვევებზე, რომლებშიც, მიუხედავად შესაბამისი ფაქტების არსებობისა, უკან დაბრუნების არავითარი ვალდებულება არა გვაქვს, ანდა, უკეთ რომ ვთქვათ, შესაბამისი ვალდებულება სამართლის მეოხებით გაუქმებულია. ასეთი შემთხვევები გვხვდება ჩვენ არა მხოლოდ სახელმწიფოთა საერთაშორისო სასამართლო პრაქტიკაში /უარის თქმა საერთაშორისო ვალდებზე, მაგალითად, საფრანგეთის მხრიდან დიდი რევოლუციის დროს/, არამედ აგრეთვე კერძო სამართლებრივი ურთიერთობის სფეროში³². ასევე შეიძლება განვიხილოთ კიდევ უფრო დიდი ზომით სხვა მაგალითებიც, რომლებიც მოჰყავს დერნბურგს. ისეთი მართლწესრიგი, რომელიც სრულიად არ იცნობს სამემპვიდრო სამართალს, არა მხოლოდ

³¹ ეს მოჩვენებით წინააღმდეგობრივი ჩანს მოქმედების დანაწილება /იურიდიული ფაქტების ამრივ/ გარიგებლად და დელიქტად. მაგრამ სინამდვილეში ამ ორი კატეგორიის დანაწილებისას ტრადიციული დოქტრინის თეალსამრისით გადამწყვეტია არა მათ მიმართ სამართლის განსხვავებული დამოკიდებულება. არამედ თვითონ ქმედების შინაგანი და ობიექტური მომენტები, სახელდობრ, ამ ქმედების შინაგანი მოტივები, ნახეთ Dernburg, ib. 178.

³² ნახეთ, მაგალითად, რსფსრ-ის სამოქალაქო სამართლის კოდექსის შესავალი კანონი, მუს.2.

ლოგიკურად არის საეარაულო, არამედ ასეთი დებულების ზოგიერთ ელემენტს ენახულობთ ჩვენ საბჭოთა სახელმწიფოს სამოქალაქო სამართალშიც, რომელიც ადგენს ზუსტად ფიქსირებულ მაქსიმუმს სამეკვიდრო ქონებისა, რაც მეკვიდრემ სამეკვიდროს დამტოველის გარდაცვალების შემდეგ შეიძლება მიიღოს; დანარჩენი სამეკვიდრო მასა მინც გადადის სახელმწიფოზე და შესაბამისად კავშირი მის მიმართ იურიდიულ ფაქტსა და შესატყვისი უფლების წარმოშობას შორის ქრება /vernichtet/.

მაგრამ, რასაკვირველია, საქმე როდი ეხება ცალკეულ მაგალითებს. საქმე იმ თვალსაჩინო ჭეშმარიტებაშია, რომ უფლებები და მოვალეობები ლოგიკურად კორელაციური ელემენტებია სამართლებრივი ურთიერთობის ცნებისა³³. ასეთი კორელაცია სრულიად აუხსნელი იქნებოდა, თუკი მათ /ესე იგი ამ ელემენტებს/ შინაგანი, შინაარსით განსაზღვრული მოცემულობები ექნებოდა მიმატებული. კავშირი უფლებებსა და მოვალეობებს შორის მაშინ ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში წარმოიშობოდა ფაქტებს შორის რეალური ურთიერთობის მეოხებით და ერთსადაიმავე დროს გაქრებოდა /erlöschen/ თვითონ ურთიერთობების შეწყვეტით. სამართლებრივი ურთიერთობის ცნება მაშინ იქნებოდა თვითონ ფაქტების არეკლა. სამართლებრივი ურთიერთობების განვითარება მაშინ იმ ცვლილებების პარალელურად წარმართებოდა, რომლებიც თვითონ ფაქტებს ემორჩილება. მაგრამ ეს პარალელიზმი გადაჭრით უგულებელყოფა იმ მსჯელობით, რომ ხშირად ერთსა და იმავე ფაქტიურ მოცემულობას სხვადასხვა იურიდიული ეფექტი უკავშირდება /მაგალითად, ხანდაზმულობა შეიძლება საფუძველი გახდეს საკუთრების მოპოვებისათვის, სერვიტუტის უფლების ან ვალდებულების შეწყვეტისათვის და სხვ./ ანდა, პირიქით, სხვადასხვა ფაქტიურმა მოცემულობამ ერთი და იგივე იურიდიული შედეგი გამოიწვიოს /მაგალითად, საკუთრების მოპოვება ყიფით, ჩუქებით ან ანდერძით/. ეს მითითებები საბოლოოდ არღვევენ იმის შესაძლებლობას, რომ ფაქტიური მოცემულობის ობიექტურ შინაარსში, რომელიც სამართლის /objektiven Recht/ გარეშეა აღებული, სამართალქმნადობის ძალა დაინახოთ. მაგრამ ფაქტის იურიდიული მნიშვნელობის მოძღვრება შეიძლება უფრო ვიწრო აზრით გაევიგოთ, როცა ეს მნიშვნელობა ნაწილობრივ ფაქტის ობიექტური შინაარსით არის განსაზღვრული, ხოლო ნაწილობრივ მართლწესრიგით. აზრი ამ კომპრომისული გადაწყვეტისა იმაში უნდა მდგომარეობდეს, რომ, მაშინ, როცა ამა თუ იმ ფაქტის იურიდიული რელევანტობის ფორმულირებისას /bei der Aufstellung/ სამართლის დეფინიციებს გადაწყვეტი მნიშვნელობა ეძლევა, ის /ესე იგი გადაწყვეტ/ ამ მიმართულებით თვითონ ფაქტის ობიექტური შინაარსის სპეციფიურობის მეოხებით - მართლწესრიგის ფორმულირებებს გარკვეულ ხარისხამდე შეზღუდულად განიხილავს. იურიდიული რელევანტობა ასეთი თეორიის თვალსაჩინო განხილული უნდა იქნეს, როგორც შედეგი ერთად თავმოყრილი ორი სხვადასხვა ჯგუფის ფაქტორებისა, ესე იგი, ერთი მხრივ, მოქმედი სამართლებრივი სისტემის, ხოლო, მეორე მხრივ, ფაქტის ობიექტური შინაარსისა. ძნელი არ უნდა იყოს იმის მიხედვრა, რომ აგრეთვე ასეთი ფორმულირების დროს ამ თეორიისათვის ზემოთ მოხსენიებული მითითებები სავსებით ინარჩუნებენ თავის ძალას. იმის მითითება, რომ ზოგიერთ შემთხვევაში ერთსა და იმავე ფაქტიურ მოცემულობას სამართალი სხვადასხვა იურიდიულ ეფექტს უკავშირებს, ამსხვრევს

³³ სწორ გაცებას ამ ფაქტისა ენახულობთ ჩვენ უნგერთან, ნასეთ System des österreichischen Privatrechts, S. 154.

აგრეთვე ამ შემთხვევებში შედეგის ყოველგვარ პერსპექტივას. დერნბურგის თეალსზრისის საწინააღმდეგოდ, ფაქტის ობიექტური შინაარსი თავის "თავში" /in seinem "Schosse"/ არა მარტო არ შეიცავს სამართალქმნადობის ძალას, არამედ სამართლისათვის იგი გვევლინება სრულად ინდიფერენტულ სიდიდედ, ინდიფერენტულად იმ აზრით, რომ ის უმცირესი ხარისხითაც კი არ განსაზღვრავს მასთან დაკავშირებული იურიდიული რელევანტობის ხასიათსა და შინაარსს. ამაზე შეიძლება გვიპასუხონ, რომ ფაქტური მოცემულობის ობიექტურ შინაარსს იმ კონკრეტული სამართლებრივი ეფექტის გარეშე თუ განვსაზღვრავთ, რომელიც მასთან ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში დაკავშირებულია სამართლის მეოხებით. ის მაინც განისაზღვრება ისეთი უფლებების ძირითადი ტიპის თავისებურებათა წყალობით, რომელთა საფუძველზეც მას /ესე იგი ფაქტური მოცემულობას/ შეიძლება მიეღოს იურიდიულად რელევანტური ხასიათი. მაგალითად, გარეგნულად ძნელია იმის წარმოდგენა, რომ ისეთი ფაქტი, როგორიცაა ყიდვა ან გაყიდვა, შეიძლება გახდეს საოჯახო-სამართლებრივი ურთიერთობის წარმოშობის საფუძველი. მაგრამ საკითხის ყურადღებით განხილვისას აღმოჩნდება, რომ თუკი საზოგადოდ ასეთი დაკავშირება სამართლის არსებობს, იგი მოსაწესრიგებელი ფაქტების შინაარსით კი არ არის გამოწვეული, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ სამართლებრივი მოწესრიგების კონკრეტული სისტემის ხასიათით.

ძნელი არ უნდა იყოს იმის მიხედვით, რომ ობიექტურ შინაარსს ფაქტური მოცემულობის საზოგადოებრივი ურთიერთობების სამართლებრივი მოწესრიგების სისტემაში თავისთავად შეიძლება აქონდეს მნიშვნელობა არა ამ შინაარსის შინაგანი თავისებურების გამო, არამედ მხოლოდ მისი შესაძლებელი გამოყენების თეალსზრისით სამართლებრივი სისტემის გადასვლისათვის იურიდიულად შესაძლებელი შესრულებადობის მდგომარეობაში, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, დაინტერესების თეალსზრისით სამართლებრივი მოწესრიგების მხრივ. ამაზე ჩვენ შემდეგში უფრო დაწვრილებით ვიმსჯელებთ, ახლა კი ნათქვამიდან აუცილებლად უნდა გაეკეთოს შემდეგი დასკვნა: კლასიფიკაცია იურიდიული ფაქტებისა, რომლებიც ობიექტური შინაარსის თავისებურებაზეა ორიენტირებული, დაწვრილებული უნდა იქნეს. იგი არ იძლევა იურიდიული ფაქტების სხვადასხვა ჯგუფების სწორი გამოჯენის შესაძლებლობას და ამიტომაც ის გამოუსადეგარია, რადგანაც როგორც საწყისი პოზიცია იგი იურიდიული განხილვის წესისათვის საგნის სრულიად ინდიფერენტულ თვისებებს მიიჩნევს. თუკი იურიდიული ფაქტების არსი სამართლის თეალსზრისით მართლწესრიგის განსაზღვრებებში უნდა დაეინახოთ, რომელიც ადგენს მათ იურიდიულ მნიშვნელობას, მაშინ ცხადია, რომ აქ საწყისი წერტილი უნდა იყოს სწორედ ეს განსაზღვრება და არა თვითონ ფაქტების ობიექტური შინაარსი.

კლასიფიკაცია საგანს აქ ქმნის, ამრიგად, არა თავისთავად თვითონ ფაქტების განსხვავება, არამედ განსხვავება მათი იურიდიული რელევანტობის, სხვა სიტყვებით, რომ ვთქვათ, განსხვავება მათი წმინდა იურიდიული ადგილისა, რომელიც მიეკუთვნება საგანს სამართლის დებულებების მეოხებით ამ საგნისათვის მიცემული მნიშვნელობის მიხედვით უფლების ცალკეულ სახეთა წარმოშობაში.

საგნის ასეთი დეფინიციის დროს, რომლის კლასიფიკაციასაც ვაპირებთ, თავისთავად ცხადია, რომ კლასიფიკაციის საფუძველი მოცემულ შემთხვევაში უნდა დაეინახოთ თვითონ იურიდიულ ინტერესში, რომელიც ქმნის იურიდიული რელევანტობის ცნებას.

იმის შემდეგ, რაც ჩვენ ამ ინტერესის შინაარსი გავაშუქეთ, უფრო ადვილია აგრეთვე იმ სხვადასხვა ფორმების გაგება, რომლებშიც კონკრეტული ფაქტიური შემადგენელი ნაწილების იურიდიული რელევანტობა ჩანს.

სამართლის მიზანი მდგომარეობს საზოგადოებრივი ურთიერთობების განსაზღვრული სისტემის წარმოქმნაში. თვითონ სამართალი, როგორც ჩვენ არაერთხელ გვქონდა მითითებული, არის რთული სისტემა საშუალებებისა, რომლებიც ამ მიზნის განხორციელებას ემსახურება. ჩვენ შეგვიძლია აქ გვერდი აუუაროთ იმ ფაქტორების საკითხს, რომლებიც ნაწილობრივ ფსიქოლოგიური, ნაწილობრივ სხვა ხასიათისაა და განსაზღვრავენ სამართლებრივი ფორმების არეკლას რეალურ ცხოვრებისეულ ურთიერთობაში. სამართლის თეორიაში არსებითია არა განმარტება ამ ფაქტორებისა, არამედ ახსნა სამართლებრივი მოწესრიგების სისტემის ძირითადი ელემენტებისა, იმ შინაგანი კანონზომიერების ახსნა, რომელიც განსაზღვრავს ამ ელემენტების ურთიერთობას. ასეთ ძირითად ელემენტად გვევლინება სამართლებრივი ურთიერთობა, რომელშიდაც ჩვენ აღმოვაჩინებთ ლოგიკური ურთიერთყოველაციური უფლებისა და მოვალეობის მომენტები. სამართლებრივი ურთიერთობის ცნება მხოლოდ ამ ორი მომენტის კავშირის აზრით არის აბსტრაქტული სქემა შესაძლებელი იურიდიული ურთიერთობისა საზოგადოდ. კონკრეტულ ხასიათს შეიცავს ის /ესე იგი სქემა/ მხოლოდ განსაზღვრული საგნობრივი შინაარსის მიმატების წყალობით. ეს უკანასკნელი აყენებს იმ ფორმების სხვადასხვაობის საფუძველს, რომლებშიც სამართლებრივი ურთიერთობები იურიდიულ ბრუნვაში ვლინდება. მაგრამ შეიძლება ერთი ფორმის გადასვლა მეორეში, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მუდმივი "ცვლა"³⁴ ერთი იურიდიული ურთიერთობისა მეორეთი არ ხორციელდება ამ საგნობრივი შინაარსის მეოხებით. ამაზე ჩვენ ზემოთ უკვე გვქონდა მითითებული, როცა ავხსენით, რატომ არის ეს შეუძლებელი. იქ ხომ ჩვენ ისიც აღვნიშნეთ, რომ სწორედ იურიდიულად რელევანტური ფაქტები ასრულებენ მართლწესრიგის ცხოვრებაში ამ რთულ ფუნქციას.

იურიდიული ურთიერთობები მოძრაობაში მოდის მხოლოდ იმ ფაქტორების წყალობით, რომლებიც იურიდიული ურთიერთობების წმინდა სამართლებრივი ელემენტების დახშული წრის მიღმა იმყოფება, როგორცაა, მაგალითად, მათი საგნობრივი შინაარსი. მეორე მხრივ, შესასრულებელი ფუნქციის ხასიათი აუცილებელს ხდის ამ ფაქტების გარკვეულ ურთიერთობას დროის კატეგორიასთან; მათ არსში უცვლელი მოვლენები გარეგნულად არ შეიძლება გამოდგეს სხვა მოვლენებში მიმდინარე ცვლილებების საფუძველად³⁵. ეს

³⁴ აქ, ბუნებრივია, საქმე ეხება არა "ცვლას" რეალური პროცესების კაუზალური განვითარების თვალსაზრისით, არამედ სამართლებრივი ურთიერთობების აბსტრაქტული სქემის გამოუღუნის აზრით იურიდიულად შესაძლებელი განსორციელების სფეროში და, ამრიგად, მეორე მხრივ აგრეთვე ამ სფეროდან იმ სამართლებრივი ურთიერთობების გამოსვლის თვალსაზრისით, რომლებსაც უკვე მიღებული აქვთ ფორმა შესაძლებელი იურიდიული განხორციელებისა.

³⁵ ამას არ ეწინააღმდეგება ის ფაქტი, რომ ზოგიერთ შემთხვევაში იურიდიულად რელევანტური ხასიათი, როგორც შემდეგ იქნება ნაჩვენები, იურიდიულ ფაქტებს შეიძლება ჰქონდეს, მაგალითად, პრივილეგიების დაწესების შემთხვევაში. მაგრამ ასეთ შემთხვევაში აგრეთვე იურიდიული ფაქტები დაკავშირებული არიან განსაზღვრულ ფაქტურ მოცულობასთან და ამიტომაც ვეველინებთან აგრეთვე შესაბამის უფლებებთან კავშირში, თუ უშუალოდ არა, დროში მიმდინარე მოვლენებთან მან.

ნიშანი, ესე იგი, ერთი მხრივ, იურიდიული ურთიერთობების მიღმა ყოფნა და აუცილებელი ურთიერთობა დროის კატეგორიასთან, მეორე მხრივ, არის საყოველთაოდ დამახასიათებელი იურიდიულად რელევანტური ფაქტებისათვის და მათ არ შეუძლიათ, რასაკვირველია, გახდნენ ამ ფაქტების ცალკეულ სახეებად კლასიფიკაციის საფუძველი. ამ მიზნით, ესე იგი იურიდიული ფაქტების კლასიფიკაციისათვის საჭიროა მიემართოს იმ ძირითადი ფორმების განსხვავებას, რომლებშიც იურიდიულ ბრუნვაში არსებული იურიდიული რელევანტობა ჩანს. განსხვავება ამ ფორმებისა, თავის მხრივ, მოხდება იურიდიულ ინტერესთა განსხვავების მეოხებით, რომლებიც ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში განსაზღვრულ ფაქტებს იურიდიულ ხასიათს მიანიჭებენ; ასე, რომ ისინი, ესე იგი ეს ფორმები არააპირდაპირ აგრეთვე *principium divisionis* შეუძლიათ მიანიჭონ ჩვენთვის საინტერესო მოვლენებს.

ამ ფორმების მრავალფეროვნების თვალსაზრისით შეგვიძლია ჩვენ განვასხვავოთ იურიდიული რელევანტობის ორი ძირითადი სახე: ერთი უშუალო და ერთი წარმოებული /*abgeleitet*/. არსი ამ განსხვავებისა მდგომარეობს, ასე ვთქვათ, კავშირის არათანაბარ უშუალობაში რელევანტურ ფაქტებსა და შესაბამის იურიდიულ ეფექტს შორის. ზოგიერთ შემთხვევაში იურიდიული ეფექტი პირდაპირ და უშუალოდ არის დაკავშირებული საგნობრივ შინაარსთან. ამ უკანასკნელის არსებობა ასეთ შემთხვევებში სრულიად საკმარისი საფუძველია შესაბამისი იურიდიული ეფექტის გამოვლინებისათვის. სხვა შემთხვევებში, პირიქით, მარტივი მოცემულობა განსაზღვრული ფაქტებისა თავისთავად ჯერ კიდევ არ არის საკმარისი. გარდა ამისა, ასეთ შემთხვევებში საჭიროება მოითხოვს, რომ არსებული ფაქტები ისეთ სხვა ფაქტებთან იყვნენ დაკავშირებული, რომლებსაც უკვე აქვთ მიღებული იურიდიულად რელევანტური ხასიათი. ასე, მაგალითად, ნების მონაწილეობა გარიგების დადების დროს. იურიდიული ეფექტის დაკავშირებისათვის ამ უკანასკნელთან მხოლოდ ნება, როგორც სულიერი ცხოვრების ერთი ელემენტი, როდია საკმარისი, არამედ აუცილებელია სწორედ სამართალუნარიანი და ქმედუნარიანი პიროვნების ნება, ესე იგი ნება დაკავშირებული ფიზიკურ ინდივიდთან, რომელსაც განსაზღვრული იურიდიული სტატუსი გააჩნია. განსაკუთრებით ბევრია მაგალითები ასეთი უშუალო რელევანტობისა საჯაროსამართლებრივი ურთიერთობის სფეროში, განსაკუთრებით ადმინისტრაციულ ორგანოთა მოქმედებაში. იურიდიული ეფექტი ადმინისტრაციული აქტისა, მაგალითად, იქმნება არა მხოლოდ ფაქტიური ოპერაციის საშუალებით, ამ სიტყვის ფართო გაგებით, რომელსაც ჩვენ ადმინისტრაციული მოხელის მოქმედებებში ეხვდებით. არამედ, ამის გარდა, მისი იურიდიული ადგილის მიხედვით, ესე იგი იმ სამართლებრივი სფეროს მეოხებით, მის კომპეტენციას რომ წარმოშობს. ამ შემთხვევაში რელევანტობა ადმინისტრაციული მოხელის მოქმედებას კი არ მიეწერება, როგორც ასეთს, ესე იგი არა უბრალოდ ფიზიკური პირის მოქმედებას, არამედ ამ პიროვნების მოქმედებას იმდენად, რამდენადაც მას თვითონ განსაზღვრული, სახელდობრ, საჯაროსამართლებრივი სტატუსი აქვს მიანიჭებული. ამ შემთხვევაში, სადაც ეს პირობა არ არსებობს, სრულიად სამართლიანად უკვე ვერ ვილაპარაკებთ ადმინისტრაციულ აქტზე, არამედ *fait personnel du fonctionnaire*-ზე და ამ განსხვავებას აქვს არა მხოლოდ თეორიული ინტერესი, არამედ აგრეთვე მეტად დიდი და პრაქტიკული მნიშვნელობა, მაგალითად.

იმ საკითხში, რომელიც მოხელის სასამართლო დევნის ფორმებს შეეხება კანონსაწინააღმდეგო მოქმედების ჩადენის დროს³⁶.

ზემოთ მოტანილი განსხვავება უშუალო და შუალობით რელევანტობას შორის თვითონ წარმოებული ხასიათისა და ამის მეოხებით მიუთითებს უფრო ღრმა და პრინციპულ გამიჯნაზე, რომელსაც ჩვენ იურიდიული რელევანტობის ფორმებში აღმოვაჩინეთ. სინამდვილეში აღნიშნული დანაწილება მიუთითებს არა რაღაც განსაზღვრულ პრინციპზე, რომელიც გასაგებს გახდიდა ამ გამიჯნის იურიდიულ აზრს. ამიტომ საჭიროებს ის თვითონ ჯერ კიდევ დასაბუთებას, ახსნას იმ ძირითად მომენტისა, რომელიც ჩვენთვის არა მარტო ასეთი გამიჯნის შიშველი ფაქტის არსებობას გახდის გასაგებს, არამედ აგრეთვე იმ იურიდიული ინტერესის არსებობასაც, რომელიც მის ყოფიერებას იწვევს. ამ მომენტის ნათელსაყოფად საჭიროდ მიგვაჩნია კვლავ დაუბუთონდეთ იმას, რაც ზემოთ იურიდიული რელევანტობის ბუნების გამო ვთქვით. იქ ჩვენ მიუთითეთ, რომ ის თავის დადასტურებას ნახულობს არა ფაქტიური მოცემულობის ობიექტურ შინაარსში, არამედ სამართლის /des objektiven Rechtes/ დეფინიციებში. აქედან ჩვენ ვაკეთებთ დასკვნას, რომ იურიდიული ფაქტების კლასიფიკაცია სამართლებრივი მოწესრიგების სისტემაში მათი შესაძლებელი გამოყენების განსხვავებასთან თანხმობით უნდა მოხდეს. რადგან ჩვენ კვლავ მიუბრუნდით იურიდიული რელევანტობის ფორმების მრავალფეროვნების თვალსაზრისს, არ შეგვიძლია არ აღვნიშნოთ, რომ სამართლის დეფინიციების გადამწყვეტი მნიშვნელობის შესაბამისად იურიდიული რელევანტობის წარმოშობისათვის ამ უკანასკნელის ფორმების ნაირგვარობამ თავისი დასაბუთება იმავე სამართლის დეფინიციებში უნდა იპოვოს, რომლებიც თანხმობაშია იმ ცალკეული სამართლებრივი ურთიერთობის ან მისი კომპლექსის სტრუქტურასთან, იურიდიულად რელევანტურ ფაქტებთან რომ არის დაკავშირებული.

ფაქტიური მოცემულობის ობიექტური შინაარსი ასეთ შემთხვევაში გვევლინება არა იურიდიული წარმონაქმნების კომპლექსის სტრუქტურაში აღმოჩენილი განსხვავების საფუძველად, არამედ ის წმინდა გარეგანი მომენტია, რომელთანაც ეს უკანასკნელი პოზიტიური სამართლის მეოხებით არის დაკავშირებული. სამართლებრივი მოწესრიგების დადგენილი სისტემის სპეციფიური სტრუქტურა, ერთი მხრივ, და ამ იურიდიული წარმონაქმნების სტრუქტურა, მეორე მხრივ, განსაზღვრავენ ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში შესაბამისი ფაქტური შინაარსის არჩევას, რომელთანაც უნდა იყოს დაკავშირებული უფლება-მოვალეობათა კომპლექსი. აქედან ადვილი გასაგებია, რომ ფაქტიური შინაარსის განსხვავება ამ უკანასკნელის იურიდიული მნიშვნელობის თვალსაზრისისაგან ნაწარმოებ სიდიდედ გვევლინება, რომელიც ემყარება ძირითადი იურიდიული ელემენტების შესაბამისი კავშირების სტრუქტურის განსხვავებულობას, ესე იგი უფლება-მოვალეობას. ამ ფაქტების მნიშვნელობა, მამასადავამ, მდგომარეობს არა იმაში, რომ ისინი ზემოთ მოხსენიებული ძირითადი იურიდიული ელემენტების კომპლექსთა კავშირების ფორმების განსხვავებას ასაბუთებენ, – ეს კავშირები, რომელთა გამო ჩვენ ქვემოთ დაწვრილებით გვექნება საუბარი, წარმოიქმნებიან სამართლებრივი მოწესრიგების სისტემის შინაგანი კანონზომიერების წყალობით, – არამედ ეს მნიშვნელობა ჩანს იმაში, რომ იურიდიული

³⁶ ნახეთ ამ საკითხზე M.Hauriou, *Précis de droit administratif et droit public*, 1914, p. 94; Laferrière, *Traité de La juridiction administrative* 2-te edit, I, p. 647, suiv.

ფაქტები თავისებური გზის მანქანებელია კონკრეტული სამართლებრივი ურთიერთობების და მათი კომპლექსების მოძრაობისა, ამ კომპლექსების გადაადგილების ცენტრებისა სამართლებრივ ბრუნვაში /Rechtssverkehr/ მათი მუდმივი ცვალებადობის დროს,

ნათქვამიდან ძნელი არ უნდა იყოს იმის მიხედვრა, რომ იურიდიულად რელევანტური ფაქტების მნიშვნელობა არ შეიძლება სრულყოფილად იქნეს გააზრებული იმ ძირითადი სამართლებრივი ელემენტების კომპლექსთა კავშირების წინასწარი ახსნის გარეშე, რომლებიც ჩვენ არაერთხელ მოვიხსენიეთ ზემოთ. ჩვენ ახლა გადავალთ ამ კომპლექსთა ფორმების ახსნაზე³⁷.

მართლწესრიგის ცხოვრებაში ამ უკანასკნელის ძირითადი ელემენტები, ესე იგი იურიდიული ურთიერთობები არასოდეს არ ვლინდებიან სრულიად მხოლოდებულად. ეს შესაძლებელი იქნებოდა იმ შემთხვევაში, თუკი ეს ელემენტები, როგორც მათი სპეციფიური მნიშვნელობით სამართლებრივი მოწესრიგების სისტემაში, ისევე აგრეთვე მათი შინაგანი კანონზომიერების მიხედვით სრულიად თანაბარი ღირებულების მქონე სიდიდეები იქნებოდნენ. თუმცა უკვე სამართლებრივი ურთიერთობის საგნობრივი შინაარსი ყოველ შემთხვევაში აძლევს მას თავისებურ სახეს. გარდა ამისა, ამას ემატება კიდევ ცალკეულ შემთხვევებში სამართლებრივი ურთიერთობის წმინდა სამართლებრივი ელემენტების განსხვავება, განსხვავება თვითონ უფლება-მოვალეობისა, რომელიც ვლინდება ამ ელემენტების გამოყენების სფეროების განსხვავებაში /მაგალითად, უფლება ყველასადმი ურთიერთობაში და უფლება ინდივიდთა შუბლდული წრისადმი ურთიერთობაში/ ანდა სხვა თავისებურებებში /მაგალითად, გარდამავალი და გარდაუვალი უფლებები, გაყოფადი და გაუყოფადი უფლებები და ა.შ.³⁸

საბოლოოდ აქ არსებული განსხვავებების საფუძვლად შეიძლება მოგვევლინოს შესაბამისი უფლებების მოდალობა. მოდალობა აქ გაგებული იქნება არა, ასე ვთქვათ, ფსიქოლოგიური მოდალობის აზრით, რომელიც სამართლის თეორიისათვის სრულიად რელევანტურია, არამედ ამ ნიშნის ობიექტურ-იურიდიული მნიშვნელობის აზრით შესაბამისი უფლებების დახასიათებისათვის³⁹ ყველა ახლახან მოხსენიებული მომენტების გამო ძირითადი იურიდიული ელემენტები სამართლებრივ ბრუნვაში ვლინდებიან მეტად სხვადასხვა

³⁷ მაგრამ სრულიადაც არა ფაქტორების, როგორც ამას ფიქრობდა ლერნბურგი, S. op. cit. 177; როლი "ფაქტორებისა", რომლებიც იწვევს იურიდიულ ვეფექსს, როგორც უკვე გვექონდა მეძით მათივე უფლები. მდგომარეობის არა ფაქტების ობიექტურ შინაარსში, არამედ სწორედ იმაში, რომ მათი ამ უკანასკნელთა იურიდიული რელევანტობა უნდა მიეწეროს, ესე იგი მათთვის ობიექტური მართლწესრიგის მიერ შექმნილი იურიდიული მდგომარეობა.

³⁸ აქ აღნიშნული განსხვავებები არ შეიძლება ყოველთვის შესაბამისი სამართლებრივი ურთიერთობის საგნობრივი შინაარსის თავისებურებით აიხსნას; ეს უკვე იქიდან გამომდინარეობს, რომ ერთსა და იმავე საგნობრივ შინაარსზე მისი არის მიხედვით შეიძლება მიმართული იყოს სხვადასხვა უფლება. მაგალითად შეიძლება დაეასახლოთ "ფიდეიკონური საკუთრება" (ბრინკის აღნიშვნის მიხედვით, Pandekten, erste Auflage, S. 177; ნახეი აგრეთვე Pemice, Labeo, I, S. 109) და ჩვეულებრივი საკუთრება, რომლებიც ერთმანეთისაგან განსხვავდებიან არა თავისი საგნობრივი შინაარსის მიხედვით, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ შესაბამისი უფლებების ხასიათით.

³⁹ აქ აღნიშნული განსხვავება ფსიქოლოგიური და ობიექტურ-იურიდიულ მოდალობას შორის გარკვეული აზრით არის ანალოგი დაწესებული, რომელიც ტარდება ლოევაში წმინდა ლოევერ და ფსიქოლოგიურ მოდალობას შორის. მაგალითად, A.Pfänder, Logik, in Husserls Jahrbuch für philosophie und phänomenologische Forschung, vierter Band, 1921, S. 234 ff.

მნიშვნელობით როგორც ინდივიდური სიდიდეები სამართლებრივი მოწესრიგების სისტემისა. მაგრამ როგორც ყოველი სისტემა, იურიდიული მოწესრიგების სისტემაც გარდაუვალად გულისხმობს რთული ურთიერთობების არსებობას ამ ელემენტებს შორის. საეციალურად სამართლებრივ ბრუნვაში ეს კავშირი მართლწესრიგის ელემენტებს შორის აუცილებლობით იმისათვის არის ნაგულისხმევი, რომ ამოცანები, რომლებსაც ჩვენ აქ ვხვდებით, ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში შეიძლება განხორციელდეს არა თითოეული ამ ელემენტების განცალკევებული მოქმედებით, არამედ გარკვეული სახის შემოსაზღვრული კომპლექსის ერთდროულად მოძრაობაში მოყვანის მეოხებით. შინაგანი კავშირი იმ ელემენტებს შორის, რომელიც ასეთი გაერთიანებული მოძრაობისათვის შეიძლება იყოს მოცემული, სრულიადაც არ ატარებს შემთხვევით ხასიათს. ამ დამოიდებულებაში დევს შინაგანი ლოგიკა, რომელიც მას მუდმივ ხასიათს ანიჭებს. აქ არსებობს შინაგანი კანონზომიერება, რომელიც როგორც იმ კავშირის ხასიათს, რომელშიც ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში ცალკეული სამართლებრივი ურთიერთობები შეიძლება გამოვლინდნენ, ასევე, აგრეთვე. მათ შორის რანგობრივი განსხვავების ურთიერთობას /Rangordnungverhältnis/ განსაზღვრავს.

ძირითად გამოვლინებად მართლწესრიგის ცხოვრებაში, რომელიც უკვე იურიდიულად შესაძლებელი აღსრულებითობის მდგომარეობაშია გადასული, უნდა ვაღიაროთ ის ფაქტი, რომ ზოგიერთი სახე სამართლებრივი ურთიერთობისა აქ ერთმანეთისაგან განსაზღვრული სახით გამოიჯნულ იურიდიულ ცენტრად ჯგუფდებიან. ეს ცენტრები ჯერ კიდევ არ აერთიანებენ ყველა შესაძლებელ იურიდიულ ურთიერთობას, რომლებსაც ჩვენ სამართლებრივი ბრუნვის მუდმივ ცვალებადობაში ვხედავთ. მაგრამ ისინი გამოხატავენ ჩონჩხებს, მართლწესრიგის ძირითად იურიდიულ საყრდენ ადგილებს, რომლებზეც სამართლებრივი ბრუნვის შემდგომი ცვალებადობის დროს სამართლებრივი ურთიერთობის ახალი სახეები აღმოცენდებიან. ურთიერთობა "აღმოცენებასა" და საფუძველს შორის ხასიათდება აქ არა მხოლოდ დროის Succession-ის⁴⁰ მეოხებით, არამედ უმთავრესად როგორც შემგომი ფენების დაფუძნების ურთიერთობა ზემოთ აღნიშნული ძირითადი ცენტრების მეშვეობით. დაფუძნების უფრო დაწვრილებითი განხილვისათვის, რომელსაც ჩვენ აქ ვხვდებით, საჭიროა მივუთითოთ, რომ ძირითადი ცენტრები აუცილებელი იურიდიული პირობაა იურიდიული ურთიერთობის წარმოებული /abgeleitet/ ფორმების აღმოცენებისათვის. თუმცა ეს ცენტრები საესებით საქმარისი არ არის, მათ ჯერ კიდევ უნდა ჩაერთოს /hinzugefugt/ გარეგანი ფაქტორი, იურიდიულად რელევანტური ფაქტის ფორმით. მაგრამ მათი გადაწყვეტი მნიშვნელობა ნათლად გამოითქმება იმით, რომ მათი არსებობის დროს წარმოუდგენელია შესაბამისი იურიდიული ეფექტის მიღწევა. იურიდიული ფაქტების როლი აქ აღნიშნულ პროცესებში მდგომარეობს უმთავრესად იმაში, რომ წარმოშობილი იურიდიული ურთიერთობების უფრო მეტად დაკონკრეტებას მოემსახუროს. მაგრამ სამართლებრივი მოწესრიგება ამ უკანასკნელებისა მანინც საესებით ეფუძნება სამართლებრივი ბრუნვის მათ მიერ დაფუძნებულ ძირითად ცენტრებს.

ძირითადი უფლებების კავშირებსა და სამართლებრივი ურთიერთობის მათზე დაშენებულ (aufbauenden) ფორმებს შორის აქ არ უნდა გავაიგიოთ თვითონ გამოიჯნა, არ უნდა

⁴⁰ ზოგ შემთხვევაში შეიძლება პირიქით იყოს. მაგალითად, შეგვიძლია დავასახელოთ "Postliminium"-ი რომელი სამარიალისა, ნახეთ Pernice, Labeo, I, S. 575 ff.

გავაიგივოთ თვითონ გამიჯენის პრინციპის მიმართ უმთავრესად სამოქალაქო სამართალში მიღებულ განსხვავებასთან jus cogens-სა და ინდივიდური ავტონომიის სფეროს შორის. ეს უკანასკნელი ანტითეზა მხედველობაში იღებს განსხვავებას ცალკეულ იურიდიულ წარმონაქმნებს შორის მათი ჩამოყალიბების თვალსაზრისით და როგორც ასეთი იღებს ის როგორც ამოსავალი მომენტის ისეთ ხასიათს, რაც წმინდა იურიდიული ანალიზისათვის სრულიად არაარასებითია. თუკი სამართლებრივი ურთიერთობა საყანონმდებლო ან ინდივიდური სამართალშემოქმედების გზით არის წარმოშობილი, ყველა ამ შემთხვევაში თვითონ წარმოშობის /Herstellung/ პროცესის მიმართ ჩვენ საქმე გვაქვს წმინდა სოციალურ მოუღებებთან, რომლებიც წმინდა იურიდიული მოძღვრების წრის მიღმა დგანან და ყველა შემთხვევაში არ წყვეტს ეს განსხვავება შესაბამისი სამართალწარმოქმნის შინაგანად წმინდა იურიდიული თავისებურებების საკითხს. ეს თავისებურებანი არ შეიძლება იყოს სამართლებრივი ურთიერთობის აღმოცენების პროცესის განსხვავებულობაში, არამედ ის მხოლოდ და მხოლოდ სამართლებრივი ურთიერთობის და მათი კომპლექსის უკვე არსებული ფორმების შინაგან სტრუქტურაშია საძიებელი. სტრუქტურის განსხვავებულობის თვალსაზრისით, ბუნებრივია, სამართლებრივი ურთიერთობები, რომლებიც, ერთი მხრივ, jus cogens და, მეორე მხრივ, ინდივიდურ ავტონომიას ეფუძნება, ერთმანეთისაგან იზოლირებულია, მაგრამ ეს იზოლირება ხდება უკვე არა წარმოშობის ნიშნის მიხედვით, არამედ ერთი სამართლებრივი ურთიერთობის ან მისი კომპლექსის მეორის მეოხებით დაფუძნების პრინციპის მიხედვით, ამიტომაც არის სამართლებრივი ურთიერთობების სხვადასხვა სახეების გამიჯენა მათი კუთვნილების ნიშნის მიხედვით ან ურთიერთობის კატეგორიად, რომელიც jus cogens-ს ეფუძნება, ანდა ურთიერთობის კატეგორიად, რომელსაც, როგორც მოუღენას, ინდივიდური ავტონომია ახასიათებს, არასაკმარისი, უპირველეს ყოვლისა, იმიტომ, ვინაიდან აქ დანაწილების საფუძვლად მიიღება ის თვისება, რომელიც არ არის არსებითი იურიდიული კემირების ცალკეული სახეების სტრუქტურული განსხვავებისათვის; მეორეც, იმიტომ, ვინაიდან თითოეული ეს ჯგუფი სამართლებრივი ურთიერთობისა, რომლებიც იქმნება აქ მოყვანილი პრინციპის მიხედვით გამიჯენის შედეგად, სრულებით არ გამოხატავს ერთიან სიდიდეს; პირიქით, თითოეული მათგანი გვიჩვენებს თავის ფარგლებში ბევრ ურთიერთობას დაფუძნებისა.

ამისათვის სრულიად საკმარისია მიემართოთ სტრუქტურების განსხვავებებს, რომლებსაც ჩვენ აღმოვაჩინეთ იურიდიული ურთიერთობების მოცულობაში, რაც jus cogens-ს ეფუძნება. რომ ეს ურთიერთობები ბევრ შინაგან და პრინციპულ წინააღმდეგობას გამოხატავენ, ადვილად შეიძლება უამრავი მაგალითით ნათელვყოთ. საოჯახო ურთიერთობები, მაგალითად, თავისი იურიდიული ფორმის მიხედვით უჭკველად მიეკუთვნება jus cogens-ის ტიპის ურთიერთობებს; და უფრო ნაკლებად შეგვიძლია ჩვენ ისინი არ ვაღიაროთ პრინციპულ იურიდიულ ურთიერთობად, რომლებიც არაერთარ შემდგომ იურიდიულ დაფუძნებას არ საჭიროებენ. ძირითად პირობად გვეკლინება აქ არა მარტო იურიდიულად რელევანტური ფაქტები, როგორც, მაგალითად, გარკვეული ასაკის მიღწევა, თავისუფალი ნების გამოვლინება და ა.შ., არამედ აგრეთვე განსაზღვრული იურიდიული სტატუსი პიროვნებისა, რომელიც ქორწინდება, ესე იგი სტატუსი, რომელზეც აღმოცენდება საოჯახო სამართლებრივი ბუნების იურიდიული ურთიერთობა. ასეთივე ხასიათისაა ურთიერთობა, რომელიც სამემკვიდრეო სამართლის საფუძველზე წარმოიშობა, ურთიერთობა, წარმოშობილი შრომის ხელშეკრულების საფუძველზე, რამდენადაც მასში

განხორციელებულია შრომითი ურთიერთობის პირობებისა და ფორმების იძულებითი რეგლამენტაციის პრინციპი; და ბოლოს ამას მიეკუთვნება მეტ წილად საჭირო სამართლებრივი ურთიერთობები, რამდენადაც ეს უკანასკნელი თავისი არსებობისათვის გარდაუვალად საჭიროებენ იურიდიულად დაფუძნებას /juristische Fundierung/ საჯარო-სამართლებრივი ხასიათის პრინციპული წარმონაქმნების (bildungen) მხრივ.

ყოველივე აქედან და მსგავსი შემთხვევებიდან ძნელი არ უნდა იყოს იმ დასკვნის გაკეთება, რომ მიეკუთვნება /festigung/ კონკრეტული სამართლებრივი ურთიერთობისა *ius cogens*-ის ტიპის ურთიერთობისადმი ან იმ ტიპის ურთიერთობისადმი, რომელიც ინდივიდუური ავტონომიის პრინციპს ემყარება, ისტორიულად განპირობებული ხასიათისაა, რომლის მიზნება ამა თუ იმ ეპოქაში გაბატონებული ის წმინდა პოლიტიკური შეხედულებები, თუ რომელი ურთიერთობა შეიძლება გადაეცეს კერძო ინიციატივას და რომელი ურთიერთობა, პირიქით, საჭიროებს იძულებით რეგლამენტაციას. ეს განსხვავება სოციალ-პოლიტიკურ განსჯაში გარკვეული ზომით ბუნებრივად აირეკლება, აგრეთვე სამართლებრივი ურთიერთობების თითოეული ამ ჯგუფის იურიდიულ თავისებურებებზე; მაგრამ ის გვიჩვენებს იურიდიული დახასიათებისათვის შესაბამისად უმნიშვნელო თვისებაში უმთავრესად შინაარსისა და მოცულობის მიხედვით იმ სხვადასხვა რეგულაციების გამოვლინებას, რომელსაც ნების მომენტიც ემატება.

მიუხედავად ამ განსხვავებისა, ორივე ჯგუფი დაფუძნების მიმართ ერთსა და იმავე საფუძველზე დგას. იურიდიული ურთიერთობის ზემოთ მოტანილი მაგალითები *ius cogens*-ისა არავითარ შემთხვევაში არ ქმნიან გარდაუვალ შუალედურ საფეხურებს /Zwischenstufe/ პრინციპულად დაფუძნებულ ცენტრუზენტრებსა და იმ იურიდიულ ურთიერთობებს შორის, რომლებიც ინდივიდუური ავტონომიის პრინციპს ეფუძნებიან. პირიქით, ორივე ჯგუფი საჭიროებს თანაბარი ზომით დაფუძნებულ საფუძველებს და ორივე თანაბარი სახით უნდა აიხსნას ამით. თუკი ისინი შესაბამისად არაარსებითი ნიშნებით განსხვავდებიან, სამაგიეროდ ორივე ეს ჯგუფი იმ ძირითად მომენტში ერთმანეთს ეთანხმებიან, რომ ისინი აუცილებლად წარმოადგენენ იურიდიულად განპირობებულ და წარმოებულ /abgeleitet/ სიდიდეებს.

ამაზე დაფუძნებული ცენტრების მოძღვრებას ამიტომაც დიდი მნიშვნელობა ენიჭება პრინციპული იურიდიული საკითხების ახსნის დროს. კიდევ უფრო მნიშვნელოვნად გვეჩვენება ის ფაქტი, რომ იგი იურიდიულ ლიტერატურაში სრულიადაც არ იპყრობს საჭირო ყურადღებას. ჩვენ შეგვეძლო დაგესახელებინა მიზეზები, რომლებმაც ამას ხელი შეუწყვეს, მაგრამ მთავარი როლი აქ იმ წარმოდგენას უნდა მიეწეროს, რომ ადამიანის პიროვნება, როგორც ასეთი, ესე იგი, როგორც ფიზიკური ინდივიდი, როგორც ბუნებრივი სუბიექტი სამართლისა გვევლინება, ესე იგი იმ ცენტრად, რომელშიც იურიდიული ურთიერთობების სხვადასხვა სახეები გვეხდება. ასეთი გაგების დროს შეიძლება მოგვეჩვენოს, რომ საკითხი ძირითადი ცენტრებისა, რომლებიც სამართლებრივი ურთიერთობების წარმოებულნი /abgeleitet/ ტიპების ამოსავალ წერტილად გვევლინებიან სამართლებრივ ბრუნვაში, ადვილი გადასაწყვეტია. მაგრამ საკითხის ასეთი გადაწყვეტა მხოლოდ მოჩვენებითია. წინა გვერდზე ჩვენ დაწვრილებით შეჩერდით იმ სიძნელეებზე, რომლებიც წინ ეღობება ასეთ თეორიას. სპეციალურად მივუთითეთ ჩვენ იურიდიული პირების მაგალითზე, რომლებიც დამოუკიდებელი სამართლის სუბიექტის თვისებას

ფლობენ, რაც არ მიეწერება ფიზიკურ პირებს⁴¹. ამ თეორიის უუნარობამ, რომ ახსნას იურიდიული სინამდვილის სხვადასხვა საყთხები, აიძულა ზოგიერთი გველეჯარი, მაშინ, როცა ისინი ძირითად პრინციპს – მხოლოდ ადამიანია სამართლის სუბიექტი – ხელუხლებელს ტოვებენ, ადამიანის, როგორც სამართლის სუბიექტის ცნება განსაზღვრული მიმართულებით განავითარონ. დამახასიათებელია ამ თვალსაზრისით ციტელმანის კონსტრუქცია⁴². დებულება, რომ მხოლოდ ადამიანი შეიძლება იყოს პიროვნება იურიდიული აზრით, მისთვის უჭვს არ იწვევს. მაგრამ ადამიანის, როგორც სამართლის სუბიექტის ცნებისათვის მნიშვნელობა აქვს არა მისი არსებობის სხეულებრივ მხარეს – ეს უკანასკნელი გვევლინება სამართლისათვის ირელევანტურ სიდიდედ, არამედ ნებისუნარიანობას, რომელიც სხეულის გარეშეც არის წარმოსადგენი. ამ აზრით ადამიანი სხეულებრივი მხარის გარეშეც არის სამართლის სუბიექტი. ბრინცი სწორად მიუთითებს იმაზე⁴³, რომ ამ იდეის პრაქტიკული განხორციელების დროს “კეთდება ნახტომი ნებისუნარიანობიდან სასურველში”; სხვა სიტყვებით პრაქტიკულად რომ ვთქვათ, არა მარტო სრულიად ეწყვეტთ კავშირს ადამიანის “სხეულთან”, არამედ აგრეთვე მის სულთანაც. ამოსავალი პრინციპი: მხოლოდ ადამიანია სამართლის სუბიექტი – გადაიქცევა სინამდვილედ დებულებაში: მხოლოდ ადამიანი, მაგრამ სწორედ ადამიანი, სხეულისა და სულის გარეშე გვევლინება სამართლის სუბიექტად.

რომ ფიზიკური მხარე ინდივიდისა სამართლისათვის სრულიად ინდეფერენტული სიდიდეა იმ შესაძლებლობის თვალსაზრისით, რომ მასში უფლების საფუძველი და ცენტრი დაინახოთ, ეს რაიმე უჭვს არ უნდა იწვევდეს. მაგრამ აგრეთვე ფსიქიკური პროცესები, რომელსაც ჩვენ ინდივიდის სულიერ ცხოვრებაში ვხვდებით, არსაყმარისია ამ მზნისათვის. ამის საილუსტრაციოდ შეგვიძლია ჩვენ მოუხზოთ ნების თეორიის გამოჩენილ წარმომადგენელს ვინდშიდს. ვინაიდან იგი უფლების არსს ნება-შესაძლებლობაში ხედავს, იძულებულია ამავე დროს დაუმატოს, რომ “სამართალი რეალური ნება კი არ არის, არამედ ნების შესაძლებლობა”⁴⁴. ამ უკანასკნელ ცნებაში შეიძლება ვიგულისხმოთ ნასურვები, ნების შინაარსი, და, როგორც ჩანს, ვინდშიდი თვითონ აქ ამ თვალსაზრისისაკენ იხრება⁴⁵, და ამის შემდეგ ის აუცილებელი კავშირი სამართალსა და ფსიქიკურ ინდივიდს შორის, რომელიც ნების თეორიიდან გამომდინარე ნების მომენტით არის გაშუალებული, ირლევანა და მტად აღარ არსებობს; ანდა, პირიქით, როგორც ამას უნვერი აკეთებს, უნდა ვაღიაროთ, რომ “იქ, სადაც არის შესაძლებლობა, უნდა იყოს აგრეთვე შესაძლებელი” /Durfendes⁴⁶, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, უნდა ვაღიაროთ, რომ შესაძლებლობის მომენტის მიმატებით ნების მომენტისათვის, ეს უკანასკნელი არ ამოვარდება სულიერი ცხოვრებიდან, ფიზიკური ინდივიდის აუცილებელი კუთვნილების სფეროდან და მაშინ დავიცავთ ჩვენ დოგმას, რომ მხოლოდ ფიზიკური ინდივიდი გვევლინება უფლების საფუძველად, თუმცა მასში ჩვენ გაგვიჭირდება სამართლებრივი ცხოვრების

⁴¹ როგორც ამას იერიწი ფირობდა, Geist, III, I, 342 იერიწის მოსაზრებების წინააღმდეგ ნახეთ ამ საყთხებზე ლერნბურგის საფუძვლიანი შენიშვნები, Pandekter, I, S. 140 ff.

⁴² Zittelmann, Begriff und Wesen der sogenannten juristischen Personcn, erste Auflage, S. 21 ff.

⁴³ Brinz, Pandekten, I, S. 199.

⁴⁴ Pandekten, I, S. 49 შენიშ. 2, შესამე გამოცემა.

⁴⁵ ნახ. Pandekten, I, S. 91 /მეოთხე გამოცემა, შენიშ. 2/.

⁴⁶ ციტირებულია ბრინცის მიხედვით, S. 201.

სფეროს ბევრი შემთხვევის ახსნა⁴⁷. თუ ჩვენ მოვლედ შევიჩრდებით სხვა ძირითად ნაყოფანებებზე იმ თეორიისა, რომელიც ფიზიკურ ინდივიდში ხედავს უფლებისა და სამართლებრივი ურთიერთობის საყრდენს /den Mittelpunk/ და ბუნებრივ ამოსავალ წერტილს, იმ ძირითად ნაყოფანებებზე, რომელთა ახსნას ჩვენ წინა გვერდებზე საქმარა ყურადღება დაუეთეთ, შევიძლია იმ დასკვნამდე მივიდეთ, რომ ამ მოძღვრებაში იურიდიულ ფუნდამენტზე დაფუძნებული სამართლებრივი ურთიერთობებისაგან წარმოებული ფორმებისათვის ფიზიკური პირის ცნება გამოუსადეგარია. ძნელი არ უნდა იყოს აგრეთვე იმის მიხვედრა, თუ რატომ არის ეს ასე. ფიზიკური ინდივიდის ცნება იურიდიული კატეგორია კი არა, ბუნებრივი მოვლენაა, რომლის მნიშვნელობა სამართლებრივი რეგულირების სისტემაში არა იმანენტური ნიშნით, არამედ იურიდიული რელევატობის მეოხებით განისაზღვრება, რომელიც სამართლის მეშეობით უკავშირდება ფიზიკურ ინდივიდს როგორც ფაქტიურ მოცემულობას.

სულ უფრო უახლოვდებით სამართლის სუბიექტის პერსონალური სტატუსის თეორიების ჩვენთვის საინტერესო საკითხს. ამ თეორიებში არის იდეა, რომ უფლებათა ჯამი /die Summe/ განსაზღვრულ სისტემას წარმოადგენს, რომელშიც ვაჟულობთ, სწორად ამოვიცნობთ სხვისი მეოხებით სამართლის და სამართლებრივი ურთიერთობების დაფუძნებას. ეს ნათლად დაგვანახა რეგელსბერგერმა⁴⁸, რომელიც იმ უფლებებში, სუბიექტის იურიდიულ სტატუსს რომ შეადგენენ, ანდა, როგორც თვითონ რეგელსბერგერი გამოხატავს, სამართალში პიროვნების პირველ და უმნიშვნელოვანეს უფლებას ხედავს. ანალოგიური აზრი შეიძლება ვნახოთ აგრეთვე სხვა ავტორებთანაც⁴⁹. სამწუხაროდ, შეხედულებებს, რომლებსაც ჩვენ აქ ვხედებით ორი ძირითადი ნაკლი აქვთ. პირველია ის, რომ ჩვენ მათში ვერ ენახულობთ ზუსტ ახსნას იურიდიული სტატუსის ცნებისა, ახსნას იურიდიული ურთიერთობის ნაწარმოები ფორმების მნიშვნელობისა; მეორეც ის, რომ აქ სრულიად აუხსნელია ან ყალბად არის გაშუქებული იმ ურთიერთობების ბუნება, რომელიც სამართლის სუბიექტის იურიდიული სტატუსისა და სამართალუნარიანობის ცნებებს შორის არსებობს. ყველა ამ საკითხს აუცილებლად უნდა შეეხებოთ ახლა.

პირველ საკითხთან დაკავშირებით ჩვენ უნდა მოვანახოთ ის განსხვავება, რომელიც არსებობს, ერთი მხრივ, პიროვნების უფლებებსა და მეორე მხრივ, სამართლის სუბიექტის იურიდიულ სტატუსს შორის. ეს განსხვავება მხოლოდ იმით აიხსნება საკმარისი სისრულით, რომ იურიდიული სტატუსი დამახასიათებელია არა მარტი ფიზიკური, არამედ იურიდიული პირისათვის, მაშინ, როცა უფლებები პიროვნებისა, როგორც ეს ლიტერატურაშია აღნიშნული, უმეტესწილად მხოლოდ ფიზიკურ პიროვნებასთან შეიძლება იყოს დაკავშირებული. რასაკვირველია, აღნიშნული უნდა იქნეს, რომ ეგრეთ წოდებული პერსონალური უფლებების საფუძველი და დამახასიათებელი თავისებურება მათი საგნობრივი შინაარსით განისაზღვრება, რომლის მეოხებითაც ისინი სხვა უფლებებისაგან უნდა განსხვავდებოდნენ. აქედან, უპირველეს ყოვლისა, გამომდინარეობს ის, რომ

⁴⁷ ეინდშაიდს თვითონ ეს დასკვნა არ გამოჰყავს; ეინაიდან იგი ამით აღიარებს უსუბიექტო უფლების არსებობას. Pandekten, I S. 122, 125, შენიშ. 5, იღებს ის ამით აგრეთვე უფლების არსებობას ფიზიკურ პირთან მისი აუცილებელი კუთვნილების გარეშე.

⁴⁸ Regelsberger, Pandekten, I S. 42.

⁴⁹ S. Bruns, Die heutige römische Recht, Holzendorfs Enzyklopädie, III, Aufl. S. 554.

ყოველი სხვა ამ უფლებებისა, ასე ვთქვათ, იურიდიული ერთიანობის დამოუკიდებლობასა და თავისებურებას გამოხატავს; სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, არ არსებობს არაერთიანი ერთიანი ნიშანი, რომელიც საერთო იქნებოდა ყველა ამ უფლებისათვის და რომლის საფუძველზე ისინი სამართლებრივი მოვლენების განსაზღვრულ კატეგორიას შექმნიდნენ. ეს საერთო ნიშანი შეიძლება იმაში კი არ დაეინახოთ, რომ ამ უფლების დამახასიათებელი იქნება რომელიმე სამართლის სუბიექტისადმი კუთვნილება, როგორც ამას სწორად შენიშნავს უნგერი³⁰, ისინი იქნებიან არა მხოლოდ პერსონალური უფლებები, არამედ უპირატესად ყოველგვარ უფლებას შეიძლება ახასიათებდეს ეს თვისება. შეიძლება ეს თვისება აგრეთვე დაცვის ფორმების აბსოლუტური დაცვა თავისებურებაში დაეინახოთ, ვინაიდან ეს უკანასკნელი არასოდეს არ შეიძლება გახდნენ სამართლებრივი მოვლენების მეცნიერული გამოიჯენის საფუძველი³¹. საბოლოოდ არ შეიძლება ეს ნიშანი დაეინახოთ მის გადატანითობაში /in ihrer Unubertragbarkeit/, ვინაიდან ეს ნიშანი, ერთი მხრივ, არ შეიძლება ახასიათებდეს ყველა უფლებას, რომლებიც ჩვეულებრივ პერსონალურ კატეგორიას მოიცავს, ხოლო მეორე მხრივ, სხვა უფლებებსაც არ შეიძლება ჰქონდეს იგივე ხასიათი.

მეორეც, აქედან აუცილებლობით გამომდინარეობს ის, რომ თუ პერსონალური უფლებების სხვა უფლებებისაგან გამოიჯენის საფუძველად აღებული იქნება მათი საგნობრივი შინაარსის თავისებურება, რომ თუკი მოხერხდება ყველა უფლებისათვის დამახასიათებელი საერთო ნიშანი აღმოჩენილი იქნეს ამ საგნობრივ შინაარსში, ეს უკანასკნელი მაინც სტრუქტურების ახსნისას, თვითონ უფლებების წმინდა იურიდიული განსხვავებისა და ამიტომაც აგრეთვე იურიდიული ურთიერთობისათვის საყმარისი არ იქნებოდა; მაგრამ ამ უკანასკნელში არის სამართლებრივი ურთიერთობის ნაწარმოები ფორმებისაგან იურიდიული სტატუსის გამოიჯენის ძირითადი ინტერესი. საგნობრივი შინაარსი არ გვეკლინება, როგორც ჩვენ წინა გვერდებზე უკვე გვაქვს მითითებული, ასე ვთქვათ, საწყისი სიდიდედ, რომელიც განსაზღვრავს შესაბამისი სამართლის და სამართლებრივი ურთიერთობის იურიდიულ ბუნებას. პირიქით, მისი ხასიათი ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში თვითონ სამართლებრივი რეგულირების არსებული სისტემების თავისებურების მეოხებით განისაზღვრება. ამიტომაც გასაკებია, რომ ის არ შეიძლება იყოს წმინდა შინაგანი და სტრუქტურული განსხვავების საფუძველი მის მიერვე განსაზღვრულ სამართლებრივ ფენომენებს შორის.

ნათქვამიდან აუცილებელია გავაყოთოთ ის დასკვნა, რომ რამდენადაც პიროვნების უფლებათა დამახასიათებელი თავისებურება მათსავე საგნობრივ შინაარსში ჩანს, ისინი არ შეიძლება გამოვილინდეს ურთიერთობის ნაწარმოები ფორმების დამაფუძნებელ ცენტრებად. ზოგიერთი უფლების მიმართ, რომლებიც ჩვეულებრივ პერსონალურ უფლებათა კატეგორიას მიეკუთვნებიან³², ეს თავისთავად გასაკებია.

მაგრამ იმ შემთხვევებშიც, სადაც უფლებები რომლებიც პერსონალურ უფლებათა კატეგორიას მიეკუთვნებიან, დამაფუძნებელ ფუნქციას ასრულებენ. ამ უკანასკნელს თავისი საფუძველი მიღებული აქვს არა ამ უფლებათა საგნობრივი შინაარსის

³⁰ ნახ. Unger, System des österreichischen allgemeinen Privatrechts, vierte Auflage, I, S. 505.

³¹ იხ. Unger, ib. I, S. 512-515. Bierling, Kritik, II, S. 155; Regelsberger, S. 421, შენიშვნა 5. იგივე: Ihering, Geist, III, შენიშვნა 447a.

³² იხ. S. Regelsberger, I, S. 42. Gambaroff, I, S. 420.

თავისებურებაში, არამედ თავისი იურიდიული სტრუქტურის თავისებურებაში, იმ თავისთავადობაში, რომელიც მხოლოდ იმდენად არსებობს, რამდენადაც ეს უფლებები შესული არიან როგორც ერთ-ერთი ელემენტი თვითონ იურიდიული სტატუსის შინაარსში. პერსონალური უფლებების ცალკეული სახეების ანალიზის დროს ადვილად შეიძლება დაერწმუნდეთ, რომ არა ყველა, არამედ ზოგიერთი მათგანი ისეთ სამართლებრივ ფორმებს უახლოვდება, რომლებიც ჩვენ სტატუსის ცნებით გვაქვს აღნიშნული და დამაფუძნებელი ფუნქცია ამ უკანასკნელისა ამიტომაც იმით არ არის განსაზღვრული, რომ ისინი პერსონალური უფლებები არიან, არამედ იმის მეოხებით, რომ ისინი იურიდიული სტატუსის ცნებასთან განსაზღვრული ფორმით არიან დაკავშირებული. ამის შესაბამისად მას /ესე იგი ფუნქციას/ პერსონალურ უფლებებში პრინციპული /grundsatzlichen/ კი არა, წარმოებული /abgeleiteten/ ხასიათი აქვს.

იურიდიული სტატუსის ცნების ახსნისათვის იმ აზრით, როგორც იგი ჩვენ გვესმის, უნდა გაემიჯნოთ ის აგრეთვე სტატუსის ცნებისაგან, რომელიც ჩვეულებრივ მიღებულია თანამედროვე ლიტერატურაში. სხვათაშორის, ამ უკანასკნელის ძველი რომაული გაგება status hominis rezipierte³³ ხედავს მასში ინდივიდისთვის საზოგადოებაში მიყუთუნებულ სამართლებრივ მდგომარეობას, სპეციალურ როლს, რომელსაც იგი აქ ასრულებს³⁴. ზოგიერთ შემთხვევაში ეს ცნება აიხსნება "სახელმწიფოსთან ინდივიდის კვალიფიციციური ურთიერთობის"³⁵ აზრით. ამისათვის ზოგიერთი ავტორი იურიდიულ სტატუსს უმატიებს აგრეთვე შემდგომ დახასიათებას, რომელიც იმით ელონდება, რომ მასში პიროვნების კონკრეტული უფლება კი არ ჩანს, არამედ ასე ვთქვათ (sozusagen) საუბუკველი, რომელსაც შეიძლება ისეთი ცალკეული უფლებაც დაუკავშირდეს, რომელიც თვითონ ის უფლებაც არ ჩაითვლება³⁶.

ყველა ეს დეფინიცია შეუძლებელია მიღებული იქნეს არსებითი სრულყოფის გარეშე. უფრო დაკვირვებული განხილვის შედეგად ჩვენ შეგვიძლია იმ დასკვნამდე მივიდეთ, რომ სწორი მტკიცებები ამ ყალბ მტკიცებებს გადაეყრება ხოლმე და ამიტომაც საჭიროა ამ მასაში ნამდვილი მტკიცება ყალბისაგან გამოეარჩიოთ.

³³ ასეთი გაგება ნახ. Parnice, Labeo, I, S. 576 f.
³⁴ Wächter, Handbuch des im Königreich Württemberg geltenden Privatrechts, II, S. 288 ff. Bruns (Holtzendorfs Enzyklopädie) S. 355; Baugarten, Wissenschaft vom Recht und ihre Methode, 1922, Th. II, S. 153. Bandry, Lacantineric, Precis de droit civil, septième édition, I, P. 59> "...situation juridique particuliere de la personne ce role special qu'elle joue dans la societe, c'est ce qui constitue son etat, status". ფრანგი ავტორები ხედავენ ამ სტატუსში პიროვნების განსაკუთრებულ უფლებას, საკუთრების უფლების მსგავსს, რომლის დაკვა ხდება განსაკუთრებული მოთხოვნების მეოხებით. სტატუსის ცნების შემდგომი ანალიზიდან ცხადი უნდა გახდეს, რომ არ არსებობს საკუთრივ არაერთი სტატუსის სამართალი, არამედ არის მხოლოდ სტატუსისა, როგორც განსაზღვრულ იურიდიულ ფორმასა და განსაზღვრულ ინდივიდს როგორც იურიდიულ რეუენატორ სიდიდეს შორის კავშირის აღიარების უფლება, ამ რეუენატობის აღიარების უფლება. შესაბამისი მოთხოვნები არიან მხოლოდ ამ უფლების იურიდიული დაკვის ფორმები. საწინააღმდეგო აზრი არის მხოლოდ შესაძლებელი საფუძველი იმისა, რომ ფიციური ინდივიდი თავისთავად მართლწარმოცხადების დამოუკიდებელი სიდიდისა და იურიდიული სტატუსი მისი აუცილებელი ატრიბუტია. ნალოვანება ასეთი მტკიცებისა, რომელიც სინამდვილის მრავალ ფაქტს ეწინააღმდეგება, შემდგომში ახსნილი იქნება.

³⁵ Jellinck, System der subjektiven öffentlichen Rechte, Zweit. auf. S. 83.
³⁶ Jellinck, System, S. 65-84; იხ. აგრეთვე Bandry, Lacantineric, I, p. 59; @Des droits et des devoirs decoulaent ponr chaque personne de son etat... აგრეთვე გვ. 60. ამაში ნათლად ჩანს საჭირო უფლების ცნებისა და სამართლებრივი სტატუსის ცნებას შორის არსებული განსხვავება.

სწორია ის მტკიცება, რომ იურიდიული სტატუსი სამართლის სუბიექტისა ქმნის საფუძველს, რომელზეც უნდა იქნეს დამყარებული ცალკეული უფლებები⁵⁷ მაგრამ ყალბია ის მტკიცება, რომელიც ამ საფუძველში ხედავს "ხანგრძლივ ურთიერთობას ინდივიდისა სახელმწიფოსთან"⁵⁸, იმ თვისებები ჯამს, რომლებითაც ინდივიდზე ზრუნავს სახელმწიფო, უფლების საჯარო კვალიფიკაციას ამ უკანასკნელისა⁵⁹ კიდევ უფრო მყარო დეფინიცია იურიდიული სტატუსისა იმ სამართლებრივი მდგომარეობის აღნიშვნის აზრით, რომელიც ფაქტიურად უჭირავს კონკრეტულ ინდივიდს მართლწესრიგის ურთქციონირების ამა თუ იმ მომენტში. ასეთი გაგების დროს სტატუსის ცნება შეიძლება მხოლოდ მუდმივად ცვალებადი სამართლებრივი ურთიერთობების ჯამს აღნიშნავდეს. ერთობლიობა, რომელთანაც დაკავშირებული იქნება ეს სამართლებრივი ურთიერთობები, თავის არსებობას უნდა უმაღლოდეს წმინდა გარეგან მომენტს, სახელდობრ, მიერთება /Anheftung/ ერთსა და იმავე "მატარებელთან" /Träger/. აქედან აქვს მას აგრეთვე ერთიანი ხასიათი, რომელიც ემყარება სამართლებრივი ურთიერთობების ცალკეული სახეების შინაგან განსხვავებულობას, ურთიერთობების ერთმანეთზე დაფუძნებას. ნათქვამიდან ადვილად შეიძლება გავიგოთ, რომ სტატუსის ცნება ინდივიდის კონკრეტული სამართლებრივი მდგომარეობის აღნიშვნის აზრით სრულიად გამოუსადეგარია იმ იურიდიული ურთიერთობების ცალკეული სახეების სტრუქტურული სხვადასხვაობის ახსნისათვის, რომლებიც დაკავშირებული არიან ამ სამართლებრივ მდგომარეობასთან. და ეს ხდება იმიტომ, რომ აქ ამოსავალ წერტილად სტატუსის განსაზღვრის დროს აღებულია არა წმინდა იურიდიული მასშტაბი, არა საფუძვლადღებული იურიდიული ელემენტის თავისებურება, არამედ აქ, პირიქით, სტატუსის ცნებაში იგულისხმება ყველა იმ ელემენტის ერთობლიობა, რომლებიც წმინდა გარეგნული, წმინდა იურიდიული ანალოგის თვალსაზრისით არაარსებითი ცენტრის გარშემოა კონცენტრირებული. ბუნებრივია, ასეთი გაგების დროს იურიდიული ურთიერთობების ცალკეული სახეების შინაგანი განსხვავების საკითხი ჩრდილში უნდა დარჩეს. თუკი კონკრეტულ ინდივიდში სტატუსის იურიდიული ბუნების საყრდენს დაინახავთ, მაშინ ჩვენ თვითონ მოვიჭრით გზას სტატუსის იურიდიული მნიშვნელობის ახსნისათვის. ძნელი არ უნდა იყოს იმის მიხედვრა, რომ იმ იურიდიული ურთიერთობების კონკრეტული "მატარებლის" საკითხი, რომლებიც თავის ერთობლიობაში ქმნის სტატუსს აქ მიღებული მნიშვნელობით, იმ საყრდენის საკითხი, რომელსაც განამყარებს /befestigt/ ყველა ეს ურთიერთობა, არცთუ ნაკლებად არის მოწყვეტილი იმ იურიდიული ურთიერთობების ბუნებაში შინაგანი განსხვავებულობის საკითხს, რომლებიც აქ გარეგანი და გარკვეული აზრით შემთხვევითი ერთობლიობით არიან დაკავშირებული. მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი ჩვენ ამ "მატარებლის" ცნების აბსტრაქტიზებას მოვახდენთ იმ ცნებისაგან, რომელიც არა მარტივ იურიდიული წარმონაქმნების განსხვავებული ფორმების დანაწევრების, არამედ, პირიქით, ამ განსხვავებათა წაშლის პრინციპადაც შეიძლება იქცეს, მაშინ, როცა იმ იურიდიული ურთიერთობების ცალკეული სახეები, ასე ვთქვათ, მოყვანილი იქნეს ერთი /წმინდა

⁵⁷ Jellinek, S. 56 "...რომლის საფუძველზე ხდება მხოლოდ შექმნა და დაცვა ცალკეული უფლებისა... მუდმივი კონკრეტული სამართლებრივი მდგომარეობის ცვალებადობაში".

⁵⁸ ib. S. 6.

⁵⁹ ib. S. 56, 58, 81.

გარეგნული/ საერთო მნიშვნელობის ქვეშ, აღმოვაჩინეთ ჩვენ მხოლოდ იურიდიული საფუძვლების და მათი გაერთიანებების შინაგანი სტრუქტურული განსხვავებულობის პრობლემას.

შემდგომი ანალიზის შედეგად ცხადი უნდა იქნეს, რომ სტატუსის ცნება ზემოთ განხილული აზრით როგორც შედეგი უკეთ ფუნქციონირებისათვის გამზადებული სამართლებრივი სისტემის დანაწევრებისა მასში, მისი ყოველ მოცემულ მომენტში წარმოქმნილი, კონკრეტული წესით გამიჯნული /ესე იგი გამიჯნული არა შესაბამისად იურიდიული ელემენტების ბუნებაში ობიექტური განსხვავებულობისაგან, არამედ უმთავრესად უფლებამოვალეობათა კონკრეტული "მატარებლის" შესაბამისად/ სამართლებრივ კომპლექსში აღმოცენდება. მაგრამ სამართლებრივი რეგულირების სისტემაში, რამდენადაც ეს უკანასკნელი უკვე იურიდიულად შესაძლებელი აღსრულებითობის სტადიაში იმყოფება, მართლწესრიგის ისევე დაფუძნებული იურიდიული წარმონაქმნები იგულისხმება, როგორც აგრეთვე სამართლებრივი ურთიერთობების ნაწარმოები სახეები. და თუკი აქ გამიჯნის საფუძვლად მიიღება იურიდიული ურთიერთობის კონკრეტული გაერთიანება მისი კონკრეტული მატარებლის ირგვლივ, მაშინ თვალსაჩინო უნდა იყოს ის ერთიანობები, რომლებსაც ჩვენ ვიღებთ აქ როგორც შედეგს ასეთი გამიჯნისა, რომლის საზღვრებში ასახულია ის სტრუქტურული განსხვავებულობა, რომელიც თავის საფუძველს ცალკეული ელემენტების იურიდიული ბუნების თავისებურებაში ფლობს, რომლებისგანაც იქმნება თითოეული ეს ერთიანობა. შეცდომა აქ იმაშია, რომ სტატუსის ცნება უკვე მოქმედი /funktionierenden/ სამართლებრივი სისტემის /და თანაც არა თვითონ მისივე იურიდიული ელემენტების თავისებურების თვალსაზრისით/ თავის შემადგენელ ნაწილებად დაშლის მეოხებით გესურს მივიღოთ, მაშინ, როცა აღნიშნული ცნება იმ ძირითად მომენტს, იმ ძირითად იურიდიულ პირობებს წარმოადგენს, რომელმაც პირველად სამართალბრუნვის /Rechtsverkehr/ ცალკეული, წმინდა იურიდიული ელემენტები იურიდიულად შესაძლებელ აღსრულებადობაში უნდა მოიყვანოს. აქედან ადვილი გასაგებია, რომ სტატუსის ცნების აზრი უნდა იქნეს კონკრეტული "მატარებლის" მიხედვით სამართლებრივი რეგულირების მოქმედი სისტემის დანაწევრებასთან კავშირის გარეშე.

აქ მითითებული ნაკლი, სახელდობრ, ის მიდრეკილება, რომ იურიდიული სტატუსის ცნების არსი განსაზღვრული მატარებლის პიროვნებაში დაეინახოთ, შეიძლება ადვილად აღმოვაჩინოთ აგრეთვე სამართლებრივი სტატუსისათვის შემუშავებულ მოძღვრებაში. რომელიც ელინეკის თეორიიდან გამომდინარეობს. ამ ავტორის თვალსაზრისით სტატუსის ცნება ემთხვევა პიროვნების ცნებას, მაგრამ ეს უკანასკნელი სხვა არააფერია, თუ არა "ინდივიდის კვალიფიცირებული ურთიერთობა სახელმწიფოსთან"⁵⁰. სამართლებრივი სტატუსი ამ თვალსაზრისით არ წარმოადგენს არავითარ თავისთავად და პიროვნებისაგან დამოუკიდებელ კატეგორიას, არამედ მხოლოდ ინდივიდის დახასიათებას თავის დამოკიდებულებაში სახელმწიფოსთან. გარდა ამისა, რამდენადაც აღნიშნული ცნება ელინეკის თვალსაზრისით იურიდიულად ემთხვევა პიროვნების ცნებას, არ წარმოადგენს იგი აგრეთვე დამოუკიდებელ ცნებას იმ აზრით, რომ იგი თავდაპირველად და

⁵⁰ Jb. S. 85.

⁵¹ Jb. S. 82.

სრულყოფილად თვითონ სახელმწიფოსაგან წარმოიშობა⁶¹. დასასრულ შემდგომ დახასიათებას ამ ცნების ავტორი მიყავს იმ დასკვნამდე, რომ იურიდიული სტატუსი უფლება კი არა, მხოლოდ სამართლებრივი ურთიერთობაა⁶²; ინდივიდის იმ განსაკუთრებული მდგომარეობიდან რომელსაც სტატუსს უწოდებენ, წარმოშობილი იურიდიული შესაძლებლობები, თუ კონკრეტულად გვესურს გამოვხატოთ, ატარებს არა უფლებით ხასიათს ამ სიტყვის ზუსტი აზრით, არამედ ის მხოლოდ საჯაროსამართლებრივი პრეტენზია⁶³. ყველა იმ პრინციპის კრიტიკა, რომლებიც მოკლედ გამოხატავენ ელინეკის კონსტრუქციის არსს ჩვენთვის აქ საინტერესო საკითხში, შეიძლება პირველ რიგში წმინდა იმანენტური თვალსაზრისით. სწორედ ამ თვალსაზრისით შეიძლება მივეუთოთ, რომ რამდენადაც პიროვნების ცნების არსი იმ თვისებათა ერთობლიობაში უნდა იქნეს დანახული, რომლებსაც სახელმწიფო ინდივიდს ანიჭებს, უკვე თვითონ სახელმწიფო იურიდიული პირის სახით, როგორც ამას თვითონ აკეთებს ელინეკი⁶⁴, არ შეიძლება კონსტრუირებულ იქნეს. დებულება – “სახელმწიფო ქმნის პიროვნებას”⁶⁵, რამდენადაც მასში უნდა დავინახოთ სახელმწიფოს მიერ შექმნილად აღიარებული პიროვნების ყოფიერების პირობა, რამდენადაც, ამრიგად, პიროვნება ამ დებულების აზრის მიხედვით, როგორც რაღაც წარმოებულად სახელმწიფოს მიერ უნდა იქნეს გაგებული, გამორიცხავს იმის შესაძლებლობას, რომ ამ უკანასკნელში, ესე იგი თვითონ პირობაში სამართლის სუბიექტის იურიდიული პირის წარმოშობა დაეინახოს. სახელმწიფოსათვის იურიდიული პირის ხასიათის მინიჭებაზე უარის თქმა აუცილებლობით უნდა მივეყვანოს იმ დასკვნამდე, რომ ხანგრძლივი ურთიერთობა ინდივიდისა სახელმწიფოსთან, რომელშიც ელინეკი ხედავს საფუძვლს როგორც იურიდიული სტატუსისა, ისევე აგრეთვე იურიდიული პირისა, არ შეიძლება ჩაითვალოს სამართლებრივი ურთიერთობად.

აქედან აუცილებლობით გამომდინარეობს აგრეთვე ის, რომ იმ შემთხვევაში, თუკი ზემოთაღნიშნული ურთიერთობა ინდივიდისა სახელმწიფოსთან არ მიეკუთვნება სამართლის კატეგორიას, აშკარაა, მას თავისთავად არ შეიძლება ჰქონდეს იურიდიული მნიშვნელობა; ისეთი არსებითი სამართლებრივი ფენომენები, როგორც იურიდიული პირი და იურიდიული სტატუსია, იმით, რომ ზემოთ აღნიშნულ ურთიერთობას სახელმწიფოსთან იურიდიული ურთიერთობის ხასიათი ეძლევა, მასინ სამართლებრივი ურთიერთობის ცნების ანალოზის დებულებით იმ დასკვნამდე მივდივართ, რომელიც არსებითად არ შეესაბამება ავტორისეულ დებულებას. ყოველი იურიდიული ურთიერთობა აუცილებლობით გულისხმობს ურთიერთყოველმხრივ ელემენტების – უფლებებისა და მოვალეობების – არსებობას. იურიდიულად შესაძლებელი განხორციელების სტადიაზე ეს ელემენტები თავისი კუთვნილების მიხედვით განსაზღვრული სუბიექტებისადმი, ანდა უფრო ზუსტად რომ გამოვხატოთ, იურიდიულად რელევანტური ფაქტებისადმი ერთსა და იმავე სუბიექტის ხელში კი არ უნდა იყოს კონცენტრირებული, არამედ სულ მცირე ორ სუბიექტს შორის უნდა განაწილდეს. არ შეიძლება წარმოვიდგინოთ ისეთი უფლება, რომელიც ერთსა და

⁶¹ იბ. S. 58, 84.

⁶² იბ. S. 58.

⁶³ იბ. S. 28-35.

⁶⁴ იბ. S. 82.

იმევე სამართლის სუბიექტისათვის მოვალეობაც იქნებოდა⁶⁶. ყოველი სამართლებრივი ურთიერთობა აღნიშნავს არა სამართლებრივ მდგომარეობას ინდივიდისა, არამედ ურთიერთდამოკიდებულებას მათთან /ესე იგი ინდივიდებთან/ დაკავშირებული უფლებებისა და მოვალეობებისა. ამ გარეგან კუთვნილებას /Zugehörigkeit/ “მატარებლისადმი” /“Trägern”/ აქვს, როგორც ზემოთ უკვე იყო მითითებული, მხოლოდ სამართლებრივი ურთიერთობის გადასვლის პირობის მნიშვნელობა იურიდიულად შესაძლებელი აღსრულებადობის სტადიაში და თავისი არსის მიხედვით მიეკუთვნება სამართლებრივი ურთიერთობის იურიდიული განხორციელების საკითხს და არა შინაგან, წმინდა იურიდიული თავისებურებებისა და სტრუქტურული განსხვავებულობის, ამ სახით განხორციელებული იურიდიული ფორმების საკითხს. აქედან ნათელია, რომ წმინდა იურიდიული შინაარსი როგორც ყოველი სამართლებრივი ურთიერთობისა კონკრეტულ შემთხვევაში, ისევე აგრეთვე მისი კომპლექსისა მათ კონკრეტულ “მატარებელთან” /“Trägern”/ ყოველგვარი კავშირის გარეშე შეიძლება იქნეს და უნდა იქნეს ახსნილი დამოუკიდებლად ამ მატარებლისადმი კუთვნილების საკითხისა, ესე იგი იმ საკითხებთან კავშირის გარეშე, რომლებსაც მხოლოდ და მხოლოდ დამოკიდებულება აქვთ სამართლებრივი ურთიერთობის იურიდიულად შესაძლებელი განხორციელების პირობებისადმი. აქ ნათქვამიდან გამომდინარეობს, რომ სამართლებრივი ურთიერთობის ცნება თავისი შინაარსის მიხედვით არ ემთხვევა ინდივიდის სამართლებრივი მდგომარეობის ცნებას. თუ ჩვენ სამართლებრივ ურთიერთობას თავისი წმინდა ფორმითაც, ესე იგი უფლებისა და მოვალეობის დამოკიდებულობის აზრითაც კი ამ მივიღებთ, არამედ მივიღებთ მისი განხორციელების იმევე სტადიაზე. თუ ეს გამოვიხილავთ დახასიათებული იქნეს ამ მატარებელთან სამართლებრივი მდგომარეობის აზრით, ეინაიდან ეს ამ შემთხვევებში განსაზღვრავს არა დასრულებულ და ყოველი ამ მატარებლისათვის შეზღუდულ /abgegrenzte/ სამართლებრივ სფეროს, არამედ იურიდიულ ფორმას მათი ორმხრივი /gegenseitigen/ ურთიერთობისა.

ძირითად დასკვნას, რომელიც ჩვენ ზემოთ გაკეთებული ანალიზის შედეგად მივიღეთ, მიეყვარათ სამართლებრივი სტატუსის ცნებიდან ისეთი არაიურიდიული ელემენტების განდევნისაკენ /Ausmerzung/, როგორც არის ინდივიდის მატარებლის ცნება და ა.შ. ასეთი გამოჯენის შედეგად მივიღებთ ჩვენ, ასე ვთქვათ, წმინდა იურიდიულ ძირითად დებულებას, რომელიც მხოლოდ და მხოლოდ ისეთი სამართლებრივი ელემენტებისაგან შედგება, რომელთაგანაც შეიძლება იქნეს კონსტრუირებული სტატუსის ცნება, რომელიც მხოლოდ და მხოლოდ იურიდიულ კატეგორიად შეიძლება იქნეს კონსტრუირებული. მხოლოდ შემდგომი, სახელდობრ, ამ ელემენტების გაერთიანების მიხედვით განსაზღვრული წესით შემოფარგლული კომპლექსის ერთიანობაში, ერთიანობაში, რომელშიც თავმოყრილია იურიდიული სტატუსის ცნების აზრი და შინაარსი, ვლინდება მნიშვნელობა სამართლის სუბიექტისა, როგორც იურიდიულად რელევანტური სიდიდისა, რომელიც ქმნის

⁶⁶ ლიტერატურაში ხშირად მოყვანილი მაგალითი, რომ საჯარო უფლებები ერთსა და იმავე დროს მოვალეობებია, დამყარებულია აშკარა გაუგებრობაზე. დაწერილებითი განხილვისას ძნელი დასადგენი არ უნდა იყოს, რომ ჩვენ აქ უაქტიურად უფლებებისა და მოვალეობების დამთხვევასთან არა უნდა გავკონდეს საქმე, არამედ ორ სამართლებრივ ურთიერთობასთან, რომლებზე, თუკი ერთმანეთთან მჭიდროდ არიან დაკავშირებული, არსებითად მაინც განსხვავებულია როგორც მათი ადრესატების, ისევე აგრეთვე საგნობრივი შინაარსის მიხედვით.

გარდევალად საჯარო პირობებს შერღვეული იურიდიული კომპლექსის /ესე იგი სტატუსის/ გადასვლისას იურიდიულად შესაძლებელი აღსრულებითობის სტადიაში.

მნიშვნელობა ამ სტატუსისა სამართლებრივი რეგულირების სისტემაში ჩანს უმთავრესად სამართლებრივი ურთიერთობის წარმოებული ფორმების დაფუძნებაში. ამ როლის ახსნა შესაძლებელია მხოლოდ სტატუსის იურიდიული არსის ახსნის გზით, იმ კანონზომიერებაში შედრევის გზით, რომელიც განსაზღვრავს ურთიერთკავშირის სხვადასხვა სახის იურიდიულ წარმონაქმნებს შორის სტრუქტურული თვალსაზრისით.

რომ იურიდიული ურთიერთობის ნაწარმოები ფორმებისაგან სტატუსის გამიჯვნისას არ შეიძლება სამართლებრივი ურთიერთობების ლიტერატურაში მიღებული დანაწილების გამოყენება ურთიერთობებად *ius cogens*-ად და *ius dispositum*-ად, ამაზე უკვე იყო მითითებული წინა გვერდებზე. ჩვენ დაეინახეთ, რომ იმ სამართლებრივი ურთიერთობების ფარგლებში, რომლებიც ატარებენ *ius cogens*-ის ხასიათს, ნაკლებად გვხვდება შინაგანად დაფუძნებული ურთიერთობები და აქედან აუცილებლობით გამომდინარეობს დასვენა, რომ არა ყველა ურთიერთობა *ius cogens*-სა მარტო მისივე წყალობით იურიდიულად დაფუძნებულ ცენტრებად არ შეიძლება განხილულ იქნეს. ამის მეოხებით, რომ ბუნებრივია, არ არის გამორიცხული იდეა, რომ სამართლებრივი ურთიერთობის ცალკეული სახეების გამიჯვნის დროს ნების მომენტს, თუ ყოველთვის არა, ზოგიერთ შემთხვევაში მაინც დიდი მნიშვნელობა უნდა მიეწეროს. ფაქტიურად თუკი *ius cogens*-ის ურთიერთობის გამიჯვნისას *ius dispositivum*-ის ურთიერთობისაგან ამოსავალ წერტილად ნება იქნება მიღებული, ეს უკანასკნელი აქ მაინც გამოიყენება მხოლოდ როგორც აღნიშნა ინდივიდური ავტონომიისა. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ეს გამოიყენება როგორც აღნიშნა სოციალ-პოლიტიკური განსჯისა იმაზე, რომელი ურთიერთობა შეიძლება გადაეცეს ცალკეული პიროვნების ინდივიდურ ინიციატივას და რომელი, პირიქით, საჭიროებს იძულებით რეგლამენტაციას. ასეთი გაგებისას, ბუნებრივია, ნების მომენტს არასოდეს არ შეუძლია მიუთითოს იმ შინაგან, წმინდა იურიდიულ განსხვავებაზე, რომელიც სამართლებრივი ურთიერთობების ცალკეული სახეებისათვის არის დამახასიათებელი. მაგრამ ნების მომენტი არის იურიდიულად რელევანტური ფაქტი, რომელთანაც სამართლის /*das objektive Recht*/ მეოხებით განსაზღვრული, წმინდა იურიდიული შედეგები იქნება დაკავშირებული. და რამდენადაც იურიდიულ რელევანტობას თვითონ როგორც სამართლებრივ კატეგორიას, რომელიც სამართლებრივი რეგულირების მოქმედი სისტემის აუცილებელ ელემენტად გვევლინება, იმდენადვე შეუძლია აგრეთვე თვითონ ნებას, სახელდობრ, "ფაქტიური საფუძვლის" აზრით ამ რელევანტობის მნიშვნელობა მიიღოს, რომელიც მიუთითებს შინაგან, სტრუქტურულ განსხვავებაზე სამართლებრივი ურთიერთობების ცალკეულ სახეთა შორის. როგორც მათი მოცულობის, ისევე აგრეთვე მათი არსის მიხედვით განსხვავებული იურიდიული რელევანტობა ნების მომენტისა ამოსავალ წერტილად შეიძლება გახდეს იმ განსხვავების ფორმირების დროს, რომელიც არსებობს იურიდიულ ურთიერთობათა შორის. ეს განსხვავებები ძირითადად შემდეგნაირად შეიძლება აღნიშნულ იქნეს: კერძოსამართლებრივი ხასიათის გარიგებათა უმრავლესობაში კონტრაქტების ნება თითქმის განუსაზღვრელ როლს ასრულებს, და ამასთანავე როგორც თვითონ გარიგების ფორმირების დროს, ისევე აგრეთვე მისივე ფორმასთან დამოკიდებულებაში. ჩვენ ვამბობთ ამიტომ "თითქმის", ვინაიდან აქ აგრეთვე

კონტრაპენტებისათვის არავითარი აბსოლუტური თავისუფლება არ არსებობს. თავისუფალი გარიგება კი უნდა აკმაყოფილებდეს განსაზღვრულ მოთხოვნებს: როგორც მისი შინაარსი /ეს არ შეიძლება, მაგალითად, კეთილ ზნეობას ეწინააღმდეგებოდეს/, ისევე აგრეთვე ზოგიერთი პრინციპული და იურიდიულად აუცილებელი ელემენტის მიმართ /მაგალითად, გარიგება, რომლის დროსაც არც მოვალეობა და არც უფლება არ იქნებოდა განსაზღვრული, ანდა მხედველობაში არ იქნება მიღებული არც განსაზღვრული ქმედება და არც განსაზღვრული საგანი გარიგებად ვერ ჩაითვლებოდა/. ამიტომ შეიძლება ამ გარიგებებს მხოლოდ რელატიურად თავისუფალი ეწოდოს. თავისუფლება აქ ელინდება, ერთი მხრივ, გარიგების დადებით და თავისი საგნის არჩევით /ბუნებრივია, უპირატესად სამართლის მიერ ნებადართული რიცხვიდან/. მეორე მხრივ, პირობების და მათი ფორმის დადგენით აგრეთვე კანონით ნებადართულ ჩარჩოებში.

უფრო დიდ შებლდვას შევნიშნავთ ჩვენ იმ იურიდიულ ურთიერთობებში, რომლებსაც ნახევრად თავისუფალი შეგვიძლია ვუწოდოთ და რომლებსაც მიეკუთვნებიან ზემო დასახელებული ურთიერთობები jus coe gens-ის წარმოებული ტიპისა. აღნიშნვის ღირსი თავისებურება ამ უკანასკნელისა მდგომარეობს იმაში, რომ მათში სამართლის მეოხებით იქნება დადგენილი, თანაც კონკრეტულად განსაზღვრული წესით, როგორც საგანი ურთიერთობებისა, ისევე აგრეთვე მათი ფორმა. სხვა დანარჩენი ელემენტი თავისუფლებისა აქ ელინდება მხოლოდ თვითონ ურთიერთობის თავისუფალი დამყარებით. ამ უკანასკნელ /ესე იგი დამყარების თავისუფლებაში/ დახასიათებაში მოხსენიებული ტიპის იურიდიული ურთიერთობა ემთხვევა იურიდიულ ურთიერთობათა ზემოთ აღნიშნულ ტიპებს. სხვა საერთო ნიშანი მათ შორის მქლავანდება იმაში, რომ როგორც ერთ, ისე მეორე შემთხვევაში იურიდიული ურთიერთობები, ეინაიდან მათი დადგენა თვითონ მართლწესრიგის მიერ იძულების წესით არ ხდება, ეს უკანასკნელი მათ მხოლოდ იცავს. თანაც მეორე ტიპის სამართლებრივი ურთიერთობების მიმართ ეს დაცვა მხოლოდ კანონით გათვალისწინებული, კონკრეტულად განსაზღვრული ფორმით შეიძლება გამოვლინდეს. ზოგ შემთხვევაში შეიძლება ეს დაცვა სისხლისსამართლებრივი სანქციით და სისხლისსამართლებრივი აკრძალვით იყოს აღჭურვილი. სხვა შემთხვევაში დადგენილი ფორმის დაუცველობას უბრალოდ მოსდევს შესაბამისი იურიდიული ურთიერთობის სამოქალაქო სამართლებრივი ეფექტის აულიარებლობა.

დასასრულ, სამართლებრივი ურთიერთობის ზემოთ აღნიშნული ტიპებისაგან განსხვავებით ენახულობთ ჩვენ კიდევ მესამე სახეს ამ ურთიერთობისა, რომლის არსებითი თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ ის კონკრეტულად განსაზღვრული და იძულებითი წესით არის დადგენილი თვითონ სამართლის მიერ. აქ ინდივიდურ ნებას მოყლებულია არა მარტო საგნობრივი შინაარსი და იურიდიული ფორმა, არამედ აგრეთვე შესაბამისი სამართლებრივი ურთიერთობების დადგენას არავითარი დამოყიდებულება არა აქვს ცალკეული პიროვნების ან პირთა ჯგუფის ინდივიდურ ნებასთან. ამით ურთიერთობაში ნების მომენტს, რამდენადაც უმთავრესად ზოგიერთ შემთხვევაში ის უკავშირდება ამ ურთიერთობის ცალკეულ სახეებს, აქ აქვს არა იურიდიულად რელევანტური ფაქტის მნიშვნელობა, არამედ მას ეძლევა ერთ-ერთი ფაქტორის მნიშვნელობა სამართლის რეალური განხორციელების პროცესში და მხოლოდ ამ აზრით მიიღება მხედველობაში ობიექტური მართლწესრიგის მიერ.

ზემოთ აღნიშნული განსხვავება სამართლებრივი ურთიერთობების სამ კატეგორიას შორის ეფუძნება სხვადასხვა მნიშვნელობას, რომელსაც ჩვენ თითოეულ მათგანში ნებას ან, უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, იმ იურიდიული რელევანტობის სხვადასხვა მოცულობას ვანიჭებთ, რომელიც მათში ნების მომენტს მიეწერება. თავისთავად ეს განსხვავებები არ მიუთითებს ერთი იურიდიული ურთიერთობის დაფუძნებას მეორეს მეოხებით. ისინი გვაძლევენ ჩვენ მხოლოდ შესაძლებლობას იურიდიული ურთიერთობების კლასიფიკაცია მოვახდინოთ მათი ცალკეული ძირითადი ჯგუფების მიხედვით, ისე, რომ ერთი სიტყვაც რომ არ ვთქვათ იმაზე, რომელ მათგანს უნდა მიეწიროს ძირითადი მნიშვნელობა და რომელს "სტრუქტურის" მნიშვნელობა. უკანასკნელი საკითხის გადაჭრის დროს ორი მომენტი შეიძლება იქნეს მხედველობაში მიღებული: უპირველეს ყოვლისა, იურიდიული ურთიერთობის ცალკეული სახეები შედარებითი სამყაროს /Beharrlichkeit/ მომენტი და, მეორეც ერთი სამართლებრივი ურთიერთობის მეორის მეოხებით უშუალო ან გაშუალებული განპირობებულობის მომენტი. პირველი ამ მომენტთანავე თავის მხრივ მჭიდროდაა დაკავშირებული ცვალებადობის ცნებასთან თავისებურად, არაფერი რომ საერთო არ აქვს რეალური ცვალებადობის მქონე მნიშვნელობის ცნებასთან, რომელშიც /ლაპარაკია მნიშვნელობაზე, მთარ./ ის სამართლებრივი კატეგორიის, სპეციალურად სამართლებრივი ურთიერთობების მიმართ გამოიყენება. რამდენადაც ამ უკანასკნელში რაღაც რეალური კი არა, ცალკეულ პიროვნებათა ერთმანეთს შორის რეალურად არსებული პროცესი კი არ იგულისხმება, არამედ მხოლოდ წმინდა იურიდიული გამოხატულება შესაძლებელი სოციალური ურთიერთობისა უფლებისა და მოვალეობის კორელაციურ ცნებებში, თვალსაჩინოა, რომ ცვლილებანი შეეხება არა თვითონ სამართლებრივ ურთიერთობებს, არამედ მხოლოდ იმ ფაქტიურ მოცემულობებს, რომლებთანაც ისინი დაკავშირებული არიან და რომლებსაც ჩვენ რელევანტური ფაქტების ცნებით აღვნიშნავთ.

სამართლებრივი ურთიერთობის ცვლილება ამ თვალსაზრისით სხვა არაფერია, თუ არა მისი გადატანა ერთი ფაქტიური გარემოებიდან მეორეში.

თუკი ამას მხედველობაში მივიღებთ, მაშინ ადვილად მივალთ იმ დასკვნამდე, რომ როგორც სიმყარის ცნება, ისევე აგრეთვე ცვლილების ცნება სინამდვილეში მიმართულია არა თვითონ იურიდიულ ურთიერთობაზე, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ იურიდიულად რელევანტურ ფაქტებზე.

ყველა შესაძლებელი შემთხვევა ცვლილებისა უმთავრესად ფაქტების შესაბამისად შეგვიძლია ჩვენ ორ ძირითად სახედ დაყოთ: ცვლილებანი, ერთი მხრივ, განპირობებული ნების პროცესის მეოხებით და ცვლილებანი, რომლებიც ნებისაგან დამოუკიდებლად, ფორმის მიხედვით ბუნებრივ და აუცილებელ ცვლილებებად იქნება დანახული, მეორე მხრივ. პირველმა, ისევე, როგორც მეორემ, ესე იგი ნებითა აქტმა და ბუნებრივმა და აუცილებელმა ცვლილებებმა შეიძლება იურიდიულად მნიშვნელოვანი ხასიათი მიიღოს იმდენად, რამდენადაც სამართალი მათ იურიდიულ რელევანტობას აღიარებს. ამ უკანასკნელთა შესაბამისი სიმყარე ანიჭებს "მუდმივ" ხასიათს თვითონ სამართლებრივ ურთიერთობას ანდა, უფრო ზუსტად რომ ვთქვათ, მის გამოყენებას კონკრეტულ ცხოვრებისეულ ურთიერთობასთან. სწორედ ამ აზრით ალებული მნიშვნელობა სამართლებრივი ურთიერთობების ცალკეულ სახეთა სხვადასხვაგვარი სიმყარისა, ჯერ კიდევ არ გამოხატავს იმ ურთიერთობის დაფუძნებას, რომელიც მათ შორის არსებობდეს

ეს ხდება იმიტომ, რომ სიმყარე აქ აღნიშნული მნიშვნელობით განისაზღვრება არა თვითონ სამართლებრივი ურთიერთობის შინაგანი სტრუქტურული განსხვავებით, არამედ მისი გამოყენების სიმყარით კონკრეტულ ურთიერთობებთან. ამიტომაც შეიძლება ცნების მნიშვნელობა სამართლებრივ ურთიერთობებს შორის დაფუძნების ურთიერთობის ახსნის დროს მხოლოდ არაპირდაპირი იყოს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, თვითონ დაფუძნების ურთიერთობის გარეშე თუ გამოვხატავთ, შეიძლება მან მხოლოდ გარეგანი ნიშანი მოგვცეს ასეთი ურთიერთობის არსებობა.

ზემოთ ნათქვამი გასაგებს ხდის, რომ დაფუძნების ურთიერთობის ახსნისას მთავარი ყურადღება მიმართული უნდა იყოს ცალკეულ სამართლებრივ ურთიერთობათა შინაგან სტრუქტურულ განსხვავებულობაზე ერთი მათგანის მეორის მეოხებით განპირობებულობის თვალსაზრისით. ეს განსხვავებანი ადვილად შეიძლება აღმოვაჩინოთ მთლიანობაში მართლწესრიგზე ყურადღებით დაკვირვების დროს; ამ უკანასკნელის მთლიანობაში, როგორც ჩვენ უკვე გვექონდა მითითებული, ეხვდებით ჩვენ განსაზღვრულ იურიდიულ წარმონაქმნებს, იმ ცენტრების როლს რომ ასრულებენ, რომელთა გარეშე მოგვუფლებიან სამართლებრივი ურთიერთობების წარმოებული ფორმები.

ერთმანეთის საპირისპირო ურთიერთობას ამ იურიდიულ წარმონაქმნებს შორის, ერთი მხრივ, და წარმოებულ სამართლებრივ ურთიერთობებს შორის, მეორე მხრივ, განესაზღვრავთ ჩვენ დამფუძნებელ ურთიერთობად. ახლა ჩვენ უნდა შევჩერდეთ იმ თვისებაზე, რომელიც ამ ურთიერთობას ახასიათებს, უფრო დეტალურ განხილვაზე მისი შინაგანი შინაარსისა. და სწორედ ამასთან დაკავშირებით, ესე იგი ურთიერთობის ანალიზის დროს გამოყენებული უნდა იქნეს ზემოთ მოყვანილი ნების მომენტი, რომლის მოცულობის მიხედვით განსხვავებული იურიდიული რეგულაციონა, როგორც უკვე მითითებული იქნა, ერთი მხრივ, არის იურიდიული წარმონაქმნების ცალკეულ სახეთა შინაგანი სტრუქტურული განსხვავებულობის ასახვა და ამიტომაც გარკვეული აზრით აგრეთვე გვეკვლინება მათ შორის დამფუძნებელი ურთიერთობებისათვის დამახასიათებელ ნიშნად. სწორედ ეს უნდა იყოს ადვილად გასაგები, რომ ის ურთიერთობები, რომლებიც დადგენილი არიან სამართლის მიერ კონკრეტულ-განსაზღვრული წესით, რომლებშიც, ამრიგად, კონტრაქტების ინდივიდუალური თვითგანსაზღვრის შესაძლებლობა გამოიციხულია, წანამდევრულ ხასიათს იმ იურიდიული ურთიერთობებისათვის ატარებენ, რომლებიც ინდივიდუალური ნების გამოვლინების საფუძველზე აღმოცენდებიან. და ეს ხდება იმიტომ, რომ ნების გამოვლინების იურიდიული ფუნქტი მხოლოდ იმდენად არსებობს, რამდენადაც თვითონ ნების მატარებელი /Träger/ სამართლის მიერ უკვე როგორც იურიდიული ურთიერთობების იმავე სამართლის მიერ დადგენილ საფუძველბთან განსაზღვრულ დამოკიდებულებაში მყოფად არის აღიარებული. აქედან ჩვენ ვამბობთ, რომ არა მარტო ის იურიდიული ურთიერთობები, რომლებშიც ნების გამოვლინება კონტრაქტებისა განსაზღვრულია როგორც თვითონ სამართლებრივი ურთიერთობების დადგენაში, ისე აგრეთვე მისი საგნისა და ფორმის მიმართ, არამედ აგრეთვე ის ურთიერთობებიც, რომლებშიც ნების შეზღუდულობა მხოლოდ ურთიერთობების დადგენაში /Jus cogens-ს სამართლებრივი ურთიერთობების წარმოებული სახეებისა/ შეღავანდება, წარმოებულ ხასიათს ატარებენ და მხოლოდ მასში შეიძლება არსებობდნენ, მაშინ, როცა ადრე ისინი დამაფუძნებელ იურიდიულ ცენტრებად არიან მოცემული. ისინი გამოხატავენ, ასე

ეთქვათ, შემდგომ დეტალიზირებას მართლწესრიგისას, ზემოთ აღნიშნულ იურიდიულ ცენტრების საფუძველზე წარმოშობილ ახალ, პოტენციურად უკვე ადრე განსაზღვრულ, სხვადასხვა ფორმებს იურიდიული ურთიერთობისა, რომლებიც მართლწესრიგის კონკრეტულ სიციცხლეს შეადგენენ. მაგრამ თითოეულ მათგანში აუცილებელი წესით იგულისხმება მათი დამაფუძნებელი ძირითადი ცენტრი, რომელიც წარმოადგენს "მუდმივს კონკრეტული სამართლებრივი მდგომარეობის ცვალებადობაში"⁶⁷.

დამფუძნებელი ფუნქცია ამ ცენტრებისა მელანდება იმაში, რომ მხოლოდ გარკვეულ, მათ მიმართ ინდივიდის ნების გამოვლინების იმ ურთიერთობას მიენიჭება იურიდიულად რელევანტური ხასიათი, რომელთანაც დაკავშირებულია განსაზღვრული იურიდიული ეფექტი; მხოლოდ მას შემდეგ არის ინდივიდი უკვე განსაზღვრულ ცენტრთან დაკავშირებული, ესე იგი მისი მდებარეობა აქვს განსაზღვრული იურიდიული საფუძველი /Grundstellung/, როცა მისი ქმედებები იურიდიულად რელევანტურ ხასიათს მიიღებენ იმ კონკრეტული სტატუსის შესაბამისად, რომლებშიც ის ჩაყენებული არის.

აქედან აიხსნება აგრეთვე ისიც, რომ არა მარტო იურიდიული ურთიერთობები, არამედ აგრეთვე იურიდიული რელევანტობაც ყოველთვის არ ავლენს ერთ განსაზღვრულ იურიდიულ შინაარსს და რომ იურიდიული ურთიერთობების მსგავსად იურიდიულად რელევანტური ფაქტებიც საფუძვლიან და წარმოებულ ფაქტებად შეიძლება იქნეს დანაწილებული. ზემოთ მოყვანილი იურიდიული ურთიერთობების წარმოებული სახეები, როგორც ჩვენ დავინახეთ, არიან ინდივიდის ნების გამოვლინებასთან, როგორც იურიდიულად რელევანტურ ფაქტებთან დაკავშირებული; მაგრამ ამ ფაქტების რელევანტობა ატარებს თვითონ წარმოებულ ხასიათს, განისაზღვრება სუბიექტის სამართლებრივი მდგომარეობის მეოხებით, ესე იგი განისაზღვრება იმით, რომ ძირითადი ფუნქციონი, როგორც მისი გამოვლინება /ესე იგი ეს ფაქტი – მოცემულ შემთხვევაში ნების გამოვლინება/, უკვე იურიდიული რელევანტობით არის აღჭურვილი. ყოველივე ამან ადვილად შეიძლება წარმოშვას იდეა, რომ რელევანტური ფაქტების ცალკეულ სახეთა შორის არსებობენ დამაფუძნებელი ურთიერთობები, მსგავსად იმ დამაფუძნებელი ურთიერთობებისა, რომლებიც არსებობენ სამართლებრივ ურთიერთობებსა და მათგან სრულიად დამოუკიდებელ ურთიერთობებს შორის, და მანაც ასეთი ანალოზი ოდნავადაც არ ემთხვევა სინამდვილეს. ეს აუცილებლობით გამოდინარეობს იქიდან, რომ ფაქტებს შორის ურთიერთობები თავისთავად გვევლინებიან არა როგორც დამაფუძნებელი ურთიერთობები, არამედ მუდამ მხოლოდ როგორც კაუზალური ურთიერთობები. ამაზე მიუთითებს ის ფაქტიც, რომ ერთმანეთთან კავშირში მყოფი იურიდიულად რელევანტური ფაქტები /და სახელდობრ მათი რელევანტობის საფუძველზე/ უმრავლეს შემთხვევაში კაუზალურად არ არიან დაკავშირებული და, პირიქით, უმეტეს წილად არ არსებობს კავშირი მათ შორის /მათი რელევანტობის თვალსაზრისით/ მაშინაც კი, როცა ისინი მიზეზობრივად არიან დაკავშირებული. ყოველივე ეს ადვილად აიხსნება, თუ მხედველობაში მივიღებთ, რომ ერთმანეთის განმაპირობებელი ურთიერთობა მოცემულ შემთხვევაში იურიდიულად რელევანტურ ფაქტებს შორის კი არა, არამედ ფაქტების იურიდიულ რელევანტობას შორის არსებობს, ესე იგი იმ თვისებებს შორის, რომელთა მატარებლად ფაქტიური მოცემულობანი არა თავისთავად, მათი ობიექტური შინაარსის წყალობით გვევლინებიან.

⁶⁷ Jellinek, System, S. 56.

არამედ მხოლოდ რამდენადაც ისინი სამართლის მიერ ამ თვისებებით ხდებიან აღჭურვილი. ბუნებრივი კაუზალური კავშირი ცალკეულ ფაქტებს შორის მხოლოდ იმდენად ხდება მხედველობაში მისაღები სამართლის მიერ იურიდიული რელევანტობის განსაზღვრული კლასიფიკაციის დადგენის დროს, რამდენადაც ეს მოქმედი სამართლის სისტემისათვის არის საჭირო, რამდენადაც კონკრეტული სისტემა სამართლებრივი რეგულირებისა თავისი შინაგანი კანონზომიერების გამო ასეთი კავშირებიდან უნდა გამომდინარეობდეს. მაგრამ იურიდიული რეგულირების ამ მოთხოვნებმა შეიძლება იქამდე მიგვიყვანოს, რომ ერთი რელევანტობის მეორეს მეოხებით სუქცესიური დაფუძნების საფუძველად აღებული იქნება ის ფაქტები, რომლებიც ერთმანეთთან კაუზალურად არ არიან დაკავშირებული. ასეთ შემთხვევაში არარსებული ფაქტიური კავშირები მოვლენებს შორის დამატებული იქნება იმ ურთიერთობის მეოხებით, რომ ამ მოვლენებს შორის ეს კავშირი თვითონ სამართლის მიერ იქნება შექმნილი⁶⁸. ამ ფაქტს აქვს უზარმაზარი მნიშვნელობა ბევრი სამართლებრივი ინსტიტუტის ახსნის დროს, კერძოდ, ლეგალური წარმომადგენლობის, საჯაროსამართლებრივი წარმომადგენლობის იურიდიული ანალოზის დროს, სამართლებრივი ორგანოს ახსნისათვის და ა.შ.

ყველა ამ საკითხზე ჩვენ განზრახული გვაქვს შეეჩერდეთ ჩვენი ნაშრომის მეორე ნაწილში. ახლა კი მივუბრუნდეთ სხვაგვარ განსხვავებას, რომელიც ძნელი შესაძინევი არ უნდა იყოს იურიდიული რელევანტობის ცალკეულ სახეთა შორის. ჩვენ მხედველობაში გვაქვს ამ უკანასკნელის დანაწილება მარტივად და რთულად. მოცემულ შემთხვევაშიც ეს დანაწილება არ ემთხვევა ობიექტურ განსხვავებას მარტივ და რთულ ფაქტებად. ეს ჩანს ნათლად იმ შემთხვევებში, როცა მარტივი იურიდიული რელევანტობა მარტივ ფაქტებთან კი არა, მათ კრებადობასთან იქნება დაკავშირებული. ამის ნიმუშად აქ შეიძლება გამოდგეს კოლექტიური ორგანოს გადაწყვეტილება, რომელიც თავისი ფაქტიური მდგომარეობის მიხედვით იმ ცალკეულ ინდივიდთა და ფიზიკურ განცდათა ერთობლიობისაგან შედგება, რომლებიც ამ ორგანოს ქმნიან, მაგრამ რომელთაგან, ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში მხოლოდ ერთი, მკაცრად განსაზღვრული რელევანტობა არის დაკავშირებული. სხვა მხრივ გვხვდება ჩვენ აგრეთვე ისეთი შემთხვევებიც, როცა მათი არსის მიხედვით მარტივი ფაქტი შეიძლება გამოდგეს სხვადასხვა რელევანტობის "საფუძველად". ამის ნიმუშად შეიძლება გამოდგეს განსაზღვრული ასაკის მიღწევა, რომელიც როგორც საჯაროსამართლებრივ /საარჩევნო უფლება/, ისევე აგრეთვე კერძოსამართლებრივ /საქორწინო ურთიერთობის დამყარება/ ურთიერთობაში რელევანტურ ფაქტად შეიძლება მოგვევლინოს.

მართლწესრიგის ცხოვრებაში გვხვდება სწორედ ზემოთ მოყვანილი განსაზღვრულ სახედ ერთმანეთთან შეკავშირებული იურიდიული რელევანტობის ცალკეული სახეები, რომელთა მეოხებით ყოველი მართლწესრიგისათვის ჩამოყალიბდება ინდივიდური სისტემა, ფაქტიურ

⁶⁸ დიდი შეცდომა იქნებოდა კავშირის ასეთ დადგენაში სამართლის მიერ შექმნილი ფიქცია დაგვენახა. ასეთი კავშირი თუმცა არ იქნებოდა ფაქტიური სინამდვილე, მაგრამ ის სრულიად შესაძინევი იურიდიულ სინამდვილეს. ნაყოფანება ფაქტიური კავშირისა მოვლენათა შორის ჯერ კიდევ არ ნიშნავს მათ შორის კავშირის შესაძლებლობის უარყოფას საზოგადოდ, ენაიდან ფაქტიური კავშირი არ არის ერთადერთი შესაძლებელი და საყარაულო კავშირი საგანთა შორის.

“ძირითად ფონდს” რომ ქმნის, რომელზედაც სამართლებრივი ურთიერთობების ძირითადი ფორმები განვითარდება. დამაფუძნებელი ურთიერთობანი, რომლებიც ჩვენ ამ იურიდიული ფორმების ფარგლებში ზემოთ გვაქვს აღნიშნული, იმყოფებიან აუცილებელ ურთიერთობაში იმ კანონზომიერებასთან, რომელიც განსაზღვრავს ურთიერთკავშირის იურიდიული რელევანტობის ცალკეულ სახეთა შორის. ეს აუცილებელი ურთიერთობა ვლინდება იმაში, რომ ძირითადი იურიდიული ფორმები შეიძლება დაკავშირებული იქნეს ძირითად იურიდიულ რელევანტობასთან, რომლის წარმოებული ფორმები მანც იმ ფაქტიური ურთიერთობების აუცილებელ ცვლილებებთან არის დაკავშირებული, რომელთა ძირითადი რელევანტობა აღიარებულია, ცვლილებებთან, რომლებსაც, თავის მხრივ, /წარმოებულ/ რელევანტური ხასიათი აქვთ, ანდა ნების გამოვლინებებთან, რომლებსაც ცალკეულ შემთხვევებში განაპირობებს სხვადასხვა რელევანტური ხასიათი როგორც თვითონ ნების მატარებლის იურიდიული რელევანტობის მეოხებით, ისევე აგრეთვე ზემოთ აღნიშნული აუცილებელი და ერთსა და იმავე დროს რელევანტური ცვლილებების მეოხებით მათში. ახლახან ნათქვამიდან ვხედავთ ჩვენ, რომ ნების მომენტი, რომელიც ზემოთ წარმოდგენილი იყო იურიდიული ურთიერთობების ცალკეულ სახეთა განმასხვავებელ პრინციპად მათი სუქცესიური /successive/ დაფუძნების მიმართ, თავის მნიშვნელობას იმაში ამჟღავნებს, რომ ის წარმოადგენს იურიდიულ ურთიერთობათა ერთობლიობისაგან განსაზღვრული ჯგუფის გამიჯვნის საფუძველს, რომელიც /ესე იგი ჯგუფი/, ასე ვთქვათ, ერთმანეთზე ამყნებული იურიდიული ფორმების პირამიდის მწვერვალზე დგას. ამ ჯგუფის გამორიცხვის შემდეგ დარჩენილი იურიდიული ურთიერთობები თავის ფარგლებში გვიჩვენებენ შინაგან განსხვავებებს, შინაგან დამაფუძნებელ ურთიერთობებს, რომელთა საფუძველში დევს განსხვავება იმ ფაქტიური მოცემულობების ძირითად რელევანტობასა და იურიდიულ რელევანტობებსა და აუცილებელ ცვლილებებს შორის, რომელთა ძირითადი რელევანტობა აღიარებულია. ასეთი შინაგანი განსხვავების მეოხებით ხდება აქ ერთმანეთისაგან გამიჯვნა, ამრიგად, იურიდიულ ურთიერთობათა წარმოებული სახეებისა, ერთი მხრივ, და მათი დამაფუძნებელი იურიდიული ფორმებისა, მეორე მხრივ.

ზემოთ ჩვენ მიუვითეთ ნების მომენტზე როგორც ამოსავალ წერტილზე იურიდიული ურთიერთობების ცალკეულ სახეთა principium divisionis-ის ახსნის დროს. დასკვნები, რომლებიც ჩვენ ახლა მივიღეთ, გვიჩვენებენ, რომ აღნიშნული მომენტი შეიძლება წარმოადგენდეს მხოლოდ იურიდიული ურთიერთობების განსაზღვრული ჯგუფების გამიჯვნის საფუძველს. მაგრამ ის შინაგანი განსხვავებანი, რომლებსაც ჩვენ დარჩენილი იურიდიული ურთიერთობების ერთობლიობის ფარგლებში აღმოვაჩინეთ, სხვა მომენტს უნდა საჭიროებდნენ, სახელდობრ, იმ ფაქტიური მოცემულობების აუცილებელი და იურიდიულად რელევანტური ცვლილებების მომენტს, რომელსაც სამართლის მიერ ძირითადი რელევანტობის ხასიათი აქვს მინიჭებული. ორივე ეს მომენტი სრულიადაც არ ეწინააღმდეგება ერთმანეთს მათი მნიშვნელობის მიხედვით ერთი იურიდიული ურთიერთობის მეორის მეოხებით დაფუძნების პროცესში, არამედ შეიძლება საკვებით იქნეს ახსნილი ერთი ძირითადი ცნებით. და ეს ხდება იმიტომ, რომ ნების მომენტი აქ თავისი შინაგანი, წმინდა ფსიქოლოგიური მდგომარეობის მიხედვით კი არ იქნება აღებული, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ იმ ცვლილებების თეალსაზრისით, რომლებსაც ის მისთვის სამართლებრივ ბრუნვაში მინიჭებული იურიდიული რელევანტობის მეოხებით ასრულებს. მხედველობაში მიიღება ის როგორც რელევანტური ფაქტორი. ამ

ცვლილებებისა და ამ ურთიერთობაში /ესე იგი სამართლებრივ ბრუნვაში მის მიერ შესრულებული ფუნქციის თვალსაზრისით/ ის არაფრით განსხვავდება ზემოთ აღნიშნული ფაქტიური მოცემულობების აუცილებელი და რელევანტური ცვლილებებისაგან. თუ აქედან გამოვალთ, შეიძლება მივიღოთ დასკვნამდე, რომ ურთიერთდაფუძნების მიმართ, ნაცვლად სამგვარი დანაწილებისა, საზოგადოდ უნდა მოხდეს იურიდიული ურთიერთობების ორ ძირითად ჯგუფად დანაწილება: იურიდიული ურთიერთობები, რომლებიც ფაქტიურ მოცემულობებთან ძირითადი რელევანტობის ხასიათით არიან დაკავშირებული და ურთიერთობები, რომლებიც წარმოებულ რელევანტურ ფაქტებთან არიან დაკავშირებული.

პირველ კატეგორიას ამ ურთიერთობებისა ქმნის სწორედ ის, რაც ჩვენ ზემოთ დამაფუძნებელი ძირითადი იურიდიული ცენტრების ცნებით აღვნიშნეთ, რაც უცვლელი "კონკრეტული სამართლებრივი მდგომარეობის ცვალებადობაში", რაზედაც ელინეკი ლაპარაკობს, ის ამოსავალი იურიდიული დებულებაა, რომელზედაც აშენებულია სამართლებრივი ურთიერთობების წარმოებული სახეები და რომლებიც ქმნიან სტატუსის ნამდვილ იურიდიულ მდგომარეობას ამ სიტყვის ზუსტი გაგებით. თავისთავად ეს მდგომარეობა /dieser Bestand/ თავისი წმინდა იურიდიული შინაარსის მიხედვით გამოხატავს უფლება-მოვალეობის ურთიერთობის მოქმედ იურიდიულ ფორმას. იმ ფაქტიურ მოცემულობებთან კავშირის მეოხებით, რომლებსაც ძირითადი რელევანტობა მიეწერება, ეს ფორმები, უპირველეს ყოვლისა, როგორც ზემოთ უკვე იქნა მითითებული, გადადიან იურიდიული მოქმედების მდგომარეობიდან იურიდიულად შესაძლებელი აღსრულებადობის მდგომარეობაში და შეიძენენ ისინი, ამრიგად, ამ ფაქტებში იმ "საყრდენ პუნქტებს", რომელთა წყალობით მხოლოდ მოქმედი სამართლის სისტემის კონკრეტულ სინამდვილესთან შემხებლობას ვიღებთ. ერთსა და იმავე დროს ასრულებს ეს კავშირი აგრეთვე სხვა, არანაკლებ მნიშვნელოვან ფუნქციას მართლწესრიგის ცხოვრებაში, ფუნქციას არსებულ სამართლებრივი ფორმების დიფერენცირებისა განსაზღვრულში წესით გამიჯნულ სამართლებრივ კომპლექსებად. რელევანტურ ფაქტებს, რომლებთანაც სამართლებრივი სტატუსია დაკავშირებული, აქვთ მუდამ რთული ხასიათი /უფრო სწორად - აქვთ რთული რელევანტობა/, თანაც მხოლოდ მათი ცალკეული ელემენტების /თავისთავად აგრეთვე რელევანტურის/ გარკვეული კომბინირების წყალობით ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში წარმოიქმნება ინდივიდური ხასიათის სტატუსი როგორც განსაზღვრული ძირითადი იურიდიული ურთიერთობების შემოფარგლული სფერო /einer abgegrenzten Sphäre/. ყოველი ასეთი ინდივიდური წარმონაქმნი იწყებს თავისით იურიდიულად კონკრეტულ რიგს დაფუძნებულ. ესე იგი წარმოებულ ფორმებს სამართლებრივი ურთიერთობებისა. თანაც ძირითადი ცენტრის ძირითადი რელევანტური ფაქტების მდგომარეობაში გადასვლა სხვა წევრებად აუცილებლად განპირობებულია გარკვეული ცვლილებების მეოხებით, იმ ცვლილებების მეოხებით, რომლებიც, თავის მხრივ, სამართლის განსაზღვრების ძალით, აგრეთვე იურიდიული რელევანტობის ხასიათისა.

ნათქვამიდან ძნელი არ უნდა იყოს იმის მიხედვრა, რომ იურიდიული სტატუსის კონკრეტული შინაარსი, ესე იგი იმ იურიდიული ურთიერთობების ერთობლიობა, რომელიც მასშია ნაგულისხმევი, განსაზღვრული სამართლებრივი სისტემის ფარგლებშიც კი, ერთმანეთისაგან გამიჯნული იურიდიული სტატუსებისათვის არაერთარ სრულყოფილად თანაბარ ხასიათს არ ატარებს. ამის მიუხედავად, აქ ზოგიერთი საერთო ელემენტის არსებობა აუცილებელია, სახელდობრ, იმ ძირითადი იურიდიული ურთიერთობებისა,

რომელთა არსებობა ჩვენ გვაძლევს საფუძველს იურიდიული სტატუსის აღიარებისათვის ყოველი სამართლებრივი სისტემის ფარგლებში. კონკრეტული შინაარსი ამ ძირითადი მინიმუმისა, რომლის შემდგომი განაწილება, ესე იგი მიმატება იმ ძირითადი იურიდიული ურთიერთობების ახალი სახეებისა, რომლებიც ცალკეული სტატუსის სხვადასხვა იურიდიულ მოცულობას ქმნიან, სხვადასხვა სამართლებრივი სისტემების ფარგლებში, სხვადასხვა ხასიათის, რომელიც განისაზღვრება იმ საზოგადოებრივი ცხოვრების საერთო ეკონომიკური და კულტურული პირობების მეოხებით, რომლებშიც შესაბამისი სამართლებრივი სისტემა აღმოცენდება. მიუხედავად ამისა, არსებობს მაინც ერთი განსაზღვრული საზომი /Masstab/, რომლის გამოყენების მეოხებით შესაძლებელია ყოველ კონკრეტულ სამართლებრივ სისტემაში ზემოთ აღნიშნული ძირითადი მინიმუმის ახსნა. ამ საზომის აზრით ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში გამოყენებული უნდა იქნეს იურიდიული ურთიერთობების განსაზღვრულ სახეთა შემდგომი დაუფუძნებლობის მომენტი, ერთი მხრივ, და ამ უკანასკნელთა ერთიანობა ცალკეული ინდივიდური სტატუსის შინაარსისათვის, რომელიც მოცემულ სამართლებრივ სისტემაში ფუნქციონირებს, მეორე მხრივ.

იურიდიული სტატუსის ცნება, რომელიც ჩვენ ახლახან ზოგადად აეხსენით, გამოდგება იმ საფუძვლად, რომელზედაც იურიდიული პიროვნების პრობლემა უნდა გადაიჭრას. თანაც ამ უკანასკნელში ჩვენ გვეხმის როგორც ფიზიკური, ისე იურიდიული პირი. ამ ცნებით ჩვენ აღვნიშნეთ ზემოთ ისეთი იურიდიული წარმონაქმნები, რომლებიც, ასე ვთქვათ, იურიდიულ საყრდენებს მართლწესრიგისა, ლოგიკურად აუცილებელ წანამძღვრებს წარმოადგენენ სამართლებრივი რეგულირების ყოველი სისტემისა, რომელზედაც შინაგანი, წმინდა იურიდიული კანონზომიერების წყალობით კონკრეტული სამართლებრივი ბრუნვა განვითარდება..

იმისათვის, რათა აეხსნათ დიდი მნიშვნელობა ამ ცნებისა, იურიდიული სტატუსის ცნებისა იურიდიული პიროვნების პრობლემისათვის, საკმარისია იმაზე მითითება, რომ ამ უკანასკნელის ძირითადი შინაარსი არაფრით სხვით არ განისაზღვრება, გარდა ურთიერთობის მეოხებით იურიდიული სტატუსისადმი, იმ დაფუძნების მეოხებით, რომელიც სამართლის მიერ დადგენილია მასსა და ამ უკანასკნელს შორის. პიროვნება იურიდიული აზრით შეიძლება მხოლოდ ის იყოს, რომელიც განსაზღვრულ ურთიერთობაში იმყოფება სტატუსთან. ამ ურთიერთობის ხასიათისა და შინაარსის ზუსტ ახსნას აქვს გადაწყვეტი მნიშვნელობა მრავალი იურიდიული პრობლემისათვის, უპირველეს ყოვლისა კი, იურიდიული პირის პრობლემისათვის, იმით, რომ მნიშვნელოვანი ზომით მისი გადაჭრა ამ თუ იმ აზრით წინასწარ განსაზღვრულია. ის, ვინც ამ ურთიერთობის არსს "ქონებაში" /'im Haben"/ ხედავს, თუკი ის თავის მსჯელობას ლოგიკაზე დაყრდნობით განავითარებს. იმ დასკვნამდე უნდა მივიდეთ, რომ მხოლოდ ფიზიკური ინდივიდი შეიძლება იყოს პიროვნება იურიდიული აზრით. მაგრამ ქონების ცნებას იმ ნივთის ფაქტიური ფლობის მნიშვნელობით, რომელიც ინდივიდის გარეშე იმყოფება, არავითარი აზრი არ შეიძლება ჰქონდეს იურიდიული სტატუსის მიმართ⁶⁹ ამას თავისი საფუძველი აქვს იმით, რომ იურიდიული სტატუსი, მაშინ, როცა ის საგანი გნოსეოლოგიური აზრით, მაგრამ არ წარმოადგენს ასეთს ჩვეულებრივ სიტყვათხმარებაში, რომლის დროსაც საგანში ყოველთვის მხოლოდ ნივთი იგულისხმება, მაგრამ აშკარაა, რომ მხოლოდ ეს უკანასკნელი შეიძლება

⁶⁹ S. Julius Binder, Das Problem der Juristischen Persönlichkeit, S. 46 ff.

გახდეს ფაქტიური ფლობის ობიექტი. აქედან გასაგებია, რომ იმ თეორიისათვის, რომელიც ფიზიკური ინდივიდის სამართლისადმი საზოგადოდ და კერძოდ იურიდიული სტატუსისადმი დამოკიდებულების შინაარსს "ქონაში" /"im Haben"/ ხედავს, მხოლოდ ერთი გზა რჩება, სახელდობრ, უფლების მატერიალიზირების გზა: "თუ პიროვნებას აქვს ან ატარებს უფლებას, მაშინ პიროვნება ქონების ან ტარების შემძლებელია, უფლება საქონელი ან სატარებელია" /so muss die Person ein Haben oder Tragen-könnendes, das Recht ein Hab-oder Tragberes sein/.⁷⁰ თუმცა ასეთი განიხილება საფუძვლიანად ამახინჯებს ჭეშმარიტ ბუნებას უფლების, როგორც სამართლებრივი რეგულირების სისტემის ერთ-ერთი შინაგანი ელემენტისა. როგორც სწორად შენიშნავენ ბინდერი, "ნაცვლად დაეჭვებისა, რომ უფლება მხოლოდ საშუალებაა, რომელმაც ჩვენ უმაღლესი მგრძობელობის ობიექტის ქონების შესაძლებლობა მოგვცა, ამ თეორიამ ეს უფლება სიყუთესთან გააიგივა და ამით ის თავის საყუთარ ობიექტად აქცია"⁷¹. ამ თეორიის სიყალბე მდგომარეობს შესაბამისად არა მხოლოდ იმაში, რომ ის ცვლის ჭეშმარიტ შინაარსს სამართლის ცნებისა, რომელიც თავის მეოხებით მხოლოდ ურთიერთობას გამოხატავს, ერთი დამოუკიდებელი და ცალკეული ნივთის ცნებით, არამედ უმთავრესად იმაში, რომ ის საეხებით ჭეშმარიტ ბუნებას სამართლისას საზოგადოდ, როგორც საზოგადოებრივი ურთიერთობების სამართლებრივი რეგულირების საშუალებათა ერთობლიობას გვერდს უვლის. საერთის ამ მხარეს ჩვენ ჯერ კიდევ წინა გვერდებზე მივაქციეთ ყურადღება.

ამრიგად, თუკი ურთიერთობა, რომელიც ფიზიკურ ინდივიდსა და იურიდიულ სტატუსს შორის არსებობს, არ შეიძლება "ქონების" ცნებით იქნეს გამოხატული, რისი მეოხებით მოხდება მაშინ დახასიათება ამ ურთიერთობისა? წინა გვერდებზე ჩვენ შევჩერდით სამ საფუძვლიან და ერთადერთ შესაძლებელ ფორმზე ურთიერთობისა წმინდა სამართლებრივ ელემენტებსა და არაიურიდიული ხასიათის გამოვლინებებს შორის. თუ ჩვენ ყოველივე იქ ნათქვამს გავიხსენებთ, მაშინ იმ დასკვნამდე მივალთ, რომ ინდივიდის დამოკიდებულება სტატუსისადმი, რამდენადაც ის /ინდივიდი/ იურიდიული პიროვნების ფორმით გვევლინება, არ შეიძლება დახასიათებული იქნეს არც ურთიერთობად სოციალ-ეკონომიკური პირობებისა სამართლებრივი რეგულირების დადგენილი ფორმებისადმი და არც ურთიერთობად სამართლებრივი ურთიერთობების წმინდა იურიდიული ელემენტებისა ამ უკანასკნელის საგნობრივი შინაარსისადმი. ეს გვესახება ჩვენ ისე უდავოდ და თავისთავად გასაგებად, რომ ზედმეტად მიგვაჩნია ამ საერთისზე დაწერილებითი მსჯელობა.

გერჩება მესამე ფორმა ურთიერთობისა /სამართალსა და არასამართლებრივ ელემენტებს შორის/, რომელიც ჩვენ იურიდიული რელევანტობის ცნებით აღვნიშნეთ. აქედან თვალსაჩინოა, რომ ეს ურთიერთობა, რომელიც არსებობს ფიზიკურ ინდივიდს როგორც სამართლებრივ სუბიექტსა და იურიდიულ სტატუსს შორის, სწორედ ამ ფორმაში უნდა იქნეს გამოხატული. ნამდვილად, თუ უფრო დაწერილებით განვიხილავთ, იმას, რაც ჩვენ პიროვნებად სამართლებრივი ჯრით გვეხმის, მაშინ ძნელი არ იქნება იმ დასკვნის გაკეთება, რომ შინაარსი ამ ცნებისა საეხებით ამოიხსნება იურიდიული რელევანტობის ცნებაში. საფუძველი და საყოველთაოდ აღიარებული დახასიათება სამართლის სუბიექტისა, რომელშიც იურიდიული პირის შინაარსი უნდა დავინახოთ, გამოიხატება

⁷⁰ Binder, op. cit, S. 48.

⁷¹ Binder, ib.

უფლებადუნარიანობის ცნებაში. და თუ ამ ცნების შინაარსს სწორად წარმოვიდგენთ, არ შეიძლება არ მივიღეთ იმ დასკვნამდე, რომ ის, რაც ამით ჩვეულებრივ სამართლის მეცნიერებაში აღინიშნება, საესეებით ემთხვევა ძირითადი იურიდიული რელევანტობის ცნებას – სამართალუნარიანობა ამ თვალსაზრისით სხვა არააფერია, თუ არა უნარი /რომელიც სამართლის მიერ არის მინიჭებული/ იყოს ზემოთ აღნიშნულ ძირითად იურიდიულ ცენტრებთან სამართლის მიერ აღიარებულ ურთიერთობაში. მაგრამ შინაარსს ამ ურთიერთობისა, მის სპეციფიკურ ხასიათს არ შეიცავს არც “ქონება” და არც “ტარება”, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ სამართლის მიერ დადგენილი და განსაზღვრულ ფაქტიურ მოცემულობებთან დაკავშირებული ძირითადი რელევანტობა, რომლითაც დაფუძნებული სამართლებრივი ურთიერთობების შესაძლებელი ფორმები შედიან იურიდიულად შესაძლებელი აღსრულებადობის სტადიაში. სამართლის სუბიექტად გვევლინება ამ თვალსაზრისით ის, ვინც ამ ურთიერთობაში იმყოფება, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ის, ვისაც სამართლის მიერ ძირითადი იურიდიული რელევანტობის ხასიათი მიეწერება. სამართლის სუბიექტის ან პიროვნების თვისება იურიდიული აზრით არის ამიტომაც არა აღნიშვნა ფიზიკური ინდივიდის იმანენტური თვისებებისა, არამედ აღნიშვნა სამართლის განსაზღვრული ურთიერთობისა განსაზღვრულ ფაქტიურ მოცემულობებთან, ურთიერთობასთან, რომლის სპეციფიკური შინაარსი იმაში ვლინდება, რომ ამ უკანასკნელს იურიდიული რელევანტობის ძირითადი ხასიათი მიენიჭება. ამიტომაც გვეჩვენება ჩვენ საესეებით სწორად ზოგიერთი ავტორის მითითება⁷², რომ პიროვნების ცნება იურიდიული აზრით თავისი შინაგანი შინაარსის მიხედვით სხვა არააფერია, გარდა ურთიერთობის ცნებისა და ამასთანავე /ჩვენი თვალსაზრისით/ ორმაგი მიმართულებით: უპირველეს ყოვლისა, ურთიერთობის აზრით იურიდიული სტატუსისადმი, რომლის /ესე იგი ურთიერთობის/ შინაარსს შეიცავს იურიდიული რელევანტობის ცნება და, მეორეც, იურიდიული ურთიერთობის აზრით სხვა სამართლის სუბიექტთან იურიდიული სტატუსის საფუძველზე, რომელთანაც კავშირი დამყარებული იქნება პირველი კატეგორიის ურთიერთობით.

ზემოთ მეტად ზოგადად და ძირითად ხაზებში გადმოცემული იყო იურიდიული პირის ცნების აზრისა და მნიშვნელობის მოძღვრება, რომლის ახსნა განსაზღვრული ფაქტიური მოცემულობის იურიდიული რელევანტობით ერთი შეხედვით შეიძლება პარადოქსალად მოგვეჩვენოს. თავისთავად გასაკები ჩანს, რომ უფლება, რომლითაც ესა თუ ის პიროვნება არის აღჭურვილი, ყველაზე უფრო უშუალო, ყველაზე უფრო ინტიმური კავშირში უნდა იდგეს სამართალუნარიანი პიროვნების ნებასა და ინტერესებთან და, ასე ვთქვათ, იურიდიულმა პირმა ამ უკანასკნელთა არსებობისა უნდა გამოხატოს და ამიტომაც გარდაუვალი ჩანს ის დასკვნა, რომ მხოლოდ პირი, რომელიც უნარიანია ჰქონდეს ნება და ინტერესი, ესე იგი მხოლოდ ფიზიკური ინდივიდი შეიძლება იყოს სამართლის სუბიექტი. ამით ნამდვილად შეიძლება აეხსნათ ძირითადი აზრი გაბატონებული მოძღვრებისა იურიდიული პირის საკითხზე. ჩვენ უნდა ვაღიაროთ, რომ თუ ამ მტკიცების პირველ ნაწილს დავეთანხმებით, დასკვნაც გარდაუვალი ჩანს, და ეს მოხდება იმიტომ, რომ ესა თუ ის დეფინიცია უფლების ცნებისა საფუძველშივე უკვე წინასწარ განსაზღვრავს იურიდიული პირის შინაარსის წინასწარ გაგებას. მაგრამ ჩვენ სწორედ ზემოთ მოტანილ

⁷² S. Binder, op. cit. 3.

მტკიცებათა პირველი ნახევარი საფუძველშივე ჩათვალეთ ყალბად. წინა გვერდებზე ჩვენ დაწერილებით შეგწერდით იმის ახსნაზე, თუ რატომ არის, რომ არც ნება და არც ინტერესი არ შეიძლება გამოდგეს თვითონ უფლების შინაგანი შინაარსის გამოხატულებად და ამიტომაც ვერ ვხედავთ აქ ვერაფერს საჭიროებას ხელახლა დაუბრუნდეთ ამ საკითხს. მაგრამ თუ უარს ვიტყვით უფლების გათავისებების შესაძლებლობაზე ნებასთან ან ინტერესთან, ვერ შევძლებთ იმის უარყოფას, რომ ამ მოვლენებს შორის გარკვეული კავშირი არსებობს. ყოველგვარ ეჭვს გარეშეა, რომ მართლწესრიგის ფუნქციონირების შედეგად ცალკეული პიროვნების თუ გარკვეული ჯგუფის ესა თუ ის ინტერესი თავის რეალურ განხორციელებას პოულობს და რომ ყველაზე პირველად აქამდე მიიყვანს მოქმედი სამართლის სისტემის ყველა განსაზღვრებას. ამიტომ არ შეიძლება არცერთი თეორია, როგორც არ უნდა იყოს ის აგრეთვე დაცული ამ ელემენტების სრული გათავისებების იდეისაგან, რომელსაც აქ მოტანილი ფაქტები გვერდს აუვლიან და აუცილებლად უნდა ახსნას კავშირი, სამართალსა და ნებას ან ინტერესს შორის რომ არსებობს. წინა გვერდებზე ეს ჩვენთვის შეუძლებელი იყო იმდენად, რამდენადაც ჩვენი საკუთარი თვალსაზრისი ჯერ კიდევ არ იყო ჩამოყალიბებული, მაგრამ აქ აღნიშნული ფაქტების მიმართ ამა თუ იმ ავტორის დამოკიდებულება შეიძლება მხოლოდ უკვე გარკვეული თეორიის მიხედვით იქნეს განხორციელებული. ამიტომაც ჩვენ ახლა საკვებით ზოგადი სახით მინც უნდა შევჩერდეთ ამ საკითხზე. ჩვენ უნდა ვივარაუდოთ, რომ ნების მომენტები და ინტერესის მომენტები, რომელთაგან ყოველი ცალ-ცალკე და ორივე ერთად უფლების არსის დეფინიციის დროს ირელევანტურ სიდიდეებად გვეჩვენება, სოციალურ ურთიერთობაში, ესე იგი მათი გავების თვალსაზრისით როგორც ინდივიდური ან კოლექტიური მიზნების განხორციელების სოციალური პროცესების შემადგენელი ნაწილები, არაერთი წესით არ გამოირჩევიან ერთმანეთს და ისინი ორივე აუცილებელ საჭიროებას წარმოადგენენ აქ მოხსენიებული პროცესების განხორციელებისათვის. ამიტომაც ის დაუა, რომელიც სამართლის მკვლევარის სფეროში, ერთი მხრივ, ნების თეორიისა და მეორე მხრივ, ინტერესის თეორიის მომხრეთა შორის არის დაწყებული, სოციალური თვალსაზრისით უაზროა, და ამ მომენტების შეფასების დროს, როგორც წმინდა სოციალური კატეგორიის მომენტებისა, ორივე მათგანი მხედველობაში უნდა იქნეს მიღებული და ორივეს მიმართ განსაზღვრული დამოკიდებულება უნდა გატარდეს ჩვენი საკუთარი თვალსაზრისის მიხედვით. ჩვენ აქ დაწერილებით არ შევხვებით იმ ცალკეულ თეორიებს, რომლებმაც ეს მომენტები სამართლებრივი ფენომენების ახსნისათვის მოიშველიეს. მხოლოდ იმ მნიშვნელობის ახსნისათვის, ჩვენ რომ მათ მივაწეროთ, შეგწერდებით ცალკეულ ავტორებზე, რომლებიც, ერთი მხრივ, ნათლად და თანმიმდევრულად აყალიბებენ თავის თვალსაზრისს, და რომლის გადმოცემა /თვალსაზრისის/, მეორე მხრივ, შესაძლებლობას გვაძლევს უფრო რელიეფურად ავხსნათ ჩვენი საკუთარი შეხედულება.

ნების მომენტის მნიშვნელობა და აზრი როგორც სოციალური, ისევე აგრეთვე სამართლებრივი თვალსაზრისით ყველაზე უფრო სრულყოფილად ჩამოაყალიბა ელინეკმა; ყველაზე უფრო სრულყოფილად იმ აზრით, რომ ამ თეორიაში, ერთი მხრივ, თვითონ ნების მომენტის ბუნებად არის ახსნილი და ეს უკანასკნელი აქ არ არის /როგორც ვინდმოდითან/ აღრეული თავის შესაძლებელ შინაარსთან /ნასურვები, Gewalt/ მეორე მხრივ, იმ აზრით, რომ აქ სწორად აიხსნება ნებისა და ინტერესის ურთიერთშემავსებელი ხასიათი. ეს ორმხრივი შეხედულების თვალსაზრისი ელინეკისა ჩანს

იმში, რომ ყოველი ნებისმიერი აქტი, როგორც ასეთი, მხოლოდ განსაზღვრული შინაარსით მოიპოვება: “შეიძლება არა უბრალოდ სურვილი, არამედ ყოველთვის მხოლოდ რაღაცის სურვილი...” “მაგრამ ეს რაღაც, – აგრძელებს ელინეკი რამდენიმე სტრიქონის შემდეგ, – დგება მსგავს ურთიერთობაში ინდივიდთან თავისი ვარგისიანობის გამო ინდივიდური მზნებისათვის. ეს რაღაც არის ის, რაც მართლწესრიგის თვალსაზრისის მიხედვით ინდივიდის აუცილებელ ან აღიარებულ მზნებს მოითხოვს ან ასრულებს. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, ეს არის სიყვითე, რაც ობიექტურად გაგებულ სიყვითელ გვევლინება, სუბიექტურად ინტერესად იქცევა. ინტერესი არის სიყვითე სუბიექტურ ღირებულებათა შეფასების მიხედვით ადამიანური მზნებისათვის”⁷³. მას შემდეგ, რაც ელინეკი ამრიგად, ნების, ერთი მხრივ, და სიყვითის ან ინტერესის შინაგან კავშირს, მეორე მხრივ, ახსნის, გადადის იგი სპეციალურად იმ როლის ახსნაზე, რომელსაც აქ ნების მომენტი ასრულებს. ძირითად მნიშვნელობას ამ უკანასკნელისა იგი იმაში ხედავს, რომ მხოლოდ ნების შესაძლებელ შინაარსად ობიექტი ხდება გარე სამყარო ან რეალაცია ადამიანი ადამიანისადმი ადამიანური სიყვითის ან ინტერესის სამყაროს შემადგენელი ნაწილი. შეიძლება, ერთი მხრივ, მხოლოდ რაღაც ვისურვოთ, მაგრამ, მეორე მხრივ, რაღაც უნდა იქნეს ნასურვები ან შეიძლება იქნეს ნასურვები, რათა გახდეს სამართლებრივი ბრუნვის საგანი, ნება არის აუცილებელი საშუალება, რომლის მეოხებით “რაღაც სიყვითელ ან ინტერესად იქცევა”⁷⁴. აქედან ელინეკი აკეთებს თავისი თვალსაზრისით აუცილებელ დასკვნას, რომ “რათა სიყვითე ან ინტერესი დავიცვათ, უნდა... მართლწესრიგმა, პირველ რიგში, ადამიანური ნების მომენტი აღიაროს და დაიცვას”. მაგრამ ეს დასკვნა მხოლოდ იმ შემთხვევაში არის გარდაუვალი, თუკი მტკიცებათა პირველ ნახევარს დავეთანხმებით, სახელდობრ, იმაში, რომ მართლწესრიგის ამოცანა მდგომარეობს პიროვნების სიყვითის ან ინტერესის დაცვაში. შემდგომში ჩვენ შევეცდებით ვაჩვენოთ, რომ ეს ასე არ არის. ახლა უნდა აეხსნათ ჩვენი შეხედულებებიდან გამომდინარე ელინეკის მიერ ზემოთ მოტანილი სხვა თვალსაზრისების მნიშვნელობა სამართლებრივი ფენომენების გაგებისათვის. ნების მომენტის მნიშვნელობა მართლწესრიგის ცხოვრებაში შეიძლება სხვადასხვა ფორმებში აღმოჩნდეს და ამ უკანასკნელის ახსნა აუცილებელია ზემოთ მოტანილი თვალსაზრისის სწორი განსჯისათვის. ჩვენ შეიძლება დავეთანხმობთ ავტორის იმ მსჯელობას, რომ ნება “არის აუცილებელი საშუალება, რომლის მეოხებით “რაღაც” სიყვითელ ან ინტერესად იქცევა”; ასე აბსტრაქტულ ფორმაში აღებული, გამოხატავს იმ თვალსაჩინო ჭეშმარიტებას, რომ ინტერესი და სიყვითე ყოველთვის ქმნიან საგანს, თუ მოცემულ ინდივიდურ ნებას არა, საზოგადოდ ნების შესაძლებელ შინაარსს მაინც. თუკი მართლწესრიგისათვის ნების მომენტის მნიშვნელობის საკითხს სწორედ ამ თვალსაზრისით მივუდგებით, მაშინ აშკარაა, რომ ნება, რომელშიც აქ აღნიშნულს გაეიკებთ, მხოლოდ საშუალება შეიძლება იყოს იმ მოვლენათა ერთობლიობის ახსნისათვის, რომელთან კავშირშიც შესაძლებელია დაინტერესებულის ურთიერთობის დამყარება. ნება /ან უფრო უკეთ, “საშუალო ნება” ინდივიდური ნებლობითი განცდების სიმრავლის საგნობრივი შინაარსის თავმოყრის აზრით/ აღნიშნავს აქ, სახელდობრ, მართლწესრიგისათვის მისი მნიშვნელობის მხრივ საშუალებას განსაზღვრულ მოვლენათა დადგომისათვის შესაძლებელი დაინტერესებულობის წრეში. იგი გვევლინება აქ აბსტრაქტულ და მხოლოდ შესაძლებელ ნებად იმ აზრით,

⁷³ Jellinek, System, S. 42-43.

⁷⁴ ib. S. 43-44.

რომ "რადაც სურვილად იქცეს ან... სურვილად ქცევის შესაძლებლობა ჰქონდეს, რათა სამართლებრივი ზრუნვის საგანი გახდეს". ამ აბსტრაქტული და მხოლოდ შესაძლებელი ნების საწინააღმდეგოდ მართლწესრიგის კონკრეტული ფორმის დადგენისას ელინდება ნება /და აგრეთვე "სამშაღი ნება" ზემოთ ნაჩვენები მნიშვნელობით/, რომელიც განსაზღვრავს "არჩევანს" სწორედ სამართლებრივი რეგულირების სისტემის ამ კონკრეტული ფორმისა. როგორც პირველ, ისე მეორე შემთხვევაში ნების მომენტი განმსაზღვრელია არა თვითონ სამართლებრივი ფორმების შინაგანი სტრუქტურისათვის /რომელიც თავის შინაგან კანონზომიერებას ემორჩილება/, ესე იგი ის გვევლინება არა მომენტად, რომელიც სამართლებრივი სისტემის შიგნით შეაღწევს, არამედ მხოლოდ მომენტად, რომელიც სამართლებრივი რეგულირების კონკრეტული ფორმის "არჩევანს" განსაზღვრავს, ესე იგი მომენტად, რომელიც წინ უძღვის მართლწესრიგის დამყარებას და ამიტომაც მნიშვნელობა არა აქვს შინაგანი კანონზომიერების ახსნის დროს უკვე არსებულ სამართლებრივ ფორმებს.

იმ ნების მომენტის ახლაბან აღნიშნული მნიშვნელობის გარდა, რომელსაც მოჩვენებით მხოლოდ ელინეკი იღებს მხედველობაში, შეგვიძლია ჩვენ კიდევ ორ სხვა ფორმაზე მივუთითოთ, რომლებმაც მისი მნიშვნელობა მართლწესრიგის ცხოვრებაში შეიძლება გამოავლინონ. ერთ-ერთ მათგანზე ჩვენ ზემოთ უკვე შევაჩერეთ ყურადღება, როცა ვლაპარაკობდით ნებაზე, როგორც იურიდიულად რელევანტურ ფაქტზე. მეორე ფორმა ელინდება იმ როლში, რომელსაც ასრულებს ნება სამართლის რეალური განხორციელების დროს. ორივე ამ ფორმიდან ენახულობთ ჩვენ, რომ პირველი ჩართულია სამართლებრივი რეგულირების შინაგან მექანიზმში, მაგრამ მეორე ფორმა, რომელიც ასრულებს ნების მომენტის როლს სამართლის რეალური განხორციელების პროცესში მიეკუთვნება /რამდენადაც მოცემულ შემთხვევაში მხედველობაში გვაქვს ნება არა რელევანტური ფაქტის მნიშვნელობით იურიდიულ ფორმებში უფლების ამოქმედებისა, არამედ იმ რეალური პროცესის მნიშვნელობით, რომლებშიც განსაზღვრული მოვლენები ელინდება/ მხოლოდ და მხოლოდ სოციალური მოვლენების სფეროს, სამართლებრივი ფორმების ფუნქციონირების "სოციალური ეფექტის" სფეროს და არაერთი გზით არ შეუძლია ხელი შეუწყოს თვითონ ამ ფორმების იურიდიული აზრის ახსნას; და ეს ხდება იმიტომ, რომ ყველა ძირითადი თვისება, რომლებიც სამართლის შინაგან არსს არ ახასიათებენ, ამკარად არსებითი უნდა იყოს უკვე მისი რეალური განხორციელების პროცესის წინა მომენტისათვის, ახალი ნიშანი, რომელიც სამართალს განხორციელების პროცესში მიემატება, შეიძლება დამახასიათებელი იყოს თვითონ პროცესისათვის, მაგრამ ის საკვებით არ არის დამახასიათებელი სამართლისათვის, რომელიც ამ ნიშნის მიმართ უკვე დასრულებული ფორმით არსებობს განხორციელების პროცესის წინ. ამრიგად, რჩება მხოლოდ ნების მომენტის მნიშვნელობის მესამე ფორმა მართლწესრიგისათვის, რომელიც ელინდება მისადმი იურიდიულად რელევანტური ხასიათის აღიარებაში. ამ უკანასკნელზე /ესე იგი ნების რელევანტობაზე/ ჩვენ უკვე შევჩერდით წინა გვერდებზე, სადაც აღნიშნული გვაქვს, რომ იურიდიული რელევანტობა საზოგადოდ და ნებისა, კერძოდ, ფაქტობრივ მოცემულობათა ობიექტური და "ბუნებრივი ნიშნის" დახასიათებას კი არ წარმოადგენს, არამედ, ასე ვთქვათ, ამ უკანასკნელის იურიდიულ დახასიათებას, ესე იგი ის არის ჯამში იმ წმინდა იურიდიული თვისებებისა, რომლებითაც განსაზღვრული ფაქტები ან მათი

კომპლექსი სამართლის მიერ აღიჭურვება. აქედან ნათელია, რომ მნიშვნელობა ნების მომენტისა ამ ფორმაში განისაზღვრება არა თვითონ ნების, როგორც ფსიქიური ფენომენის მიერ, არა მისი ფსიქოლოგიური არსებობის მიერ, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ სამართლის მიერ, და ამიტომაც ნება, როგორც ასეთი, როგორც წმინდა ფსიქიური აქტი ამ თვალსაზრისითაც მოყვებულია ყოველგვარ მნიშვნელობას სამართლის არსის გაგებისათვის.

ამრიგად, ჩვენ მივედით დასკვნამდე, რომ ნების მომენტი თავისი მნიშვნელობის გამოვლინების არცერთი ფორმით არ არის დამახასიათებელი თვითონ სამართლებრივი რეგულირების სისტემისათვის, ამ სისტემის წმინდა იურიდიული ძირითადი ელემენტებისათვის ისევე, როგორც აგრეთვე იმ სპეციალური კანონზომიერებისათვის, რომელიც ამ ელემენტების ურთიერთდამოკიდებულებას განსაზღვრავს. ის კავშირი, რომელიც არსებობს, ერთი მხრივ, მართლწესრიგსა დახურული და შინაგანი კანონზომიერების საფუძველზე შემოსაზღვრული მთელის აზრით და, მეორე მხრივ, ნებას შორის, ვლინდება მხოლოდ და მხოლოდ იმ მნიშვნელობით, რომელიც ამ უკანასკნელს აქვს ან სამართლის რეალური განხორციელების სოციალურ პროცესში, ან იმ სოციალურ პროცესებში, კონკრეტული სამართლებრივი სისტემის დამყარებას არ უძღვის წინ, ანდა საბოლოოდ ნების, როგორც ფაქტის მნიშვნელობაში, რომელთანაც იურიდიული რელევანტობა არის დაკავშირებული. ყველა სამ შემთხვევაში აღნიშნავენ ეს ფორმები მართლწესრიგის გარეგანი შეხების პუნქტებს იმ სოციალურ მოვლენებთან, რომლებიც ქმნიან მისი არსებობის "ფაქტიურ ფონს". სწორედ ასეთი შეხების მიმართ, ესე იგი კონკრეტული სამართლებრივი სისტემის "შერჩევის" თვალსაზრისით, ერთი მხრივ, და სოციალურ ურთიერთობებში მისი რეალური განხორციელებით, მეორე მხრივ, შეიძლება გაზომილი იქნეს ნების მომენტის ღირებულება და მნიშვნელობა სამართლის მეცნიერებისათვის. მაგრამ იმ კანონზომიერების გარდა, რომელიც განსაზღვრავს სამართლებრივი სისტემის "არჩევის" სოციალურ პროცესს და მის რეალურ განხორციელებას, არსებობს კიდევ სპეციფიური და განსაკუთრებული კანონზომიერება, უკვე "შერჩეული" სამართლებრივი სისტემის ძირითადი იურიდიული ელემენტების იმ შინაგან კანონზომიერებას რომ განსაზღვრავს, რომელიც დამოუკიდებლად უნდა იქნეს ახსნილი.

მას შემდეგ, რაც ზემოთ ნებასა და მის საგნობრივ შინაარსს შორის არსებულ შინაგან და აუცილებელ კავშირზე ითქვა, დაგვჩნდა მხოლოდ მცირედანი სათქმელი საგანგებოდ სიკეთის ან ინტერესის მნიშვნელობაზე სამართლის მეცნიერებისათვის. არა სპეციალური ანალიზის მიზნით, არამედ მხოლოდ იმის ილუსტრირებისათვის, რომ ამ საკითხშიც აუცილებლად არსებითად იმ დასკვნამდე უნდა მივიდეთ, რომელიც ჩვენ ახლახან ნებასა და მართლწესრიგის ურთიერთდამოკიდებულების საკითხში მივიდეთ, სასურველად მიგვჩნია ორიოდე სიტყვით შევეხოთ დერნბურგს, რომლის შეხედულება ამ საკითხზე გარკვეული ვარიაციაა ინტერესის თეორიისა. თავის პანდექტებში ის უფლებას განსაზღვრავს როგორც "ინდივიდისათვის მართლწესრიგის მიერ მიყუთვნებული ცხოვრებისეული სიკეთის ნაწილს"⁷⁵. რომ არაფერი ვთქვათ ამ დეფინიციის ნაკლოვანებებზე სხვა ურთიერთობებში,

⁷⁵ Pandekten, I, S. 86.

ხაზი გვინდა გავუესეთ აქ იმას, რომ მასში ურთიერთდამოკიდებულების ბუნება უფლების ცნებასა, ერთი მხრივ, და სიყვითის ცნებას შორის, მეორე მხრივ, ყალბად არის გაშუქებული. ძნელი არ უნდა იყოს იმის შემჩნევა, რომ უფლება თავისი შინაგანი, წმინდა იურიდიული შინაარსის მიხედვით ცხოვრებისეულ სიყვითეს ნაწილი კი არა, მართლწესრიგის ელემენტია /უფლება როგორც სამართლებრივი ურთიერთობის ელემენტი/, რომელიც მისი ფუნქციონირების შედეგად ინდივიდს ნაწილად /მაგრამ არა ყოველთვის თვითონ "უფლების მატარებლის" ან უკიდურეს შემთხვევაში მხოლოდ მარტო მისი/ სამართლებრივ სიყვითეში განხორციელებდა. ეს ნაწილი თვითონ არის არა იურიდიული, არამედ წმინდა ფაქტიური კატეგორია⁷⁶.

ორივე ამ თეორიის ძირითადი შეცდომა აქ ისაა, რომ მთავარი იდეა, რომელიც მართლწესრიგს განმსჭვალავს, მხედველობიდან არის გამოშვებული; ეს უკანასკნელი სრულიადაც არ მდგომარეობს იმ ცალკეულ ინდივიდთათვის ინდივიდურ სიყვითესა უზრუნველყოფაში, რომლებიც საზოგადოებას შეადგენენ, და არც თითოეული მათგანის ნებისყოფის ძალის /Willensmacht/ სფეროს აღნიშვნაში, არამედ საზოგადოებრივი ურთიერთობების სამართლებრივი რეგულირების განსაზღვრული სისტემის დამყარებაში. რომ მიზანი ამ რეგულირებისა ყოველთვის არის ის, რომ სოციალურ ურთიერთობებს განსაზღვრული მიმართულება მისცეს, ეს ყოველგვარ ეჭვს გარეშეა. მაგრამ სამართალი ამის გამო არ წყვეტს სამართლად ყოფნას /das Recht hört deswegen nicht auf ein Recht zubleiben/, ესე იგი ის კვლავ რჩება საყოველთაო ცხოვრების სოციალური შინაარსისაგან განცალკევებულ /abgegrenzte/ სახედ ყოფიერებისა, ამ მიზნის განხორციელებისათვის საჭირო საშუალებათა განსაზღვრულ ერთიანობად, ერთიანობად, მისი საკუთარი და სპეციალური კანონზომიერებით, რომელიც სრულიადაც არ ემთხვევა იმ კანონზომიერებას, თვითონ სოციალური ცხოვრების მოძრაობას რომ განსაზღვრავს. რომ მართლწესრიგის ფუნქციონირებას, რომელიც უშუალოდ სოციალური ურთიერთობების განსაზღვრულ ფორმაზე მიმართული, ცალკეული პიროვნების ინდივიდული სიყვითეს უზრუნველყოფამდე და ამ პიროვნების ინტერესის განხორციელებამდე შეუძლია და უნდა მივიყვანოს, ეს აგრეთვე ყოველგვარ ეჭვს გარეშეა. მაგრამ ეს შედეგი არის არა შინაგანი წვერი თვითონ სამართლებრივი რეგულირების სისტემისა, არამედ მხოლოდ ერთი მომენტი იმ სოციალური პროცესის დინამიკაში, რომელიც გამოწვეულია მართლწესრიგის ფუნქციონირების მეოხებით; სამართლებრივი რეგულირების სისტემისადმი ურთიერთობაში გვევლინება ის, ასე ვთქვათ, როგორც "კვლავ ამსახველი ეფექტი" ამ უკანასკნელისა, როგორც ეფექტი, რომელიც სამართლებრივ ურთიერთობასა და ცხოვრებისეულ დამოკიდებულებას შორის არსებული თავისებური "პარალელისმის" პრინციპის მიხედვით ხორციელდება. ეს ეფექტი გვევლინება ასახვად იმდენად, რამდენადაც მართლწესრიგის უშუალო მიზანი არ გულისხმობს ინდივიდური ინტერესის ან ინდივიდური ნებისყოფის დაცვას, არამედ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა /der gesellschaftlichen Beziehungen/ განსაზღვრული მიმართულების შექმნით /in der "Schöpfung"/ იმ თავისებური პროცესის შექმნით, რომლის ახსნას ჩვენ აქ გვერდს აუვლით/ ამ დამოკიდებულებათა რეალური განხორციელების პროცესში შეიძლება რეალურად განვახორციელოთ აგრეთვე ცალკეული პიროვნების ინტერესები საზოგადოებრივი ცხოვრების შემადგენელი მომენტის აზრით.

⁷⁶ 148 გვ. მომღვენო ორი სტრიქონი წიგნის ავტორისეულ ეგემპლარში წამოლია /ზთარჯ./

ამიტომაც გვეჩვენება ნებისა და ინტერესის თეორიები ყალბად არა მარტო იურიდიული თეორიის აზრით, რომელიც უნდა შეეცადოს ახსნას მართლწესრიგის ძირითადი ელემენტი – უფლება, არამედ აგრეთვე სოციალური პროცესის შემცენების სფეროში, მართლწესრიგის ფუნქციონირების მეოხებით რომ არის გამოწვეული, აღნიშნავენ ისინი არა პირველად, არამედ ნაწარმოებ სოციალურ ფაქტს.

ზემოთ ნათქვამი აშკარად ხდის, რომ უფლება საზოგადოდ არის არა თვითმიზანი, არამედ მხოლოდ ერთი მომენტია საზოგადოებრივი ურთიერთობების რეგულირების იურიდიულ სისტემაში; ამიტომაც მისი დადგენა და განსაზღვრული პირის ამ უფლებით აღჭურვა /Anheftung/, სამართლებრივი ფორმების იურიდიულად შესაძლებელი აღსრულებადობის სტადიაში გადასვლის შემთხვევაში, სრულიადაც არ გულისხმობს ამ პიროვნების ინდივიდური ინტერესის დაკმაყოფილებას, არამედ მიზნად აქვს მხოლოდ სოციალური ცხოვრების ფორმების სამართლებრივი რეგულირება. სამართლებრივი რეგულირების აზრი ელინდება, როგორც ზემოთ უკვე გვექონდა მითითებული, წმინდა იურიდიული საშუალებების განსაზღვრული ერთობლიობის შექმნაში, რომელიც იურიდიულად შესაძლებელი აღსრულებადობის მდგომარეობაში შესული მოქმედი მართლწესრიგის ხასიათს იღებს. ამ უკანასკნელის უშუალო მიზანი არის იმ განსაზღვრული მიმართულების დადგენა საზოგადოებრივ ურთიერთობებში, რომლებიც სამართლებრივი ურთიერთობების და მათი კომპლექსის “ასახვის” მეოხებით განხორციელდება სოციალურ ცხოვრებაში. მაგრამ ასეთი ასახვა არ წარმოადგენს სამართლებრივი ფორმების გარდაქმნას ცხოვრებისეულ ურთიერთობებად, არამედ უბრალოდ თავისებური შესაბამისობის აღნიშვნას, თავისებურ “პარალელიზმს” მათ შორის ისევე, როგორც დაფაზე გაელებული ხაზი არ ნიშნავს გეომეტრიული ხაზის მატერიალურ სიდიდედ გარდაქმნას, არამედ გულისხმობს მხოლოდ მის განხორციელებას რეალური სიბრტყის პირობებში. სწორედ ზემოთ აღნიშნულ საშუალებათა ერთიანობის ფარგლებში გვხვდება ჩვენ უფლება სამართლის სისტემის შინაგანი მომენტის მნიშვნელობაში. იურიდიულად შესაძლებელი აღსრულებადობის სტადიაში ელინდება ეს ელემენტები განსაზღვრულ ფაქტიურ გარემოებებზე მიმაგრებულად; მაგრამ განმტკიცება /Befestigung/ აქ აღნიშნავს არა რეალურ კავშირს ან გარდაქმნას ამ ელემენტებისა, როგორც მართლწესრიგის შემადგენელი ნაწილებისა, რეალურ ნიშნებად ან თვისებებად ფაქტიური მოცემულობებისა. მთელი აზრი ამ კავშირისა, პირიქით, გამოიხატება იურიდიული რელევანტობის ცნებაში, რომელიც აღნიშნავს არა ობიექტურ და “ბუნებრივ” თვისებებს ფაქტიური მოცემულობებისა, არამედ მათ იურიდიულ დახასიათებას, სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, თვითონ სამართლებრივი ფორმების შინაგან მომენტებს, რომელიც გამოხატავს ამ უკანასკნელის დამოუიდებულებას კონკრეტული ფაქტებისადმი, როგორც შედეგი ასეთი შეხებისა, სამართლებრივი ელემენტები გარდაიქმნება არა რეალურ პროცესებად, არამედ, პირიქით, ეს უკანასკნელი შეიძენენ ისეთ იურიდიულ მნიშვნელობას, რაც თავისთავად მათ არ მიეკუთვნება. ზემოთ აღნიშნული ურთიერთობა სამართლისა ფაქტიური მოცემულობები-სადმი თავისი შინაარსით არის არა ორმხრივი, არამედ ცალმხრივი ურთიერთობა, რომელიც თავის მეოხებით ფაქტიური მოცემულობებისადმი სამართლის დამოუიდებულებას გამოხატავს და ამიტომაც მხოლოდ და მხოლოდ თვითონ სამართლებრივი ფორმების ინდივიდური სტრუქტურის და მისი შინაგანი კანონზომიერებისგანაა განპირობებული. ამაზე მიუთითებს ნათლად ის ფაქტი, რომ ერთი და იგივე საგანი სხვადასხვა სამართლის სისტემაში სხვადასხვაგვარ იურიდიულ

მნიშვნელობას იღებს, რაც ბუნებრივად არ შეიძლება მომხდარიყო, თუკი ამ მნიშვნელობის განმსაზღვრელი ფაქტორი თვითონ ამ ფაქტიურ მოცემულობის შინაარსი იქნებოდა.

ზემოთ ჩვენ აღვნიშნეთ, რომ სამართალუნარიანობის ცნება სხვა არაფერია, თუ არა სამართლის მიერ დადგენილი იურიდიული რელევანტობის განმსაზღვრელი ფაქტიური მოცემულობანი, სახელდობრ, ძირითადი იურიდიული რელევანტობა. ამ თვალსაზრისის მიხედვით სამართლებრივი პიროვნება, რომლის იურიდიული არსი სწორედ უფლებუნარიანობაში ვლინდება, არის დახასიათება იმ ფაქტიური მოცემულობებისა, რომლებიც სამართლის მიერ ძირითადი იურიდიული რელევანტობით არიან აღჭურვილი. სამართალსუბიექტობის თვისება, მაშასადამე, არის არა აღნიშვნა ფაქტიური მოცემულობების ობიექტური დახასიათებისა, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ იურიდიული დახასიათება ამ უკანასკნელისა, რომელიც როგორც თავისი შინაარსით, ისევე აგრეთვე შესაბამისი ფაქტების და კომპლექსის შერჩევით, სამართლებრივი რეგულირების სისტემის საეციფოური ხასიათის მიხედვით განისაზღვრება. თუ საკითხებს ასე დავსვით, გარდუვალად მივალთ იმ დასკვნამდე, რომ უფლების მსგავსად, პიროვნება იურიდიული აზრით ვლინდება, როგორც ერთი შინაგანი მომენტის სამართლებრივი რეგულირების მექანიზმში, როგორც საშუალებათა განსაზღვრული სისტემა საზოგადოებრივ ურთიერთობებში კონკრეტული მიმართულების დადგენისათვის.

და თუკი ბევრ შემთხვევაში ფიზიკური ინდივიდი როგორც სამართლის სუბიექტი, როგორც პიროვნება იურიდიული აზრით ფიგურირებს, მაშინ ეს ხდება, ბუნებრივია, არა იმიტომ, რომ იგი როგორც ასეთი დამოუკიდებლად, არამედ მხოლოდ და მხოლოდ იმიტომ, რომ ფაქტიური მოვლენის აზრით ინდივიდის გამოყენება /ხდება/ მისი ძირითადი იურიდიული რელევანტობის აღიარების მიზნით უმრავლეს შემთხვევაში განხორციელების ყველაზე უფრო მისაღები ფორმით სამართლის, როგორც იმ საშუალებათა სისტემის მეოხებით, რომლებიც მისგან დასმულ კონკრეტულ სოციალ-ეკონომიკურ მიზანს გამოხატავს. ჩვენ ვთქვით "უმრავლეს შემთხვევაში" მხოლოდ და მხოლოდ თანამედროვე სამართლებრივი სისტემის შესაბამისად; სოციალური განვითარების წინამორბედ საფეხურებზე შეგვიძლია ჩვენ, პირიქით, აგრეთვე ვნახოთ სამართლებრივი რეგულირების ისეთი ფორმები, რომელთა დროსაც ინდივიდს არ მიენიჭებოდა იურიდიული რელევანტობის, ესე იგი სამართალუნარიანობის ხასიათი. როგორც სწორად შენიშნავს რუდ. სომი, "განვითარების დასაწყისში ბატონობს პრიმიტიული კომუნისმი, რომელიც ნაციონალურ ქონებას როგორც საყოველთაო ქონებას ხალხის სრულუფლებიან კუთვნილებად (მეომრების) განიხილავს და საჯარო სამართლის მეოხებით ზრუნავს შესაბამისი ეკონომიკური სიკეთის დანაწილებისათვის. ძველ დროებში არსებობდა მხოლოდ ხალხი. საჯარო სამართალი ყველაფერია. მხოლოდ თანდათანობით აღმოცენდება კერძო სამართალი და მასთან ერთად კერძო საკუთრება, რათა გამოიწვიოს ცალკეული პიროვნებისათვის კუთვნილი დამატებითი ხელისუფლების წრე. კერძო საკუთრების აღმოცენება უთანაბრდება ინდივიდის წარმოშობას /mit dem Auftreten/, ესე იგი პიროვნების ცხოვრების გამოცალკავება ჯოგური ცხოვრებიდან"⁷⁷. აქ აღნიშნულ ფაქტებს აქვს უზარმაზარი მნიშვნელობა, საიდანაც ჩვენ არაერთი დასკვნა შეგვიძლია გავკეთოთ. ის უეჭველად მიუთითებს, რომ ფიზიკური ინდივიდის სამართალუნარიანობის აღიარება არ გვევლინება საზოგადოებრივი

⁷⁷ Sohm, Bürgerliches Recht, in systematische Rechtswissenschaft, 1913, S. 66-67. ნახ. აგრეთვე Cambaroff, op. cit., I, S. 448

ურთიერთობათა სამართლებრივი რეგულირების ერთადერთ შესაძლებელ ფორმად. ზემოთ მოტანილი საზოგადოებრივი ფორმები ადასტურებენ სინამდვილეში, პირიქით, ისეთი სამართლებრივი ფორმების ისტორიულ არსებობას, რომლებშიც სამართლის ერთადერთ სუბიექტად გვევლინება იურიდიული პირი; რომ აგრეთვე ასეთ ფორმებს ცალკეული პიროვნების ინდივიდური ინტერესის დაკმაყოფილება უძღვის წინ, ეს ყოველგვარ ეჭვს გარეშე შეიძლება იყოს და აქედან უნდა გაეკეთათ დასკვნა, რომ ინტერესის ცნება წმინდა სოციალურ კატეგორიად გვევლინება, რომელიც ცალკეული ფიზიკური პირის უფლების აღიარების გარეშე ხორციელდება, და ამიტომაც შინაარსის მიხედვით ის არ დგას ამ უკანასკნელთან აუცილებელ და შინაგან კავშირში. აქედან საბოლოოდ გამომდინარეობს აგრეთვე აუცილებლად, რომ სამართლებრივი პიროვნების ცნება გვევლინება არა შესაბამის ფაქტიურ მოცემულობათა იმანენტურ თვისებად, არამედ ის არის სამართლის მხრივ ამ უკანასკნელისადმი დამოკიდებულების ხასიათის გამოხატულება, დამოკიდებულებისა, რომელიც როგორც თვითონ ფაქტიურ მოცემულობათა შერჩევა, ისევე აგრეთვე მისი შინაარსი, ესე იგი იმ იურიდიული რელევანტობის მოცულობა, რომელიც ამ უკანასკნელს მიეწერება, მოქმედი სამართლებრივი სისტემის ინდივიდურ ხასიათთან კავშირში იცვლება⁷⁸.

სწორედ ამ მნიშვნელობით არის პიროვნების ცნება იურიდიული ჯარით სამართლებრივი რეგულირების სისტემის იმ მომენტის აღნიშვნა, რომელიც თავისი შინაარსით კონკრეტული სამართლებრივი ფორმების შინაგანი და სპეციფიური კანონზომიერებით განისაზღვრება. ამ თვალსაზრისიდან ნათელია, რომ პიროვნება იურიდიული ჯარით შეიძლება იყოს აგრეთვე კორპორაცია ან ინსტიტუტი /Institution/, რამდენადაც აღიარება მისი იურიდიული რელევანტობისა გამოწვეული შეიძლება იქნეს, ესე იგი მისი დაკავშირება განსაზღვრულ უფლებებთან საზოგადოებრივი ურთიერთობების იურიდიული რეგულირების ინტერესების მეოხებით, იმ ინტერესების მეოხებით, რომლებიცმეტი ან ნაკლები სირთულეებით შეიძლება განხორციელებული იქნეს ფიზიკური პირის ამ უფლებებით აღჭურვის მეოხებით. თუკი ამას ვაღიარებთ, თუკი იმას დავეთანხმებით, რომ სამართლის სუბიექტი (Die rechtliche pers/önlichkeit) ფიზიკური პირი ეფუძნება მის აღიარებას მართლწესრიგის მხრივ,⁷⁹ მაშინ ნათელი ხდება, რომ ფიზიკური პირის იურიდიული პირისაგან განსხვავების საკითხი და ამასთან დაკავშირებით ყველა შესაძლებელი დავა ამ საკითხის ირგვლივ სამეცნიერო ლიტერატურაში წმინდა იურიდიული თვალსაზრისით უაზრობაა. მასაში, როცა იურიდიული პირის ცნების ძირითადი შინაარსი თვითონ სამართლებრივი ფორმების შინაგანი კანონზომიერების მეოხებით განისაზღვრება, შეიძლება იმ იურიდიულ მოცემულობათა ობიექტურ შინაარსში განსხვავებას, რომელთა იურიდიული რელევანტობა აღიარებულია, არავითარი ზეგავლენა არ ჰქონდეს სხვადასხვა იურიდიულ გარემოებათა სამართალუნარიანობის იურიდიულ კონსტრუქციასზე.

აქ გამოთქმული შეხედულების წინააღმდეგ ასეთი პასუხი შეიძლება გაეცეს: 1) იურიდიულ პირს არასოდეს არ შეიძლება ჰქონდეს ყველა ის უფლება, რომლებითაც აღჭურვილია ფიზიკური პირი; 2) იურიდიული პირი არ შეიძლება ფლობდეს ქმედუნარიანობას,

⁷⁸ ნახ. Kohler, Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts, I, S. 320. Kühlenbeck, Von den Pandekten zum BCB, I, S. 74; Biemann, Bürgerliches Recht, I, S. (97, 210).

⁷⁹ Heirich Gehmann, Allgemeiner Teil des Bürgerlichen gesetzbuches, 1922, s. 176

რომელსაც სამართალი /გარკვეული პირობების არსებობისას/ ფიზიკური პირის მიმართ აღიარებს; 3) სამართალუნარიანობის აღიარებისას, ესე იგი ფაქტიურ მოცემულობათა იურიდიული რელევანტობისას, სამართალი გასცემს /verfügt/ არა სრულიად თავისუფლებას, არამედ შეზღუდვას თვითონ ფაქტიური მოცემულობების შინაარსის მეოხებით. ამ პასუხებიდან ყველაზე უფრო მნიშვნელოვანია უკანასკნელი და ამიტომაც გვინდა ჩვენ პირველ რიგში მასზე შეჩერდეთ.

საკითხი ფაქტიურ მოცემულობათა ობიექტური შინაარსის ზეგავლენისა მათი რელევანტობის ხასიათის აღიარებაზე შეიძლება გადაწყდეს მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუკი ზუსტად გავმიჯნავთ იურიდიული რელევანტობის აღიარებას კონკრეტული ფაქტიური მოცემულობებისადმი. ეს განსხვავება ჩნდება უკვე საკმაო სიცხადით იმაში, რომ ჩვენ პირველ შემთხვევაში საქმე გვაქვს განსაზღვრული ცნების შინაგან შინაარსთან, მაგრამ მეორე შემთხვევაში განსაზღვრული ურთიერთობის დადგენასთან ამ ცნებასა და რაღაცას შორის, რომელიც ამ ცნების გარეთ იმყოფება; პირველ შემთხვევაში საქმე ეხება იმ ძირითადი იურიდიული მომენტების საკითხს, რომლებიც რელევანტობის ცნების შინაარსს გამოხატავენ, მაგრამ მეორე შემთხვევაში თავისებურ კანონზომიერებას, რომელსაც განსაზღვრული კატეგორიის ფაქტიური მოცემულობებისათვის რელევანტობის მინიჭებამდე მივყავართ. თუკი ჩვენ ამიტომაც ვაღიარებთ, რომ აქ აღნიშნული პროცესი /ესე იგი განსაზღვრული ფაქტიური მოცემულობებისათვის იურიდიული რელევანტობის აღიარების პროცესი/ ამ უკანასკნელთა ობიექტური შინაარსის მეოხებით განისაზღვრება, მაშინ აგრეთვე რელევანტობის ცნების იურიდიული არსი, მისი შინაარსი არ შეიძლება დავახასიათოთ როგორც მარტივი გამორება იმავე თვისებებისა, რომლებსაც ჩვენ შესაბამის რეალურ მოვლენებსა ან პროცესებში აღმოვაჩინებთ. მას შემდეგ, რაც ჩვენ ზემოთ ვთქვი, ადვილად შეგვიძლია გავიგოთ, რომ იურიდიული რელევანტობა ისეთი წმინდა იურიდიული ნიშნებით აღჭურვას ნიშნავს, რომლებსაც ფაქტიურ მოცემულობათა ობიექტური შინაარსის დეტალური ანალიზის დროსაც კი ვერასოდეს ვერ შევძლებთ მასში აღმოვაჩინოთ და ამიტომაც რელევანტობა გვევლინება არა როგორც საგნის თვისებების დახასიათება საზოგადოდ, არამედ ის დახასიათება მისი ადგილისა სამართლის მიერ დადგენილ /და, რომელიც შინაარსის მიხედვით არ ემთხვევა რეალურ ცხოვრებისეულ ურთიერთობებს/ იურიდიულ ურთიერთობებში.

ყველაზე უფრო დიდი, რაც ზემოთ პირობითი დაშვებიდან /ესე იგი იმ წინამძღვრიდან, რომ იურიდიული რელევანტობის აღიარების პროცესი ფაქტიურ მოცემულობათა ობიექტური შინაარსის მეოხებით განისაზღვრება/ შეიძლება მივიღოთ, არის იდეა გარკვეული შესაბამისობისა, გარკვეული "პარალელიზმისა" ფაქტიურ მოცემულობასა და მათ ობიექტურ ნიშნებს შორის, ერთი მხრივ, და იურიდიული რელევანტობის ცნების შინაარსს შორის, მეორე მხრივ. მაგრამ შესაბამისობა არის არა დამთხვევა, არამედ, პირიქით, ის აუცილებლად გულისხმობს დამოუკიდებელ შინაარსს ყოველი "პარალელური" ელემენტისა. ამიტომაც ნათელია, რომ ასეთი "პარალელიზმის" დროს წმინდა იურიდიული არსი რელევანტობის ცნებისა, მისი გამოიჯენა იმ ფაქტიური მოცემულობების შინაარსისაგან, რომლებიც მას აღიარებენ უდავოა.

მაგრამ ჩვენ მივდივართ წინ და ვამტკიცებთ, რომ არა მხოლოდ შინაარსი რელევანტობის ცნებისა, არამედ აგრეთვე მისი მიყუთუნება /Befestigung/ განსაზღვრული

ფაქტიური მოცემულობებისათვის სრულიად არ შეიძლება განისაზღვროს ამ უკანასკნელთა ობიექტური თვისებებისაგან. თუკი იმ სოციალური პროცესებიდან გამოვალთ, რომელიც კონკრეტული სამართლებრივი სისტემის დადგენამდე მიგვიყვანს და ამ საზღვრებში ჩვენ განსაზღვრული ფაქტიური მოცემულობებისათვის იურიდიული რეგულაციების მიუთვნებას /Befestigung/ ყურადღებას მივაქცევთ, თუკი ჩვენ ამ პროცესის ძირითად მოტივზე შეეჩრდებით, მაშინ ადვილად შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ ამ მოტივის შინაარსს ცალკეული პიროვნების ინდივიდური ინტერესის უზრუნველყოფამდე კი არა, საზოგადოებრივ ურთიერთობებში განსაზღვრული მიმართულების შექმნამდის მივყავართ; ამ პროცესში ყურადსაღებია არა საზოგადოების თითოეული წევრის ინდივიდური მიზნები, არამედ საზოგადო ინტერესი, განსაზღვრული საზოგადოებრივი კლასის ინტერესი დომინირებს, რომელიც განსაზღვრული სამართლებრივი სისტემის დადგენის მეოხებით გადაწყდება; ინდივიდური მიზნები, რომლებიც ამ პროცესის უშუალო ამოცანას არ ქმნიან, თავიანთ დაკმაყოფილებას იღებენ სოციალური ურთიერთობების შექმნილი ფორმების წარმოებული ფუნქციის აზრით, მათი ასახული ეფექტის აზრით.

სამართლებრივი რეგულირების კონკრეტული სისტემა ქმნის, როგორც არაერთხელ იქნა ზემოთ მითითებული, იმ იურიდიულ საშუალებათა ჯამს, რომელთა "განხორციელება" სოციალურ ურთიერთობებში ამ უკანასკნელთა განსაზღვრულ სტრუქტურას წარმოშობს. მასაში, რომელშიც მართლწესრიგის /როგორც საშუალებათა სისტემის/ მიზანი სწორედ რეალური საზოგადოებრივი ურთიერთობების ამ კონკრეტული ფორმის "წარმოშობით" გამოიხატება, განპირობებული უნდა იქნეს⁸⁰ მართლწესრიგის კონკრეტული ფორმის მიერ დასახული მიზნის მეოხებით, ესე იგი იმ სოციალური ფორმების ხასიათის მეოხებით, რომელთა წარმოქმნა მხედველობაში იყო მიღებული. ამრიგად, მართლწესრიგის კონკრეტული სტრუქტურისათვის განსაზღვრულია არა ცალკეული პიროვნების ინდივიდური ინტერესი, არამედ სწორედ საზოგადოებრივი ურთიერთობების რეგულირების ინტერესები, ინტერესები, რომლებიც დაკავშირებულია კონკრეტული სოციალური ფორმების რეალურ განხორციელებასთან; და ამის მეოხებით განისაზღვრება აგრეთვე გარკვეული ფაქტიური მოცემულობებისათვის იურიდიული რეგულაციების მიუთვნება /Befestigung/. ამ უკანასკნელთა ობიექტურ შინაარსს აქვს სამართლისათვის არა თავისთავადი მნიშვნელობა, არამედ მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც მათი იურიდიული რეგულაციების აღიარება შესაბამება სამართლებრივი რეგულირების

⁸⁰ განპირობებულობის ცნება გვეძმის ჩვენ მოცემულ შემთხვევაში არა კუმალური განპირობებულობის აზრით და არა ერთი საფენის შინაარსის მეორის მეოხებით განპირობებულობის აზრით, რომელიც თავის გამოხატულებას დაფუძნებით ურთიერთობაში ნახულობს, არამედ უბრალოდ იმ აზრით, რომელშიც კონკრეტული მიზანი საზოგადოდ ყოველ ცალკეულ შემთხვევაში წინასწარ განსაზღვრავს განხორციელებისათვის საჭირო საშუალებათა ერთობლიობას. თუკი წინა გვერდებზე გამოთქმული იღვა სწორია, რომ ერთსა და იმავე მიზნისათვის სხვადასხვა საშუალება შეიძლება იქნეს გამოყენებული, მაშინ, მეორე მხრივ, არანაკლებ სწორია აგრეთვე ისიც, რომ ეს სხვადასხვაობა არ არის უსამართლო და ყოველ მიზანი თვისი შინაარსის მეოხებით წინასწარ განისაზღვრება, თუ კონკრეტულად არა. ზოგადად მაინც განსაზღვრული სარგებლობით შესაბამისი საშუალებისა, რომლის ფარგლებში შესაძლებელია კონკრეტული ვარიაციები.

მიზანს, ესე იგი საზოგადოებრივი ურთიერთობების განსაზღვრული სტრუქტურის "შექმნის" მიზანს. ზოგ შემთხვევაში ეს მიზანი მიიღწევა ფიზიკური ინდივიდის რელევანტობის აღიარების მეოხებით; სხვა შემთხვევაში ეს მიზანი რელევანტობის მიუთუნებია ფაქტიური მოცემულობებისათვის კარნახობს სხვაგვარ წესრიგს და სხვაგვარი ობიექტური შინაარსით. ნათქვამის მეოხებით ჩვენ, ამრიგად, უარყავით ზემოთ მოტანილი საყვედურები.

ასეთივე მსჯელობის მეოხებით ადილად აიხსნება აგრეთვე ის, რომ არა ყველა კონკრეტული უფლება, რომლებითაც ფიზიკური პირი აღიჭურვება, შეიძლება მიეწეროს იურიდიულ პირს. რამდენადაც ობიექტური შინაარსი ფაქტიური მოცემულობებისა იმ "საყრდენ პუნქტს" ქმნის, რომლებითაც სამართალი კონკრეტულ უფლებებს უკავშირდება. იმავე ზომით ბანალობამდე ცხადია, რომ პირველი პირობა ასეთი "კავშირის" საზოგადოდ ამ შინაარსის არსებობა უნდა იყოს. ადილად შეიძლება იმის გაგება, რომ იურიდიულ პირს არ შეიძლება მიეწეროს ის კონკრეტული უფლებები, რომლითაც ფიზიკური პირი აღიჭურვება, რამდენადაც როგორც განსაზღვრული, მხოლოდ ფიზიკური პირისათვის დამახასიათებელი თვისებები, რომლებთანაც სწორედ ეს უფლებები კონკრეტული სამართლებრივი სისტემის ფარგლებშია დაკავშირებული, იურიდიული პირს მისი ფაქტიური შინაარსის მიმართ არ გააჩნია. ასეთივე მსჯელობის მეოხებით აიხსნება აგრეთვე, მეორე მხრივ, საპირისპირო ფაქტი, იურიდიული პირისათვის იმ განსაზღვრული უფლებების აღიარების ფაქტი, რომელთა მატარებელი კონკრეტული მართლწესრიგის თვალსაზრისის მიხედვით არ შეიძლება იყოს ფიზიკური პირი. ასეთ ფაქტებს ეხედვით ჩვენ, მაგალითად, იმ შემთხვევებში, როცა იურიდიული რელევანტობა სამართლის მიერ მიეწერება არა ნების ინდივიდურ გამოვლინებას, არამედ განსაზღვრულ ურთიერთობას პიროვნებათა ჯგუფის ნებელობით აქტებს შორის. ყველა ამ საკითხს მანამ არა აქვს არავითარი მნიშვნელობა ფიზიკური და იურიდიული პირის ძირითადი იურიდიული რელევანტობისათვის; ის შეეხება მხოლოდ და მხოლოდ სამართლებრივი ურთიერთობის ნაწარმოებ ფორმებს და არა მის დამფუძნებელ ძირითად იურიდიულ ცენტრებს, რომელთა ახსნას გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს იურიდიული პირის პრობლემისათვის.

იგივე უნდა ითქვას აგრეთვე ზემოთ გაცემულ მესამე პასუხზე /Erwiderung/, რომელიც იურიდიული პირის ქმედუნარიანობის ნაკლებობაზე მიუთითებს. ქმედუნარიანობის ცნება, რომელიც ჩვენ სამართლის განხორციელების სამართლებრივი ფორმების მოძღვრებაზე გადავიტანეთ, დაწერილებით იქნება ახსნილი ჩვენი ნაშრომის მეორე ნაწილში. მოცემულ კავშირში საკმარისია იმაზე მითითება, რომ ქმედუნარო არა მხოლოდ იურიდიული, არამედ გარკვეულ შემთხვევაში ფიზიკური პირიც არის. აქედან ცხადია, რომ ეს ცნება არ შეიძლება გამოდგეს იურიდიული პირის ფიზიკური პირისაგან გამიჯვნის ან დაპირისპირების საფუძვლად.

დასკვნა

წინა გვერდებზე დაეასრულეთ ჩვენ სამართლებრივი ურთიერთობის ძირითადი ელემენტების ანალიზი. შედეგები, რომლებიც ჩვენ იქ მივიღეთ, უფლებას გვაძლევს გაეკეთოთ განსაზღვრული დასკვნების სამართლებრივი ურთიერთობის ზოგადი ბუნების მიმართ.

პირველი დასკვნა მდგომარეობს იმაში, რომ არა მხოლოდ წმინდა იურიდიული კატეგორიები სამართლებრივი ურთიერთობისა – უფლება და მოვალეობა – არ შეიძლება დაეყვანოს რეალურ ფსიქოლოგიურ პროცესებამდე, არამედ აგრეთვე ერთი შეხედვით წმინდა “ფაქტური” ელემენტები – სუბიექტები და საგანი სამართლებრივი ურთიერთობისა – საბოლოოდ /in letztere/ არ არიან მოცემული ფორმაში /in der Gestalt/, როგორც ის ბუნებიდან გამომდინარეობს, ესე იგი არ არიან ბუნებრივი კანონზომიერების ვითარებაში, რომელიც მის მუწყოფნას და ურთიერთდამოკიდებულებას განსაზღვრავს, არამედ სწორედ როგორც ელემენტები სამართლებრივი რეგულირების სისტემისა, რომლებიც “ბუნებრივ გარემოს” უკვე მოწყვეტილი და მისგან იზოლირებული არიან. შესაძლებლობა ასეთი იზოლირებისა იმაზეა დაფუძნებული, რომ სამართლებრივი რეგულირების სისტემაში რეალური შემადგენლობები მხედველობაში მიიღება არა მათი იმანენტური თვისებების მიხედვით, არამედ მათი იურიდიული ფუნქციების თვალთახედვით; ამ უკანასკნელი თვალსაზრისით ისინი ბუნებრივ კაუშალურ კანონზომიერებას კი არ ექვემდებარებიან, არამედ წმინდა სამართლებრივს. “ბუნებრივი” შინაარსი ამ შემადგენლობებისა ქმნის ასეთ შემთხვევებში მხოლოდ “საყრდენ წერტილს”, რომელზეც ახალი წმინდა იურიდიული თვისებები აშენდება, რომელთა წყალობითაც “ბუნებრივი საგანი” შედის სამართლებრივი ფორმების კანონზომიერებაში.

აქედან გამომდინარეობს აგრეთვე სხვა დასკვნა იმ ურთიერთდამოკიდებულების თვალსაზრისით, რომელიც სამართლებრივ ურთიერთობასა და რეალურ ცხოვრებისეულ ურთიერთობას შორის არსებობს. ზემოთ ჩვენ მიუთითეთ იმ სხვადასხვა ფორმებზე, რომლებშიც ეს ურთიერთობები შეიძლება გამოვლინდნენ; მაგრამ არცერთ მათგანში არ ჩანს იმის აღნიშვნა, თუ როგორ გარდაიქმნება სამართლებრივი ფორმები რეალურ ცხოვრებისეულ ურთიერთობებად და პირიქით; აქ ურთიერთობის ყოველ ელემენტს აქვს სრულიად დამოუკიდებელი და იზოლირებული არსებობა და ექვემდებარება სხვადასხვა კანონზომიერებას.

სწორედ ეს უკანასკნელი დასკვნა არის დიდი მნიშვნელობის სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების ძირითადი პრობლემების გაშუქებისათვის, სახელმწიფოს სოციალური მოძღვრებისაგან ამ მეცნიერების დამოუკიდებლობის დადგენისათვის. რამდენადაც სახელმწიფოს სოციალური მოძღვრების ამოცანა სოციალურ მოვლენათა სტადიებში მდგომარეობს, რომლებსაც ჩვენ სახელმწიფოს ცხოვრებაში ეხედავთ, სახელმწიფო სამართლის მოძღვრებას, როგორც უკვე ჩვენი გამოვლევების დასაწყისში აღვნიშნეთ, თავის დამოუკიდებლობის დაფუძნება მხოლოდ იმ შემთხვევაში ძალუძს, თუკი სახელმწიფოს არსებობაში მისი სოციალური შინაარსის მიმართ თავისი სამართლებრივი ყოფიერების ფორმაში განსაზღვრული პლიუსის მოპოვება შეიძლება. მაგრამ ეს შეიძლება დადასტურებული იქნეს მხოლოდ რეალური სოციალური პროცესებისაგან სამართლებრივი ფორმების დამოუკიდებლობის დადგენის მეოხებით. ერთადერთ სწორ მეთოდოლოგიად ამ მიმართებაში შეიძლება მიჩნეული იქნეს მხოლოდ ელემენტარული სამართლებრივი

კატეგორიების ანალიზი და მათი დამოცილებულება შემადგენლობებისადმი. მხოლოდ შემდგომში ელემენტარული სამართლებრივი წარმონაქმნების გაშუქების საფუძველზე მიღებული შედეგების მეოხებით გახდება შესაძლებელი, ერთი მხრივ, რთულ სამართლებრივ ფორმებსა და, მეორე მხრივ, იმ სოციალურ გარემოს /Milieu/ შორის, რომელშიც ეს ფორმები არიან მოცემული, არსებული ურთიერთდამოცილებულების ახსნა. ამ უკანასკნელმა სახემ ურთიერთობებისა, რომლებსაც ჩვენ სახელმწიფოს ცხოვრებაში ვხედავთ, უნდა შექმნას ჩვენი ნაშრომის მეორე ნაწილის დამოუკიდებელი კვლევის საგანი.

იურიდიული ვითოდოლოგიისთვის

კასუხი ბ. ნანეიშვილს

“ფრიად საინტერესოა ი. სურგულაძის ნაშრომის, – ხელისუფლება და სამართალი მეთოდოლოგიური ნაწილის განხილვა”. ასე იწყებს გ. ნანეიშვილი თავის სარეცენზიო წერილს¹. ჩვენი აზრით, გაცილებით უფრო საინტერესოა იმ ძალიან თავისებური მეთოდის განხილვა, რომლითაც აღნიშნული რეცენზიაა დაწერილი. ეს თავისებურება, პირველ ყოვლისა, იმაში მდგომარეობს, რომ რეცენზენტს შესაძლებლად მიაჩნია ავტორს მიაწეროს ბევრი ისეთი აზრი, რომლის საწინააღმდეგოც წიგნში საესეებით გარკვევით არის აღნიშნული. ასე, მაგ., რეცენზენტი სწერს:

სამართალსა და სოციალურს ჩვენი ავტორი უყურებს, როგორც ორ სრულიად დამოუკიდებელ საგანს; ავტორის სისტემაში ისინი ორ პარალელურ ხაზს წარმოადგენენ, რადგანაც მათ შორის გაწყვეტილია ლოგიკური კავშირი და ისეა გაწყვეტილი, რომ აღარც სამართალს აქვს დასაყრდნობი ფუძე სოციალურში და აღარც სოციალურს სამართალში (გვ. 211).

გვ. 209: ...რადგან თვით ავტორის მეთოდის თანახმად შეუძლებელია ნორმათა სისტემა, ე. ი. სამართლის მეცნიერების საგნობრივი შინაარსი, წარმოვიდგინოთ იმ ერთი მთლიანობის ცალკე მხარედ, რომლის აზრიც სამართლის შინაარსით საესეებით ვერ ამოიწურება.

გვ. 216: “ავტორის მეთოდით კავშირი სამართალსა და ხელისუფლებას შორის საბოლოოდ გაწყვეტილია, მათ შეუძლიათ მხოლოდ ერთმანეთის უარყოფა.

სარეცენზიო ნაშრომში - კი აღნიშნულია:

სახელმწიფო, როგორც სოციალური მოვლენა (Gebilde) უნდა განსხვავებულ იქმნას სახელმწიფოსაგან, როგორც სამართლებრივი ინსტიტუტისგან. მაგრამ ასეთი განსხვავება ატარებს მხოლოდ ლოგიკურ ხასიათს. რეალურ სინამდვილეში სახელმწიფოს ორივე მხარე (ე. ი. სოციალური და სამართლებრივი) მჭიდროდ არიან დაკავშირებული ერთი მეორესთან” (გვ. 16).

ასეთივე აზრი გატარებულია სარეცენზიო ნაშრომის მე-9 გვერდზე, სადაც სამართლებრივი სისტემის შესახებ (Rechtsregulierung)² აღნიშნულია: “იგი (ე.ი. სამართლებრივი სისტემა) წარმოადგენს სოციალური ცხოვრების ნამდვილსა და გაუთიშველ მომენტს”.

სარეცენზიო ნაშრომის 92-ე გვერდზე აღნიშნულია:

“დამოკიდებულებათა ფორმების სხვადასხვაობა, რომლებსაც ჩვენ აქ (სამართლებრივ კატეგორიებსა და არა სამართლებრივ მოვლენებს შორის) ეხედებით, სამ ძირითად სახედ შეგვიძლია გავყოთ: 1. დამოკიდებულება, რომელიც არსებობს საზოგადოების სოციალ-ეკონომიურ სტრუქტურასა და სამართლის მოქმედ სისტემას შორის”.

უშუალოდ ამის შემდგომ სარეცენზიო ნაშრომი ვრცლად ჩერდება ამ საკითხის განხილვაზე; სახელდობრ, ამ საკითხს მიძღვნილი აქვს 93-120 გვერდები და, გარდა ამისა, სათანადო

¹ იხ. მნათობი №3, 1928 წ. გვ. 205-218.

² ენება “Rechtsregulierung” სარეცენზიო ნაშრომში გაგებულია როგორც Rechtseinheit, ე.ი. როგორც Rechtsordnung. იხ. გვ. 2.

მითითებანი წიგნის დანარჩენ ნაწილებშიაც ბლომად არის გაბნეული (იხ. მაგ. გვ. 86-87, 140-141, 148, 152-153, 155).

რეცენზიის 215 გვ. დაწერილია:

ავტორის დებულებათა მიხედვით, არ შეიძლება იმის უარყოფა, რომ იურიდიული პირის ბუნება მთლიანად სამართლის შინაარსით და მნიშვნელობით უნდა ამოიწეროს. სამართლის სუბიექტის იდეა ავტორმა გაანთავისუფლა ყოველივე იმისგან, რაც სამართალს არ წარმოადგენს.

სარეცენზიო ნაშრომი-კი ამბობს:

ზევით მითითებული იყო, რომ უფლება-უნარიანობის ცნება წარმოადგენს გარკვეული ფაქტიური მოვლენების (tatsächlichen Gegebenheiten) იურიდიულ რელევანტობას, რომელიც სამართლისგან არის დაწესებული... ამ თვალსაზრისით სამართლის სუბიექტი, რომლის იურიდიული არსება (wesen) უფლება-უნარიანობის ცნებაში მკლავდებდა, არის იმ ფაქტიურ მოცემულობათა აღნიშვნა, რომელნიც ობიექტური სამართლით ძირითადი იურიდიული რელევანტობით არიან აღჭურვილი". (გვ. 149-150).

ასეთია ის პირველი თავისებურება, რომელიც რეცენზიას ახასიათებს. ჩვენ საჭიროდ მივიჩნით ამ გარემოებისთვის ამთავითვე მიგვექცია ყურადღება, ვინაიდან მთავარი დასკვნები, რომლებსაც რეცენზენტი აკეთებს, სარეცენზიო ნაშრომის ზევით მოყვანილი აზრების დამახინჯებით გადმოცემას ემყარება. ეს გარემოება საესებით თვალსაჩინო გახდება შემდგომიდან.

მეორე თავისებურება, რომელიც რეცენზიას ახასიათებს, იმაში მდგომარეობს, რომ რეცენზიის ავტორს შესაძლებლად მიაჩნია მსჯელობის მიმდევრობაში ერთი ცნება მეორეთი შესცვალოს და ტერმინოლოგიური მსგავსებით ცნებათა შინაარსობრივი სხვადასხვაობა მიაფუჩქროს. რეცენზიის ავტორისათვის წერის ასეთი მანერა საჭიროა, ვინაიდან მხოლოდ აღნიშნული განსხვავების გვერდის ახვევით მას შეუძლია თავის ძირითად კრიტიკულ შენიშვნებს გარეგნულად მაინც მსჯელობის ხასიათი მისცეს.

აღნიშნულის ილუსტრაციისთვის მაგალითები ბლომად არის გაბნეული რეცენზიაში, მაგრამ ჩვენ მხოლოდ ისეთებზე შევჩერდებით, რომლების განხილვასაც მნიშვნელობა ექნება რეცენზიის ავტორის დასკვნების შეფასებისთვის.

რეცენზიის თითქმის დასაწყისშივე (208 გვ.) ჩვენ შემდეგ დებულებებს ვხვდებით:

"იურისტს არ შეუძლია მოსწყდეს თავის ინტენციონალურ საგანს... იურისტმა თავისი მსჯელობიდან უნდა განდევნოს ყოველივე ის, რაც სამართალს არ წარმოადგენს. სწორედ ამ შემთხვევაშია შესაძლებელი"- "Einstellung"-ი, რომელიც, ჰუსერლის აზრით, არის მეთოდოლოგიური ხერხი, რის საშუალებითაც სწარმოებს საგანზე მთელი შემეცნებითი გულისყურის მიპყრობა". "სოციალური რამ არ შეიძლება განხილულ იქნეს სამართლის თვალსაზრისით... არც სამართალი შეიძლება შესწავლილი იქნეს იმ მეცნიერების საშუალებით, რომლის საგნობრივ შინაარსს სოციალურ ურთიერთობათა სამყარო... წარმოადგენს".

ამ გამოთქმების აზრი საესებით გარკვეულია: აშკარაა, რომ აქ ლაპარაკია "მეთოდოლოგიურ მომენტებზე", ლაპარაკია იმ მეთოდზე, რომლითაც იურიდიული აზროვნება უნდა

ხელმძღვანელობდეს კვლევა-ძიების დროს.

უშუალოდ ამის შემდეგ რეცენზენტი ასეთ დასკვნებს აკეთებს:

“ამიტომ ის, ვინც სახელმწიფოს სამართლოვან მხარეს იყვლება... უნდა მოშორდეს იმ აზრს, რომ არასამართლოვანში სამართლის გაგრძელება ებიოს, რადგანაც წარმოუდგენელია სამართალი შეესებულ იქნეს იმით, რაც სამართალი არ არის. “ავტორის მეთოდის თანახმად შეუძლებელია ნორმათა სისტემა, ე.ი. სამართლის მეცნიერების საგნობრივი შინაარსი წარმოვიდგინოთ იმ ერთი მთლიანობის ცალკე მხარედ, რომლის აზრაც სამართლის შინაარსით სავსებით ვერ ამოიწურება”.

ამ უკანასკნელ დასკვნას რეცენზენტი აღნიშნავს, როგორც “ავტორის მეთოდიდან” გამომდინარეს; მით უფრო გასაკვირველია, როდესაც იგი რამდენიმე სტრიქონით ქვევით ამავე აზრებს უკვე თავის სახელით აცხადებს, ე.ი. სცილდება იმანენტური კრიტიკის საფუძველს:

“მე დასაშვებად მიმაჩნია, – ამბობს იგი, – რომ ხელმწიფო სამართლის მეცნიერების საგნობრივი შინაარსი სამართლის კონკრეტული სისტემიდან შეიძლება იქცეს უნივერსალური სამართლის სისტემად... მაგრამ არც ერთი ნაწილი სამართლის ამ სისტემისა არ შეიძლება დაკავშირებული იყოს (მეთოდოლოგიურად) იმასთან, რაც სამართალს არ წარმოადგენს; ამიტომ... სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების საგნობრივი შინაარსს არ შეგვიძლია შევხედოთ, როგორც მთლიანობის ისეთ მხარეს, რომლის შინაარსი სავსებით არ ამოიწურება სამართლებრივი აზრით”³.

“ამიტომ იურისტს რამდენადც იგი თავისი საგნის, ე. ი. სამართლის, ფარგლებს არ უნდა სცილდებოდეს, არ შეიძლება სამართლოვანი ეჩვენოს არა სამართლოვანის ერთ მხარედ... მაგრამ რა-კი შეუძლებელია (მეთოდოლოგიურად), რომ იურისპრუდენციის,

³ ამ დებულების რაიმე დასაბუთების ნაცვლად რეცენზენტს ასეთი არასერიოზული და უშინაარსო არგუმენტი მოჰყავს: “შას, ვინც მტკიცედ შეითვისა სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების... ამოყანა და მის გამოსავალ წერტილად სთვლის სამართალს, რომელზედაც დაფუძნებულია ამ თეორიული მეცნიერების მნიშვნელობა (Geltung), არ შეუძლია სხვანაირად იმსჯელოს” (ე.ე. 209). არასერიოზულია ეს არგუმენტაცია იმიტომ, რომ ასეთი არგუმენტით ყოველგვარი უაზრობის მტკიცება და გამართლება არის შესაძლებელი; რომ, სახელდობრ, არ არის საქმარისი თქმა – “არ შეუძლია სხვანაირად იმსჯელოს”, არამედ საჭიროა სწორედ იმის დამტკიცება, თუ რატომ არ შეუძლია სხვანაირად იმსჯელოს. მაგრამ ამისა, რეცენზენტის ამ მსჯელობაში არ შეიძლება უკრძალუბა არ მიეცეს შემდეგ გამოთქმას: “... სამართალს, რომელზედაც დაფუძნებულია ამ თეორიული მეცნიერების მნიშვნელობა (Geltung). რას ვლინსმობს რეცენზენტი ამ გამოთქმაში. სიტყვა Geltung შეიძლება იხმარებოდეს ან იმ საეციფოური მნიშვნელობით, რომელიც მას სამართლის მეცნიერებაში ეძლევა და რომლითაც აღინიშნება სამართლის ნორმის მოქმედობის ერთ-ერთი სახე; ცხადია, რომ რეცენზენტი ამ ტერმინს აქ ვერ იხმარდა ასეთი მნიშვნელობით, ვინაიდან Geltung აქ ნაჩვენებია გავებით ახასიათებს არა სამართლის მეცნიერებას, არამედ საპატირის ნორმებს. ეს მითითება იმდენად ელემენტარულია, რომ ზედმეტად მიგვაჩინა აქ კიდევ რაიმე დამატებითი მოსაზრების მოყვანა. ან კიდევ სიტყვა Geltung შეიძლება იხმარებოდეს, როგორც კუმპარატების პრელუატის აღმნიშვნელი ცნება. მაგრამ ამ მნიშვნელობითაც ეს ტერმინი უაღილოა რეცენზენტში, ვინაიდან, რეცენზენტის საეუთარი გამოთქმის თანახმად, სამართლის მეცნიერების Geltung დაფუძნებულია სამართალზე, ე. ი. ამ მეცნიერების საგანზე: Geltung-კი, გავებული, როგორც კუმპარატ დებულებათა პრელუატია, არ შეიძლება წარმოადგენილი იქნეს, როგორც დაფუძნებული საგანზე, რომელსაც კუმპარატი დებულება ეხება; ამიტომ რეცენზენტის მხეით მოყვანილ არგუმენტაციაში და, სახელდობრ, იმ კონსტექსტში, რომელშიც ეს ცნება არის ნახმარი, იგი მოკლებულია ყოველგვარ აზრს.

საერთოდ, და, კერძოდ, სახელმწიფო სამართლის საგნობრივი შინაარსი მივიღოთ, როგორც ნაწილი ან ცალკე მხარე იმისა, რომლის სხვა ნაწილებიც სამართალს ან სამართლის განხორციელებას არ წარმოადგენენ და სახელმწიფო-ი, ჩვენი ავტორის თეორიის თანახმად, არ არის თანაბარი სამართლისა... ცხადია, რომ სახელმწიფოც, როგორც ასეთი... არ შეიძლება სახელმწიფოს სამართლის მეცნიერების საგანს წარმოადგენდეს”.

ჩვენ განზრახ ასე დეტალურად მოვიყვანეთ რეცენზენტის შეხედულებანი, ვინაიდან სწორედ ის, რაც აქ არის აღნიშნული, მთელი რეცენზიის კინტესენციას ქმნის; რეცენზიის დანარჩენი ნაწილი ზევით მოყვანილი დებულებების ახალი ვარიაციებით განმეორებას წარმოადგენს და არსებითად არაფერს იძლევა ახალს, არც შინაარსობრივ და არც დასაბუთების მხრით. გასაგებია აქედან, რომ აღნიშნული დებულებების კრიტიკულ განხილვაზე ჩვენ შედარებით დეტალურად შეეჩერდებით.

1. პირველი, რაც აქ უნდა იქნეს აღნიშნული, იმაში მდგომარეობს, რომ ზევით მოყვანილი დებულებანი ორ განსხვავებულ ჯგუფად იყოფიან, რომელთა შორის (წინააღმდეგ რეცენზენტის ინტენციისა, რომლის თანახმად ეს დებულებანი ერთიმეორის დასყენას უნდა წარმოადგენდენ) რაიმე ლოგიკური კავშირის აღმოჩენა შეუძლებელია და ეს სწორედ იმიტომ, რომ ისინი სრულებით სხვადასხვა საგანს შეეხებიან. ჩვენ უკვე მიუთითეთ ზევით, რომ პირველი ჯგუფი დებულებათა, რომელსაც ჩვენ აქ ვხვდებით, მეთოდოლოგიური ხასიათის მომენტებს ეხება. მიუხედავად ამისა, უშუალოდ ამ მეთოდოლოგიური მოსაზრებებიდან გამოყვანილ დასკვნებში რეცენზენტი ლაპარაკობს უკვე არა იმ Einstellung-ზე, რომელიც, მისივე გამოთქმის თანახმად, იურიდიულ ჯაროვნებას უნდა ახასიათებდეს მისი საგნისადმი “სრული შემეცნებითი გულისყურის მიპყრობის” უზრუნველსაყოფად, არამედ იმაზე, რომ სახელმწიფო სამართლის საგნობრივი შინაარსი შეუძლებელია მივიღოთ, როგორც ნაწილი ან მხარე იმისა, რომლის სხვა ნაწილებიც სამართალს არ წარმოადგენს; მასმასაღამე, ლაპარაკობს უკვე არა “მეთოდოლოგიაზე”, არამედ იურისპრუდენციის საგნის დამოკიდებულებაზე სხვა სახის საგნებთან, ე.ი. აქ მხედველობაში მიღებულია *ordo et connexio rerum*.

რომ ამ ორი სახის დებულებათა შორის ლოგიკური გადასვლა შეუძლებელია და რომ ამიტომ დასკვნები, რომლებსაც რეცენზენტი აქ აკეთებს, სერიოზულ სახეს არ ატარებენ, ამაზე ჩვენ ქვევით შეეჩერდებით, ეხლა-კი საჭიროა გაკერით მაინც აღვნიშნოთ ერთი გარემოება, რომელსაც შეუძლია გაუგებრობა გამოიწვიოს. რეცენზენტი ზევით მოყვანილ დასკვნებს ასაღებს, როგორც სარეცენზიო ნაშრომის მეთოდოლოგიიდან გამომდინარე. ეს არ არის სწორი სხვადასხვა მხრით.

ჯერ ერთი, არ არის სწორი, თითქოს სარეცენზიო ნაშრომი მეთოდოლოგიური საკითხების გადაჭრას სამართლის მეცნიერების საგნობრივი შინაარსის გამორკვევისთვის და იურისპრუდენციის საგნის სხვა სახის საგნებთან დამოკიდებულების შესახებ რაიმე დასკვნების გაკეთებისთვის წინასწარ პირობად სთვლიდეს. პირიქით, სარეცენზიო ნაშრომის შესაავალნივე გარკვევით არის აღნიშნული, რომ “მეთოდოლოგიური საკითხების გაშუქებას, რომელნიც, საერთოდ, იურიდიულ მეცნიერებათა და, კერძოდ-კი, სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების კვლევა-ძიებასთან არანა დაკავშირებული, არ შეიძლება რაიმე დადებითი შედეგი მოჰყვეს, თუ წინასწარ გადაჭრილი არ იქნა ძირითადი საკითხი იმ მოუღენათა

თავისებურების შესახებ, რომლებსაც იურისპრუდენცია სწავლობს”, რომ “ყოველ მეცნიერებაში მეთოდოლოგიურ პრინციპებს არ აქვთ თავისთავადი (selbständige) მნიშვნელობა და ამ მეცნიერების საგნობრივი შინაარსით განისაზღვრებიან” (იხ. გვ. 13, 14, 38, 43).

ამ დებულებით აღნიშნულია არა მარტო სარეცენზიო ნაშრომის ავტორის შეხედულება მეცნიერების მეთოდოლოგიისა და საგნობრივი შინაარსის ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ, არამედ ის გზაც, რომელსაც საესეებში გარკვევით მისდევს სარეცენზიო ნაშრომი. ამიტომ რეცენზენტის მტკიცება, თითქოს რეცენზიაში მოყვანილი (გვ. 208-209) დასკვნები სარეცენზიო ნაშრომის თავისებური მეთოდიდან გამომდინარეობდნენ, უსაფუძვლოა იმ უბრალო მოსაზრებით, რომ აღნიშნულ ნაშრომში ზოგად მომენტებშიც კი არ არის მოცემული იურიდიული მეთოდოლოგიის გამოშუქებების ცდა და ეს სწორედ იმიტომ, რომ ნაშრომის ავტორის აზრით, მეცნიერული მეთოდოლოგია, საერთოდ, და, კერძოდ კი, იურისპრუდენციაში უნდა წარმოადგენდეს არა წინასწარ საფეხურს, არამედ მას, პირიქით, წინ უნდა უსწრებდეს მეცნიერების საგნობრივი შინაარსის თავისებურების გაშუქებას. ამიტომ გაუგებარია, თუ რა აქვს მხედველობაში რეცენზენტს, როდესაც იგი სარეცენზიო ნაშრომის მეთოდოლოგიაზე ლაპარაკობს. მართალია, რეცენზიაში სიტყვა “მეთოდოლოგია” და “მეთოდი” ასეთ კონტექსტში არის ნახმარი: “ავტორის მეთოდის თანახმად იურისპრუდენციის საგანს მხოლოდ სამართალი წარმოადგენს” (გვ. 208); მაგრამ აშკარაა, რომ აქ ეს ცნება სრულებით უადგილოა და რაიმე გასაკებ აზრს მოკლებულია, ვინაიდან უდაოა, რომ ამა თუ იმ მეცნიერების საგნის აღნიშვნა შორეულადაც კი არ წარმოადგენს მეთოდოლოგიური წყების მსჯელობას; ასეთი დებულებიდან, ე.ი. გარკვეული მეცნიერების საგნობრივი შინაარსის გათვალისწინებიდან, შესაძლებელია გარკვეული დასკვნების გაკეთება ამ მეცნიერების მეთოდის შესახებ, მაგრამ თავისთავად მეცნიერების საგნის აღნიშნული მსჯელობა ვერაერთარი გზით ვერ მიეკუთვნება მეთოდოლოგიურ მსჯელობათა რიცხვს.

ამიტომ, ვინაიდან მოყვანილ კონტექსტში სიტყვა “მეთოდი” უადგილოდ და უშინაარსოდ არის ნახმარი, ჩვენ საფუძველი გვაქვს დასკვნისთვის, რომ ყველა ის ადგილი, სადაც რეცენზენტი გარკვეულ დასკვნებს ასაღებს, როგორც სარეცენზიო ნაშრომის მეთოდოლოგიიდან გამომდინარე, რაიმე აზრსა და ლოგიკურ დასაბუთებას მოკლებულია.

2. მაგრამ დავანებოთ ამას თავი და გადავიდეთ რეცენზენტის მსჯელობის არსებით განხილვაზე, ე.ი. გავაშუქოთ, თუ რამდენად სისწორით გამოკაყვანს მას თავისი დასკვნები იმ დებულებებიდან, რომლებსაც იგი სარეცენზიო ნაშრომის მეთოდოლოგიის სახით ასაღებს. ზევით უკვე იყო აღნიშნული, რომ ჩვენ აქ ორი სახის დებულებებს ვხვდებით, რომელთა შორისაც ლოგიკური კავშირი არ არსებობს. ეს არა მარტო იმ ზოგადი მოსაზრებით, რომ, საერთოდ, მეთოდოლოგიური Einstellung არ წარმოადგენს საშუალებას სხვადასხვა სახის საგნებს შორის არსებულ დამოკიდებულებათა შესახებ რაიმე დასკვნების გაკეთებისთვის, არამედ რეცენზენტის მიერ წამოყენებული დებულებების განხილვაც ამავე შედეგს იძლევა. მართლაც, დიდი გონებამახვილობა არ არის საჭირო იმის გასაკებად, რომ დებულებიდან: “იურისტს არ შეუძლია მოსწყდეს თავის ინტენციონალურ საგანს, ე.ი. სამართალს”, “იურისტმა თავისი მსჯელობიდან უნდა განდევნოს ის, რაც

სამართალს არ წარმოადგენს," არავითარი გზით არ გამოდინარეობს რაიმე დასკვნა იმის შესახებ, თუ რა სახის დამოკიდებულება არსებობს სამართლისა (როგორც იურისპრუდენციის კლევეა-ძიების საგნის) და სხვა სახის საგნებს შორის; სხვანაირად აღნიშნული დებულებიდან ლოგიკურად შეუძლებელია იმ დასკვნის გაკეთება (რომელსაც რეცენზენტი აკეთებს), თითქოს შეუძლებელი იყოს "ნორმათა სისტემა, ე.ი. სამართლის მეცნიერების საგნობრივი შინაარსი, წარმოადგინოთ იმ ერთი მთლიანობის ცალკე მხარედ", - რაც სამართალს არ წარმოადგენს; ასეთი დასკვნა აშკარად ყალბია, ვინაიდან მსჯელობა იმის შესახებ, თუ რა მოვლენების წრე ქმნის ამა თუ იმ მეცნიერების საგნობრივი შინაარსს შორეულადაც კი არ იძლევა რაიმე დასკვნებს იმ დამოკიდებულების შესახებ, რომელიც აღნიშნული მეცნიერების საგანსა და სხვა საგნებს შორის უნდა არსებობდეს. უკანასკნელი საკითხი სრულებით დამოუკიდებელი ხასიათისაა და წყდება არა მეცნიერების საგნობრივი შინაარსის წინასწარი შემოფარგვლით, არამედ თვით იმ მოვლენების შესწავლის შედეგში, რომლებსაც ესა თუ ის მეცნიერება იკვლევს. უდაოა, რომ აქ ორ განსხვავებულ საკითხთან გვაქვს საქმე: 1. საკითხი, თუ რა ქმნის ამა თუ იმ მეცნიერების საგანს და 2. აღნიშნულ საგანსა და სხვა საგნებს შორის რა სახის დამოკიდებულება არსებობს. ამ ორ საკითხს შორის განსხვავება იმდენად ღიძია, რომ ესა თუ ის პასუხი პირველზე არავითარ დასკვნებს არ იძლევა მეორის გადასატრეულად.

კერძოდ, სახელმწიფო სამართლის შესახებ მსჯელობა, რომელიც აღნიშნავს, რომ სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების საგანს ნორმათა სისტემა, სამართალი წარმოადგენს, არავითარ დასკვნებს არ იძლევა იმ დამოკიდებულების შესახებ, რომელიც სამართალსა და სხვა მოვლენებს შორის უნდა არსებობდეს ან უფრო ზოგადად იმ საკითხზე, არსებობს თუ არა საერთოდ, ასეთი დამოკიდებულება.

3. ყოველივე ეს იმდენად ელემენტარული და ადვილი შესათვისებელია, რომ რეცენზიის საწინააღმდეგო მტკიცებებს შეუძლია მხოლოდ გაკვირება გამოიწვიოს. ალბათ, ჩვენი კრიტიკოსიც გრძნობდა ამ ლოგიკურ შეუსაბამობას და შესაძლებელია ამით იყო გამოწვეული, რომ იგი ხშირად თითქოს შეუსაბამობის მისაჩქმალადად, საკვირველ გამოთქმებს მიმართავს. ასე, მაგ., 209-ე გვერდზე იგი ამბობს: "არც ერთი ნაწილი სამართლის... სისტემისა არ შეიძლება დაკავშირებული იყოს (მეთოდოლოგიურად) იმასთან, რაც სამართალს არ წარმოადგენს". ან კიდევ 210-ე გვერდზე: "მაგრამ რაყი შეუძლებელია (მეთოდოლოგიურად), რომ იურისპრუდენციის საგნობრივი შინაარსი მივიღოთ, როგორც ნაწილი... იმისა, რომლის სხვა ნაწილებიც სამართალს... არ წარმოადგენენ"... და სხვ. ორივე აქ მოყვანილს გამოთქმაში ყურადღებას იპყრობს სიტყვა მეთოდოლოგიურად", რომელიც თუმც მორცხვად ფრჩხილებშია მოყვანილი, მაგრამ რომელსაც, ალბათ, მიუთვინილი აქვს ზევით აღნიშნული ლოგიკურ შეუსაბამობის მიმჭქმალველი ტერმინის როლი. ამ, თითქოს სასხვათაშორისოდ ნახმარმა ტერმინებმა, ალბათ, უნდა შექმნან შთაბეჭდილება, რომ როგორც ძირითადი დებულებანი, რომელნიც რეცენზენტს მოჰყავს 208-ე გვერდზე, ისე დასკვნები, რომელსაც იგი აკეთებს ამ დებულებებიდან, მეთოდოლოგიურ მსჯელობათა წყებას ეკუთვნიან და რომ ამიტომ აქ თითქოს არ არსებობს ის შეუსაბამობა, რაზედაც ზევით იყო მითითებული.

მაგრამ ეს ცდა ამაოა და ზევით აღნიშნულ ლოგიკურ შეუსაბამობის ამ გზით გაფანტვა შეუძლებელია, ვინაიდან ადვილი შესაძინეია, რომ სიტყვა "მეთოდოლოგიურად" აქ

სრულებით უადგილოდა ნახმარი. გამოთქმა “დაკავშირებული იყო”, რომელსაც უშუალოდ თან მოსდევს სიტყვა “მეთოდოლოგიურად”, შეიძლება გაგებულ იქნეს ან თვით მოვლენებს შორის (ამ შემთხვევაში სამართალსა და არასამართლებრივ მოვლენებს შორის) არსებული დამოკიდებულების გამომხატველი მსჯელობის მნიშვნელობით და ასეთ შემთხვევაში აშკარაა, რომ აქ ტერმინი “მეთოდოლოგიურად” უადგილო და უაზროა, ვინაიდან თვით მოვლენებს შორის შეიძლება არსებობდეს მრავალი სხვადასხვა სახის დამოკიდებულება, მაგრამ არასოდეს არ შეიძლება, რომ მათ შორის არსებული დამოკიდებულება დახასიათებული იქნეს, როგორც მეთოდოლოგიური და ეს იმ უბრალო მოსაზრებით, რომ მეთოდოლოგიური დაკავშირება შესაძლებელია თვით მსჯელობებს შორის და არა იმ მოვლენებს შორის, რომლებსაც ესა თუ იმ მსჯელობა ჰგულისხმობს.

ან კიდევ ზევით მოყვანილი გამოთქმა შეიძლება გაგებულ იქნეს, როგორც დაკავშირება სხვადასხვა სახის მსჯელობებს შორის; ამ გაგებით ტერმინი “მეთოდოლოგიურად” თუმცა უაზრო აღარ არის, მაგრამ, სამაგიეროდ, იგი იმ ლოგიკურ შეუსაბამობის გასაბათილებლად, რომელზედაც ზევით იყო მითითებული, გამოუსადეგარია, ვინაიდან აშკარაა, რომ, თუკი სამართალსა და არასამართლებრივ მოვლენებს შორის სინამდვილეში არსებობს კავშირი, ვერავითარი მეთოდოლოგია წინ ვერ აეღობება ასეთი კავშირის აღნიშვნას და სათანადო მსჯელობებში გამოხატვას და ასეთი კავშირის აღნიშვნის მეთოდოლოგიურ შეუძლებლობაზე ლაპარაკი კურიოზული იქნებოდა.

ამგვარად, ორივე შესაძლებელი მნიშვნელობით ტერმინი “მეთოდოლოგიურად” ან უაზროა, ან კიდევ სრულებით უადგილოდ არის ნახმარი.

4. მაგრამ საქმე მართლაც ზოგიერთ ტერმინებთან უადგილო ან უმინაარსოდ ხმარებაში როდია. რომ მართლაც ეს ნაკლი ახასიათებდეს რეცენზიის ამ ადგილს, სადაც გამოთქმულია ჩვენი კრიტიკოსის ძირითადი დებულებები, ამას კაცი ადვილად შეურიგდებოდა. სამწუხაროდ, დეფექტები, რომლებსაც ჩვენ აქ ვხვდებით, გაცილებით უფრო ძირითადი ხასიათისაა, და ამიტომ ისინი რეცენზიის ამ მთავარ დებულებებს ყოველგვარ მნიშვნელობას უკარგავენ.

სარეცენზიო ნაშრომის იმ დებულებიდან, რომლის თანახმად სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების საგნად ნორმათა სისტემა უნდა იქნეს ცნობილი, რეცენზენტი ორ დასკვნას აყვებდა: ა) “იურისტს არ შეუძლია მოსწყდეს თავის ინტენციონალურ⁴ საგანს, ე.ი.

⁴ არ შეგვიძლია არ აღვნიშნოთ, რომ აქ ტერმინი “ინტენციონალური” სრულებით უადგილოდაა ნახმარი, თუკი ინტენციონალური საგანი არის “კორელატი” sinngebender Akte, თუკი “jedes intentionale Erleben hat sein intentionales Objekt” (Husserl, Ideen, s. 185); თუკი მეორეს მხრივ, ინტენციონალური ობიექტი იგივეა, რაც gegenständlicher Sinn (იხ. Husserl, ib.), აშკარაა, რომ ამა თუ იმ მეცნიერების საგნის და ინტენციონალური საგნის გაიგივება შეუძლებელია. ასეთ გაიგივებას სხვათა შორის წინ ეღობება 1. ის მოსაზრება, რომ ინტენციონალური საგანი თვითიყოფილი შემეცნებითი აქტისთვის არის მოქმედი როგორც მისი კორელატი და რადგანაც მეცნიერება (რამდენადაც იგი პრიმიტიულად წარმოადგენილია, როგორც ანტროპოლოგიური, როგორც შემეცნებითი აქტების მთლიანობა) ერთ შემეცნებით აქტში არ შეიძლება მოქმედი იქნეს, შეუძლებელია, რომ მას ერთი ინტენციონალური საგანი ჰქონდეს. 2. მეცნიერების ობიექტური მთლიანობა შესაძლებელია გაგებულ იქნეს არა როგორც შემეცნებითი აქტების მთლიანობა (თუ გვითვლით აღნიშნულ პრიმატიულ შეხედულებაზე არ დაერქვით), არამედ, როგორც მთლიანობა, რომელიც ჰუმანიტეტბათა შეკავშირებას ემყარება

(სქოლიოს გაგრძელება იხ. შემდეგ გვერდზე)

სამართალს" და ბ) რომ "იურისტმა თავისი მსჯელობიდან უნდა განდევნოს ყოველივე ის, რაც სამართალს არ წარმოადგენს".

შენიშვნაში მოყვანილი მოსაზრებებიდან აშკარაა, რომ ტერმინი "ინტენციონალური" რეცენზენტის მიერ ნახმარ კონტექსტში მოყვებულია რაიმე აზრს და ამიტომ, რეცენზენტის მსჯელობის შეფასებისთვის ყველაზე უფრო უკეთესი პირობების შესაქმნელად ვიგულისხმობთ, რომ აღნიშნული ტერმინი აქ შემთხვევით არის ნახმარი და ნამდვილად-კი რეცენზენტს მხედველობაში ჰქონდა არა ინტენციონალური, არამედ მეცნიერების საგანი. ასეთი გაგებით თუ მიუვლდებათ ეჭლა რეცენზენტის მსჯელობას იმის გასაშუქებლად,

(Zusammenhang der Wahrheiten, Husserl, *hog. Unt. I*, 228). ასეთ გაგებაში კი მეცნიერების დახასიათების დროს უარყოფილია ორიენტაცია შემეცნებით აქტზე და, მაშასადამე, მის კორრელატზედაც, ე. ი. ინტენციონალურ საგანზე. 3. მაგრამ შთავარი, რაც აქ უნდა აღნიშნულ იქნეს, შემდგომში მდგომარეობს: რეცენზიის იმ ნაწილის განხილვა, სადაც რეცენზენტი ინტენციონალურ საგანს ესება, უდაოდ ადასტურებს, რომ რეცენზენტი არ ანსხვავებს ერთიმეორისაგან საგანსა და ინტენციონალურ საგანს. ასეთი არე-დარევა კი დაუმეებელია რეცენზიისათვის, რომელიც მეცნიერულობის პრეტენზიებს აცხადებს. ჯერ თვით პუსსერლის შეხუდულებებში (რომლებსაც, ალბათ, რეცენზენტი ემაჩრება ადვილად შესაძრწევია განსხვავება საგნის ამ ორ ცნებას შორის და ამიტომ საესებთი საფუძვლიანად იყოს აღნიშნული ერთ-ერთი მყლეუარისგან, რომ "die Unterscheidung von Gegenstand als, Leitfaden" und Gegenstand als korrelat" sinngebender Akte... ist fur des Verstandnis der Anschauungen Husserls sehr wesentlich (იბ. A. Metzger, *Der Gegenstand der Erkenntnis*, *Iahrb. f. Phil. u. phan. Forsch.* 1925 B. VII, s. 627. ასეთი განსხვავება, შემდეგ, გატარებულია მთელ რიგ ნაშრომებში, რომელნიც პუსსერლის იდეების მტავალენის ქვეშ იმყოფებიან (იბ. მაგ. Pfander, *Logik*, s. 273, R. Ingarden, *Essetiale Fragen*, *Iahrb. f. Phil. u. phan. Forsch.* B. VII, s. 127 ff.). მაგრამ ამ განსხვავების ყველაზე უფრო მყაფო და დეტალური ანალიზი მოყმული აქეს N. Hartmann-ის ჩვენთვის აქ მედმეტი იქნებოდა იმ ოთხი სხვადასხვა შინაარსის აღნიშვნაზე შექრება, რომლებსაც ეს აეტორი გულისხმობს საგნის ცნებაში: ჩვენთვის საყმარისაა მიუთითოთ იმ მყაფო განსხვავებაზე, რომელიც ამ აეტორს გაყკეს ინტენციონალურ საგანსა და, საერთოდ, საგნის ცნებებს შორის. ეს განსხვავება, პარტმანის აშრით, იმდენად დიდი და პრინციულია, რომ ინტენციონალური საგანი არც კი შეიძლება ვიყნოთ საგნად ამ სიტყვის ნამდვილი შინაშეულობით. იგი, პირიქით, წარმოადგენს საგნის სახეს შეგნებაში (Bewusstsein) და თავისთავად არსებული საგნისგან არსებითად განსხვავებულია. (Hartmann *Grundzuge einer Metaphisik d. Erkenntnis*, 1925, s. 104 ff.). ამიტომ შემეცნების ფუნდამენტის დამახასიათებელია არა შემეცნებითი აქტის შინაართვა ინტენციონალური საგნისადმი, არამედ შინაართვა თავისდათავად არსებულ საგნისადმი და შემეცნებასაც მხოლოდ იმდენად აქეს ადვილი, რამდენად იგი ამ თავისდათავად არსებულ საგანს სწენება (იბ. s. 106). გეითი დასახელებული აეტორების შეხუდულებებს შორის სხვადასხვაობა არსებობს, მაგრამ ერთი რამ საერთოდ მიიწე არის აქ მოყმული. სახელდობრ, განსხვავება ინტენციონალურ საგანსა და საგანს შორის. საერთოდ ამ აეტორებისთვის აგრეთვე ის აშრიც, რომ შემეცნებისთვის და, მაშასადამე, თვით მეცნიერებისთვისაც დამახასიათებელია არა ინტენციონალური, არამედ თავისდათავად არსებულ საგანთან, ან როგორც სხვა აეტორები აღნიშნავენ, *objectum materiale*-სთან დამოილებულება. ეს აშრი დამახასიათებელია არა მარტო პარტმანისთვის, არამედ იმავე აშრს გამოსიტყმას, მაგ. Pfander, როდესაც აღნიშნავს, რომ თითოეული მსჯელობა აუცილებლად შინაართულია *objectum materiale*-სადმი და სწორედ ამამი მდგომარეობის მსჯელობის ის ძირითადი კონსტრუქციური მომენტია, რომელსაც იგი აღნიშნავს, როგორც *Anspruch auf Wahrheit*. შემდეგ, იმავე აშრს გამოიყენას M. Scheler, როდესაც აღნიშნავს, რომ თითოეული მსჯელობა აუცილებლად ახასიათებს ეს *Anspruch auf Wahrheit*-ს და იმისათვის, რომ იგი ჯემმარტი იქნეს, მან "mit irgendwelchen Tatsachen Ubereinsimmung zeigen muss", რომ, აშეკარად, ამა თუ იმ შემეცნებითი აქტის ჯემმარტება, ამ აეტორის აშრით, მოყმულია "wenn ein satzartig formierter Bedeutungsgehalt eines urteils, mit dem Bestand eines Sachverhaltes ubereinstimmt" (Scheler, *der Formalismus*, II, s. 48-49).

თუ რამდენად აქ მოყვანილი დასკვნები გამომდინარეობენ სარეცენზიო ნაშრომში მოყვანილი დებულებიდან, დაეინახათ, რომ აქ საჭირო ლოგიკური კავშირი მოცემული არ არის. სახელდობრ გაუგებარია, თუ რატომ არ შეუძლია იურისტს, რომელიც სამართალს სწავლობს, სამართლის გარდა სხვა სახის ობიექტებსაც მიააჟრას თავისი შემეცნებითი აქტები, ან რატომ უნდა განდევნოს იურისტიმა თავისი მსჯელობიდან ყოველივე ის, რაც სამართალს არ წარმოადგენს. სამართლის ასეთი აბსოლუტური იზოლაცია არამც თუ უდაო არ არის, როგორც ამას რეცენზენტი ფიქრობს, არამედ სამართლის მეცნიერების დეტალური დამუშავების ინტერესები სრულებით საწინააღმდეგოს გულისხმობენ. თუ ამა თუ იმ საგნის შესწავლა აუცილებლად გულისხმობს არა მხოლოდ იმ მომენტების აღნიშვნას, რომლებიც საგანში შესაძენვეი არიან მისი სრულებით განცალკევებით წარმოდგენის დროს, არამედ იმ თვისებების აღნიშვნასაც, რომლებიც საგანს ახასიათებენ მის დამოიდებულებებში სხვა სახის საგნებთან და თვით ამ დამოიდებულებების, როგორც ფორმის მხრით, ისე შინაარსობრივად გაშუქებას – ეს დებულება კი უდაო ხასიათს ატარებს, – აჟარაა, რომ, რამდენადაც დამოიდებულების ცნება აუცილებლად გულისხმობს minimum ორ წევრს დამოიდებულებისას, ამა თუ იმ მეცნიერების საგნის გაშუქების დროს შემეცნების რეალში ნაწილობრივ მანაც აუცილებლად ჩათრეული იქნება სხვა სახის მოვლენები, რომლებთანაც მეცნიერების საგანი დამოიდებულებაში იმყოფება. ასეთ მდგომარეობას ჩვენ თითქმის ყველა მეცნიერებაში ვხვდებით, მაგრამ განსაკუთრებით ასეთი მდგომარეობა დამახასიათებელია სამართლის მეცნიერებისთვის⁵. და ეს იმიტომ, რომ აქ არა მარტო სხვა მეცნიერებათა Forshungsgebiet წარმოდგენს იმ “სხვა მოვლენებს” – რომლებთან სამართლის დამოიდებულება სამართლის ცნების სრული გაშუქების მიზნით უნდა გამოირევეულ იქნეს, არამედ იმიტომაც, რომ თითქმის

⁵ თუ მხედველობაში მივიღებთ, ერთი მხრით, ყოველივე ამას, მეორე მხრით, კი გვეით მოყვანილ დებულებას, რომ მეცნიერება შეიძლება გაეგებულ იქნეს, როგორც ჰემმარნიტ დებულებათა მთლიანობა, აუცილებელი გახდება დასკვნა, რომ მეცნიერების საგანი არ შეიძლება დახასიათებულ იქნეს, როგორც ინტენციონალური საგანი. ამ გარემოებაზე შეჩერება საჭირო იყო, ერთის მხრით, იმიტომ, რომ ზოგიერთნი იმ დასკვნებისგან, რომელსაც რეცენზენტი აუთიებს, ეჟარებთან მეცნიერების საგნის, როგორც ინტენციონალური საგნის გაგებას. მეორე მხრით, კი ამ გარემოებაზე საჭირო იყო მითითება იმ მოსაზრებითაც, რომ უაღვილოდ ამა თუ იმ ტერმინის ხმარება შემთხვევით მოვლენას კი არ წარმოადგენს, არამედ ჩვენი რეცენზენტისთვის სისტემალ არის ქვეული. ასე, მაგალითად, 210-ე გვ. რეცენზენტი, ეხება რა სახელმწიფოს, როგორც სახ. სამ. მეცნიერების საგანს, ამ აზრის გამოსახატავად ხმარობს გამოთქმას: “... მან უნდა სცნოს სახელმწიფო როგორც Noema der Noesis des Rechtsurteils. ტერმინი Noema პირველად ჰუსერლის მიერ ხმარებაში სრულებით გარეველის აზრით არის შეტანილი და იგი სრულებით არ არის საგანი და, მამასადამე, არც ამა თუ იმ მეცნიერების საგანი. ამის ნათელსაყოფად საქმარისია მოვიყვანოთ რამდენიმე ადგილი ჰუსერლის Ideen-იდან: “Alsoauch das Noema bezieht sich auf einen Gegenstand” (s. 269). ან “Ledes Noema hat einen, Inhalt, namlich seinen, Sinn” und bezieht sich durch ihn auf Gegenstand” მოყვანილი ადგილები არ სტოვებენ იმის ეჭვს, რომ Noema და საგანი არსებითად ერთი მეორისგან განსხვავებული არიან. ამიტომ რეცენზიაში ეს ტერმინი (Noema) უაღვილოდ და უაზროდ არის ნახმარი. რაიმე გარევეულ აზრს მოსულებულია აგრეთვე 210-ე გვერდზე ნახმარი გამოთქმა, სადაც სახელმწიფო აღნიშნულია, როგორც Symbol der Kechtsgegenstande, ე. ი. როგორც სიმბოლო სამართლის ობიექტებისა. ძნელია იმის წარმოდგენა, თუ რატომ უნდა იქნეს გაგებელი სახელმწიფო, ჯერ ერთი, როგორც სიმბოლო და შემდეგ როგორც სიმბოლო სწორად სამართლის ობიექტებისა. ასეთი გამოთქმებისგან არ შეიძლება კაცმა არ მიიღოს შთაბეჭდილება, რომ რეცენზენტი სერიოზულ მეცნიერულ მსჯელობის ნაცვლად უშინაარსო ფრაგმენტოლოგიას იძლევა.

სამართლის თითოეული კატეგორია შინაგან ორბუნებოვნობას გვიშლის, რომელშიც წმინდა სამართლოვანი მომენტების გვერდით მოცემულია არასამართლოვანი მატერია და ამ შინაგანი სტრუქტურის გაშუქება, ე.ი. აქ არსებულ დამოყიდებულებათა აღნიშვნა, სამართლის შესწავლის აუცილებელ პირობას წარმოადგენს. საწინააღმდეგოს მტკიცება მხოლოდ მას შეუძლია, ვინც ჩვენი რეცენზენტით ერთი-მეორეში აურევს მეცნიერების საგანსა და ინტენციონალურ საგანს; მხოლოდ მას შეუძლია ამტკიცოს, რომ იურისტი თითქოს მიჯაჭვული იყოს თავის საგანთან და ეს "მიჯაჭვა" იმ აზრით გაიგოს, რომ სამართლის მეცნიერების ფარგლებში შეუძლებლად ჩასთვალოს იმ დამოყიდებულებათა აღნიშვნა, რომელშიც სამართალი სხვა სახის მოვლენებთან იმყოფება და ამ დამოყიდებულებათა აღნიშვნის დროს ამ მოვლენებზე ნაწილობრივი შეჩერება. მაგრამ ზევით მოყვანილი მოსაზრებებიდან უდაოა, რომ ასეთი შეხედულება აშკარად ყალბია, ვინაიდან სწორედ სამართლის ცნების მთლიანი გაშუქება აბსოლუტურად შეუძლებელი ამოცანა გახდება იმისთვის, ვინც ჩვენი რეცენზენტის მეთოდოლოგიას გაკვეცება. უბრალო მაგალითს შეუძლია ამ დებულების ილუსტრაცია. მაგალითად, როდესაც ჩვენ ვლაპარაკობთ სამართალზე, როგორც "ზედნაშენზე" აშკარაა, ამით აღნიშნულია არა სამართლის ისეთი მომენტი, რომელიც მას ახასიათებს მისი (ე.ი. სამართლის) განცალკევებითი წარმოდგენის, ე. ი. სამართლის სრული შემეცნებითი იზოლიაციის დროს, სხვა სახის მოვლენებისგან, არამედ ამით სწორედ ის თვისებაა აღნიშნული, რომელიც სამართალს ახასიათებს მის დამოყიდებულებაში სხვა მოვლენებთან, - კერძოდ, ამ შემთხვევაში ეკონომიურ მოვლენებთან. აშკარაა, რომ სამართლის "ზედნაშენად" ცნობა შეუძლებელი იქნებოდა იმისთვის, ვინც რეცენზენტის მეთოდოლოგიას დაუჯერებს, ვინაიდან ამ მეთოდოლოგიის თანახმად იურისტს შეუძლია მხოლოდ სამართალი გახადოს თავისი მსჯელობის საგნად. მსჯელობა კი, რომელიც სამართალს დაახასიათებს, როგორც "ზედნაშენს", აუცილებლად უნდა შეეხოს იმ მოვლენებსაც, რომელთა მიმართ სამართალი ცნობილია, როგორც "ზედნაშენი" და კერძოდ კი, ამ მოვლენების იმ თვისებებს, რომელნიც მათ ახასიათებს სამართალთან დამოყიდებულებაში; მაგრამ მეორეს მხრივ ისიც აშკარაა, რომ სამართლის "ზედნაშენად" ცნობა სამართლის მეცნიერებისთვის არამც თუ არ წარმოადგენს უმნიშვნელო და მეორე ხარისხოვან მსჯელობას, არამედ ისეთ მსჯელობას, ურომლისოდაც სამართლის ბუნების მთლიანი გაგება მიუღწეველი იქნებოდა; ამიტომ სამართლის მეცნიერების ფარგლებიდან განსაღვენია არა ეს მსჯელობა, (რომელშიც ჩვენი რეცენზენტის შეხედულების საწინააღმდეგოდ ნაწილობრივ აუცილებლად უნდა იქნეს გაშუქებული არასამართლოვანი - ეკონომიური მოვლენებიც) როგორც ამას რეცენზენტი მოითხოვს ("იურისტმა თავისი მსჯელობიდან უნდა განდევნოს ის, რაც სამართალს არ წარმოადგენს"), არამედ იურისპრუდენციის ფარგლებიდან უნდა განდევნილ იქნეს სწორედ რეცენზენტის მეთოდოლოგია, რომელსაც შეუძლია ჩვენს მეცნიერებას მხოლოდ ის სამსახური გაუწიოს, რომ სამართლის ბუნების გაშუქება შეუძლებელ ამოცანად აქციოს.

ამგვარად, საკითხი სრულებით არ არის ისე მარტივი, როგორც ეს ჩვენს რეცენზენტს ჰგონია. რასაკვირველია, სწორია ის დებულება, რომელიც ჩვენს წიგნში არის მოყვანილი და რომლის თანახმად სახელმწიფო სამართლის, ისე როგორც სხვა სამართლის მეცნიერების საგნად თვით სამართალი ანუ სამართლის ნორმათა გარკვეული სისტემა შეიძლება იქნეს ცნობილი. მაგრამ სწორედ ამ საგნის შესწავლა, მისი ბუნების მთლიანი

გამუშევა აუცილებლად გულისხმობს იმ დამოკიდებულებათა აღნიშვნასაც, რომელშიც სამართალი იმყოფება სხვა სახის მოვლენებთან და ნაწილობრივ ამ უკანასკნელთა თვისებების აღნიშვნასაც (სახელდობრ, რამდენადაც ეს საჭიროა სამართალსა და არასამართლოვან მოვლენებს შორის არსებულ დამოკიდებულებათა გასაგებად). ამიტომ რეცენზენტის მოსაზრება, თითქოს სამართლის მეცნიერების საგნად ნორმათა სისტემის ცნობა იმ შედეგს იძლეოდეს, რომ იურისტმა თავისი მსჯელობიდან უნდა განდევნოს ყოველი ის, რაც სამართალს არ წარმოადგენს, უსაფუძვლოა, ვინაიდან იგი არ გამომდინარეობს სარეცენზიო ნაშრომის დებულებიდან და, გარდა ამისა, სამართლის შესწავლას შეუძლებლად ხდის.

5. საფუძველს მოკლებულია აგრეთვე დანარჩენი დასკვნებიც, რომელსაც რეცენზენტი ზევით მოყვანილ მსჯელობიდან აკეთებს 208-213 გვ. ამ დასკვნების შეფასებისას წინასწარ არ შეიძლება არ აღინიშნოს ის უსისტემობა, რომელსაც აქ ეხედებით; სხვადასხვა დებულებანი აქ ერთი-მეორეს გვერდით არიან მოყვანილი რაიმე ლოგიკური კავშირის გარეშე. ასე, მაგალითად, ერთი მხრით, ჩვენ აქ ეხედებით დასკვნას, რომელიც აღნიშნავს, რომ თითქოს სარეცენზიო ნაშრომის დებულება – სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების საგანი – სამართალია – შეუძლებლად ხდიდეს სამართალი წარმოადგინოთ ისეთი მთლიანობის ცალკე ნაწილად, რომლის სხვა ნაწილებიც სამართალს არ წარმოადგენენ; უშუალოდ ამის გვერდით კი ჩვენ ეხედებით სრულებით სხვა შინაარსის დასკვნას: “რაკი სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების საგნობრივი შინაარსი სახელმწიფოს შინაარსს ვერ ამოსწურავს – ცხადია, რომ სახელმწიფო, როგორც ასეთი, სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების საგანს აღარ წარმოადგენს”. ადვილი შესაძენეა, რომ ეს ორი დასკვნა შინაარსობრივად არსებითად განსხვავებიან ერთი-მეორისგან და რაიმე ლოგიკური კავშირი მათ შორის ძნელი აღმოსაჩენია. მაგრამ დაეანებოთ ამას თავი და გადავიდეთ თითოეული დასკვნის განცალკევებით შეფასებაზე.

ა) იმ მოსაზრებათა შემდეგ, რომელიც ჩვენ ზევით მოვიყვანეთ, რეცენზენტის პირველ დასკვნაზე დიდხანს შეჩერება არ დაგვჭირდება. თქმა იმისა, რომ სამართალი ისეთი საგნის ნაწილს წარმოადგენს, რომლის მთლიანი შინაარსი მარტო სამართლებრივით არ ამოიწურება, არის მსჯელობა იმ დამოკიდებულების შესახებ, რომელშიც სამართალი სხვა საგნებთან იმყოფება (კერძოდ, ამ შემთხვევაში იმ საგანთან, რომლის ნაწილს სამართალი წარმოადგენს და ამავე საგნის დანარჩენ, არასამართლებრივ ელემენტებთან), ვინაიდან ამკარაა, რომ ნაწილად ყოფნა დამოკიდებულებაში ყოფნას ნიშნავს. და რადგანაც (ზევით მოყვანილ მსჯელობათა თანახმად) სამართლის მთლიანი გამუშევა აუცილებლად გულისხმობს იმ დამოკიდებულებათა აღნიშვნასაც, – რომელშიც სამართალი იმყოფება არასამართლებრივ მოვლენებთან, ამკარაა, რომ იურისტს, წინააღმდეგ რეცენზენტის მტკიცებისა, არამც თუ შეუძლია წარმოადგინოს “თავისი საგანი იმის ნაწილად, რაც სამართალს არ წარმოადგენს, არამედ სწორედ ასე უნდა მოიქცეს, თუ სურს, რომ მის მსჯელობას რაიმე მეცნიერული ღირებულება ექნეს; ამით იგი სრულებით არ გასცილდება თავისი მეცნიერების ფარგლებს, ვინაიდან ამ შემთხვევაში იგი იყვლევს იმავე სამართალს, მხოლოდ მის (ე.ი. სამართლის) სხვა საგნებთან დამოკიდებულებათა მხრით. ამ მოსაზრებებით სახეებით გაბათილებულია რეცენზენტის პირველი დასკვნა. აქ რეცენზენტს ვერ უშველის ის დამატებითი მითითებანი, რომლებსაც იგი თავისი დასკვნების გას-

ამაგრებლად აკეთებს 210-ე გვერდზე. აქ რეცენზენტი აღნიშნავს, რომ ნაწილის შესწავლით მთლიანობის შინაარსის გამოკვლევა შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, როდესაც ნაწილები ერთმანეთის შემავსებელ⁴ ურთიერთობაში არიან, ხოლო სარეცენზიო ნაშრომში კი, რეცენზენტის მტკიცებით, სამართალი და სოციალური ორ სრულიად დამოუკიდებელ საგანს წარმოადგენენ, რომელთა შორის გაწყვეტილია “ლოგიური კავშირი”. რეცენზენტის ამ უკანასკნელ მითითებას ლოგიური კავშირის გაწყვეტის შესახებ – ჩვენ საკვებით ვიღებთ, ვინაიდან, ჩვენი აზრით, ლოგიური კავშირი შესაძლებელია მხოლოდ მსჯელობებს შორის და არა საგნებს შორის, სამართალი კი ისე, როგორც სოციალური, არ წარმოადგენს მსჯელობას, არამედ საგანს. სამაგიეროდ, ჩვენ სრულებით ვერ შევუერთდებით რეცენზენტის მტკიცებას, თითქოს სარეცენზიო ნაშრომი უარყოფდეს სამართალსა და სოციალურ მოვლენებს შორის კავშირს. აქ საკამათო არაფერია, საკმარისია მხოლოდ ის, რაც სარეცენზიო ნაშრომში შავით თეთრზე არის დაწერილი, სისწორით იქნეს წაითხული და ამით აშკარა გახდება, რომ რეცენზენტი სრულებით დამახინჯებულად გადმოსცემს სარეცენზიო ნაშრომის დებულებებს ამ საკითხში. სათანადო ადგილები სარეცენზიო ნაშრომიდან, რომელნიც რეცენზენტის ზევით მოყვანილ მტკიცებას საკვებით აბათილებენ, მოყვანილია ჩვენი წერილის დასაწყისშივე და იქ დაწერილის განმეორება ზედმეტია. ამგვარად, რეცენზენტის ზევით მოყვანილი მსჯელობა სარეცენზიო ნაშრომის დებულებათა ყალბად გადმოცემაზე ემყარება და ამ უკანასკნელის გამოაშკარაებასთან ერთად მას ეკარგება დასაყრდენი ფუძე.

მაგრამ ამავე მსჯელობას ახასიათებს კიდევ მეორე გაუგებრობა. რეცენზენტის აზრით, სამართალი და სოციალური, სხვათა შორის, იმიტომ არ უნდა წარმოვიდგინოთ მთლიანობის ცალკე მხარეებად ანუ ნაწილებად, რომ ნაწილად ყოფნა ნიშნავს *Ergänzungsbedürftig*-ად ყოფნას, “ხოლო სამართალი და სოციალური კი აუტორის გამოკვლევაში არსებობენ, როგორც ორი საგანი ორი დამოუკიდებელი მეცნიერებისა” (გვ. 211), ე.ი. რეცენზენტს ჰქონდა, რომ თუ მოვლენების გარკვეული კომპლექსები ორი სხვადასხვა მეცნიერების საგანს შეადგენენ, მათ შორის შეუძლებელია რაიმე დამოკიდებულების არსებობა. ასეთი შეხედულება აშკარად შეცდარია, ვინაიდან ამა თუ იმ მეცნიერების მიერ მოვლენათა გარკვეული კომპლექსის თავის საგნად დასახვა, აშკარაა, ვერაფერით ცვლილებას ვერ გამოიწვევს თვით მოვლენებში და, კერძოდ კი, ვერ მოსპობს იმ დამოკიდებულებებს, რომელნიც აღნიშნულ მოვლენებსა და სხვა მოვლენებს შორის არსებობენ; ამიტომ ამა თუ იმ საგნის განსაზღვრული მეცნიერების შესწავლის ობიექტად ცნობა შორეულადაც კი არ იძლევა რაიმე საფუძველს აღნიშნული საგნის სხვა მეცნიერებათა საგნებთან დამოკიდებულების უარსაყოფად.

ბ) გადავიდეთ ეხლა რეცენზენტის მეორე დასკვნის შეფასებაზე, რომლის თანახმად “რაკი სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების საგნობრივი შინაარსი სახელმწიფოს შინაარსს ვერ ამოსწურავს... სახელმწიფო, როგორც ასეთი, სახ. სამ. მეცნიერების საგანს აღარ წარმოადგენს”. ამავე დასკვნას რეცენზენტი იმეორებს 210-ე გვერდზე, მაგრამ კიდევ უფრო გარკვეული ფორმით. აქ ნათქვამია: “რაკი სახელმწიფო ჩვენი აუტორის თეორიის

⁴ სიტყვა *Ergänzungsbedürftig*, რომელსაც რეცენზენტი სმარობს, აქ იმავე გარემოების ენოსეოლოგიურ ასახვას წარმოადგენს, რომელიც, ონტოლოგიის ენაზე გადატანილი, დამოკიდებულების ცნებით აღნიშნება; სწორედ ამიტომ უპირატესობას ჩვენ ამ უკანასკნელ ტერმინს ვაძლევთ.

თანაბმად არ არის თანაბარი სამართლისა, რომელიც სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების ერთადერთი საგნობრივი შინაარსია, ცხადია, რომ სახელმწიფო, როგორც ასეთი (როგორც მთლიანობა, ე.ი. როგორც საგანი) არ შეიძლება სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების საგანს წარმოადგენდეს". აღნიშნული დასკვნებიდან რეცენზენტს შემდეგ ის დებულება გამოჰყავს, რომ იურისტს, რომელიც სამართალს სწავლობს, არ შეუძლია იფიქროს თითქოს ის სახელმწიფოს სწავლობდეს და რომ, ის, ვინც სახელმწიფო სამ. მეცნიერების საგანს ნორმათა სისტემაში ხედავს, მაგრამ სახელმწიფოსა და სამართალს არ გააიგივებს, დაუკარგავს სახელმწიფო სამართლის მეცნიერებას თავის საგანს, ე.ი. სახელმწიფოს.

მთელი ეს არგუმენტაცია ზოგიერთი ცნების ორაზროვანად ხმარებას ემყარება და საკმარისია ამ ორაზროვნების გამოაშკარავება, რომ მას დასაყრდენი ფუძე გამოეცალოს. განვიხილოთ უფრო დაახლოებით, თუ რაშია საქმე. როდესაც რეცენზენტი ხმარობს გამოთქმას "სახელმწიფო, როგორც ასეთი" საკითხავია, თუ რას გულისხმობს ის აქ. თუ ამ გამოთქმით ნაგულისხმევა სახელმწიფოს მთლიანი შინაარსი, მაშინ რეცენზენტი ღია კარებს არახუნებს, ვინაიდან სარეცენზიო ნაშრომი სწორედ იმ დებულებიდან გამოდის, რომ სამართალი ან, უკეთ, სახელმწიფოს სამართლებრივი მხარე, რომელიც სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების საგანს შეადგენს, არ ამოსწურავს საესებით სახელმწიფოს ბუნებას. ამ დებულების უარსაყოფად საჭირო იყო ან იმის დამტკიცება, რომ სახელმწიფოს მთლიანი შინაარსი სამართლით ამოიწურება და, რომ ამიტომ სახელმწიფო და სამართალი ერთი და იგივე საგნის აღმნიშვნელი ტერმინებია; ან იმის დამტკიცება, რომ სახელმწიფოს მთლიანი შინაარსი მარტო სოციალური ამოიწურება და სამართლებრივი მომენტი აქ მოცემული არ არის, არც ერთს და არც მეორე საკითხს რეცენზენტი არც კი ეხება და ამიტომ იმ შემთხვევაში, თუ რეცენზენტი გამოთქმით – "სახელმწიფო, როგორც ასეთი" ან "სახელმწიფო, როგორც მთლიანობა" – სახელმწიფოს მთელ შინაარსს გულისხმობდა, მის არგუმენტაციას ყოველგვარი ზარი ეკარგება, ვინაიდან სწორედ სარეცენზიო ნაშრომის დებულება არის, რომ სახელმწიფოს მთლიანი შინაარსი არ შეისწავლება მარტო სახ. სამ. მეცნიერებით და ამ დებულებაზე მითითება არ წარმოადგენს რაიმე ნაკლის აღმოჩენას სარეცენზიო ნაშრომში, სანამ არ იქნება დამტკიცებული საწინააღმდეგო, ე.ი. ის, რომ სახელმწიფოს მთლიანი შინაარსი შეიძლება გაშლილ იქნეს მხოლოდ სახ. სამართლის მეცნიერებაში. ალბათ, გონიერებამ უკარნახა ჩვენს კრიტიკოსს ასეთი რამის მტკიცებას მორიდებოდა, ვინაიდან აშკარაა, რომ ის პანიურიდობში, რომელიც ამ მტკიცების ლოგიკურად აუცილებელ შედეგს წარმოადგენს, ყველაზე უფრო გამოუსადეგარი და უნაყოფო გზა სახელმწიფო სამართლის პრობლემების დამუშავებისას.

მაგრამ გამოთქმით – "სახელმწიფო, როგორც ასეთი, სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების საგანს აღარ წარმოადგენს" – შეიძლება ნაგულისხმევი იყოს არა სახელმწიფოს მთელი შინაარსი და, მაშასადამე, ის ზარი, რომ სახელმწიფოს მთლიანი შინაარსს არ ამოსწურავს სახელმწიფო სამართლის მეცნიერება, არამედ ის ზარი, რომ სახელმწიფო სრულებით არ შეისწავლება სახ. სამ. მეცნიერებისგან, რომ მართლაც რეცენზენტს ეს ჰქონდა მხედველობაში, ამას თითქოს ზეერთ აღნიშნული გამოთქმის შემდგომ უშუალოდ თანამომდევნო სტრიქონები ადასტურებს. აქ ნათქვამია: "იურისტს, რომელიც ივლევს ნორმათა სისტემას... არ ძალუძს იფიქროს, რომ იგი თითქოს სახელმწიფოს ივლევს".

რეცენზიის ასეთი დასკვნა აშკარად უსაფუძვლოა, ვინაიდან ელემენტარული დებულებაა, რომ ამა თუ იმ კომპლექსის მთლიანობის ცალკე მხარის, ანუ ამ კომპლექსის მთლიანობის შინაარსიდან ნაწილის შესწავლა თვით მთლიანობის (ნაწილობრივ) შესწავლას ნიშნავს. საწინააღმდეგოს მტკიცება იმ აბსურდ დასკვნამდე მიგიყვანდა, რომ, მაგ. ანატომია, რომელიც ადამიანს იკვლევს არა მთლიანად, არამედ ნაწილობრივ (ადამიანის ორგანიზმის აგებულებას) თითქოს ადამიანს არ უნდა სწავლობდეს.

ალბათ, რეცენზენტი თვითონვე გრძობდა თავისი დასკვნის აბსურდობას და მდგომარეობის გამოსასწორებლად მას შემდეგი მოსაზრება მოჰყავს: “ამ შემთხვევაში მითითება იმაზე, რომ სახ. სამ. მეცნიერება თითქოს მხოლოდ სახელმწიფოს სამართლებრივ მხარეს იკვლევს და სოციოლოგია კი სოციალურ მხარეს, ვერ გადაარჩენს ჩვენი ავტორის ძირითად დებულებებს, რადგანაც თვით ავტორის მეთოდის თანახმად, შეუძლებელია ნორმათა სისტემა, ე. ი. სამართლის მეცნიერების საგნობრივი შინაარსი, წარმოვიდგინოთ იმ ერთი მთლიანობის ცალკე მხარედ, რომლის აზრიც სამართლის შინაარსით საესებით ვერ ამოიწურება”.

ჩვენი აზრით კი, სწორედ ამ არგუმენტაციის გადარჩენა არის შეუძლებელი საქმე. ადვილი შესაძრწევია, რომ მთელი ეს არგუმენტაცია ემყარება ისეთ დებულებას, რომელიც ზევით საუბაროდ ვრცლად იყო განხილული და მისი სრული უნიდაგობა გამოაშკარაებულა: ეს არის დებულება იმის შესახებ, თითქოს შეუძლებელი იყოს სამართალი წარმოვიდგინოთ ისეთი მთლიანობის ცალკე მხარედ, რომლის შინაარსი სამართლის საესებით არ ამოიწურება და რომ თითქოს ასეთი შეუძლებლობა გამოძინარობდეს სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების საგნად იმ სამართლებრივი შინაარსის ცნობისგან, რომელიც სახელმწიფოს მთლიანობაში სოციალურის გვერდით არის მოცემული. ამ დებულების შეფასებასა და მისი უსაფუძვლობის გამოაშკარაებაზე ვრცლად შექჩერდით ზევით და ხელმეორედ ამავე საკითხს აღარ დაუბრუნდებით.

ამრიგად, ზევით მოყვანილ მოსაზრებათა მიხედვით, ჩვენი რეცენზენტის მეორე დასკვნაც – თითქოს სარეცენზიო ნაშრომის მეთოდოლოგია შეუძლებლად ხდიდეს სახელმწიფოს ცნობას სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების საგნად – გაუგებრობას წარმოადგენს და მას სერიოზული ანგარიში არ გაეწევა.

ანგარიშგასაწევი არ არის აგრეთვე არც ის მოსაზრებანი, რომლებიც რეცენზენტს ზევით აღნიშნულ დასკვნებთან დაკავშირებით მოჰყავს 211-ე გვერდზე. აქ რეცენზენტი შემდეგნაირად მსჯელობს: “რაკი სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების საგნობრივი შინაარსი არ შეიძლება ჩათვალოთ მთლიანობის ცალკე მხარედ, 2. რაკი ეს საგნობრივი შინაარსი იგივე არ არის, რაც სახელმწიფო და 3. რაკი იგი წარმოადგენს არა ნორმათა განსაზღვრულ სისტემას, არამედ საერთოდ ნორმებს... ცხადია, რომ სახელმწიფო სამართლის მეცნიერება ჩვენი ავტორის მეთოდის თანახმად არის არა მეცნიერება სახელმწიფოზე, არამედ უბრალო მოძღვრება სამართლისა და ნორმების შესახებ და თანაც ისეთი მოძღვრება, რომელიც თავის საგნად ვერასოდეს სახელმწიფოს ვერ ჩასთვლის”.

აქ მოყვანილი სამი დებულებიდან პირველი უსაფუძვლოა იმ მოსაზრებებით, რომელიც ზევით (4-5) ვრცლად იყვნენ განვითარებულნი. მესამე დებულება აშკარად ყალბია,

ვინაიდან სარეცენზიო ნაშრომის არც ერთ გვერდზე სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების საგნად ცნობილი არ არის, საერთოდ, ნორმები; პირიქით, აღნიშნული ნაშრომის სხვადასხვა ადგილას ის, რასაც სახელმწიფო სამართლის მეცნიერება უნდა სწავლობდეს, დახასიათებულია, როგორც იურიდიული მოწესრიგების ("rechtlicher Regulierung") სისტემა (გვ. 26), ე.ი. როგორც სამართლებრივი წესრიგი (Rechtsordnung), ან როგორც Rechtssein. რჩება, ამგვარად, მხოლოდ მეორე დებულება, რომლიდანაც ვერაერთი გზით ვერ გამოიყვანება დასკვნა, თითქოს სახელმწიფოს შესწავლა სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების კვლევა-ძიების რეალს მიღმა რჩებოდეს, ვინაიდან ამკარაა, რომ სახელმწიფო სამართლის მეცნიერება, რომელიც სახელმწიფოს სამართლებრივ მხარეს იკვლევს, ამით თვით სახელმწიფოსაც (ნაწილობრივ) სწავლობს, ისე როგორც, მაგ., ფსიქოლოგია, იკვლევს რა ადამიანის ფსიქიურ მოვლენებს, სწავლობს ადამიანს, თუმცა ფსიქიური მთლიანად არ ამოსწურავს ადამიანის შინაარსს; და ეს იმიტომ, რომ სამართლებრივი მოცემულია, როგორც შემადგენელი ნაწილი სახელმწიფოს მთლიან შინაარსში და მისი შესწავლა, ცხადია, თვით სახელმწიფოს შესწავლაა.

ამგვარად, ჩვენ იმ უდაო შედეგებამდე მივდივართ, რომ რეცენზენტის ზევით მოყვანილი დასკვნა ისეთ დებულებებს ემყარება, რომელთაგან პირველი უსაფუძვლოა, მესამე ყალბია და მეორე კი ისეთი შინაარსისაა, რომ დასკვნისთვის შორეულ საფუძველსაც კი არ იძლევა. ამიტომ თვით დასკვნაც ჰაერში რჩება დაკიდებული.

მაგრამ კიდევ უფრო კუროზულია დანარჩენი მოსაზრებანი, რომელიც რეცენზენტს იმავე 221-ე გვერდზე მოჰყავს. აქ ნათქვამია: მაგრამ, თუ ამ დასკვნის წინააღმდეგ გვიპასუხებენ, რომ სახელმწიფო სამართლის მეცნიერება... სწავლობს რა სამართლებრივ მხარეს ნამდვილად იკვლევს იმ ფენომენს, – რომელსაც სახელმწიფო ეწოდება და სოციაოლოგია სწავლობს რა მხოლოდ სოციალურს... იკვლევს იმავე სახელმწიფოს, მაშინ პირველ შემთხვევაში სახელმწიფოს მთელი შინაარსი აუცილებლად გაივსება სამართლის შინაარსით, ე.ი. სამართალსა და სახელმწიფოს შორის თანასწორობის ნიშანი დაისმის"...

ადვილი შესამჩნევია ის ელემენტარული ლოგიკური შეცდომა, რომელიც ამ მსჯელობაშია დამკვიდრებული და რომელიც მას ყოველგვარ ღირებულებას უკარგავს. სახელმწიფო, ამკარაა, რომ თუ სამართლის მეცნიერება სწავლობს სახელმწიფოს სამართლებრივ მხარეს, ის იმ ფენომენს, რომელსაც სახელმწიფო ეწოდება, იკვლევს არა მთლიანად (როგორც ეს ნაგულისხმევი აქვს რეცენზენტს), არამედ ნაწილობრივ (მხარეს) და ამიტომ აქ არაერთი საფუძველი არ არსებობს არც იმისთვის, რომ სახელმწიფოს მთელი შინაარსი გაივსოს სამართლის შინაარსით და არც იმისთვის, რომ სახელმწიფოსა და სამართალს შორის თანასწორობის ნიშანი დაესვათ. შეცდომა რეცენზენტის არგუმენტაციაში აქ იმდენად თვალსაჩინოა, რომ ზედმეტად მიგვანია კიდევ რაიმე მოსაზრების მოყვანა. მაგრამ, თუ ეს არგუმენტაცია უსაფუძვლოა, რეცენზენტის მითითება რაღაც ორ სახელმწიფოზე, რომელთაგან ერთი სამართლებრივი, მეორე კი სოციალური შინაარსით ამოიწურება, ან რაღაც უხელისუფლებო სახელმწიფოზე, მითითება, რომელსაც რაიმე აზრი აქვს მხოლოდ ამ არგუმენტაციასთან დაკავშირებით, ერთ დიდ გაუგებრობას წარმოადგენს და იმ თავისებური ლოგიკის შედეგია, რომლის ნიმუშებიც რეცენზიაში ასე უხვადაა გაბნეული.

6. ჩვენი რეცენზენტი უფრო სხვა შეხედულებისაა ზევით დაყენებულ საკითხზე და, ალბათ, ამიტომ არის, რომ იგი სხვა სახის მოსაზრებებით სცდილობს დაამტკიცოს ის დებულება, რომ სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების საგნად ნორმათა სისტემის აღიარებით სახელმწიფოს გამოცელება ყოველივე ის, რაც სამართალს არ წარმოადგენს, ე.ი. სახელმწიფო მთლიანად სამართლებრივი შინაარსით გაივსება. რეცენზენტი აქ შემდეგნაირად მსჯელობს:

თუ მივიღებთ მხედველობაში, რომ იურისტს შეუძლია იმსჯელოს მხოლოდ სამართალზე, სრულიად უეჭველი იქნება, რომ სახ, სამ, მეცნიერების საგნობრივ შინაარსს იგი მიაყუთენებს მხოლოდ სამართალსა და იმას, რაც სამართლის განხორციელებას წარმოადგენს. მხოლოდ სამართლის ეს განხორციელება ან განსაკუთრებული ნორმების სისტემის Wirkuns-ი შეუძლია იურისტს აღიაროს სახელმწიფოს სოციალურ რეალობად.

რამოდენიმე სტრიქონს ქვევით რეცენზენტი განაგრძობს:

იურისტს არ შეუძლია სახელმწიფოს შინაარსს მიაყუთენოს სოციალურ ურთიერთობათა ყველა ფორმები, არამედ მხოლოდ ის ფორმები, რაც მოცემულია სამართალში. ე.ი. წარმოადგენს იმ სამართლის განხორციელებას, რომელიც სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების საგნობრივ შინაარსად არის აღიარებული. მაგრამ: თუნდაც დაეუშვათ, რომ სახელმწიფოს შინაარსს შეადგენს არა სოციალურ ურთიერთობათა განსაზღვრული ფორმები, არამედ საერთოდ სოციალური, ამ შემთხვევაშიაც შემდეგი დებულება უნდა გაეზიაროთ: იმისათვის, რომ საერთოდ სოციალური ვაღიაროთ, როგორც ნაწილი სახელმწიფოსი, რომელსაც სამართლებრივი მხარეც აქვს, საჭიროა მთლად სოციალური განხილულ იქნეს სამართლის თვალსაზრისით". "იმ სოციალურის მოსაპოვებლად, რომელიც სამართალთან ერთად სახელმწიფოს შეადგენს, იურისტს შეუძლია მხოლოდ სამართლის კრიტერიუმით იხელმძღვანელოს. მაგრამ განა წარმოსადგენია, რომ სამართლის კრიტერიუმით სხვა რამ მოინახოს, თუ არა სამართალი? არა მგონია. ამიტომ ის სფერო, რომელიც ავტორის აზრით სახელმწიფოს სოციალური მხარეა, ან სრულიად უნდა მოსწყდეს სახელმწიფოს, ანდა ეს სოციალური მხარე უნდა წარმოვიდგინოთ როგორც სამართალი ან როგორც განხორციელება სამართლისა", როგორც "სამართლებრივი მხარე სახელმწიფოსი, უფრო სწორედ: ეს სოციალური მხარე არის განხორციელება სახელმწიფოს სამართლებრივი მხარისა", აღსრულება (Befolgung) ნორმათა იმ სისტემისა, რომელიც სახ. სამ. მეცნიერების საგნობრივ შინაარსს წარმოადგენს (გვ. 212-213).

ჩვენ განზრახ ასე ვრცლად მოვიყვანეთ რეცენზიტიდან ადგილები, ვინაიდან აქ ძალიან ბევრი რამ არის ყურადღების მისაქცევი. პირველ ყოვლისა, ის გარემოება, რომ რეცენზენტი არსებითად განსხვავებულ ცნებებს, ერთი მეორის ნაცვლად ხმარობს. ცნებათა ასეთი არეუ-ღარევის შედეგად კი სათანადო მოვლენები დამახინჯებულად არის გაშუქებული. ასე, მაგალითად: სამართლის განხორციელება, სამართლის Wirkung და სამართლის ნორმატივ Befolgung რეცენზიაში ერთი-მეორესთან გაიფარებულია, მიუხედავად არსებითი განსხვავებისა, – რომელიც მათ შორის არსებობს. სამართლის განხორციელების ქვეშ შესაძლებელია ვიგულისხმოთ სამართლის შეფარდება ანუ სამართლის ზოგადი ნორმების რეალიზაცია ორგანოების აქტებში – გადაწყვეტილება – სისრულეში მოყვანის აქტებში

Entscheidungs und Vollzugsakte⁷. მხოლოდ ასეთის გაგებით, რომელშიც სამართლის განხორციელების ცნება გაიგივებულია სამართლის რეალიზაციისკენ მიმართულ ორგანოს აქტის ცნებასთან, იგი შედის სამართლის შინაგან სისტემაში, როგორც შემადგენელი ელემენტი და იგი დაპირისპირებულია არა სამართალთან საერთოდ, არამედ მხოლოდ სამართლის ზოგად ნორმებთან; მაგრამ ასეთი გაგებით შეუძლებელია სამართლის განხორციელება ცნობილ იქნეს სოციალურ რეალობად, რამდენადაც საერთოდ დაშვებულია განსხვავება სამართალსა და სოციალურ რეალობას შორის.

ყოველივე ეს არ შეიძლება ითქვას დანარჩენი ორი ცნების – Befolgung და Wirkung Befolgung-ის შესახებ, რომლებსაც რეცენზენტი რაღაც გაუგებრობით სამართლის განხორციელებასთან აიგივებს. ნორმის Befolgung, ე.ი. ნორმისადმი დაქვემდებარება, ნორმით ხელმძღვანელობა მოქმედებაში, არ წარმოადგენს სამართლის განხორციელებას ზევით ნახსენები მნიშვნელობით, ვინაიდან იგი არ არის სამართლის ზოგადი ნორმების რეალიზაციისკენ მიმართული ორგანოს აქტი. ამიტომ ლიტერატურაში სამართლიანად იყო აღნიშნული, რომ თუ სამართლის განხორციელებაზე მითითებით ჩვენ არ ეცილებით სამართლის სფეროს, ნორმის Befolgung უკვე ისეთ ცნებას წარმოადგენს, რომელსაც მეტასამართლებრივ, ე.ი. არასამართლებრივ სფეროში გადაეყვართ და ეს იმიტომ, რომ იგი (Befolgung) წარმოადგენს არა სამართლის მთლიანი სისტემის შინაგან რგოლს, არამედ სამართლის რეფლექსს სოციალურში⁸.

იგივე უნდა ითქვას სამართლის Wirkung-ის, ე.ი. სამართლის ნორმების მოქმედების, შესახებ. უკანასკნელი ცნების ქვეშ უნდა ვიგულისხმოთ ან ის, რომ სამართლის ნორმა მოქმედებს. ან კიდევ ის ზეგაყენა, ის სოციალური ეფექტი, რომელსაც ნორმა იწვევს. ამკარაა, რომ როგორც პირველს, ისე მეორე შემთხვევაში, ჩვენ საქმე გვაქვს ისეთ მოვლენებთან, რომელნიც სამართალს არ მიეკუთვნებიან: განსაკუთრებით ეს უნდა ითქვას მეორე შემთხვევის შესახებ, ვინაიდან ნორმის მოქმედების სოციალური ეფექტი ძალიან ხშირად სრულებით საწინააღმდეგოა ნორმის შინაარსთან და ასეთ შემთხვევებში, ცხადია, რომ სამართლის ნორმის Wirkung-ი ვერაფერითაა გზით ვერ იქნება ცნობილი სამართლის განხორციელებად და ამიტომ ვერც ამ უკანასკნელთან გაიგივებული, როგორც ამას რეცენზენტი სჩადის.

ამგვარად, როგორც ნორმის Befolgung, ისე ნორმის Wirkung არ წარმოადგენენ სამართლებრივ კატეგორიებს და ისინი სოციალურს მიეკუთვნებიან; მაგრამ, თუ ეს იქნება მიღებული მხედველობაში, რეცენზენტის დასკვნა – თითქოს იურისტს სახელმწიფოში მხოლოდ სამართლისა და სამართლის განხორციელების აღმოჩენა შეეძლოს, არ არის სწორი, ვინაიდან თვით რეცენზენტიც კი იძულებულია დაინახოს სახელმწიფოში ნორმის Befolgung და ნორმის Wirkung, რომელთაგან, როგორც ზევით იყო დასაბუთებული, არც ერთი არ წარმოადგენს არც სამართალს და არც სამართლის განხორციელებას. მართო ეს ერთი მოსაზრებაც კი სავსებით არღვევს რეცენზენტის ზევით მოყვანილ მსჯელობებს. მაგრამ აქ საჭიროა რამოდენიმე სიტყვით მეორე საკითხზე შეჩერება.

თვით მსჯელობაში რეცენზენტი აღნიშნავს, რომ სოციალურის აღმოსაჩენად იურისტს

⁷ *ib. Verdross, Die Einheit des rechtlichen Weltbides, 1923, s. 80 ff.*

⁸ *ib. Verdross, loc. cit. s. 81-82; Kelsen, Hauptprobleme, s. 48; მისივე – Das Problem der Souveränität, s.88 ff.*

შეუძლია იხელმძღვანელოს მხოლოდ სამართლის კრიტერიუმით, ამ უკანასკნელით კი შეიძლება მოინახოს მხოლოდ სამართალი. რით ასაბუთებს რეცენზენტს ამ მსჯელობას? არაფრით, გარდა ერთი უშინაარსო გამოთქმისა, რომელიც რეცენზენტს, ალბათ, აქსიომატიურ დებულებად მიაჩნია: “რომ იცოდე რა გყვია, უნდა იცოდე რა გაქვს”. საკვირველი დასაბუთებაა! ჯერ ერთი, ეს რეცენზენტის “აფორიზმი” სწორი არ არის, ვინაიდან მარტო იმის ცოდნით, თუ რა გვაქვს, ჩვენ მხოლოდ იმას გავიგებთ, თუ რა არ გვაკლია, მაგრამ არასდროს არ გვეცოდინება ის, რაც გვაკლია; მაგრამ ყოველივე ამას რა კავშირი აქვს სამართლის კრიტერიუმით სოციალურის ძებნის საკითხთან? ან, მეორე მხრით, რას ნიშნავს სამართლის კრიტერიუმით სოციალურის ძებნა? განა სოციალური “მოსაპოვებელი” რამ არის, რომელიც მხოლოდ მაშინ გამოჩნდება, თუ სამართლის კრიტერიუმს მოვიმარჯვებთ? რა შინაარსი იგულისხმება თვით სამართლის კრიტერიუმის ცნებაში? აი, ყველა ის საკითხი, რომლების გაშუქებაც რეცენზენტისათვის საკვალდებულო იყო, თუ მას არ სურდა, რომ მის მსჯელობას რეცენზიის ამ ნაწილში უშინაარსო ფრაზეოლოგიის ხასიათი მიეღო. თავისთავად ცხადია, რომ სოციალური უშუალოდ არის მოცემული და სწორედ ამიტომ არავითარი კრიტერიუმები მის “მოპოვებისათვის” საჭირო არ არის; მეორე მხრით, ვერავითარი, და მით უმეტეს, სამართლის კრიტერიუმი (რომლითაც თურმე მარტო სამართლის აღმოჩენა ყოფილა შესაძლებელი, კარგი კრიტერიუმი, რომელიც თუმც სოციალურის “მოსაპოვებლად” არის განკუთვნილი, მაგრამ, რომელიც სწორედ იმ თავისებურებით ხასიათდება, რომ სოციალურს ვერასოდეს “მოგვანახებებს”!) სინამდვილიდან ვერ ამოშლის იმ სოციალურ რეალობას, რომელიც სახელმწიფოს მთლიან შინაარსში უშუალოდ არის მოცემული. შესაძლებელია, რომ იურიისტს უფრო სხვა ინტერესები ჰქონდეს ამ სოციალურის შესწავლის დროს; შესაძლებელია, მას აინტერესებდეს არა მთლიანად სოციალური, არამედ სახელმწიფოს სოციალური შინაარსის ის ფენა, რომელიც სამართალთან უფრო ახლოს სდგას, რომელიც სამართალთან უშუალო დამოკიდებულებას გვიჩვენებს, მაგრამ საკითხთან ასეთი (იურიდიული) მისვლით, ცხადია, არც ის არის დამტკიცებული, რომ სახელმწიფოს მთელი სოციალური შინაარსი ამ ფენით ამოიწურებოდეს, და არც ის, რომ, საერთოდ, სოციალურის “მოპოვება” შესაძლებელი იყოს საკითხთან ასეთი “იურიდიული კრიტერიუმით” მისვლით. აშკარაა, რომ ამ გზით ჩვენ პირველი კი არ ვპოულობთ სოციალურს, არამედ გარკვეულ ფენას, გარკვეულ ნაწილს გამოვყოფთ უშუალოდ მოცემული სოციალურიდან, რომელშიც, ცხადია, სხვა “ნაწილებიც” იგულისხმება.

ამგვარად, რეცენზენტის ზევით ვრცლად მოყვანილი არგუმენტაცია შორს არის დაცილებული სერიოზულ მეცნიერულ მსჯელობას და ასეთი არგუმენტაციით არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება დამტკიცებულად ჩაითვალოს რეცენზიაში წამოყენებული დებულება, თითქოს სახ. სამართლის მეცნიერების საგნად სამართლის აღიარება, შეუძლებლად ხდიდეს სახელმწიფოს მთლიან შინაარსში სოციალურის აღმოჩენას. მიუხედავად ამისა, რეცენზენტს მთელი ეს ჭიქის ფეხებზე შეყენებული არგუმენტაცია მტკიცე და ურყევი მიაჩნია!

რეცენზიის მთავარი დებულებანი ჩვენს მიერ უკვე განხილულია. დარჩა რამდენიმე დამატებითი მოსაზრება, რომელიც რეცენზენტს ზევით განხილულ მსჯელობათა გასამაგრებლად მოჰყავს და რომელზედაც მოკლედ შევჩერდებით.

214-ე გვერდზე რეცენზენტი შემდეგ საყვირეულ დებულებებს აყენებს:

თუ ავტორს არ სურდა, რომ მისი მეცნიერება სახელმწიფო სამართლისა ყოფილიყო ხან სისხლის სამართლის, ხან სამოქალაქო სამართლის, ხან საფინანსო სამართლის, ხან კიდევ სხვა რომელიმე სამართლის მეცნიერება (რადგანაც სამართალს ეს მეცნიერებანიც იყვლევენ), მას სამართლის საერთო სისტემა უნდა წარმოედგინა, როგორც მთელი რიგი საფეხურებისა (Rechtsstufen), რომელთაგან ერთი სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების საგანს შეადგენს... მაგრამ ვინ, ან რა აწყობს სამართლის საფეხურებს თუ არა სახელმწიფო? რამდენიმე სტრიქონით ქვევით:

ამგვარად, იმისთვის, რომ სამართლის სისტემაში თავისებური საფეხურიანობა შეექმნათ და ამით სახელმწიფო სამართლის მეცნიერებას განსაზღვრული საფეხური მივაკუთვნოთ, საჭიროა ორიენტაცია სახელმწიფო აქტის იდეაზე და, მაშასადამე, საჭიროა ვაღიაროთ ამ აქტების მატარებელიც, ე.ი. სახელმწიფო იურიდიულ პირად უნდა ჩავთვალოთ.

აქედან რეცენზენტს გამოჰყავს დასკვნა, რომ სარეცენზიო ნაშრომისთვისაც (რამდენადაც იგი სახ. სამ. მეცნიერების საგანს ნორმათა განსაზღვრულ სისტემაში ზედაეს) სავალდებულო იყო სახელმწიფოს იურიდიულ პირად აღიარება, ვინაიდან “თუ ჩვენ არ მივიღეთ სახელმწიფო, როგორც იურიდიული პირი, შეუძლებელი იქნება ლაპარაკი იმის შესახებ, რომ სახ. სამართლის მეცნიერება ნორმათა განსაზღვრულ სისტემას იყვლევს”.

განვიხილოთ ვერაჯერობით, თუ რამდენად სწორია აქ მოყვანილი დებულებანი. ვინც იმ თეორიას იცნობს, რომელსაც ჩვეულებრივ აღნიშნავენ, როგორც Stufentheorie des Rechtes, ე.ი. თეორიას სამართლის საფეხურებრივ აგებულების შესახებ, მას არ შეიძლება განსაკუთრებულად არ მოეჩვენოს ერთი მხრით, ის გარემოება, რომ რეცენზენტი სამართლის საფეხურებრივ დანაწილებას უკავშირებს იურიდიულ მეცნიერებათა დღეს არსებულ სისტემატიკას, ხოლო მეორე მხრით კი, ის ლოგიკური კავშირი, რომელიც რეცენზენტის მტკიცებით აუცილებლად არსებობს აღნიშნულ თეორიას და სახელმწიფოს იურიდიულ პირად აღიარებას შორის. ორივე ეს დებულება გაკვირვებას იწვევს, ვინაიდან არც ერთი მათგანი შორეულადაც კი არ ჩამოჰყავს სინამდვილეს.

შევიწერდეთ პირველ დებულებაზე. სამართლის საფეხურებრივი წყობის თეორია გამოუმუშავებულია, როგორც რეაქტია გაბატონებული შეხედულების წინააღმდეგ, რომლის თანახმად სამართალი კანონით ან კანონისმაგვარი აქტებით ამოიწურება. ამის საწინააღმდეგოდ აღნიშნული თეორია უთითებს⁹, რომ კანონი სამართლის სხვადასხვა მოვლენებს შორის მხოლოდ ერთ სახეს წარმოადგენს, რომლის გვერდით მოცემულია სხვა სახეები, როგორცაა მაგალითად, რეგლამენტი, ადათი, კონსტიტუციონალური აქტები, სასამართლოს გადაწყვეტილება, აღმინისტრაციული აქტი, კერძო უფლებრივი გარიგებანი. ყველა ეს სამართლებრივი მოვლენა საფეხურებრივ, ე. ი. ცალკე ფენებად არის მოცემული, სადაც უმაღლეს საფეხურს, ე.წ. ძირითადი ნორმა (Ursprungsenform) წარმოადგენს, ხოლო ყველაზე უფრო დაბალ საფეხურს, ე.წ. ფაქტიური ხასიათის აქტები (rein tatsächlichen Akte).

⁹ იხ. სხვათა შორის Merkl, die Lehre v. der Rechtskraft, 1923, s. 181 ff; Merkl, Allgemeines Urwaltungsrecht, 1927, s. 157, ff; Verdross, Die Verfassung der Völkervereinigung, 1926, 42 ff.

ამ თეორიიდან, სხვათა შორის, ზოგიერთ ავტორს ის დასვენა გამოკაცეს, რომ იურიდიულ მეცნიერებათა არსებული სისტემატიკა, რომელიც სამართალს ჰყოფს "nachinhaltlich-praktischen Gesichtspunkten" და ამ თეალსაზრისით სამართალდებულებათა (Rechtssatz) ნაწილს სახელმწიფო სამართალს, ნაწილს ადმინისტრაციულ სამართალს, სამოქალაქო სამართალს და სხვ. აუთენებს, უნდა უარყოფილ იქნეს და მის ნაცვლად უნდა გამომუშავდეს ახალი სისტემატიკა; უკანასკნელს სურს არსებულ სისტემატიკაში "von aussen her erfolgte Einteilung durch eine aus dem Innern des Rechts stammende ersetzen...".

ამგვარად, სამართლის საფეხურებრივი წყობის თეორია არამც თუ არ უკავშირდება იურიდიულ მეცნიერებათა არსებულ სისტემატიკას, არამედ არსებითად უარყოფს მას. რეცენზენტი კი აღნიშნავს: "თუ ავტორს არ სურდა, რომ მისი მეცნიერება სახელმწიფო სამართლისა ყოფილიყო ხან სისხლის სამართლის, ხან სამოქალაქო სამართლის, ხან საფინანსო სამართლის... მეცნიერება, მას სამართლის საერთო სისტემა უნდა წარმოედგინა, როგორც მთელი რიგი საფეხურებისა, რომელთაგან ერთი სახ. სამ. მეცნიერების საგანს შეადგენს", ე.ი. რეცენზენტი ამბობს, რომ სამართლის მეცნიერებათა არსებული სისტემატიკის ფარგლებში (სისხლის სამართალი, სამოქალაქო სამართალი და სხვ.) სახ. სამართლის მეცნიერების სხვა სამართლის მეცნიერებათაგან გამიჯვნისთვის, საჭირო იყო სამართლის საფეხურებრივი წყობის თეორიის გამოყენება. სინამდვილეში კი ეს თეორია, როგორც ნახსენები იყო, საერთოდ უარყოფს არსებულ სისტემატიკას და უკანასკნელის ფარგლებში მეცნიერებათა ერთმეორისგან გამიჯვნის დროს, ცხადია. სახელმძღვანელოდ აღებული ვერავითარი გზით ვერ იქნება. ეს არის პირველი გაუგებრობა, რომელიც რეცენზენტის ზევით მოყვანილ დებულებებს ახასიათებს.

მაგრამ დამოუკიდებლად ამისა, საერთოდ, რა შუაშია აქ სამართლის საფეხურებრივი თეორია? ვისაც კი სარეცენზიო ნაშრომი წაითხული აქვს, უნდა იცოდეს, რომ იქ არსად დასმული არ არის საკითხი სახ. სამ. მეცნიერების სხვა სამართლის მეცნიერებათაგან გამიჯვნის შესახებ და ეს იმ უბრალო მოსაზრებით, რომ ამ ნაშრომის ძირითადი დებულების თანახმად სახ. სამ. მეცნიერების საგნის სწორი განმარტება მხოლოდ მას შემდეგ არის შესაძლებელი, რაც წინასწარ გაშუქებული იქნება ის თავისებურება, რომელიც სამართალს საერთოდ ახასიათებს. სწორედ ამიტომ არის, რომ სარეცენზიო ნაშრომი მთლიანად ამ წინასწარი ამოცანის გადაჭრას აქვს მიძღვნილი, ე.ი. მასში დასმულია საკითხი იმ ძირითადი ელემენტების შესახებ, რომელთაც სამართალში ეხედებით ამ ელემენტების ბუნებისა და იმ დამოკიდებულებათა შესახებ, რომელიც სამართლისა და არა სამართლებრივ (სოციალ-ეკონომიურ და სხვ.) მოვლენებს შორის არსებობენ. გასაგებია აქედან, რომ აქ არამც თუ არ არის დასმული საკითხი სახ. სამ. მეცნიერების სხვა იურიდიულ მეცნიერებათაგან გამიჯვნის შესახებ, არამედ ასეთი საკითხი აქ ვერც დაისმება. ამიტომ არც სამართლის საფეხურებრივი წყობის თეორიისადმი მიმართვა იყო საჭირო სარეცენზიო ნაშრომის ავტორისთვის, როგორც ამას რეცენზენტი ფიქრობს, მაგრამ, თუ ეს ასეა, ყველა დასვენა, რომელსაც ჩენი კრიტიკოსი აკეთებს 215-216-ე გვერდებზე, ჰაერში რჩება დაკიდებული.

ეხლა გადავიდეთ ამ დასვენების შინაგანი ლოგიკის შეფასებაზე. ე.ი. იმაზე, თუ რამდენად გამომდინარეობენ ერთი მეორისგან რეცენზენტის სხვადასხვა დებულებანი.

მას შემდეგ, რაც რეცენზენტმა სარეცენზიო ნაშრომის ავტორისთვის სავალდებულოდ

სცნო სამართლის საფეხურებრივი თეორიისადმი მიმართვა, იგი განაგრძობს: აღნიშნული თეორიის განხილვა აუცილებლად გულისხმობს სახელმწიფოს იურიდიულ პირად ცნობას. ამ უკანასკნელი დებულების დასამტკიცებლად რეცენზენტს ორი მოსაზრება მოჰყავს: ა) ის, რომ სამართლის საფეხურებს სახელმწიფო აწყობს და ბ) რომ სამართლის საფეხურებრივი თეორია აუცილებლად საჭიროებს ორიენტაციას სახელმწიფო აქტის იდეისაკენ და ამიტომ ამ თეორიისთვის აუცილებელია ამ აქტების მატარებლის აღიარებაც, ე.ი. სახელმწიფოს იურიდიულ პირად ცნობა.

ორივე ეს მოსაზრება უსაფუძვლოა. შეიწერდეთ პირველ მოსაზრებაზე. სხვას რომ თავი დაეწებოთ, ეს მოსაზრება უსაფუძვლოა მარტო იმიტომ, რომ სამართლის საფეხურებრივი თეორიის თანახმად, ყველაზე უმაღლესი საფეხური სამართლის ფენებში ეგრეთ წოდებული Ursprungsnorm, ე.ი. ძირითადი ნორმა, საერთოდ არ ატარებს დადგენილ (Gesetz) ანუ დაწესებული ნორმის ხასიათს¹⁰, და ამიტომ მის მიმართ ყოველ შემთხვევაში უაზროა იმის თქმა, თითქოს მას სახელმწიფო "აწყობს".

მაგრამ უკანასკნელი გამოთქმა უაზროა აგრეთვე სამართლის სხვა დანარჩენი საფეხურების მიმართ, ვინაიდან იმ ავტორების თვალსაზრისით, რომელნიც საფეხურებრივი თეორიის საფუძველზე სდგანან ამა თუ იმ მოქმედების სახელმწიფოს მოქმედებად ცნობა შესაძლებელია მხოლოდ განსაზღვრულ სამართალდებულების (Rechtssatz) საფუძველზე, მაშასადამე, იმ მოქმედებისაც, რომელიც, რეცენზენტის გამოთქმით, სამართლის საფეხურების "აწყობაში" მდგომარეობს; ე.ი. ეს უკანასკნელი მოქმედება უკვე გულისხმობს სამართლის ცალკე ფენების წინასწარ მოცემულობას და ამიტომ სრული უაზრობა იქნებოდა მტკიცება, თითქოს იგი, ე.ი. ეს მოქმედება, პირველად "აწყობდეს" სამართლის საფეხურებს.

გადავიდეთ ეხლა რეცენზენტის მეორე მოსაზრებაზე, რომლის თანახმად სახელმწიფო აქტის იდეისკენ ორიენტაცია, რომელიც აუცილებლად საჭიროა სამართლის საფეხურებრივი თეორიისთვის, გულისხმობს ამ აქტების მატარებელსაც, ე.ი. სახელმწიფოს იურიდიულ პირად ცნობას. ეს მოსაზრებაც უბრალო გაუგებრობას წარმოადგენს. ასეთი გაუგებრობის შესაძლებლობას თითქოს გრძნობდა საფეხურებრივი თეორიის წარმომადგენელი მერული (სწორედ ის მერული, რომელსაც რეცენზენტი უთითებს) და ამიტომ იგი ერთ-ერთ თავის ნაშრომში გარკვევით აღნიშნავს¹¹, რომ გამოთქმას "staatsakt" (სახელმწიფოებრივი აქტი) იგი ხმარობს "nur als Mittel der Verständigung mit dem Leser" და რომ პრეციზული აღნიშვნისთვის უნდა ხმარებულ იქნეს ტერმინი "Rechtserscheinung", ე.ი. სამართლებრივი მოვლენა. ამ მითითებებიდან აშკარაა, რომ ტერმინი "staatsakt" სამართლის საფეხურებრივი თეორიის ფარგლებში იხმარება, როგორც ტექნიკური ტერმინი და არა როგორც იმ გარემოების აღმნიშვნელი ცნება, თითქოს სახელმწიფო აქტის "მატარებელი" იყოს. ჩვენი რეცენზენტის მთელი მსჯელობა კი მხოლოდ ასეთს "ტერმინოლოგიურ საფუძველს" ემყარება და ხედავთ "სახელმწიფოებრივი აქტის" ნაცვლად ვიხმაროთ ტერმინი "სამართლებრივი მოვლენა", რომ მას დასაყრდენი ფუძე გამოეცალოს.

ზევით მოყვანილი მოსაზრების გარდა, რეცენზენტი, სახელმწიფოს იურიდიულ პირად ცნობის აუცილებლობის დასამტკიცებლად, შემდეგ საკვირველ არგუმენტაციას მიმართავს: თუ ავტორი ფიქრობდა, რომ სახელმწიფო სამართლის მეცნიერების საგნობრივი შინაარსი

¹⁰ ob. Merkl, op. cit. s. 179 ff.; Kelsen, Allgemeine staatslehre, 1925, s.104 ff.

¹¹ ob. Merkl, Die Lehre von der Rechtskraft, s. 218.

ნორმათა ერთგვარი განსაზღვრული სისტემა, მას სახელმწიფო აუცილებლად იურიდიულ პირად უნდა ელიარებინა და რამდენიმე სტრიქონით ქვევით: თუ ჩვენ არ მივიღეთ სახელმწიფო, როგორც იურიდიული პირი, შეუძლებელი იქნება ლაპარაკი იმის შესახებ, რომ სახ. სამ. მეცნიერება ნორმათა განსაზღვრულ სისტემას იყვლევს (გვ. 214-215).

ამგვარად, ჩვენი კრიტიკოსის აზრით, ნორმათა გარკვეული სისტემის სამართლის სხვა ნორმებიდან გამოყოფა და სახელმწიფო სამ. მეცნიერების ობიექტად დასახვა შესაძლებელია მხოლოდ მაშინ, თუ სახელმწიფოს იურიდიულ პირად ცნობთ. ამ არგუმენტაციაში საყვირველია ერთი რამ: რატომ მართლ სახ. სამ. მეცნიერებას უნდა ახასიათებდეს ასეთი მდგომარეობა? ან შესაძლებელია რეცენზენტი ფიქრობს, რომ სხვა იურიდიულ მეცნიერებებში მდგომარეობა ანალოგიურია, ე.ი. რომ იქაც ნორმათა სისტემის ჩამოყალიბებისა და გამოყოფისთვის საჭიროა იურიდიული პირის იდეისადმი მიმართვა? მაშინ ჩვენთვის ძალიან საინტერესო იქნებოდა რეცენზენტის აზრი იმის შესახებ, თუ რომელი იურიდიული პირის იდეა უძევს საფუძვლად იმ ნორმათა სისტემას, რომელიც სამოქალაქო სამართლის მეცნიერებისა ან ადმინისტრაციული, სისხლის და სხვ. სამართლის მეცნიერებათა საგანს შეადგენს. აშკარაა, რომ არც ერთ აქ დასახელებულ მეცნიერებაში ნორმათა გარკვეული სისტემა, რომელიც თითოეული მათგანის შესწავლის საგანს შეადგენს, არ ემყარება იურიდიული პირის იდეას და თუკი აღნიშნულ მეცნიერებებში ნორმათა გარკვეული სისტემის თითოეული მათგანისათვის გამოყოფა შესაძლებელია იურიდიული პირის იდეის გარეშე, აშკარაა, რომ ასეთ შესაძლებლობას მოყვებული არ იქნება არც სახ. სამ. მეცნიერება. ამგვარად, არც ერთი ზევით მოყვანილი მოსაზრებით არ არის დამტკიცებული სახელმწიფოს იურიდიულ პირად აღიარების აუცილებლობა, ამიტომ ყველა ის დასკვნა, რომელიც რეცენზენტს ზევით მოყვანილ დებულებიდან ამოიპყავს პაერშია დაკიდებული. რეცენზენტის მთელი მსჯელობა რეცენზიის ამ ნაწილში შემდეგნაირია: 1) სარეცენზიო ნაშრომის ავტორისთვის აუცილებელი იყო სამართლის საფუხურებრივ თეორიაზე დაყრდნობა; 2) აღნიშნული თეორია მოითხოვს სახელმწიფოს იურიდიულ პირად ცნობას; 3) სახელმწიფოს იურიდიულ პირად ცნობა საჭიროა აგრეთვე იმისთვის, რომ სახ. სამ. მეცნიერების საგნად ნორმათა სისტემა დაესახოს; 4) ამიტომ, სარეცენზიო ნაშრომისთვის აუცილებელი იყო სახელმწიფოს იურიდიულ პირად ცნობა; 5) იურიდიული პირი სარეცენზიო ნაშრომის თანახმად საესებით სამართლის შინაარსით ამოიწურება; 6) მაგრამ, თუ მხედველობაში მივიღებთ სარეცენზიო ნაშრომის დებულებას, რომლის თანახმად სახელმწიფოში ორი მხარეა - სოციალური და სამართლებრივი, აუცილებელია დასკვნა, რომ სახელმწიფო, რამდენადაც სახელმწიფოს მხოლოდ სამართლებრივი მხარე შეიძლება განსახიერებულ იქნეს სახელმწიფოს, როგორც იურიდიული პირის ცნებაში, ერთი თავის ნაწილით გვევლინება, როგორც იურიდიული პირი, მეორე ნაწილით კი იგი ასეთ პირს არ წარმოადგენს.

მთელი ეს მსჯელობა თავიდან ბოლომდე ყალბსა და უნიადგო დებულებებზეა აგებული. სახელდობრ, ამ მსჯელობის პირველი დებულების საწინააღმდეგოდ ზევით დამტკიცებულია, რომ სამართლის საფუხურებრივი თეორიისადმი მიმართვა სარეცენზიო ნაშრომისთვის საჭირო არ იყო; შემდეგ, დამტკიცებულია ისიც, რომ აღნიშნულ თეორიასა და სახელმწიფოს იურიდიულ პირად აღიარებას შორის არავითარი ლოღოური კავშირი არ არსებობს; დამტკიცებულია ისიც, რომ სახ. სამ. მეცნიერების საგნად ნორმათა სისტემის დასახვა არ მოითხოვს სახელმწიფოს იურიდიულ პირად ცნობას. ყოველივე ამით კი ის

არის დამტკიცებული, რომ სარეცენზიო ნაშრომისთვის საჭირო არ იყო სახელმწიფოს იურიდიული პირის იდეისადმი მიმართვა, ე.ი. ის, რომ რეცენზენტის საბოლოო დასკვნას ნიადაგი არ აქვს.

დაგვრჩა კიდევ სათქმელი ორიოდე სიტყვა რეცენზენტის იმ დასკვნების შესახებ, რომელიც მას მოყვანილი აქვს 216-217-ე გვერდებზე და სადაც აღნიშნულია, თითქოს სარეცენზიო ნაშრომის ძირითადი დებულებების მიხედვით შეუძლებელი იყოს ხელისუფლებისა და სამართლის ურთიერთდამოკიდებულების პრობლემის დაყენებაც კი. თავის დასკვნას აქ რეცენზენტი ორ მოსაზრებას ამყარებს: 1) იმას, რომ თითქოს “აეტორის მეთოდით კავშირი სამართალსა და ხელისუფლებას შორის საბოლოოდ გაწყვეტილი იყოს” და 2) რომ თითქოს სარეცენზიო ნაშრომში გატარებული არ იყოს განსხვავება ხელისუფლებასა და ძალის ცნებებს შორის; რომ, სახელდობრ, ხელისუფლება უნდა გაგებულ იქნეს, როგორც “სამართლით მოწესრიგებული ძალა” ან როგორც “სამართლის მიერ მოწესრიგებული შესაძლებლობა სამართლის განხორციელებისა, ასეთი გაგებით კი იგი აუცილებლად შეერთვის სამართლებრივს”.

ამ მოსაზრებებიდან პირველი ანგარიშგასაწევი არ არის, ვინაიდან იგი სარეცენზიო ნაშრომში გამოთქმული აზრების ვალბად გადმოცემას ემყარება (როგორც ეს ჩანს ჩვენი წერილის დასაწყისში მოყვანილი ადგილებიდან).

ანგარიშგასაწევი არ არის არც მეორე მოსაზრება. რაიმე დამაჯერებელი ძალა მას ექნებოდა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ დამტკიცებული იქნებოდა, რომ ხელისუფლება ან უფრო სწორედ Gevalt (ვინაიდან სარეცენზიო ნაშრომის სიტყვა Gevalt-ს ხმარობს და მას ქართულად ტერმინი “ხელისუფლება” სავსებით ადეკვატურად არ გადმოსცემს, უნდა გაგებულ იქნეს, როგორც “სამართლის მიერ მოწესრიგებული შესაძლებლობა სამართლის განხორციელებისა”. მაგრამ სად ან ვინ დაამტკიცა, რომ ამ ცნებას სწორედ ასეთი შინაარსი უნდა მიეცეს? თვით რეცენზენტს ამის დასამტკიცებლად უკეთი მოსაზრებაც კი არ მოჰყავს, ხოლო ლიტერატურას თუ მიემართავთ, დაეინახავთ, რომ Gevalt-ის ცნებით, უძრავლეს შემთხვევაში, სწორედ ძალა იგულისხმება, რამე სამართლებრივი მომენტებისგან გამიშვლებული, ამიტომ ამ ცნების ხმარება სოციალურის აღსანიშნავად და უკანასკნელის სამართლისგან განსხვავების მიზნით სავსებით ეთანაბრება ამ ცნების გაერცხლებულ ხმარებას და იგი სრულიად გამართლებულია.

ბოლოს საჭიროა კიდევ ერთი მომენტის აღნიშვნა: რეცენზენტი ფიქრობს, რომ სარეცენზიო ნაშრომის მეთოდის მიხედვით, თითქოს შეუძლებელი იყოს ხელისუფლებისა და სამართლის ურთიერთობის პრობლემის დაყენება. ჩვენ აქ არ შეუვადგებით იმ მოსაზრებათა დეტალურ განხილვას, რომელნიც რეცენზენტს 217-ე გვერდზე აქვს მოყვანილი, ვინაიდან ეს რეცენზიის რეცენზია იქნებოდა. აქ აღსანიშნავია მხოლოდ ის, რომ ამ მოსაზრებათა მიხედვით რეცენზენტი ხელისუფლების და სამართლებრივის გაიგივებამდე მიდის, მაგრამ, თუ ამას გაკეთვალისწინებთ, უდაო გახდება, რომ ხელისუფლებისა და სამართლის ურთიერთდამოკიდებულების საკითხი სწორედ ჩვენი რეცენზენტისთვის არის გადაქცეული შეუძლებელ პრობლემად.

იროდიონ სურგულაძე

დასკვნა გ. ნანეიშვილის სადისერტაციოდ წარმოდგენილ ნაშრომზედ “სამართლის ნამდვილობა და ცდა ნორმატიული ფაქტების დასაბუთებისა”

(დაწერილია სოც.-ეკონ. ფაკულტეტის დაკავლების თანახმად)

გ. ნანეიშვილის სადისერტაციო შრომა ეძღვნება ნორმატიული ფაქტების პრობლემას. უკანასკნელის შესახებ, ჩვენი ავტორის მტკიცებით, ბევრი რამ არის თქმული სამართლის მეცნიერებაში, მაგრამ ამისდა მიუხედავად, ავტორის აღნიშნული პრობლემა მიაჩნია ყველაზე ნაკლებად დამუშავებულად “მეთოდოლოგიურად გამართულად და თეორიულად დასაბუთებულად” (გვ. 3). სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ავტორის პრეტენზია პირველი სხივი შეიტანოს სამართლის მეცნიერების იმ წყვილადით მოცულ დარგში, რომელსაც “ფაქტიურის ნორმატიული ძალის” პრობლემა აღნიშნავს – არც მეტი, არც ნაკლები. სამწუხაროდ, ასეთი დიდი პრეტენზია წიგნის შინაარსით გამართლებული არ არის არც პრობლემის დაყენების, არც მისი გადაჭრის, და ბოლოს, არც ამ გადაჭრის ორიგინალობის მხრივ. ყოველივე ამის შესახებ ერცლად იქნება მოხსენებული ქვევით, ახლა კი საჭიროა, წიგნის წინასწარ ზოგადი დახასიათების მიზნით, სხვათა შორის აღვნიშნოთ, რომ გარდა იმ ნაწილებისა, რომელნიც ნაშრომის ძირითად ინტენციასთან დაკავშირებული არ არიან ასეთია, მაგალითად კელზენ-მერკლის თეორიები სამართლის საფუძვლებრივი აღნაგობის შესახებ, Vaihinger-ის ფილოსოფიის განხილვა და სხვ. მიუხედავად ამისა, ჩვენ საჭიროდ მიგვაჩნია ნაშრომის ამ ნაწილებზედაც შეჩერება, ვინაიდან ძალიან ხშირად ის დასკვნები, რომლებსაც ჩვენ აქ ვხვდებით, სრულებით შეუსაბამო და უსაფუძვლო ხასიათს ატარებენ. ახლა კი გადავიდეთ წიგნის ძირითადი დებულებების განხილვაზედ.

I

ნორმატიული ფაქტების პრობლემის სისწორით დაყენების მიზნით, ავტორი წიგნის დასაწყისშიდვე სცდილობს გააშუქოს ფაქტიურის და სამართლებრივის ურთიერთდამოკიდებულების საკითხი. (ავტორის აზრით, ეს უკანასკნელი სამართლის და ფაქტის დაპირისპირებაშიდ მდგომარეობს, ვინაიდან ასეთი დაპირისპირება გამოსავალი წერტილია ყველა იმ თეორიებისთვის, რომელნიც ნორმატიული ფაქტების პრობლემას იხილავენ). ეს უკანასკნელი ავტორისათვის იმდენად მნიშვნელოვანია, რომ ნაშრომის ერთ შესამდგმედ მეტი მისი გაშუქების ცდას აქვს მიძღვნილი და სამართლის სინამდვილის (ან როგორც ავტორი ამბობს – ნამდვილობის) პრობლემა, რომელიც სწორედ ამ საკითხის გადაჭრასთან დაკავშირებით არის წიგნშიდ მოყვანილი, ნაშრომის სათაურშიდაც კი არის შეტანილი. თავისთავად ცხადია, რომ ასეთ პირობებშიდ ავტორისათვის საკვლადებულო იყო როგორც თვითეული დებულების განვითარების დროს საქვებით დამაკმაყოფილებელი გარკვეულობა, ისე თითოეული ტერმინის ხმარების დროს განსაკუთრებული პრეციზობა (სიზუსტე). არც პირველი და არც მეორე მოთხოვნილება ნაშრომში დაცული არ არის, ამის მაგალითებს ჩვენ ახლავე დავინახავთ.

ავტორის აზრით, ნორმატიული ფაქტების პრობლემის დაყენება აუცილებლად გულისხმობს სამართლის და ფაქტის დაპირისპირებას და ეს იმ თეორიებისთვისაც კი, რომელნიც სამართალს, როგორც რაღაც სოციალურს, ე. ი. ფაქტიურს უცქერიან, ეს იმიტომ, რომ ავტორის მტკიცებით ყოველივე ის, რაც სამართალი არ არის, სამართალს უპირისპირდება. ასეთი მტკიცება აშკარად უსაფუძვლოა, ვინაიდან ყველაფერი ის, რაც სამართალი არ არის, მხოლოდ განსხვავდება სამართლისაგან. აქედან აშკარაა, რომ იმ თეორიისათვის, რომელიც სამართალშიღ სოციალურ მოვლენას ხედავს, ნორმატიული ფაქტების პრობლემის დაყენების დროს არავითარი ლოღიკური აუცილებლობა არ არსებობს სამართლებრივის და ფაქტიურის დაპირისპირებისათვის, პირიქით, აქ სავეებით დასაშვებია ისეთი კონსტრუქცია, რომელიც სამართალს გამოჰყოფს, როგორც ფაქტიურის ერთ-ერთ სახეს, ხოლო ნორმატიული ფაქტების სამყაროდ ფაქტიურის მეორე სახეს მიიჩნევს. ის დაპირისპირება კი, რომელსაც ავტორი უთითებს, ბუნებრივი და ლოღიკურად აუცილებელია სამართლის იდეალისტური (ნორმატიული) კონსტრუქციის ფარგლებში. აქედან აშკარაა, რომ სამართლის და ფაქტიურის დაპირისპირება, რომელიც ავტორის ნორმატიული ფაქტების პრობლემის დაყენებისას გამოსავალ წერტილად აქვს აღებული და რომელიც გასაგებია სამართლის ნორმატიული (იდეალისტური) კონსტრუქციის ფარგლებში, აქედან აშკარაა, რომ სამართლის და ფაქტიურის დაპირისპირება, რომელიც ავტორის ნორმატიული ფაქტების პრობლემის დაყენებისას გამოსავალ წერტილად აქვს აღებული და რომელიც გასაგებია სამართლის ნორმატიული (იდეალისტური) კონსტრუქციის ფარგლებში, ლოღიკურად დასაბუთებული იქნებოდა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ავტორი დაგვანახებდა, რომ სამართლის სწორედ ასეთი კონსტრუქცია არის ერთადერთი სწორი და მისაღები.

სამწუხაროდ, ნაშრომშიღ ეს საკითხი არამც თუ არ არის გადაჭრილი, იგი მას არც კი ეხება და აქედან პრობლემის დაყენება, რომელსაც ავტორი იძლევა, როგორც დოგმატიური (ე. ი. კრიტიკულად შეუმოწმებელი) დებულებიდან გამომდინარე უსაფუძვლო და მიუღებელია.

ეს რაც შეეხება პრობლემის დაყენების სისწორეს. ახლა გადავიდეთ იმ მომენტების განხილვაზე, რომელნიც ავტორის აზრით ფაქტს და სამართალს ერთი მეორეს უპირისპირებენ. ავტორისაგან ასეთი დაპირისპირებისათვის გამოყენებულია არა შინაარსობრივი მომენტები, არამედ, ის, თუ რა სახის სინამდვილე ახასიათებს ერთის მხრით ფაქტს, ხოლო მეორე მხრით კი სამართალს. აღნიშნულ საკითხთან დაკავშირებით ავტორი ჩერდება ფაქტის და ფაქტიურის სხვადასხვა გაგებაზე, ავტორის აზრით არ შეიძლება განიარებულ იქნეს არც ის შეხედულება, რომელიც ფაქტიურს ყოფის მნიშვნელობით იღებს (ჰეგელი), არც ის შეხედულება, რომლის ფარგლებშიღ ფაქტიური უშუალო მოცემულობით არის დახასიათებული, არც ის შეხედულება, რომლისთვისაც ფაქტი ირრაციონალურის ცნებით იფარება და არც შეხედულება, რომელიც ფაქტს დროშიღ მომხდარის ან წარმოშობილის მნიშვნელობით გაიგებს. სამწუხაროდ, ფაქტის ცნების ამ სხვადასხვა ინტერპრეტაციის საწინააღმდეგოდ ავტორის მხოლოდ ერთი არგუმენტი მოჰყავს, რომელსაც არავითარი დამაჯერებელი ძალა არა აქვს, სახელდობრ, ავტორის აზრით, დასახელებულ შეხედულებას თუ გაეზიარებთ, ნორმატიული ფაქტის პრობლემა იხსნება, და სწორედ ამიტომ აღნიშნული შეხედულებები უნდა

უარყოფილ იქნენ. ეს არგუმენტაცია მეტად უცნაურია, ვინაიდან ნორმალური ლოლიური მსჯელობა სწორედ საწინააღმდეგო გზით უნდა მიდიოდეს, უკანასკნელისათვის ფაქტის და ფაქტიურის ინტერპრეტაციის საკითხი სწავლება არა იმის მიხედვით, თუ რამდენად უზრუნველყოფს ეს ინტერპრეტაცია ამა თუ იმ პრობლემის – კერძოდ ამ შემთხვევაშიდ ნორმატიული ფაქტების პრობლემის – დაყენებას, არამედ თვით ფაქტის შინაგანი, იმპანენტური შინაარსის ანალიზით, მისი არსებითი თვისებების გათვალისწინებით. ამიტომ ფაქტის სხვადასხვა გაგების კრიტიკა ნორმატიული ფაქტების პრობლემის თვალსაზრისით უსაფუძვლოა, მიზანს ვერ აღწევს და სხვადასხვა შეხედულებები, რომელნიც ავტორს მოჰყავს, სინამდვილეში უარყოფილი არიან ყოველგვარი კრიტიკის გარეშე.

თვით ავტორის განსხვავება ფაქტიურის და სამართლებრივის შორის ძალიან ბუნდოვანია და მეცნიერული საფუძვლიანობის მხრივ ბევრს სტოვებს სასურველად. მაგალითისათვის შეეჩრედეთ იმ მსჯელობაზედ, რომელიც ამ საკითხის შესახებ მოცემულია ნაშრომის მეხუთე გვერდზედ. როგორც ზევით აღვნიშნეთ, ავტორისათვის ფაქტიურის და სამართლებრივის დაპირისპირებისათვის გამოსავალ წერტილად მათი სინამდვილის სახეობის საკითხია აღებული. ეხება რა ამ საკითხს ავტორი შემდეგნაირად ახასიათებს იმ სინამდვილეს, რომელიც ეკუთვნის ერთის მხრივ ფაქტიურის, მეორეს მხრით კი სამართლებრივ (... “სამართალში ნამდვილობა არის ის, რაც არაეითარ შემთხვევაში არ შეიძლება ფაქტის ნამდვილობად ჩათვალოს... ხოლო ფაქტის ნამდვილობა მდგომარეობს სწორედ იმაშიდ, რომ წარმოადგენს რა ყოველთვის რაღაც მომხდარს, მას სრულიად სხვა ქმედობა და ტენდენცია აქვს, ვიდრე ნამდვილ სამართალს. ფაქტი მიზნუბორივად გამოწვეულია და იგი ყოველთვის თვით იწვევს რაღაცას, რაც არსებითად სხვა არის, ვიდრე თვით გამომწვევი ფაქტი. ამიტომ ამ შემთხვევაშიდ ის, რაც მომხდარია, როგორც აბსოლუტურად რეალიზებული, საეხებით და მთლიანად ინდივიდუალურია და მამასადამე ისტორიულიცაა; ამ სიტყვებშიდ მოყვანილია ის ძირითადი მომენტები, რომლების მიხედვით ავტორი ფიქრობს ფაქტიური დაუპირისპიროს სამართალს. ფაქტიურის დახასიათებისთვის ავტორი აქ შემდეგ მომენტებს უთითებს: 1) ფაქტიური არის რაღაც მომხდარი, 2) მიზნუბორივად არის გამოწვეული და თვით იწვევს რაღაცას, რაც არსებითად სხვა არის, ვიდრე თვით გამომწვევი ფაქტი, ბ) იგი ინდივიდუალურია და ისტორიული. რაც შეეხება სამართალს, მისი ნამდვილობის დახასიათებას ავტორი შემდგომისათვის გვირდება და ამ საკითხებზედ ჩვენც ქვევით შეეჩრედებით, ახლა კი განვიხილოთ, თუ რამდენად უპირისპირებენ აქ დასახელებული მომენტები მართლაც ერთმანეთს ფაქტიურს და სამართლებრივს.

პირველს აქ დასახელებულ მომენტს, სადაც მითითებულია დროის კატეგორიაზედ, როგორც ფაქტისათვის საეციფურად დაძახასიათებელზედ, არ შეუძლია განკვიფრება არ გამოიწვიოს, ვინაიდან სწორედ იგივე მომენტი ავტორის მიერ გამოყენებულია პოზიტიური სამართლის დახასიათებისას, ეს გარკვევით არის აღნიშნული მესამე თხისშიდ (გვ. 114) და ნაშრომის სხვა ადგილებზედაც ამხედ ყოველგვარი ორანროვნების გარეშე არის მითითებული (იხ. მაგ. გვ. 99, 18, 16, 15 და სხვ.). მართალია, ავტორი სამართლის აზრს ან სამართლის იდეას უცქერის, როგორც დროშიდ უცვლელს, ე. ი. როგორც ისეთ რამეს, რაც დროის კატეგორიას არ ექვემდებარება, მაგრამ ჯერ ერთი, როგორც ამას ქვევით დავინახავთ, ავტორის ნაშრომის მიხედვით შეუძლებელია რაიმე გარკვეული

წარმოდგენა მივიღოთ იმის შესახებ, თუ რა არის ეს სამართლის აზრი ან იდეა, რა თვისებებით ხასიათდება იგი, მთავარი კი იმაშიდ მდგომარეობს, რომ დამოუკიდებლად იმისაგან, თუ როგორ გაიგებთ სამართლის იდეას, ხომ უდავოა, რომ პოზიტიური სამართალი, ისე როგორც სამართლის ესა თუ ის კონკრეტული ნორმა სამართლებრივის დარგს ეკუთვნის და როდესაც ავტორი ამტკიცებს, რომ პოზიტიური სამართალი დროშიდ ცვალებადია, მას უკვე აღარ შეუძლია ცვალებადობის მომენტი ფაქტიურის და სამართლებრივის დაპირისპირებისათვის გამოიყენოს.

აქედან კი დანარჩენი მომენტებიც, რომლებსაც ავტორი უთითებს სამართლის და ფაქტის დაპირისპირების დროს, იმავე შინაგანი წინააღმდეგობის მაჩვენებელი არიან ავტორის კონსტრუქციაშიდ, სახელდობრ როგორც მიზეზობრივი დამოკიდებულება, ისე ისტორიულობაც. აშკარად გულისხმობენ დროის კატეგორიას და რამდენადაც ეს უკანასკნელი ავტორის კონსტრუქციაშიდ ერთნაირად შეფარდებულია როგორც სამართლებრივად, ისე ფაქტიურად, აშკარაა, რომ თვით ავტორის იმმანენტური თვალსაზრისით ვერც მიზეზობრიობა და ვერც ისტორიულობა გამოყენებული ვეღარ იქნება სამართლებრივის და ფაქტიურის არამც თუ დაპირისპირებისათვის, უბრალო განსხვავებისთვისაც კი.

ავტორის შეხედულებაშიდ ასეთი შინაგანი წინააღმდეგობისაგან განთავისუფლების ცდა შესაძლებელი იყო მხოლოდ ერთი მიმართულებით, – სახელდობრ, თუ ავტორი პოზიტიური სამართლის და სამართლის აზრის აბსოლუტური იგივეობის დებულებას წამოაყენებდა, ან უფრო სწორად რომ ვსთქვათ, თუ იგი პოზიტიურ სამართალს სამართლის აზრთან გააიგივებდა. მაგრამ, როგორც ზევით იყო აღნიშნული, გაიგივების ნაცვლად ავტორი ამ ორი ობიექტის დაპირისპირებიდან გამოდის (იმ საკითხშიდ, რომელიც ამ ობიექტების დამოკიდებულებას შეეხება დროის კატეგორიისადმი). ამის საილუსტრაციო დებულებები ბლომად არის გაბნეული ნაშრომშიდ, მაგრამ ჩვენ მხოლოდ ზოგიერთი ადგილის მოყვანით დავკმაყოფილდებით. მაგალითად, ნაშრომის მე-15 გვერდზედ ავტორი ეხება რა განმარტებას, რომელიც ფაქტად იმას სთვლის, რაც დროში მოხდება ან წარმოიშობა, მიუღებლად სთვლის ასეთ განმარტებას იმ მოსაზრებით, რომ “ჯერ ერთი – ამბობს ავტორი – ფაქტად აღიარებულია არა მარტო კონკრეტული სამართალი, რომელიც დროში წარმოიშობა, მოქმედობს და დროშივე სწყვეტს თავის არსებობას, არამედ სამართლის ის აზრიც, რაც ყოველ კონკრეტულ ნორმაშია რეალიზებული, ხოლო, მეორეს მხრით, თითქოს არაერთი განსხვავება არ არსებობს პოზიტიური სამართლით მომხდარსა და იმ სამართლის აზრს შორის, რომელიც პოზიტიური სამართლის დამოუკიდებლად არსებობს. ვინ უარყოფს, რომ სამართალი დროში წარმოიშობა და მოქმედობს, მაგრამ ამასთან ერთად იმ აზრის შესახებ, რომელიც ყოველ კონკრეტულ ნორმაშია მოცემული, შეუძლებელია ვთქვათ ის, რასაც დროში მომხდარი ამა თუ იმ მოვლენის შესახებ ვამბობთ”.

აქ ყველაფერი მკაფიოდ არის აღნიშნული, პოზიტიური სამართალი გარკვევით გამოყოფილია სამართლის აზრიდან და დროის კატეგორიას დაქვემდებარებული. ასეთ პირობებშიდ კი იმ შინაგანი წინააღმდეგობის გაბათილება, რომელზედაც ზევით იყო მითითებული, ავტორისათვის შეუძლებელ ამოცანას წარმოადგენს.

II

როგორც კერძოდ ამ საკითხისათვის, ე. ი. იმისათვის, თუ რამდენად უპირისპირდებიან დროის კატეგორიის მიხედვით ერთმანეთს ფაქტიური და სამართლებრივი, ისე სხვა, ავტორის ძირითადი დებულებებისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს იმ დაპირისპირებას, რომელიც ავტორს გაჰყავს პოზიტიური სამართლის და სამართლის აზრის ან იდეის შორის, სხვა პრინციპული დებულებების გვერდით სამართლის სინამდვილის საკითხის, ე. ი. იმ პრობლემის გადაჭრა, რომელიც ნაშრომის სათაურშიდაც კი არის შეტანილი და რომელსაც ამიტომ ავტორისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა, ლოდიკურად აღნიშნულ განსხვავებას (პიზ. სამართლის და სამ. იდეის შორის) ემყარება და ამიტომ თავისთავად იგულისხმება, რომ აქ ავტორისათვის განსაკუთრებული სიზუსტე, საფუძვლანობა და გარკვეულობა იყო საჭირო. არის ეს მოთხოვნილება მინიმალურად მაინც დაცული ნაშრომში? ჩვენ ვამბობთ, რომ არა. ჩვენ გავკრით, უკვე აღვნიშნეთ ზევით, რომ ავტორის ნაშრომის მიხედვით შეუძლებელია გარკვეული წარმოდგენა ვიქონიოთ იმის შესახებ, თუ რა ესმის მას სამართლის იდეის ქვეშ. ის, რაც ნაშრომში ამ საკითხის ირგვლივ არის ნათქვამი არსებითად უარყოფითი მომენტების დასახელებით ამოიწურება, აქ მითითებულია ერთის მხრით იმაზე, რომ სამართლის იდეა არ არის პოზიტიური სამართალი და უკანასკნელისაგან დამოუკიდებლად არსებობს, (16) ხოლო მეორე მხრით იმაზე, რომ იგი (იდეა) დროშიც ცვალებადი მიღწევების კატეგორიას არ ეკუთვნის. ძნელი არ არის იმის გაგება, რომ ასეთი განმარტება სინამდვილეში არავითარ განმარტებას არ წარმოადგენს, ვინაიდან იმისათვის, რომ სამართლის იდეის ან აზრის შესახებ შორეული წარმოდგენა მაინც შეეკმნათ, საჭიროა არა ისეთი მომენტების დასახელება, რომელნიც მხოლოდ იმას გვიჩვენებენ, თუ რას არ წარმოადგენს სამართლის იდეა, არამედ ისეთი მომენტების დასახელება, რომელნიც დაგვანახებენ – თუ რას წარმოადგენს იგი თავის პოზიტიურ თვისებებში. ეს არის ელემენტარული ლოდიკური მოთხოვნილება, რომელიც ყოველი მეცნიერული განმარტების დროს დაცული უნდა იქნეს, სარეცენზიო ნაშრომში კი ასეთი განმარტების ნაცვლად ცარიელი ადგილია დატოვებული, რომელიც ბუნდოვანობის და გაურკვევლობის ელფერს სდებს ბევრს, ავტორისათვის ძალიან მნიშვნელოვან დასკვნას. ან შესაძლებელია ავტორი ამ სიცარიელის შევსებას იმ უშინაარსო და აბსოლუტურად არადამაჯერებელი ანალოგიის საშუალებით ფიქრობდა, რომელიც მას ესთეტიურ და სამართლის იდეის შორის გაჰყავს? მაგრამ ასეთი იმედი ხომ საეხებით გაუმართლებელია არა მარტო იმ მოსაზრებით, რომ მოყვანილ ანალოგიაში ჩვენ ვხვდებით ერთი უცნობის განმარტების ცდას მეორე უცნობის საშუალებით, არა მარტო იმ მოსაზრებით, რომ ესთეტიური იდეა თვითონ ატარებს პრობლემატურ ხასიათს, არამედ, რაც მთავარია, იმიტომ, რომ ის დებულება, თითქოს ესთეტიური და სამართლებრივი ერთგვარ ან ანალოგიურ კანონზომიერებას ექვემდებარებოდეს, არსად არასდროს დამტკიცებული არ ყოფილა, უამისოდ კი ყოველგვარი ანალოგია აქ უსაფუძვლო და არადამაჯერებელია. არსებობს ერთი მომენტი, რომლის მიხედვით ალბათ ჩვენი ავტორი ფიქრობდა აღნიშნული ანალოგიის გატარებას: ეს არის ღირებულების მომენტი, რომელიც ერთის მხრით ესთეტიური შემეცნების ობიექტის განმარტებაშია შეტანილი (იხ. Ком. Общая Эстетика, 14 пел), მეორეს მხრით კი ზოგი ავტორის მხრივ გამოყენებულია სამართლის ლეფინიციის დროს. მაგრამ კიდევაც რომ დავეთანხმით სამართლის განმარტებაში ღირებულების მომენტის შეტანას (რაც

პირადად ჩვენ უსაფუძვლოდ მიგვაჩნია), ხომ უდავოა, რომ ღირებულების ცნებას ესთეტიურის და სამართლებრივის განმარტების დროს არსებითად განსხვავებული შინაარსით იგულისხმება, სახელდობრ კონის გამოთქმა რომ ვიხმაროთ, პირველ შემთხვევაში ჩვენ საქმე გვაქვს ინტენსიურ, მეორე შემთხვევაში კი კონსექუტურ ღირებულებასთან (იხ. Общ. Учет. стр. 28-29).

ჩვენ შედარებით ვრცლად შეეჩრდით იმ ანალოგიაზე, რომელიც ავტორს სამართლებრივ და ესთეტიურის შორის გაკავს, ამას არ შეუძლია განციფრება არ გამოიწვიოს, ენაიდგან ყველას საფუძველი აქვს იყითხოვს, თუ რა საჭირო იყო ასეთი ყურადღების მიქცევა ამ ანალოგიისათვის, რომელსაც ნაშრომში მხოლოდ შემთხვევითი შედარების ხასიათი აქვს და რომლის ლოღიური საფუძვლიანობა არამც თუ გამუქებული არ არის, ასეთი გამუქების ცდასაც კი ვერ ვხვდებით ნაშრომში, ხომ აშკარაა, რომ ასეთ შემთხვევით შედარებას ლოღიური მტკიცების ხასიათი შორეულადაც კი ვერ მიეწერება და მისი არასაფუძვლიანობის გამოშკარება ხომ დროს უნაყოფოდ დაკარგვა არის. ყველაფერი ეს სწორია და თუ ჩვენ მანც შეეჩრდით ამ ანალოგიის განხილვაზე ეს მხოლოდ იმიტომ, რომ იგი ერთადერთი ცდაა, რომელსაც ავტორი იძლევა სამართლის იდეის ან სამართლის აზრის განმარტების ხაზით. სხვა რასმეს ჩვენ ამ საკითხის ირგვლივ ნაშრომში ვერაფერს ვიპოვით.

შესაძლებელია ავტორი სამართლის იდეას იმდენად ყველასათვის თვალსაჩინოდ და თავის შინაარსში გარკვეულად სთვლიდა, რომ აქ რამე ორანზოვანობის შესაძლებლობა შეუძლებლად ჩასთვალა და ამიტომ საკითხის გაშუქებასაც თავი აარიდა? მაგრამ ასეთი გზა ავტორისათვის აშკარად უიმედო იყო. ჩვენი ავტორი პირველი არ არის და ალბათ არა უკანასკნელი, რომელსაც სამართლის იდეა შეკავს სამართლის დეფინიციამდე. სამართლის ფილოსოფიის ისტორიული განვითარების გასწვრივ განსაკუთრებით კი ამ ისტორიული ევოლუციის იდეალისტურ სექტორზე, ჩვენ არაერთხელ ვხვდებით ასეთ კონსტრუქციას, დეტალურ ლიტერატურულ მითითებებს რომ თავი დაეანებოთ, მაგალითისათვის საემარისია აღვნიშნოთ, რომ სულ უკანასკნელ დროს ამ საკითხის ირგვლივ ბევრი რამ გვაუწყა რუდოლფ შტამმლერმა და იულიუს ბინდერმა. მერე ეს ავტორები განა ერთ და იგივე განმარტებას აძლევენ სამართლის იდეას? სრულებითად არა! სხვა ძირითად და პრინციპულ განსხვავებებს რომ თავი დაეანებოთ, საემარისია გავიხსენოთ ორი დიამეტრალურად საწინააღმდეგო შინაარსი, რომლის აღსანიშნავად იხმარება სამართლის იდეის კონცეპტი – სამართლის იდეა რეგულიატიური და კონსტიტუტიური მნიშვნელობით სამართლის იდეა, როგორც პოზიტიური სამართლის შეფასების მასშტაბი, ე. ი. სამართლის იდეის ისეთი კონცეფცია, რომელიც გასაგებია იმ იდეალისტური მიმდინარეობის ფარგლებში, რომელიც სამართლებრივის დასაბუთების ცდას წარმოადგენს ზნობრივად ჯერარსობრივ სამყაროში, რომელიც მასსადამდე დადებითი სამართლის და სამართლის იდეის დაპირისპირებიდან გამოდის, აშკარად განსხვავებულია სამართლის იდეის იმ განმარტებისაგან, სადაც იდეა დაპირისპირებული კი არ არის პოზიტიური სამართლისადმი, არამედ თვით უკანასკნელში არის შეტანილი, როგორც მისი Wesen', როგორც კონკრეტული სამართლის მრავალ სახეობაში მოცემული ესენციალური ნაღვეი. და როდესაც არსებულ ლიტერატურაში სამართლის იდეის გაგების ასეთი მრავალნაირობა არის მოცემული, განა ავტორისათვის აბსოლუტურად საუკვლავლო არ იყო იმ შინაარსის ზუსტი შემოფარგვლა, რომლის აღსანიშნავად იგი

ამ ცნებას ხმარობს¹ და ეს მით უმეტეს, რომ როგორც ზევით იყო მითითებული, სარეცენზიო ნაშრომშიდ სამართლებრივის და ფაქტიურის დაპირისპირება, რომელიც ავტორის მიერ ნორმატიული ფაქტების პრობლემის დაყენებისთვისაც კი აუცილებელ პირობად არის ნაცნობი, ამისდა მიუხედავად სამართლის იდეის საშუალებით ხდება.

ჩვენ ქვევით კიდევ უფრო მეტს ვიტყვი: ნაშრომშიდ სამართლის იდეის შინაარსის განსაზღვრის ცდასაც კი არ ვხვდებით. სანამ იმის გამოუქებას შეუვადგებოდეთ, თუ რა დასკვნები გამოდინარეობს აქედან ავტორის ზოგიერთი ძირითადი დებულების შეფასების საკითხში, ჩვენ საჭიროდ მიგვაჩნია აღვნიშნოთ, რომ როგორი მნიშვნელობითაც არ უნდა გავგორ ავტორის სამართლის იდეის ცნება, იგი გამოუსადეგარი იქნებოდა სამართლებრივის და ფაქტიურის დაპირისპირებისათვის. ძნელი არ არის იმის გაგება, რომ თუ სამართლის იდეას პოზიტიური მასშტაბის მნიშვნელობას მიეცემთ, იგი, როგორც ზევით იყო აღნიშნული, ჩვენ მოგვევლინება როგორც ისეთი რამ, რაც სამართლის შინაგანი კონსტიტუციის გარეშე დგას და ასეთ შემთხვევაში იგი აშკარად ვერ გამოდგება სამართლებრივის და ფაქტიურის დაპირისპირებისათვის, ვინაიდან უდავოა, რომ უკანასკნელი თვით დასაპირისპირებელი ობიექტების შინაგანი მომენტებიდან უნდა გამოდიოდეს. თუკი, წინააღმდეგ ამისა, სამართლის იდეის ქვეშ პოზიტიური სამართლის Wesen-ს ვიგულისხმებთ, ჩვენი ცდა ფაქტიურის და სამართლებრივის დაპირისპირებისათვის უნაყოფო დარჩება, ვინაიდან სწორედ იმ ფილოსოფიური მიმდინარეობის თვალსაზრისით, რომლის ფარგლებშიდ გამოუმუშავებულია Wesen'-ის ცნება, ფაქტიურის და ეიდეტურის (Eidos) განუყრელობა ძირითადი ფენომენია, რომელსაც ჩვენ ვხვდებით შემეცნებითი მიმართების ანალიზის დროს (იხ. Husserl Ideen s. 8-9); და რადგანაც ფაქტიურისათვის ამდენად დამახასიათებელია ეიდეტური სტრუქტურა, აშკარაა, რომ ამ მომენტს, ე. ი. Wesen'-ის ან Eidos'-ის მომენტის მიხედვით ჩვენ ველარ დაუპირისპირებთ ერთმანეთს სამართლებრივის და ფაქტიურს.

ამგვარად, ჩვენ შემდეგ დასკვნამდე მივიღვართ: ავტორის გაშუქებული არა აქვს თუ რა შინაარსი უნდა ვიგულისხმოთ სამართლის იდეის ქვეშ, მაგრამ რა შესაძლებელი მნიშვნელობაც არ უნდა მიეცეს ცნებას, იგი გამოუსადეგარია სამართლებრივის და ფაქტიურის დაპირისპირებისათვის, ე. ი. სწორედ იმ მიზნისათვის, რომლისთვის იგი გამოყენებულია სარეცენზიო ნაშრომშიდ.

მაგრამ ავტორის მსჯელობის საწინააღმდეგოდ შესაძლებელია მოვიყვანოთ არა მარტო ის, რაც ზევით იყო აღნიშნული, ეს მსჯელობა მიუღებელი და უსაფუძვლოა არა მარტო იმიტომ, რომ ერთ-ერთი ძირითადი ცნებაა, რომლის საფუძველზედ ავტორის გამოკვეთს თავისი ძირითადი დასკვნები, თავის შინაარსშიდ გაშუქებული არ არის, არამედ იმ მოსაზრებითაც, რომ ავტორი არც კი შეეცადა გაეშუქებია, თუ რამდენად

¹ ყველაფერი, რაც აქ აღნიშნულია სამართლის იდეის შესახებ, ცხადია, შეეხება ნაშრომის იმ ადგილებსაც, სადაც სამართლის იდეის ნაყელად ნახმარი არის ტერმინი "სამართლის აზრი", ვინაიდან ავტორის მიერ ეს ორი ტერმინი ერთი და იგივე მნიშვნელობით იხმარება (იხ. გვ.34, მე-4 და მე-5 თემისი). ჩვენი აზრით, აღნიშნული ტერმინების გაიგივება გუგავრობას წარმოადგენს, ვინაიდან რა მნიშვნელობითაც არ უნდა ვიხმაროთ აზრის (Sinn) ცნება – გაიგივებით მას როგორც ამა თუ იმ არსებობის მწიბორი, ან უფრო მოვალად, ღირებულებითი გამართლების აღმნიშვნელ ტერმინს, თუ როგორც შემეცნებითი მიმართებაშიდ შემაჯალ ერთ-ერთ მომენტს (იხ. Husserl Ideen s.188 ff, 298.), უდავოა, რომ იდეას და აზრს შორის იგივეობის გატარება შეუძლებელია.

საფუძვლიანია პოზიტიური სამართლის გვერდით და მისგან დამოუკიდებლად სამართლის იდეის არსებობის მტკიცება; თქვენ შეგიძლიათ სარეცენზიო ნაშრომი თავიდან ბოლომდე გადაფურცლოთ, მაგრამ აქ თქვენ ვერსად იპოვით რაიმე მსჯელობას ამ საკითხის ირგვლივ. მაგრამ ვანა ეს საკითხი მიდენად თვალსაჩინო და გარკვეული იყო, რომ აქ რაიმე მტკიცების მოყვანა ზედმეტი იყო? განა სამართლის იდეის პოზიტიური სამართლისაგან დამოუკიდებელი ხასიათი და საერთოდ მისი არსებობა ისეთი უდავო ჭკუშმარიტებაა, რომ სათანადო მტკიცების მოყვანა ზედმეტად მიეჩინოთ? სრულებითაც არა! პირიქით, უშუალო მოცემულობის ხასიათს სწორედ პოზიტიური სამართალი ატარებს, სამართლის იდეის ცნება კი, რომელიც ერთგვარი მისტიური ბურუსისაგან სრულებით არ არის თავისუფალი, ბუნებრივი და გასაგებია მხოლოდ ასევე მისტიურად განწყობილ ფილოსოფიურ მიმდინარეობათა ფარგლებში.

რომ სამართლის იდეის ცნება, როგორი მნიშვნელობითაც არ უნდა გავიგოთ იგი, გამოუსადეგარია ფაქტიურის და სამართლებრივის დაპირისპირებისათვის, ამზღედ უკვე ვრცლად იყო მითითებული ზევით. მაგრამ სარეცენზიო ნაშრომში, თუმცა უფრო მკრთალად, მოცემულია სამართლებრივის და ფაქტიურის დაპირისპირების ცდა სხვა მხრით. სახელდობრ, ნაშრომის მე-19 და მე-20 გვერდებზე სამართლებრივის და ფაქტიურის დაპირისპირებისათვის ჯერ არსის Sollen-ის კატეგორია არის გამოყენებული. სამართლის მეცნიერებაში სამართლის და არასამართლებრივის განსხვავებას Sein-Sollen-ის კატეგორიების საფუძველზე ფართო ტრადიცია აქვს, მაგრამ ავტორს ისიც უნდა სცოდნოდა, რომ ლიტერატურაში საწინააღმდეგო მიმდინარეობაც საქმოდ საგანძობლად არის წარმოდგენილი და ამიტომ მისთვის აქ საქმარისი არ იყო N. Hartmann-იდან ამონაწერის მოყვანა, არამედ უფრო დამაჯერებელი არგუმენტაცია იყო საჭირო. სხვათა შორის Hartmann-ის სიტყვები, რომელიც ავტორს მოჰყავს, სრულებით არ ამართლებენ იმ დასკვნებს, რომლებსაც ავტორი აკეთებს ნაშრომის მეორე გვერდზე. პარტმანი მხოლოდ იმას უთითებს, რომ ჯერად მყოფადი და არსებული განსხვავებული არიან ერთმანეთისაგან და რომ ამიტომ თეორიული და ეთიური ერთ და იგივეს არ წარმოადგენენ. ავტორის მტკიცებიდან, რომ სამართლის ნორმის ობიექტი არ არსებულის, ჯერარსის კატეგორიას მიეკუთვნება, არავითარი დასკვნა არ გამოდინარეობს თვით სამართლის და ფაქტის დაპირისპირებისათვის. ადვილი გასაგებია, რომ იურიდიული ნორმის ობიექტის ჯერარსობრივი ხასიათი, შორეულადაც არ ამტკიცებს თვითონ ამ ნორმის ჯერარსობრივობას, ნორმის ობიექტი, ე.ი. ის, რაც ნორმის მიერ გათვალისწინებულია, როგორც განსაზოცივლებლად ჯერ არსი, შესაძლებელია არ არსებობდეს, მაგრამ აქედან შეუძლებელია იმ დასკვნის გაკეთება, თითქოს თვით ნორმაც არარსებულის კატეგორიას ეკუთვნოდეს. რაკი ეს ასეა, ამკარაა, რომ სამართლის ნორმის ობიექტის ჯერარსობრივ ხასიათზე მითითებით ჩვენ შეიძლება დაუპირისპიროთ ერთი მეორეს ფაქტი და სამართლის ნორმის ობიექტი², მაგრამ ამის მიხედვით

² პირადად ჩვენ ეს დაპირისპირებაჲ ძალიან პრობლემატურად მიგვაჩნია, როდესაც ჩვენს ავტორი ამბობს – "თუ ჩვენ დაეუშვებთ, რომ ნორმის ობიექტი არსებობს, ე.ი. დაეუშვათ, რომ ის, რაც უნდა იყოს უკვე არის, მაშინ ნორმაც, როგორც ასეთი, უაზრობად უნდა ჩავთვალოთ"-ო (გვ.19) (ან იგი ჩვენის ამრით, ჭკუშმარიტებას შორეულადაც ვერა სწელება. ავტორის კატეგორიული განსაზღვრების საწინააღმდეგოდ ჩვენ უდავოდ მიგვაჩნია, რომ აბსოლუტურად არ არსებული შეუძლებელია სამართლის ნორმის ობიექტად გახდეს. სამწუხაროდ, ჩვენ საუთისის ამ მხარეზედ მეტს ვერ შევირდებით, მით უმეტეს, რომ ამას აქ ჩვენთვის არც მნიშვნელობა აქვს.

შეუძლებელია ფაქტიურის და თვით სამართლის ნორმის ე.ი. სამართლებრივის დაპირისპირება.

ასეთი დაპირისპირება არ შეიძლება არც იმ მომენტების მიხედვით, რომლებსაც ავტორი სარეცენზიო ნაშრომის მე-17-მე-18 გვერდებზედ უთითებს. ავტორის მსჯელობა აქ აშკარა გაუგებრობას ემყარება, ვინაიდან ძირითადი და აუცილებელი მომენტების მოცულობა დამახასიათებელია არა მხოლოდ იმ შემთხვევაში, როდესაც ჩვენ საქმე სამართლის ნორმასთან გვაქვს, არამედ ფაქტიურის რა სახეც არ უნდა ავიღოთ, იგი აგრეთვე ყოველთვის გვიჩვენებს გარკვეულ ძირითად მომენტებს, რომლის გარეშე ამა თუ იმ ფაქტის წარმოადგენა შეუძლებელია. ამ მხრით რაიმე განსხვავების აღმოჩენა ფაქტიურსა და სამართლებრივს შორის უიმედო საქმეა.

ჩვენ შეგვიძლია უკვე რამოდენიმე დასკვნის გაკეთება. როგორც ზევით იყო აღნიშნული, ნორმატიული პრობლემის დაყენება, ჩვენი ავტორის აზრით, შესაძლებელია მხოლოდ ფაქტიურის და სამართლებრივის საფუძველზედ. ჩვენ შედარებით ვრცლად განვიხილეთ სხვადასხვა მომენტი, რომლის მიხედვით ავტორი ასეთ დაპირისპირებას შესრულებულად სთვლის. ჩვენ დავინახეთ, რომ არც ერთი მომენტი, რომელსაც ავტორი უთითებს, არავითარ საფუძველს არ იძლევა სამართლებრივის და ფაქტიურის დაპირისპირებისათვის და რადგანაც ეს უკანასკნელი თვით ავტორისაგან ცნობილია ნორმატიული ფაქტების პრობლემის დაყენების აუცილებელ პირობად, ჩვენ სრული საფუძველი გვექონდა გვეთქვა ჩვენი რეცენზიის დასაწყისშიდევ, რომ ძირითადი თემატური პრობლემის სისწორით დაყენების მხრივ სარეცენზიო ნაშრომი აშკარად სუსტი და ლოდიურ დასაბუთებას მოკლებულია.

ეს მანკი, სამწუხაროდ მარტო პრობლემის დაყენებით არ შემოიფარგლება, იგი თან მიჰყვება ავტორის შემდგომ მსჯელობებს და თავს იჩენს მთელ რიგ მნიშვნელოვან დასკვნებში, რომლებსაც ავტორი აყუთებს ზევით განხილული დებულებების საფუძველზედ. ამის გამოაშკარავენაზედ ჩვენ შეეჩრდებით ახლა.

ჩვენ ზევით მოვიყვანეთ სარეცენზიო ნაშრომის ის ადგილი, სადაც სამართლის და ფაქტის დაპირისპირების მიზნით მითითებულია მათი ნამდვილობის სხვადასხვაობაზედ. იქ (გვ. 5) სამართლის ნამდვილობა დახასიათებული იყო ასეთ უცნაურ სიტყვებში: "სამართალში ნამდვილობა არის ის, რაც არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება ფაქტის ნამდვილობად ჩაითვალოს". თავისთავად ცხადია, რომ ამ ფრაზის მიხედვით შეუძლებელია რაიმე წარმოდგენის გამომუშავება იმაზედ, თუ რა თავისებურობით ხასიათდება სამართლის ნამდვილობა. ალბათ ავტორიც გრძობდა ამას და ამიტომ სარეცენზიო ნაშრომის შემდეგ გვერდებზედ იგი ეხება სამართლის ნამდვილობის სპეციფიურობის გამოაშკარაებას. უნდა ითქვას წინდაწინვე, რომ ის, რასაც ამ საკითხის ირგვლივ ადგილი აქვს დათმობილი ნაშრომში, იმდენად დაცილებულია გარკვეულობას და დასაბუთებას, რომ ლოდიური საფუძველიანობის მხრივ არაფრით ჩამოუვარდება ზევით მოყვანილ უშინაარსო ფრაზას. ეს გარემოება სავსებით ნათელი და გასაგები გახდება ჩვენთვის, თუ ახლავე მიუუთითებთ, რომ სამართლის სინამდვილის თავისებურობის დამტკიცებას ავტორი სამართლის იდეის საშუალებით ფიქრობს. ეს გარკვევით არის აღნიშნული სარეცენზიო ნაშრომის 21-ე გვერდზედ, სადაც ჩვენ ვკითხულობთ:

“ამგვარად დროის მიხედვით ცვალებად უფლებრივ ნორმაშიდ ნამდვილობის მატარებელია მხოლოდ განსაზღვრული უფლებრივი აზრი, ... ე. ი. სამართლის ნამდვილობა (პოზიტივობა) არის თვით სამართლის აზრის ნამდვილობა, რაც თავის მხრით, ნიშნავს მხოლოდ აზრის ქმედობას”. ეს მცირე ამონაწერი, რომელშიდაც ლაიხდარულად მოცემულია ავტორის შეხედულება სამართლის ნამდვილობაზედ, ძალიან დიდ გაუგებრობას შეიცავს. გავისხენით თუნდაც ის, რომ როგორც ზევით დაწვრილებით იყო აღნიშნული, სარეცენზიო ნაშრომშიდ აბსოლუტურად გაურკვეველად არის დატოვებული არა მარტო სამართლის იდეის შინაარსი, არამედ სამართლის მეცნიერების დარგშიდ თვით ამ ცნების არსებობის ZAISON D ETRE. თავისთავად ცხადია, რომ ასეთ პირობებშიდ ამ ცნების საშუალებით სამართლის ნამდვილობის დახასიათება იმ ტლანქ ლოღიყურ დარღვევას აღნიშნავს, რომელსაც CONTRADICTION IN ADJECTO ეწოდება.

მაგრამ საქმე აქ მარტო ამ ნაკლით არ ამოიწურება, თუ დაუუკვირდებით უფრო დაახლოებით აქ მოყვანილ დებულებას, ადვილად შევნიშნავთ, რომ მათშიდ კიდევ უფრო უცნაურ აზრებს აქვს ადგილი. მაგალითისათვის შეეჩერდეთ ავტორის მსჯელობაზედ, რომ “უფლებრივ ნორმაში ნამდვილობის მატარებელია მხოლოდ განსაზღვრული უფლებრივი აზრი,” რომ ამიტომ, “სამართლის ნამდვილობა (პოზიტივობა) არის თვით სამართლის აზრის ნამდვილობა” თუ ამ დასკვნებს შეეადრებთ ავტორის მეორე მსჯელობას, რომელიც მოყვანილია სარეცენზიო ნაშრომის ოცდამეორე გვერდზედ და სადაც ვკითხულობთ: “ამგვარად, ჩვენ ეხედავთ, რომ სამართლის აზრი, რომელიც არსებითად არ არის მოქმედი სამართალი და სხვ.” ანდა იმ მსჯელობას, რომელიც მოყვანილია ნაშრომის მე-16 გვერდზედ და სადაც გარკვევით არის აღნიშნული, რომ სამართლის აზრი პოზიტიური სამართლის დამოუკიდებლად არსებობს, ჩვენთვის ლოღიყურად აუცილებელი გახდება იმ დასკვნის გაკეთება, რომ ავტორის დებულების თანახმად, პოზიტიური სამართალი სინამდვილეს მოკლებულად უნდა მივიჩნიოთ, კიდევ უფრო მეტი: ვინაიდან ავტორის განმარტებაში სამართლის სინამდვილე მის პოზიტივობასთან არის გაიგივებული, ჩვენ სარეცენზიო ნაშრომის დებულებების თანახმად იმ უცნაურ და შინაგან წინააღმდეგობით შეპყრობილ დასკვნამდე უნდა მივიდეთ, რომ პოზიტიური სამართალი პოზიტივობას მოკლებულად გამოვაცხადოთ. ასეთი უცნაური დასკვნები, რომლებშიდაც ის, რაც სამართლის მეცნიერებისათვის უშუალო მოცემულობით ხასიათდება (ე. ი. პოზიტიური სამართალი) სინამდვილეს წართმეულია, ხოლო სამართლის მეცნიერებისათვის ძალიან პრობლემატური სამართლის იდეა ერთადერთ სინამდვილედ არის ცნობილი, შესაძლებელია მხოლოდ იმის შედგენილ, რომ სარეცენზიო ნაშრომისათვის ძირითადი ცნებები – პოზიტიური სამართალი, სამართლის იდეა, სამართლის აზრი და მათი ურთიერთდამოკიდებულება ყოველგვარი ანალიზის გარეშე არიან დატოვებული; სწორედ ასეთი გაურკვეველობის საფუძველზედ არის შესაძლებელი კუროზული დასკვნების მიღება, რომლის ერთ-ერთ ნიშუმს ჩვენ ახლა გავუცანი.

როგორც ზევით იყო აღნიშნული, ავტორის განმარტებაში სამართლის ნამდვილობა და მისი პოზიტივობა გაიგივებულია. უნდა ითქვას, რომ ასეთი გაიგივება იურიდიულ მეცნიერებაში იშვიათი მოვლენა არ არის, ნამდვილი სამართალი აქ ხშირად იმასვე აღნიშნავს, რასაც პოზიტიური სამართალი. თავისთავად ტერმინების ასეთ ხმარებას არა

სდევს თან მაინც და მაინც დიდი უხერხულობა, განსაკუთრებით როდესაც შეგნებულია, რომ ნამდვილობის ცნება აქ ნახმარია არა მისი ფილოსოფიური მნიშვნელობით, არამედ როგორც მხოლოდ ტექნიკური, სპეციალური ტერმინი იმ სპეციფიკური მოვლენის აღსანიშნავად, რომელიც სამართლის ნორმების სოციალურ ფუნქციონებაში გამოიხატება; ამ ვიწრო მნიშვნელობით ნამდვილი სამართალი იგივეა, რაც მოქმედი სამართალი და, მამასადაძე, სინამდვილის ცნებაც აქ იხმარება მხოლოდ იმ განსაკუთრებული აზრით, რომელშიდაც, მაკს ვებერის გამოთქმა რომ ვიხმაროთ, სამართლის რეგულარული შესრულების შანსი, მისი სოციალური წნევის ინტენსივობა აღინიშნება. ადვილი გასაგებია, რომ სინამდვილის ცნებას ამ სპეციალური, ვიწრო და მხოლოდ სამართლის მეცნიერების ფარგლებში გასაგები მნიშვნელობით, ძალიან ცოტა აქვს საერთო სინამდვილის იმ ცნებასთან, რომელიც ფილოსოფიის ფარგლებში არის გამომუშავებული არსის (SEIN) პრობლემის დამუშავების დროს. ამ უკანასკნელი მნიშვნელობით მაგალითად, სინამდვილის ცნება სრულებით არ არის იგივე, როგორც ამას ჩვენი ავტორი ფიქრობს, რაც მოქმედების ცნებას, ვინაიდან შექმენების ობიექტების ონტოლოგიურ განრიგებაში ჩვენ წაუწყებდებით ისეთებსაც, რომელნიც არ მოქმედებენ, თუმცა სინამდვილეს არ არიან მოვლებულნი.

მიუხედავად ამ მკაფიო განსხვავებისა, რომელიც აქ მოცემულია, სინამდვილის ეს ორი მნიშვნელობა სარეცენზიო ნაშრომშიდ ერთი მეორეშიდ არის არეული. ამის მაჩვენებელი ის არის, რომ სინამდვილის ის ცნება, რომელიც ფაქტიურის დახასიათების დროს არის გამოყენებული და რომელიც ამიტომ აქ მისი ფილოსოფიური მნიშვნელობით არის აღებული, შეფერადებულია აგრეთვე სამართლის ნამდვილობის დახასიათების დროსაც და ამ უკანასკნელ შემთხვევაშიდ კი იგი პოზიტივიზმის ცნებასთან არის გაიგივებული. ჩვენ უკვე აღვნიშნეთ, რომ ასეთი გაიგივება ყალბია, აქედან კი ის დასყენა გამომდინარეობს, რომ სარეცენზიო ნაშრომშიდ მოცემული ფაქტიურის და სამართლებრივის დაპირისპირება მათი სინამდვილის სხვაობის მიხედვით, რამდენადაც ამ დაპირისპირების დროს სინამდვილის ერთი ცნება არ არის აღებული, ლოდირად ყალბ საფუძველს უყრდნობა, ვინაიდან აშკარაა, რომ ორი მოვლენის შედარების დროს (ფაქტიურის და სამართლებრივის დაპირისპირებისათვის კი ცხადია, მათი შედარება არის საჭირო) შემადარებელი მომენტი ე. ი. ეგრეთ წოდებული TERMINUS COMPARATIONIS მხოლოდ ერთი მნიშვნელობით შეიძლება იქნეს აღებული.

გადავიდეთ ახლა დანარჩენი მომენტების განხილვაზედ, რომლებსაც ავტორი ასახელებს სამართლის ნამდვილობის დახასიათების მიზნით. სამართლის ნამდვილობა, როგორც ზევით დავინახეთ, ავტორის ესმის როგორც სამართლის აზრის, ისე სამართლის იდეის ნამდვილობა, ეს უკანასკნელი კი სარეცენზიო ნაშრომში დახასიათებულია როგორც სამართლის აზრის ქმედობა, რომელიც ავტორის განმარტებით იმაში გამოიხატება, რომ “სამართლის აზრი ლოდირად მადიარებელ სუბიექტში მისწრაფებულია იმისკენ, რომ გახდეს ისტორიის შინაარსად” (გვ. 35).

ჩვენი აზრით მთელი მსჯელობა გაუგებრობაზედ არის აშენებული. ჩვენ აქ დეტალურად აღარ შევჩერდებით იმაზე, რაც ზევით იყო აღნიშნული სარეცენზიო ნაშრომში სამართლის აზრის ცნების აბსოლუტურ გაურკვეველობის შესახებ. აქ საყმარისი იქნება მხოლოდ აღვნიშნოთ, რომ რამდენადაც სამართლის ნამდვილობის განმარტებაში

ავტორის სამართლის აზრის ცნება შეაქვს, ეს განმარტებაც ბუნებრივად იღებს გაურკვეველ და ლოღიურად დაუსაბუთებელ სახეს. მაგრამ ამ ძირითადი ნაკლის გარეშე საჭიროა აქ ზოგიერთ სხვა მომენტებსაც მივუძღვინოთ ყურადღება. პირველ რიგში აქ არ შეიძლება განცვიფრება არ გამოიწვიოს სამართლის ნამდვილობის განმარტებაში თავისებურ ანტროპომორფისტული ელემენტების შეტანამ. როდესაც ავტორი სამართლის იდეის ქმედობაზედ ლაპარაკობს, როდესაც იგი აღნიშნავს, რომ ეს იდეა "ლოღიურად მალაიარებელ სუბიექტში მისწრაფებულია იმისკენ, რომ გახდეს ისტორიის შინაარსად". ჩვენ ყურადღებას არ მივაქცევდით ყველა ასეთ გამოთქმას, რომ მათ მხოლოდ ფიგურალური მნიშვნელობა ეძლეოდას სარეცენზიო ნაშრომში, რომ ისინი აქ მხოლოდ თავისებურ *Razon de parler*-ს აღნიშნავდნენ. მაგრამ საქმე ისაა, რომ ეს ფრაზები ავტორისათვის უბრალო ფიგურალურ ფორმას კი არ წარმოადგენენ, არამედ წმინდა ლოღიურ განმარტებას, რომლითაც ავტორი ფიქრობს თავისი აზრის ადეკვატურ გადმოცემას. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ასეთი მნიშვნელობით სამართლის ნამდვილობის აქ მოყვანილი განმარტება რაიმე გარკვეულ აზრს აშკარად მოკლებულია. მართლაც, განა შესაძლებელია სერიოზულად იმის მტკიცება, რომ სამართლის აზრი მოქმედობს, ანდა რომ ის მისწრაფებულია განხორციელებისაკენ? ქმედობა, მისწრაფება - ეს ხომ აშკარად ისეთი მოვლენებია, რომლებსაც ჩვენ ვხვდებით მხოლოდ ფსიქიური ცხოვრების დარგში და შემეცნების სხვა ობიექტების დახასიათების დროს აღნიშნული ტერმინების შეფარდება დასაშვებია მხოლოდ ფიგურალური გამოთქმის სახით? ანდა როდესაც ავტორი სამართლის ნორმის დახასიათების დროს, სამართლის ნამდვილობის ცნებასთან დაკავშირებით ნ. პარტმანის სიტყვებით აღნიშნავს (გვ. 33), რომ "მას (ე.ი. ნორმას) აქვს მუდმივი პრეტენზია განხორციელებისა", განა აშკარა არ არის, რომ სიტყვა პრეტენზია აქ გასაგები და დასაშვებია მხოლოდ როგორც ფიგურალური გამოთქმა, რომ სინამდვილეში ნორმას არ შეუძლია რაიმე პრეტენზია ჰქონდეს, ვინაიდან ეს უკანასკნელი მხოლოდ ცოცხალი არსებისათვის არის დამახასიათებელი? სამწუხაროდ ტერმინების ასეთი შეუფერებელი ხმარება ნაშრომის სხვა ადგილებზედაც ვხვდებით. მაგალითისათვის ჩვენ შეგვიძლია გავიხსენოთ განსხვავება, რომელიც ავტორს გაჰყავს ლოღიურ და ფსიქიურ აღიარების შორის და რომელიც უცნაურ და თავის შინაარსში აბსოლუტურად გაურკვეველ ტერმინს "ლოღიური აღიარების" ტერმინს ემყარება. ვიმეორებთ, ყველა ასეთი ფრაზების შესახებ არაფერი ითქმოდა, რომ მათ მხოლოდ ფიგურალური მნიშვნელობა ჰქონდეთ აქ, მაგრამ სარეცენზიო ნაშრომში ეს ფრაზები მოცემულია არა მარტო მეცნიერული, ლოღიურად დახვეწილი განმარტებების სახით (რაც, სხვათა შორის, იქედან ჩანს, რომ ისინი თვისებშიადაც კია შეტანილი), არამედ ამ ტერმინების საფუძველზე ავტორს გარკვეული და ძალიან მნიშვნელოვანი დასკვნები გამოჰყავს. ასე, მაგალითად, სამართლის ნორმის ანტროპომორფისტული ასახვიდან, რომელშიდაც იგი წარმოდგენილია, როგორც მისწრაფებული განხორციელებისაკენ, ავტორს შესაძლებლად მიაჩნია გარკვეული დასკვნების გაკეთება სამართლის სუბიექტის ბუნების შესახებ, ხოლო იმ უშინაარსო ფრაზას, რომელიც ლოღიურ აღიარებზე ლაპარაკობს, ავტორი საფუძვლად უდებს ხელისუფლების და ძალადობის განსხვავებას.

სწორედ იმიტომ, რომ სარეცენზიო ნაშრომში, აღნიშნულ ტერმინებს ასეთი დიდი მნიშვნელობა აქვს, საჭირო არის უფრო ვრცლად მათზე შეჩერება. თავისთავად გასაგებია, რომ *onus probandi* ამ შემთხვევაში ავტორზე არის, ვინაიდან სწორედ

ტერმინების ის უცნაური ხმარება, რომელსაც ჩვენ ვხვდებით სარეცენზიო ნაშრომში, მოითხოვს გამართლებას და მეცნიერულ დასაბუთებას. არის ასეთი დასაბუთება ავტორისაგან მოქმედი? ჩვენი აზრით, არა! და მართლაც დასაბუთებად ხომ არ ჩაითვლება ის ანალოგია, რომელიც ამ შემთხვევაში გააკეთა ავტორის სამართლის აზრის და ესთეტიური იდეის შორის? (იხ. გვ. 21, 34, 35). ანდა შესაძლებელია ავტორი ფიქრობდა ნორმის ჯერარსობრივ ხასიათიდან იმ დასკვნების გაკეთებას, რომ ნორმას აქვს მისწრაფების და მოქმედების უნარი? ნაშრომის ზოგიერთი ადგილების მიხედვით, მართლაც შესაძლებელია ასე ვიფიქროთ; ასე, მაგ. ნაშრომის მე-19 გვერდზე ავტორი აღნიშნავს: "თუ ნორმის ობიექტი, ე.ი. ის, რაც უნდა იყოს, არ არსებობს (როგორც ფაქტი), მაშინ თვით ღირებულებითი მნიშვნელობა ამ ობიექტისა ააშკარავებს განხორციელების პრეტენზიას". რადგანაც მთელ ნაშრომში ამის მეტი არაფერია ნათქვამი იმის შესახებ, თუ რატომ უნდა მივაწეროთ ნორმას მისწრაფებისა და მოქმედების უნარი, ჩვენ საჭიროდ მიგვაჩნია ამ არგუმენტაციასზე უფრო ვრცლად შევჩერდეთ. პირველ რიგში აქ გაუგებარია, თუ რა საფუძველით აღწერს ავტორი ნორმის ობიექტს თვითღირებულებით მნიშვნელობას? ხომ აშკარაა, რომ სამართალი მთლიანად და მამასადავად, სამართლის ნორმის ობიექტი სოციალურ თანრიგში მხოლოდ ერთ-ერთ საშუალებას აღნიშნავენ გარკვეული მიზნების მისაღწევად და ამიტომ სამართლის და მით უმეტეს სამართლის ნორმის ობიექტისათვის თვითღირებულებითი მნიშვნელობის მიწერა უკეთეს შემთხვევაში გაუგებრობად უნდა ჩაითვალოს! მაგრამ ამისგან დამოუკიდებლად ნორმის ჯერარსობრივი ხასიათი განა იმას ნიშნავს, რომ ნორმას მისწრაფების და მოქმედების უნარი აქვს? ხომ უდავოა, რომ ჯერარსი არისსაღმადმი დაპირისპირებულია და სწორედ ამიტომ სამართლის ნორმას, რამდენადაც იგი დახასიათებულია როგორც ჯერარსი სრულებით და დამოუკიდებლად იმისგან, თუ რამდენად სწორია ასეთი დახასიათება, შეუძლებელია მივაწეროთ მოქმედების ან მისწრაფების უნარი, ვინაიდან როგორც მოქმედება, ისე მისწრაფება აშკარად არის კატეგორიას მიეკუთვნებიან. ამასაც რომ თავი დაეხანებოთ, ჩვენთვის უდავოა, რომ სამართლის ჯერარსობრივობის ცნება, თვით სამართლის ბუნებას კი არ ახასიათებს, არამედ სამართლის ნორმისაღმადმი ჩვენს დამოუკიდებულებას. როდესაც ჩვენ ამა თუ იმ ობიექტს ჯერარსობრივ ხასიათს მივაწეროთ, როდესაც ჩვენ ვამბობთ, რომ იგი ჯერარსი, რომ იყოს, ჩვენ ამით არ გამოვხატავთ არც ერთ თვისებას, რომელიც თვით ობიექტის შინაარსის შინაგან მომენტს აღნიშნავდეს. ამით ჩვენ აღვნიშნავთ პიროვნების დამოუკიდებულების ერთ-ერთ სახეს ობიექტისაღმადმი და სწორედ ამდენად ჯერარსობრივობა არა ობიექტის, არამედ აქტის ერთ-ერთ მოდიფიკაციას აღნიშნავს (იხ. D. Kaufman, Logik S. Hkk Hildebrand, Die Idee der Sittlichen Handlung).

იმის მიხედვით, რაც ზევით იყო აღნიშნული, შეუძლებელია სერიოზულად იმ აზრის დაცვა, თითქოს ნორმას მოქმედების უნარი ჰქონდეს, ან რაღაც მისწრაფებებით იყოს აღჭურვილი; ორივე ეს თვისება შესაძლებელია მხოლოდ ცოცხალ არსებას, კერძოდ, ადამიანს მივაკუთვნოთ, ნორმა კი ცოცხალ არსებას არ წარმოადგენს. საწინააღმდეგოს მტკიცება მეტაფიზიკა იქნება ამ სიტყვის ყველაზე უფრო ცუდი მნიშვნელობით.

სანამ სარეცენზიო ნაშრომის აქ მოყვანილი დებულებების შეფასებას დაემათავრებდეთ, საჭიროდ მიგვაჩნია კიდევ ერთ მომენტს მიექცეს ყურადღება. როგორც ზევით დავინახეთ, ჩვენი ავტორის თანახმად, ნორმა მისწრაფებული არის განხორციელებისაკენ.

განხორციელების მუდმივი პრეტენზია ნორმის ყველაზე უფრო ესენციალურ მომენტად არის აქ ცნობილი. ამავე აზრს აეტორი იმეორებს ნაშრომის 30-31 გვერდზე, სადაც აღნიშნულია, რომ უფლებრივი შინაარსი ჩვენ წარმოგვიდგება "მხოლოდ (კურსივი ჩვენია) როგორც სამართალი და სამართლის განხორციელება". ყველა ამ დებულებიდან შესაძლებელია მხოლოდ ერთი დასკვნის გაკეთება, სახელდობრ, იმის, რომ განხორციელების მომენტი არამც თუ არ არის ნორმის ცნებისათვის ინდიფერენტული რამ, არამედ ამ უკანასკნელში იგი აუცილებლად იგულისხმება, როგორც ნორმის ესენციალური თვისება. ამის შემდეგ როგორი უნდა იქნეს ჩვენი განცდილობა, როდესაც სარეცენზიო ნაშრომში ვკითხულობთ: "აღვნიშნავთ რა ნორმის.. განხორციელების ფაქტს, ჩვენ, არსებითად რომ ვთქვათ, არავითარ შემთხვევაში არ ვეხებით იმ შინაარსს, რაც სამართალში ნამდვილობად იქცა", (გვ. 9); ან კიდევ უფრო გარკვევით: "თუ ნორმის შესრულება მოცემულია როგორც შესაძლებლობა, ხოლო განხორციელება როგორც ისტორია, ცხადია, რომ არც ერთი მათგანი (ე.ი. განხორციელებაც ირ.ს) არსებითად სამართლის შემადგენელ ნაწილს არ წარმოადგენს. ამის მიხედვით ყოველთვის, როცა ნორმის ფაქტიურობას ვიღებთ ნორმის განხორციელების შესაძლებლობის აზრით, ჩვენ სრულიად არ ვეხებით თვით ნორმის ბუნებას".. (გვ. 11) შინაგანი წინააღმდეგობა აქ აშკარა და ამიტომ ჩვენ საფუძველი გვაქვს დავასკვნათ, რომ სამართლის ნამდვილობის ზევით მოყვანილი განმარტება მიუღებელია არა მარტო იმიტომ, რომ იგი სამართლის იდეის გაურკვეველ ცნებას ემყარება, არა მარტო იმიტომ, რომ ამ განმარტებაში სამართლის ნორმა გამოცხადებულია ისეთი საკვირველ თვისებების მატარებლად, როგორცაა მოქმედების და მისწრაფების უნარი, არამედ იმ მოსაზრებითაც, რომ ეს განმარტება წინააღმდეგობაშია ნაშრომის სხვა ნაწილებთან, რაც იმის მაჩვენებელია, რომ აეტორს მოუწიფებელი აზრები აჩქარებით გამოუტანია სამეცნიერო სამსჯავროზე.

ამის შემდეგ ჩვენ ბევრს არაფერს ვიტყვით ლოღოური აღიარების ცნების შესახებ, რომელიც აეტორს აგრეთვე შეტანილი აქვს სამართლის ნამდვილობის ზევით მოყვანილ განმარტებაში. სარეცენზიო ნაშრომში დაპირისპირება ფსიქიურ და ლოღოურ აღიარებას შორის ძალიან ხშირად გვხვდება (იხ. განსაკუთრებით გვ. 12, 13, 14, 24, 31, 35, 114); ამის მიუხედავად ყველა ამ ადგილებიდან აბსოლუტურად შეუძლებელია რაიმე განსაკუთრებული შინაარსის გაგება, რომლის სპეციფიურობა ამ საკვირველი ტერმინის ხმარებას აპართლებდეს. მართალია, სარეცენზიო ნაშრომში არის ერთი ადგილი, რომელიც ლოღოურ აღიარების, როგორც განსაკუთრებული აქტის, დახასიათებას ცდილობს, მაგრამ ამ ადგილის მიხედვით შეუძლებელია რაიმე სპეციფიური შინაარსის წარმოდგენა, რომელიც სპეციალური ტერმინების შემოღებას მოითხოვდეს. ეს ადგილი შენიშვნის სახით მოყვანილია ნაშრომის მე-12 გვერდზე, სადაც ჩვენ ვკითხულობთ: "ნორმას ლოღოურად ვაღიარებთ ხოლმე მისი გააზრების აქტში, რადგანაც ამ აქტით ჩვენ ვწვდებით ნორმის აზრსა და შინაარსს. ამიტომ, მიუხედავად იმისა, - ვაღიარებთ თუ არა ფსიქიურად ნორმას, იგი სდგას ჩვენი შეგნების წინაშე როგორც აუცილებლობა. "სანამ იმას გავაშუქებდეთ, თუ რამდენადაა ამ განმარტებით ლოღოური აღიარების, როგორც განსაკუთრებული ცნების არსებობა გამართლებული, საჭიროა გავკრიტიკოთ მაინც ერთ დამახასიათებელ მომენტს მიექცეს ყურადღება. აქ მოყვანილ ამ ამონაწერში სამართლის აზრი და სამართლის შინაარსი ერთი მეორისაგან განსხვავებულია; ეს

თავისთავად იგულისხმება გამოთქმიდან -- "ჩვენ ეწვევებით ნორმის ზრდას და შინაარსს". ესეა, თუ ამ ადგილს შევადარებთ იმას, რაც ნაშრომის 22-ე გვერდზე არის ნათქვამი (ჩვენ ვერ ვნახავთ პოზიტიური სამართლის ისეთ ნორმას, რომლიდანაც განდევნილი იყოს სამართლის ზარი, რადგანაც ჩვენ არ ვიცით, რა არის, რას წარმოადგენს სამართლის ნორმა, რომელშიდაც სამართლის შინაარსი არ მოიპოვება"). ადვილად დაერწმუნდებით აქ შინაგან წინააღმდეგობაში, ეინაიდან, თუ პირველ შემთხვევაში სამართლის ზარი და სამართლის შინაარსი განსხვავებულია, მეორე შემთხვევაში ორივე ეს ტერმინი გაიგივებული არის. ყველაფერი ეს იმის მაჩვენებელია, რომ ავტორს თვითონაც არა აქვს დაკავშირებული რაიმე გარკვეული შინაარსი სამართლის ზარის ცნებასთან, რაზედაც ჩვენ ზევითაც უთითებდით. ეს სხვათა შორის; ესეა კი გადავიდეთ ლოღოური აღიარების ზევით მოყვანილ განმარტების განხილვაზე. ლოღოური აღიარება აქ დახასიათებულია, როგორც გაზრების აქტი, რომლის საშუალებით ჩვენ ნორმის შინაარსს და ნორმის ზრდას ეხვებით. თუ ამ გამოთქმას ჩვენ გავათავისუფლებთ მისტიური ბურუსიდან და თუ მას საერთოდ რაიმე ზარი შეიძლება მიეწეროს, ეს მხოლოდ ერთი, რომელშიდაც იგი უბრალო შემცენებით აქტს აღნიშნავს და სხვას არაფერს. მართლაც, რაიმე გაზრება ხომ გაზრებულის გაგებას, შემეცნებას წარმოადგენს; სხვა რამ აბსოლუტურად შეუძლებელია ვიგულისხმოთ გაზრების ცნების ქვეშ. მაგრამ თუ ეს ასეა, აშკარაა, რომ ნორმის გაზრების აქტში ჩვენ ლოღოური აღიარების პროცესში კი არ ვიმყოფებით, არამედ გარკვეულ შემეცნებით ურთიერთობას ვამყარებთ ნორმასთან.

ლოღოური აღიარების ტერმინი, აქ მოყვანილ მოსაზრებებსაც რომ თავი დაეხებოთ, სხვა მხრითაც მიუღებელი არის. აღიარების ფაქტი, რომელიც ემოციონალური შინაარსის მქონე ფსიქიური პროცესია, შეუძლებელია ლოღოური იქნეს, და ეს იმდენად, რამდენადაც ლოღოეა ფსიქოლოგიისაგან განსხვავდება. შემეცნებითი აქტი კი ემოციონალური განცდებისაგან. ამ მხრით გამოთქმა "ლოღოური აღიარება" შინაგან წინააღმდეგობას შეიცავს, ხოლო ლოღოური და ფსიქიური აღიარების ერთი მეორისადმი დაპირისპირება, გაუგებრობაზეა აშენებული.

ამით შეგვიძლია ჩვენ დავამთავროთ სარეცენზიო ნაშრომის პირველი ნაწილის განხილვა, რომელიც სამართლის ნამდვილობის განმარტების და სამართლებრივის და ფაქტიურის დაპირისპირების ცდას წარმოადგენს. რომ ეს ცდა მიზანს ვერც ერთი მხრით ვერ აღწევს, ამაზედ ვერცაღ იყო ზევით მოხსენებული და იქ მოყვანილ არგუმენტებს ჩვენ აქ აღარ გავიმეორებთ. არაფერს ვიტყვით ჩვენ აგრეთვე აქ არც სარეცენზიო ნაშრომის იმ ადგილებზე, სადაც სამართლის სუბიექტი დახასიათებულია, როგორც ღირებულებით აქტების მატარებელი, რომელიც ნორმის წინაშე სდგას (გვ. 25) (თუმცა ჩვენთვის გაუგებარია, როგორც ის, თუ რა იგულისხმება ნორმის წინაშე დგომის ქვეშ, აგრეთვე ისიც თუ რა ღირებულებითი აქტებზე არის აქ ლაპარაკი); დაწერილებითი განხილვის გარეშე დაუტოვებთ ჩვენ აგრეთვე იმ ადგილებსაც, სადაც გატარებულია განსხვავება ძალას და ხელისუფლებას შორის (გვ. 30) ანდა სამართლის "ტლანქი მექანიკური წნევის" და "სამართლის თავისუფალი მიღების" შორის (გვ. 18-19); ჩვენთვის აქ საკმარისი იქნება აღნიშნოთ, რომ სამართლის სუბიექტის ცნების ინტერპრეტაცია, რომელსაც ჩვენი ავტორი იძლევა, ისე როგორც

ხელისუფლების და ძალის, სამართლის “მექანიკური წნევის” და მისი “თავისუფალი მიღების საკვირველი დაპირისპირება ემყარება არა რაიმე მეცნიერულად დამუშავებულ საფუძველს, არამედ იმ უცნაურ ფრაზეოლოგიას სამართლის ნორმის მოქმედების უნარის და ლოღოვური აღიარების შესახებ, რომლის სრული უმინაარსობა ზევით ვრცლად იყო გარკვეული. ამჟამად არის, რომ ასეთ ყალბ ნიადაგზე აგებული კონსტრუქციები რაიმე მეცნიერულ ღირებულებას და ინტერესს მოკლებული იქნებიან.

სარეცენზიო ნაშრომის მეორე ნაწილი მიზნად ისახავს ნორმატიული ფაქტების პრობლემის გადაჭრას. ის, რაც ზევით იყო განხილული – სამართლებრივის და ფაქტიურის დაპირისპირება და ამასთან დაკავშირებით სამართლის ნამდვილობის საკითხი, ავტორის ინტენციის თანახმად, ნორმატიული ფაქტების პრობლემის სწორ დაყენებას უნდა ემსახურებოდეს. ჩვენ ზევით უკვე დავინახეთ, რომ ის, რაც სარეცენზიო ნაშრომში სამართლებრივის და ფაქტიურის დაპირისპირების მიზნით და სამართლის ნამდვილობის შესახებ არის აღნიშნული, მცდარია, და ამიტომ, რამდენადაც თვით ავტორი ამას მჭიდროდ უკავშირებს ნორმატიული ფაქტების პრობლემის გადაჭრას, ჩვენ წინდაწინვე შეგვიძლია ვივარაუდოთ, რომ ეს უკანასკნელიც საჭირო მეცნიერულ საფუძველიანობას მოკლებული იქნება. გადავალთ იმის გაშუქებაზე, თუ რამდენად შეეფერება ეს წინასწარი მსჯელობა მართლაც სინამდვილეს.

ავტორი ნორმატიული ფაქტების საკითხის განხილვას შორიდან იწყებს; მას წინასწარ საჭიროდ მიაჩნია საერთოდ იმის გაშუქება, თუ რა მნიშვნელობა აქვს ამა თუ იმ მოვლენის ობიექტურ თვისებებს აღნიშნული მოვლენის სამართლებრივი რეგულაციის დროს. ავტორი ამ საკითხში მიუღებლად თვლის ტრადიციულ შეხედულებას, რომელიც, მისი აზრით, იმაში მდგომარეობს, რომ მას ის დახასიათება, რომელსაც ესა თუ ის მოვლენა იღებს სამართლის სისტემაში, მთლიანად უკანასკნელისაგან დამოკიდებულად მიაჩნია. ამის საწინააღმდეგოდ ავტორი შემდეგს აღნიშნავს: (გვ.57) “ჩვენ ვერ გავიზიარებთ ამ დებულებას. ჩვენ არ შეგვიძლია დაეუშვათ, რომ სამართლის მიმართ... რაღაც მოვლენა თავისი ობიექტური თვისებების მთლიანობით არ იყოს დანიშნული სამართლის დასაყრდნობად”. (გვ.58); “ისეთს ვერაფერს აღმოვაჩინებთ სამართალში, რაც თავისი ობიექტური თვისებებით არ იყოს დანიშნული იმისათვის, რომ ის სამართალში არსებობდეს..... ჩვენ... ვერ მოვინახვებთ სამართლის სფეროში ისეთ რასმე, რომლის ობიექტური თვისებებითაც წინასწარვე არ იყოს მოცემული აუცილებლობა პოზიტიურ სამართალში მისი არსებობისა”. როგორც ამ ამონაწერის დასაწყისიდან ჩანს (“ჩვენ ვერ გავიზიარებთ, ჩვენ არ შეგვიძლია დაეუშვათ” და სხვ.), ავტორი, ამონაწერში მოყვანილ დებულებებს თავის საკუთარ ნააზრევად თვლის. ეს, რასაკვირველია, უსაფუძვლო პრეტენზიაა, ვინაიდან არსებითად იმავე დებულებას, მაგრამ გაცილებით უფრო ზუსტ ფორმაში, ჩვენ ჯერ კიდევ დერნბურგის პანდექტებში ვხვდებით (იხ. Pandekten, I, S, 177). ეს სხვათა შორის. ეხლა კი გადავიდეთ აქ მოყვანილ დებულებების არსებით განხილვაზე. ის არგუმენტაცია, რომელსაც ჩვენ ავტორთან ვხვდებით ამ საკითხში, ძალიან საკვირველ შთაბეჭდილებას სტოვებს. ეს არგუმენტაცია არსებითად ორ დებულებაში გამოიხატება: პირველი, რომელიც reductio ad absurdum-ის ხასიათს ატარებს, იმას უთითებს, რომ თუ ტრადიციულ დოქტრინას დაუჯერეთ, “სამართლის ყოველგვარ კავშირს რაიმე მოვლენასთან და

უფლებრივი შედეგების მიყუთვნებას რაიმე მოვლენისათვის წმინდა შემთხვევითი ხასიათი ექნება” (გვ. 56); მეორე დებულება იმას უთითებს, რომ ტრადიციული დოქტრინის საფუძველზე, ე.ი. თუ დაუშვებთ, რომ “პოზიტიური სამართლის მიერ მოხსენებულ ობიექტურ თვისებებზე სრულებით არ არის დამოკიდებული ამ გარემოების მოხსენიება”, გაუგებარი გახდება, თუ რატომ არის ესა თუ ის ფაქტი აღიარებული იურიდიულ ფაქტად, რატომ არის რომ პოზიტიური სამართალი თავისი მიზნებისათვის იყენებს სწორედ იმ გარემოებებს, რომელთაც ის ნამდვილად იყენებს და არა სხვა რაიმე გარემოებებს; რატომ არის, რომ განსაზღვრულ ურთიერთობათა წარმოშობისათვის პოზიტიური სამართალი იყენებს ხელშეკრულებას, შეთანხმების დაფუძნებით აქტს, ე.ი. სწორედ იმ ფაქტებს, რომელთაც ჩვეულებრივად იყენებენ განსაზღვრული ურთიერთობის დასამყარებლად იმ სფეროშიც, რომელიც პოზიტიურ სამართალს არ ექვემდებარება? (გვ. 55). ავტორის აზრით, ამგვარად, ის “უფლებრივი სამოსი”, რომელშიდაც ესა თუ ის გარემოება, ესა თუ ის მოვლენა თავსდება თვით ამ მოვლენის ობიექტურ თვისებებზე არის დამოკიდებული (გვ. 56), ეს უკანასკნელი თვითონვე განსაზღვრავს მისი სამართლებრივი მოწესრიგების ფორმას და სახეს.

სანამ არსებითად ამ დებულების სისწორეს შევხებოდეთ, საჭიროა ყურადღება მივაქციოთ, რომ ასეთი შეხედულება აშკარად ეწინააღმდეგება ნორმატიული ფაქტების პრობლემის იმ სახით დაყენებას და გადაჭრას, რომელსაც ჩვენ სარეცენზიო ნაშრომში ვხვდებით. მართლაც, თუ ამა თუ იმ მოვლენის უფლებრივი რეგლამენტაცია მთლიანად თვით ამ მოვლენის ობიექტური თვისებებით განისაზღვრება, ეს იმას ნიშნავს, რომ უფლება და მოვალეობა, რომელნიც უფლებრივი რეგლამენტაციის მთავარი შემადგენელი მომენტებია (უფლებრივი რეგლამენტაცია – უფლების და მოვალეობის დაწესებას ნიშნავს), თავის არსებობაში დამოკიდებული ყოფილან რეგლამენტაციკმნილი ობიექტების თვისებებისაგან; აშკარაა, რომ ამ შემთხვევაში ჰქრება ყოველგვარი განსხვავება ნორმატიულ ფაქტებსა და იმ ფაქტებს შორის, რომელნიც მოხსენებული არიან სამართლის თვითულ ნორმაში, ვინაიდან, ავტორის განმარტების თანახმად, ნორმატიული ფაქტებიც იმ თავისებურებით ხასიათდება, რომ მათგან დამოკიდებულია გარკვეული უფლება-მოვალეობის აღმოცენება. ეს რაც შეეხება ავტორის შეხედულების შეფასებას იმანენტური კრიტიკის თვალსაზრისით. არსებითად კი ამ შეხედულების შესახებ უნდა ითქვას, რომ იგი ერთის მხრით სხვადასხვა სახის გაუგებრობას ეყარება, მეორე მხრით, კი აშკარად ეწინააღმდეგება მთელ რიგ საკმაოდ ცნობილ მოვლენებს უფლებრივი ცხოვრების დარვიდან. ასე, მაგალითად, როდესაც ჩვენი ავტორი აღნიშნავს: “რატომ არის, მაგალითად, რომ მშობლებსა და შვილებს შორის ურთიერთობის მომწესრიგებელი ნორმები მიმართულია იმათენ, ვისკენაც ისინი ნამდვილად მიმართული არიან, თუ იმ თვისებებზე, რომელნიც ერთს ქმნიან მშობლად და მეორეს შვილად, არ არის დამოკიდებული იმ მოვლენად ყოფნა, რა მოვლენასაც ისინი სამართალში წარმოადგენენ” (გვ. 58) და ამ მაგალითს თვლის “ტრადიციული დოქტრინის წინააღმდეგ მიმართულად.” ჩვენ ვფიქრობთ, რომ იგი ამ შემთხვევაში გაუგებრობის მსხვერპლია. არც ტრადიციულ დოქტრინას და არც სხვა ვინმეს იურიდიული მეცნიერების დარგში არ მოსვლია ჯერჯერობით აზრად იმის უარყოფა, რომ სამართალს სოციალურ და საერთოდ რეალურს სინამდვილესთან აუცილებლად აქვს კავშირი. კერძოდ, თუ ავიღებთ კელზენს, იურიდიული ნორმატივიზმის, ფაქტიურის

და სამართლებრივის დაპირისპირების ყველაზე უკიდურეს წარმომადგენელს, ადვილად დაერწმუნდებით, რომ მის სისტემაში კავშირი სამართლის ნორმას და რეალობას შორის არამც თუ არ არის უარყოფილი, საწინააღმდეგო საკვებით გარყვევით არის აქ აღნიშნული.*

ამგვარად სამართლის ნორმების შინაარსს, ნორმატივიზმის უკიდურესი წარმომადგენლების თვალსაზრისითაც კი, რეალური მოვლენები წარმოადგენს და ყველასათვის ცხადია, რომ სამართალი ამ რეალურ მოვლენებს ვერ შეცვლის. ამიტომ ავტორის მაგალითი, რომელიც ჩვენ ზემოთ მოვიყვანეთ, ღია კარებს აწეება, ფიქრობს ახალ ჭეშმარიტებად გაასაღოს ის, რაც ყველასათვის ღიდი ხანია უღაო არის.

მაგრამ, თუ სამართალს არ შეუძლია რეალური სინამდვილე შეცვალოს, მას შეუძლია ეს რეალური სინამდვილე, საზოგადოების ეკონომიკური სტრუქტურის სხვადასხვაობის მიხედვით, სხვადასხვა უფლებრივ განზომილებაში აიღოს. ამჟამად, რომ ეს სულ სხვა ამბავია და მას არაფერში საერთო არა აქვს. სამართლის და რეალურ სინამდვილეს შორის მჭიდრო დამოკიდებულების უარყოფასთან. აქ იგულისხმება არა ის, თითქოს სამართალი ამა თუ იმ მოვლენის ბუნებრივ თვისებებს ცვლიდეს, რაც ამჟამად აბსურდია, არამედ ის, რომ ამა თუ იმ მოვლენას სხვადასხვაგვარი იურიდიული კვალიფიკაცია ეძლევა და ეს დამოკიდებით სამართლებრივი სისტემის თავისებურობისაგან, რომელიც თავის მხრივ საზოგადოების ეკონომიკური სტრუქტურის თავისებურობით არის განსაზღვრული. ცხადია, რომ ამ თვალსაზრისით ამა თუ იმ მოვლენის იურიდიული კვალიფიკაციის სხვადასხვაობა დამოკიდებული მოვლენაა, მაგრამ არა თვით იმ მოვლენისაგან, რომელიც ნორმაშია მოხსენებული, (როგორც ამას ავტორი ფიქრობს/, არამედ საზოგადოებაში მოცემულ ეკონომიკის და კლასობრივ ძალთა განწყობილებისაგან. მხოლოდ ასეთი თვალსაზრისით შეიძლება აუხსნათ ის უამრავი მაგალითები, როდესაც ერთი და იგივე მოვლენა უფლებრივი ცხოვრების ისტორიული პერსპექტივის გასწვრივ სხვადასხვა იურიდიულ კვალიფიკაციას იღებს /მაგ. ფიზიკური ინდივიდის უფლებრივი კვალიფიკაცია/ ანდა ის შემთხვევები, როდესაც ერთი და იგივე იურიდიული ფორმა /ან უფლებრივი სამოსი როგორც ამას ჩვენი ავტორი ამბობს/ ბუნებრივი თვისებების მხრივ არსებითად განსხვავებული მოვლენების უფლებრივ რეგლამენტაციას ემსახურება /მაგ. ხელშეკრულება/ და პირიქით/...

ყველა ეს ფაქტები იმას ამტკიცებენ, რომ უფლებრივი ფორმა ამა თუ იმ მოვლენის ბუნებრივი თვისებების ზედნართს არ წარმოადგენს და რომ ამა თუ იმ მოვლენის სამართლის სისტემაში "მოხსენიება" /გვ. 58/, მით უმეტეს მისი იურიდიული კვალიფიკაცია, ის იურიდიული შედეგი, რომელიც ამ მოვლენას უკავშირდება, უკანასკნელის ბუნებრივი თვისებებით კი არ განისაზღვრება, არამედ საზოგადოების ეკონომიკით, რომლის ზედნაშენს წარმოადგენს საზოგადოების როგორც სოციალური ისე იურიდიული ფორმები.

სარეცენზიო ნაშრომში ჩვენ ვერ ეპოულობთ იმის გაშუქებას, თუ რა გზით ფიქრობს ავტორი თავისი დებულებები ზევით მითითებულ ფაქტებთან შეაგუოს; არის მხოლოდ ერთი ადგილი, სადაც ავტორი გაკვირვებით ეხება ამ საკითხს, ეს არის სარეცენზიო

* აქ დღემდე უნდა ყოფილიყო მითითებული კვლავინი სიტყვები ხსენებული აზრის დასაბუთებისათვის. ამ სიტყვების ნაცვლად დღემდე მხოლოდ ცარიელი ადგილია დატოვებული (ო.გ.).

ნაშრომის 24-ე გვერდი, სადაც თუმცა ლაპარაკია სამართლის სუბიექტზე, მაგრამ ყოველივე იქ ნათქვამი შეიძლება გავრცელებულ იქნეს დანარჩენ ფაქტებზეც, რომლებსაც ავტორი ეხება; ეს იმ საფუძვლით, რომ ნაშრომის 54-58-ე გვერდებზეც სამართლის სუბიექტი და სხვა დანარჩენი ფაქტები, რომელნიც ნაშრომში "მოხსენიებულია", იმ საკითხის გაშუქების დროს, რომელიც სამართლებრივი რეგულაციისათვის ფაქტების ბუნებრივი თვისებების მნიშვნელობას შეეხება, გაიგივებული არიან. რას ამბობს ავტორი აქ? ამ შემთხვევაშიც ავტორი იმ დებულებას იცავს, რომ სამართლის სუბიექტად ყოფნა, ე.ი. გარკვეული იურიდიული კვალიფიკაცია, რომელიც ფიზიკურ ინდივიდს ეძლევა, თვით ამ ინდივიდის თვისებებზეა დამოკიდებული. ავტორისათვის უცნობი არ არის, რომ პოზიტიურ სამართალში სამართლის სუბიექტად ცნობილია არა მარტო ფიზიკური ინდივიდი, მაგრამ ავტორის კონსტრუქციისათვის ამ ძირითად და ჩვენი აზრით გარდაუვალ დაბრკოლების თვითგანაწილებას იგი ძალიან ზერელე არგუმენტაციის საშუალებით ფიქრობს. მისი მსჯელობა აქ შემდეგია "ვინც უნდა ჩათვალოს კანონმდებელმა" /ე.ი. პოზიტიურმა სამართალმა. ი.ს. სამართლის სუბიექტად, ნამდვილი სუბიექტი შეიძლება იყოს მხოლოდ პიროვნება, როგორც შესაძლებელი ღირებულებითი აქტების მატარებელი". ჩვენი აზრით ასეთი მსჯელობა აბსოლუტურად მიუღებელია და ვერაფერს ვერ დააკმაყოფილებს. საკმარისია გავისხენოთ, რომ სამართლის სუბიექტი მხოლოდ პოზიტიური სამართლის ფარგლებში არის მოცემული და ამიტომ იმ მომენტების ამოყრფა, რომელნიც სუბიექტის ცნებაში იგულისხმება, მხოლოდ პოზიტიური სამართლიდან უნდა ხდებოდეს. აქ საქმე პოზიტიური სამართლის ე.წ. განმარტებით ნორმებში კი არ არის, რომელნიც შესაძლებელია გარკვეული თეორიული მიმდინარეობის ზეგაყენებით იყენებდნენ გამომუშავებული, არამედ საქმე იმაშია, რომ სამართლის სუბიექტად არა ფიზიკური ინდივიდის დასახვა თვით პოზიტიური სამართლის სისტემაშია შეტანილი, როგორც მისი ორგანულად შემადგენელი მომენტი და სწორედ ამიტომ ამ გარემოებისათვის გვერდის ახვევა იურიდიული კონსტრუქციისათვის საბედისწეროა. უკანასკნელს რაიმე ღირებული მხოლოდ იმ შემთხვევაში აქვს, როდესაც იგი თავის ფარგლებში იტევს პოზიტიური სამართლის მიერ მოწოდებულ მასალას, წინააღმდეგ შემთხვევაში კი იგი მოკლებულია ყოველგვარ მეცნიერულ ღირებულებას. აქედან კი თავისთავად გამომდინარეობს ის შეფასება, რომელიც ავტორის კონსტრუქციას უნდა მიეცეს ამ საკითხში, და არა მარტო ამ საკითხში, არამედ მთლიანად მის ზევით მოყვანილ შეხედულებას. ეს შეფასება შეიძლება იყოს მხოლოდ უარყოფითი.

საერთოდ ფაქტების და სამართლებრივი რეგულაციისათვის მათი მნიშვნელობის საკითხიდან ავტორი ნორმატულ ფაქტების პრობლემაზე გადადის. უნდა ითქვას წინდაწინვე, რომ წიგნის ეს ნაწილი ყველაზე უფრო ნაკლებად მოფიქრებულია. იგი უმთავრესად სხვა ავტორების შეხედულებათა კრიტიკულ განხილვას შეიცავს, ხოლო ავტორის საკუთარი აზრი ამ საკითხის ირგვლივ, თუ რას წარმოადგენს ნორმატიული ფაქტი, ე.ი. სარეცენზიო ნაშრომის მთავარი თემატური პრობლემის ირგვლივ, მოთავსებულია სულ ხუთიოდე გვერდზე. ამ მცირე მანძილზეც ავტორის მთელი მსჯელობა რაიმე დასაბუთების ნაცვლად წმინდა დეკლარატიულ დებულებებს შეიცავს, რომელნიც სწორედ ამიტომ ყოველგვარ დამაჯერებელ ძალას მოკლებულნი არიან. ჩვენ აქ ადგილის უქონლობის გამო /ისედაც გაჭიანურდა რეცენზია/ შეუძლებლად

მიგვაჩნია იმ კრიტიკულ შენიშვნებზე შეჩერება, რომლებსაც ავტორი აყეთებს ნორმატიული ფაქტების ირგვლივ არსებულ სხვა და სხვა შეხედულებების მიმართ. ჩვენი აზრით, ბევრი რამ, რაც ამ კრიტიკულ შენიშვნებში აქვს ავტორს აღნიშნული, გაუგებრობის შედეგია. მაგალითისათვის შესაძლებელია გავიხსენოთ ავტორის მთავარი არგუმენტი იმ თეორიების წინააღმდეგ, რომელნიც ნორმატიული ფაქტის პრობლემას სამართლის წყაროს უკავშირებენ; ეს არგუმენტი იმას უთითებს, თითქოს "სამართლის წყაროს თვისებები მთლიანად სამართლის შექმნის უნარით ამოიწურება... სამართლის წყაროს არ შეუძლია შექმნას სხვა რამ თუ არა სამართალი" (გვ. 76). ავტორის აზრით, ეს არგუმენტი მტკიცებას არ მოითხოვს. ჩვენი აზრით კი იგი აშკარად ყალბია. თუ ავტორი ფიქრობს: ნორმატიული ფაქტების პრობლემა არსებითად (შეიძლება დავასაბუთოთ (ო.გ.) სხვადასხვა საფუძველიდან /გვ. 74/, გაცილებით უფრო დასაბუთებულია საწინააღმდეგო ე.ი. ის, რომ ერთი და იგივე საფუძველიდან შესაძლებელია სხვადასხვა შედეგის მიღება. თუ ეს ასეა-ავტორის მტკიცება, რომ სამართლის წყაროს ფუნქცია, ან, უფრო სწორად რომ ვთქვათ, იმ მოვლენის შედეგი, რომელსაც სამართლის წყაროს მნიშვნელობა ეძლევა, თითქოს მხოლოდ სამართლის შექმნით ამოიწურებოდეს, საფუძველს მოკლებულად უნდა იქნეს ცნობილი. მაგრამ ჩვენ ამაზედ შეჩერება აქ არ მიგვაჩნია აუცილებლად და ეს იმ უბრალო მოსაზრებით, რომ კიდევაც რომ გავიზიაროთ ავტორის კრიტიკული შენიშვნების სისწორე, ეს შორეულადაც არ იქნება თვით ავტორის საკუთარი კონსტრუქციის დამადასტურებელი. აშკარაა, რომ აქ მთავარი ყურადღება ამ უკანასკნელს უნდა მიექცეს.

რამი მდგომარეობს ავტორის საკუთარი შეხედულება ნორმატიული ფაქტების პრობლემაზე? ეს შეხედულება სარეცენზიო ნაშრომში შემდეგნაირად არის გამოთქმული: „.. არსებობს ფაქტები, რომელთაც თავისი ბუნების თანახმად, შეუძლიათ შექმნან აზრთა კავშირის ისეთი კომპლექსი, რომლისადმი ლოღოვური დამოკიდებულება "შე" და "სხვას" განსაზღვრავს უფლებამოსილებისა და ვალდებულების მნიშვნელობით" /გვ. 71/. ამ განსაზღვრებისათვის, რომელიც სარეცენზიო ნაშრომის არსებით საკითხს ეხება, განსაკუთრებული სიზუსტე იყო საკვალდებულო სამწუხაროდ, სიზუსტის ნაცვლად აქ ძალიან ბევრი ბუნდოვანი მომენტი არის. ასე, მაგალითად, ძნელი წარმოსადგენია თუ როგორ უნდა გავიგოთ, რომ ფაქტები თავისი ბუნებით ქმნიან აზრთა კავშირის გარკვეულ კომპლექსს, მაგრამ სრულებით გაუგებარია, თუ როგორ შეუძლია ამ აზრით კომპლექსისადმი ლოღოვური დამოკიდებულებას ჩვენ გაგვსაზღვროს უფლებამოსილისა და ვალდებულის მნიშვნელობით. ყველაფერი ეს, ჩვენი აზრით, სრულებით უშინაარსო ფრანზოლოგიაა და, თუ ზევით მოყვანილ განსაზღვრას რაიმე აზრი შეიძლება მიექცეს, ეს მხოლოდ ის, რომელშიდაც გარკვეული ფაქტები ნაგულისხმევია როგორც უფლება-მოვალეობის წარმომშობი. ამგვარად, ავტორის აზრი იმაში მდგომარეობს, რომ არსებობს ფაქტების გარკვეული სახე, რომელნიც "თავისი ბუნებით" ქმნიან უფლებას და მოვალეობას. გამოთქმა "თავისი ბუნების თანახმად" აქ აშკარად ნიშნავს: პოზიტიური სამართლისაგან დამოუკიდებლად.

სანამ იმ მაგალითების განხილვაზე გადავიდოდეთ, რომლებშიც, ავტორის აზრით, მკვლევანდება ნორმატიული ფაქტების არსი და თავისებურება, საჭიროა წინასწარ რამდენიმე ზოგადი ხასიათის მოსაზრების მოყვანა, რომელნიც ავტორის ზევით მოყვანილ განსაზღვრავს ამთავითვე პრობლემატურად ხდიან, როდესაც აღნიშნულ

განმარტებაში ავტორი ნორმატიული ფაქტის თავისებურებას იმაში ხედავს, რომ იგი გარკვეულ სუბიექტებს “საზღვრავს ვალდებულის მნიშვნელობით, ჩვენ ეფიქრობთ, რომ ამით ავტორს თავის განმარტებაში ისეთი ელემენტი შეაქვს, რომელიც მას შიგნითვე არღვევს. მართლაც, გამოთქმა ამა თუ იმ სუბიექტის ვალდებულების მნიშვნელობით განსაზღვრის შესახებ ხომ უდაოდ შესაძლებელია მართო ერთი აზრით იქნეს გაგებული, სახელდობრ, იმ აზრით, რომ სუბიექტის გარკვეული სახის მოქმედება ნაგულისხმევია როგორც ჯერარსი. მაგრამ თუ ეს ასეა, ხომ უდაოა, რომ რამდენადაც ეს ჯერარსობრივობა დაკავშირებული არ არის გარკვეულ ინდივიდთან, იგი / ჯერარსობრივობა/ შესაძლებელია მოცემულ იქნეს გარკვეულ ნორმატიულ ფორმაში, ე.ი. გარკვეული ნორმის სახით? ამ დებულების უდაო ხასიათს ალბათ თვით ავტორიც ცნობს, ვინაიდან სარეცენზიო ნაშრომის 70 გვ. ჩვენ სიტყვა-სიტყვით შემდეგს ვკითხულობთ:” დიდ განმარტებას არ მოითხოვს ის დებულება, რომ თუ რასმე ნორმატიულობის ხასიათს ვაკუთვნებთ, ნორმატიულობა შეიძლება მიეწეროს რასმე მხოლოდ იმ შინაარსით, რომელიც თვითონ ნორმატიულობით ხასიათდება, ე.ი. იმისათვის, რომ რასმე ნორმატიულობის ხასიათი მიეკუთვნოს, საჭიროა ნორმა, რომელიც ამ რასმე ნორმატიულობის ხასიათს აწერს” /გვ. 70/. ავტორი აქ უფრო შორს მიდის, შედარებით იმასთან, რასაც ჩვენ ვამტიკვებთ; სახელდობრ, ავტორის ამ მსჯელობიდან აუცილებლად გამომდინარეობს, რომ არა მხოლოდ სუბიექტის ვალდებულის მნიშვნელობით განსაზღვრისათვის /რაც სხვათა შორის ნორმატიული ფაქტების სახელწოდებიდანაც იგულისხმება/, არამედ იმისთვისაც კი, რომ ამა თუ იმ ფაქტს ნორმატიული ხასიათი მიეცეთ, საჭიროა გარკვეული ნორმის არსებობა, რომლის საფუძველზეც ხდება ფაქტის ნორმატიული კვალიფიკაცია. ავტორის მთელი კონსტრუქციიდან აუცილებელია ის დასკვნა, რომ ასეთი ნორმის სახით ჩვენ ვერ მივიღებთ სამართლის ნორმას, ვინაიდან ასეთ შემთხვევაში ნორმატიული ფაქტი სამართლიდან დამოკიდებულ ხასიათს მიიღებდა, რაც, ჩვენი ავტორის აზრით, კატეგორიულად უნდა უარყოფილ იქნეს. მაგრამ თუ ეს ასეა, ბუნებრივია კითხვა, რა სახის ნორმასთან გვაქვს ჩვენ აქ საქმე? ამ საკითხის გაშუქება ავტორისათვის საუალდებულო იყო, მაგრამ ისე, როგორც სხვა შემთხვევებში, რომლებზედაც ზევით იყო მითითებული, ავტორი დუმილს ამჯობინებს. ამისდა მიუხედავად ჩვენ უდაოდ მიგვაჩნია, რომ ის ვალდებულება, რომელიც ნორმატიული ფაქტის საფუძველზე წარმოიშობა ამა თუ იმ ინდივიდისათვის, იურიდიული, უფლებრივი ხასიათის მხოლოდ იმ შემთხვევაში იქნება, თუ თვით ნორმა, რომლითაც განსაზღვრულია ერთის მხრით, ფაქტის ნორმატიულობა, ხოლო მეორეს მხრით კი ინდივიდი ვალდებულის მნიშვნელობით, სამართლის ნორმა არის, ვინაიდან უდაო ჭეშმარიტებაა, რომ რადგან, როგორც პირველ, ისე მეორე შემთხვევაში, /ე.ი./ როგორც ფაქტის ნორმატიულობის აღიარებისათვის, ისე ამა თუ იმ პირის ვალდებულის სახით განსაზღვრისათვის /ნორმის არსებობა აუცილებლად არის ცნობილი/ პირველ შემთხვევაში თვით ავტორისაგან, მეორე შემთხვევაში კი-ზევით მოყვანილ მოსაზრებების გამო/. ეს ნორმა შეიძლება იქნეს მხოლოდ სამართლის და არა სხვა სახის ნორმა, თუ, რასაკვირველია, ჩვენ ეფიქრობთ, რომ აქ წარმოშობილი ვალდებულება იურიდიული და არა სხვა რაიმე სახის /მაგ. ზნეობრივი, ვალდებულებაა. და როდესაც ავტორი ძალიან დიდ ენერგიას ხარჯავს იმის დასამტიკვებლად, რომ ფაქტის ნორმატივობა

სამართლიდან არ გამოიყვანება, ჩვენ ვფიქრობთ, აქედან იმ ერთადერთი დასკვნის გაკეთება შეიძლება, რომ ვალდებულება, რომელიც ასეთი ფაქტის საფუძველზე წარმოიშობა, არ შეიძლება იქნეს იურიდიული ხასიათის.

ამ წინასწარ შეფასებას საესებით ადასტურებს იმ მოსაზრებისა ანალიზი, რომელიც ამ ავტორს მოჰყავს ნორმატიული ფაქტების იმ გაგების დასადასტურებლად, რომელსაც სარეცენზიო ნაშრომი იძლევა.

ავტორის მთელი არგუმენტაცია აქ მხოლოდ ერთი საკითხით არის განსაზღვრული; იგი მიზნად ისახავს მხოლოდ იმის დამტკიცებას, რომ იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც პოზიტიური სამართალი ხელშეკრულებას, შეთანხმებას თუ დაპირებას, ე.ი. ჩვენი ავტორის გაგებით ნორმატიულ ფაქტებს ბათილად აღიარებს, ამით, ავტორის მტკიცებით, არ იცვლება აღნიშნული ფაქტების ბუნება, კანონშეზომილება და „ის ინტიმური განცდა /ლოლიკური მნიშვნელობით/, რაც ამ აქტებთან უშუალოდ დაკავშირებულია“ /გვ. 93/, ამით არ ისპობა ის ინტიმური კავშირი, რომელიც ამ აქტებთან გვაქვს. ეს გაბათილება ქმნის მხოლოდ შესაძლებლობას არ შევასრულოთ ის, რის შესრულებასაც აღნიშნული ფაქტების კანონშეზომილობა გვიყარნახებს.”/

გვ. 95: “განა ისეთი შემთხვევა, როდესაც ჩვენ ვდებთ ხელშეკრულებას ისე, რომ არ ვიცით ითვალისწინებს თუ არა ამას პოზიტიური სამართალი, კანონიერია თუ არა ხელშეკრულება, ეს ბოლოს ირყევა, როცა ჩვენ უკვე გვაქვს მთელი ისტორია იმის შესახებ, რომ მე და სხვა გააზრიანებული ვართ, როგორც უფლებამოსილი და ვალდებული. მერე, საიდან მივიღებთ ამას, თუ ჩვენ, პოზიტიური სამართლის ნორმებისგან დამოუკიდებლად თვით ხელშეკრულების აქტის საფუძველზე მოცემული არა ვართ ერთმანეთისათვის უფლებამოსილისა და ვალდებულის აზრის მნიშვნელობით?” „შეიძლება ვაღიაროთ, რომ დადებული ხელშეკრულება კანონს ეწინააღმდეგება, მაგრამ ვერაინ აკრძალავს იმ განცდას, რომელიც უსათუოდ თან უნდა სდევდეს კანონსა და ხელშეკრულებას შორის აღმოჩენილი წინააღმდეგობის შეცნობას.”

გვ. 96 უთითებს რა უკმაყოფილების გრძნობას, რომელსაც ჩვენ განვიცდით იმ ხელშეკრულების შეუსრულებლობის დროს, რომელიც კანონს ეწინააღმდეგება, ავტორი განაგრძობს: ეჭვის გარეშე, რომ ჩვენ არ გვექნებოდა დაუკმაყოფილებლობის გრძნობა, რომ ხელშეკრულებით შექმნილ აზრთა მთლიანობაში არ ვწვდებოდეთ სიმართლეს უფლებამოსილისა და ვალდებულის ნამდვილი განწყობილების შესახებ.” გვ. 96: “ხელშეკრულების შეუსრულებლობაში ყოველთვის რაღაც განიცდება როგორც დარღვეული; ამ შეუსრულებლობის განცდაში კი, ყოველთვის აქვს ადგილი იმის განცდას, რაც უნდა შესრულებულიყო.”

გვ. 98: “მაშინაც, როდესაც პოზიტიური სამართალი მიუღებლად ცნობს ამა თუ იმ ხელშეკრულებას, ჩვენ ნათლად განვიცდით ხელშეკრულების საეკლდებულო ბუნებას.”

გვ. 107: “განა ჩვენ თავს ვალდებულად მხოლოდ მაშინ ვგრძნობთ, როცა პოზიტიური სამართლის ნორმების შემსრულებელი ვართ? განა ვერ დაეკავებოდით ისეთ შემთხვევებს, როცა ანალოგიური განწყობილება სხვა მიზეზების შედეგად არის? განა ყოველ ჩვენგანს არ შეუძლია დაადასტუროს რომ არშესრულება ხელშეკრულებისა, რა ელიც თუნდაც პოზიტიური სამართლის ნორმების წინააღმდეგ არის დადებული,

ვერ გვათავისუფლებს არშესრულების განწყობილებისაგან, რომელიც არსებითად რაიმე ფსიქიურ განცდას კი არ წარმოადგენს, არამედ ლოღიურ დამოცილებულებას იმისადმი, რაც თავის თავის მიერ დანიშნულია შესასრულებლად.”

უნდა ითქვას, რომ ავტორის შეხედულებები ძალიან ხშირად შინაგან წინააღმდეგობებს შეიცავს. მაგ. როდესაც ავტორი ნაშრომის 70-ე გვერდზე ამბობს: „იმისათვის, რომ რასმე ნორმატიულობის ხასიათი მიეკუთვნოს, საჭიროა ნორმა, რომელიც ამ რასმე ნორმატიულობის ხასიათს აწერს“.

ამჟამად, რომ ეს დებულება უდაოდ შეეფარდება ნორმატიულ ფაქტებსაც, ვინაიდან ამ ფაქტებსაც ხომ ნორმატიული ხასიათი აქვს მიუთვნილი, მაშასადამე, ავტორის საკუთარი დებულების თანახმად, აქაც ჩვენ უნდა ვცნოთ გარკვეული ნორმის არსებობის აუცილებლობა, რომლის საფუძველზეც ხდება ფაქტის ნორმატიული კვალიფიკაცია. ამის მიუხედავად, ავტორი აქ საყვირეულ გულმამიწყოებას იჩენს და ნაშრომის 94-ე გვერდზე გვეუბნება: ნორმატიული ფაქტების „ნორმატიულობა თვით ფაქტის შინაგანი ბუნებითად გამომდინარეობს და არა ნორმიდან“. ასეთი გულმამიწყოება, ასეთი ამჟამად წინააღმდეგობა მხოლოდ ისეთ ნაშრომშია შესაძლებელი, რომელიც საკმაოდ მოფიქრებულ მეცნიერულ დამუშავებას მოკლებულია.

გვ. 108: “განა ჩვენ შეგვიძლია ეს მდგომარეობა, რომელიც ხელშეკრულების შეუსრულებლობასთან არის დაკავშირებული რაიმე ფსიქიურ მდგომარეობად ჩათვალოთ? არასოდეს /გვ. 109/.” ხელშეკრულების ან დაპირების დარღვევა არის არა რაიმე უბრალო ფსიქიური მდგომარეობა, არამედ რაღაც ლოღიური დამოცილებულება თვით დაპირებულისადმი ან ხელშეკრულებით გათვალისწინებული პირობისადმი, არის განცდა და გააზრდიანება იმის დარღვევისა, რაც წინასწარ აღნიშნულია შესასრულებლად”. რამდენიმე სტრიქონით ქვევით ავტორი თავისი აზრის უფრო მეტად განსამარტად აღნიშნავს: “მდგომარეობა, რომელშიაც არშესრულება აზრიანდება სხვა არა არის რა, თუ არა თავისებური ლოღიური დამოცილებულება დაპირებულისადმი, ან ხელშეკრულებით გათვალისწინებული პირობისადმი.”

ჩვენ განზრახ ასე ვრცლად მოვიყვანეთ ამონაწერები ნაშრომიდან და ეს იმიტომ, რომ ამ ამონაწერებში მთლიანად გადმოცემულია ავტორის არგუმენტაცია სარეცენზიო ნაშრომის მთავარი, თემატური საკითხების ირგვლივ. ეს არგუმენტაცია მიზნად ისახავს მხოლოდ ერთი დებულების დამტკიცებას, სახელდობრ იმის, რომ იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც პოზიტიური სამართალი ბათილად აცხადებს ამა თუ იმ ხელშეკრულებას, უკანასკნელი ჩვენთვის მაინც ინარჩუნებს თავის საკლდებულო ბუნებას. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ნორმატიული ფაქტების იმ გაგების დასაბუთებისათვის, რომელიც სარეცენზიო ნაშრომში არის მოცემული, ეს ერთი არგუმენტი არამც და არამც თუ საკმარისი არ არის /კიდევაც რომ ვცნოთ მისი სისწორე/, მას საერთოდ ნორმატული ფაქტების პრობლემის გადაჭრის დროს არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს. მართლაც, და რა ღირებულება შეიძლება მიეცეს აღნიშნული პრობლემის გაშუქების დროს მითითებას იმ ფსიქიურ განცდაებსა და განწყობილებებზე, რომელნიც ნორმატიული ფაქტის საფუძველზე აღმოცენებული ვალდებულების შეუსრულებლობის დროს ჩნდებიან თურმე ჩვენს ფსიქიკაში. მართალია, ავტორი არა მხოლოდ ფსიქოლოგიური, არამედ ლოღიური ხასიათის დამოცილებულებას ხედავს, მაგრამ თუ რამდენად სწორია ავტორის ეს

მოსაზრება და საერთოდ თუ რამდენად შესაძლებელია აღნიშნული განცდების მოცემულობაზე მითითებით თვით იურიდიული ვალდებულების ობიექტური არსებობის მტკიცება, ამაზე ჩვენ ქვევით შეგვირდებით, სადაც გამოირყევა, რომ ავტორის არგუმენტაცია მთელ რიგ სხვადასხვა სახის გაუგებრობის შედეგია.

ეხლა კი საჭიროა პირველ რიგში იმის გაშუქება, თუ რატომ არა არის საემარისი ზევით მოყვანილი არგუმენტაცია და რა საკითხების წინასწარი გაშუქება იყო აუცილებელი ნორმატიული ფაქტების პრობლემის იმ გაგებისათვის, რომელსაც ავტორი იძლევა. რომ საკითხის ძირითად ძარღვს ჩაეწედეთ, აუცილებელია შემდეგ ორ მომენტს მიექცეს ყურადღება: /ის, რომ ნორმატიული ფაქტების სახით სარეცენზიო ნაშრომში დაპირისპირებულია როგორც სამართლის წყაროსადმი, ისე თვით პოზიტიური სამართლისადმი, რის ლოდიური აუცილებელი შედეგია ორი პარალელური და ერთი მეორისაგან დამოუკიდებელი გზის დაშვება იურიდიული ვალდებულების და უფლებამოსილების წარმოშობისათვის. უკვე ეს დებულებები, რომელნიც ავტორის მსჯელობისათვის ძირითადი მნიშვნელობის არიან, დიდ ეჭვებს ბადებენ და გარკვეული საკითხების გაშუქებას მოითხოვენ. მართლაც, ხელშეკრულება, შეთანხმება, რომელიც ხელშეკრულების შემადგენელ მომენტს აღნიშნავს, ხელშეკრულება ორი ნების შეთანხმება/ და დაპირება ეს ხომ ის იურიდიული ფორმებია, რომელსაც ჩვენ პოზიტიური სამართლის დარგში უდაოდ ვხვდებით და რომელიც აქ გარიგების ერთ-ერთ სახეს აღნიშნავენ? და თუ ეს ასეა, მაშინ როგორ უნდა გავიგოთ მათი პოზიტიური სამართლიდან მოწყვეტა და ამ უკანასკნელისთვის დაპირისპირება? ან შესაძლებელია ავტორი ფიქრობდეს, რომ პოზიტიური სამართლის დარგშიც სხვადასხვაგვარი მოდელია, რომელსაც აქ განიცდის ის ხელშეკრულება როგორც იურიდიული პირობების, ისე უფლებრივი ეფექტის მხრით დამოუკიდებელი იყოს არა პოზიტიური სამართლისაგან, არამედ თვით ხელშეკრულებისაგან? ან შეიძლება ავტორს წარმოდგენილი აქვს არა ერთი, არამედ ორი განსხვავებული ცნება ხელშეკრულებისა, რომელთაგან ერთი პოზიტიური სამართლის ფარგლებში შედის, მეორე კი ნორმატიული ფაქტის სახით გვევლინება? სამწუხაროა, ძალიან სამწუხაროა, რომ ავტორი ყველა ამ საკითხების გაშუქებისათვის, რომლის გარეშე რაიმე გარკვეულობის შეტანა ავტორის კონსტრუქციამში აბსოლუტურად შეუძლებელი იყო, თავს არ იწყუხებს. ვინაიდან თვით ავტორი აქ ღუმილს ამჯობინებს, ჩვენ ძალაუფლებურად გვიხდება იმ შესაძლებელი შინაარსის გათვალისწინება, რომლის აღსანიშნავად სარეცენზიო ნაშრომში იხმარება ხელშეკრულების და სხვ. ცნება. აქ ორი შესაძლებლობა არის დასაშვები: 1/ორი განსხვავებული შინაარსის დაშვება, რომლების აღსანიშნავად ხელშეკრულების ცნება იხმარება. თუ ასეთი იყო ავტორის აზრი, მისთვის აბსოლუტურად სავალდებულო იყო ხელშეკრულების ცნების ტრადიციული გაგების გვერდით, ე.ი. იმ გაგების, რომელშიდაც ხელშეკრულება პოზიტიური სამართლის ერთ-ერთ ფიგურას წარმოადგენს და არა ნორმატიულ ფაქტს, ხელშეკრულების ცნების ახალი განმარტება მოეცა. რამდენადაც ეს შესრულებული არ არის სარეცენზიო ნაშრომში, ჩვენ საფუძველი გვაქვს ვიფიქროთ, რომ ავტორი ხელშეკრულების ცნების ქვეშ ახალ შინაარსს არ გულისხმობს და ამდენად ავტორის ნამდვილი აზრის ინტერპრეტაციის ეს პირველი შესაძლებლობა უნდა უარყოფილ იქნას. 2/მეორე შესაძლებლობა: ავტორი ხელშეკრულების ცნების ქვეშ იმავე შინაარსს გულისხმობს, რასაც ტრადიციული

შეხედულება, მხოლოდ უკანასკნელისაგან განსხვავებით, ხელშეკრულების საველდებულო ბუნება პოზიტიური სამართლიდან კი არ გამოჰყავს, არამედ თით ხელშეკრულებიდან, როგორც ნორმატიული ფაქტიდან.³ ვფიქრობთ, რომ ავტორის შეხედულება ამ საკითხში სწორედ ამ აზრით შეიძლება იქნას გაგებული. ეს აზრი იმაში მდგომარეობს, რომ ხელშეკრულება სრულებით არ წარმოადგენს პოზიტიური სამართლის ფიგურას, რომ იგი შესაძლებელია აქ მოხსენებული იქნას, მაგრამ თავის საველდებულო ძალას თავის თავშივე ატარებს; ამიტომ, დამოუკიდებლად იმისაგან იხსენებს თუ არა მას პოზიტიური სამართალი, ე.ი. როგორც იმ შემთხვევაში, როდესაც ხელშეკრულება სამართლით გაუთვალისწინებელ ან აკრძალული ობიექტის გამო დაიდება, იგი თავის და თავად ქმნის უფლებას და ვალდებულებას. პოზიტიურ სამართალს შეუძლია მხოლოდ გამოიყენოს იგი როგორც პირველადი წყარო უფლება-მოვალეობის წარმოშობისათვის, მაგრამ მას არ შეუძლია მოსპოს ეს უფლება და მოვალეობა, რომელიც ხელშეკრულებიდან გამომდინარეობენ; მას შეუძლია ამ მხრით მხოლოდ აკრძალოს იმის შესრულება, რაც ნორმატიული ფაქტის საფუძველზე ამა თუ იმ პირისათვის განსაზღვრულია როგორც საველდებულო. ასეთია ავტორის კონსტრუქციის ერთადერთი შესაძლებელი აზრი იმის შესახებ, თუ როგორ უნდა იქნეს გაგებული დამოკიდებულება ხელშეკრულების, როგორც პოზიტიური სამართლის ერთ-ერთი ფიგურის და ხელშეკრულების, როგორც ნორმატიულ ფაქტს შორის შეიძლება ასეთი კონსტრუქცია გააზრებულ იქნეს? ჩვენ ვფიქრობთ, იგი იმდენად ხელოვნურია, იმდენად აშკარა წინააღმდეგობაში არის მთელ რიგ მეცნიერებაში საკმაოდ დასაბუთებულ დებულებებთან /რომელიც სარეცენზიო ნაშრომში უარყოფილ არიან/, რომ ამ კონსტრუქციის მეცნიერული ღირებულების საკითხი მხოლოდ უარყოფითად შეიძლება გადაწყდეს. მართლაც, თუ პოზიტიური სამართალი, სამართლის იდეის “გასაგნებად”, მის რეალიზაციად ავტორმა იმიტომ გამოაცხადა, რომ სამართლებრიუსა და ფაქტიურს შორის ღრმა დემაგოგიული ხაზი გაველო, ამ ორი ცნების ლოგიკური დაპირისპირების შესაძლებლობა შეექმნა, თუ საერთოდ ფაქტიურის სამართლებრივისადმი სარეცენზიო ნაშრომის ინტენციის თანახმად იმიტომ არის შესრულებული, რომ შესაძლებელი გამხდარიყო ნორმატიული ფაქტის, რომელიც საერთო ფაქტიურის დარგს ეკუთვნის დახასიათება იმ სპეციფიურობით, რომ ნორმატიულობის მატარებელია სამართლისადმი კატეგორიული დაპირისპირება, თუ ასეთი დაპირისპირებისათვის ავტორი არ ზოგავს ენერგიას დააგროვოს ერთი მეორეზე სხვადასხვა თვისებები, რომლითაც ნორმატიული ფაქტის სამართლის სფეროსადმი დაახლოვების შესაძლებლობა იმთავითვე უარყოფილ უნდა იქნეს, ჩვენ საფუძველი გვაქვს ვეითხოთ – როდის არის შესაძლებელი, რომ სამართლისათვის ამდენად უცხო ონტოლოგიური თვისებების მხრივ არსებითად განსხვავებული ელემენტი, არამც თუ პოულობს ადგილს სამართლებრივ სისტემაში, არამედ საზოგადოებრივ ურთიერთობათა უფლებრივი რეგულაციის ერთ-ერთ მთავარ ფორმას წარმოადგენს? თუ სამართალი არსებითად სხვა კანონზომიერებას ექვემდებარება, ეინემ ნორმატიული ფაქტი, - ვთქვამთ ხელშეკრულება, - როგორ არის შესაძლებელი რომ სამართალი მას გამოიყენებს თავისი მიზნებისათვის სამართლისათვის იმანენტური კანონზომიერების ფარგლებში? ან როგორ უნდა გავიგოთ ის საკმაოდ დადასტურებული

³ ცხადია, რომ რასაც ჩვენ აქ ხელშეკრულების შესახებ ვლაპარაკობთ, საუბარი შეეხება აგრეთვე შეთანხმების დაპირებას, ეი დანარჩენ ნორმატიულ ფაქტებსაც.

ფაქტი, რომ პოზიტიური სამართლის ფარგლებში, უკანასკნელის ისტორიული ევოლუციის გასწვრივ, ხელშეკრულება ცვალებადობას განიცდის არა მხოლოდ თავისი შინაარსის მხრივ, არამედ ფორმის მხრითაც /მაგ. ხელშეკრულება/.

როგორ უნდა შევარიგოთ ეს ფაქტი ავტორის დებულებასთან ნორმატიული ფაქტების უცვლელობის შესახებ? ყველა ეს საკითხები გაშუქებას და გადაჭრას მოითხოვენ იმ კონსტრუქციისაგან, რომელშიდაც ნორმატიული ფაქტის სახით ხელშეკრულება არის დასახელებული და მის გვერდით კი ნორმატიული ფაქტის პოზიტიური სამართლისადმი დაპირისპირება მთელი კონსტრუქციის ქვაკუთხედს აღნიშნავს. სარეცენზიო ნაშრომი ყველა ამ საკითხებს არც კი იხსენებს

გადავიდეთ ავტორის შეხედულებების განხილვაზე სხვა მხრიდან. ნორმატიული ფაქტის ძირითად თვისებას ავტორი იმაში ხედავს, რომ მას უნარი აქვს შექმნას თავისთავად უფლება-მოვალეობა. თავისთავად ცხადია, რომ საკითხის ამ სახით დაყენებას და გადაჭრას სამართლის მეცნიერებისათვის მხოლოდ იმ შემთხვევაში ექნებოდა მნიშვნელობა, რომ დამტკიცებული იყოს, რომ უფლება და მოვალეობა, რომელსაც ჩვენ აქ ვხვდებით იურიდიულ ხასიათს ატარებენ. სინამდვილეში სწორედ ამის საწინააღმდეგოდ არის ჭეშმარიტება. საკმარის ცნობილია ის დებულება, რომ შინაარსის მხრივ ზნეობრივი ვალდებულება ძალიან ხშირად იგივეობას წარმოადგენენ და თუ ასეთ შემთხვევებში ჩვენ მაინც შესაძლებლად მიგვიჩნია იურიდიული ვალდებულების, როგორც განსაკუთრებული სახის გამოყოფა, ეს მხოლოდ შესრულების იმ სპეციფიური გარანტიის მიხედვით, რომელიც სამართლის ნორმის საერთოდ და კერძოდ უფლებრივი ვალდებულების ძირითად თავისებურებას ქმნის. აქ სრულებით ამაო იქნება იმაზე მითითება, რომ სამართლის ნორმა ბევრ შემთხვევაში ვერ პოულობს განხორციელებას და რომ თითქოს ამ მოსაზრებით შესრულების მომენტი ირელეევანტი იყოს სამართლის და იურიდიული ვალდებულების ცნებისათვის. ასეთი მოსაზრების საწინააღმდეგოდ საკმარისია აღვნიშნოთ, რომ ჯერ ერთი იმის მტკიცება, თითქოს სამართლის ცნებისათვის განხორციელების მომენტი მნიშვნელობას მოკლებული იყოს, აშკარა ვინაიდან არავის ზრად არ მოუვა ნორმათა სისტემას, რომელიც არასდროს არ განხორციელებულა, სამართლის ხასიათი მიაყუთვნოს. შესაძლებელია მთელ სამართლის სისტემაში ესა თუ ის ნორმა ამა თუ იმ გარკვეულ შემთხვევაში არ განხორციელდეს, მაგრამ აქედან შეუძლებელია იმ დასკვნის გაკეთება, რომ სამართლის მთლიანი სისტემა ინდეფერენტი იყოს შესრულების მომენტის მიმართ, წინააღმდეგ შემთხვევაში ჩვენ ხელიდან გამოგვეცლებოდა ის კრიტერიუმი, რომლითაც მხოლოდ შესაძლებელია სამართლის გამოყოფა საზოგადოებრივი რეგულაციის მხოლოდ წარმოდგენილი სისტემისაგან. მეორე მხრით კი ზევით აღნიშნული მოსაზრების საწინააღმდეგოდ საკმარისია მიუთითოთ, რომ შესრულების სპეციფიური გარანტია, რომელიც ივლისსხებდა როგორც ნორმის, ისე უფლებრივი ვალდებულების ცნებაში შესაძლებელია გაგებული იქნეს არა მხოლოდ ფაქტიური განხორციელების ასპექტში, არამედ ჯერარსობრივის ზრით, ე.ი. როგორც რაღაც, რომლის შინაარსს ნორმის შესრულების გარანტია ქმნის.

ყველაფერი ეს საჭიროა გავითვალისწინოთ იმისათვის, რომ ავტორის კონსტრუქცია ნორმატიული ფაქტების საკითხში სისწორით შევაფასოთ. ჩვენ ვფიქრობთ, რომ ზევით მოყვანილი დებულების საფუძველზე აღნიშნულ კონსტრუქციის მიმართ შემდეგი.

ლოლიყურად აუცილებელი დასყვნა გამოძინდნარობს: ის უფლება და ვალდებულება, რომელიც ნორმატიული ფაქტებით წარმოიშობიან, და რომელნიც, ჩვენი ავტორის მტკიცებით, არსებობს განაგრძობენ იმ შემთხვევაშიც კი, როდესაც პოზიტიური სამართალი მათი შესრულების შესაძლებლობას სპობს, არ ატარებენ სამართლებრივ ხასიათს, ეს იმ უბრალო მოსაზრებით, რომ მათ თან არ სდევთ შესრულების გარანტია, რომელიც იურიდიული ვალდებულებების აუცილებელ თვისებას აღნიშნავს. მეორე მხრით, ზემოთ მოყვანილი მოსაზრებების მიხედვით აშკარაა, რომ ავტორის მითითება თითქოს სამართლის ნორმის და ნორმატიული ფაქტის საფუძველზე წარმოშობილი ვალდებულებებს შორის კოლიზიის დროს ეს უკანასკნელი მხოლოდ ვალდებულების ფაქტიური შესრულების საკითხს ეხებოდეს, აშკარად ამახინჯებს იმ ნამდვილ მდგომარეობას, რომელსაც აქ აქვს ადგილი, როგორც ზევით იყო აღნიშნული, სამართლის ნორმის შესრულების გარანტია ჩვენ არ უნდა გავიგოთ მხოლოდ ფაქტიური განხორციელების სახით, არამედ როგორც გარკვეული (მდგომარეობა ო.გ.), რომლის შინაარსს ქმნის ნორმის შესრულების გარანტია, ფაქტიური განხორციელება სწორედ ამ მდგომარეობის შესრულება არის. სწორედ ამიტომ იმ შემთხვევაში, როდესაც სამართლის ნორმა კრძალავს ვალდებულების შესრულებას, რომელიც ნორმატიული ფაქტის საფუძველზე არის წარმოშობილი, ეს აკრძალავს გულისხმობს არამხოლოდ ფაქტიური დაბრკოლების არსებობას აღნიშნული ვალდებულების განხორციელებისათვის, არამედ გარკვეული ვალდებულების მოცემულობას, რომელიც სამართლის ნორმას ემყარება. აქედან აშკარაა, რომ ასეთ შემთხვევაში საკითხი ეხება არა მხოლოდ ნორმატიული ფაქტის საფუძველზე წარმოშობილი ვალდებულებას და სამ. ნორმის მიხედვით შექმნილ ფაქტიურ დაბრკოლებას შორის კოლიზიას, არამედ ნამდვილი მდგომარეობა აქ ის არის, რომ ერთი მეორესადმი აქ ორი ვალდებულება არის დაპირისპირებული. ერთი, რომელიც სამართლის ნორმას ემყარება და მეორე, რომელიც ნორმატიული ფაქტის საფუძველზე აღმოცენდება. უდაოა, რომ ამ ორი სახის ვალდებულებიდან, რომელნიც ერთი მეორე აბსოლუტურად უარყოფენ, სამართლებრივ ხასიათს მხოლოდ ის ატარებს, რომელიც მთლიან სამართლებრივ სისტემაში ორგანული ელემენტის სახით არის მოცემული, ე.ი. ის ვალდებულება, რომელიც სამართლის ნორმის საფუძველზე არის წარმოშობილი. ამავე მოსაზრებით ის ვალდებულება, რომელიც ნორმატიულ ფაქტს ემყარება, იურიდიულ ხასიათს მოკლებულად უნდა ეცნოს. ასეთი დასყვნის გამოტანა აუცილებელია, ეინაიდან სამართლის სისტემა, რომელიც გულისხმობს არა მარტო სამართლის ნორმათა კომპლექსს, არამედ სხვა იურიდიულ მოვლენებს და კერძოდ უფლება-მოვალეობას, შეუძლებელია შინაგანი წინააღმდეგობის მატარებელი იყოს; ამიტომ ამ სისტემაში ვერ შევა ვერც ერთი ისეთი ელემენტი, რომელიც აშკარა და შეურიგებელ წინააღმდეგობაში იქნება სამართლის უკვე მოცემულ ელემენტებთან.

ასეთია დასყვნა, რომელსაც ჩვენ მივიღებთ ავტორის კონსტრუქციის შეფასების დროს, იმ შემთხვევაშიც კი, თუ ჩვენ გავიზარებთ ავტორის დებულებას, არსებობენ ფაქტები, რომელნიც თავისი ბუნებრივი შინაარსით ქმნიან უფლება-მოვალეობას; ამ, ავტორისათვის ყველაზე ხელსა; ამ, ავტორისათვის ყველაზე ხელსა კონსტრუქციის კრიტიკა ლოლიყურ აუცილებლობით მიდის იმ დასყვნამდე, რომ სამართლის ნორმის მიერ არაა მხოლოდ ფაქტიურად, არამედ ჯერარსობრივობის ხასიათითაც უარყოფილი ვალდებულება, შეუძლებელია სამართლებრივი ხასიათის მატარებელი დარჩეს; უკეთეს-

შემთხვევაში იგი იქნება ზნეობრივი, ეტიკეტიდან გამომდინარე ვალდებულება, მაგრამ იურიდიული უფლება-მოვალეობის ცნებასთან მას საერთო არაფერი ექნება. სწორედ ამიტომ ნორმატიული ფაქტების პრობლემის ამ სახით დაყენება და გადაჭრა სამართლის მეცნიერების ფარგლებს გარეშე სდგას და უკანასკნელისათვის ყოველგვარ მნიშვნელობას მოკლებულია. ეს იმ შემთხვევაში, თუ ავტორის მიერ დამტკიცებულად ვცნობთ იმ დებულებას, თითქოს არსებობდნენ ფაქტები, რომელნიც თავისი ბუნებით ქმნიდნენ უფლება-მოვალეობას. მაგრამ აქვს კი ავტორს დამტკიცებული ეს დებულება? სარეცენზიო ნაშრომიდან ზევით მოყვანილ ამონაწერში გადმოცემული იყო ის არგუმენტაცია, რომელსაც ავტორი იძლევა ამ საკითხში, აქ ერთის მხრით მითითებულია იმაზე, რომ როდესაც ჩვენ ხელშეკრულებას ან დაპირებას სამართლის ნორმის გამო ვერ ვასრულებთ, ყოველთვის მოცემულია განცდა ამ შეუსრულებლობისა და მის გვერდით კი იმის ვანცლა, რაც უნდა შესრულებულიყო /გვ. 96/, მეორე მხრით კი ავტორი ცდილობს დაამტკიცოს, რომ “არშესრულების განწყობილება რაიმე ფსიქიურ განცდას კი არ წარმოადგენს, არამედ ლოღიურ დამოკიდებულებას იმისადმი, რაც თავის თავის მიერ დანიშნულია შესასრულებლად” /გვ. 107/, რომ “ხელშეკრულების ან დაპირების დარღვევა არის არა რაიმე უბრალო ფსიქიური მდგომარეობა, არამედ რაღაც ლოღიური დამოკიდებულება თვით დაპირებულისადმი ან ხელშეკრულებით გათვალისწინებული პირობისადმი, არის განცდა და გააზრიანება იმის დარღვევისა, რაც წინასწარ დანიშნულია შესასრულებლად /გვ. 109/. აქ მოყვანილი ფრაზების დაპირებულისადმი ლოღიურ დამოკიდებულების შესახებ და სხვ. ავტორი სხვადასხვა ვარიაციებში რამოდენიმე გვერდის გასწვრივ იმეორებს ალბათ იმიტომ, რომ მათ იგი განსაკუთრებულ მნიშვნელობას აძლევს. ამის მიუხედავად ჩვენ მაინც ვფიქრობთ, რომ მთელი ეს მსჯელობა დამაჯერებელ ძალას მოკლებულია.

ასე, მაგალითად, როდესაც ავტორი აღნიშნავს, რომ დაპირების ან ხელშეკრულების დროს ჩვენ განვიცდით ამ შეუსრულებლობას, იგი ტრივიალურ დებულებას აყენებს, რომელზედაც განსაკუთრებით შეჩერება სრულებით ზედმეტი იყო. ეს იმდენად აშკარაა, რომ ადამიანს, რომელიც სხვა თვისებების გვერდით ცნობიერებითაც არის აღჭურვილი, აქვს უნარი გააჩიოს ხელშეკრულების ან დაპირების შესრულება, მათი შეუსრულებლობისაგან, მაგრამ როდესაც უშუალოდ ამის შემდეგ იგი აღნიშნავს: “შეუსრულებლობის განცდაში ყოველთვის აქვს ადგილი იმის განცდასაც, რაც უნდა შესრულებულიყო”, ამ უკანასკნელ სიტყვებს – “უნდა შესრულებულიყო” – საფუძველი აქვს მხოლოდ მაშინ, თუ მათ ქვეშ ნაგულისხმევი იქნება მხოლოდ მომავალი დროის აღნიშვნა იმ შემთხვევაში კი, თუ ამ სიტყვებს ჯერაისის მნიშვნელობით გავიგებთ, ავტორის მტკიცება სინამდვილისაგან დაცილებულ ხასიათს მიიღებს, ვინაიდან უდაოა, რომ ყველა შემთხვევაში, როდესაც დაპირებულია შესრულება არ ზდება სამართლის ნორმის გამო, დაპირებულს სრულებით არ განვიცდით როგორც ჯერარსს, პირაქით, სავსებით წარმოსადგენია ისეთი შემთხვევა, როდესაც კანონის უცონიდარობის გამო და მის საწინააღმდეგოდ გაცემული იყო ესა თუ ის დაპირება და როდესაც სუბიექტისათვის ეს გამოირკვევა, მისთვის “ჯერარს” არა დაპირება, არამედ კანონის მოთხოვნა. ასეთი შემთხვევები უამრავია სინამდვილეში, მაგრამ საკმარისია თუნდაც ერთი შემთხვევაც კი, რომ ავტორის მთელი კონსტრუქცია უკუგდებულ იქნეს, და ეს იმიტომ, რომ როდესაც ავტორი ასეთი აქტების /რომლის მაგალითს დაპირება

წარმოადგენს/ "ეიდეტურ შედეგნილობას უთითებს/ გვ. 107/. ეს იმას ნიშნავს, რომ ერთი საწინააღმდეგო შემთხვევის შესაძლებლობაც კი ავტორის კონსტრუქციით უარყოფილია, მაგრამ სწორედ ამიტომ ერთი შემთხვევაც კი საყმარისია იმისათვის, რომ ავტორის კონსტრუქცია დაირღვეს.

ავტორის აზრს კიდევ უფრო ნაკლებად ასაბუთებს მითითება "ლოლიკურ დამოყიდებულებზე იმისადმი, რაც ავტორის გამოთქმით, თავის თავის მიერ დანიშნულია შესასრულებლად." თუ რა იგულისხმება აქ ლოლიკური დამოყიდებულების ქვეშ, რომელსაც თვით ავტორი რაღაც ლოლიკურ დამოყიდებულებას უწოდებს, ეს სარეცენზიო ნაშრომის სათანადო ადგილებიდან სრულებით გაუგებარი და თავის შინაარსში ავტორისაგან გარკვეული არ არის. ამ კონტაქტის მხედველობაში მიღებით, რომელშიც მოყვანილია ეს სიტყვები, აშკარაა, რომ ავტორი ლოლიკურ დამოყიდებულებზე აქ იმისათვის ლაპარაკობს, რომ განწყობილება, რომელიც მოცემულია ხელშეკრულების ან დაპირების შეუსრულებლობის დროს, ფსიქიურ განცდას დაუპირისპიროს. მაგრამ ეს აშკარად უიმედო ცდა არის, ვინაიდან ასეთი დაპირისპირებისათვის სრულებით არ არის საყმარისი აღნიშნულ განწყობილებას ხელოვნურად და უადგილოდ "ლოლიკურის" ეპითეტი მივაწებოთ. მეცნიერულად სწორი მსჯელობა აქ მოითხოვდა შინაგანი მომენტების აღმოჩენას, რომლითაც ასეთი დაპირისპირება შესაძლებელი გახდებოდა. ასეთი რამ სარეცენზიო ნაშრომში არამც თუ მოცემული არ არის, არც შეიძლება მოცემული ყოფილიყო, ვინაიდან განწყობილების ცნება ხომ უდაოდ ფსიქიურ სამყაროდან აღებულ მოვლენის აღმნიშვნელი ცნებაა და ფსიქიურის გარეშე მისი ძებნა ამაო იქნება.

ან შესაძლებელია ავტორის მხედველობაში ჰქონდა არა განწყობილება, როგორც გარკვეული ფსიქიური ფენომენი, არამედ ის შინაარსი, რომელიც განწყობილების საგნად არის მოცემული. ჩვენ შეგვიძლია გავყვეთ ავტორს ამ მიმართულებითაც და ადვილად დავრწმუნდებით, რომ ამ ხაზითაც ავტორის მთავარი დებულება დასაბუთებას ვერ პოულობს. მართლაც, რა ელემენტების აღმოჩენა არის შესაძლებელი იმ განცდის ფენომენოლოგიური ანალიზის დროს, რომელიც ხელშეკრულების შეუსრულებლობის დროს არის მოცემული? უდაო არის, რომ აქ მოცემულია ერთის მხრით შეცნობა, რომ დაპირებული შესრულებული არ იქნა, ხოლო მეორე მხრით კი გარკვეული გრძნობითი ტონუსი, ე.ი. უკმაყოფილობის გრძნობა დაპირებულის შეუსრულებლობით გამოწვეული. როდესაც ავტორი ამის საწინააღმდეგოდ და იმ მიზნით, რომ დაამტკიცოს, თითქოს აღნიშნული განწყობილება ფსიქიურ განცდას არ წარმოადგენს, იმას უთითებს, რომ ფსიქოლოგიურად ხელშეკრულების ან დაპირების შეუსრულებლობის დროს უკმაყოფილების ნაცვლად კმაყოფილებას განვიცდით, იგი ერთი მეორეში ურევს სხვადასხვა მოვლენებს. უკმაყოფილობის გრძნობა, რომელსაც ჩვენ ეუთითებთ, გამოწვეულია თვით იმ ფაქტით, რომ მიცემული დაპირება არ იქნა შესრულებული, რომ სიტყვა დაეარღვიეთ, კმაყოფილების გრძნობა კი შეიძლება ასეთ შემთხვევაში გამოწვეულ იქნეს არა მოცემული დაპირების დარღვევის შეცნობით, არამედ დაპირებულის შეუსრულებლობით. აშკარაა, რომ აქ სრულებით განსხვავებულ მოვლენებთან გააქვს საქმე. ეხლა თუ ჩვენ ზევით დასახელებულ ორ მომენტზე შეუჩერდებით, რომელნიც მოცემული არიან ხელშეკრულების ან დაპირების შეუსრულებლობით გამოწვეულ განწყობილებაში, ადვილად დაეინახათ, რომ ამ

მომენტების მიხედვით შეუძლებელია იმ დასკვნის გაკეთება, თითქოს ის, რაც შესრულებული არ იქნა, თავისთავად ჯერარსობრივი ხასიათის მატარებელი იყოს. ასეთი დასკვნისათვის საფუძველს უდაოდ არ იძლევა დაპირებულის შეუსრულებლობის უბრალო შეცნობა, ვინაიდან ამ უკანასკნელ აქტში მხოლოდ იმის შიშველი დადასტურებაა, რაც მოხდა და ამ დადასტურებიდან, ფაქტის ამ უბრალო "რეგისტრაციიდან" ჩვენი შეცნობის სფეროში ვერაფრითაა ლოღობით ვერ მივიღებთ იმ დასკვნას, რომ, რაც მოხდა, არ უნდა მომხდარიყო და რომ მომხდარის საწინააღმდეგო ჯერარსი იყოს. და როდესაც ავტორი სარეცენზიო ნაშრომის 95-ე გვერდზე გაიძახის: "ყველაფრისგან დამოუკიდებლად, ყველგან და ყოველთვის ჩვენ შევიცნობთ შეუსრულებლობას, რაც არსებითად გულისხმობს იმის შესრულების მოთხოვნას, რაც არ სრულდება" - ჩვენ სრულის დარწმუნებით ვაცხადებთ, რომ ის დიდი პათოსი, რომლითაც ეს ფრაზა არის გადმოსროლილი, უკუღმა პროპორციულია მის საფუძვლიანობასთან, რომ შეუსრულებლობის შეცნობის აქტი თავისთავად არამც თუ არ გულისხმობს იმის შესრულების მოთხოვნას, რაც არ შესრულებულა, არამედ ასეთ მოთხოვნასთან არც არაფერი აქვს საერთო. განა იშვიათია ისეთი შემთხვევები, როდესაც ჩვენ არშესრულებულის შესახებ სრულის სიციხადით იმასაც განვიცდით, რომ "არშესრულებული" არც უნდა შესრულებულიყო? ასეთ შემთხვევებში ხომ აშკარად მოცემულია შეუსრულებლობის შეცნობა და ისიც ხომ უდაოა, რომ ავტორის ლოღობის თანახმად ჩვენ სრულებით საწინააღმდეგოს უნდა განვიცდიდეთ! და თუ შეუსრულებლობის შეცნობა /ავტორის დებულების წინააღმდეგ/ ასეთ შემთხვევებში არამც თუ არ გულისხმობს არშესრულებულის შესრულების მოთხოვნას, არამედ სრულებით საწინააღმდეგოს, ეს იმ უბრალო გარემოების გამო, რომ შეუსრულებლობის შეცნობა აქ სრულებით ნეიტრალური აქტია, რომლიდანაც არ გამოიყვანება რაიმე დასკვნები ჯერარსობრივობის ხაზით, ვინაიდან იგი მომხდარი ფაქტის უბრალო რეგისტრაციას წარმოადგენს და მეტს არაფერს. იმისთვის კი, რომ ჩვენ შესრულების "მოთხოვნაზე" ვილაპარაკოთ, სწორედ ეს "მეტი" არის საჭირო, რომელსაც მომხდარი ფაქტის უბრალო შეცნობის აქტიდან კი ვერ მივიღებთ, არამედ თვით არშესრულებულის ჯერარსობრივობის სახით წინასწარ და დამოუკიდებლად უნდა იყოს მოცემული.

კიდევ უფრო ნაკლებად შეუსრულებელი დაპირების ჯერარსობრივობას ის გრძობითი ტონუსი ადასტურებს, რომელიც შეუსრულებლობის განცდაში არის მოცემული. ავტორი ამ შემთხვევაშიც სხვა აზრის არის, ნაშრომის 96-ე გვერდზე იგი შემდეგს წერს: "ეჭვს გარეშეა ჩვენ არ გვექნებოდა დაუკმაყოფილებლობის გრძობა /ხელშეკრულების შეუსრულებლობის შემთხვევაში -ი.ს./, რომ ხელშეკრულებით შექმნილ აზრთა მთლიანობაში არ ეწვედებოდეთ სიმართლეს უფლებამოსილისა და ვალდებულის ნამდვილი განწყობილების შესახებ". ჩვენ უდაოდ მიგვაჩნია, რომ ამ შემთხვევაშიც ავტორის მოსაზრება რაიმე დამაჯერებელ ძალას მოკლებულია. ამის ნათელსაყოფად საკმარისია აღვნიშნოთ, რომ უკმაყოფილების გრძობა, რომელიც თან სდევს ამა თუ იმ მოვლენას /ჩვენ შემთხვევაში დაპირების შეუსრულებლობას/, თავისთავად არამც თუ არ არის ამ მოვლენის ჯერარსობრივობის მაჩვენებელი, არამედ უმრავლეს შემთხვევებში სწორედ საწინააღმდეგოს აქვს ადგილი, ე.ი. უკმაყოფილების გრძობა ისეთი რამის შეუსრულებლობასთან არის დაკავშირებული, რაც აბსოლუტურად ჯერარსობრივია.

ამგვარად, ჩვენ იმ დასკვნამდე მივდივართ, რომ ნარც მიცემული დაპირების არშესრულების შეცნობის აქტი და არც უკმაყოფილების გრძნობა, რომელიც ამ აქტს თან სდევს, თავისთავად, ამა თუ იმ მოქმედების ჯერარსობრივობის მხრივ არავითარ დასკვნას არ იძლევიან და სწორედ ამიტომ ჩვენ ვამბობთ, რომ სარეცენზიო ნაშრომი ამ ნაწილში არავითარ დამაჯერებელ აზრთა წყობას არ შეიცავს.

მაგრამ შესაძლებელია სხვა, უფრო დამაჯერებელი არგუმენტაცია ჰქონდეს ავტორს მოყვანილი თავისი დებულების დასამტკიცებლად /ნორმატიული ფაქტის არსებობის შესახებ/? სამწუხაროდ ეს კითხვაც უარყოფითად სწყდება. მთელ დანარჩენ არგუმენტაციაში, რომელსაც ავტორი იძლევა აქ, ჩვენ მხოლოდ იმის დაუსრულებელ განმეორებას ვხვდებით, რომ ხელშეკრულების ან დაპირების დარღვევა და ის მდგომარეობა, რომელშიდაც არშესრულება აზრიანდება /109/, არის თავისებური ლოლიური დამოყიდებულება დაპირებულისადმი. ჩვენ ზევით უკვე აღვნიშნეთ, რომ აქ ფრანზა ლოლიური დამოყიდებულების შესახებ სრულებით უადგილოდ არის ნახმარი. მაგრამ კიდევაც რომ გავიზიაროთ ცნებათა ასეთი ხმარების შესაძლებლობა, განა ამით ოდნავ მაინც მტკიცდება იმის ჯერარსობრივობა, რისადმი ჩვენ თურმე ლოლიურ დამოყიდებულებაში ვიმყოფებით? განა ლოლიური დამოყიდებულება ამა თუ იმ მოუღენისადმი /კიდევაც რომ ასეთი რამ საერთოდ შესაძლებელი იყოს/ თუნდაც შორეულად ამ უკანასკნელის ჯერარსობრივობას ამტკიცებს? და საერთოდ რა კავშირი აქვს ლოლიურ დამოყიდებულების ცნებას ჯერარსობრივობასთან? ჩვენი აზრით, აბსოლუტურად არავითარი და სწორედ ამიტომ არის, რომ ავტორის მთელი არგუმენტაცია აქ ჰაერში გასროლა.

მართალია, ავტორს აქ თავისი აზრის დასამტკიცებლად სხვა სახის არგუმენტაციაც მოჰყავს, უთითებს რა იმას, რომ დაპირების შეუსრულებლობა ხშირად ჩვენს სურვილს შეეფერება. იგი აღნიშნავს: “განა ჩვენ შეგვიძლია ფსიქიურად განვიცადოთ, რაიმე მდგომარეობა შეუსრულებლობისათვის მზად ყოფნისა, თუ ის, რის შესრულებაც ჩვენ არ გვსურს, თავის თავს შესასრულებლად არ ნიშნავს? /გვ. 108/. ადვილი გასაგებია, რომ მთელ ამ მსჯელობაში სიმძიმის ცენტრი სწორედ იმაში არის, თუ როგორ იქნება გაგებული უკანასკნელი სიტყვები. სახელობრ, თუ ავტორი, გამოთქმით: “თავის თავს შესასრულებლად არ ნიშნავს” – ჯერარსობრივობის მომენტის აღნიშვნას ფიქრობდა /სხვა რაიმე კი შეუძლებელია აქ ვივულისხმეთ იმ კონტექსტების მიხედვით, რომელშიდაც ეს სიტყვებია მოყვანილი/. აქ მოყვანილი არგუმენტაცია აშკარად უსაფუძვლად უნდა იქნეს ცნობილი, ვინაიდან ჩვენ ადვილად შეგვიძლია დაეკასახელოთ ისეთი შემთხვევების უამრავი რიცხვი, როდესაც ჩვენ, ავტორის სიტყვები რომ ეიხმაროთ, ფსიქიურად განვიცდით შეუსრულებლობისათვის მზად ყოფნის მდგომარეობას, მაგრამ ამასთან ერთად ის, რის შესრულებაც ჩვენ არ გვსურს, არამც თუ არ ატარებს ჯერარსობრივ ხასიათს და ამ მხრით “თავის თავს შესასრულებლად არ ნიშნავს”, არამედ ღირებულებითი შეფასების, ე.ი. ჯერარსობრივის მხრივ სრულებით საწინააღმდეგო მომენტების მაჩვენებელია. თვითოეული შემთხვევა ზნეობრივად მიუღებელი მოქმედების შეუსრულებლობისათვის მზადყოფნისა, ამის ილუსტრაციას წარმოადგენს და როდესაც ითვალისწინებებს, თუ ყოველივე ეს რამდენად ელემენტარული და თავისთავად გასაგებია, გიყვირს, თუ როგორ ჩათვალა ავტორმა შესაძლებლად

ასეთი "არგუმენტებით" სამეცნიერო სამსჯავროს წინაშე გამოსვლა და საკუთარი "თეორიის" წამოყენება. ჩვენ ამას იმიტომ ვაცხადებთ, რომ ნორმატიული ფაქტების პრობლემის იმ სახით გადაჭრისათვის, რომელსაც ავტორი იძლევა, ე.ი. სარეცენზიო ნაშრომის მთავარი პრობლემის შესახებ მხოლოდ ზევით მოყვანილი არგუმენტები, რომელნიც, როგორც ეს ვრცლად იყო ნაჩვენები: არამც თუ ორიგინალური მეცნიერული კონსტრუქციის დასაბუთებისათვის, არამედ საერთოდ რაიმე მეცნიერული ფაქტის მისაღწევად აბსოლუტურად გამოუსადეგარი არიან.

ამით ვფიქრობთ ჩვენი დასკვნის დამთავრებას სარეცენზიო ნაშრომის შესახებ. უკანასკნელზე კიდევ ბევრი სხვა რამის თქმა შეიძლებოდა, მაგრამ რეცენზია ისედაც გაიზარდა და ძალაუნებურად ჩვენ მხოლოდ სარეცენზიო ნაშრომის მთავარი დებულებების განხილვით უნდა დაეკმაყოფილდეთ. როგორც ზევით დეტალურად იყო ნაჩვენები ამ მთავარი დებულებების დასაბუთების მხრივ სარეცენზიო ნაშრომი ვერ აკმაყოფილებს ყველა იმ მოთხოვნილებებს, რომელნიც ჩვენ უფლება გვაქვს წაუყენოთ სამეცნიერო თხზულებას. ამის მიუხედავად ვიღებ რა მხედველობაში, რომ ჩვენი იურიდიული ლიტერატურა ძალზედ ღარიბია მონოგრაფიული გამოკვლევებით, რომ ნორჩი ქართული იურიდიული აზროვნებისათვის შეუძლებელია დიდი მოთხოვნილებების წაყენება და ამასთან შეფარდებით შეფასების მასშტაბიც აქ სხვა უნდა იყოს, რომ სარეცენზიო ნაშრომის ავტორს ემჩნევა ერთგვარი ნაკითხოვა თანამედროვე იურიდიულ ლიტერატურაში, შესაძლებლად მიმაჩნია სარეცენზიო ნაშრომი დაშვებულ იქნეს პაექრობაზე დასაცავად.

IRODION SURGULADSE

Gewalt und Recht

eine Abhandlung zum Problem des Verhältnisses von Staat und Recht

Erster Teil:

Der Begriff des Rechtsverhältnisses

Inhaltsverzeichnis

Vorwort	247
Einleitung	248
I. Abschnitt	262
II. Abschnitt	316

VORWORT

Die Arbeit, deren ersten Teil ich jetzt der Öffentlichkeit übergebe, hat die Aufgabe auf die Grundfragen, die im Mittelpunkte der gegenwärtigen staatsrechtswissenschaftlichen Literatur stehen, eine Antwort zu geben. Der erste Teil behandelt im Besonderen den Begriff des Rechtsverhältnisses.

Die Frage, woher wir gerade diesen Begriff zum Ausgangspunkt genommen haben und welche Bedeutung ihm bei der Lösung der Grundprobleme unserer Wissenschaft beizumessen ist, wird zum Teil in der vorliegenden Arbeit, zum Teil aber und eingehender im zweiten Bande klargestellt, den ich in der nächsten Zukunft herauszugeben beabsichtige.

Die vorliegende Arbeit ist somit als Einleitungshand gedacht, inhaltlich trägt sie jedoch einen abgeschlossenen Charakter, der es gestattet, sie unabhängig von den theoretischen Zwecken zu beurteilen, zu denen sie vom Verfasser begonnen wurde.

Ein paar Worte über den Titel: das Wort "Gewalt" gebrauchen wir ausschliesslich im Sinne der Bezeichnung des Wesens des sozialen Seins des Staates und in diesem Sinne ist es hier dem Begriffe des Rechts gegenübergestellt. Die wissenschaftliche Berechtigung einer solchen Auffassung wird im Folgenden begründet werden.

Der Verfasser hält es für seine Pflicht der sozial-ökonomischen Fakultät, auf deren Beschluss hin dieses Werk gedruckt wurde, der Verlagskommission der Universität sowie allen Personen, die ihm bei der Drucklegung des Werkes geholfen haben, hiermit seinen Dank auszusprechen.

*Der Verfasser,
Tiflis im Juni 1925.*

EINLEITUNG

Die Frage über die Grundprinzipien der Staatsrechtswissenschaft und über die Methoden ihrer Erforschung ist eine der meisten strittigen in der Jurisprudenz. Die vorhandenen Versuche ihrer Lösung sind so verschiedenartig und einander so widersprechend, daß man tatsächlich ein Bild "bellum omnium contra omnes" erhält. Während von einigen Gelehrten der Staat (hierin auch sein rechtliches Wesen inbegriffen) ausschliesslich im Sinne einer realen, natürlichen Bildung verstanden wird, im Sinne der "tatsächlichen Wirklichkeit" eines Naturproduktes¹, oder einfach als "Faktum"² sehen andere in ihm gewisse Zweifachheit seiner Natur und grenzen den Staat als soziale Erscheinung vom Staate im Sinne eines rechtlichen Institutes ab, wobei er vom Standpunkte dieser Gelehrtengruppe nur in der letzten Bedeutung als soziales Objekt der Staatsrechtswissenschaft unterliegt. In den Grenzen dieser Einteilung entstehen die verschiedenartigsten Theorien über einzelne prinzipielle Fragen unserer Wissenschaft.

In Zusammenhange mit der Verschiedenartigkeit der Ansichten über das Wesen des Staates steht auch die Verschiedenartigkeit der methodologischen Mittel, die hier bei der Ausarbeitung sowohl grundsätzlicher Ausgangsprinzipien, als auch konkreter Probleme angewandt werden.

Einen solchen Zustand unserer Wissenschaft kann man nicht als Folge irgendwelcher zufälliger Umstände ansehen, sondern er steht zweifellos in erster Linie im Zusammenhange mit den Besonderheiten des Gegenstandes, der vom Staatsrecht erforscht wird, andererseits mit der allgemeinen Evolution unserer Kenntnisse auf anderen wissenschaftlichen Gebieten.

Im weiteren Verlauf werden wir versuchen zu zeigen, dass die Erscheinungen, die wir im Staate, als Ganzes genommen antreffen grundsätzlich innere Verschiedenheiten ihrer ontologischen Natur aufweisen. Der Staat als eine der sozialen Formen und der Staat als ein bestimmtes System rechtlicher Regulierung, (wobei wir das nicht im Sinne eines Regulierungsprozesses, sondern im Sinne einer schon bestehenden Rechtseinheit verstehen müssen) erscheint nicht einfach als Bezeichnung eines relativen Unterschiedes in der Grenzen ein und derselben ontologischen Reihe, sondern als Bezeichnung der Verschiedenartigkeit der Grundkategorien des Seins. Jedoch die gleichzeitige und zusammenfallende Gegebenheit dieser Kategorien in der realen Wirklichkeit ebenso wie auch die Schwierigkeit der Erklärung des Verhältnisses zwischen den ontologisch verschiedenen Reihen, macht die Tatsache verständlich, daß eine Abgrenzung der oben genannten Seiten des Staatslebens nur für ein Denkvermögen das eine

¹ Br. Schmidt. *Der Staat* (Stellinek-Meyer, *Staate und Völker*. Abb. I, 6) S. I-2!

² Seydel, *Grundzüge einer allgemeinen Staatslehre*, 1. 2; Bornhak *Preussisches Staatsrecht I*, S. 65.

gewisse Reife erlangt hat, möglich ist und sich auf eine schon ausgearbeitete Grundlage der wissenschaftlichen Methodologie und damit verbundene sorgsame gnoseologische Analyse der hierher gehörigen Probleme möglich ist. Aber sowohl die erste, wie auch die zweite, d. h. sowohl die Ausarbeitung der methodologischen Fragen, wie auch die Erklärung der gnoseologischen Grundlagen der Wissenschaft, haben keine besonders große Entwicklungsdauer hinter sich.

Es ist selbstverständlich daß dem wissenschaftlichen Denken, bei der Fehlen der obengenannten Vorbedingungen nicht gelungen den oben erwähnten Unterschied zwischen den einzelnen Seiten im Leben des Staates zu erklären. Letzterer stellt sich ihm als vollständig einfärbiger Hintergrund vor, angefüllt ausschliesslich mit realem "faktischem" Inhalte, ohne innere ontologische Unterschiede im Bestande seines Inhaltes. Bei einem solchen Verstehen des faktischen Inhaltes der Staatsrechtswissenschaft mußte der Versuch letztere im Sinne einer naturwissenschaftlichen Disziplin im Sinne einer realen Tatsachenschaft zu konstruieren als etwas Unumgängliches erscheinen. Den historischen Ausdruck dieser Tendenz finden wir in der "Empirischen Staatslehre", die ihre Vertreter nicht nur in der Vergangenheit (wo eine solche Auffassung als etwas, was keine vorläufige Begründung verlangte und keine Meinungsverschiedenheiten hervorrufen könnte erschien) sondern auch unter den gegenwärtigen Gelehrten.

§1. Eine solche Konstruktion der Staatsrechtswissenschaft wie sie oben angeführt worden ist, gründet sich auf der Voraussetzung daß sich ihr Objekt nicht wesentlich vom Gegenstande der Naturwissenschaften unterscheidet, daß der Staat da er ein Naturprodukt ist, (Gumpłowicz. Allg. Staatsr. S. 93) natürlicherweise, wie auch alle anderen Naturerscheinungen erforscht werden kann und muß. Es muß eine politische Physik geschaffen werden, die sich an dieselben Methoden halten muß, die auch die Physik beim Studium der Naturerscheinungen benutzt. Für diejenigen Gelehrten, die im Staate einen natürlichen Organismus sehen, der unabhängig von den ihn bildenden Individuen besteht und nach natürlichen Gesetzen des organischen Lebens regiert wird, dient als Vorbild bei der Bearbeitung der Staatslehre die Biologie.

Wir sind weit entfernt vom Gedanken diesen wissenschaftlichen Konstruktionen den Wert abzuspochen. Es unterliegt keinem Zweifel, daß die sozialen Erscheinungen den Inhalt des Staatslebens bilden und in diesem Sinne ist der Staat eines der kompliziertesten sozialen Phänomene, dessen Studium von dieser Seite von naturwissenschaftlichen Methoden bestimmt werden muß. Aber die Summe der sozialen Prozesse, die im Staate vor sich gehen, erschöpfen nicht vollständig sein ganzes Wesen und neben dem Begriffe des Staates als eines sozialen Phänomens, erscheint er andererseits in Form eines Rechtsinstituts. Das Studium des Staates in diesem zweiten Sinne kann mit den Mitteln der naturwissenschaftlichen Methode nicht durchgeführt werden. Es ist leicht zu beweisen, daß der entgegengesetzte Standpunkt durch eine Einseitigkeit zur Vernichtung des Staatsrechtes im Sinne einer selbstständigen wissenschaftlichen Disziplin führt.

Der Staat erscheint seitens seiner sozialen Natur als eine der zahlreichen sozialen Bildungen. Der Inhalt eines jeden sozialen Phänomens ist aber nicht etwas isoliert Dastehendes, Abgetrenntes von der übrigen Welt der sozialen Erscheinungen. Im Gegenteil, er löst sich vollständig in der Summe derjenigen gesetzmässigen Verhältnisse, die eine jede einzelne Erscheinung mit dem sozialen Leben als einem Ganzen verbinden auf. Eine jede soziale Tatsache, da sie über kein substanzielles Dasein verfügt, stellt ihrem Inhalte nach den logisch gedachten Mittelpunkt einer eigentümlichen Verschmelzung gesetzmässiger Verhältnisse dar. Daraus folgen wichtige methodologische Grundsätze, von denen sich die Wissenschaft beim Studium der sozialen Erscheinungen leiten lassen muß. Die allseitige Erklärung einer konkreten sozialen Erscheinung setzt die Bekanntschaft mit allen Verhältnissen, die die gegebene Erscheinung mit der Ganzheit des sozialen Lebens vereinigt voraus. Jedoch in Anbetracht der Unbegrenztheit der Faktoren, die die gesellschaftlichen Prozesse bestimmen, erscheint eine solche Forderung als Ideal der wissenschaftlichen Erkenntnis.

Die notwendige Beschränkung der Mittel, über die die Wissenschaft auf einer bestimmten Entwicklungsstufe verfügt, drängt die Forderung beim Studium des sozialen Lebens auf, aus der Summe der sozialen Phänomene einen gewissen, begrenzten Kreis von Erscheinungen zum Gegenstande einer speziellen, isolierten Betrachtung zu machen.

Eine solche Ausscheidung kann niemals einen zufälligen, willkürlichen Charakter tragen; sie muß sich von bestimmten Prinzipien leiten lassen und nur in solchem Falle, wird die wissenschaftliche Arbeit, wenn sie sich auf irgend eine spezielle Frage des gesellschaftlichen Lebens konzentriert, fruchtbringend sein. Neben allgemeinen Gesetzen, die Bedeutung für das soziale Dasein haben, sind spezifische Gesetzmässigkeiten vorhanden, die den mehr oder weniger begrenzten Kreis der sozialen Phänomene bestimmen. Die Differenzierung der sozialen Erkenntnisprobleme kann diese spezifischen Gesetzmässigkeiten, von denen sie ausgehen muß, nicht ignorieren. Die Ausscheidung einer bestimmten Gruppe sozialer Erscheinungen zwecks isolierten Studiums kann nur in dem Falle einen wissenschaftlichen Wert haben, wenn sie im Zusammenhange mit einer bestimmten spezifischen Gesetzmässigkeit geschieht und sie d. h. diese Erscheinungen, auf dieser Grundlage eine bestimmte und eine abgegrenzte Einheit bilden. Diese Abscheidung erfolgt also nicht nach zufälligen und äußeren Kennzeichen diese gegebenen Gruppe sozialer Erscheinungen, sondern im Zusammenhange mit der grundsätzlichen und spezifischen Gesetzmässigkeit.

Aber gerade diese Grundbedingungen wird vollständig von denjenigen ignoriert, die das Bestehen der sozialen Staatslehre als selbstständige Wissenschaft für möglich halten. Insofern zur Aufgabe der letzteren die spezielle Erforschung gerade derjenigen Erscheinungen gehören muß, die mit dem Leben des Staates verbunden sind, muß sie auch eine bestimmte Gruppe von Erscheinungen nach einem bestimmten Kennzeichen ausscheiden. Aber letzteres wird hier nicht im Zusammenhange mit der Grundsätzlichen Gesetzmässigkeit, die dieser erscheinungsgruppe ihre prinzipielle und spezifische Charakteristik gibt, genommen wird auch nicht den Besonderheiten des inneren Inhaltes dieser Erscheinungen entnommen, sondern von außen herangezogen und trägt daher für die zu erforschenden Erscheinungen selbst einen willkürlichen Charakter.

Der Begriff Staat ist ein rein juristischer Begriff¹ und daher ist eine jede Ausscheidung einer Gruppe sozialer Erscheinungen im Zusammenhange mit diesem Begriffe, einem äusseren und zufälligen für den immanenten Inhalt des sozialen Daseins, vom Standpunkte der wissenschaftlichen Methodologie, vollständig unzulässig.

Die in dieser Form isolierten gesellschaftlichen Erscheinungen weisen absolut

---

¹ *Damit wollen wir sagen, daß es keine nichtjuristischen Kennzeichen gibt, die den Staat von allen anderen Formen des kollektiven Lebens unterscheiden oder trennen.*

keine spezifische Gesetzmässigkeit, die ihnen den Charakter einen inneren Einheit verleihe, auf der Staat gibt ihnen keinen spezifischen Inhalt, da die Grundmomente des sozialen Daseins des Staates, wie z. B. Machtverhältnisse, der Kampf einzelner gesellschaftlicher Gruppen u. s. w. auch in den vorstaatlichen gesellschaftlichen Bildungen angetroffen werden.

Die aus all diesem notwendige Schlussfolgerung kann man folgendermassen zusammenfassen: die Erforschung der sozialen Natur des Staates ist ohne Verbindung mit den übrigen Erscheinungen des gesellschaftlichen Lebens undenkbar und kann nur zum Gegenstande einer allgemeinen Gesellschaftslehre, d. h. Soziologie dienen.

Dadurch verliert beim Verstehen des Staates im Sinne eines ausschliesslich sozialen Phänomens die Staatsrechtswissenschaft jegliche Daseinsberechtigung als selbstständige Disziplin.

Mit einer seltenen Folgerichtigkeit macht einen solchen Schluss Gumpłowicz; in seiner Arbeit "Sociologie et Politique" finden wir folgende Stelle: "L' etude de l' Etat – sagt er, -est.... une partie integrante de la soziologie; mais toutes les erreurs et illusions sur sa natura proviennent precisement de ce qu'on a voulu constituer une science partikuliere de l' Etat, tandis qu'il ne peut etre compris que dans l'ensemble de la soziologie, et que seul la soziologie peut donner une position juste du probleme et jeter une lumiere claire sur son etude".²

In der Lehre Gumpłowicz' erscheint diese Schlussfolgerung als Folge des Verstehens des Staates ausschliesslich im Sinne einer sozialen Erscheinung; aber gerade bei einem solchen Charakter der endgültigen Schlussfolgerung, muß der Ausgangspunkt solcher Konstruktionen berechtigtes Mißtrauen herfordern. Wenn man sich zu Gunsten einer bestimmten Theorie von jahrhundertlangen Erfahrungen des menschlichen Geistes notgedrungen loslösen muß, so ist es erlaubt eher an der Richtigkeit dieser Theorie selbst zu zweifeln.

§2. Bei der kritischen Betrachtung solcher Theorien, die im Staate nichts außer natürlichen Prozessen sehen, muß man in erster Reihe die Erwiderung ausstellen, daß keine der Grundkennzeichen, die den Staat von der rechtlichen Seite charakterisieren, ihre wissenschaftliche Erklärung in diesen Theorien finden. Daher werden die Fragen, die mit der Analyse der rechtlichen Grundinstitute verbunden sind, entweder vollständig ignoriert oder wenn der Versuch einer Lösung dieser Fragen mit Mitteln der naturwissenschaftlichen Methode gemacht wird, so tritt die vollständige Unfähigkeit der letzteren mit dem entsprechenden Rechtsmaterial fertig zu werden, zu Tage.

Es unterliegt keinem Zweifeln, daß die Summe der Rechtssätze, aus denen das

² Gumpłowicz, *Sociologie et Politique*. Paris. 1898. u. 153.

System der Rechtsregulierung sich zusammensetzt, kein Phantom ist, sondern eine spezifische Wirklichkeit bildet, die unmittelbar unserem Denken gegeben ist. Diese Wirklichkeit muß die Staatsrechtswissenschaft erforschen. Es wäre unhaltbar zu glauben, daß sogar das sorgsamste Studium der sozialen Erscheinungen und der Gesetze ihrer natürlichen Entwicklung gleichzeitig auch die Prinzipien der normativen Regulierung dieser Erscheinungen erklären könne.

Offenbar sind hier zwei prinzipiell verschiedene Fragen: die Frage über die Natur der sozialen Prozessen und die Frage über ihre rechtliche Regulierung.

Es ist leicht zu verstehen, daß wenn nur Naturgesetze die gegenseitigen Verhältnisse den sozialen Elementen bestimmen würden, so wäre die Notwendigkeit eines Rechtes und einer rechtlichen Regulierung dieser Verhältnisse in der Geschichte der Menschheit niemals entstanden: da, wo die Kraft der Naturgesetze selbst zu bestimmten Resultaten führt, wäre es töricht daneben noch besondere Normen aufzustellen.

Aber wenn wir in jeder Gesellschaft immer das Bestehen dieser Normen vorfinden, so muß das unser Denken zu anderen Schlüssen führen. Es muß uns überzeugen, daß die Rechtstregulierung als etwas, was bis zu einen gewissen Grade ausserhalb der Grenzen der natürlichen Gesetzmässigkeit der gesellschaftlichen Verhältnisse liegt, erscheint. Sie stellt ein wirkliches und untrennbares Moment des sozialen Lebens dar, aber sie kann nicht aus den natürlichen Gesetzen des gesellschaftlichen Lebls abgeleitet werden, da gerade der Sinn ihres Bestehens darin enthalten ist, statt der natürlichen Entwicklung der sozialen Verhältnisse eine neue Reihe gesellschaftlicher Wechselbeziehungen herzustellen, die zur Verwirklichung eines bestimmten Zieles führen.

Nur das volle Verständnis dieses Unterschiedes, auf dessen detaillierteren Begründung wir uns im weiteren aufhalten werden, kann den unabhängigen und selbstständigen Charakter der Staatsrechtswissenschaft begründen. Letztere, wie überhaupt auch eine jegliche anders juristische Disziplin, besteht aus einer Summe von Rechtssätzen die ihrem Wesen nach sich nicht auf die Kategorien der sozialen Erscheinungen zurückführen lassen. Hieraus ist es auch verständlich, daß die Methode, die hier angewandt werden muß, sich wesentlich von der Methode der naturwissenschaftlichen Disziplinen unterscheiden muß, denn es unterliegt keinem Zweifel, daß die Besonderheiten der methodologischen Mittel durch nichts anderes bedingt werden, als durch den gegenständlichen Inhalt des entsprechenden Kreises von Erscheinungen. Zweitens folgt hieraus, daß die "ennirische Staatslehre", indem sie den oben erwähnten Unterschied zwischen Staatsrecht und der soziologischen Erforschung des Staates verwischt in Bezug auf dem tatsächlichen Inhalt und auf dieser Grundlage aus den dogmatischen Gedanken einer methodologischen Gleichheit beider Wissenschaften ausgehet, in ihren Grundausgangsmomenten als falsch erscheint.

§3. wenn die naturwissenschaftliche Konstruktion der Staatsrechtswissenschaften durch Undurchdachtheit der methodologischen Fragen, durch dogmatische Anerkennung der naturwissenschaftlichen Methode, als der einzig möglichen Art der Erforschung fehlt, so wird im Gegenteil in der juristischen Richtung, die ihre Anhänger hauptsächlich unter den deutschen Gelehrten hat, die Tatsache richtig aufgefasst, daß eine fruchtbringende Erforschung der Probleme der juristischen Wissenschaften überhaupt und des Staatsrechts in speziellen, nur auf Grundlage einer im voraus im Zusammenhange mit den Besonderheiten dieser Wissenschaften ausgearbeiteten Methodologie, möglich ist.

Als Ausgangspunkt, der die Notwendigkeit einer speziellen Methodologie für das Staatsrecht begründet, dient hierbei der Gegensatz zwischen dem Sein und dem Sollen, zwischen der Norm und dem Gesetz im naturwissenschaftlichen Sinne. Im Gegensatz zu den Naturwissenschaften, die das reale Sein und die kausalen Verhältnisse zwischen den Erscheinungen der realen Welt erforschen, besteht die Aufgabe der Jurisprudenz in der Erklärung derjenigen Normen, derjenigen hypothetischen Regeln, die zu ihrem Inhalt das Sollen haben, und die das praktische Leben der handelnden Menschen regeln. Gerade in der Welt der menschlichen Zwecke und Werte findet seinen Platz das Rechtssystem. Letzteres besteht aus Sätzen, die nicht zur Erkenntnis, sondern zur Wertung der Wirklichkeit dienen.³ Dieser grundsätzliche Gegensatz zwischen Sein und Sollen bedingt den Unterschied zwischen explikativen Wissenschaften, d. h. denjenigen, die auf das Seiende und die Erklärung der kausalen Wechselwirkung der Erscheinungen der Wirklichkeit gerichtet sind, und normativen Wissenschaften.⁴ Daher besteht auch die Notwendigkeit einer besonderen Methodologie für beide Gruppen dieser Wissenschaften.

Es scheint natürlich, daß der hier angeführte Unterschied der methodologischen Mittel sich gründen muß auf der Unterschied des faktischen Inhalts der hierher gehörigen Wissenschaften. Allein die Einteilung der Wissenschaften in normative und kausale wird hier nicht auf Grund einer ontologischen Besonderheit ihres tatsächlichen Inhalts, sondern auf Grund der Verschiedenheit der Betrachtungsweise, von der aus ein Gegenstand betrachtet werden kann, auf Grund des Unterschieds der Grundformen des Denkens, in denen der Erkenntnisprozess vor sich geht, vorgenommen. Hieraus folgt unausbleiblich der Schluß, den auch die Vertreter dieser Richtung ziehen,⁵ daß die hier sich zeigende methodologische Besonderheit nur die dogmatische Jurisprudenz im Auge haben kann. Sie muß bei der Feststellung des positiv-rechtlichen Materials angewandt werden und stellt sich als Ziel die logische Beherrschung dieses Materials als Begriff-

³ *System S. 16 ff.*

⁴ *H. Kelsen, Hauptprobleme der Staatsrechtslehre, 1911. Vorrede*

⁵ *Kelsen. Vorrede III*

fe.⁶ Sie erstrebt nicht die Erklärung des realen Wesens des Staates, sondern den Staat juristisch denkbar zu machen, d. h. den Begriff, in dem ohne Widerspruch alle rechtlichen Eigenschaften des Staates denkbar sind, zu finden.⁷ Aber dieselben Rechtsnormen, die bei dogmatischer Erklärung eine spezielle juristische Methodologie fordern und den Gegenstand einer rein juristischen Betrachtung bilden, unterliegen der Erforschung von seiten anderer Wissenschaften, - der Biologie und Soziologie, -soweit sie ihre genetische Entwicklung oder die Summe derjenigen Prozesse, die die Tatsache der realen Verwirklichung dieser Normen ausdrückt, im Auge haben.⁸ Daher ist der Unterschied zwischen kausalen und normativen Disziplinen kein materiell-ontologischer, sondern bloß ein formell-logischer. Daraus entsteht weiter die unausbleibliche Schlussforderung, daß die Welt, die von der Jurisprudenz erforscht wird, eine subjektive, eine nur in der menschliche Vorstellung bestehende Gedankenwelt ist.⁹ Das sind die Hauptschlüsse, zu denen die juristische Richtung in ihren methodologischen Ansichten gelangt.

Eine detaillierte, kritische Betrachtung dieser Schlüsse ist für unsere Zwecke überflüssig. Wir können uns begnügen auf die Fehlerhaftigkeit der Ausgangssätze dieser Richtung hinzuweisen, die auch ihrerseits die Fehlerhaftigkeit der Schlüsse bedingen.

Der Hauptfehler dieser Richtung besteht darin, daß als Grundlage des Unterschiedes der juristischen und sozialen Lehre vom Staate nicht die Eigentümlichkeit des tatsächlichen Inhaltes dieser Wissenschaften, sondern der Unterschied der Gesichtspunkte, der formell-logische Unterschied der Betrachtungsweise des zu erforschenden Gegenstandes, angenommen wird. Dieses Moment, unabhängig vom tatsächlichen Inhalte der Wissenschaft, erreicht seinen Zweck deshalb nicht, weil es selbst einen derivativen Charakter trägt und vollständig vom tatsächlichen Inhalte der Wissenschaft bestimmt wird. Es unterliegt keinem Zweifel, daß von formell-logischer Seite, d. h. unabhängig vom Erkenntnisstoff, trägt jeder Erkenntnisakt in allen Fällen einen gleichfortigen Charakter. Der Unterschied der Betrachtungsweise jedoch oder der Unterschied der Gesichtspunkte den wir in den Beziehungen des Erkenntnisaktes zu einem Gegenstande bemerken können, bezieht sich nicht auf das formell-logische Wesen des Erkenntnisprozesses, sondern auf sein "Material", auf sein objektiv-faktischen Inhalt. Es ist selbstverständlich, daß der eigentümliche Gesichtspunkt auf den Gegenstand nur dort und dann möglich ist, wann und wo im Gegenstande selbst neue Seiten seines Wesens entdeckt worden sind. Als bestes Beispiel zum Beweis dieses Gedankens dient das Beispiel selbst, durch welches

---

⁶ Laband, *Staatsrecht des Deutsches Reiches. Vorwort (II Aufl.)*

⁷ Jellinek, *Allgemeine Staatslebre. S. 145*

⁸ Jellinek, *System. S.16*

⁹ *Ib. S.16-17*

lellingek bestrebt ist, die entgegengesetzte Behauptung zu begründen. Um seine Asicht vom prinzipiellen Unterschiede der Erforschung der rechtlichen Natur des Staates und seiner sozialen Seite zu erläutern, führt lellingek ein Beispiel aus dem Gebiet der musikalisch-aesthetischen Erlebnisse an und erklärt an diesem Beispiel den Unterschied zwischen der naturwissenschaftlichen Art der Betrachtung und der Betrachtung vom aesthetischen Standpunkte. Für die physiologische und psychologische Betrachtung sagt lellingek-existiert eine Symphonie als konstantes Objekt nicht. Vom Standpunkte des Naturerkennens gibt es in der objektiven Aussenwelt und in der Innerlichkeit menschlicher Subjekte nur Luftschwingungen und die durch sie erzeugten Tonempfindungen. Allein ganz anders stellt sich die Sache für die aesthetische Betrachtung dar. Ihr erscheint die Symphonie als ein Objekt des Genusses, der Betrachtung, der musikalischen Erkenntnis... als ein Objekt der tiefsten, wahrsten, gewaltigsten Realität und alle Naturwissenschaft und Psychologie sind nicht in der Lage, an dem Bewußtsein dieser Realität auch nur im Geringsten zu rütteln.¹⁰

Die Gestaltungen des künstlichen Schaffens, die für das theoretische naturwissenschaftliche Denken nur für kompliziertere, psychologische Prozesse gelten, ohne jede Substantialität, stellen das reale Objekt der aesthetischen Erkenntnis dar. Dieser Unterschied der Schlüsse, zu denen einerseits die naturwissenschaftliche und andererseits die aesthetische Erkenntnis gelangt ist lellingeks Meinung nach, die Folge dessen, daß ein und derselbe Prozess in gegebenen Falle von verschiedenen Gesichtspunkten und zu vollständig verschiedenen Zwecken betrachtet wird.¹¹ Der Unterschied der Gesichtspunkte und der Ziele, durch die der Erkenntnisprozess geleitet wird, begründet im gegebenen Falle den Unterschied der Psychologie und der Aesthetik. Diese Betrachtungsweisen widersprechen einander nicht, da sie an ein und dasselbe Objekt von verschiedenen Gesichtspunkten herantreten. Als Ausgangspunkt bei der kritischen Betrachtung der oben ausgesprochenen Ansichten lellingeks nehmen wir seine Behauptung, daß in dem oben angeführten Beispiele, sowohl die physiologische und psychologische, als auch die aesthetische Erkenntnis sich auf ein und dasselbe Objekt bezieht und daß der Unterschied dieser Wissenschaften sich nicht in dem Unterschiede des tatsächlichen Inhaltes, sondern in dem formell-logischen Momente der Betrachtungsweise ausdrückt. Inwie weit ist diese Behauptung richtig? Zuerst wollen wir uns aufhalten auf dem Begriff des Erkenntnisobjektes. Vom Standpunkte der Erkenntnistheorie fällt der letztere absolut nicht mit der Sache oder dem Gegenstande in dem Sinne, in dem letzterer in der täglichen Wortbedeutung gebraucht wird, zusammen. Zum Gegenstande im Sinne der Erkenntnistheorie dient alles das, worauf der Erkenntnisakt gerichtet ist. Auf diese Weise kann letzterer sowohl eine "Substanz", als auch deren Beziehun-

---

¹⁰ System. S. 14-15

¹¹ System. S. 15

gen untereinander sein. Hieraus folgt, daß "eine Sache" die im gewöhnlichen Sprachgebrauch in Form einer geschlossenen und einartigen Einheit erscheint, im gnoseologischen Sinne als Summe der "Gegenstände der Erkenntnis auftritt. der Erkenntnisakt als solcher ist nur insoweit denkbar, als der Gegenstand der Erkenntnis vorhanden ist, auf den er gerichtet ist und der seinen Inhalt bildet. Da wo kein Erkenntnisgegenstand, dem Erkenntnisakt objektiv gegeben und seinem Wesen nach unabhängig von ihm, vorhanden ist, kann letzterer aus sich nicht einen solchen Gegenstand erschaffen, da er sich nicht in der Schöpfung eines nicht vorhandenen, sondern nur in der Erkenntnis eines objektiv gegebenen Gegenstandes, betätigen kann. Andererseits kann auf den gegebenen Gegenstand (in gnoseologischem Sinne), nur ein bestimmter Erkenntnisakt gerichtet werden, da alle anderen Erkenntnisakte, die sich auf ihn beziehen, ihrem Inhalt nach mit ihm zusammenfallen, mit anderen Worten ihn wiederholen würden.

Nach diesen vorläufigen Bemerkungen können wir zur Analyse des oben angeführten Beispiels Iellineks übergehen. Wir sind gern mit der Behauptung des Verfassers einverstanden, daß im gegebenen Falle die physiologische und psychologische Betrachtung einerseits und die ästhetische andererseits zu verschiedenen Resultaten führen, aber der Schluß, der hieraus gezogen wird und der diesen Unterschied im Zusammenhang mit der anderen Natur des Erkenntnisaktes bringt, erscheint vollständig unbegründet. Im Gegenteil können wir vollständig begründet behaupten, daß nicht das formellogische Moment der Betrachtungsweise, sondern die objektiv gegebene gegenständliche Verschiedenheit hier als Anfangsmoment, der den Unterschied der gegebenen Wissenschaften begründet, erscheint.

Wenn die Physiologie und Psychologie auf dem Gebiete der Tonempfindungen zu anderen Schlüssen, als die ästhetische Betrachtung führt, so ist das das Resultat des Umstandes, daß wir es im gegebenen Falle mit einem komplizierten Komplexprozesse zu tun haben und eine jede der gegebenen Wissenschaften einen verschiedenen Aspekt dieses Prozesses erforscht. Wenn es sich anders verhalten würde, wenn wir es in Wirklichkeit hier mit ein und demselben Erkenntnisgegenstände zu tun hätten, (im gnoseologischen Sinne) und der ganze Unterschied sich zu einem formell-logischen Moment der Betrachtungsweise zurückführen lasse, so wäre der Unterschied der Schlüsse und überhaupt die Selbstständigkeit dieser Wissenschaften zu denen die Physiologie und Psychologie auf diesem Gebiete gelangen vollständig unverständlich. In der Tat ist auch Iellinek damit einverstanden und ist auch richtig, daß diese beiden Wissenschaften von ein und derselben naturwissenschaftlichen Art der Betrachtungsweise geleitet werden. Daher ist es vollständig augenscheinlich, daß das "formell-logische" Moment in beiden Wissenschaften einen vollständig gleichen Charakter trägt. Wenn hier in gegenständlicher Beziehung eine ebensolche Gleichheit bestehen würde, so würde (wenigstens auf dem Gebiete der Ton-

empfindungen) ein jeglicher Unterschied zwischen diesen Wissenschaften verschwinden und sie würden einander vollständig decken. In der Tat ist das natürlich nicht so, und hieraus folgt, daß das "formell-logische" Moment der Betrachtungsweise vollständig ungeeignet zur Abgrenzung dieser Wissenschaften ist und das Schwergewicht auf dem Gebiete ihres gegenständlichen Inhaltes liegt. Die Physiologie und Psychologie unterscheiden sich von einander nicht dadurch, daß sie sich von verschiedenen Betrachtungsweisen des Gegenstandes leiten lassen, sondern dadurch, daß mit dem Begriff der Schallerscheinungen ein zusammengesetzter Prozess bezeichnet wird, der in sich sowohl psychologische (Nervenreizung und die folgenden Prozesse des Nervensystems), als auch psychologische Momente den psychischen Empfindungsprozess selbst einschließt.

Zu ebensolchen Schlüssen gelangen wir auch in der Frage über den Unterschied der Aesthetik und der Naturwissenschaften auf diesem Gebiet. Auch hier müssen wir die Tatsache konstatieren, daß ein bestimmter Komplex von Tonempfindungen, den wir als Symphonie bezeichnen, und den wir als zusammengesetzten Prozess betrachten, in sich außer physiologischen und psychologischen Momenten eine gewisse aesthetische Idee enthält. Sie erscheint als eine objektiv gegebene und vollständige unabhängige vom Erkenntnisakt und stellt das spezielle Objekt oder den gegenständlichen Inhalt der aesthetischen Betrachtung dar.¹² Auf dem Gebiete der Erkenntnis treffen wir nirgends eine solche Erscheinung an, daß der Erkenntnisakt selbst aus sich sein eigenes Objekt herstellt; im Gegenteil ist er immer auf einer unabhängig von ihm vorhandenen Gegenstand gerichtet und die aesthetische Erkenntnis kann in dieser Beziehung natürlich keine Ausnahme machen. Auch hier trägt der spezifische Inhalt des letzteren den Charakter einer objektiven Gegebenheit und ist durchaus nicht das Resultat einer formell-logischen Besonderheit des Erkenntnisaktes. Und wenn lellinek die Analogie zwischen der aesthetischen Betrachtung der Erscheinungen zum Unterschiede der physiologischen und psychologischen anführt und zwischen der rein juristischen Betrachtung zum Unterschiede von der sozialen behauptet, daß "die Welt des Juristen... ist eine welt der Dinge für uns., nicht der Dinge an sich"¹³ und daß "die juristische Welt ist eine reine Gedankenwelt, die zu der Welt des realen Geschehens sich ähnlich verhält, wie die Welt der aesthetischen Empfindung zu der der theoretischen Erkenntnis", so muß man das als eine vollständige Undurchdachtheit der grundlegenden gnoseologischen Fragen bertachten.

In der Tat, welche Bedeutung müssen wir dieser sonderbaren Teilung der ganzen Erkenntniswelt in die Welt der Dinge für uns und die Dinge an sich beimessen, einer Teilung die seit Kant fast von niemand ernst unterstützt wird. Bei

¹² Moritz Geiger. *Beiträge zur Phänomenologie des aesthetischen Genusses. Jahrbuch f. Philosophie u. phänomenologische Forschung* B. I S. 568. 572-73. 1922

¹³ *System* S. 15

Kant hatte sie einen tiefen Sinn, da sie einen Moment eines komplizierten philosophischen System darstellte, aber wir können ruhig behaupten, daß sie bei Iellinek absolut keinen Sinn hat. Ein ebensolches Mißverständnis ist auch die Behauptung, daß die Welt der juristischen Erkenntnis eine reine Gedankenwelt ist. Wir haben schon oben die Frage klargestellt, inwie weit ernst der Versuch "Welten" aus der inneren Natur des Erkenntnisaktes, aus den eigenen Kräften des Denkens zu konstruieren, zu nehmen ist. Im gegebenen Falle interessieren uns die Schlüsse, die der Verfasser mit dieser Behauptung verbindet. Es erweist sich, daß die Welt der juristischen Erkenntnis nur deshalb den Charakter einer Gedankenwelt tragen muß, weil sie eine Welt der Abstraktionen vorstellt.¹⁴ In dem Iellinek diesen Satz weiter entwickelt, sieht er das Wesen der Abstraktion darin, daß seine Grundlage reale Erscheinungen in der Welt innerer oder äusserer Prozesse bilden.

Die Behauptung muß Verwunderung hervorrufen. Es unterliegt keinem Zweifel, daß nicht nur die Jurisprudenz, sondern auch überhaupt jede Wissenschaft die Summe oder eine bestimmte Verbindung von Begriffen vorstellt. Letztere erscheinen, wie bekannt, nicht als die realen Prozesse selbst, sondern nur als die Abstraktionen auf Grund dieser realen Prozesse. Auf diese Weise erscheint auch in dieser Beziehung das formell-logische Moment nicht ausreichend zur Erklärung der eigenartigen Natur der juristischen Wissenschaften überhaupt und des Staatsrechts im speziellen.

Die Schlüsse, zu denen wir auf Grund der kritischen Betrachtung der sogenannten juristischen Richtung gelangen, können folgenderweise ausgedrückt werden. Das formell-logische Moment der Betrachtungsweise und überhaupt jede Theorie, die bei der Abgrenzung der Wissenschaften von der inneren Natur des Erkenntnisaktes ausgeht, erreicht ihr Ziel nicht.

Und das geschieht daher, weil die Sonderheit einer jeden Wissenschaft nicht durch logische Momente des Erkenntnisaktes, sondern durch den gegenständlichen Inhalt bestimmt wird.

Besonders auf dem Gebiete der Jurisprudenz ist es unumgänglich nötig sich bei der Klarlegung ihres Unterschiedes von den naturwissenschaftlichen Disziplinen auf ihrer eigenartigen tatsächlichen Inhalt zu gründen, da die entgegengesetzte Richtung, die von formell-logischen Momenten ausgeht, sich in eine fruchtlose und scholastische Begriffsjurisprudenz verwandeln muß. Daher ist es klar, daß die Erläuterung der methodologischen Fragen, die mit der Erforschung der juristischen Wissenschaften überhaupt und des Staatsrechts im besonderen verbunden sind, keine nützlichen Resultate zeitigen können, bevor nicht die grundlegende Frage über die Natur und die Besonderheiten derjenigen Erscheinungen, die von der Jurisprudenz erforscht werden, entschieden ist. Zuletzt werden in jeder Wissenschaft die methodologischen Prinzipien, da sie keine

---

¹⁴ *System. S.17*

selbstständige Bedeutung haben, von ihrem tatsächlichen Inhalte bestimmt und verlieren ohne Erläuterung des letzteren, jeglichen Wert.

54. Die kritische Betrachtung dieser zwei Hauptrichtungen in den Fragen der Methodologie der Staatsrechtswissenschaft führt uns zum Schlüsse, daß sowohl in dem einen, als auch in dem anderen Falle das Ignorieren der inneren ontologischen Verschiedenheiten in dem tatsächlichen Inhalte der rein juristischen Lehre vom Staate einerseits und der Soziallehre vom Staate andererseits als Grund der falschen Schlüsse, zu denen diese Theorien gelangen dient.

Daraus folgt, daß der Ausarbeitung der Methodologie unserer Wissenschaft eine detaillierte Erläuterung der Besonderheiten der Kreises der Erscheinungen vorausgehen muß, die vom Staatsrecht erforscht werden, d. h. des Rechtsseins des Staates.

Der Hinweis auf normativen Charakter der Staatsrechtswissenschaft ist an und für sich nicht genügend für diesen Zweck. Insofern die Normativität des Staatsrechts als etwas, das aus der besonderen Art der Betrachtung der staatsrechtlichen Erscheinungen hervortritt, betrachtet wird, führt sie unumgänglich zu den negativen Schlüssen, auf denen wir uns schon oben aufgehalten haben. Aber sogar abgesehen davon, kann die Frage über den normativen Charakter des Rechts nicht als etwas gelten, was sogar keine Bedenken hervorruft.

Ist die Normativität ein innerer und unumgänglicher Moment im Begriffe des Rechtssatzes oder bezeichnet sie die spezifische Form des Vorhandenseins des letzteren im Bewußtsein, - alles das sind Fragen, die besonders erforscht werden müssen und die man nicht im Anfange der Abgrenzung des Staatsrechts von der Soziallehre vom Staate benutzen darf. Die Darlegung dieser Fragen setzt notwendig eine detaillierte Analyse der grundsätzlichen Rechtskategorien voraus, eine Analyse derjenigen spezifischen Gesetzmässigkeit, die wir hier antreffen und die scharf die Rechtswelt von den ihr mitgegebenen sozialen Erscheinungen trennt. Nur auf diese Weise sind wir imstande die grundlegende Gesetzmässigkeit der Rechtserscheinungen und zugleich auch die Grundcharakteristik des Staates von der Seite seines rechtlichen Daseins zu erklären.

Wie schon oben hingewiesen war, kann man den Staat von der Seite seines sozialen Daseins als eine der Formen des gesellschaftlichen Lebens bezeichnen. Wenn man gleichzeitig mit Simmel annimmt, daß "über- und Unterordnung.... ist eine der Arten, auf die "Gesellschaft zustande kommt... diejenige, was wir mit dem kollektiven oder abstrakten Begriff der Gesellschaft bezeichnen",¹⁵ so können wir den Gegensatz zwischen dem sozialen und rechtlichen Wesen des Staates durch die Begriffe Gewalt und Recht ausdrücken. Zum richtigen Verste-

¹⁵ Simmel, *Soziologie der Ueber- und Unterordnung. Archiv f. Sozialwissenschaft und Sozialpolitik* Bd. XXIV, S.478.

hen der gegenseitigen Beziehungen zwischen ihnen, durch die das konkrete Leben des Staates im Ganzen geschaffen wird, ist, wie schon darauf hingewiesen wurde, eine Erklärung der Grundelemente, aus denen sich die Rechtsordnung aufbaut und der Grundgesetzmässigkeit, die die gegenseitige Verbindung zwischen den Elementen bestimmt, nötig.

Nur nachdem dieses geschehen ist, können wir uns der Charakteristik der Gegebenheit der Rechtsordnung in einer bestimmten sozialen Mitte, der Erklärung derjenigen Beziehungen, die zwischen dem Recht und der Staatsgewalt im Sinne einer sozialen Kategorie, im Leben des Staates bestehen, zuwenden.

Die erste dieser Fragen werden wir bestrebt sein in der vorliegenden Arbeit zu lösen, die zweite Aufgabe wird den Gegenstand des folgenden Teiles dieser Arbeit bilden, die wir in Zukunft herauszugeben gedenken.

I. ABSCHNITT

§1. Wir deuteten oben darauf hin, daß die Gesamtheit der sozialen Prozesse, denen wir im Staatsleben begegnen, nicht sein ganzes Wesen erschöpft und das ein Staat als soziales Gebilde, als bestimmte Form gesellschaftlichen Lebens betrachtet, vom Staate im Sinne eines Rechtsinstituts unterschieden werden muß. Eine solche Abgrenzung erscheint aber als rein logische. In der realen Wirklichkeit sind, wie im Staate selbst, so auch in den vorstaatlichen sozialen Formen, beide Seiten mit einander eng verbunden und jede von ihnen führt größtenteils keine selbstständige Existenz. Gewiß, begegnen wir im Staatsleben auch solchen Beziehungen zwischen Menschen, die keine Rechtsverhältnisse sind, da sie keine Rechtselemente in sich tragen; so z. B. alle Deliktverhältnisse. Aber hinsichtlich der Rechtsverhältnisse kann man dieses jedoch nicht behaupten; letztere sind im Prozesse ihrer Verwirklichung immer mit den Lebensverhältnissen verknüpft. Trotzdem kann man hier jedoch weder von vollkommener Korrelativität noch weniger von Identifizierung bezeichneter Elemente reden. Im Gegenteil, wie Bierling richtig bemerkt, "ein Lebensverhältnis als Ganzes betrachtet, kann eine äusserst verschiedene Gestaltung zeigen, obgleich die bestimmenden Rechtsnormen völlig die gleichen sind; es ist notwendig ein anderes, wenn die wirtschaftlichen Bedürfnisse, die sozialen Anschauungen, die sittlichen Motive andere sind, welche die beteiligten bei der Anerkennung oder Befolgung der bezüglichen Rechtsnormen beherrschen. Allein das darin enthaltene Rechtsverhältnis bleibt ebenso gewiß als solches unverändert, so lange nur die Rechtssubjekte und die von ihnen anerkannten Rechtsnormen selbst keine Veränderung erfahren, d. h. solange die Rechtsansprüche und Rechtspflichten der betreffenden Menschen dieselben bleiben".¹ man ersieht aus diesen Hinweisen leicht die Richtigkeit des wissenschaftlichen Motivs, daß uns zwingt die rechtliche Seite menschlicher Verhältnisse von dem sozialen Inhalt derselben zu trennen. Jedoch, an sich selbst, ist das Vorhandensein hier bezeichneter Unterschiede nicht genügend für die Begründung zweier, von einander unabhängiger Wissenschaften, deren Aufgabe einerseits in der Erforschung der rechtlichen Seite, andererseits des sozialen Inhalts der gesellschaftlichen Erscheinungen bestehe. In den Grenzen einer jeden Wissenschaft begegnen wir eine gewisse Mannigfaltigkeit der von der Wissenschaft zu studierenden Objekte, die in Betreff ihrer einzelnen Merkmale, zweifellos, große Verschiedenheiten aufweisen, was uns jedoch durchaus nicht gestattet, in solchen Fällen, statt einer, eine Menge von Wissenschaften anzuerkennen. Wir müssen daher auch bezüglich der Staatsrechtswissenschaft, die uns speziell beschäftigt, schliessen, dass das Vorhandensein des oben erwähnten Unterschiedes zwischen den Rechtselementen und dem sozialen Inhalt in den Erscheinungen des gesellschaftlichen Lebens niemals als zureichender Grund für die Behauptung der

¹ Bierling, *Juristische Prinzipienlehre, erster Band 1894, S. 191*

Selbstständigkeit dieser Wissenschaft, seiner Originalität und seiner Unabhängigkeit von der Soziallehre vom Staate, d. h. von der Soziologie angenommen werden kann. Solche Unabhängigkeit der Staatsrechtswissenschaft, wie auch jeder anderen, kann sich nicht auf solch ein unwesentlicher Moment begründen, wie die relative Verschiedenheit der in dieses Wissensgebiet fallenden Objekte, sondern solch eine Unabhängigkeit bedarf einer tieferen und prinzipiellen Basis. Zum Zweck der Klarlegung dieser Basis stellen wir die Kardinalfrage: worin besteht die Einheit einzelner Wissenschaften überhaupt?

"Wissenschaft ist zunächst eine anthropologische Einheit, nämlich Einheit von Denkakten, Denkdispositionen nebst gewissen zugehörigen äusseren Veranstaltungen. Was alles diese Einheit als anthropologische und speziell als psychologische bestimmt, ist hier nicht unser Interesse. Dieses geht viel mehr darauf, was Wissenschaft zur Wissenschaft macht, und das ist jedenfalls nicht der psychologische und überhaupt reale Zusammenhang, dem sich die Denkakte einordnen, sondern ein gewisser objektiver oder idealer Zusammenhang, der ihnen einheitliche gegenständliche Beziehung und in dieser Einheitlichkeit auch ideale Geltung verschafft. Unter dem objektiven Zusammenhang, der das wissenschaftliche Denken ideell durchzieht, ihm und so der Wissenschaft als solcher "Einheit" gibt, kann doppeltes verstanden werden. Der Zusammenhang der Sachen, auf welche sich die Denkerlebnisse intentional beziehen, und auf der anderen Seiten der Zusammenhang der Wahrheiten; in dem die sachliche Einheit als das, was sie ist, zur objektiven Geltung kommt. Eins und das Andere ist a priori mit einander gegeben und von einander unablösbar. Es kann nichts sein, ohne so oder so bestimmt zu sein und daß es ist und so oder so bestimmt ist, dies ist eben die Wahrheit an sich, welche das notwendige Correlat des Seins an sich bildet. Diese evidente Unabtrennbarkeit ist aber nicht Identität.

Gegeben sind uns diese beiden, nur abstractiv ohne einander zu denkenden Einheiten—die Einheit der Gegenständlichkeit auf der einen, die der Wahrheit auf der anderen Seite im Urtheil oder genauer in der Erkenntnis. Den Erkenntniszusammenhängen entsprechen idealiter Zusammenhänge von Wahrheiten. Sie sind, passend verstanden, nicht nur Complexe von Wahrheiten, sondern complexe Wahrheiten die somit selbst, und zwar als Ganze, dem Begriff der Wahrheit unterstehen. Dahin gehören auch die Wissenschaften, das Wort objektiv genommen, also im Sinne der geeinigten Wahrheit. Bei der allgemeinen Correlation die zwischen Wahrheit und Gegenständlichkeit besteht, entspricht auch die Einheit der Wahrheit in einer und derselben Wissenschaft eine einheitliche Gegenständlichkeit; es ist die Einheit des Wissenschaftsgebietes.

"Es fragt sich nun, was die Einheit der Wissenschaft und damit auch die Einheit des Gebietes bestimmt. Denn nicht jede Zusammenfügung von Wahrheiten zu einem Wahrheitsverbände, die ja auch eine ganz äusserliche bleiben könnte, macht eine Wissenschaft. Zur Wissenschaft gehört eine gewisse Einheit des

Begründungszusammenhanges. Aber auch dies will noch nicht genügen; da es zwar auf die Begründung als etwas zur Idee der Wissenschaft wesentlich Gehöriges hinweist, aber nicht sagt, welcher Art Einheit von Begründungen Wissenschaft ausmacht. Um zur Klarheit zu kommen, schicken wir einige allgemeine Feststellungen voraus.

"Wissenschaftliche Erkenntnis ist als solche Erkenntnis aus dem Grunde. Den Grund von etwas erkennen, heißt die Notwendigkeit davon, daß es sich so und so verhält, einsehen. Die Notwendigkeit als objektives Prädicat einer Wahrheit.

bedeutet soviel wie gesetzliche Giltigkeit des bezüglichen Sachverhaltes. Also einen Sachverhalt als gesetzmäßigen oder seine Wahrheit als notwendig geltende einsehen, und Erkenntnis vom Grunde des Sachverhaltes, bezw. seiner Wahrheit haben, das sind äquivalente Ausdrücke...

...Die Wahrheiten zerfallen in individuelle und generale... Handelt es sich um die Begründung einer generellen Wahrheit, so werden wir auf gewisse generelle Gesetze hingewiesen, die auf dem Wege der Specialisierung und der deductiven Folgen zu begründenden Satz ergeben. Die Begründung von generellen Gesetzen führt notwendig auf gewisse, ihrem Wesen nach ... nicht mehr begründbare Gesetze.

Sie heißen Grundgesetze.

"Die systematische Einheit der ideal geschlossenen Gesamtheit von Gesetzen, die in einer Grundgesetzlichkeit als auf ihrem letzten Grunde ruhen und aus ihm durch systematische Deduction entspringen, ist die Einheit der systematisch vollendeten Theorie. Die Grundgesetzlichkeit besteht hierbei entweder aus einem Grundgesetz oder aus einem Verband homogener Grundgesetze.

"Wir sind nun in der Lage, die oben aufgeworfene Frage zu beantworten, was die Zusammengehörigkeit der Wahrheiten. Einer "-Wesenschaft bestimme, was ihre "sachliche" Einheit ausmache. Wesentlich eins sind die Wahrheiten einer Wissenschaft, wenn ihre Verknüpfung auf dem beruht, was Wissenschaft vor allem zur Wissenschaft macht; und dies ist Erkenntnis aus dem Grunde, also Erklärung oder Begründung. Wesentliche Einheit der Wahrheiten einer Wissenschaft ist Einheit der Erklärung. Aber alle Erklärungen weist hin auf eine Theorie und findet ihren Abschluß in der Erkenntnis der Grundgesetze, der Erklärungsprinzipien. Einheit der Erklärung bedeutet also theoretische Einheit, d. h. homogene Einheit der begründenden Gesetzlichkeit, letztlich homogene Einheit der erklärenden Prinzipien".²

Dieses ganze lange Zitat, dem wir vollkommen beistimmen, entlehnten wir bei Husserl. Es stellt mir voller Klarheit die Grundprinzipien heraus, die uns bei der Abgrenzung einzelner Wissenschaften von einander leiten sollen. Wenn die Grund-

² E. Husserl, *Logische Untersuchungen, erste Aufl., I., S.228-234*

gesetze einer Wissenschaft sich mit den der anderen decken, so kann man in so einem Falle die Selbstständigkeit beider Wissenschaften nicht behaupten. Selbstständig existiert eine Wissenschaft nur, wenn sie über eine eigene Grundgesetzlichkeit, die sich nicht zurückführen lässt auf die der anderen Wissenschaften, aufgebaut ist.

Jetzt können wir uns zu der Frage wenden inwiefern der Staatsrechtswissenschaft der Charakter unabhängiger Disziplin zukommt, oder ob die ganze Staatslehre in den Grenzen der Soziallehre vom Staate steht und ihr einverleibt werden kann. Die Lösung dieser Frage hängt davon ab wie weit die Grundprinzipien, die die sozialwissenschaftliche Forschung leiten und wie weit die Grundgesetzmässigkeit, die die soziale Erscheinungen durchsetzt, für das Studium der rechtlichen Seiten des Staatslebens ausgenützt werden können.

Wie die soziale Erscheinungsform des Staates, so ist auch seine rechtliche Seite aus den einfachsten und elementarsten Elementen aufgebaut. Daher ist die Lösung der oben erhobenen Frage nur auf dem Wege der Analyse jener Grundphänomene, wie auch des Aufsuchens der Gesetzmässigkeiten, die die innere Struktur und die gegenseitigen Verhältnisse dieser Phänomene bestimmen, möglich. Wir wenden uns hier zur Analyse der entsprechenden Probleme.

Das Grundphänomen sozialen Lebens besteht in den mannigfaltigen Beziehungen, die sich zwischen einzelnen Gesellschaftsgliedern oder zwischen bestimmten Gesellschaftsgruppen festsetzen. Einzelne und von einander unabhängig existierende Menschen bilden noch keine Gesellschaft. Letztere entsteht nur dann, wenn zwischen den einzelnen Personen bestimmte Beziehungen entstehen, deren Gesamtheit man mit dem Begriff sozialen Lebens bezeichnet. Der Inhalt dieser Beziehungen kann den allerverschiedensten Charakter tragen; er kann sich in der Art wirtschaftlicher Verhältnisse, oder in den Beziehungen, die sich zwischen einzelnen Personen infolge ihrer Zugehörigkeit zu einem gewissen religiösen Kultus, zu einer gewissen sozialen Klasse, einer künstlich geschaffenen Vereinigung (die da diese oder jene materiellen oder geistigen Interesse befriedigen) u. s. w. zeigen. Diese, inhaltlich von einander abgesonderten Schichten des sozialen Lebens, von denen jede einer spezifischen Gesetzmässigkeit unterworfen ist, bilden den Gegenstand verschiedener Wissenschaften (Volkswirtschaftslehre, Kulturgeschichte, allgemeine und nationale Geschichte u. s. w.), die man gesamt mit dem Begriff der Sozialwissenschaften bezeichnen kann. Zwischen diesen Wissenschaften ist das Studium des sozialen Lebens seitens seiner inhaltlichen Besonderheiten ganz und völlig geteilt.

Es ist daher klar, daß die Soziologie, die auch zum Objekt das soziale Leben des Menschen hat, dieses Objekt von einem anderen verschiedenen Gesichtswinkel betrachten muß, wenn sie den Charakter einer unabhängigen Wissenschaft behalten will. Sie kann nur in dem Falle ihre Selbstständigkeit begründen, wenn

sie sich nicht zum Studium des Inhalts sozialer Erscheinungen, sondern zu den Hauptformen, "in denen sich die Wechselwirkungen zwischen Menschen vollziehen, in Abstraktion von ihren materiellen Inhalten"³ stellt.⁴ "Der Sinn der Soziologie" ist also "die Formen und Arten der Beziehungen zwischen Menschen festzustellen, welche auf ganz verschiedenen Inhalt, Materiel und Interessen-ökonomischen und kirchlichen, geselligen und pädagogischen, familiären und politischen-doch formal analoge Sozialgebilde gestalten".⁵ Diese Formen bieten sich aber nicht als etwas Erstarretes in der sozialen Wirklichkeit dar, sondern als lebendige Formen, die immer in der Bewegung und Veränderung stehen und miteinander in gewissen Verbindungen auftreten. Die Grundgesetzmässigkeit, in der die Zusammenhänge verschiedener Formen ihre Verwirklichung finden, ist das Gesetz der Kausalität. Daher ist es leicht zu verstehen, daß das Prinzip der kausalen Erklärung die oberste Voraussetzung bildet, auf die die soziale Erkenntnis aufgebaut werden kann.

Als einfachste soziale Erscheinung stellt sich die Beziehung zwischen zwei Personen vor. Das Endziel der soziologischen Analyse solcher elementarer Formen sozialen Lebens drückt sich in der Festsetzung der kausalen Verknüpfung aus, die die einzelnen Elemente der Beziehung miteinander verbindet. Diesen muß natürlich eine genaue Beschreibung der Beziehungselemente vorausgehen, doch erscheint hier die Beschreibung nicht als Endglied in die Kette der sozialen Erkenntnis, sondern nur als vorbereitende Stufe derselben. Durch das Prinzip der kausalen Erklärung ist in die vollkommene soziologische Erkenntnis, wie die Erforschung der Erlebnisse der in Beziehung stehenden Individuen (der Erlebnisse, die entweder aus den schon existierenden Beziehungen entstammen oder erst die Entsehung dieser Beziehungen bedingen), so auch der objektiv d. h. ausser diesen Individuen gegebenen Tatsachen, die da so oder anders auf das Zustandekommen oder die Veränderung der Beziehungen wirken, bestimmt. Auf Grund der Feststellung solcher elementarer Formen kausaler Verbindungen bekommen wir das Wissen der Grund und zugleich allgemeinsten Formen gesetzmässiger Verhältnisse, dessen weitere Verwicklungelung sich parallel mit der Komplikation des sozialen Lebens vollzieht.

Nach solchen Folgerungen steht uns jetzt bevor aufzuklären, in wie weit die Grundprinzipien, die wir oben für die soziologische Erkenntnis geschildert haben, in der Staatsrechtswissenschaft ausgenützt werden können und inwiefern, die auf dem Gebiet sozialer Erscheinungen herrschende Grundgesetzmässigkeit, auch die Phänomene, die das Rechtswesen des Staates bilden, durchdringt.

³ *Soziologie der Ueber- und Unterordnung, Arch. für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik, 1907 Bd. XXIV, S. 477.*

⁴ *Der Ausdruck "Form" und "Inhalt" bezeichnet hier-wie das Simmel richtig bemerkt-nur einen Gleichnis "um den Gegensatz zu scheidenden Elemente annähernd zu benennen". Siehe Simmel, Soziologie, 1908, S. 5*

⁵ *Soziologie der Ueber- und Unterordnung, Arch. f. Soz.wiss.sch. S.477 Bd.XXIV Vrglch. Soziologie, S.7 ff.*

Ebenso, wie wir bei der Aufklärung den Gegenstand der Soziologie und der Grundprinzipien, mittelst deren sie die Aufgabe der wissenschaftlichen Bearbeitung ihres Materials löst, die Analyse der elementarsten sozialer Erscheinungen aus Ausgangspunkt bezeichnet haben, werden wir auch in Bezug der Staatsrechtswissenschaft, bei der

Bestimmung ihres Gegenstandes, auf den einfachsten Elementen, aus denen sich das komplizierte Gebäude des Staatsrechts zusammensetzt, stehen bleiben. Auf diesem Wege erreichen wir die günstigste Bedingung für den Vergleich dieser Wissenschaften, da wir für den Vergleich gerade die Elemente hervorheben, die die gleiche Stellung in einem ganzen System dieser Wissenschaften einnehmen.

Als weit verbreitet gilt die Ansicht, nach welcher die Rechtsnorm als der erste und einfachste Bestandteil, wie in jeder Rechtsdisziplin überhaupt, so auch in der Staatsrechtswissenschaft anerkannt werden muss.

Es scheint damit als selbstverständlich, dass die Definition den Gegenstand der Staatsrechtswissenschaft mit der Analyse der Rechtsnorm beginnen soll. Wir enthalten uns jedoch hier diesem Wege zu folgen und zwar aus weiteren Gründen: die Rechtsnorm als abstrakte Regel, die allgemein die Form der Wechselbeziehungen der Menschen ausdrückt (nämlich nicht vom Standpunkte kausaler Bedingtheit dieser Beziehungen, sondern vom Standpunkte ihrer Regelung durch die Rechtsnormen) kann nicht korrelativ den Begriff der einfachsten sozialen Beziehung (dessen Analyse wir oben als Ausgangspunkt bei der Klarstellung der Grundprinzipien sozialwissenschaftlichen Erkenntnis angedeutet haben), sondern, viel mehr, dem Begriff des Gesetzes, das kausal die Form der sozialen Wechselwirkungen des Menschen bestimmt, sein. Und gleich dem, wie jede soziale Beziehung als konkrete Entfaltung, als individuelle „Verwirklichung“ dieser kausalen Gesetze erscheint, so wird auch auf dem Gebiete des Staatsrechts eine solche „konkrete“ Existenz der im Staate geltenden Rechtsordnung vorausgesetzt; daraus folgt, dass wir auch hier zuerst nicht bei der abstrakten Rechtsnorm, sondern bei den Verhältnissen stehen bleiben müssen, in denen die Rechtsnorm seine konkrete „Verwirklichung“ findet. Diese Verhältnisse bezeichnet man in der Rechtswissenschaft mit dem Begriff Rechtsverhältnisse.

Dementsprechend ist die erste Frage, die hier aufgestellt werden soll, die Frage nach dem Wesen des Rechtsverhältnisses und seiner Bestandteile um, auf dem Grunde ihrer Lösung den richtigen Ausgangspunkt für die Klarlegung der Grundprinzipien der Staatsrechtswissenschaft zu gewinnen.

§2. Die gewöhnlichen, in der Literatur weit verbreiteten Definitionen des Begriffes des Rechtsverhältnisses lassen sich wie folgt zusammenfassen: als Rechtsverhältnis gilt jede Lebensbeziehung, wenn sie durch Rechtsnormen bestimmt wird.⁶ Eine solche Bestimmung erscheint an sich selbst als rein äussere Be-

schreibung des Rechtsverhältnisses; sie enthält in sich weder die Bezeichnung der verschiedenen Elemente, die wir in dem Rechtsverhältnis entdecken können, noch erklärt sie die Grundgesetzmässigkeit, der die Existenz und innere Verknüpfung dieser Elemente unterworfen ist. Auf die erste dieser Fragen hat Savigny seine Aufmerksamkeit gerichtet.

In seinem Werk „System des heutigen römischen Rechts“ bestimmt er jedes einzelne Rechtsverhältnis „als eine Beziehung zwischen Person und Person, durch eine Rechtsregel bestimmt. Diese Bestimmung durch eine Rechtsregel – fährt er fort – besteht aber darin, dass dem individuellen Willen ein Gebiet angewiesen ist, in welchem er unabhängig von jedem fremden Willen zu herrschen hat. Daher lassen sich in jedem Rechtsverhältnisse zwei Stücke unterscheiden: erstlich ein Stoff, das heisst jene Beziehung an sich, und zweitens die rechtliche Bestimmung dieses Stoffes. Das erste Stück können wir als das materielle Element der Rechtsverhältnisse, oder als die blossе Tatsache in denselben bezeichnen: das zweite als ihr formelles Element, das heisst als dasjenige, wodurch die tatsächliche Beziehung zur Rechtsform erhoben wird“.⁷

Wir können hier beiseite lassen Savigny`s Behauptung, dass der Sinn der Rechtsregelung als die gegenseitige Abgrenzung des Machtkreises für die einzelnen individuellen Willen verstanden werden muss; später werden wir Gelegenheit haben zu dieser Behauptung Stellung zu nehmen. Jetzt müssen wir uns bei den einzelnen Momenten, die Savigny in den Rechtsverhältnis entdeckt hat, aufhalten. Letzteres enthält in sich, nach Savigny`s Ansicht, wie wir sahen, zwei verschiedene Momente und zwar einerseits den Stoff, anders gesagt die nackte Beziehung an und für sich, die man auch als die blossе Tatsache in dem Rechtsverhältnis bezeichnen kann und andererseits die rechtliche Bestimmung dieses Stoffes. In all diesen Erörterungen ist es für unsere Zwecke überaus wichtig in erster Reihe festzustellen, wie man die Wechselbeziehungen dieser beiden, in dem Rechtsverhältnis sich zeigender Seiten, zu verstehen hat. Savigny selbst scheint das Gedanke zuzuneigen, dass diese beide Seiten sich nur in der Abstraktion geschiedene Momente eines einheitlichen realen Prozesses darstellen. Wenigstens führt zu solch einem Schluss seine Erörterung auf Seite 7 des oben genannten Werkes; in dem er den Begriff des Rechtsverhältnisses betrachtet, sagt er hier direkt, dass die einzelnen Rechte (im subjektiven Sinne) „eine besondere durch Abstraction ausgeschiedene Seite“ des Rechtsverhältnisses bilden; und wenn wir uns sich daraus bewusst sein werden, dass die Rechtskategorien überhaupt nur in der Form subjektiver Rechte (bzw. Pflichten) in dem Rechtsverhältnis auftreten können, so ergibt sich daraus notwendig, dass vom

⁶ Vrglch. *Venner, Wesen und Arten der Privatrechtsverhältnisse, erste Aufl. S. 4 ff.; Windscheid, Lehrbuch des Pandektenrechts. 1-te Aufl. I. S. 93; Dernburg, Pandekten, erste Aufl. I. S. 88; Endemann*

⁷ *Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts 6-te Aufl. I. S. 27; Regelsberger, Pandekten I, S.24; Stobbe, Handbuch des Deutschen Privatrechts, 3-te Aufl. I. S. 239; Hölder, Natürliche und juristische Personen, S. 157 ff.; Iellinek, System der subjektiven öffentlichen Rechte, 2-te Aufl. S. 41. u. Savigny, System, I, S. 333, Berlin, 1840*

Standpunkte Savigny`s jenes formelle Moment, mittelst dessen „die thatsächliche Beziehung zur Rechtsform erhoben wird“, selbst als etwas Tatsächliches, d.h. im Rechtsverhältnis (im Sinne tatsächlicher Beziehung) real Eingeflochtenes verstanden muss. Darauf weist auch indirekt Savigny`s Erörterung hin, in der er den organischen Charakter des Rechtsverhältnisses besonders betont, der sich „in dem Zusammenhang seiner sich gegenseitig tragenden und bedingenden Bestandtheile“ ausdrückt.

Auf die logische Unhaltbarkeit dieser Behauptungen wurde mehr als einmal in der Rechtsliteratur hingewiesen. So bemerkt Bierling z.B. dass „ein Lebensverhältnis, dem noch jede Form mangelte, ja überhaupt ein Verhältnis oder eine Beziehung, die bloss Stoff für etwas anderes wäre, ist nicht nur der Wirklichkeit fremd, sondern schlechthin unfassbar. Will man trotzdem den Savigni`schen Vergleich für die Auffassung der beiden Stücke im Rechtsverhältnis festhalten, so muss man zugleich annehmen, dass das erste Stück überhaupt noch gar kein Verhältnis sei, sondern etwas anderes. Und versucht man ein solches „etwas“ sich klar zu machen, so wird immer leicht zu bemerken sein, dass die Auffassung desselben als erstes Stück im Rechtsverhältnis auf einer Verwechslung von Zweck und Inhalt des Rechtsverhältnisses beruht.“⁸ Diese Bemerkungen sind überhaupt richtig und Zieltreffend; es unterliegt keinem Zweifel, dass jede Lebensbeziehung selbst eine immanente Form haben muss, um überhaupt Zustände zu kommen. Doch ist es nicht dieser Punkt, von dem aus wir unsere Kritik der Ansichten Savigny`s anfangen müssen.

Soweit hier für uns der Schwerpunkt in Frage kommt, nach dem Charakter der Beziehungen, die zwischen Rechtskategorien und tatsächlichen Elementen im Rechtsverhältnis bestehen, müssen wir andere Seiten der Meinung Savigny`s zum Gegenstand des Betrachtens machen.

Oben haben wir beiläufig schon bemerkt, dass gerade im Rechtsverhältnis Leben und Recht sich am nächsten berühren; das macht verständlich, dass die kleinste Ungenauigkeit in diesem Punkte all die Quelle verirrten Verstehens wie des eigentlichen Wesens des Rechts, so auch des der sozialen Erscheinungen hervortreten kann.

Wie verhält es sich mit Savigny`s Ansicht in diesem Punkte? Wir sahen schon, dass für ihn die rechtliche Form neben dem tatsächlichen Inhalt als ein Rechtsverhältnis real anwesendes Moment erscheint.

Eine solche Bestimmung der Beziehung zwischen Rechts- und tatsächlichen Kategorien im Rechtsverhältnis trägt die wichtigsten Folgen für die ganze Rechtswissenschaft; aus ihr entspringt mit logischer Notwendigkeit die Folgerung, dass das Recht nicht als ein realer Bestandteil in den sozialen Erscheinungen ist und als solche der Grundgesetzmässigkeit unterworfen ist, die überhaupt die

⁸ Bierling, zur Kritik der juristischen Grundbegriffe, II S. 1-te Aufl.

soziale Welt bestimmt. Das bei solcher Folgerungen die Selbstständigkeit der Rechtswissenschaft ganz und völlig verschwindet, darauf haben wir auf den vorhergehenden Seite schon hingewiesen.

Die Schwierigkeit, die für die Rechtswissenschaft einer solchen Erfassung entspringt ist selten klar bewußt. Doch ist es keine Beseitigung dieser Schwierigkeit, wenn man anstatt der soziologischen die psychologische Betrachtung der Rechtsprobleme vornimmt. Fast die Mehrheit der Juristen glaubt gerade auf solcher Basis die Selbstständigkeit der Rechtslehre aufzubauen, aber einige unter ihnen, an der Möglichkeit der Benutzung der Psychologie bekannter Seelenvorgänge für die Rechtswissenschaft verzweifelnd, haben neue, der Wissenschaft unbekannt Phänomene des Seelenlebens ersonnen; leider hat die Wissenschaftliche Psychologie die Existenz dieser ad hoc entdeckten psychischen Erscheinungen nicht bestätigt. Jedoch die entscheidende Bedeutsamkeit kommt hier nicht der konkreten Form zu, in der der „Psychologismus“ erscheint, sondern der prinzipiellen Frage, die oben betreffs der Soziologie aufgestellt war, der Frage darüber, wie die Selbstständigkeit der Rechtswissenschaft bewahrt werden kann, wenn man behauptet, dass das Recht zum Bereich der psychischen Erscheinungen gehört. Und wie oben, so muss auch hier auf dieser Frage entscheidend eine verneinende Antwort gegeben werden.

Es kann jetzt keinem Zweifel unterliegen, dass die Psychologie eine Wissenschaft von realen Erscheinungen ist, die zum Gegenstand die ganze psychische Welt mit ihren Verschiedenheiten hat.

Daraus folgt, dass das Recht mehr als die bloße psychische Tatsache sein muss, um das Objekt der selbstständigen Wissenschaft zu bilden; im entgegengesetzten Falle kann es nur ein unstreitbares Wissensgebiet der Psychologie bilden und die selbstständige Existenz der Jurisprudenz wäre allein Sinneslos. Allein einige Autoren ohne diese Schwierigkeit zu bemerken, machen den Versuch die Rechtswissenschaft auf die Grundlage der psychologischen Auffassung des Rechtswesens aufzubauen. Als notwendiges Resultat entsteht daraus entweder die volle Verschleierung der echten Rechtsprobleme oder die handgreifliche Übereinstimmungslösigkeit der Grundsätze der Theorie mit der Analyse einzelner Rechtsfragen. Das grellste Beispiel dafür gibt die Theorie Bierling's. Wir wollen uns speziell bei diesem Autor aufhalten, um die oben erwähnte Haltlosigkeit der rein psychologischen Betrachtung der Rechtsprobleme klarzustellen.

§3. Sein Hauptwerk - Die juristische Prinzipienlehre beginnt Bierling damit, zu bestimmen was Recht ist; darunter versteht er alles das, „was Menschen, die in irgendwelcher Gemeinschaft miteinander leben als Norm und Regel dieses Zusammenlebens wechselseitig anerkennen“. In dieser Bestimmung findet Bierling den Ausdruck dreier Grundwahrheiten:

1. dass der Zweck jedes Rechts „ein bestimmtes äusseres Verhalten von Menschen zu Menschen ist;
2. dass das Mittel zur Erreichung dieses Zweckes Normen oder Imperative sind, welche sich an den Willen der Menschen richten;
3. dass „von allen anderen Arten von Normen unterscheiden sich die Rechtsnormen... nur dadurch, dass sie mit vorgedachten Zweckbestimmung. d.h. als Norm und Regel des äusseren Verhaltens, anerkannt werden innerhalb eines bestimmten Kreises von Menschen und zwar von dem zu diesem Kreise Gehörigen als von Genossen gegenüber Genossen“.⁹

In all diesen Erörterungen finden wir noch keine Hinweisung auf die rein psychologische Natur des Rechts. Der Begriff der Anerkennung – d. h. jenes psychologische Element welches wir in dieser Bestimmung begegnen – setzt schon seinem Wesen nach notwendiger Weise separates Vorhandensein dessen voraus, was anerkannt werden muss; sie erscheint also bloss als Form unseres Verhältnisses zu gewissen Gegenständen, ist jedoch nicht der Gegenstand selbst. Diese Unterscheidung war auch für Bierling nicht versteckt geblieben, auch er grenzt die Anerkennung selbst und das anerkannte voneinander ab; als letzteres erscheinen nach ihm die Normen oder Regeln des äusseren Verhaltens des Menschen.

Der Psychologismus beginnt bei Bierling erst dann, wenn er den Versuch macht die Bestimmung des Begriffes der Norm zu gewinnen.

„Was ist Norm?“ fragt er und antwortet so: „Die Norm ist der Ausdruck eines Wollens, das seine Vollziehung von anderen erwartet“.¹⁰

In diesen Worten drückt sich schon bestimmt die Neigung zu rein psychologischer Auffassung der Natur der Rechtsphänomene aus; nicht nur die Anerkennung als gewisses Seelenerleben, sondern auch das, was in diesem Erleben gegeben ist, d.h. die Rechtsnorm selbst, erscheint bloss als Beziehung gewisser psychischer Vorgänge, in dieser Falle der Willenprozesse. Daraus kommt Bierling notwendigerweise zum Schluss, dass der Begriff des objektiven Rechts im Sinne der Bezeichnung objektiv und von uns unabhängig existierender Gesamtheit der Normen entschieden verworfen werden muss. Hören wir Bierling selbst: „es entspricht einer allgemeinen Neigung unseres Menschlichen Geistes – schreibt er auf S. 145 oben genannten Werkes - das Recht in erster Linie als etwas Objektives, d. h. an und für sich Seiendes und über den Rechtsgenossen Stehendes zu denken. Auch hat dies zweifellos seinen praktischen Wert. Allein, man darf darüber nicht vergessen, dass dieses „objektive Recht“, selbst, wenn es in dem geschriebenen Rechte eine eigentümliche Äussere Gestalt gewonnen

⁹ *Juristische Prinzipienlehre, 1894, I. S. 19.*

¹⁰ *I - b. S. 27-29.*

hat, immer nur eine Form unserer Anschauung vom Rechte bleibt und das Recht selbst in Wahrheit, wie jedes andere Produkt des Geisteslebens, nur in den Geistern insbesondere der Rechtsgenossen seine eigentliche Existenz hat".¹¹ Das heißt „dass man die Wahre und eigentliche Existenz des Rechts in den konkreten Seelenerlebnissen suchen muss, die im Geistesleben einzelner Individuen ihr Vorhandensein haben. Alles Recht in diesem Sinne verstanden, löst sich in der Existenz der subjektiven Rechte und Pflichten auf, die ihren Ausdruck im Rechtsverhältniss finden. Das drückt deutlich Bierling aus, wenn er sagt: „alle Rechtsnormen, wie sehr wir auch gewöhnt sein mögen sie losgelöst vom Willen der sie anerkennenden Rechtsgenossen als objektives Recht zu danken, drücken in Wahrheit nichts anderes aus, als den Inhalt von Rechtsverhältnissen“.¹²

Die endgültigen Folgerungen, zu denen Bierling kommt, lassen sich wie folgt zusammenfassen: über reale Existenz verfügen nur die subjektiven Rechte und Pflichten, die als Ausdruck der im Rechtsverhältnis gegebenen Seelenerlebnisse (nämlich Willenserlebnissen) erscheinen; das objektive Recht hingegen ist nur eine künstliche Konstruktion, etwas dem gar keine Realität (unter Realität versteht Bierling das Sein überhaupt) entspricht und das nur „unserer Phantasie vorschwebt“.¹³ Es ist leicht zu verstehen, dass bei solchen Schlussfolgerungen das Hauptinteresse Bierling`s auf die nähere Aufklärung des Wesens des Rechtsverhältnisses konzentriert werden müsse. Wir wollen uns dieser Seite der Lehre Bierling`s zuwenden, wodurch wir zum Ausgangspunkte der von uns gestellten Frage kommen.

Es ist nicht schwer zu erraten, dass bei solch einer Problemstellung, wie wir sie oben bei Bierling fanden, die Frage nach der Existenz eines Unterschiedes zwischen Rechts- und Lebensverhältnissen bei ihm eine verneinende Antwort bekommen müsste; wenn Rechte und Pflichten, die die inneren und wesentlichen Bestandteile des Rechtsverhältnisses bilden im Sinne gewisser psychischer Prozesse verstanden werden, so folgt daraus notwendig, dass die Rechtsverhältnisse sich ganz mit den Lebensbeziehungen decken müssen. Das bestätigt sich klar in Bierling`s Erörterungen, wo er den Versuch macht, die Unmöglichkeit des Auseingehens von Rechts- und Lebensverhältnissen zu beweisen; diesen Erörterungen liegt zu Grunde offenbar nur der Gedanke, dass die Rechts- und Lebensverhältnisse die volle Identität darstellen und keine von ihnen einzeln bestehen kann.¹⁴ Um die möglichen Zweifel von der Richtigkeit dieser Gedanken abzuwehren, betrachtet Bierling speziell die Fälle, in denen das Auseingehen von Rechts- und Lebenskategorien nach erstem Anblick zum Vor-

¹¹ *Ib.* S. 145.

¹² *Ib.* S. 156-157.

¹³ *Ib.* S. 146.

¹⁴ *Zur Kritik der juristischen Grundbegriffe*, I. S. 52, 83 – 84, 86, 87-88, 89, 93.

schein kommt. Nach der Prüfung der einzelnen Beispiele dieser Art, kommt er zum Schluss, dass die scheinbare Ausnahme vom Standpunkte seiner Ansichten ohne Schwierigkeit erklärt werden könne.¹⁵

Dieser Gedanke von der Gleichwesenheit der Rechts- und Lebensverhältnisse bestätigt Bierling auch in seiner Kritik, die er gegen Savigny's Auffassung in diesem Punkte vornimmt, in dem er die Behauptung des letzteren von dem Vorhandensein in jedem Rechtsverhältnisse zweier, von einander verschiedenen Elemente d.h. des tatsächlichen Stoffes und dessen rechtlicher Regulierung untersucht, bemerkt er, dass auch diejenige Seite des Rechtsverhältnisses, die Savigny den rein rechtlichen Kategorien zurechnet, in Wahrheit sich nur als ein besonderes geartetes tatsächliches Element neben anderen tatsächlichen Elementen darstellt. Daraus macht Bierling die Folgerung, dass „das Recht.... sofern es wirkliches oder positives Recht ist, immer nur ein besonderes Gebiet des Tatsächlichen ist; was wir gewöhnt sind, als „Tatsache ihm gegenüber zu stellen“, sind streng genommen, höchstens Tatsachen anderer Art“.¹⁶

54. Die ausführliche Kritik der Ansichten Bierling's ist für unsere Zwecke nicht erforderlich; nur die, von unserem Standpunkte aus, wichtigsten Seiten dieser Erörterungen wollen wir der Prüfung unterwerfen.¹⁷ In erster Linie betonen wir hier die volle Haltlosigkeit von Bierling's Behauptung, dass jedes Lebensverhältnis gleichzeitig auch ein Rechtsverhältnis sein muss, um überhaupt zu Stande zu kommen. Zur Bewertung dieser Behauptung müssen wir vorher die Bierling'sche Ansicht über das Wesen des Rechtsverhältnisses nochmals ins Auge fassen. Der Begriff des Rechtsverhältnisses bestimmter, wie wir oben sahen, als Verhältnis von Rechten und Pflichten, wobei nach ihm als der erste, so auch der zweite von diesen Elementen ihre Grundlage in der Anerkennung seitens der im Rechtsverhältnis befindlichen Personen haben. Von solch einer Definition folgt notwendig, dass wenn man zwischen dem Rechts- und Lebensverhältnis eine Gleichung machen will, das Vorhandensein der oben erwähnten Elemente (d.h. der Rechte und Pflichten und ihrer gegenseitigen Anerkennung seitens der Personen, die sich im Lebensverhältnis befinden), die im Rechtsverhältnis wesentliche und unentberliche Bestandteile bilden, auch im Lebensverhältnis demonstriert werden muss.

Allein, es ist leicht zu beweisen, dass eine solche Annahme ist der Sache ganz fremd; dazu können wir durch die Analyse derjenigen Fällen gelangen, die Bierling selbst zur Betrachtung heranzieht. Schon das Beispiel des vom Staate verbotenen Verbandes erweckt hier ernste Zweifel. Dass Bierling's Ausführungen in diesem Punkte notwendigerweise zur Schlussfolgerung führen, dass auch eine

¹⁵ *Juristische Prinzipienlehre*, I. S. 189 – 190.

¹⁶ *Kritik*, II, S. 135.

¹⁷ *Gegen Bierling's Auffassung in diesem Punkte s. auch Roguin, La règle de droit*, p. 94; *Regelsberger, Pandekten*, I. §5.

Räuberbande als eine Rechtsorganisation gelten muss, die über ihre eigene Rechtsordnung verfügt, das liegt auf der Hand. Es ist aber ebenso klar, dass wenn ausser dem vom Staat anerkannten Rechte auch die Existenz eines besonderen „Räuber“ – oder „Diebesrechtes“ zugelassen wird, auch bestimmte Grundmerkmale existieren müssen, nach denen diese verschiedenen Arten der Rechtsbildungen streng unterschieden werden. Wenn die Verhältnisse, welche als von dem Staatsrecht reguliert erscheinen, mit dem Begriffe des Rechtsverhältnisses bezeichnet werden können, so lässt es sich schwer annehmen, dass auch die Verhältnisse, die zwischen den verschiedenen Mitgliedern einer Räuberbande entstehen, mit demselben Begriffe zu bezeichnen sind.

Zur Feststellung dieses Unterschiedes finden wir bei Bierling gar keine Anhaltspunkte. Seine Theorie führt folgerichtig zur vollkommenen Identifizierung der beiden Verhältnisarten, womit sie selbstverständlich über sich selbst dass reductio ad absurdum verübt. Aber mit noch grösserer Bestimmtheit wird die Haltlosigkeit der Ansicht Bierling's (er die Identität des Rechts- und Lebensverhältnisses) mit den Beispielen der sogenannten Deliktverhältnisse bewiesen.

Dass letztere vollständig alle wichtigen und notwendigen Momente der Lebensverhältnisse überhaupt verkörpern, wird kaum zu bezweifeln sein. Der von Bierling dagegen angeführte Grund (nämlich die Andeutung auf den nicht dauerhaften Charakter dieser Verhältnisse) ist nicht überzeugend. Erstens, weil nicht alle Arten der Deliktverhältnisse notwendigerweise einen nicht dauerhaften Charakter haben; zweitens, ist das Merkmal längerer oder kürzerer Dauerhaftigkeit zur Betsimmung der Lebensverhältnisse schon an und für sich untauglich und eben deshalb weil es vollständig unbestimmt ist. Mittels so eines unklaren und seinem Inhalte nach unbestimmten Merkmale kann die Wissenschaftliche Zergliederung der Erscheinungen nicht durchgeführt werden. Es wäre deshalb vollständig unbegründet Deliktverhältnisse nicht zu den Arten der Lebensverhältnisse zu zählen, dabei können sie aber nicht für Rechtsverhältnisse gelten, sogar nicht von Bierling's Standpunkte aus. Und das weil sie keine Grundelemente des Rechtsverhältnisses in dem von Bierling nachgewiesenen Sinne enthalten. Es fehlt ihnen nämlich die beiderseitige Anerkennung des Rechtsanspruchs und der Rechtspflicht von Seiten der Personen die in dem Verhältnisse beteiligt sind.¹⁸ In dieser Weise wird die Existenz einer ganzen Klasse von Sozialverhältnissen bewiesen, denen irgend ein Verhältnis zu den Rechtselementen fehlt.

Daraus folgt notwendigerweise, dass die letzteren (d.h. diese Elemente) nicht den realen Bestandteil der Lebensverhältnisse durchmachen und das Rechtsverhältnis deshalb nicht bloss ein Lebensverhältnis darstellt.

---

¹⁸ Es kann auch eine entgegengesetzte Erscheinung angedeutet werden, wo das Rechtsverhältnis kein real existierendes Verhältnis zwischen einzelnen Personen ist (S. Windscheid, Pandekten I. S. 93.).

Dass Bierling selbst nicht überall auf diesem Standpunkte bei der Analyse einzelner Fragen bleibt, ist leicht durch den Vergleich verschiedener Stellen seiner Forschungen zu beweisen.

Wir haben schon die Stelle aus der Juristischen Prinzipienlehre angeführt, wo Bierling Savigny den Vorwurf macht, das bei ihm in jedem Rechtsverhältnisse die Rechtsregulierung und der tatsächliche Inhalt ohne genügenden Grund zergliedert wurden. Selbst hält er das erste von diesen Elementen für ein ebenso tatsächliches als das zweite. Die fast ebenso ausgedrückte Ansicht finden wir in der Kritik der Juristischen Grundbegriffe.¹⁹

Es scheint, das bei solchen Ausgangspunkten die Methode der rein kausalen Verarbeitung der Rechtsfragen und im einzelnen der Fragen, die mit der Entstehung und der Existenz des Rechtsverhältnisses verbunden sind, unvermeidlich ist und zwar deshalb, weil wenn das „was gewisse Normen zu Rechtsnormen und entsprechend Ansprüche und Pflichten zu rechtlichen macht, - die Anerkennung seitens der Gemeinschaftsgenossen-offenbar auch eine Tatsache so gut wie eine andere Tatsache des geistigen Lebens ist“, wenn also jedes Recht, insoweit es ein geltendes Recht ist „ist immer nur ein besonderes Gebiet des Tatsächlichen“,²⁰ so folgt daraus, dass bei der Erforschung dieses Gebietes des „tatsächlichen“ dieselben Methoden angewandt Werden müssen, die von der Wissenschaft bei der Bearbeitung anderer „Tatsachen des geistigen Lebens“ gebraucht werden, d.h. die Methode der kausalen Erforschung. Dennoch spricht Bierling an anderen Stellen desselben zweiten Bandes - Zur Kritik der juristischen Grundbegriffe - ganz widersprechend Zittelmans These über die Analogie zwischen den Naturgesetzen und den Rechtsgesetzen kritisiert, sagt er folgendes: „während die Naturgesetze nicht ein ideales, sondern das wirkliche Verhalten, d.h. das Wirken der realen Dinge ausdrücken..., ist das Recht niemals Ausdruck des wirklichen Verhaltens der Subjekte gegen einander“.

Vielmehr ist das Verhältnis von Recht und Pflicht an sich, wie es in den Rechtsnormen nicht sowohl ausgedrückt als enthalten ist, reso... aus ihnen nicht logischer Notwendigkeit hervorgeht, ein rein ideales, genauer gesagt, nicht anderes, als ein Verhältnis der logischen Korrelation der oben besprochenen allgemeinen Geistesrichtung²¹ der betreffenden Subjekte, mit welchen das wirkliche Verhalten, d.h. das tatsächliche Wollen und Handeln derselben häufig genug in Widerspruch tritt. Es erscheint mir also und ich betone dies auf das Nachdrück-

¹⁹ S. II. S. 135.

²⁰ S. I b. S. 135.

²¹ Hier ist die Ausführung auf die Seite 267 (Kritik II.) gemeint, wo Bierling sagt: „Ich habe darauf hingewiesen, dass das Recht nicht als etwas zuerst über den Rechtsgenossen Schwebendes, sondern seinem Wesen nach durchaus als etwas innerlicher“, in ihren Gemütern lebendes Anzusehen sei... Man wird daher auch unbedenklich sagen können, die Rechtsnormen wie sie die Jurisprudenz formuliert, seien ihren tiefsten Grunde nach, der Ausdruck eines gewissen constanten geistigen Verhaltens, einer eigentümlichen Geistesrichtung der Rechtsgenossen“.

lichste - ebenso unerlaubt als müßig, das Wesen des „Rechtsgesetzes“ aus dem des Naturgesetzes erläutern zu Wollen und einige Seiten weiter: „Erwägt man nun das... die Aufsuchung von Kausalgesetzen mit gutem Grunde das letzte und höchste Ziel der Naturwissenschaft bildet, die darin für ihren Teil das Wesen der realen Dinge selbst erblicken darf, so offenbart sich hier abermals ein tiefer und notwendiger Gegensatz zwischen Naturgesetz und Rechtsgesetz.“²²

Es wird also an den hier angeführten Stellen jeder Gedanke über die Analogie zwischen den Naturgesetzen und den Rechtsgesetzen wie auch die Möglichkeit der kausalen Forschung des Rechtes überhaupt und des Rechtsverhältnisses im speziellen abgelehnt, obwohl so eine kausale Forschung des Rechtsverhältnisses den Grunddarlegungen Bierling's über die tatsächliche Natur des Rechtsverhältnisses unvermeidlich entstammt.

Eine sehr feine, aber von unseren Standpunkte aus, unhalbare Abgrenzung, die er zwischen der Geistesrichtung, d.h. zwischen dem „constanten geistigen Verhalten“ der Rechtsgenossen einerseits und dem Verhältnis zwischen den Subjekten des Rechtsverhältnisses andererseits durchführt, rettet Bierling nicht von dem oben erwähnten Widerspruch. Es muss gesagt werden, dass Bierling's Gedanken an dieser Stelle nicht genügend klar sind; aber alles was er auf Seite 267 – 270, II. Bandes Zur Kritik sagt, hat augenscheinlich zur Folge, dass unter dem „besonderem Gebiet des tatsächlichen“ er nur die erste Gruppe der hier erwähnten Erscheinungen (d. h. „die Geistesrichtung der Rechtsgenossen“) versteht. Das Rechtsverhältnis selbst, unter welchen Bierling das Verhältnis zwischen dem Rechtsanspruch und der Rechtspflicht versteht,²³ betrachtet er als ein rein ideales, oder genauer gesagt, als ein Verhältnis der logischen Correlation „der allgemeinen Geistesrichtung der betreffenden Subjekte“.²⁴

Anders gesagt, zu den Tatsachen des geistigen Lebens zählt Bierling diejenigen inneren individuellen Erlebnisse, die er mit dem Begriff Anerkennung bezeichnet und in denen er das Wesen der Rechtserscheinungen erblickt, die er als das Wesen des Rechts betrachtet; aber das Rechtsverhältnis selbst im Sinne der logischen Correlation dieser Erlebnisse deckt sich, nach ihm keineswegs mit den letzteren, sondern steht ihnen gegenüber, als etwas ideales „mit welchem das wirkliche Verhalten; d. h. das tatsächliche Wollen und Handeln der Subjekte des Rechtsverhältnisses“ häufig genug im Widerspruch steht.²⁵

Dass nach diesen Erörterungen, die von Bierling selbst ausgesprochene Ansicht von der Identität der Rechts- und Lebensverhältnisse vollständig widerlegt wird, das liegt auf der Hand. Es ist leicht zu verstehen, dass der Begriff des Lebens-

---

²² *ib. II. S. 276; s. auch, S.S. 266 – 268, 274, 309.*

²³ *ib. II. S.196*

²⁴ *II. S. 270.*

²⁵ *II. S. 270*

verhältnisses einem nicht nur die Erlebnisse die in einzelnen im Verhältnis stehenden Subjekten gegeben sind, bezeichnet, sondern als der notwendige und constitutive Moment auch die zwischen die individuelle Gegenwirkung dieser Erlebnisse in sich schliesst. Diese beiden Seiten, d.h. die Erlebnisse selbst und die Gegenwirkung zwischen denselben sind ihren Charakter nach real; existierende Erscheinungen und als solche, d.h. als Erscheinungen, die zum Gebiete des realen Seins gehören, dem Gesetze des kausalen Wexus notwendigerweise unterworfen. Also eins von beiden: entweder stellen die Rechtskategorien die im Rechtsverhältnis gegeben sind einen realen Moment in den real existierenden Erscheinungen vor und dann sind sie offensichtlich dem Gesetz der kausalen Verbindung unterworfen oder, im Gegenteil, sie erscheinen als ideale Bildungen, die als solche erst die Abgrenzung zwischen dem Naturgesetz und Rechtsgesetz ermöglichen; in diesem Falle kann aber das Rechtsverhältnis mit den realen Verhältnissen nicht identifiziert werden. Zu einem solchen Schluss kommen wir auch dann, wenn wir es klarstellen, dass das Wesen des Rechtes nicht in seiner Existenz in der Form individueller Erlebnisse einzelner Personen zu suchen ist, sondern in dem zwischen ihnen existierendem Verhältnisse selbst. Aber, wenn Bierling das Verhältnis zwischen den Subjekten, insoweit es ein Rechtsverhältnis vorstellt, als ein rein ideales Verhältnis oder als ein Verhältnis der logischen Correlation charakterisiert, so wird jeder daraus nur den Schluss ziehen, dass das Recht nicht nur eine einfache Tatsache, nicht ein reales Element realer Erscheinungen, sondern etwas anderes ist... Damit beschliessen wir. Der „Psychologismus ist für Bierling zu einer unausfüllbaren Aufgabe geworden. Die inneren Widersprüche, die wir hier in den Grundbehauptungen des Verfassers aufdecken, sind als Resultat der Untauglichkeit seiner Grundthesen zu betrachten. Jeder Versuch der rein psychologischen Rechtserforschung, der Versuch die Rechtsphänomene vollständig in den individuellen Erscheinungen des Seelenlebens aufzulösen, in ihnen das reale Element des realen Seins zu erblicken; führt mit logischer Notwendigkeit zum Verständnis der Rechtserscheinungen als der kausalbedingten. Und das, weil die Grundgesetzlichkeit aller realen Erscheinungen überhaupt im Prinzip der kausalen Abhängigkeit liegt, und das Recht als reale Tatsache verstanden, offenbar derjenigen Grundgesetzmässigkeit unterliegen muss, wie die Welt des tatsächlichen überhaupt, d.h. als jenes Ganze, dessen Teil es ebenso ist.

Derjenige, welcher dem realen Charakter des Rechtes annimmt, muss auch das Prinzip des kausalen Studiums der Rechtsphänomene annehmen, und, im Gegenteil, wer geneigt ist das Naturgesetz dem Rechtsgesetz gegenüber zu stellen, muss auch den realen Charakter der Rechtserscheinungen verneinen... Aber gleichzeitig das eine und das andere zu behaupten, die Bierling es tut, heisst mit sich selbst in Widerspruch zu verfallen.

§5. In dieser Beziehung erscheinen viel consequenter jene Autoren, die aus der Rechtsauffassung im Sinne einer realen Erscheinung ausgehend, das Prinzip des kausalen Studiums der Rechtsphänomene durchführen. Besonders häufig kommen solche Versuche auf dem Gebiet des Staatsrechtes vor. Vorläufig wollen wir diese Versuche bei Seite lassen, weil alle Grundfragen, denen wir hier begegnen, von dem speziellen Charakter des Staates, als einer bestimmten Form des Gesellschaftslebens und besonders von dem Begriff der Macht und des Herrschens kompliziert, dem besonderen Gegenstand einer weiteren Forschung bilden werden. Hier aber wollen wir bei einem solchen Versuch jener juristischen Disziplin bleiben, in welchem das Recht material, so zu sagen, reiner dargestellt ist – bei dem Civilrecht.

Wir meinen hier speziell Zitelmann's Arbeit „Irrtum und Rechtsgeschäft“, in welcher ein ganzer Abschnitt der Lehre über die sogenannten „Juristische Tatsachen“ gewidmet ist. Jener Teil dieser Arbeit, wo es sich um die erwähnte Frage handelt, ist einer besonderen Forschung wert, hauptsächlich weil dort die Frage prinzipiell d.h. auf die Grundlage der rein gnoseologischen Auffassung gestellt ist.

Als Ausgangspunkt der Ansichten Zitelmann's erscheint hier darein psychologische Verständnis des Wesens des Rechtes. Das was wir Recht nennen – erklärt er ganz im Anfang jener Abteilung des Werkes, wo er die uns interessierende Frage speziell behandelt, – „ein rein geistige Schöpfung“ von uns ist. Die erste Form seines empirischen Auftretens ist die der Norm: jedes objektive Recht ist ursprünglich ein Complex von Normen. So richtig dies indess auch ist, so kann man sich doch andererseits bald überzeugen; dass diese logische Form des Rechts eine Anfangsstufe ist, die notwendig überwunden werden muss. Die Formen sind nur

das Material aus dem die juristische Welt erst aufgebaut werden soll. Schon die Masse des zu bewältigenden Stoffes allein verlangt eine begriffliche Fortbildung... In andere logische Formen gilt es also diesen Stoff zu gießen, was aber liegt da näher, ja was anderes ist nur möglich, als, dass wir dieselben logischen Formen anwenden, in denen wir die sinnliche Welt erfassen? Wie wir den Raumteil, der sich durch eine Reihe aus - und eingehender Wirkungen auszeichnet, als Körper erfassen, so verdichten wir auch die durch eine Reihe ihrem Inhalt nach zusammengehöriger Rechtsnormen normierte Stellung der Person zu einem subjektiven Recht; dieses subjektive Recht erfassen wir nun ebenfalls völlig mit sinnlichen Objektbegriff. Wie wir der Körper als etwas anderes denn eine Reihe von Kräften ansehen, so fassen wir auch das subjektive Recht als etwas außerhalb jener Normen auf; wir vergegenständlichen das durch eine Reihe von Normen hingestellte Verhältnis. Und nicht genug hiermit. Jetzt wenden wir auf dieses gedachte Ding sämmtliche andere Denkformen, die wir für die sinnliche Welt gebrauchen; ebenfalls an: Das Recht ist ganz und geteilt, es ist selbst-

ständig und abhängig, es ist eins und mehrere; wir denken dasselbe als beharrlich (identisch) trotz des Wechsels seiner Eigenschaften (daher z.B. der Begriff der Succession in ein Recht); endlich was das wichtigste ist, wir fassen diese einzelnen konkreten, als Dinge gedachten Rechte, so wie die Körper selbst mit der Kategorie der Kausalität auf. Wie die sinnliche Welt sofort zu einer undisziplinierten Masse regellos umherwirbelnder Atome würde, wendete man die Denkform der Kausalität nicht mehr an; so wäre auch die Rechtsordnung ohne diese übertragene Anwendung des Kausalgesetzes völlig rudis indiges tague molles: jetzt aber denken wir die Rechte als entstehend, vergehend, sich verändernd wie die natürlichen Körper, und für jede solche Änderung in der Welt der subjektiven Rechte (Rechtswelt) müssen wir ebenso gut eine Ursache finden wie für eine Änderung in der uns umgebenden physischen und psychischen Welt; kurz mit all diesen Denkoperationen bringen wir eine zweite Welt nach dem Ebenbilde der natürlichen Welt hervor; wir selbst schaffen die Elemente, aus denen sie besteht, „und verknüpfen diese Elemente dann miteinander; wie die Elemente selbst nur etwas gedachtes sind, so sind auch die Verknüpfungen lediglich gedacht, aber, innerhalb dieser einmal geschaffenen Gedankenwelt haben sie durch unseren menschlichen Machtspruch dieselbe Stellung und derselben Werth, wie in der wirklichen Welt; es handelt sich im Recht um eine Nachbildung der Natur im Elemente des Gedankens.“²⁶

In diesem Zitat ist eine ganze Theorie der juristischen Begriffsbildung gegeben, eine Theorie die auch in Hinsicht auf methodologische Prinzipien der wissenschaftlichen Verarbeitung juristischer Erscheinungen ganz eigentümlich vorkommt. Das Grundziel, welches der Autor zu erreichen strebt, besteht im Beweis, dass bei dem Rechtsstudium dieselben Methoden, die wir in der naturwissenschaftlichen Disziplinen begegnen, angewendet werden können und müssen. Die Abwesenheit der Identität oder einfach der Verwandtschaft im gegenständlichen Inhalt der realen, naturwissenschaftlichen Erscheinungen einerseits und der rechtlichen Phänomene andererseits scheinen für den Autor kein Hindernis zu bilden; weil er die entscheidende Bedeutung in den Fragen der Methodologie nicht dem objektiven, gegenständlichen Inhalte der Wissenschaft zuschreibt, sondern jenen logischen Formen, jenen „Operationen des Denkens“, in welchen der rohe Stoff der Wissenschaft bearbeitet wird. Als Resultat der letzteren, (d.h. der Bearbeitung) erscheint eine neue Welt, nach dem Zeugnis des Autors selbst, nicht etwas objektiv existierendes, sondern eine ausschliesslich Gedankenwelt, deren Grundelemente sowohl wie die Verbindung derselben auch „lediglich gedacht“ sind.

Bei einer solchen Fragestellung kommt das von dem Autor berührte Problem mit den tiefsten und prinzipiellen Problemen der modernen Gnoseologie in Berührung. Eigentlich ist es die Frage über Verhältnis des Erkenntnisaktes zum

²⁶ Zitelmann, *Irrtum und Rechtsgeschäft*, S. 201 ff.

Objekte der Erkenntnis. Es ist leicht zu begreifen, dass die Theorie des Autors in dieser Frage mit der oben geprüften formell juristischen Richtung vollständig übereinstimmt, obwohl die endgültigen Ergebnisse hier wesentlich verschiedenen Charakter tragen. Wie in der ersten, so auch in der zweiten Theorie werden die Rechtsphänomene nicht vom Standpunkte des objektiven gegenständlichen Inhaltes derselben, sondern vom Standpunkte der Besonderheiten ihrer Betrachtungsweise definiert:

allein im ersten Falle werden die logischen Methoden der wissenschaftlichen Verarbeitung rohen Stoffes im Gebiete des Rechtes für dieselben anerkannt, denen wir bei der Erkenntnis der sinnlichen Welt begegnen und aus diesem Grund ist die juristische Welt als „eine Nachbildung der Natur, ein Ebenbild der natürlichen Welt“ zu verstehen; im zweiten Falle aber wird die juristische Forschungsart der naturwissenschaftlichen Erkenntnis entgegengesetzt und dieses für genügend gehalten, um „die Gedankenwelt der Juristen von der objektiven Welt der Naturvorgänge“ zu begrenzen. Auf den vorhergehenden Seiten haben wir schon unsere Stellung zur formal juristischen Richtung bestimmt, und, insoweit die gnoseologischen Ausgangssätze beider Theorien denselben Charakter tragen, behält die dort gegebene Kritik ihre Kraft auch betreffs der Zitelmann'schen Konstruktion. Nur in der Form der Ergänzung zu dem von uns schon gesagten, wollen wir hier einige Bemerkungen allgemeinen Charakters anführen, um dann zum einzelnen Thesen des Autors überzugehen.

Es kann kaum bezweifelt werden, dass zwischen den Erkenntnisakt und seinen Objekten ein wesentlicher Unterschied besteht. Dieser Unterschied erscheint sowohl zwischen den Begriffen, als letzten Bestandteilen der Urtheile²⁷ einerseits und den ihnen entsprechenden Dingen andererseits, als auch zwischen einem ganzen Urteil und den ihm entsprechenden Sachverhalt. Dieser Grundunterschied wird trefflich von Pfänder gekennzeichnet; in dem er sagt: "die Begriffe sind weder selbst die Gegenstände, die sie meinen noch enthalten sie die gemeinten Gegenstände in sich".²⁸ An einer anderen Stelle bezeichnet derselbe Autor dieselben Grundunterschiede zwischen dem Urteil und dem Sachverhalt.²⁹ Wahrscheinlich wird das Bewusstsein dieses Unterschiedes zum gnoseologischen, vielleicht nicht immer ausgesprochen. Voraussetzung aller Konstruktionen in der Rechtswissenschaft, die die Besonderheiten der letzteren durch die Beweisung auf der „Denkformen“ oder „Denkoperationen“ welche hier ihre Anwendung finden, definieren glauben. Der Unterschied des Erkenntnisaktes von seinem Objekte wird hier als eine völlige und absolute Unabhängigkeit verstanden und nur auf dieser Grundlage wird eine eigentümliche Methodologie der „Betrachtungsweise“ aufgebaut. Allein an und für sich bedeutet der

²⁷ Pfänder. *Logik*. S. 271.

²⁸ Pfänder. *Logik*. (*Husserl's Lehrbuch für Philosophie und gnoseologische Forschung*, vierter Band, 1921. S. 272.

²⁹ *Ib.* 174 – 175.

Unterschied noch nicht die volle Unabhängigkeit der entsprechenden Erscheinungen. Und deshalb kann auch die Bewertung der hier angezeigten Methodologie richtig erledigt werden, erst nach dem das zwischen der Erkenntnis und ihrem Gegenstand existierende Verhältnis genau aufgeklärt ist. In dem wir uns bei dieser Frage zur speziellen Literatur wenden, können wir uns selbstverständlich nicht an einzelnen Theorien orientieren, sondern ausschliesslich an Ansichten; die eine verhältnismässig weite Anerkennung erhalten hatten. Vom Standpunkte der letzteren aus wird die oben gestellte Frage folgender Weise entschieden jene inneren Unterschiede, die wir zwischen der Erkenntnis und ihren Gegenstände entdecken, macht die Definition des Begriffes (alleines Teilelementes des Urteiles), „als Abbild der gemeinten Gegenstände“ unmöglich, aber andererseits sind diese Begriffe resp. Urteile und ihr Gegenstand nicht völlig von einander isoliert. Es existiert zwischen ihnen eine notwendige Verbindung, die ihre unabhängige Gegebenheit unmöglich macht, eine Verbindung deren Wesen sich darin anzeigt, dass der Gegenstand ein notwendiges intentionales Korrelat des Begriffes bildet.³⁰ Diese notwendige Verbindung, diese Korrelativität offenbart sich nicht nur darin, dass einen bestimmten Begriffe ein bestimmtes formalobjekt korrespondiert, sondern auch darin, dass auch den einzelnen „Bestimmtheiten des formal Objektes entsprechen genau bestimmte Inhaltselemente des Begriffes“.³¹ In diesem Sinne haben die Grundabteilungen, welche wir in den Begriffen finden, nicht einen rein logischen, sondern einen ontologischen Sinn, in den sie von der Art der ihnen korrelativen Gegenstände bestimmt werden.³² In diesem Sinne, wie Husserl richtig bemerkt „jeder Region und Kategorie prästendierter Gegenstände entspricht phänomenologisch nicht nur eine Grundart von Sinnen, bzw. Sätzen, sondern auch eine Grundart von originär gebenden Bewusstsein solcher Sinne und ihr zugehörig ein Grundtypus originärer Evidenz, die wesensmässig durch so geartete originäre Gegebenheit motiviert.“³³ Diese genaue und notwendige Korrespondierung zwischen dem Erkenntnisakt und ihm korrelativen Gegenstände ewistiert nicht nur in Hinsicht der Erkenntnis einer bestimmten Seite des Gegenstandes, sondern lässt sich auch darin ersehen, dass auch alle möglichen Aussagen, welche denselben Gegenstand betreffen schon voraus von einer entsprechenden Gegenstandskategorie bestimmt sind.

Gerade in diesem Sinne spricht sich Husserl aus, wenn er sagt: „Im Wesen jeder Auffassungskategorie (die das Korrelat jeder Gegenstandskategorie ist), ist bestimmt vorgezeichnet; welche Gestaltungen konkreter... Auffassungen von Gegenständen solcher Kategorie möglich sind. Wiederum ist Wissensmässig

³⁰ *Ib.* 273. S. 1. Auch Husserl, *Logische Untersuchungen II.* S. 377.

³¹ *Ib.* S. 275. 184. Husserl, *Log. Unt.* II. 388 – 389.

³² *Ib.* S. 281. 283. Husserl, *Ideen zu einer reinen Phänomenologie und phänomenologische Philosophie (Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung B. I. Th. I. 1913).* S. 307. *Log. Unt.* II. S. 96.

³³ *Ideen.* S. 289.

vorgezeichnet für jede unvollkommene Auffassung, wie sie zu Vervollkommen; wie ihr Sinn zu vervollständigen, durch Anschauung zu erfüllen; und wie die Anschauung weiter zu bereichern ist. Jede Gegenstandskategorie ist ein allgemeines Wesen; das selbst prinzipiell zu adäquater Gegebenheit zu bringen ist. In ihrer adäquater Gegebenheit zu bringen ist. Zu ihrer adäquaten Gegebenheit schreibt sie eine einsichtige generelle Regel vor für jeden besonderen, in Mannigfaltigkeiten konkreten Erlebnisse bewusst werden den Gegenstand (welche Erlebnisse hier natürlich nicht als individuelle Singularitäten, sondern als Wesen, als niederste Konkreten zunehmen sind). Sie schreibt die Regel vor für die Art, wie ein ihr unterstehender Gegenstand nach Sinn und Gegebenheitsweise zu voller Bestimmtheit, zu adäquater originärer Gegebenheit zu bringen wäre, durch welche vereinzelt oder kontinuierlich fortlaufenden Bewusstseinszusammenhänge und durch welche konkrete Wesensausstattung dieser Zusammenhänge.³⁴

Aus diesen Erklärungen lassen sich leicht bestimmte Schlüsse auch hinsichtlich der methodologischen Grundprinzipien jeder besonderen Wissenschaft machen; die letzteren werden in ihrer Eigentümlichkeit nicht durch die „Betrachtungsweise“ bestimmt, sondern gerade durch den gegenständlichen Inhalt des der Forschung unterliegenden Seinsgebietes. Deshalb kann auch die Übertragung bestimmten „logischer Formen“ aus einer Wissenschaft in die andere nur in dem Falle stattfinden, wenn der gegenständliche Inhalt beider Wissenschaften denselben Charakter trägt; in den Fällen aber, wo diese Bedingung fehlt, kann kein „Machtspruch“ es ersetzen und jeder Versuch in dieser Richtung im voraus auf keinen Erfolg rechnen.

Einen gewissen Schein der logischen Begründung kann ein solcher Versuch nur mittels Äquivoken bekommen; die bei einer aufmerksamerer Analyse nicht schwer aufzudecken sind. Das hier gesagte kann im einzelnen vollständig durch das angeführte Beispiel Zitelmann's bestätigt werden; bei näherer Betrachtung seiner „gnoseologischen“ Erwägungen ist es leicht zu ersehen, dass keiner der Vergleichungspunkte, die der Autor zwischen den Rechts- und Naturerscheinungen durchführt, der Sache entspricht. Eine Analyse kann das leicht beweisen. Der Ausgangspunkt der Zitelmann'schen Erörterungen bildet die Behauptung, dass die Rechtsnorm eine ursprüngliche Form der empirischen Gegebenheit des Rechtes ist; in diesem Sinne „sind die Normen nur das Material, aus dem die juristische Welt erst aufgebaut werden soll“. Dieses empirische Material wird von uns wissenschaftlich bearbeitet, wobei wir dieselben logischen Formen gebrauchen, „in denen wir die sinnliche Welt“ erfassen. Daraus folgt der Schluss, dass ebenso, wie wir einen bestimmten Teil des Raumes „der sich durch eine Reihe aus - und eingehender Wirkungen auszeichnet“ als einen Körper erfassen; „verdichten wir auch die durch eine Reihe ihren Inhalt nach zu-

³⁴ *1b.S. 296 – 297. S. auch 309. 311. 319.*

sammengehörigen Rechtsnormen normierte Stellung der Person zu einem subjektiven Recht“; das mittels so einer „Verdichtung“ erlangte subjektive Recht „erfassen wir nun ebenfalls völlig mit dem sinnlichen Objektsbegriff“.

Wir können hier die Frage, inwieweit die Behauptung, dass die Rechtsnorm die ursprüngliche Form der empirischen Gegebenheit des Rechtes ist und dass sie als Rohstoff erscheint, aus dem die juristische Welt aufgebaut wird, beiseite lassen. Auch ohne dem es ist leicht die Haltlosigkeit des Zitelmann'schen Vergleiches der Rechtswelt und der Methode ihrer Erforschung mit den Naturerscheinungen und den Methoden der naturwissenschaftlichen Erkenntnis zu zeigen.

Zu diesem Zweck genügt es auf folgendes Acht zu geben, der physische Körper der hier als einer der vergleichbaren Elementen erscheint, ist nicht das Ergebnis der „Konstruktion“, sondern etwas ursprünglich und unmittelbar gegebenes. Die wissenschaftliche Beherrschung dieser unmittelbar gegebenen Welt vollzieht sich nicht in der Form des Aufsteigens von der elementarsten und ursprünglich gegebenen Reihe „aus – und eingehender Wirkungen“, sondern in der Zergliederung der unmittelbar gegebenen Einheit d.h. des Körpers in seine Teilelemente; deshalb ist es klar, dass die wissenschaftliche Arbeit hier keinen synthetischen, sondern einen analytischen Charakter hat. Wenn wir jetzt mit Zitelmann annehmen, dass die Grundkategorien des Rechtes durch das „Verdichten“ des ursprünglich gegebenen rohen Materials entstehen, so wird es klar, dass wir hier keine analytische, sondern eine rein synthetische Methode anwenden lassen, die gewiss, nicht mehr jene logische Formen sein werden „in denen wir die sinnliche Welt erfassen“.

Mir scheint aber, dass Zitelmann's Ausführungen an dieser Stelle nicht nur vom Standpunkte des Begründetseins der Identifizierung der Rechts- und naturwissenschaftlichen Methoden als falsch gekennzeichnet werden sollen, sondern, sie ganz abgesehen davon, sogar in der Bestimmung der logischen Formen der Rechtserkenntnis auf irreführendem Wege stehen. Das ist leicht zu beweisen, wenn man das logische Verfahren der „Verdichtung“ auf deren Grund nach der Meinung des Verfassers die Grundkategorien des Rechts hergestellert werden können, einer näheren Analyse unterwirft: dann begreift man leicht, dass dieses „eigentümliche“ Verfahren nichts anderes, als den logischen Prozess der Abstraktion darstellt, in welchem die konkrete von den Rechtsnormen geregelten Stellungen des Subjektes, durch die Aussonderung ähnlicher Merkmale dieser Stellungen, zu dem Begriff des objektiven Rechtes erhoben werden.

Also, wenn man die Ansichten Zitelmann's deutlicher ausdrückt, so ersieht man den Kern derselben in dem Satz, dass das subjektive Recht nicht etwas ursprünglich gegebenes, etwas selbstständig existierendes, sondern erst durch das Verfahren der logischen Abstraktion hergestelltes ist. Bei einer solchen Behauptung ist aber die wirkliche Sachlage auf den Kopf gestellt. Das begreift man leicht, wenn man darauf Acht gibt, dass jene konkrete Stellungen aus

denen nach Zitelmann`s Meinung die subjektiven Rechte hergeleitet werden sollen, selbst die Existenz dieser Rechte voraussetzen, um überhaupt einen juristischen erheblichen Charakter zu bekommen, d.h. in Sphäre der Rechtsphänomene einzugehen. Die subjektiven Rechte erscheinen also nicht als etwas, was nur durch das Verfahren der „Verdichtung“ in die Welt kommt, sondern als eine unmittelbar gegebene Rechtskategorie, die erst die Existenz jener konkreten Rechtsstellungen der Individuen ermöglicht und denen sie einen juristisch relativen Charakter verleiht.

Durch das falsche Verstehen des Wesens der subjektiven Rechte und ihrer wissenschaftlichen Bearbeitung ergeben sich weitere fehlerhafte Ausführungen Zitelmann`s in Betreff anderer Methoden, die er auch als unvermeidliche für das Rechtsstudium postuliert. Diese Ausführungen fast völlig auf Äquivoken aufgebaut sind, in dem die sachliche Analyse der entsprechenden Begriffe durch die terminologische Gelegenheit, der wir hier begegnen, ersetzt ist. Das Folgende wird das vollständig bestätigen. Nach dem Zitelmann seiner Meinung nach festgestellt hat, dass der Begriff der subjektiven Rechte etwas durch das Verfahren der „Verdichtung“ hergeleitetes ist, fährt er fort: „jetzt werden wir auf dieses gedachte Ding (d.h. auf das Recht) sämtliche andere Denkformen“, an denen wir die Erkenntnis der sinnlichen Welt verwirklichen ähnlich der letzteren erfassen wir das Recht als ganz und geteilt, selbstständig und abhängig, beharrlich trotz des Wechsels seiner Eigenschaften u. s. w. Dass alle diese Begriffe, insofern sie überhaupt beim Rechtsstudium anwendbar sind, hier ganz besonderen Sinne auftreten, das wird leicht zu beweisen sein, wenn man in die nähere Betrachtung dieser Begriffe eingeht.

Wir lassen hier beiseite diejenigen von diesen Begriffen, wie z.B. den Begriff des Ganzes, und des Teiles, der Einheit und der Mehrheit, aus dem Grunde weil sie, als allgemeine Kategorien des Denkens, ihre Anwendung nicht nur bei der Erkenntnis der realen, „sinnlichen“ Welt, sondern überhaupt auf allen Gebieten des Wissens finden; deshalb wird ihre Anwendbarkeit in der Rechtserkenntnis nicht als Zeugniss der methodologischen Gleichheit der Rechts- und Naturwissenschaften anerkannt.

Anderes muss gesagt werden in Betreff anderer Vergleichungspunkte, die Zitelmann zwischen Rechts- und Naturerkenntnis durchführt. Dass die Begriffe die hier als den Vergleich ermöglichenden figurieren, bei der Anwendung in der Rechtswissenschaft einen völlig besonderen Sinn haben, welcher durch die gleiche Terminologie verschleiert ist, ist leicht zu zeigen. Verweilen wir z.B. auf den Begriffen der Selbstständigkeit und Abhängigkeit. Was bedeuten diese Begriffe wenn man sie bei den realen Erscheinungen anwendet, anders gesagt, in welchen Fällen kann die reale Erscheinung als von einer anderen abhängig definiert sein? Selbverständlich nur dann, wo zwischen diesen Erscheinungen eine kausale Verbindung existiert.

Aber einen ganz anderen Sinn haben diese Begriffe in der Rechtswissenschaft. Wenn man z.B. dem Satz begegnet, dass der Erwerb einiger öffentlicher Rechte von gewissen Bedingungen abhängig ist, wer kann dann ernstlich behaupten, dass diese Bedingungen als Ursache der entsprechenden Rechte anerkannt werden müssen?

Dasselbe gilt für den Begriff der Beharrlichkeit; auch dieser Begriff bezeichnet im Recht einen ganz anderen Inhalt als auf dem Gebiete der realen Erscheinungen. In dem Letzteren wird er gebraucht in einem relativen Sinne d. h. im Sinne der Bezeichnung der zentralen kausalen Gesetzmässigkeit des Gegenstandes, die bei der Veränderung der unwesentlichen Eigenschaften des Gegenstandes unveränderlich bleibt. Daraus ist es klar, dass hier der Begriff der Beharrlichkeit in der Verbindung mit der Kausalitätskategorie seine Bedeutung erhält. Aber gerade diese Kategorie fehlt vollkommen, wenn wir den Begriff der Beharrlichkeit in die Rechtswissenschaft übertragen. Hier bedeutet er nichts anderes als die dauerhafte Gegebenheit der vom Rechte angewiesenen Bedingungen welchen, gewiss niemals die Bedeutung des Kausalgrundes zukommt.

Aus Gesagtem ist es klar dass beide oben erwähnten Begriffe d.h. der Begriff der Selbstständigkeit und der Abhängigkeit einerseits und der Beharrlichkeit andererseits in der Naturwissenschaften mit dem Kausalitätsprinzip eng verbunden sind und wenn man diesen Begriffen in der Rechtswissenschaft denselben Sinn bewahren wird, den sie in der naturwissenschaft haben, muss man zuerst die Anwendbarkeit des Kausalitätsprinzips auch in der Rechtsforschung beweisen. Wir sahen schon dass Zitelmann auf diesem Wege steht; er deutet an, dass wir auf Grund des Kausalitätsprinzips das Recht, ebenso wie die natürlichen Vorgänge als „entstehend und vergehend, sich veränderlich, wie die natürlichen Körper“ denken, und dass ohne dieses Prinzip es ein „*rudis indigestaoue moles*“ wäre. Allein diese These, obwohl ihr für die Zitelmann'sche Konstruktion die wichtigste Bedeutung zukommt, bleibt hier ganz unbegründet. Das Argument, dass ohne dieses Prinzip die Rechtsordnung „zu einer undisciplinierten Masse würde“, ist leicht abzuwähren durch die Erwägung, dass die Kausalitätskategorie nicht das einzige Prinzip ist, das einem bestimmten Seinsgebiet einen ordnungsmässigen, geregelten Charakter gegeben könne. So z.B. in den mathematischen Wissenschaften erscheint das ganze Material derselben gar nicht in der Form „*rudis indigestaoue moles*“, obwohl diese Kategorie hier keine Anwendung findet. Offenbar sind auch andere ordnende Prinzipien ausser der Kausalitätskategorie, denkbar und möglich.

Die Übertragbarkeit des Kausalitätsbegriffes in die Rechtsforschung kann³⁵ auch nicht durch den Hinweis bewiesen werden, dass hier solche Ausdrücke wie „Entsehung“ oder „Vergeben“ des Rechts im Gebrauch sind. Dass in die Rechts-

³⁵ Felix Kaufmann, *Logik und Rechtswissenschaft*, 1922. S. 59 ff.

erkenntnis oben genannte Ausdrücke einen eigentümlichen und einen aus dem Kausalitätsprinzip nicht derivativen Sinn haben, wird durch die Veranschaulichung einzelner Fälle leicht ersichtlich. Wenn wir z. B. sagen, dass das Eigentumsrecht in Folge bestimmter juristischer Handlungen entsteht, so wäre es allen Sinnesbar im Verhältnis zwischen diesen Handlungen und dementsprechenden Recht die kausale Verbindung zu sehen. Allein das eigentümliche in Zitelmann`s Ausführungen liegt darin, dass er das Kausalitätsprinzip in den Rechtserscheinungen nicht als etwas objektiv gegebenes, sondern als aus der speziell juristischen Betrachtungsweise oder Denkkonstruktionen abgeleitetes betrachtet.

Nach dem, was oben von der notwendigen Korrelativität zwischen den Erkenntnisakt und seinem Gegenstande gesagt ist, wäre es überflüssig die Haltlosigkeit der Ansichten Zitelmann`s an dieser Stelle noch besonders zu betonen. Den nicht aus sich selbst kann der Erkenntnisakt „die Welt“ schaffen, sondern „nach Tatsachen muss sich alles Urteilen richten und Methoden sind insoweit zweckmässig, als sie zu den Tatsachen angemessenen Sätzen und Theorien führen“.³⁶

Das Ergebnis der Ausführungen, die wir auf den vorhergehenden Seiten angeführt haben, lässt sich in folgendem Zusammenfassen; das Verstehen der Natur des Rechtsverhältnisses im Sinne des Lebensverhältnisses d.h. im Sinne realer Erscheinung und die Anwendung bei dem Studium dieses Rechtsphänomens derjenigen Methoden, die in den Naturwissenschaften gebräuchlich sind, führt notwendigerweise zu inneren Widersprüchen oder, was das schlimmste ist zu den falschen Konstruktionen in den Fragen der Rechtsmethodologie und gnosologischen Voraussetzungen der Rechtskenntnis. Dieselben Ergebnisse werden auch durch die Analyse einzelner Bestandteile des Rechtsverhältnisses bestätigt. Zu dieser Analyse wollen wir uns jetzt wenden.

---

³⁶ ? Scheler, *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik*, I. S. 450. (*Husserl`s Jahrbuch*).

II

Als Ausgangspunkt unserer Untersuchungen haben wir den Begriff des Rechtsverhältnisses im Sinne des einfachsten Elementes der Rechtsordnung genommen. Die kritische Übersicht einiger Theorien hat uns überzeugt, dass in der modernen Rechtswissenschaft dieser Begriff selten mit erwünschter Klarheit verstanden wird, obwohl in keiner Frage unserer Wissenschaft eine solche Vorsichtigkeit, eine solche Deutlichkeit in der Problemstellung erforderlich ist. Gerade hier berühren sich gegenseitig nächsten die realen Lebensprozesse einerseits und die Rechtskategorien andererseits; es versteht sich deshalb, dass bei der mindesten Verirrung in dieser Frage der Forscher notwendigerweise von der Rechtswelt und inneren Problemen abirrt und anstatt der Analyse der Letzteren gibt er uns die Analyse der psychischen oder anderer realer Erscheinungen, wobei der Wunsch, die Ergebnisse der Forschung der konkreten Aufgaben der Rechtserkenntnis anzupassen, selbst auf die richtige Auffassung der entsprechenden realen Erscheinungen verstümmelnd einwirkt. Dass in solchen Fällen die Tatsachen gewaltsam in ein Prokrustesbett gebracht werden, dass anstatt der ausgebildeten Theorie, deren einzelne Teile durch das innere logische Band zusammengeleitet wären, man eine Art „wissenschaftlichen Basters“ bekommt, versteht sich von selbst und a priori. Das wissenschaftliche Denken, das den ersten Sündenfall vollbracht hat, kann in seiner weiteren Entwicklung nicht mehr genesen und alle einzelne Glieder der logischen Urteilkette werden von der in der Ausgangspunkten zugelassenen Mischung vergiftet.

Die richtige Auffassung des Wesens des Rechtsverhältnisses ist nur auf dem Wege der sorgsam und strengen Analyse der einzelnen Bestandteile, von denen aus das Rechtsverhältnis selbst besteht, möglich nur dann, wenn wir in den entsprechenden Fragen zu den festen Ergebnissen gelangen, können wir auch die uns speziell beschäftigende Frage über das Wesen des Rechtsverhältnisses und seiner Beziehung zu den Lebensverhältnisse, anders gesagt, zu den realen sozialen Erscheinungen zur klarer Bewusstsein bringen. Alle diese Fragen, denen wir hier begeben, werden den Gegenstand weiterer Untersuchungen bilden.

§1. Es lässt sich leicht verstehen, dass von allen Elementen, die im Begriff des Rechtsverhältnisses enthalten sind, für das richtige Erfassen des Letzteren dem Begriff des Rechtssubjekts eine hervorragende Bedeutung zukommt. In Weiterem wird es verständlich gemacht werden, dass die Frage über den Inhalt des Rechtsverhältnisses ebenso wie die wichtigste Frage über die Beziehung, die zwischen Rechts- und Lebensverhältnissen existiert, von der Bedeutung, die man dem Willensmoment im Rechtsbegriffe zuschreibt, abhängig ist; diese Bedeutung kann aber nur in der Lehre von den Rechtssubjekten erläutert werden.

Es ist daher verständlich, dass unser Interesse sich vorerst gerade auf dieses Element des Rechtsverhältnisses konzentrieren muss.

In der Rechtswissenschaft begegnen wir der erstaunenswerten Mannigfaltigkeit der Ansichten, die der Lösung dieser Probleme gewidmet sind; neben den Theorien, die dem Begriff des Rechtssubjekts einen verschiedenen Sinn geben, finden wir auch namhafte Gelehrte, die diesen Begriff, wo nicht physische Personen, als Rechtssubjekte erscheinen, ganz aus der Welt des juristischen Denkens schaffen wollen und die Existenz der „Subjektlosen Rechte“ postulieren. Es ist leicht begreiflich, dass diese Verschiedenheit der Meinungen durch das Problem der juristischen Persönlichkeit hervorgerufen wird.

Um den sicheren Weg zur Lösung des Problems zu finden ist eine richtige Fragestellung notwendig; die Letztere ist aber nur dann möglich, wenn man von einigen unmittelbar gegebenen Rechtsphänomene ausgeht, wenn also das Rechtsmaterial, das in verschiedenen Gesetzgebungen eine gewisse Stabilität bewahrt zum Ausgangspunkt des Untersuchens des Problems gemacht wird. Als solches gilt für uns die Satzung, dass neben den Personen, bei welchen wir die Existenz eines reifen und normalen Bewusstseins und Willensfähigkeit voraussetzen können, als Rechtssubjekte auch Individuen erscheinen mit unreifen oder unnormalen Bewusstsein, mit voller oder teilweisen Abwesenheit der Willensfähigkeit, weiter Individuen, die keine reale, sondern bloss eine mögliche Existenz haben und endliche Rechtssubjekte, die in keiner Weise als physische Personen charakterisiert werden können. Das alles halten wir für unbestreitbar insofern es seinen unmittelbaren Ausdruck in den positiven Rechte selbst findet, insofern es also nicht als Folge theoretischer Konstruktionen erscheint, sondern als das, was unmittelbar gegeben ist und wovon jede Theorie ausgehen muss. Daraus lässt sich leicht verstehen, dass die wissenschaftliche Bedeutung einzelner Theorien, der wir hier begegnen, nach dem inwieweit, sie in ihren Konstruktionen aus diesen unmittelbar gegebenen Bestimmungen des positiven Rechts ausgehen, zu bewerten ist. In diesem Sinne muss eine jede Theorie als zweifelhaft erscheinen, die aus der wesentlich dogmatischen Voraussetzung ausgehend nämlich aus der Behauptung, dass als Rechtssubjekt nur das physische Individuum gelten kann – entweder zu der vollen Negation der juristischen Personen gelangt oder, umgekehrt, die Letztere als real existierende in der Art, wie die physischen Personen, als reale gesamt Person anerkennt. Dass alle solche Konstruktionen im krassen Widerspruch mit dem positiven Recht traten müssen, das liegt auf der Hand.

Allein, gewöhnlich, ersieht man in dieser Tatsache kein Hindernis für die theoretische Betrachtung des Problems; es war z. B. darauf hingewiesen, dass den Bestimmungen des positiven Rechts bei der Erläuterung der Streitfragen nicht immer eine entscheidende Bedeutung zukommt und das der Gesetzgeber nicht bloss die reinen Rechtssätze, das rein juristische Material feststellt, sondern

unter dem Einfluss der in einer bestimmten Zeit existierenden Theorien in seine Bestimmungen oft die jeweilig herrschenden theoretischen Ansichten einführt; die Letzteren aber haben denselben wissenschaftlichen Wert wie auch jede andere Theorie. Dass alle diese Erörterungen, zweifellos richtige in abstracto an die uns hier beschäftigende Frage keineswegs angewandt werden können, dass in den Bestimmungen des positiven Rechts über diese Frage nicht im geringsten das „rein theoretische“ enthalten ist, dass gerade den verschiedenartigsten Theorien zuwider und sogar vor den Letzteren das positive Recht im Laufe von Jahrhunderten in verschiedensten Gesetzgebungen den oben erwähnten“. Dualismus zwischen den physischen und juristischen Personen hartnäckig durchgeführt, kann kaum mit Erfolg bestritten werden. Allein sogar im Falle der Anerkennung der Richtigkeit des entgegengesetzten, gewinnen die oben erwähnten Theorien (d.h. die Theorie, die juristische Personen bloss als fingierte Personen anerkannt einerseits und die Theorie, die in diesen Personen die real existierende Gesamtperson ersieht) wenig; ihr Mangel besteht nicht nur darin, dass sie dem positiven Recht widersprechen, sondern auch darin, dass die theoretischen Voraussetzungen, von denen sie ausgehen, bei näherer Prüfung als unhaltbar erscheinen. Im Weiterem wird das klar gemacht werden.

§2. Wir wollen zuerst bei der zweiten dieser Theorien verweilen. In die moderne Rechtswissenschaft wurde sie zum erstenmal am klarsten von Lasson ausgedrückt. In seinem Werke – „Prinzip und Zukunft des Völkerrechts“ – finden wir folgende Stelle, die der Begründung der Ansicht der realen Existenz der juristischen Personen gewidmet ist: „Die gewöhnliche Einschränkung des Realitätsbegriffes müssten dahin führen, dass man zwar einem Stück Schwarzbrot die reale Existenz zuschreibt, ... aber Schiller's Gedichten oder Beethoven's Symphonien dieselbe abspricht, weil ja vielmehr immer nur Schriftzeichen existieren, aus denen der Kundige, die dadurch bezeichneten Laute und Wörter oder Töne zusammenzusetzen vermag, deren Aufeinanderfolge Schiller oder Beethoven erfunden hat. Und für den Dichter gehört gar noch weiter dazu, dass man auch seine Sprache verstehe und die durch die Wörter nur bezeichneten Vorstellungen in sich erwecken vermöge, um bei jedesmaliger Lektüre nur für sich dem Gedichte zur realen Existenz zu verhelfen, die doch auch dann keine sinnliche Existenz ist. Es ist unmöglich an dieser Stelle dem Realitätsbegriff weiter zu erörtern. Es genügt aber auch die Bemerkung, dass die moralische Person in demselben Sinne existiert wie die Physische Person... Beide existieren als die unumgänglich anzunehmenden Ursachen sinnenfälliger Wirkungen“.¹ Diese Ideen von der realen Existenz der juristischen Personen war zum Leitgedanken der germanistischen Genossenschaftstheorie geworden,² aber die ausführlichste Bearbeitung wurde dieser Idee in den Werken Otto Gierke's³ zu Teil. Bei der

¹ Lasson, *Prinzip und Zukunft des Völkerrechts*, 1871, S. 128.

kritischen Prüfung dieser Theorie können wir deshalb auf diesen Autor speziell verweisen.

Dem Ausgangspunkt dieser Theorie bildet, wie Gierke selbst behauptet, „die von ihr dem Phantom der persona ficta entgegengestellte Auffassung der Körperschaft als realer Gesamtperson“.⁴

Aus dieser Behauptung ergibt sich der Gedanke, dass die juristische Person ihrem Wesen nach eine als Subjekt anerkannte reale Verbandseinheit⁵ ist, die gleich dem Individuum eine leiblich-geistige Lebenseinheit bildet, die das Wollen und das Gewollte in die Tat umsetzen kann.⁶ Von der Auffassung der juristischen Personen, sei es eine Körperschaft oder Anstalt,⁷ im Sinne seines realen leiblich-geistigen Wesens ausgehend kommt er zum Schluss, dass sie willens- und handlungsfähig ist, was auch das einheitliche Gemeinbewusstsein nicht entbehrt.⁸

Alle diese Behauptungen beruhen auf einigen von Gierke's Standpunkte aus unstreitbaren Grundvoraussetzungen deren Erläuterung für das richtige Verständnis dieser Theorie von großer Wichtigkeit ist. Eine dieser Voraussetzungen, die für diese, so für die Theorie der Fiktion gemeinsam ist, ersehen wir in der Behauptung, dass nur die physische d.h. eine mit Willensfähigkeit begabte Person, als Rechtssubjekt erscheinen kann. Gierke drückt diese Gedanken (in dem er die Grundidee des Rechtes überhaupt ersinnt⁹ deutlich aus, wenn er sagt: „Nach unserer heutigen Rechtsanschauung sind ausschliesslich die Träger menschlicher Willensmacht zu Rechtssubjekten geeignet“.¹⁰ Im Zusammenhang mit diesen Grundbehauptungen steht der andere Gedanke Gierke's, der die zwischen dem Recht im objektiven Sinne) und der „tatsächlichen Unterlage“, mit der die Eigenschaft der Rechtssubjektivität verbunden ist, existierende Beziehung betrifft. Von der Auffassung des Rechtssubjekts im Sinne des Inbegriffs „von Normen für die Machtgebiete freier Willens“;¹¹ daher bestimmt er die oben erwähnte Beziehung so, dass „das Recht anfängt die von ihm mit

² Beseler, *Volksrecht und Juristenrecht*, 1843, S. 158 ff.; *System des Deutschen Privatrechts*, 3-te Aufl., Bd. I. §66; *Bluntschli, Deutsches Privatrecht*, 2-te Aufl; §33; *Dahn, Vernunft im Recht*, S. 160 ff.

³ *Ausser dem Kapitalen Werk, Das deutsche Genossenschaftsrecht*, Bd. I – IV, in dem er die geschichtliche Entwicklung des Problems geschildert hat, s. auch: *Die Genossenschaftstheorie und die Deutsche Rechtsprechung*, 1887; *Vereine ohne Rechtsfähigkeit*, 20. Aufl. 1903; *Das Wesen der menschlichen Verbände*, 1902; *Deutsches Privatrecht*, I, §58 – 59; *Grundzüge des deutschen Privatrechts (Holtzendorfs Enzyklopedie, 7-te Aufl., 1915, Bd. I, S. 208 – 218; Die Grundbegriffe des Staatsrechts und die neuesten Staatsrechtstheorien*, 1915.

⁴ *Die Genossenschaftstheorie*, S. 5, 25, 136, 149, 174.

⁵ *Grundzüge*, S. 208.

⁶ *Das Wesen*, S. 12.

⁷ *Die Genossenschaftstheorie*, S. 629 ff.

⁸ *Ib.* S. 627.

⁹ S. 22.

¹⁰ *Ib.* S. 23. *Grundzüge*, S. 192.

¹¹ *Ib.* S. 22.

Persönlichkeit bekleideten realen Willensträger von aussen“,¹² die Funktion der objektiven Rechtsordnung offenbart sich bloss in dem Schaffen der Rechtssubjektivitätseigenschaft, deren Anknüpfung an eine bestimmte „tatsächliche Unterlage“ nicht durch das freie Ermessen des objektiven Rechts und der inneren Gesetzmässigkeit des Letzteren, sondern durch die Natur der Tatsachen selbst bestimmt wird, die Kraft der Eigentümlichkeit ihres objektiven Inhalts schon im voraus zur Rechtssubjekten geeignet sind.

Auf der Grundlage solcher Voraussetzungen erhält die Behauptung Gierke's von der realen Existenz der juristischen Personen einen begründeten Charakter; wenn im Sinne eines evidenten Satzes anerkannt wird, dass nur das willensfähige Wesen geeignet ist, Rechtssubjekt zu sein, so erscheint ganz natürlich auch in den Fällen, wo die Eigenschaft der Rechtssubjektivität nicht physischen Personen zugeschrieben wird, das Vorhandensein, eines von den physischen Personen sich unterscheidenden, leiblich-geistigen Wesens zulässig. Allein so eine Beweisart kann man nicht als eine wissenschaftlich haltbare anerkennen, da sie eine *petitio principii* in sich schliesst. In der Tat worauf ist die Behauptung, dass nur das willensfähige Wesen als Rechtssubjekt erscheinen kann, begründet?

Niemand anderer als Gierke selbst hat gezeigt, dass „auf anderen Kulturstufen mögen auch Gottheiten und selbst Tiere personifiziert werden“ und dass „es bleibt immerhin denkbar, dass eine Rechtsordnung leblosen Sachen, Grundstücken, Vermögensinbegriffen, Urkunden u.s.w. Persönlichkeit beilegt“.¹³ Allein, solche Möglichkeiten hält Gierke für anormale Ausnahmen; vom Standpunkte des modernen Rechtsbewusstseins aus können für Rechtssubjekte „nur menschliche Individuen und menschliche Verbände“ gehalten werden und nur wenn diese Forderung durchgeführt wird, kann das Recht „mit seiner Idee im Einklang bleiben“. Aber aus welchem Grund gerade das was dem modernen Rechtsbewusstsein entspricht, auch als etwas der Idee des Rechts entsprechend gehalten werden muss, bleibt bei dem Verfasser ganz rätselhaft. Nach unserem Standpunkte ist selbst die Existenz einer solchen Idee ganz problematisch; als charakteristisch für das Wesen des Rechts erscheint nicht der Begriff der Idee im Sinne des konkreten Inhalts der rechtlichen Regelung, sondern die Funktion der Regulierung selbst, wobei die Verbindung der Rechtskategorien an der tatsächlichen Erscheinungen gewisser Art nicht von den „Ideen“, sondern von den konkreten Rechtssystem bestimmt wird.

Aber ganz abgesehen davon ist es klar, dass der Gang der Beweisführung, den wir in dieser Frage bei Gierke finden, nicht tadellos anerkannt werden kann, anstatt aus der Behauptung der Willensfähigkeit der Rechtssubjekte überhaupt die reale Existenz der juristischen Personen abzuleiten, musste Gierke zwar gerade die reale Existenz der juristischen Personen beweisen und erst nach dem,

---

¹² *ib. S. 23.*

¹³ *Genossenschaftstheorie S. 23.*

wäre die Behauptung von der notwendigen Willensfähigkeit der Rechssubjekte gerechtfertigt. Leider finden wir bei ihm die Begründung des Satzes von der realen Existenz der juristischen Personen im Sinne eines leiblich-geistigen Wesens nicht; statt einer sorgsam und eingehenden Analyse hält er als genügend kurze Anweisungen darauf, dass die Erwägung unsere sinnliche Wahrnehmung zeige uns nur einzelne Menschen „nicht Genügend erscheint, um die reale Existenz der juristischen Personen zu bezweifeln, weil wir bezweifeln ja auch nicht, dass die Erde ein kugelförmiger Körper ist, obschon wir nur winzige Stücke davon unmittelbar wahrnehmen“.¹⁴

Diese Anweisungen sind aber nicht überzeugend. Gewiss lassen wir die reale Existenz auch in den Fällen zu, wo die entsprechenden Erscheinungen nicht unmittelbar wahrnehmbar sind; aber daraus folgt gar nicht, dass in Fällen, wo die unmittelbare Wahrnehmung fehlt immer und notwendig die Existenz der für uns unbekannteren Erscheinungen voraus zu setzen ist. Die Abwesenheit der unmittelbaren Wahrnehmung in den Fällen, wo wir dennoch die objektive Existenz der entsprechenden Erscheinungen zulassen, muss von anderen Erkenntnis-mitteln ergänzt werden, wobei bei solcher Ergänzung die Analyse des unmittelbar gegebenen immer als Ausgangspunkt gelten soll. Wo aber die Bedingung fehlt, wie das hier der Fall ist, erscheint die Voraussetzung der realen Existenz des entsprechenden Gegenstandes als ganz haltlos.

Aber auch dann, wenn man von oben angeführten kritischen Bemerkungen absieht, wenn also mit dieser Theorie die reale Existenz der juristischen Personen behauptet wird, erhält sie für die Rechtswissenschaft keine Bedeutung. Die Existenz der juristischen Personen in den verschiedensten Formen ist gegeben; daher ist es klar, dass der Wert der Theorie hier auch davon abhängt, wieweit auf ihren Grund die Mannigfaltigkeit der juristischen Personen, so wie die rechtlichen Haupteigenschaften, die sie voneinander absondert, aufgeklärt werden kann. In dieser Beziehung aber erscheint die Theorie Gierke's ganz ungeeignet; es ist ganz unbegreiflich warum die mit Bewusstsein und Willensfähigkeit ausgerüstete Kollektivität, die nach dieser Theorie das Wesen der juristischen Persönlichkeit bildet, einmal z.B. in der Form einer Kooperation, ein anderes Mal in der Anstalt erscheinen muss. Die rechtlichen Unterschiede, die zwischen verschiedenen Grundformen der juristischen Persönlichkeiten existieren und die für die Rechtswissenschaft von grosser Wichtigkeit sind, bleiben ganz unerläutert auf den Grundtagen der Theorie der realen Gesamtperson.

Wir werden uns auf das Gesagte beschränken. Aus dem, was oben angeführt war, folgt nach unserer Meinung, dass diese Theorie ungeeignet ist, das Problem der Juristischen Persönlichkeit zu lösen.

§3. Wir werden jetzt auf andere Theorie, die derselben Frage gewidmet ist – auf die Theorie der Fiktion übergehen.

---

¹⁴ *as Wesen*, S.17, 19.

Ihrer Ansichten nach will sie als Gegensatz der Ansichten gelten, die wir oben dargestellt haben. Allein, bei einer näheren Betrachtung bemerken wir leicht die volle Identität der Ausgangspunkte, von denen aus sie beginnen; wir finden sowohl hier wie dort die dogmatische Gleichstellung des Begriffes des Seins überhaupt mit dem Begriff des realen Sinns; hier wie dort wird daraus der Grundsatz hergeleitet, dass nur das reale Individuum als Rechtssubjekt erscheinen kann. Allein die Identität in den Grund- und, sozusagen, gnoseologischen Voraussetzungen stört diese Theorien nicht eine ganz verschiedene Konstruktion der juristischen Persönlichkeit zu geben.

Wir können hier die geschichtliche Entwicklung dieser Theorie beiseite lassen;¹⁵ nur auf den Formen, in denen diese Theorie in der modernen Rechtswissenschaft ihren Ausdruck gefunden hat, wollen wir verweilen. Diese Formen tragen aber nicht immer ein und denselben Charakter, in dem sie Grundsätzen dieser Theorie treu bleiben, kommen die einzelnen Lehren zu verschiedenen Schlüssen, sowohl in der Frage über das logische Wesen der Fiktion überhaupt, als auch über die praktischen und theoretischen Motive, die ihre Anwendung in der Theorie und Gesetzgebung hervorrufen. Deshalb müssen wir hier nicht nur die allgemeinen d.h. von allen Vertretern anerkannten Grundsätze, sondern teils auch Nuancierung der Grundideen dieser Theorie bei einzelnen Autoren berühren. Von den letzteren wollen wir zuerst auf der Ihering'schen Lehre stehen bleiben.

Die Verneinung des Begriffes der juristischen Persönlichkeit hat bei ihm einen, so zu sagen, beschränkten Charakter; d.h. er versucht nicht diesen Begriff ganz aus der Welt des juristischen Denkens zu schaffen, sondern seine Bedeutung zu einem technischen Mittel in der Rechtspraxis herabzusetzen. Nach Ihering „Subjekt des Rechts ist der, dem der Nutzen desselben vom Gesetz zu gedacht ist (der Destinatär)“;¹⁶ in diesem Sinne als Rechtssubjekt nur die physische Person erscheinen kann. Von diesem Grundsatz leitet er die Behauptung ab, dass „nicht die juristische Person als solche, sondern die einzelnen Mitgliedern sind die wahren Rechtssubjekte, jene ist nichts als die nach aussen gekehrten eigentümliche Erscheinungs- und Vermittlungsform ihrer rechtlichen Beziehung zur Außenwelt, für den Verkehr im Innern hat diese Form nicht die geringste Bedeutung, hier gelangt der Gesichtspunkt des Rechts der einzelnen auch formal zur vollen Geltung“.¹⁷

Bei der kritischen Prüfung dieser Behauptungen müssen wir zuerst darauf hinweisen, dass keine von ihnen der Wirklichkeit entspricht. So kann es jetzt kaum

¹⁵ Darüber sehe: O. Gierke, *Das deutsche Genossenschaftsrecht*, B. III, S. S. 103 – 106, 107, 139-140, 279-287, 363 ff.; 425-435, 676, 681, 726, 732 ff.; Ihering, *Geist des römischen Rechts*, I, S. 176 ff., 183, II, S. 366.; III, S. 216, 299, 325, 341 ff.; *Zweck im Recht*, I, S. 454 – 455.

¹⁶ *Geist*, III, S. 325, 2-te Auflage.

¹⁷ *Geist*, III, S. 343; *Zweck im Recht*, 2-te Auflage, I, S. 469 ff.

bezweifelt werden, dass die rechtliche Struktur der juristischen Person eine bestimmte Entwicklung auch auf „den Verkehr im Innern hat“, dass sie wie die Rechtslage der Mitglieder, so auch ihre gegenseitige Verhältnisse, d.h. ihre Rechte und Pflichten reguliert, dass sie sich also in ihrem rechtlichen Wesen nicht in den Befugnissen einzelner Mitglieder oder ihrer Gesamtheit auflöst, sondern eine über sie stehende Existenz besitzt.¹⁸ Das alles wird leicht bestätigt, wenn man veranschaulicht, dass in einer ganzen Reihe von Fällen die juristische Person selbst über solche Rechte verfügt, die die Mitglieder ganz entbehren.¹⁹

Alle diese Erwägungen werden gegen Ihering`s Auffassung zum Standpunkte der juristischen Wirklichkeit angeführt. Allein solche Erwägungen sind insoweit nicht hinreichend, als die Kritik vom Standpunkte der Tatsachen nicht den Kern der Theorie selbst, sondern grösstenteils nur ihre „Schale“, d.h. ihre Anwendbarkeit auf die Erscheinungen zu zeigen vermag. Wir müssen daher unsere Aufmerksamkeit vorzüglich auf die Grundsätze dieser Theorie richten. Auf einen von diesen Grundsätzen haben wir schon hingewiesen, nämlich auf den Satz, dass nur das reale Individuum als Rechtssubjekt erscheinen kann; die juristischen Personen verfügen nicht über eine reale Existenz, wenn sie dennoch als Rechtssubjekte gelten, so geschieht das mittels der Juristischen Fiktion, d.h. durch die Zulassung seitens des positiven Rechts so einer Behandlung der juristischen Personen, als ob da ein wirkliches Rechtssubjekt gegeben wäre.

Die erste Frage, die hier entsteht, ist die nach den wissenschaftlichen Gründen, aus denen solch ein „Als ob“ des juristischen Denkens gerechtfertigt werden kann. In dieser Frage kommen die Hauptvertreter der Fiktionstheorie zu verschiedenen Schlüssen; Wir werden hier nur die Hauptmomente feststellen, die diese Vertreter voneinander unterscheiden. Wir wollen auch hier zuerst bei den Ansichten Ihering`s verweilen.

Ihering hält die Fiktionen für eines der Mittel der „juristischen Oekonomie; unter dem letzteren Begriff versteht das Gesetz der logischen Sparsamkeit, dass das Grundprinzip der juristischen Technik bildet,²⁰ oder die Kunst sich in geschickter Weise mit dem gegebenen zu behelfen“, „die neuen Gedanken oder... die neuen Zwecke und Bedürfnisse, die den Fortschritt der Bildung und die Entwicklung des Verkehrs mit sich bringen, möglichst mit den gegebenen Mitteln zu bestreiten“.²¹

In der Rechtswissenschaft erfüllen nach Ihering die Fiktionen zwei wesentlich verschiedene Aufgaben; damit zerfallen auch die Fiktionen selbst in zwei ver-

¹⁸ *Denburg, Pandekten*, I, S. 140 ff; *Gierke, Die Genossenschaftstheorie*, S. 222 ff; *Laband, Beiträge zur Dogmatik der Handelsgesellschaften (Zeitschrift f.d. Gesamte Handelsrecht XXX, S. 469 – 470.*

¹⁹ *S. v. B. Fleiner, Institutionen d. deutschen Verwaltungsrechts, 1919, S. 100, Anm. 1.*

²⁰ *Geist*, III, S. 236.

²¹ *Ib.* 237-238

schiedene Gruppen: geschichtliche und dogmatische.

Der Zweck der ersten Art der Fiktionen besteht in der Erleichterung der Schwierigkeiten, „die mit der Aufnahme und Verbreitung neuer mehr oder weniger einschneidender Rechtssätze verbunden sind, in der Ermöglichung, die traditionelle Lehre formell ganz in ihre alte Gestalt zu belassen ohne doch dem Neuen praktisch seine volle Wirksamkeit dadurch irgendwie zu verkümmern“.²² In diesem Sinne verstanden, stellen die geschichtliche Fiktionen eine eigentümliche Art „des historischen Fortschrittes, die formelle Anknüpfung des Neuen an das Alte“²³ dar. Dass mittels Solcher Fiktionen die wissenschaftliche Erkenntnis der Rechtserscheinungen nicht erreicht werden kann, dass ihre Anwendung hier durch die Unreife der Wissenschaft durch ihrer Unfähigkeit die neuen Formen der Rechtsverhältnissen zu begreifen und ihnen eine wissenschaftliche Erklärung zu geben, bedingt ist, das alles wurde von Ihering selbst bestätigt.²⁴ Daher ist es leicht verständlich, dass für unsere Zwecke, d.h. bei der Erklärung der Fragen, die mit den wissenschaftlichen Rechtserkenntnis verbunden sind, die historischen Fiktionen ganz belanglos bleibn.

Anderes muss über die sogenannte dogmatische oder wie man auch nennt, theoretischen²⁵ Fiktionen gesagt werden. Den letzteren schreibt man nicht bloss die Bedeutung eines von den Mitteln rein praktischer Beherrschung der neu entstandener Rechtsverhältnisse in dem Rahmen der alten, schon ausgebildeten Begriffe zu, sondern die Bedeutung eines der Mittel der wissenschaftlichen Bearbeitung des Rechtes zu.

Es muss bemerkt werden, dass Ihering selbst die Frage nach der theoretischen Bedeutung der dogmatischen Fiktionen keiner detaillierten Analyse unterwirft; nur beiläufig bemerkt er, dass die Funktion derselben im Unterschiede von historischen Fiktionen nicht in der Erleichterung der Anknüpfung eines neuen Rechtssatzes an das bisherige Recht, sondern in der Erleichterung der juristischen Vorstellung besteht. Allein die Frage bleibt bei Ihering ganz offen wie diese Bedeutung zu verstehen ist, d.h. worin diese Erleichterung der juristischen Vorstellung sich ausdrücken soll. Wenn man dennoch den Versuch macht die wahre Intention des Autors aufzudecken, so kann man wohl kaum zu dem Schlusse kommen, das Ihering mit diesem Ausdruck die Fiktion im Sinne einer

²² *Ib.* S. 296

²³ *Ib.* S. 297

²⁴ Siehe z.B. *Geist*, III, 1, S. 296: „In dem sie (d.h. die Fiktion) die Schwierigkeiten umgeht, statt sie zu lösen, charakterisiert sie sich damit allerdings als eine wissenschaftlich unvollkommene Form der Lösung der Aufgabe - sie verdient denselben Namen, wie das Scheingeschäft: den einer technischen Nollüge...“; S. 297; „...anderseits freilich liegt in jeder Fiktion eben weil sie ein unvollkommenes Mittel ist, für die Wissenschaft die Mahnung, sie möglichst bald durch ein vollkommeneres zu ersetzen; S. 299 „...Nach dem die Wissenschaft sie d.h. die neuen Rechtsverhältnisse erkannt hatte als das, was sie sind, war eben damit das Stadium der Funktion überwunden“. Siehe auch *Unger Verträge zu Gunsten Dritter*, S. 10-11 (*Ihering's* *Jahrbücher*, X).

²⁵ S. *Unger, Die Verträge zu Gunsten Dritter*, S. 9, Anm. 12.

der wissenschaftlichen Mittel der Rechtserkenntnis verstehen wollte.²⁶ Der genaue Sinn des Ausdrucks - „die Erleichterung der juristischen Vorstellung“ - zeigt keineswegs auf die Formen und Mittel der theoretischen Rechtserkenntnis, sondern ausschliesslich auf die Mittel der leichteren Aneignung der Kenntnisse, die von der Wissenschaft schon erreicht sind. In diesem Sinne verstanden, hat der Begriff der Fiktion keine Bedeutung in der Frage der Rechtsmethodologie und Rechtserkenntnis; doch dienen auch die Holzkuben und Kugeln zum Zweck der Erleichterung der „geometrischen Vorstellung“, es wird aber niemandem einfällen die entsprechenden Methoden des anschaulichen Unterrichts in die Wissenschaft Geometrie selbst einzuführen.

Anders verstehen die Sinn und die wissenschaftliche Bedeutung der Fiktion andere Vertreter dieser Theorie. Für den Letzteren gilt die Fiktion nicht bloss als praktisches, sondern als theoretisches Mittel der Rechtserkenntnis. Jedoch finden wir hier keine Übereinstimmung in den Ansichten einzelner Autoren.

Einerseits begegnen wir hier der Meinung, die die Bedeutung Rechtsfiktion darin erblickt, dass sie bei der Betrachtung einzelner Rechtsfragen, als „etwas Natürliches und Zweckmässiges“ erscheint. Eine solche ist z.B. die Ansicht Windscheid's. In dem er die Möglichkeit der juristischen Konstruktion derjenigen Rechtsbildungen, in denen als Rechtssubjekte nicht physische Individuen erscheinen, betrachtet, ersieht er in der „Aufstellung einer gedachten Person als Subjekt von an sich subjektlosen Rechten etwas Natürliches und Zweckmässiges²⁷ bei der näheren Betrachtung dieser Ansicht ist es leicht zu bemerken, dass sie eine Art von Übergangsstufe zwischen der rein praktischen und der theoretischen Auffassung der Bedeutung der Fiktion darstellt, aber gerade diese Unbestimmtheit raubt ihn wissenschaftlichen Wert. In der Tat weisen beide Begriffe, durch die Windscheid den Vorzug der Fiktion ausdrückt, gar nicht auf die wissenschaftliche Begründung ihrer Anwendung in der Rechtswissenschaft hin; von dem logischen Standpunkte aus gibt es überhaupt keine natürlichen oder zweckmässigen, sondern nur wahre oder falsche Urteile; daher drücken die Natürlichkeit oder Zweckmässigkeit des Urteils gar nichts über seinen logischen Wert aus. Bei den anderen Vertretern der Fiktionstheorie begegnen wir ein anderes Verständnis der wissenschaftlicher Bedeutung der Fiktion, die in der Anwendung der letzteren nicht bloss etwas Zweckmässiges ersieht, sondern dieser Anwendung den Charakter der logischen Notwendigkeit zu-

²⁶ Das bestätigt sich auch die Erörterungen, die er an anderen Stellen seines Werkes, über das Wesen der juristischen Erkenntnis oder ihrer Methode gibt. Vgl. z.B.: Gibt II, 2, S. 296: „Die juristische Methode ist nicht etwas von aussen ins Recht hineingetragenes, sondern die mit innerer Notwendigkeit durch das Recht selbst gesetzte einzige Art und Weise einer sicheren praktischen Beherrschung des Rechts“ S. 321; Die Jurisprudenz kann das Allgemeine nur abstrahieren, d.h. es heranholen, wo es ist, aber sie kann es nicht schaffen“. Das alles steht im offenen Widerspruch mit der Behauptung, dass die Fiktion die gerade etwas „von aussen ins Recht hineingetragenes“ ist, die Bedeutung des Mittels des theoretischen Rechtserkenntnis hat.

²⁷ Windscheid, Lehrbuch des Pandektenrechts, 4-te Aufl. I, S.124, Anm. 5.

schreibt.²⁸ In rein äusserlicher Weise wird hier die theoretische Funktion der Fiktion im Sinne der Erklärung gewisser Rechtserscheinungen „durch eine juristische Paralele, ...durch die Gleichstellung mit einer bekannten rechtlichen Grösse bezeichnet“.²⁹ Allein nicht jede Gleichstellung, der wir im Rechtsgebiet begegnen, muss schon damit notwendigerweise als eine Fiktion erscheinen; gewiss kann auch die Fiktion eine solche Gleichstellung in sich schliessen, aber, wie Ihering richtig bemerkt, „das charakteristische ist die Form, in der sie dieselbe vermittelt, und der Zweck, dessentwegen sie dies tut. Anstatt den Rechtsatz so zu erweitern, dass das Verhältnis, auf das er ausgedehnt werden soll, darunter Platz findet, wird umgekehrt das Verhältnis in gewaltsamer Weise so gepresst, dass es hineinpasst, der juristischen Vorstellung wir zugemutet, sich dasselbe in einer anderen Gestalt zu denken, als die es an sich trägt....“.³⁰ Denselben Gedanken drückt auch Bierling aus, wenn er sagt, dass „eine Gleichsetzung ist nur dann eine Fiktion, wenn darin zugleich die Vorderung liegt, etwas irgendwie anders zu denken, als dieses in der Wirklichkeit ist“.³¹ In diesem Sinne verstanden, stellen die Fiktionen ein notwendiges Hilfsmittel dar, dessen Anwendung bei der Bearbeitung einzelner Rechtsproblem nicht als etwas Zufälliges, von unserem Ermessen Abhängiges, sondern als etwas objektiv Notwendiges erscheint;³² ihre Anwendung hilft uns zu der leichteren Darstellung der juristischen Kenntnisse, zu der Verbindung der letzteren zu einer Einheit zu der Aufsuchung neuer wahrheiten und endlich werfen sie „ein helles Schlaglicht auf eine ganze Reihe von Vorgängen“; daher gelten sie als „willkommene Hilfsmittel für das juristische Denken“.³³ Die Einwendung, dass die Zulassung und Anwendung der Fiktion dem Wesen der Wissenschaft widerspricht, beseitigend, machen die Vertreter dieser Theorie darauf aufmerksam, dass die Fiktionen auch in den exakten Wissenschaften, wie die Astronomie oder die reine Mechanik eine weite Anwendung finden, sodass die Jurisprudenz in dieser Beziehung keine Ausnahme darstellt.

Die kritische Betrachtung dieser Theorie fordert eine genauere Erläuterung des logischen Wesens der Fiktion überhaupt. Die Vertreter dieser Theorie, wie es schon gesagt war, geben bloss eine äusserliche Beschreibung der Fiktion, während die logische Natur der letzteren bei ihnen ganz unberührt bleibt. In der speziel logischen Literatur wird diese Frage am ausführlichsten von Wundt erläutert. Im dritten Band seiner Logik unterscheidet er zwei verschiedene Fälle der

²⁸ Arndt's, *Lehrbuch der Pandekten*, 7-te Aufl. §21, Anm. 1, §465, Anm. 1; *Neuner, Wesen und Arten der Privatrechtsverhältnisse*, S. 105; *Witte, Erörterungen zum Recht der Aktienvereine*, *Zeitschrift f. Handelsrecht* VIII, S. 8-11

²⁹ *Unger, Die Verträge zu Gunsten Dritter*, S. 11; *Demelius, Die Rechtsfiktion in ihrer geschichtlichen und dogmatischen Bedeutung*, S. 82 ff.

³⁰ *Ihering, Geist*, III, 1, S. 298.

³¹ *Bierling, Kritik*, II, S. 85-86.

³² *Unger, ib.* S. 10.

³³ *Bierling, ib.* S. 89; *Unger, ib.* S. 10.

Fiktionsanwendung: den Fall, wenn eine Fiktion zu der Erscheinungen, die einem und demselben Rechtsgebiet angehören, angewandt wird und den Fall, wenn sie sich auf Rechtserscheinungen aus verschiedenen Gebieten bezieht. In beiden Fällen drückt sich nach Wundt das logische Wesen der Fiktion in Folgendem aus: „Wenn zu einem bestimmten durch feste Normen geregelten Rechtsfall ein neuer hinzutritt, auf den man die nämlichen Normen anwenden will, so würde es streng genommen logisch notwendig sein erst einen Generalbegriff zu bilden, der beide Fälle unter sich fasst, und dann auf diesen die nun verallgemeinerten Normen anzuwenden. Statt dieses umständlicheren Verfahrens wehlt man nun das einfachere der Subsumtion unter den bereits normierten Fall, was einfach dadurch geschieht, dass fiktiv der zweite dem ersten Fall identisch gesetzt wird. In diesem Sinne ist also die Fiktion nichts anderes als die an Stelle der Subsumtion mehrerer Arten unter eine gemeinsame Gattung ausgeführten Subsumtion einer Art unter eine Andere ihr koordinierte, was natürlich nur unter der hinzugefügten Erklärung geschehen kann, diese Subsumtion sei im theoretischen Sinne eine wirkliche, sondern eine „fingierte“ d.h. sie sei nur mit Rücksicht auf die in Rede stehenden praktischen Rechtsverhältnisse, nicht aber an sich als eine zutreffende anzusehen“.³⁴

Nach dem er auf die praktische Bedeutung der oben bezeichneten Subsumtion hingewiesen hat, beschäftigt sich Wundt im Weiteren mit der Frage nach der Bedeutung der Fiktion den Fällen, wo sie auf die Erscheinungen aus verschiedenen Rechtsgebieten angewandt wird einerseits, und mit der Frage über die wissenschaftliche Gründlichkeit der Ansicht, die der Fiktion überhaupt nicht bloss eine praktische, sondern auch eine theoretische Bedeutung zuschreibt andererseits. Er sagt: „Noch ganz anders verhält es sich aber mit jenen Übertragungen von einem Rechtsgebiet auf ein anderes, deren Zweck überhaupt nicht in der Subsumtion verschiedener, irgendwie verwandter Tatsachen unter gleiche Rechtsregeln besteht, und die demnach keine praktische, sondern die rein theoretische Tendenz haben, Rechtsbildungen von minder bekannter durch solche von bekannter Beschaffenheit zu erklären... Manche Juristen sehen gerade in diesen allein dem theoretischen Erkennen dienenden Fiktionen, die wertvolleren und gegenüber jenen auf der tatsächlichen historischen Übertragung der Rechtsätze beruhenden, die nach dem Übertragungsvorgang auch verschwinden können, die bleibenden. Diese Wertschätzung begegnet jedoch zwei Bedenken, einem äusseren und einem Inneren. Erstens bleibt die Subsumtion eines Begriffes unter einem anderen, der ihm in Wirklichkeit gar nicht übergeordnet, sondern entweder nebengeordnet ist, oder überhaupt einer anderen Gattung angehört, immer ein theoretisch fälligeres Verfahren, das, wo nicht etwa praktische Vorteile gewonnen werden, in rein theoretischem Interesse niemals

³⁴ Wundt, *Logik III, Logik d. Geisteswissenschaften*, S. 601.

gerechtfertigt sein kann“.³⁵ „Je mehr sich aber führt Wundt eine Seite weiter aus – auf diese Weise die Fiktion in ein philosophisches Hilfsmittel verwandelt, um so mehr verliert sie ihre Bedeutung als juristische Methode. Als solche ist sie daher in Wahrheit heute nur noch für jene praktischen Fälle der Übertargung von Rechtsregeln innerhalb eines und desselben Gebietes anzuerkennen, und auch hier nur unter der beschränkenden Bedingung, dass sie als ein Verfahren vereinfachter logischer Subsumtion betrachtet werde, von der aber niemals ein theoretischer Gebrauch gemacht werden darf, weil sie in Wirklichkeit stets eine falsche Subsumtion ist“.³⁶

Alle diese Erörterungen bestimmen unserer Meinung nach ganz vortrefflich die wissenschaftliche Bedeutung der Fiktionen überhaupt, wenn sie bei der Bearbeitung der Rechtsfragen als theoretisches Hilfsmittel auftritt. Die Analogie, die von einigen Vertretern dieser Theorie zwischen den juristischen Fiktionen und den Voraussetzungen anderer Wissenschaften durchgeführt wird hilft gar nichts, weil hier in Wirklichkeit keine Analogie besteht, darauf weist Wundt in Folgendem hin: „Wenn dieser Autor – sagt er, wobei er Bierling'sche Erörterung auf dieser Frage³⁷ in Aussicht hat – die juristische Fiktionen mit den Voraussetzungen der reinen Mechanik und anderen „fiktiven Voraussetzungen“ der exakten Naturwissenschaften, in Parallele bringt, so muss ich die Berechtigung dieser Vergleichung bestreiten. Der Begriff des absolut starren Körpers in der Mechanik z.B. ist dadurch entsanden, dass man gewisse Eigenschaften der wirklichen Körper, geometrische Ausdehnung, und Masse, allein berücksichtigt und von allen anderen Eigenschaften abstrahiert. Von einer Subsumtion unter einen koordinierten Begriff des nämlichen oder eines anderen Gebiets, wie eine solche das Wesen jeder juristischen Fiktion ausmacht, ist hier nirgends die Rede, während umgekehrt bei der Fiktion jene isolierende Form der Abstraktion auf denen alle abstrakten Hypothesen der Physik beruhen, ganz fehlt.

Die Schlussfolgerungen, zu denen dies lange Abschwenkung notwendigerweise führt, lassen sich wie folgt zusammenfassen: Weder die Theorie, die das reale Bestehen eines kollektiven Bewusstseins zulässt, noch die Theorie, die mittels der Methode juristischer Fiktionen bestrebt ist, alle die Fälle zu erklären, in denen nicht physische Personen auftreten kann eine wissenschaftliche Klärung des Wesens juristischer Personen geben. Die letzteren bilden ein besonderes, von der positiven Gesetzgebung anerkanntes Subjekt mit bestimmten Rechten und Pflichten. Versucht man die Quelle zu finden, der die Fehlerhaftigkeit der hier erwähnten Theorien entspringt, so muss man als solche die ihrem Wesen nach dogmatischer Behauptung anerkennen, dass nur physische Personen ein wahres Rechtssubjekt sein können und dass bestimmte Eigenschaften die-

³⁵ *ib. S. 603 – 604*

³⁶ *ib. S. 605-606*

³⁷ *Bierling, Kritik, II, S. 88 ff; Juristische Prinzipienlehre, I, S. 220 ff.*

ser Personen die Grundlage der subjektiven Rechte bilden. Hieraus ergibt sich notwendigerweise die Alternative, dass in denjenigen Fällen, wo die positive Gesetzgebung nicht physischen Personenrechte und Pflichten zuschreibt, diese Personen entweder als „fingiertes“, erdachtes Subjekt zu betrachten sind, hinter dem reale physische Personen stehen, oder aber den betreffenden Gebilden des positiven Rechtes alle Eigenschaften physischer Personen zuzusprechen sind, die als Grundlage der subjektiven Rechte gelten. Die wissenschaftliche Haltlosigkeit der ersten wie auch der zweiten Annahme ist im vorhergehenden aufgedeckt worden. Somit gilt sowohl die Selbstständigkeit der juristischen Personen als nachgewiesen, als auch der Gedanke, dass zu mindesten in den Fällen, wo es sich um juristische Personen handelt, als Grundlage der subjektiven Rechte derselben nicht diejenigen psychologischen Elemente anerkannt werden können, die wir im individuellen Seelenleben entdecken. Dass diese Elemente die Grundlage der subjektiven Rechte bilden, erscheint uns jedoch auch in den Fällen als zweifelhaft, wo als Rechtssubjekte physische Personen auftreten. Bei dieser Seite der Frage müssen wir verweilen.

In der Geschichte der juristischen Lehren sind zwei Grundtheorien aufgestellt worden, die bestrebt sind, die Klärung des Wesens subjektiver Rechte nach bestimmter physischer Elementen zu orientieren, die wir in Seelenleben des Individuums entdecken: Die Willenstheorie und Interessentheorie. Gerade in diesen Theorien stossen wir in verschiedener Form auf die Behauptung, dass die subjektiven Rechte mit dem physischen Dasein unlöslich verbunden sind und dass das Vorhandensein des letzteren die notwendige Voraussetzung der Existenz der subjektiven Rechte bildet. Der Charakter und das innere Wesen dieses Zusammenhanges bleibt jedoch in der juristischen Literatur in bedeutendem Masse ungeklärt. Dieses ist um so mehr zu bedauern, als der grösste Teil der Verwirrungen und fehlerhafte Theorien hier gerade durch das Fehlen genau ausgearbeiteter Begriffe bedingt ist, das Äquivoken verschiedener Art einen weiteren Spielraum bietet. Es muss daher in erster Linie hier eine genaue und klare Abgrenzung der Grundbegriffe durchgeführt werden, deren Anwendung der Beziehung, die zwischen den subjektiven Rechten und den Elementen des Seelenlebens besteht, einen keineswegs gleichen Sinn verleiht. Eine Analyse der Theorien der einzelnen Autoren würde für diesen Zweck nicht genügend; die empirische Verwirklichung irgendeines Gedankens in Form einer bestimmten Theorie deckt selten gleichzeitig voll und erschöpfend seinen Inhalt, sein logisches Wesen auf. Bei der Klärung der nur interessierenden speziellen Frage müssen wir daher nicht den einzelnen Theorien an sich Beachtung schenken, sondern nur in dem Masse, als in ihnen die abstrakt-möglichen Formen der psychologischen Begründung der Lehre von den subjektiven Rechten zum Ausdruck gelangt ist.

§1. Verweilen wir zunächst bei den Formen, die die Willenstheorie auf dem Gebiete der Lehre von den subjektiven Rechten annehmen kann.

Als die äusserste und radikale Form muss man hier die vollkommene Identifizierung vom subjektivem Recht und Macht anerkennen. Die Lehre, die als Grundprinzip den Satz „Macht ist Recht“ aufstellt, hat in der Hauptsache bei der Klarstellung des Wesens des objektiven Rechtes Anwendung gefunden. Dank dem Inneren Zusammenhange jedoch, der zwischen dem Rechte im subjektiven und demjenigen im objektiven Sinne besteht, musste sie auch auf die Frage über die subjektiven Rechte zurückwirken. Auf diesem Gebiete kann man unter Kraft augenscheinlich hauptsächlich den individuellen Willen des Rechtssubjektes verstehen und gerade in diesem Sinne müssen die hierher gehörenden Theorien der Willenstheorie zugezählt werden.

Die Kritik solcher Theorien bietet keine grossen Schwierigkeiten. In der wissenschaftlichen Literatur ist mehrfach darauf hingewiesen worden, dass eine Identifizierung von Kraft und Recht nicht nur nicht annehmbar ist, weil sie anstatt einer Erklärung der Frage über das Wesen des Rechtes das Problem einfach aufhebt, indem sie den Begriff des Rechtes selbst, als eines selbstständigen Elementes des Gesellschaftslebens, vernichtet, sondern sich sogar im Verhältnis zur Wirklichkeit als falsch erweist. Das Beste, was sich in dieser Frage sagen liess, wurde schon Bierling ausgesprochen. Im ersten Bande seines Werkes „Zur Kritik der juristischen Grundbegriffen“ hält er sich besonders bei der Frage über den Zusammenhang zwischen den Begriffen von Macht und Recht auf. Einige Stellen dieses Kapitels verdienen es wegen der Genauigkeit und Klarheit der Analyse ungekürzt angeführt zu werden. Bierling hält sich bei den logisch notwendigen Folgerungen aus dem Satze „Macht ist Recht“ auf und geht dann zu einer eingehenden Klärung des Sinnes über, der im Begriffe Macht zum Ausdruck kommt: „Macht ist im allgemeinen das Vermögen mit einem Dinge zu machen, was man will. Macht über Menschen ist hiernach in doppelterweise denkbar: als Macht über den äusseren Menschen, wie über eine Sache, und als Macht über das Seelenleben insbesondere den Willen der Gestalt, dass man über diesen Willen zu verfügen vermag. Ich will die erstere kurz die „physische“, die anderen die „geistigen“ nennen. In Wahrheit ist dies der einzige bis auf den Grund der Sache reichende Unterschied...die physische Macht... bestimmt sich wesentlich nach dem mindestens annähernd messbaren Verhältnisse der Körper- und Sinneskräfte, etwa unter Zurechnung der Sachen resp. Naturkräfte, die durch den betr. Inhaber in Bewegung gesetzt werden können. Daraus folgt schon, dass die physische Kraft der Einzelnen auch unter Hinzunahme jener unmittelbar verwendbaren Verstärkungsmittel einem grösseren Kreise von Personen gegenüber, namentlich sofern sie nicht als Momentane, allenfalls auch die einzelnen Objekte isoliert fassende, sondern als dauernde Macht gegenüber allen zugleich angeschaut werden soll, nicht mehr als Macht, sondern nur als Ohnmacht sich darstellen kann. Mit anderen Worten: eine physische Übermacht des Einzelherrschers ist niemals vorhanden. Was wir gewohnt sind, als solche

aufzufassen, sofern wir von seiner Macht reden, die Beobachtung seiner Gebote physisch zu erzwingen, ist nicht nur der Überzahl der Unterworfenen entgegen überhaupt verloren, sondern auch dem Einzelnen gegenüber fast immer nur eine geistige Macht über fremde Willen, die ihre physische Macht gemeinsam in seinem Dienste verwenden. Man wird mir einhalten: „das sei freilich eine triviale Wahrheit, über die ich mir jedes Wort hätte sparen können, dass die vollendete Herrschermacht wesentlich Willensmacht sei, aber ich habe Unrecht von der Macht über Einzelne sofort auf einen grossen Kreis überzuspringen. In der Tat sei die Sache so: die physische Einzelmacht erzeuge zunächst die geistige über Wenige, die physische Macht dieser Wenigen zusammen eine weitere geistige über Mehrere und sofort; der Anfang sei also doch die Physische Macht“. Auch dies muss ich verneinen. Ich kann nicht zugeben, dass physische Macht über einen Menschen auch geistige über den Willen mit sich bringen müsse oder auch nur ohne eine bestimmte selbsteigene Haltung des Schwächeren hervorbringen könne. Wo physische Macht wirklich auf fremde Willen zu wirken scheint, ist es durch die Medien der Bewunderung oder Furcht. Nun folgen sicherlich diese beiden Gefühle nicht mit Naturnotwendigkeit der Vorstellung von der physischen Macht eines Anderen. Die Erfahrung beweist viel mehr, dass dieselbe Vorstellung auch Trotz und Wetteifer erzeugen kann, also Triebe, die einer Beeinflussung durch den fremden Willen ebensowohl entgegen sind, als die erst genannten dafür. Und selbst wo Bewunderung oder Furcht bereits wirklich erregt ist, ist damit immer nur ein Motiv für eine bestimmte Willensentscheidung gegeben und sind daneben noch eine ganze Reihe anderswohin drängender Motive denkbar. Wäre also auch der Wille einfach Produkt aller Motive, so wäre die physische Macht dennoch kein sicheres Mittel, eine bestimmte fremde Willensentscheidung zu erlangen, wäre also noch nicht wahrhafte Macht über den Willen. Wahrhafte Macht über einen fremden Willen hätte viel mehr immer nur Derjenige, der das eigentliche entscheidende Motiv stets zu erregen oder zu liefern wüsste. Und welcher Mensch hatte dies jemals von sich behaupten können?“ Im weiteren entwickelt Bierling den Gedanken, dass die Fähigkeit der Selbstbestimmung, die den grundlegenden Ausgangspunkt des positiven Rechtes fast aller Völker bildet, die Macht über einen fremden Willen ohne Zutun des letzteren unmöglich macht, und fährt dann fort: „Alle wirkliche Macht über fremde Willen ist also durch ein gewisses gleichzeitiges Entgegenkommen dieser Willen bedingt. Alles was man schon vor diesem Entgegenkommen so nennen wollte, ist nun die grössere oder geringere Fähigkeit, dem fremden Geiste Motive näher zu bringen, die Beachtung zu finden pflegen, aber doch niemals schlechthin finden müssen. Ja, man wird offenbar noch weitergehen und sagen müssen: nicht schon das Entgegenkommen im einzelnen Falle, sondern erst ein nicht auf einen einzelnen Fall beschränktes in Dienststellen des Willens seitens der Willensinhaber unter den Willen des Dritten begründet dessen Macht als eine Wahre und zumal dauernde Macht. Damit ist aber auch erwiesen, dass der

Satz: „Macht ist Recht“ gerade umzukehren ist in den anderen: „Ohne Recht keine Macht“ wenigstens keine dauernde Macht über fremde Willen.³⁸

Diese Ausführungen entwickelt Bierling im Zusammenhang mit der Klarstellung des Wesens des objektiven Rechtes. Sofern jedoch die Machttheorie nicht zur Erklärung des Problems der Entstehung des Rechtes vorgebracht wird, sofern sie statt der Frage der Genesis des Rechtes, bestrebt ist die Frage über das Wesen des Rechtes zu beantworten, wird die erwähnte Theorie Kraft innerer Besonderheiten notwendigerweise auch zu einen bestimmten Theorie der subjektiven Rechte. Denn, gesetzt, jemand behauptet, dass Macht Recht sei, so muss er notwendigerweise auch die Existenz bestimmter Personen voraussetzen, die mit dieser Macht aus ausgestattet sind, deren reelle Verwirklichung vom Standpunkte dieser Theorie das subjektive Recht dieser Personen sein wird. Es ist daher leicht zu begreifen, dass alle oben bereits gegen diese Theorie auf dem Gebiete des objektiven Rechtes angeführten Einwände auch für diejenigen Fälle ihre volle Gültigkeit behalten, wo es sich um subjektive Rechte handelt. Und mehr noch; auf dem Gebiete des objektiven Rechtes und zwar in den Fällen, wo es sich um die Entstehung des Rechtes handelt, erscheint das Verhältnis der gesellschaftlichen Kräfte als einer der grundlegenden, erklärenden Faktoren, und im Zusammenhang hiermit behält der Begriff der Macht, und daher die Machttheorie eine gewisse Bedeutung. In der Lehre über die subjektiven Rechte erhält nicht nur die Frage über das Wesen dieser Rechte, sondern auch die Frage über ihre „Entstehung“ im Lichte der hier besprochenen Theorie eine vollkommen irrige Deutung. Es wäre z.B. lächerlich zu behaupten, dass gewisse Rechte, die in manchen positiven Gesetzgebungen dem Kinde im Mutterleibe zugeschrieben werden, ihrer „Entstehung“ nach mit dem Begriff der Macht erklärt werden können. Noch widersinniger wäre die Behauptung, die im vorliegenden Falle diese Rechte mit dem individuellen Willen des Rechtssubjektes identifiziert, da ein derartige Wille hier vollkommen fehlt. Die Frage über die juristischen Personen, deren selbständige Existenz uns im Vorhergehenden genügend bewiesen erscheint, lassen wir beiseite; jedoch auch wenn man nur physische Personen im Auge hat, auch dann wird es offenbar, dass die die subjektiven Rechte, deren Träger diese Personen sind, durch keinerlei logische Kunstgriffe mit dem Begriffe der Macht erklärt oder gar identifiziert werden können. Das Eigentumsrecht z.B. verleiht seinem Träger einen besonderen Status im Verhältnis zu sämtlichen Mitgliedern, die zum Bestande einer gegebenen Staatsorganisation gehören; es ist jedoch leicht zu verstehen, dass die hierdurch für das Rechtssubjekt geschaffene Lage im Vergleich zur Sphäre der Bestätigung und Einwirkung seines individuellen Willens auf andere eine vollkommen incommensurable Grösse darstellt. Noch schärfer tritt aber dieses Missverhältnis auf dem Gebiete der subjektiven öffentlichen Rechte zu Tage. Hier steht der

³⁸ Bierling, *Kritik*, I, S. 48-51.

einzelnen Persönlichkeit die Staatsgewalt mit ihrer ganzen Macht und den Zwangsmitteln gegenüber, die die individuelle Macht der einzelnen Persönlichkeit bei weitem übertreffen. Jeder Versuch einer Identifizierung der subjektiven öffentlichen Rechte einer Person mit ihrer individuellen Macht, würde sich daher als Hoffnungslos erweisen, und zwar aus dem Grunde, weil ein derartiger Versuch unvermeidlich zu einer vollkommenen Negierung der blossen Existenzmöglichkeit dieser Rechte führen würde. Es erscheint uns überflüssig eingehender bei dieser Theorie zu verweilen. Die angeführten Beispiele zeigen anschaulich genug ihre Hilfslosigkeit in Fragen, die die Erklärung der unstreitigsten und elementarsten Rechtsphänomene betreffen.

Verhältnismässig mehr begründet erscheint eine andere Abart der Willenstheorie, die neuerer Zeit bei einer ganzen Reihe angesehener Verfasser zum Ausdruck gekommen ist.³⁹ Der Willens- und Machtbegriff bildet auch hier eines der wichtigsten Elemente und die Grundvoraussetzung für die Existenz subjektiver Rechte.⁴⁰ Doch werden die letzteren, im Gegensatz zu der oben besprochenen Theorie, hier nicht mit der individuellen Macht einer einzelnen Person identifiziert; in diesem Sinne erscheint als subjektives Recht nicht der Wille an sich, sondern der auf eine bestimmte Art und Weise durch das objektive Recht oder die Rechtsordnung anerkannte,⁴¹ „begründete“⁴² oder „verliehene“⁴³ Wille. Somit entdecken wir hier in der Definition des Begriffes des subjektiven Rechtes zwei verschiedene Elemente: den Willensbegriff und den Begriff der Rechtsordnung oder des objektiven Rechtes. Jedoch die obenaufgeführten verschiedenen termini, durch die das Verhältnis zwischen den beiden hier erwähnten Elementen ausgedrückt wird, haben nicht den gleichen Sinn und die entsprechenden Theorien der einzelner Verfasser sind daher nicht vollkommen gleichartig.

Die kritische Besprechung aller dieser Theorien müssen wir daher mit der These beginnen, die ihnen allen gemein ist. Wie oben erwähnt wurde, ist es die Annahme des Willensbegriffes als des notwendigen Grundelementes für das Bestehen subjektiver Rechte. Dass eine derartige Annahme im Grunde einer gan-

³⁹ Vergl. Puchta, *Pandekten*, §29; Arndts, *Pandekten*, §21; H. Witte, *Erörterungen zum Recht der Aktienvereine*, in *Goldschmidt's Zeitschrift für das gesamte Handelsrecht*, VIII, S. 7; Bekker, *Zur Lehre vom Rechtssubjekt: Genuss und Verfügung, Zwecksetzungen, Zweckvermögen und juristische Personen*, im *Kerling's Jahrbücher für die Dogmatik des heutigen römischen und deutschen Privatrechts* XII, S. 5; Windscheid, *Lehrbuch des Pandektenrechts*, I, S. 91 f; Hegel, *Rechtsphilosophie*, 2-te Aufl. S. III.

⁴⁰ Vergl. z.B. Witte, *op.cit.* S. 7: „Ohne Willen gibt es kein Recht“.

⁴¹ Vergl. Ganstein in der *Grünhut's Zeitschrift für das privat- und öffentliches Recht*, Bd. Y, S. 737, der das subjektive Recht als *Zer von der Rechtsordnung anerkannte und mit ihr im Einklage sich befindende concrete Wille*“ definiert. Vergl. auch Meinz, *op.cit.* §21 *Droit romain* I, p. 377

⁴² Arndts, *op.cit.* §21: ....“das Recht im subjektiven Sinne sei eine rechtliche Macht, eine durch das objektive Recht begründete Herrschaft des Willens einer Person in Ansehung eines Gegenstandes.

⁴³ Windscheid, *op.cit.* S. 91: „Recht (Recht im subjektiven Sinn, subjektives Recht) ist eine von der Rechtsordnung (recht im objektiven Sinn, objektives Recht) verliehene Willensmacht oder Willensvorschrift konkreten Inhalts“.

zen Reihe von Definitionen der positiven Gesetzgebung widerspricht, dass die subjektiven Rechte sehr häufig auch solchen Subjekten zugeschrieben werden, bei denen schwerlich die Existenz eines Willens vorausgesetzt werden kann, darauf ist in der Rechtsliteratur⁴⁴ wiederholt hingewiesen worden. Wir halten es daher für überflüssig bei dieser Seite der Frage zu verweilen. Doch auch in den Fällen, wo das Rechtssubjekt eine physische Person ist, die einen bestimmten Willen besitzt, lässt sich leicht nachweisen, dass dieser auf den Umfang, noch auf die „Entstehung“ oder das „Aufhören“ dieser Rechte irgendwelchen Einfluss ausübt. Es ist nicht schwer eine Reihe von Beispielen anzuführen, wo das Rechtssubjekt gerade gegen seinen Willen als solches erscheint: eine derartige war z.B. nach dem jus civile des Römischen Rechtes die Bestimmung sui et necessari heredes oder domestici heredes, in den Fällen, wo das Erbgut eine hereditas damnosa war; der nachteilige Charakter der Beerbung machte ihre Annahme durchaus nicht wünschenswert, der Erbe war jedoch verpflichtet sie anzunehmen d.h. gegen seinen Willen ein Subjekt mit bestimmten Rechten und Pflichten zu werden, die mit dem Erbgut verbunden waren. Es ist leicht zu ersehen, dass in dem angeführten Beispiele das Willenselement vollkommen fehlt, die entsprechenden subjektiven Rechte aber dennoch fortzuführen zu bestehen.⁴⁵ Wir haben absichtlich dieses Beispiel aus einer Gesetzgebung angeführt, die ein seltenes Muster folgerichtiger Durchführung des Grundsatzes der persönlichen Freiheit und der Autonomie des persönlichen Willens darstellt. Wendet man sich aber dem positiven Rechte der Gegenwart zu, so ist es leicht zu bemerken, dass die Willenstheorie nicht nur an einzelnen Beispielen scheitert, sondern sich auch den tiefsten Tendenzen und dem eigentlichen Geiste des heutigen Rechtsbewusstseins und der Gesetzgebung als widersprechend erweist. Nicht die persönliche Freiheit und die Selbstbestimmung des persönlichen Willens bilden hier die Grundvoraussetzung, von der die positive Gesetzgebung beim Aufbau der subjektiven Rechte ausgeht; im Gegenteil, als Ausgangspunkt muss hier gerade der Gedanke anerkannt werden, dass ein jedes subjektives Recht gleichzeitig als eine bestimmte soziale Funktion, als bestimmte Pflicht gegenüber der Gesellschaft erscheint, deren Erfüllung vom objektiven Recht nicht zu dem Zwecke verlangt wird, um die Herrschaft des subjektiven Willens des Trägers dieser Rechte sicherzustellen, sondern zwecks Erreichung gewisser Ziele des Gemeinschaftslebens. In diesem Sinne erscheint das Willensdogma gegenwärtig als veralteter Anachronismus, der nicht nur mit den ent-

⁴⁴ Vgl. Ihering, *Geist III* S. 321; Thron, *Rechtsnorm, u. subjektiv. Recht*, S. 220 ff.; Dernburg *Pandekten I*, S. 87; E. Roguin, *La Règle de droit*, p. 85.

⁴⁵ In römischen Rechte kann man auch einen umgekehrten Fall anführen, wo bestimmte Personen die vollkommen einen Willen besitzen, nämlich die Sklaven, Eigentum (penculium) besaßen „worüber sie in gewissen Grenzen verfügten ohne dass ihnen irgend eine Rechtsfähigkeit zu erkannt wurde“. Vergl. J. S. Gamboroff „*Kursus d. bürgerlichen Rechtes*“ Bd. I, S. 373; Becker, *J. Goldschmidt's Zeitschr. S.*; Dernburg, *Pandekten P*, S. 86-87.

sprechenden Theorien auf dem Gebiete des Rechtes,⁴⁶ sondern auch mit der positiven Gesetzgebung⁴⁷ der Gegenwart in scharfem Widerspruch steht. Und wenn der wissenschaftliche Wert der Theorien auf dem Gebiete der Rechtswissenschaft danach bemessen wird, wieweit diese Theorien den Definitionen des positiven Rechtes entsprechen, so muss man die Willenstheorie vollkommen fallen lassen, gerade wegen ihrer Unfähigkeit die Definitionen zu erklären, die in den obenerwähnten Gesetzbestimmungen ihren Ausdruck gefunden haben.

Ferner kann man sowohl aus dem römischen als auch aus dem gegenwertigen positiven Rechte eine Reihe von Beispielen anführen, wo die Anwesenheit oder das Fehlen des Willens für das Bestehen entsprechender subjektiver Rechte von keiner Bedeutung ist; so besteht z. B. in den Ländern, wo die Teilnahme an den Wahlen einen obligatorischen Charakter trägt das subjektive Recht, im gegebenen Falle also das Recht der Teilnahme an den Wahlen, häufig gegen oder unabhängig von dem Willen manches konkreten Wählers⁴⁸ fort.

Endlich lässt sich nicht schwer nachweisen, dass die Psychologischen Elemente, die wir im Seelenleben eines Individuums finden, und die Rechte, als deren Träger es auftritt, einander nicht entsprechen. Treffend bemerkt Adolf Reinach aus dieser Veranlassung: „Nichts ist ja sicherer, als dass ich mich sehr wohl verbindlich fühlen kann, ohne das eine Verbindlichkeit wirklich besteht, und das ich andererseits sehr wohl einen Anspruch haben kann, ohne mich in jedem Augenblicke; in dem ich ihn habe, berechtigt zu fühlen. Hier ist es nun vollkommen klar geworden, wie haltlos jede Theorie ist, welche versucht, Anspruch und Verbindlichkeit als etwas Psychisches zu betrachten. Da wir fast immer Ansprüche oder Verbindlichkeiten irgend einer Art zu haben pflegen, müssten wir fast immer entsprechende Erlebnisse haben. Solche Erlebnisse vermögen wir nicht aufzufinden. Es lässt sich auch von vornherein sagen, dass es sie nicht geben kann. Denn, um es nochmals hervorzuheben: Anspruch und Verbindlichkeit können jahrelang unverändert dauern. Erlebnisse dieser Art aber gibt es nicht.“⁴⁹

Eine ernste Verteidigung der Willenstheorien gegen alle erwähnten Einwände erweist sich als eine schwererfüllbare Aufgabe. Wir sind gewohnt, uns die Rechts-

⁴⁶ Vergl. z. B. Comte, *Systeme, d. politique positive*, 1890 t.I, p.361; Dubuit, *L'etat, le droit objectif et la loi positive*, 1901; z.B. 1-2; Desselben „*Droit sozial, Droit individuelle et transformation de L'etat*“ Hugo Sinnzheimer, „*Grundzüge des arbeitsrechts*“, 1921, S. 91; Nussbaum, *das neue deutsche Wirtschaftsrecht*, 1922, z. 2-3; Hedemann, *das bürgerliche Recht u. die neue Zeit*, 1919, S. 12; desselben „*Die Umwandlung des Eigentumsbegriffs in Recht und Wirtschaft*“ N10, 1922; *Die Behauptung der neuen Verfassung für das bürgerliche Recht*“, „*Deutsche Juristenzeitung*“, 1919, S.772; Meyer, *Über die nächsten Aufgaben der Justizgesetzgebung* „*Deutsche Juristenzeitung*“, 1919, S.616; Pokrowsky „*Grundprobleme des Bürgerlichen Rechts*“, 1917; Tal, „*Der Arbeitvertarg*“ II, S.120, 1918. Goichbar, *Das Wirtschaftsrecht der RSFSR*, Bd. I, 61-65.

⁴⁷ *Zivilkodex d. SSRG. Art. 1, und die entsprechenden Artikel in den Kodexen der RSFSR, USSR, BSSR; die deutsche Konstitution, Art. 153, 155, 156.*

⁴⁸ *Anderer Beispiele Vergl. Bei Magaziner allgemeine Lehre vom Staate*, 1922, S. 77.

⁴⁹ *A. Reinach, die apriorischen Grundlagen d. Bürgerlichen Rechtes, Husert's Jahrbuch Bd. I, Th. 11, 2-ter Abdruck*, 1922, S. 696.

ordnung, deren Elemente die verschiedenen subjektiven Rechte sind, abstrakt als etwas feststehendes zu denken, als etwas, das von dem konkreten und individuellen Erlebnis jedes einzelnen Mitgliedes einer Staatsorganisation unabhängig ist. Die Willenstheorie macht die Festsetzung gewisser allgemeiner Elemente der Rechtsordnung, deren Bestehen von dem Erlebnis einzelner Personen unabhängig wäre, unmöglich, in dem sie den Schwerpunkt auf das Gebiet des individuellen Seelenlebens einzelner Individuen verschiebt. In dieser Beziehung hilft auch die Erklärung nicht, dass der Wille des Rechtssubjekts nur im Sinne eines seitens des Objektivenrechtes „begründeten“, „verliehenen“ oder „zuerkannten“ Willens als wesentliches Element des subjektiven Rechtes betrachtet wird; alle erwähnte termini haben bei näherer Betrachtung eher eine bildliche als eine genaue, streng wissenschaftliche Bedeutung. Es lässt sich schwer denken, wie das objektive Recht den individuellen Willen begründen oder gar denselben verleihen könnte. Verständlicher erscheint der Begriff eines von der Rechtsordnung anerkannten Willens; jedoch eines von beiden: entweder wir der Wille in allen Fällen so anerkannt, wie er im Leben eines jeden Individuums und sogar zu verschiedenen Zeitpunkten dieses Lebens konkret besteht und dann schwindet der Begriff der Rechtsordnung vollständig; denn es lässt sich nicht denken, dass ein und dieselbe Rechtsordnung oder Norm des objektiven Rechts unendlich viele Arten des konkreten Willens anerkennen könnte; oder es wird im Gegenteil nicht der Wille an sich, nicht der konkret gegebene Wille sondern eine bestimmte Willensrichtung oder genauer gesagt ein bestimmter Willensinhalt von der objektiven Rechtsordnung anerkannt; in solchem Falle wird aber die Willenstheorie de facto aufgehoben und zwar aus dem Grunde, weil der Willensinhalt oder anders gesagt dasjenige, worauf der Willensakt gerichtet ist, das Gewollte selbst etwas nicht psychisches unabhängig vom Seelenleben bestehendes ist.

§2. Dieses sind in Kürze die Erwägungen, die man gegen den Aufbau der subjektiven Rechte im Sinne der Willenstheorie vorbringen kann. Im Wesentlichen behalten diese Erwägungen alle auch hinsichtlich der hauptsächlich von Ihering vertretenen Interessentheorie ihre Gültigkeit. Wenn solche Behauptung auf den ersten Blick zweifelhaft erscheinen kann, so erklärt sich das ausschliesslich durch verschiedenartigkeit der Bedeutung, die im Begriffe interesse zum Ausdruck kommt. Hier müssen zwei Grundbedeutungen dieses Ausdrucks berücksichtigt werden. Zunächst kann man unter Interesse etwas objektives, von individuellen Anschauungen einer einzelnen Person unabhängiges verstehen. In diesem Sinne spricht man von einem „richtig verstandenen Interesse“ im Gegensatz zu einem falsch verstandenen; eine solche Gegenüberstellung ist offenbar nur bei der Voraussetzung möglich, dass das vom subjektiven Gesichtspunkte einer gegebenen Person Wünschenswerte in gewissen Fällen sich nicht mit dem zu decken braucht, was vom Standpunkte des wirklichen Sachverhaltes sein reales Interesse darstellt. Die zweite Bedeutung des Begriffes Interesse

deckt sich mit dem, was gleichzeitig vom subjektiven Standpunkte eines Individuums wünschenswert erscheint. In diesem Sinne ist Interesse gerade das, was in individuellen Bewusstsein einer gegebenen Person als solches erscheint.

In welcher von diesen Bedeutungen kann man nun den Begriff Interesse bei dem Aufbau der subjektiven Rechte gebrauchen? Bei näherer Betrachtung erweist sich der Begriff des Interesses in der hier zunächst erwähnten Bedeutung zu diesem Zwecke als unbrauchbar. Die subjektiven Rechte, deren Grundinhalt vom Standpunkte dieser Theorie das Interesse bildet, werden einem einzelnen Rechtssubjekte von der objektiven Rechtsordnung verliehen. De lege verenda an einzelne zum Bestande einer gegebenen Rechtsorganisation gehörenden Personen unter dem Gesichtswinkel erfolgen muss, dass die Verteilung der Rechte und Pflichten entsprechend den wirklichen, objektiven Interesse sämtlichen Personen dieser

Rechtsvereinigung geschieht. Man kann sich jedoch leicht davon überzeugen, dass de lege lata die Verteilung der Rechte von vollkommen entgegengesetzten Faktoren bedingt wird. Und zwar muss als unstreitig die Tatsache angesehen werden, dass eine jede Rechtsorganisation hinsichtlich ihrer sozialen Struktur eine Klassenorganisation ist, eine Organisation der der Klassenherrschaft, in der bei der „Rechtsschöpfertätigkeit“ in Fragen der rechtlichen Regelung sozialer Beziehungen die Interessen einer bestimmten Klasse vorherrschende Bedeutung besitzen. Wenn man an die Frage vom Standpunkte des Inhalts der subjektiven Rechte, des in ihnen verkörperten Interesses herantritt so ist es klar, dass sich alle zur geknechteten Klasse gehörigen in ihren realen Interesse als „umgangen“ erweisen. Es wäre daher falsch zu behaupten, dass die subjektiven Rechte der entsprechenden Personen die wirklichen und objektiven Interessen derselben verkörpern. Hiermit wird die Frage in bedeutendem Masse schon für diejenigen Fällen entschieden, wo der Begriff des Interesses in seiner subjektiv-individuellen Auffassung genommen wird. Allerdings haben wir schon darauf hingewiesen, dass diese sich nicht immer mit dem realen Interesse einer gegebenen Person deckt. Ein solches Auseinandergehen ist jedoch keineswegs eine allgemeine und normale Erscheinung. Es fehlt nicht schwer Fälle anzuführen, wo das individuell erkannte Interesse zugleich auch das reelle Interesse der gegebenen Person zum Ausdruck bringt; Dann aber behalten alle Schlussfolgerungen, zu denen wir hinsichtlich des Begriffes des Interesses in seiner objektiven Bedeutung gelangt sind, auch für diesen Begriff in seiner individuell-subjektiven Auffassung ihre volle Bedeutung.

Diese Erwägungen sind bei einer Behandlung der Frage vom sozial-politischen Standpunkte logisch unvermeidlich. Den Vorwurf der Verwechslung des juristischen und sozial-politischen Standpunktes wenden wir leicht mit dem Hinweis ab, dass die von uns gewählte Art der Behandlung der Frage durch den Inhalt der hier betrachteten Theorie selbst vorgeschrieben erscheint; wer das

Problem der subjektiven Rechte mit einem Hinweis auf die Interessenabgrenzung unter den Mitgliedern einer Rechtsorganisation zu erklären glaubt, und die Rechte selbst ausschliesslich als den Ausdruck bereits abgegrenzter Interessen versteht, der überträgt selbst die Frage vom Boden rein juristischer Behandlung auf das Gebiet sozial-politischer Auffassung. Doch auch vom rein juristischen Standpunkte betrachtet, zeichnet sich die Theorie hier keineswegs durch ihre Vollkommenheit aus. In der Literatur ist bereits erwähnt worden, dass das Interesse in seiner subjektiv-individuellen Auffassung „nur dann ein Recht schaffen kann, wenn es (das Interesse) erwünscht erscheint, und zudem nur zum Nutzen derjenigen Personen, die das wünscht“. Doguit schliesst hier aus vollkommen richtig, dass die Auffassung der subjektiven Rechte als eines juristisch geschützten Interesses notwendigerweise den Begriff des Willens in sich schliesst und daher die scharfe Gegenüberstellung der Willens- und Interessentheorie als übertrieben betrachtet werden muss.⁵⁰ Es ist daher verständlich, dass die Schlussfolgerungen zu denen wir bei der Betrachtung der Willenstheorie gelangt sind auch hier Anwendung finden müssen. Es bestehen jedoch auch andere Erwägungen die besonders gegen die Interessentheorie sprechen.

In der Mehrzahl der Fälle stellen die Theorien der subjektiven Rechte ausschliesslich das Wesen dieser Rechte klar und lassen den Begriff der diesen Rechten entsprechenden Pflichten vollkommen ungeklärt. Auf diese Weise können wir natürlich nur eine einseitige Theorie erhalten, eine Theorie, die nicht im Stande ist ein Einheitsprinzip zur Erklärung sowohl der subjektiven Rechte, wie auch der ihnen entsprechenden Pflichten zu geben. Dabei führt aber die Korelativität dieser Begriffe (d.h. des Rechts- und des Pflichtbegriffes) von selbst zu dem Gedanken, dass die Klarstellung dieser Begriffe nicht getrennt und unabhängig von einander vorgenommen werden kann; die Korelativität deutet stets darauf hin, dass die entsprechenden Begriffe einander logisch notwendig sind; und wenn dem so ist, so ist es klar, dass solche Begriffe stets aus einem allgemeinen sie in der Synthese vereinigenden Prinzipie erklärt werden müssen. Werden nun die subjektiven Rechte mittels solcher Begriffe erklärt, die sich zur Erklärung der entsprechenden Pflichten als unbrauchbar erweisen, so kann von vornherein gesagt werden, dass wir es hier mit einem falschen Aufbau zu tun haben.⁵¹ Dieses ist in der Rechtswissenschaft fast immer vergessen worden: die Klarstellung des Wesens der subjektiven Rechte erschien hier als genügend und die ganze Frage erschöpfend.

Die Korelativität der Begriffe bedeutet keineswegs ihre Identität; hier liegt keine Identität des Inhalts der entsprechenden Begriffe vor, die es ermöglichen würde statt der Analyse beider Begriffe sich auf die Analyse des einen derselben zu

⁵⁰ *Duguit, le Droit social et le Droit individuel* p.12 et suiv.; *Vergl.auch Saleilles, p. 501; Kelsen, Hauptprobleme, S. 586.*

⁵¹ *E. Rougin, L'argle de droit, p. 87; Sellinek, System d. subjekt. Rechte, 2-te Aufl., S. 196; Kelsen, Hauptprobleme der Staatsrechtslehre, 1911, S. 311-312, 568:*

beschränken, dagegen sind die beiden Begriffe dem Inhalt nach logisch miteinander verbunden, wodurch es unmöglich wird, sie vollkommen unabhängig voneinander zu behandeln.

Der Vorwurf, der hier der Rechtswissenschaft gemacht wurde, bezieht sich in seinem ganzen Umfange auch auf die Interessentheorie. Im Folgenden machen wir den Versuch ausführlicher die Frage zu klären, in welchem Masse das Interesse als ein wesentlicher Bestandteil des Begriffes der subjektiven Rechte angesehen werden muss. Doch auch unabhängig hiervon muss es klar sein, dass der Begriff des Interesses zur Klarstellung des Wesens der den Rechten entsprechenden Pflichten sich ganz gänzlich unbrauchbar erweist; es ist leicht zu verstehen, dass in den Fällen, wo jemand als Träger bestimmter Pflichten gegenüber dem Rechtssubjekt erscheint, seine Lage keineswegs als Befriedigung irgend eines seiner Interessen bezeichnet werden kann. Es kann erwidert werden, dass das subjektive Recht in der Form wie die hier betrachtete Theorie bei Ihering zum Ausdruck gekommen ist nicht einfach als Interesse, sondern als juristische geschütztes Interesse definiert wird; Der Begriff des juristischen Schutzes aber bestimmt nicht nur das Recht im subjektiven Sinne, sondern wenn nicht direkt, so zum mindesten indirekt auch die Lage der Rechtspflichtigen Personen. Auf diesen Einwand antworten wir so: es ist klar, dass in solcher Definition zwei verschiedene Elemente unterschieden werden müssen: Das Interesse selbst und sein juristischer Schutz. Das erste dieser Elemente erweist sich, wie bereits erwähnt, zur Klarstellung des Wesens der Rechtsverpflichtung als unbrauchbar. Es bleibt somit der Begriff des juristischen Schutzes, der sich als allgemeines Erklärungsprinzip sowohl für die subjektiven Rechte, wie auch für die Pflichten erweist. Bei näheren Betrachtung kann man sich aber leicht überzeugen, dass letzterwähnte Element sich zur Klarstellung des Wesens der subjektiven Rechte als vollkommen unzugänglich erweist. Das unterschreibt besonders deutlich Saleilles in dem er auf die Mengel der Ihering'schen Theorie hinweist sagt er: „...vous savez ...qu'identifier le droit et l'interet qu'il a en vue, c'est le confondre avec son objet...C'est à montrer le but, sans indiquer le moyen de l'atteindre. Ce moyen, direz-vous, c'est la protection juridique, implicitement contenue, d'ailleurs, dans la définition de Kring. Mais c'est précisément cette identification du droit comme moyen quelconque de protection juridique qui en constitue le danger. Des lors, en effet, tout moyen de protection juridique va devenir un droit subjectif, procédés de police ou administratifs par exemple; car il y a bien de façons, dans l'arsenal du droit objectif, de protéger les intérêts dignes de protection. Il y a d'abord la répression pénale, il y a des interventions de police, il y a des procédés de droit administratif. Or ce qui fait la caractéristique de tous ces procédés, reclassant du droit public, c'est qu'ils laissent, soit l'initiative, soit la mise en oeuvre, des moyens de protection, non pas au bénéficiaire et à celui de l'intérêt est en cause, mais à la commune elle-même, représentée par les pouvoirs publics. C'est le contraire de ce que

l'ontent par l'expression de dirits subjctifs, laquelle fait allusion a des moyens de protection laisses a la fois a l'initiative et a l'autonomie des interesses.⁵² Wenn somit der Begriff des juristischen Schutzes auf dem Gebiete der Lehre von den subjektiven Rechten nur im Sinn von Schutzmitteln Bedeutung gewinnt, „laisses a la fois a l'initiative et a l'autonomie des interesses“, so ist es klar, dass der erwähnte Begriff in dieser Auffassung sich nur auf die subjektiven Rechte beziehen kann ohne auch nur im geringsten die juristische Natur der Rechtsverpflichtung zu erklären. Es bleibt daher der Einwand in Kraft, den wir im Vorhergesehenen gegen die Interessentheorie gemacht haben. Doch lassen wir die Frage über das Wesen der Rechtsverpflichtung beiseite; vielleicht kann die Interessentheorie wenigstens nur für die subjektiven Rechte eine wissenschaftlich genügende Erklärung liefern? Uns erscheint diese nicht möglich. In der wissenschaftlichen Literatur ist wiederholt darauf hingewiesen worden, dass Recht und Interesse häufig auseinandergehen⁵³ und es daher unmöglich erscheint das eine derselben aus dem anderen abzuleiten. Man kann auf eine ganze Reihe von Tatsachen hinweisen, die es vollkommen bestätigen, dass in gewissen Fälle Personen als Rechtssubjekte erscheinen, die infolge des Besitzes dieser Rechte keinerlei Vorteile gewinnen, andererseits aber sind die wahren Destinatären d.h. diejenigen, denen die Verwirklichung der Rechte Vorteile bringt, selbst nicht Subjekte dieser Rechte. Treffend bemerkt hierzu Saleilles: „Le drit positif offre des exemples varies de droits subkejtifs appartena a d'autres qu'aux beneficiaires; et je ne parle pas isi de cas de representation legale, qui constituent le phenomen inverse, le droit restant au beneficiaire, a l'oppose de clui qui en dispose. Mais je fais allusion a la plupart des rietes de proprietes d'affectation, en prenant le mot aux le plus large et par exemple aux li-beralites sub modo. l destinataire est le beneficiaire de la charge; et cepedar meme lorsque la charge absorbe tout le benefice de la liralite, c'est le donataire ou le legataire qui restens le sujets du droit“.⁵⁴

Unter den sonstigen Beispielen ist in dieser Hinsicht die juristische Struktur des sogen. „trust“'s⁵⁵ des englischen Rechtes besonders auffallend. Wir können hier nicht alle Besonderheiten besprechen, die diese eigenartige Institution auszeichnen und verweisen diejenigen, die sich dafür interessieren, auf dem vorzüglichen Artikel von Maitland; dass aber die juristische Natur des Trusts nicht durch die Interessentheorie erklärt werden kann, darauf ist in der Liteartur wiederholt hingewiesen worden.⁵⁶ Alle erwähnten Ausführungen können ungekürzt auch auf die andere Formulierung der Theorie der subjektiven Rechte bezogen werden, die wir bei Ihering finden und die sich von der Auffassung des

⁵² R. Saleilles, *De la personalite juridique*, 1910, p. 536-537

⁵³ *Gambaroff J. S.*, „Kursus des Zivilrechtes“, Bd. I, S. 374, Aufl. 1911.

⁵⁴ Saleilles, *op. Cit.* p. 537 - 538.

⁵⁵ *Vergl. Maitland, Trust und Korporation, in Grünhut's Zeitschrift für d. priv. und öffentl. Recht der Gegenwart*, 1905, S. 1 ff.

⁵⁶ *Vergl. z. B. Saleilles, op. Cit.* P. 611.

subjektiven Rechtes als eines juristisch geschützten Interesses etwas unterscheidet; in dieser zweiten Formulierung hält Ihering für das wesentliche Moment des subjektiven Rechtes nicht das Interesse, sondern die juristische Sicherheit des Genusses.⁵⁷ Wenn man den Begriff des Interesses in seiner subjektiv-individuellen Auffassung im Auge hat, so kann man behaupten, dass das Interesse und Sicherstellung des Gebrauches eines bestimmten Gutes einander in bedeutendem Masse decken; allerdings, es ist nicht schwer zu verstehen, dass die einer gewissen Person gebotene Möglichkeit des Gebrauches gleichzeitig stets das Interesse dieser Person bildet. Die Schwierigkeiten, auf die wir oben hinwiesen, bleiben daher auch für den Begriff des subjektiven Rechtes im Sinne einer Sicherstellung des Gebrauches bestehen. Auch hier können die Tatsachen nicht erklärt werden, wo als Rechtssubjekte Personen auftreten, die von diesen Rechten keinerlei Vorteile erhalten, andererseits sind die wirklichen Destinataren d.h. diejenigen, denen der Gebrauch sicher gestellt ist, selbst nicht Subjekte der betreffenden Rechte. In diesem Sinn ist das Moment des Gebrauches zur Klarstellung des Wesens der subjektiven Rechte ebenso unbrauchbar, wie das Moment des Interesses.⁵⁸ Besonders klar tritt das auf dem Gebiete der öffentlich rechtlichen Beziehungen zu Tage. Es wäre eine vollkommene Entstellung der Wirklichkeit, zu behaupten, dass diejenigen Rechte als deren Träger im öffentlichen Rechte der Staat in Person seiner Organe erscheint, als Ausdruck der persönlichen Interessen der Leiter dienen und ihnen die Möglichkeit der individuellen Nutzniessung gewisser Güter geben; Dass in dem gegenwärtigen Verwaltungssystem herrschende Grudprinzip, das Prinzip des öffentlichen Dienstes wird somit bis auf den Grund vernichtet.⁵⁹ Die oben angeführten Beispiele bestätigen vollkommen das zweifellose Auseinandergehen, dass zwischen dem Begriffe des Rechtssubjekts und dem Begriffe des Destinataers besteht; sie zeigen deutlich, dass in einer Unmenge von Fällen, die der positiven Gesetzgebung unmittelbar entnommen sind, die Rechtssubjekte infolge des Besitzes solcher Rechte keinerlei Vorteile erhalten. Man kann jedoch auch Beispiele entgegengesetzter Art anführen: Wir haben hier die Fälle im Auge, wo sich für eine gegebene Person oder Personengemeinschaft die Möglichkeit der Nutzniessung infolge einer Verwaltungsverordnung, eines gesetzgebenden Aktes oder einfach nichtjuristischer Tatsachen ergibt, sowie infolge der Verwirklichung gewisser Rechte einer dritten Person, als deren Rechtssubjekt sie nicht erscheint; das sind die Fälle der sogen. Reflexiven Wirkung des Rechtes. Es muss erwähnt werden, dass gerade Ihering selbst als einer der ersten diese Fälle alle einer speziellen juristischen Analyse unterworfen und ihnen eine ganze Monographie

⁵⁷ Beide Formulierungen sind bei Ihering an ein und derselben Stelle anzutreffen; augenscheinlich muss Ihering beiden Ausdrücken die gleiche Bedeutung bei. Vrgl. Geist, III, S. 328.

⁵⁸ Thon, Rechtsnorm und subjektives Recht, 1878, S. 289: „Der Genuss des rechtlich geschützten Guts gehört niemals zu dem Inhalt des Rechts“.

⁵⁹ Vrgl. Über das Prinzip des öffentlichen Dienstes, Haurion, Précis de droit administratif, 8-eme ed, 1914, p. 11-12.

gewidmet hat;⁶⁰ doch die Schwierigkeiten, die diese Tatsache für die Ihering'sche Theorie darstellten waren nicht zu beseitigen. Am klarsten ist das von Kelsen gezeigt worden aus dem wir die entsprechende Stelle ungekürzt hier anführen;

„Die Ihering'sche Definition des subjektiven Rechtes, sagt Kelsen, die neben dem materiellen Momente des Interesses das formelle des Schutzes enthält, scheidet nicht nur daran, dass Ihering subjektive Rechte annehmen muss, denen keine konkreten Interessen entsprechen, sondern Ihering gibt seine eigene Definition auch dadurch auf, dass er nicht alle vom Rechte geschützten Interessen als subjektive Rechte gelten lassen zu können glaubt. Er sagt: „nicht jedes Gesetz, welches ein Interesse schützt, schafft dem Interessenten ein Recht im subjektiven Sinne“ und im unmittelbaren Anschluss daran bezeichnet er dieses Recht im subjektiven Sinne als, einen Rechtsanspruch auf Gewährung dieses Schutzes. Darunter ist die Klage (actio) zu verstehen und es ist völlig unbegreiflich, warum Jhering in diesem Satze den Begriff des subjektiven Rechtes auf das formale Element beschränkt. Dieser Satz steht im offenkundigsten Widerspruche zu der eigenen Definition Jherings; im unmittelbaren Anschluss an ihn führt Jhering aus: Das Gesetz, welches im Interesse gewisser Fabrikationszweige Schutzzölle einführt, kommt den Fabrikanten zugute, es fördert, schützt sie in ihrem Geschäftsbetriebe und dennoch gewährt es ihnen keine Rechte“. Mit seiner Definition glaubt Jhering diese Tatsache dadurch in Einklang bringen zu können, dass er sagt: „Es liegt hier nur eine blosser Reflexwirkung vor, ein Verhältnis, das mit dem Rechte die allergrösste Ähnlichkeit hat, aber um so sorgfältiger von ihm geschieden werden muss“. Diese Scheidung bleibt Jhering allerdings schuldig. Wenn er behauptet der Staat erlässt das

Gesetz in Wirklichkeit in seinem Interesse, welches hier freilich mit dem der Fabrikanten Hand in Hand geht, so ist das kein besonderes Merkmal der Schutzollgesetze, denn jedes Gesetz kann sowohl im Interesse der Gesamtheit (und nicht des Staates, der als juristische Person kein psychisches Interesse hat), als auch im Interesse einzelner Menschen erlassen angesehen werden. Schliesslich charakterisiert Ihering diese „Reflexwirkung“ damit, dass er anführt, die Fabrikanten haben keinen Anspruch auf Vollzug des Schutzollgesetzes, die Anwendung desselben ist von ihrem Willen oder nicht Willen völlig unabhängig, lediglich Sache der betreffenden Behörden. Man sollte nun annehmen, dass der Unterschied zwischen den rechtlich geschützten Interessen, die subjektiven Rechte sind, und jenen, die es nicht sind, in der Form des Schutzes gelegen, dass die Abhängigkeit des Schutzes von dem eigenen Willen oder Nichtwillen, m.a.W. die Privatklage das Wesentliche des subjektiven Rechtes sei. Diese Ansicht hat Jhering auch tatsächlich ursprünglich vertreten. Allein in den späteren Auflagen seines Werkes, wahrscheinlich unter dem steigenden

⁶⁰ Vgl. Ihering, *Die Reflexwirkungen oder die Rückwirkung rechtlicher Tatsachen auf dritte Personen, in den Jahrbüchern für die Dogmatik*, X, S. 245 ff.

Drucke der Theorie des öffentlichen Rechtes, die den Begriff des subjektiven Rechtes von der actio emanzipierte sah er sich veranlasst, seinen Standpunkt aufzugeben. Mit ausdrücklicher Beruhung auf die Existenz subjektiver öffentlicher Rechte, denen keine Klage zur Seite stehe, erklärt er: „Privatklage und Recht im Subjektiven Sinne decken sich also nicht“. Damit ist er aber neuerdings vor die Frage gestellt, wie sich eigentlich die rechtlich geschützten Interessen, die er als subjektive Rechte gelten lässt, von jenen unterscheiden, die nur Reflexwirkungen sind. Und Jhering sagt: „Ich erblicke das unterscheidende Merkmal in der Möglichkeit der Konstatierung einer individueller Rechtsverletzung“. Nun bedeutet dies, wörtlich genommen, einen offenbaren *circulus viciosus*! Denn auch die Frage, wann ein subjektives, i.e. individuelles Recht vorliegt, ergeht die Antwort: Wenn ein individuelles Recht verletzt werden kann! Jhering meint aber wahrscheinlich gar nicht das, was er gesagt hat: er hat wahrscheinlich keine individuelle „Rechtsverletzung“, sondern eine solche Interessenverletzung im Auge. Das geht aus den folgenden Sätzen hervor: „Werden die Schutzzölle nicht richtig gehandhabt, so ist es nicht dieser bestimmte Fabrikant oder Landwirt, der darunter leidet, sondern alle die Wirkung der mangelhaften Handhabung des Gesetzes verliert sich ins Allgemeine, Unbestimmte. Ganz anders, wenn jemand aus der Ausübung seines Wahlrechtes verhindert oder seiner Freiheit beraubt wird“ etc. Die Unhaltbarkeit dieses Kriteriums zeigt sich sofort. Denn ob jemand durch eine schlechte Handhabung der Schutzzollgesetze sein höchstindividuelles Interesse verletzt fühlt, das ist doch stets *quaestio facti*, eine psychische Tatsache, die durchaus von vornherein nicht ausgeschlossen ist: Jeder Protest seitens eines Fabrikanten oder Landwirtes gegen die Gesetzesverletzung durch die Zollbehörde müsste die Annahme einer individuellen Interessenverletzung und damit eines subjektiven Rechtes im Sinne Jherings notwendig machen. Allein, Jhering bedient sich wiederum einer groben Fiktion! Er präsumiert einfach als nicht vorhanden, was er juristisch für irrelevant hält, er behauptet es sei nicht der Welt des Seines, der Wirklichkeit, bloss weil er es in seiner Konstruktion nicht brauchen kann. Tatsächlich beweist dieser Prozess nur die juristische Bedeutungslosigkeit des Interessenmomentes für die eigene Theorie Jherings. Die Fiktion zu der seine Konstruktion ausartet, wirkt aber umso krasser, wenn man sich nur die gewöhnlichsten Tatsachen des Wirtschaftslebens vergegenwärtigt! Es wäre einfach unsinnig, nicht von der Verletzung individueller Interessen zu reden, wenn z.B. gegen die Bestimmungen des Zollgesetzes ein Artikel zollfrei eingelassen würde, den nur eine Firma oder ein Kartel aller Firmen erzeugt. Wer die Zahlreichen Beschwerden kennt, die bei den Zollbehörden aus solchen Gründen einlaufen, dem wird es gewiss nicht einfallen, hier die Existenz und Verletzung höchst individueller Interessen zu leugnen. Auch die Tatsache, dass eine Verletzung des Zollgesetzes zahlreiche Fabrikanten trifft, so z.B. wenn ein Artikel, den viele Firmen erzeugen, gar nicht oder zu niedrig verzollt wird, ist kein Grund, die Verletzung individueller Interessen in

Abrede zu stellen! Man muss dann mit demselben Rechte sagen, dass Zahlreiche individuelle Interessen verletzt sind, oder verletzt werden können, wie man bei Verletzung der Wahlordnung durch Nichtaufnahme vieler Wähler in die Wählerliste von einer Verletzung individueller Interessen spricht. Ihering irrt, wenn er die mit der schlechten Handhabung eines Schutzollgesetzes verbundene Möglichkeit, zahlreiche individuelle Interessen zu verletzen, für Unbestimmtheit und mangelnde Individualisiertheit der verletzten Interessen ausgibt".⁶¹

Hierauf wollen wir uns bei der kritischen Betrachtung der Ihering'schen Theorie beschränken. Wir unterlassen es die Theorien auf dem Gebiete der Lehre von den subjektiven Rechten besonders zu betrachten, deren Wesen in der verschiedenartigen Kombinierung der Grundelemente besteht, die wir in der Willens- und in der Interessentheorie entdecken.⁶² Es kann schon a priori vorausgesetzt werden, dass die Schwierigkeiten, auf die wir oben bei der einzelnen Betrachtung dieser Theorien hinwiesen, auch in dem Falle ihre Bedeutung beibehalten, wenn der Erklärung des Wesens der subjektiven Rechte nicht das Interesse oder der Wille einzeln, sondern eine Gewisse Vereinigung dieser Elemente zu Grunde gelegt wird.

---

⁶¹ H. Kelsen, *Hauptprobleme der Staatslehre*, S. 578 – 581

⁶² Bernatzik, *Kritische Studien über den Begriff der Juristischen Person und über die juristische Persönlichkeit der behörden insbesondere*, *Arch. F. öffentl. Recht*, Bd. V, s. 169 ff; Sellinek, *System d. subjekt. Öffentl. Rechte*.

II. A B S C H N I T T

§1. Zum Ausgangspunkt unserer Arbeit haben wir die Analyse der einzelnen Elemente des Rechtsverhältnisses genommen. Zu allererst konnten wir auf den Begriff des Rechtes (im subjektiven Sinne) und der ihm entsprechenden Pflicht als die unstreitigen Elemente des Begriffes Rechtsverhältnis hinweisen. Jedoch die Unstreitigkeit dieser Elemente kam nur darin zum Ausdruck, dass schon mit dem blossen Begriff des Rechtsverhältnisses mit logischer Notwendigkeit d.h. nicht einfach auf Grund der Erfahrung und Beobachtung, sondern a priori sowohl der Rechtsbegriff als auch der Pflichtenbegriff vorausgesetzt werden; es erscheint vollkommen unmöglich sich ein Rechtsverhältnis ohne Anwesenheit zum mindesten des einen dieser Elemente vorzustellen. Andererseits ist es klar, dass die hier erwähnte Selbstverständlichkeit, sich nur auf die notwendige Anwesenheit der erwähnten Elemente im Begriffe des Rechtsverhältnisses bezieht; ebenso unstreitig ist es jedoch, dass durch den Hinweis auf diese Tatsachen die Frage über das Wesen dieser implicite im Begriffe des Rechtsverhältnisses enthaltenen Elemente nicht im geringsten vorentschieden wurde. Es ist daher ganz verständlich, dass uns die Analyse der übrigen Elemente des Rechtsverhältnisses, und zwar der Rechtssubjekte, wieder zur Frage über die subjektiven Rechte und die ihnen entsprechenden Pflichten zurückgeführt hat; in diesem Zusammenhang gestellt konnte diese Frage nicht mit dem blossen Hinweise auf die notwendige Anwesenheit der obenerwähnten Elemente im Begriffe des Rechtsverhältnisses gelöst werden; im Zusammenhang mit dem Begriff eines Subjekts des Rechtsverhältnisses erforderte sie im Gegenteil die Klarstellung des Wesens der subjektiven Rechte und der ihnen entsprechenden Pflichten. Zwei Beweggründe erwiesen sich in dieser Hinsicht als entscheidend. Einerseits erschien es selbstverständlich, dass der Begriff des Subjektes des Rechtsverhältnisses im Wesentlichen seinem Inhalt nach dadurch gekennzeichnet wird, dass es in einem bestimmten Verhältnis zu den subjektiven Rechten steht; es konnte daher nur durch Klarstellung dieser letzteren sowohl die Frage über das Wesen dieses Verhältnisses als auch die Frage wer ein Rechtssubjekt sein kann, gelöst werden; andererseits konnte auch der Begriff des Rechtsverhältnisses selbst in Bezug auf seinen Grundinhalt nur durch Aufdeckung des Wesens der subjektiven Rechte und Pflichten klargestellt werden.

Im vorhergehenden haben wir versucht die Schwierigkeiten zu zeigen, die einem auf dem Wege der rein psychologischen Auffassung der subjektiven Rechte entgegen treten.¹ Es will uns scheinen, dass gerade hierin der Grundfehler der

---

¹ Dass auch die Interessentheorie an einem gleichen „psychologismus“ leidet wie die Willentheorie, darauf wurde bereits in der Literatur hingewiesen. Vgl. Z.B. Kelsen op. Cit. S. 573-577.... „das Interesse ist ein rein physischer und zwar ein individual-physischer Tatbestand“... „Das Interesse ist eben eine physische Tatsache und eine derartige (es handelt sich hierbei um die Ihering'sche Theorie) Interessentheorie wäre ein Schuldbeispiel für die ungeheuerlichen Konsequenzen der in das Gebiet der Psychologie verirrt Jurisprudenz“.

ganzen Lehre von den subjektiven Rechten bestand, den Hauptinhalt des Begriffes der subjektiven Rechte in verschiedenen Elementen zu suchen, die wir im Seelenleben des Individuums entdecken; es unterliegt keinem Zweifel, dass wir sogar bei der eingehendsten und feinsten Analyse der Erscheinungen des Seelenlebens hier niemals etwas den subjektiven Rechten ähnliches entdecken können, sondern nur ein individuell-psychologisches Erleben dieser Rechte; dass aber diese beiden Momente, die subjektiven Rechte und das individuell-psychologische Erleben derselben scharf von einander getrennt sind, das ist zur Genüge aus der zweifellosen Tatsache ersichtlich, dass ein jedes dieser Momente einzeln und unabhängig von einander bestehen kann. Man kann eine Reihe von Beispielen anführen, wo zweifellos ein Erleben des Rechtes ohne und ausserhalb der wirklichen Existenz eines solchen besteht; jeder beliebige Gerichtsprozess, in dem die Frage der subjektiven Rechte und Pflichten der im Prozess auftretenden Parteien behandelt wird, endigt stets zu Gunsten einer derselben, und in solchen Fällen ist das Gerichtsurteil stets gleichzeitig eine Feststellung dessen, dass die verlierende Partei ihre subjektiven Rechte irrig aufgefasst hat und dass ihrem individuell-psychologischen Erleben ihrer Rechtsansprüche objektiv nichts entsprach. Wenn die beiden Momente nie auseinandergingen, so wäre sowohl der Rechtsstreit als auch seine gerichtliche Behandlung vollkommen unmöglich und unnützlich; gerade das Auseinandergehen dieser Momente macht eine Klarstellung der objektiven, wirklichen Existenz der entsprechenden Rechte und Pflichten erforderlich und stellt diese den individuellen Auffassungen der einzelnen Personen gegenüber. Andererseits sind auch Fälle umgekehrter Art nicht selten, wenn nämlich unstreitig Rechte vorhanden sind, ebenso zweifellos, aber das entsprechende individuell-psychologische Erleben fehlt. Nach einer treffenden Bemerkung von Roguin „le propriétaire peut ne pas user de sa propriété même ne pas la connaître, sans cesser de la posséder“.² Als Beispiel hierfür mögen die subjektiven Rechte dienen, die Personen zustehen, denen das Willensvermögen ganz fehlt z. B. Rechte, die dem Kinde im Mutterleibe gehören. Alle angeführten Beispiele sind überzeugend genug um zu zeigen, dass die subjektiven Rechte einerseits und das individuell-seelische Erleben andererseits im Verhältnis zueinander incommensurable und in gewissem Sinne indifferente Grössen sind; jedes dieser Momente besitzt eine selbstständige und getrennte Existenz. Und wenn im Entwicklungsgang der Rechtstheorien, diejenigen Lehren bedeutend entwickelt worden sind, die die subjektiven Rechte an bestimmte Elemente des Seelenlebens knüpfen, so ist der Grund hierzu nicht in der innerlichen wissenschaftlichen Vollkommenheit dieser Theorien, sondern in Beweggründen rein politischen Charakters suchen.

Vom rein wissenschaftlichen Standpunkte stösst die Lehre, die dem Individuum an sich subjektive Rechte zuschreibt und die Existenz angeborener Rechte pro-

² Roguin, *La règle de droit* P. 92; Vrgl. Auch Reinach, *die apriorischen Grundlagen des bürgerlichen Rechts*, S. 696; Kelsen, *op. cit.*, S. 574

klamiert, die dem Menschen nicht genommen werden können, seiner Natur entspringen und ihm als einem bestimmten Seelenwesen eigen sind, auf so bedeutende Hindernisse, dass sie vollständig zu verwerfen ist. Von solchen Vorstellungen aber, die sich zur Zeit der Herrschaft naturrechtlichen Lehren weit entwickelt haben, unterscheiden sich die gegenwärtigen Lehren, die das Wesen der subjektiven Rechte in einem der Elemente des Seelenlebens des Individuums erblicken, im Grunde genommen gar nicht.

Also das subjektive Recht ist nicht eine Eigenschaft, die wir in verschiedenen das Seelenleben bildenden Elemente entdecken können. Worin besteht denn der wahre Inhalt dieses Begriffes?

§2. Um an die Frage richtig heranzutreten, müssen wir auf den gegebenen Umstand acht geben: im Vorhergehenden haben wir darauf hingewiesen, dass das subjektive Recht ein rein korrelativer Begriff sei, der erst dann einen Sinn hat wenn wir die Existenz einer ihm entsprechenden Pflicht annehmen; ein Recht dem gar keine Pflicht entspricht verliert den Charakter eines juristischen Begriffes und wird bei seiner reellen Verwirklichung zur blossen Kraft, zum blossen Zwang, den die eine Person auf die andere ausübt. Es ist daher klar, dass nur durch Klarstellung des Wesens der hier erwähnten Korrelativität, nur durch die Aufdeckung des zwischen dem subjektiven Rechte und der entsprechenden Pflicht bestehenden Verhältnisses, der Inhalt der Begriffe von Recht und Pflicht richtig verstanden werden kann; da nun einmal diese Begriffe nicht getrennt von einander bestehen und das zwischen ihnen stehende Verhältnis dem Charakter eines objektiv gegebenen Zusammenhanges hat, so muss dieses Verhältnis offenbar als etwas dem Inhalte der Elemente des Verhältnisses selbst entspringendes betrachtet werden; hieraus ergibt sich notwendigerweise der Schluss, dass wir diesen Inhalt nur mittels Aufdeckung der Natur des Verhältnisses klarstellen können.

Bevor wir uns dieser Frage zuwenden, müssen wir bemerken, dass der Begriff der Korrelativität, dessen wir uns bisher zur Bezeichnung der Natur des Verhältnisses zwischen Recht und Pflicht bedient haben, insofern etwas bequem ist, als mit diesem Begriff gewöhnlich ein gewisser Inhalt verbunden wird, der sich nicht ganz mit dem deckt, den man sich unter dem Verhältnis zwischen Pflicht und Recht denken muss. Davon kann man sich leicht durch genauere Klarstellung des Begriffes der Korrelativität überzeugen. Allerdings ist auch dieses Verhältnis, d.h. das Verhältnis der Korrelativität ein ebenso notwendiges, wie das Zwischenrecht und Pflicht bestehende Verhältnis. Doch trägt die hier erwähnte Notwendigkeit in manchen Fällen einen rein analytischen Charakter; sie entspringt dann nicht dem eigenartigen Inhalte der im Verhältnis stehenden Elemente, sondern der Begriff eines der Elemente schliesst schon analytisch den Begriff des anderen Elementes in sich ein. Ein solches ist z.B. das Verhältnis

zwischen dem Begriff des Teiles und des Ganzen; die Korrelativität stützt sich hier nicht auf die Eigenart des Inhalts dieser Begriffe, da wir hier auch bei Abstrahierung von jeglichem konkreten Inhalte ein korrelatives Verhältnis feststellen können, sondern sie ist bereits rein analytisch in jedem der hier erwähnten Begriffe enthalten; der Begriff des Teiles schliesst rein analytisch den Begriff des Ganzen in sich und umgekehrt. Daher kann im Falle eines derartigen Verhältnisses dieses letztere durch Klärung des Inhalts einer der Elemente des Verhältnisses auf rein analytischem Wege konstatiert werden.

Gerade dieser Bedingung genügt aber das Verhältnis nicht das wir zwischen dem Rechte im subjektiven Sinne und der Pflicht entdecken. Auch hier trägt der Zusammenhang zwischen den Elementen den Charakter der Notwendigkeit, doch ist dieses hier keine analytische, sondern, wenn wir den Ausdruck von Husserl gebrauchen,³ eine syntethische Notwendigkeit. Dieser Ausdruck dient zur Bezeichnung des Gedankens, dass das gegenseitige und notwendige Verhältnis der Elemente hier auf der Eigenart ihres Inhalts gegründet ist. Allerdings ist auch hier die Klarstellung eines Elementes ohne die Klärung des anderen unmöglich; doch ist das dadurch vollkommen erklärlich, dass hier die Notwendigkeit des Zusammenhangs aus dem eigenartigen Inhalt der Elemente des Verhältnisses folgt. Aus dem notwendigen Zusammenhang folgt hier aber nicht (wie dieses in Fällen analytischer Korrelativität der Fall ist), dass das Bestehen des einen derselben im Begriffe des anderen „analytische begründet“ wäre. Es ist z.B. vollständig klar, dass die analytische Aufdeckung des Begriffes des subjektiven Rechtes auch nicht die geringsten Merkmale liefert, die den Begriff der Rechtsverpflichtung charakterisieren würden oder umgekehrt. Es ist daher ganz klar, dass die Zwischen diesen Elementen bestehende Notwendigkeit des Zusammenhanges nicht rein analytischen Charakters ist, sondern auf anderen Besonderheiten des Inhalts dieser Elemente beruht.

Die hier durchgeführte Unterscheidung der analytischen und synthetischen Notwendigkeit des Zusammenhanges der Elemente des Verhältnisses deutet zugleich auf die Verschiedenheit des Grundes hin, der diese Notwendigkeit in beiden Fällen bestimmt. Hinsichtlich der analytischen Notwendigkeit haben wir bereits darauf hingewiesen, dass sie ihre Erklärung in der Tatsache findet, dass der Begriff eines jeden Elemente des Verhältnisses den Begriff des anderen analytisch in sich schliesst. Im Gegensatz hierzu haben wir im Falle der synthetischen Notwendigkeit des Zusammenhanges den Grund derselben in den Besonderheiten des Inhalts der Elemente des Verhältnisses gefunden. Dadurch erhalten wir jedoch nur den Ausgangspunkt; wir müssen uns nun der weiteren Vertiefung der Frage zuwenden.

Als erstes müssen wir betonen, dass der hier in Betracht kommende Zusammenhang einen streng objektiven Charakter trägt; er ist nicht etwas von dem erken-

³ Husserl, *Log. II*, S. 246.

nenden Subjekt mitgebrachtes, etwas in den subjektiven Formen und Bedingungen des Erkennens, begründetes, sondern ist der Ausdruck der objektiven, ontologischen Natur der Dinge, das, was dem Erkennen als etwas objectives, vor dem Erkennen für und an sich existierendes.⁴ Gerade dieser Gedanke ist in der Behauptung ausgedrückt, dass die synthetische Notwendigkeit des Zusammenhangs in der Eigenart des Inhalts der Elemente ihre Begründung hat. Zur Klarstellung dieser Eigenart wollen wir uns der Analyse der Merkmale zuwenden, die den Inhalt der Elemente des Verhältnisses kennzeichnen. Als eines dieser Grundmerkmale muss man die Unselbstständigkeit des Charakters eines jeden der Elemente des Verhältnisses betrachten; die letzteren sind insofern unselbstständig, als das Verhältnis selbst einen a priori notwendigen Charakter hat, und das getrennte und unabhängige Bestehen eines jeden von ihnen durch die inneren Besonderheiten ihres Inhalts ausgeschlossen wird; das Bestehen dieser Elemente ausserhalb ihres gegenseitigen Zusammenhanges ist nicht einfach de facto sondern a priori unmöglich.⁵

Die hier angedeutete Unselbstständigkeit der Elemente des Verhältnisses gibt uns ein weiteres Merkmal, das sowohl den Inhalt eines jeden derselben, wie auch das Wesen ihrer objektiven Gegebenheit charakterisiert; wenn die Unselbstständigkeit der Elemente hier darin zum Ausdruck kommt, dass sie nicht getrennt und unabhängig voneinander bestehen können, so ist es klar, dass es ein bestimmtes Ganzes geben muss im Zusammenhang mit welchem sie auftreten können.

§3. Oben haben wir darauf hingewiesen, dass der hier in Betracht kommende Zusammenhang einen objektiv notwendigen Charakter trägt; die objektive Notwendigkeit aber „bedeutet, wie Husserl richtig bemerkt, überhaupt nichts Anderes als objektive Gesetzlichkeit, bzw. sein und Grund objektiver Gesetzlichkeit“.⁶ Auf dem Boden dieser gesetzmässigen Abhängigkeit, die das Ganze durchdringt, in dem die einzelnen Elemente des Verhältnisses als unselbstständige Teile auftreten, sind diese Elemente durch einen innerlichen und objektiv notwendigen Zusammenhang mit einander verkettet, die gegenseitige Abhängigkeit der Elemente des Verhältnisses ist hier in der das Ganze durchdringende Gesetzmässigkeit begründet. Es ist daher klar, dass die Analyse des Ganzen in solchen Fällen das Verständnis der einzelnen Teile des Verhältnisses wie auch des zwischen ihnen bestehenden Zusammenhanges logisch bedingt.

Die Schlüsse, zu denen wir hier gelangen, sind für die Klarstellung des Problems

⁴ Husserl, *Log. Unters.* II, S. 235-236, 276.

⁵ *Der hier in Betracht kommende Zusammenhang deckt sich nie mit dem kausalen Zusammenhang der Erscheinungen. Der Letztere ist der notwendige Ausdruck des Zusammenhanges der Erscheinungen in der Zeitfolge; der erstere aber bezeichnet ihn Gegenteil den auf dem gegenständlichen Inhalt begründeten Zusammenhang. Vgl. hierüber ausser Husserl, *log. unt.* II, S. 223 ff. A. Pfänder, *Logik*, S. 283, der über „ontologische Ordnung der...“*

⁶ *Gegenstände“ ohne die Abhängigkeit und getrennt von dem Begriffe des kausalen Zusammenhanges spricht. Log. Unt.* II, S. 23

der subjektiven Rechte und Pflichten von grosser Bedeutung. Gerade das vollständige Ignorieren der These, dass das Verhältnis zwischen dem Rechte im subjektiven Sinne und der Pflicht einen objektiv notwendigen Charakter trägt, ist die Quelle der verschiedensten Irrtümer in der Lehre von den subjektiven Rechten gewesen. Das Übersehen dieses Zusammenhanges musste natürlich zu dem Gedanken führen, dass die Rechte und Pflichten in ihrer Existenz von einander unabhängig sind; und da man das zwischen ihnen bestehende Verhältnis als etwas in der Rechtswirklichkeit unmittelbar gegebenes nicht ableugnen konnte, so ist die Rechtswissenschaft zum Aufbau dieses Verhältnisses auf einen anderen und, wie es uns scheint, falschen Wege gekommen: die Unselbstständigkeit der Rechte und Pflichten wurde nicht darin gefunden, dass sie stets nur in Verbindung mit einander als Teile eines sie umfassenden Ganzen auftreten können, sondern darin, dass angeblich ein jedes dieser Elemente die Annahme eines „Träger`s“ voraussetzt, infolgedessen musste das Verhältnis zwischen ihnen als eine Folgeerscheinung aufgefasst werden, die nur dank den zwischen den Trägern der Rechte und Pflichten entstehenden realen Beziehungen besteht. Aus dem Begriffe der Trägerschaft in dem hier erwähnten Sinne folgt notwendigerweise der Gedanke von dem unlösbaren Zusammenhang der subjektiven Rechte und Pflichten mit dem individuellen Erleben der Persönlichkeit; aus diesem Begriffe aber folgt wiederum, dass die ursprünglich unabhängig von einander in Gestalt von seelischen Erlebnissen einzelner Personen bestehenden Rechte und Pflichten, nur in der Folge in eine Berührung treten, die keinen ursprünglichen und objektiv notwendigen, sondern nur einen abgeleiteten, in gewissem Sinne zufälligen Charakter trägt und durch die wirklichen Beziehungen zwischen den Trägern der Rechte und Pflichten bestimmt wird. Endlich folgt hieraus auch der eigenartige Aufbau des Begriffes des Rechtsverhältnisses und zwar die Auffassung desselben als eines realen sozialen Verhältnisses von Person zu Person, dessen rechtliche Natur darin zum Ausdruck kommt, dass seine Bestandteile die individuell-psychischen Erlebnisse der Rechte und Pflichten der in Beziehungen mit einander stehenden Personen auftreten. Im Vorhergehenden haben wir alle erwähnten Thesen einer genügend eingehenden Kritik unterzogen. Es gelang uns festzustellen, dass die Begründung der subjektiven Rechte mittels psychologischen Elemente, die man im Seelenleben des Individuums entdeckt auf eine Reihe unüberwindlichen Schwierigkeiten stösst; wir beachteten auch den Umstand, dass die Auffassung des Rechtsverhältnisses im Sinne eines realen Verhältnisses, als dessen Elemente die Erlebnisse des Rechtsanspruches und der Pflicht erscheinen, das Problem nicht nur vom rein juristischen Standpunkte nicht klarstellte, sondern es sogar überhaupt nicht berührten. Hier müssen wir jedoch an alle diese Behauptungen von einem neuen Standpunkte herantreten. Wir halten die Annahme, dass zwischen den Begriffen des subjektiven Rechtes und der Pflicht ein objektiv notwendiger und unlösbare Zusammenhang besteht, für unstreitig und augenscheinlich. Ein Recht,

dem keine Pflicht entspricht, hört auf Recht zu sein; es kann niemals juristisch anerkannt oder mit gesetzlichen Mitteln verwirklicht werden. Die tatsächliche Verwirklichung kann ihm nie rechtlichen Charakter verleihen, da es in solchen Fällen als nackte Kraft d.h. als rein soziale, nicht aber als juristische Erscheinung auftritt. Das Moment der Rechtspflicht ist eben dasjenige Moment, das die Abgrenzung des Begriffes Recht vom Begriff der Kraft ermöglicht, sofern dieses Moment bei der Bestimmung (Definition) des Begriffes des subjektiven Rechtes logisch notwendig ist. Das gleiche muss hinsichtlich der Rechtspflicht gesagt werden; juristischen Charakter gewinnt sie nur dann, wenn ein ihr entsprechendes subjektives Recht besteht. Im entgegengesetzten Falle ist sie schon keine Rechts- sondern eine moralische Pflicht. Die Anerkennung der gegenseitigen und notwendigen Korrelativität beider Momente ist somit die Notwendige Bedingung der Möglichkeit einer wissenschaftlichen (Definition) Bestimmung des Rechtes d.h. seiner Abgrenzung gegen den Begriff der Kraft einerseits und den Begriff der moralischen Pflicht andererseits. Eine solche Anerkennung wird jedoch unmöglich, wenn man sich auf den Standpunkt der Trägerschaftstheorie und der notwendigerweise hieraus folgenden rein psychologischen Auffassung der Rechtserscheinungen stellt; bei solcher Auffassung werden die Rechte und Pflichten als isoliert im Seelenleben einzelner Menschen existierend betrachtet und das erforderliche gegenseitige Entsprechen derselben kann höchstens auf dem Wege einer eigenartiger Harmonie preetablie festgestellt werden. Dass in dem Erleben der Rechte und Pflichten einzelnen „Träger“ so ein Entsprechen nicht besteht, lässt sich durch eine Reihe von Tatsachen aus der Rechtswirklichkeit nachweisen; ein beliebiger Gerichtsprozess z. B. (mit Ausnahme des Falles der offenbaren Gewissenlosigkeit der Parteien) zeigt, wie verschieden die Vorstellung einzelner Personen von ihren gegenseitigen Rechten und Pflichten sein können; doch ungeachtet eines solchen Unterschiedes, unterscheiden wir stets das Erleben des Rechtes von dem Recht selbst, da sich ohne eine solche Abgrenzung der Rechte selbst von dem Erleben derselben keine einzige gerichtliche Verhandlung (Untersuchung) als möglich erweisen würde. Hieraus erhellt, dass das Verhältnis zwischen dem Recht und der Pflicht sich in der Mehrzahl der Fälle mit seinem Bilde im Seelenleben der einzelnen „Träger“ nicht deckt und dass es nicht als reale Berührung des Seelenlebens konkreter Personen, sondern als Verhältnis einer a priori notwendigen Korrelativität charakterisiert werden muss. Die Begründung dieser Notwendigkeit erblickten wir in dem gegenständlichen Inhalt der Elemente des Verhältnisses und in der Gesetzmässigkeit, die das Ganze durchdringt und diese Elemente als Bestandteile umfasst. Der Begriff des Ganzen ergibt sich hier von selbst, wenn einmal dem Verhältnis zwischen den subjektiven Rechten und den ihn entsprechenden Rechtsverpflichtungen der Charakter einer Notwendigkeit beigegeben wird; denn es ist leicht zu verstehen, dass sich aus solchem Verhältnisse der Begriff des Rechtsverhältnisses von selbst ergeben muss. Wenn man an die Frage

eben von diesem Standpunkte herantritt, so wird es offenbar, dass ein Rechtsverhältnis nicht durch Berührung der hier erwähnten Elemente entsteht, die vor dieser Vereinigung eine selbstständige Existenz besitzen, sondern umgekehrt der Begriff der einzelnen Elemente erst durch „Zerlegung“ des Ganzen -d.h. im gegebenen Falle, des Rechtsverhältnisses -in seine Bestandteile erhalten werden kann. Dieses bildet somit im Verhältnis zu jenen sowohl das logische, wie auch das ontologische prius. Bei solcher Auffassung der hier berührten Frage, verlieren sowohl der Begriff der Trägerschaft, wie auch die unmittelbar aus diesem Begriffe sich ergebende psychologische Interpretation der grundlegenden juristischen Kategorien ihren Sinn.

Nach Beseitigung des Begriffes der Trägerschaft d.h. des Begriffes eines notwendigen Trägers der Rechte und der Pflichten, kommen wir somit unvermeidlich zum Schluss, dass das Recht (und die Pflicht) im subjektiven Sinne keine Eigenschaft, sondern nur ein Verhältnis ist. Mit diesem Ausdruck betonen wir nicht nur, dass sowohl das Recht, als auch die Pflicht zwei Unselbstständige, in einer notwendigen Beziehung (die wir als Verhältnis der logischen Korrelativität bezeichnen) zu einander befindliche Elemente sind, sondern auch, dass der logische Sinn des Begriffes eines jeden dieser Elemente gerade durch den Begriff des Verhältnisses voll erschöpft wird. Wir trennen diesen Begriff im ersten und zweiten Falle von einander, weil wir in jedem Falle einen etwas verschiedenen Sinn darunter verstehen. In der ersten Bedeutung wird nicht der innere Inhalt der Elemente des Verhältnisses in abstracto einzeln und isoliert genommen, betont, sondern sozusagen ihr äusserliches Sein, der Charakter ihrer gegenseitigen Abhängigkeit. Natürlich wird der Charakter dieser Abhängigkeit durch den Inhalt der Elemente des Verhältnisses bestimmt, daraus folgt jedoch nicht die volle Identität des Inhalts des Verhältnisses selbst mit dem Inhalte seiner Elemente. Im Gegenteil macht sich hier zwischen dem ersteren und letzteren ein gewisser Unterschied in Form eines Gegensatzes zwischen Bedingendem und Bedingtem bemerkbar, der darin zum Ausdruck kommt, dass in dem einen Falle mit dem Begriffe des Verhältnisses der äussere Zusammenhang zwischen den Elementen des Verhältnisses bezeichnet wird, in dem anderen Falle dieser aber den inneren, immanenten Sinn der Elemente des Verhältnisses zum Ausdruck bringt; in einem Falle ist es daher mit dem Begriff „zwischen“ untrennbar verbunden, sofern dieser die gegenseitige Abhängigkeit bereits gegebener Elemente bezeichnet, im anderen Falle bezeichnet es den inneren logischen Bestand des Begriffes eines jeden Elementes, der ohne jeden Zusammenhang mit dem Begriffe „zwischen“ seinen eigenen Sinn hat. Doch deckt sich der Begriff des Verhältnisses weder in seiner ersten, noch in der zweiten Bedeutung mit dem realen Verhältnis von Person zu Person; wir haben bereits darauf hingewiesen, dass ein reales Verhältnis zwischen einzelnen Personen nur in den Fällen festgestellt werden kann, wenn zwischen den Seelenerlebnissen dieser Personen eine

bestimmte Berührung, eine bestimmte Wechselwirkung vorliegt; wir haben jedoch auch darauf hingewiesen, dass die subjektiven Rechte auch in den Fällen bestehen können, wo das Fehlen entsprechender Seelenerlebnisse unstreitig erscheint. Ein Beispiel hierfür bilden die sogen. absoluten Rechte; die charakteristische Eigentümlichkeit dieser besteht darin, dass sie die Pflichten nicht einer oder eines beschränkten Kreises von Personen, sondern aller Personen⁷ feststellen; dass in solchen Fällen von einer realen Wechselwirkung zwischen den Trägern der Rechte und Pflichten, und somit auch von einem realen Vorhandensein entsprechender seelischer Erlebnisse überhaupt nicht die Rede sein kann, daran erübrigt es wohl zu erinnern.

Das oben inbezug auf das Wesen der subjektiven Rechte (bzw. Pflichten) gesagte genügt nicht, es ist eine weitere Analyse erforderlich, die auch andere, nicht minder wichtige Momente im Begriffe des subjektiven Rechtes zeigen soll. Zum Ausgangspunkt können wir die Beziehung nehmen, die zwischen den subjektiven Rechten einerseits und der objektiven Rechtsordnung andererseits besteht. Dass eine solche Beziehung wirklich besteht wird dadurch bewiesen, dass keine Definition des subjektiven Rechtes eines Hinweises auf dieselbe entbehren kann. Weder die Willentheorie, noch die Interessentheorie, wie bereits gesagt, ohne solchen Hinweis ausgenommen, bilden der Wille oder das Interesse nicht an und für sich das „Wesen“ der subjektiven Rechte, sondern nur in dem Masse, wie sie von der objektiven Rechtsordnung „anerkannt“ oder „geschützt“ sind. Unter dem Einflusse der grundlegenden Ausgangsmomente kommen jedoch beide Theorien unserer Meinung nach sowohl in der Frage über die Elemente zwischen denen die Beziehung festgestellt wird, als auch in der Frage über den wesentlichen Inhalt des Verhältnisses selbst zu einem falschen Schluss. Die erste dieser Fragen musste unter dem Einfluss des Satzes - nur der Mensch ist ein Rechtssubjekt - zu Schlusse führen, dass die uns hier beschäftigende Beziehung zwischen der objektiven Rechtsordnung und der physischen Person besteht; vom Standpunkte dieses Satzes erscheint das subjektive Recht als etwas dem Menschen als solchem angeborenes,⁸ sodass sich die Rolle der objektiven Rechtsordnung nur auf eine einfache Registrierung dieser Rechte beschränkt. Es fällt nicht schwer in diesen Behauptungen, die für diejenigen Theorien logisch unvermeidlich sind, die das subjektive Recht mit einzelnen Elementen des Seelenlebens identifizieren, den versteckten Einfluss natürlicher Rechtslehren festzustellen, sie müssen daher schon aus diesem einen Grunde ein gewisses Misstrauen erwecken. In der Tat bleibt auch eine Reihe von Tatsa-

---

⁷ Roguin, *La règle de droit*, P. 209 et suiv.; Windscheid, *Lehrbuch des Pandekten Rechts*, 6-te Aufl. I, S. 106; Stobbe, *Handbuch d. deutschen Privatrechts*, III, S. 1-5; Merkel, *juristische Enzyklopedie*, §537-538. 81

⁸ Das folgt aus dem Begriff „Anerkennung“ oder „Schutz“, in denen v. Standpunkte d. besprochenen Theorien das zwischen d. Objekt. Rechtsordnung u. dem physischen Individuum bestehenden Verhältnis zum Ausdruck kommt. Es ist klar, dass man das anerkennen kann, was auch vor der Anerkennung oder dem Schutze besteht.

chen aus dem Rechtsleben unerklärlich, wenn man in den Seelenerscheinungen den "substanziellen" Inhalt der subjektiven Rechte anerkennt. Darüber haben wir bereits auf den vorhergehenden Seiten gesprochen, es erscheint daher überflüssig hier noch einmal zu dieser Frage zurückzukehren. Nur über den obenerwähnten Satz - nur der Mensch ist ein Rechtssubjekt - muss etwas gesagt werden. Im folgenden wollen wir es versuchen den Gedanken eingehender zu begründen, dass die Persönlichkeit im juristischen Sinne sich nicht mit der physischen Person deckt; allerdings erscheint in den meisten Fällen gerade diese letztere als Rechtssubjekt, unstreitig ist aber auch die Tatsache, dass objektive Recht in manchen Fällen dort kein Rechtssubjekt anerkennt, wo unbedingt eine physische Person vorhanden ist, in anderen Fällen wiederum, im Gegenteil, Anstalten oder Körperschaften, die nicht physische Personen sind. Von der objektiven Rechtsordnung die Eigenschaft juristischer Personen verliehen wird. Doch wenn man sich sogar auf den Kreis der Personen beschränkt, die gleichzeitig juristische und physische Personen sind, so ist es nicht schwer zu entdecken, dass die juristische Lage derselben in keinem Verhältnis zu ihren Eigenschaften steht, die sie als physische Personen besitzen. Der verschiedene Umfang der subjektiven Rechte die verschiedene Rechtsphäre einzelner Personen, die wir fast in jedem Rechtssystem antreffen, wird augenscheinlich nicht durch die anatomischen, physiologischen oder psychologischen Eigentümlichkeiten der konkreten „Träger“, sondern durch die individuelle Struktur des geltenden Rechtsregelungssystems bestimmt. Die Eigenschaft des Rechtssubjekt ist somit nicht etwas aus dem physischen Individuum, als einem bestimmte selbständig bestehendem Zentrum hergeleitetes, etwas angeborenes, innerlich und unlöslich mit diesem Zentrum verknüpftes, sondern etwas von auswärts hergebrachtes, von der objektiven Rechtsordnung „verliehenes“ wobei die Verleihung selbst nicht entsprechend den Eigenschaften erfolgt, die die physische Person als solche, d.h. als psycho - physische Person kennzeichnen, sondern entsprechend den im geltenden Rechtssystem festgelegten Grundprinzipien der Regelung gesellschaftlicher Beziehungen gerade dieses Prinzip der Rechtlichen Regelung sozialer Beziehungen, dass seinen Inhalt nach auf verschiedenen Stufen gesellschaftlicher Entwicklung sehr verschieden ist, muss zu Erklärung des Wesens subjektiver Rechte ausgenutzt werden; und zwar daher, weil das Recht, dessen Wurzeln in der gesellschaftlichen Existenz der Menschen liegen, nie mit einem Hinweis auf die Eigenschaften erklärt werden kann, die nur in geschlossenem Kreise des individuellen Lebens existieren.⁹ Wenn man sogar der Behauptung Jhering's beistimmt, dass „jedes Recht ... ist dazu da, dass es dem Menschen irgendeinen Vorteil gewähre, seine Bedürfnisse befriedige, seine Interessen, Zwecke fördere“. ¹⁰ So ist es auch dann klar, dass wir bei der Betrachtung der Frage unter solchem Gesichtswinkel nicht das eigentliche Wesen des

⁹ *Binder, Das Problem der juristischen Persönlichkeit, 1907, S.42*

¹⁰ *Geist, III, 1, S. 328*

Rechtes, sondern das Ziel aufdecken, dass mittels des Rechtes verwirklicht werden kann. Dass wir es hiermit zwei ihrem Wesen nach verschiedenen Fragen zu tun haben, die verschiedenen Sphären des Wissens liegen, erhellt zur Genüge bereits daraus, dass einerseits die gleichen Ziele mit verschiedenen Rechtsmitteln erreicht werden können, andererseits dieselben Rechtsmitteln für ganz verschiedene Zwecke benutzt werden können.¹¹ Indem wir auf der Trennung dieser beiden Fragen bestehen, wollen wir betonen, dass der Begriff des Zweckes der zur Klarstellung der Frage über die sozialen Bedingungen der Entstehung von Rechtsnormen äusserst wertvoll ist, bei der theoretischen Beleuchtung des Wesens des Rechtes sich als unbrauchbar erweist, und zwar deshalb, weil das Recht kein Zweck, sondern nur ein Mittel zur Erreichung bestimmter Zwecke ist.¹²

Die Auffassung des Rechtes als System von Mitteln für bestimmte Zwecke macht die Tatsache verständlich, dass das Recht (im subjektiven Sinne) häufig auch nicht an eine physische Person gebunden ist. Die Erklärung hierzu besteht darin, dass manche Aufgaben der Rechtlichen Regelung gesellschaftlicher Beziehungen nur dadurch verwirklicht werden können, dass man die betreffenden Rechte Subjekten zuschreibt, die keine physische Existenz besitzen d.h. sogenannten juristischen Personen. Ein solches Zuschreiben ist daher möglich, weil die physische Person von der objektiven Rechtsordnung nicht hinsichtlich der sich charakterisierenden immanenten Eigenschaften, sondern rein äusserlich betrachtet wird, als einer der Stützpunkte im System der Mittel, mit denen der vom Gesetzgeber gestellte Zweck verwirklicht werden kann. Die Rolle eines solchen Stützpunktes kann ebenso gut auf eine juristische Person spielen, sofern hierzu nicht diejenigen Eigenschaften erforderlich sind, die für die physische Person als psycho-physisches Wesen charakteristisch sind.

Aus dem eben dargelegten, zu dem wir im folgenden noch zurückkehren werden, ergibt sich, dass zwischen der objektiven Rechtsordnung und der physischen Person wirklich eine gewisse Beziehung besteht. Sie ist jedoch inhaltlich keineswegs mit der Beziehung identisch, die wir zwischen der objektiven Rechtsordnung und den subjektiven Rechten entdeckt haben. Hierauf deutet sogar die Tatsache klar hin, dass die Beziehung im zweiten Falle zwischen rein Rechtlichen Kategorien festgestellt wird, im ersten Falle aber im Gegenteil nur eines der Elemente des Verhältnisses (die Rechtsordnung) einen Rechtlichen Charakter trägt, während das andere Element zu den Erscheinungen nicht juristischer Art gehört. Durch die Verwechslung dieser zwei verschiedenen Arten der Beziehung erklärt es sich auch, dass sowohl die Willentheorie als auch die Interessentheorie, die uns hilft beschäftigende Beziehung (zwischen objektiver Rechtsordnung und subjektiver Rechten) als zwischen der objektiven Rechts-

¹¹ Geny, *Methode d'interpretation et sources en droit belge positif*, Paris, 1899, p. 471.

¹² Binder, *Das Problem der juristischen Persönlichkeit*, S.3

ordnung und der physischen Person bestehend betrachtet. Eben dank dieser Verwechslung gelangen die beiden Theorien in der Frage über die Elemente des Verhältnisses im gegebenen Falle zu einem falschen Schlusse.

Oben haben wir darauf hingewiesen, dass diese Theorien auch in der Frage über das Wesen der Beziehung selbst zu einem falschen Schlusse kommen. In dem Masse wie der Charakter einer Beziehung in jedem konkreten Falle durch den gegenständlichen Inhalt der Elemente der Beziehung bestimmt wird, ist es klar, dass ein falsches Verstehen der Elemente des Verhältnisses in den obenerwähnten Theorien auch auf die Bestimmung des wahren Wesens der Beziehung zwischen der objektiven Rechtsordnung und den subjektiven Rechten rückwirken musste. Diese Beziehung wird in den erwähnten Theorien als Anerkennung oder als Schutz charakterisiert. Beide Ausdrücke werden nur im Zusammenhang mit einem bestimmten in beiden Theorien anzutreffenden Gedankenaufbau verständlich, denn wir zum Teil bereits oben kennengelernt haben. Das subjektive Recht oder die tatsächlichen Voraussetzungen des subjektiven Rechtes in der Form des Willens (vom Standpunkte der Willentheorie) oder des Interesses (vom Standpunkte der Interessentheorie) sind der objektiven Rechtsordnung von auswärts gegeben. Die Rolle der letzteren beschränkt sich nur auf ihre Anerkennung oder ihren Schutz. Natürlich bestimmt die objektive Rechtsordnung selbst welchen Willen sie anerkennen oder welches Interesse sie schützen wird, doch ist sie in dem Sinne gebunden, dass sie nicht nur den Willen oder das Interesse im Sinne von tatsächlichen und notwendigen Voraussetzungen der subjektiven Rechte anerkennen oder schützen kann. Aus diesen Sätzen ergibt sich von selbst, dass dort, wo diese faktischen Elemente fehlen auch kein subjektives Recht bestehen kann. Auf den vorhergehenden Seiten haben wir darauf hingewiesen, dass dieses Ergebnis durch die Erscheinungen, die wir in der rechtlichen Wirklichkeit antreffen, nicht bestätigt wird; hier können wir die Anwesenheit der subjektiven Rechte auch in den Fällen feststellen, wenn Wille oder Interesse als innere Momente dieser Rechte fehlen. Hierdurch wird nicht nur die Möglichkeit einer Identifizierung der subjektiven Rechte, sowohl hinsichtlich des juristischen Wesens als auch inhaltlich, mit dem Willen oder dem Interesse widerlegt, sondern auch die Möglichkeit der Bestimmung der gegenseitigen Beziehung zwischen der objektiven Rechtsordnung und den subjektiven Rechten in den Begriffen der Anerkennung oder des Schutzes.

Die richtige Lösung dieser Frage (über den Charakter der Beziehung zwischen der objektiven Rechtsordnung und den subjektiven Rechten) hängt von der genauen Klarstellung sowohl des Begriffes der Rechtsordnung als auch des Begriffes der subjektiven Rechte ab. Als Ausgangspunkt können wir den oben ausgesprochenen Satz nehmen, dass das Recht in seiner Gesamtheit keinen Zweck, sondern ein gewisses System von Mitteln darstellt, die zur Verwirklichung des vom Gesetzgeber gestellten Zweckes der konkret-juristischen Regelung gesell-

schaftlicher Beziehung bestimmt sind. Die Verwirklichung dieses Zweckes geschieht durch Festsetzung der für die gegebene Stufe sozial-wirtschaftlicher Entwicklung möglichen Formen gesellschaftlicher Beziehungen, wobei der juristische Ausdruck diese Beziehungen in der Form der Schaffung eines gewissen Systems von Rechten und Pflichten geschieht, die in der Konzeption des Rechtsverhältnisses immanent vereinigt werden. Die Gesamtheit derselben bildet an und für sich, das heisst ohne Beziehung zu ihrer realen oder juristisch möglichen Verwirklichung genommen, die Rechtsordnung im engeren Sinne dieses Wortes. Aus diesen Sätzen ergibt sich eine Reihe von Schlussfolgerungen zu deren Entwicklung wir uns jetzt zuwenden müssen, das inbezug auf seine Bestimmung einen Komplex von Mitteln darstellt, setzt einen bestimmten Zweck voraus; diesen erblicken wir in der Regelung der gesellschaftlichen Beziehungen und in der Schaffung einer bestimmten Richtung derselben. Diese Definition ist für die richtige Behandlung des Problems der subjektiven Rechte von grösster Bedeutung; aus ihr ergibt sich, dass das Prinzip, das für den sozialen Prozess der Rechtsschöpfung bestimmend ist, keinen individuellen, sondern einen gesellschaftlichen Charakter trägt. Mit anderen Worten, das unmittelbare Ziel, dass sich die Rechtsschöpfung setzt, besteht nicht in der Befriedigung individueller Interessen einzelner zu einer gegebenen Vereinigung gehörenden Personen, sondern in der Schaffung einer bestimmten Form gesellschaftlicher Beziehungen, An und für sich d.h. seinem Inhalte nach schliesst der Begriff der Regelung gesellschaftlicher Beziehung keineswegs das Moment der Verwirklichung irgendwelcher Interessen in sich; der Sinn dieses Begriffes wird durch die Idee der Schaffung konkreter Gesellschaftsformen vollkommen erschöpft. Erst die reelle Verwirklichung dieser Formen; ihre reelle Umwandlung in der sozialen Wirklichkeit ruft als weiteren hergeleiteten sozialen Effekt die Befriedigung der Interessen einzelner Personen oder ihrer Gruppen hervor; in der Folge einer solchen realen Verwirklichung werden neue Reihen sozialer Prozesse geschaffen, unter denen die faktische Verwirklichung konkreter Interessen als einzelnes Element auftritt. Das Interesse und die Willensmacht¹³ bilden somit nicht das Ziel eines geltendes Systems Rechtlicher Regelung, sondern eines der hergeleiteten sozialen Momente im Prozesse realer Verwirklichung dieses Systems. Das unmittelbare Ziel der letzteren, das das konkrete Rechtssystem, wenn nicht in den Einzelheiten, so doch zum mindesten in seinen Grundprinzipien bestimmt, besteht ausschliesslich in der Schaffung einer bestimmten Form gesellschaftlicher Beziehungen. Hierdurch werden wie es uns scheint, die Willens- und Interessentheorie nicht nur vom rein juristischen Standpunkte, sondern auch im bezug auf ihre fundamentalen sozial-psychologischen Voraussetzungen hin widerlegt. Der manchmal klar ausgedrückte, zuweilen aber auch einfach voraus-

¹³ Im folgenden versuchen wir zu zeigen, dass vom sozial-psychologischen Standpunkte zwischen dem Moment des Willens und dem Interessenmomenten nicht nur kein grundsätzlicher einander ausschliessender Gegensatz besteht, sondern im Gegenteil dieselben in den sozialen Reihen einander erfordern und sich gegenseitig ergänzen.

gesetzte Inhalt derselben besteht in der Behauptung, dass der einzige und unmittelbare Zweck des Rechtes in der Möglichkeit der Sicherstellung der Willensmacht einzelner Personen oder in der Verwirklichung des Interesses der letzteren besteht; entsprechend dieser Voraussetzung, wird auch der Schluss gezogen, dass die juristische Form der Verwirklichung dieses Zweckes, die in der Festsetzung subjektiver Rechte und Pflichten zum Ausdruck kommt, „durch die Anerkennung ... des Interesses“ erfolgt; als letztes Glied dieser Auseinandersetzungen wird uns die Behauptung entgegengehalten, dass das essentielle Moment der subjektiven Rechte im Willen oder im Interesse erblickt werden muss. Die rein juristische Bewertung der letzten Behauptung haben wir bereits auf den vorhergehenden Seiten aufgeführt. Aus dem soeben dargelegten ergibt sich nun, dass auch die Grundvoraussetzungen, aus denen dieser Schluss gezogen wird, nicht der Wirklichkeit entsprechen; wir ersehen daraus, dass man das Interesse oder die Willensmacht nicht als unmittelbares Ziel der Rechtlichen Regelung betrachten kann und dass die Verwirklichung der hier erwähnten Momente (Willensmacht und Interesse) sogar vom Standpunkte des sozialen Effektes bei der Verwirklichung Rechtlicher Formen keinen unmittelbaren, sondern nur einen abgeleiteten Charakter trägt und in manchen Fällen sogar vollkommen fehlen kann (in Fällen nudum jus).

Nicht minder wichtig ist ein anderer Schluss, der sich aus der Auffassung der Rechtsordnung im Sinne eines Systems juristischer Hilfsmittel zur Schaffung bestimmter Formen gesellschaftlicher Beziehungen ergibt. Aus ihm kann man schon a priori schliessen, dass die Rechtsordnung, sowohl hinsichtlich ihrer Grundelemente als auch in bezug auf ihre innere Gesetzmässigkeit nicht als etwas mit den Gesellschaftsbeziehungen zusammenfallendes definiert werden kann, die sich bei seiner realen Verwirklichung im sozialen Sein der Menschen ergeben. Und zwar daher, weil die antike Antithese „Mittel-Zweck“ sowohl ein Unterschied beider Gruppen (d.h. einerseits der den Mitteln zugezählten Erscheinungen, andererseits der den Zweck bildenden Erscheinungen) in bezug auf ihren gegenständlichen Inhalt, als auch einen Unterschied der in einer jeden von ihnen vorherrschenden Gesetzmässigkeit voraussetzt. An und für sich ist durch den hier erwähnten aus dem Gegensatz zwischen Mittel und Zweck sich ergebenden Unterschied noch gar nichts über den Gegensatz dieser Gruppen im Sinne ihrer Zugehörigkeit zu verschiedenen ontologischen Reihen gesagt. Es muss nur bei der Feststellung, des tieferen Unterschiedes beider Gegenstandsgruppen gemäss ihrer ontologischen Charakteristik als Ausgangspunkt dienen. In dieser letzteren Hinsicht hat die Abgrenzung der Rechtsordnung von den realen Gesellschaftsbeziehungen darin ihre Begründung, dass das soziale Sein ontologisch überhaupt als reales Sein charakterisiert und in seiner Existenz durch die für das letztere grundlegende kausale Gesetzmässigkeit bestimmt wird, während die Rechtsordnung sich im Gegenteil ontologisch als ideale Seinsform charakterisiert, deren innere Gesetzmässigkeit das Kausalitätsprinzip ausschliesst.

Somit wird die Gegensätzlichkeit zwischen Rechtsordnung und sozialen Beziehungen durch den Gegensatz zwischen Mittel und Zweck nicht erschöpft, sofern eben ein solcher zwischen Erscheinungen einer und derselben ontologischen Reihe besteht, in der die spezielle Gesetzmässigkeit einer jeden Gruppe von Erscheinungen (d.h. des Mittels und des Zweckes) notwendigerweise auf der Grundgesetzmässigkeit der Reihe begründet ist, sondern sie ist der Ausdruck des grundlegenden ontologischen Gegensatzes zwischen idealen und realen und somit auch der Ausdruck des Unterschiedes zweier fundamentalen Gesetzmässigkeiten.

Im Zusammenhang mit solchen Schlüssen gewinnt die Klarstellung des Verhältnisses zwischen der Rechtsordnung als einem System geltender Rechtsnormen und den realen Gesellschaftsbeziehungen eine äusserst wichtige Bedeutung. Wir müssen daher eine Abschwenkung zulassen, um in ganz allgemeinen Zügen diese Frage zu berühren.

Im Folgenden machen wir den Versuch nachzuweisen, dass die Festsetzung dieses Verhältnisses zwischen Recht und sozialen Leben einerseits mittels einiger Strukturveränderungen in der Rechtsordnung selbst geschieht, andererseits aber durch die Hineinziehung einiger tatsächlichen Gegebenheiten in den Mechanismus der Rechtlichen Regelung. Zweifellos jedoch können die grundlegenden, rein juristischen Elemente der Rechtsordnung auch nach solchen Veränderungen in ihrem ontologischen Bestande keinerlei Veränderungen erleiden; eine solche Annäherung des Rechtes zu den realen sozialen Erscheinungen hebt daher die Frage nach dem Charakter des obenerwähnten Verhältnisses nicht nur nicht auf, sondern stellt sie noch schärfer.

Dass ein solches Verhältnis wirklich besteht, darüber kann wohl kaum ein Zweifel herrschen; ein jedes neu erlassenes Gesetz, unter der Bedingung, dass es einen konkreten sozialen Milieu entspricht, beabsichtigt nicht nur die Schaffung neuer Formen gesellschaftlicher Beziehungen in dem letzteren, sondern „schafft“ diese auch wirklich und gibt somit den Anstoss zu neuen sozialen Prozessen. Bei nicht genügend aufmerksamen Verhalten zu der Frage kann die Sache hier so erscheinen, als verwandelt sich die Rechtsordnung selbst bei ihrer realen Verwirklichung in entsprechende soziale Prozesse und da im Begriff der Verwandlung notwendigerweise das Kausalitätsprinzip mitgemeint ist, so muss das Verhältnis zwischen Recht und den hier erwähnten sozialen Prozessen als kausales Verhältnis definiert werden. Die Unrichtigkeit solcher Ansicht lässt sich jedoch damit nachweisen, dass die Elemente des Verhältnisses hier verschiedenen ontologischen Reihen angehören, zwischen denen ein kausales Einwirken von selbst ausgeschlossen erscheint. Man braucht nur die Frage klarer zu stellen und sämtliche Folgen zu berücksichtigen, die sich aus der Annahme eines kausalen Verhältnisses zwischen Recht und sozialen Leben ergeben, um eben zu diesem Schlusse zu gelangen. Die soziale Welt ist eine Gesamtheit von

kausalen Verhältnissen, die durch die grundlegende dem sozialen Leben immanente Gesetzmässigkeit zu einer gewissen Einheit zusammengefasst werden. Mit der Möglichkeit einer unmittelbaren Wechselwirkung zwischen dem Recht und sozialen Prozessen, geben wir gleichzeitig auch die Möglichkeit eines Risses der Kette kausaler Beziehungen in der sozialen Wirklichkeit zu und beseitigen somit faktisch die kausale Gesetzmässigkeit d.h. wir kommen in offenbarem Widerspruch zu den Grundvoraussetzungen sozial-wissenschaftlicher Erkennens.

Zur richtigen Lösung muss man auf Folgendes Acht geben, um auf das soziale Leben einwirken zu können, muss das Recht zum Bewusstsein kommen; es besteht hier daher ein mittelbares Verhältnis nicht zwischen Recht und soziales Leben, sondern zwischen jenem und dem individuellen Bewusstsein einzelner Personen, die das gegebene soziale Ganze bilden. Wendet man sich dem Inhalte dieses Verhältnisses zu, so kommt man leicht zum Schluss, dass es nicht den Charakter eines kausalen Verhältnisses hat; das Bewusstsein von „Etwas“ ist nie durch die kausale Einwirkung dieses „Etwas“ bedingt, sondern trägt den Charakter eines äusserst eigentümlichen Verhältnisses, dessen Einzelheiten wir hier nicht betrachten können. Durch dieses Verhältnis ist das Recht als bestimmte Gegenständlichkeit im Bewusstsein gegenwärtig, wobei die Form, in der es hier auftritt das Recht nicht als objektiv gegebene Gegenständlichkeit, sondern bloss als Bewusstseinskorrelat derselben bildet. Die Grundmomente, die wir bei Akten der Vergegenwärtigung des Rechtes im Bewusstsein finden, sind nicht nur die Beziehungen des letzteren zu den Rechtskategorien charakterisiert; die gleichen Momente treffen wir auch beim theoretischen oder ästhetischen Verhältnis des Bewusstseins zur objektiven Gegenständlichkeit an. Es ist daher klar, dass neben den allgemeinen auch spezielle Momente existieren müssen, die den spezifischen Charakter der Gegebenheit des Rechtes im Bewusstsein bestimmen. Diese Eigenart ist leicht zu ersehen, wenn man berücksichtigt, dass das Verhältnis des Bewusstseins zum Rechte im gegebenen Falle¹⁴ kein theoretisches ist, das sich also die Klarstellung der Wahrheit zum Ziele setzt, sondern ein praktisches, in dem das Recht nicht als Gegenstand des „nicht interessierten Erkennens“ auftritt, sondern als Gegenstand der auf praktische Geltung Anspruch erhebt. Die psychologische Widerspiegelung dieser Geltung äussert sich in der eigenartigen Stimmung, die wir als Rechtserlebnis im weiten Sinne des Wertes charakterisieren können, einer Stimmung, die ihre Entladung in einer bestimmten motivierenden Einwirkung der im Bewusstsein vorhandenen Rechtsnormen auf die Handlungsweise des Individuums findet. Dasjenige, was unter dem Einflusse der soeben erwähnten motivierenden Einwirkung verwirklicht wird, wird gewöhnlich als „reale Verwirklichung der Rechtsnormen“ definiert. Bei solcher Definition wird aber eine grobe Ungenauigkeit des Ausdruckes zuge-

---

¹⁴ Es ist besonders zu betonen, dass sowohl die „Form“ als auch der „Inhalt“ von Rechtsverhältnissen der „Form“ und dem „Inhalte“ der gesellschaftlichen Beziehungen entspricht

lassen; in ihr bleibt die vermittelnde Stufe vollkommen unberücksichtigt, die als Gegebenheit des Rechtes im Bewusstsein charakterisiert wird, und die entsprechende Widerspiegelung dieser Gegebenheit in den Seelenerlebnissen, die dem wirklichen Ausgangspunkt der gewöhnlich als „Verwirklichung“ des Rechtes definierten realen Prozesse bilden. Lässt man dieses nicht ausser Acht, so wird es klar, dass der Begriff „Verwirklichung“ hier einen ganz eigenartigen Sinn hat; er beweist nicht im geringsten die Veränderung des Rechtes selbst im Sinne seiner „Verwandlung“ in eines der tatsächlichen Momente der realen sozialen Prozesse, sondern ist nur der Ausdruck der zwischen den gesellschaftlichen Beziehungen und den Rechtskategorien bestehen – der Übereinstimmung, wobei der Begriff der Übereinstimmung in demselben Sinne verstanden werden muss, wie eine gezeichnete Figur ihrem geometrischen Begriffe entspricht.¹⁶

Das hier gesagte muss noch stärker in den Gedanken bekräftigen, das die Rechtsordnung ein ontologisch abgetrenntes Seinsgebiet mit eigener Gesetzmässigkeit darstellt. Seinem Bestande nach ist es nicht allereinfachste Seinart, sondern trägt komplexen Charakter. Als Bestandteile treffen wir hier Rechtsverhältnisse an aus deren Gesamtheit die ganze Rechtsordnung gebildet wird. Sofern die letztere nur als geltende Rechtsordnung gemeint wird d.h. als Rechtsordnung, die noch nicht in das Stadium der juristisch möglichen Verwirklichung übergegangen ist, werden auch die einzelnen in ihm in der allereinsten Form, d.h. ausserhalb des Zusammenhanges mit nicht juristischen Erscheinungen auftretenden Rechtsverhältnisse einfach als objektiv notwendiges Verhältnis der Rechte und Pflichten, als bestimmte Einheit dieser Elemente charakterisiert; sie stellen die reinste und zugleich die allelementarste Form der Rechtsregelung dar, aus der jegliche Konkretheit, jegliches „hie et nunc“ herausgerissen ist.¹⁶

¹⁶ d.h. in dem Falle, wo die Gegebenheit der Normen des geltenden Rechtes im Bewusstsein gemeint ist und zwar nicht vom Standpunkte ihres theoretischen Erkennens, sondern vom Standpunkte der motivierenden Einwirkung der Bewusstseinskorrelate der Rechtsnormen auf das gegenseitige Verhalten des Menschen. Natürlich kann auch diese (d.h. die motivierende Einwirkung) Gegenstand theoretischen Erkennens werden, jedoch schon in einer anderen Auffassungsform.

¹⁶ Dass die Rechtsverhältnisse in der reinen Form, in der wir ihr Wesen erblicken, miteinander nicht zu einer unterschiedslosen Einheit verschmelzen, sondern im Gegenteil ein jedes von ihnen seine Individualität bewahrt, lässt sich leicht feststellen, wenn man den zwischen dem Wesen eines Gegenstandes und seiner Idee bestehenden Unterschied nicht ausser Acht lässt. Wie Jhering richtig bemerkt „haben zwei völlig gleiche (individuelle) Objekte zwei völlig gleiche Wesen, aber nicht identisch dasselbe von zwei gleichen Blumen, zwei kongruenten Dreiecken – hat eben jedes sein Wesen. Was hier leicht irre führt, führt er fort, ist der mehrdeutige Gebrauch des pronomens possessivum bzw. des Genitivs in der Rede: sein (des Gegenstandes) Wesen. Von zwei Blumen kann nämlich unter Umständen mit genau demselben Rechte gesagt werden: 1. Sie hätten die gleichen Farben oder 2. die Farbe der einen sei dieselbe wie die der anderen. Die zugrunde liegende Aequivokation wird als solche deutlich, wenn man folgende Formulierung wählt: 1. Ihre Farben sind gleich. 2. Ihre Farbe ist dieselbe. entsprechend muss ich z.B. an zwei ähnlichen mathematischen Dreiecken unterscheiden zwischen ihren gleichen Formen und der identischen bei den gemeinsamen Form. Ob es sich an reale oder nicht reale Gegenstände handelt, ist also völlig gleichgültig). In dem ersten Satze sprechen wir von dem individuellen Realelement der ersten Blume und von dem der zweiten, von denen jede eben nur an der einen vorkommt und nicht an der anderen. Im zweiten Satze dagegen ist die Rede von etwas, was individuell existiert und in beiden Fällen sich vereinigt. Genau so ist es natürlich möglich, ausser von dem Wesen des a als seinem individuellen Wesen auch zu sprechen von dem von der Art wie a es hat. Ein solches Gebilde könnte sich an verschiedenen einzelnen Wesen (Wesen von a, Wesen von a' usw.) vereinigen, wäre selbst aber Idée von diesem Wesen, nicht selber ein Wesen von a oder von a'.

Aus der Gesamtheit der in diesem Sinne verstandenen und in den Grenzen der geltenden Rechtsordnung zu einer bestimmten Einheit vereinigten Rechtsverhältnisse bildet sich der von uns mit dem Begriffe objektive Rechtsordnung bezeichnete juristische Komplex. Diese Rechtsordnung können wir als ein Hier sprechen wir aber nicht von der etwa existierenden Idee des Wesens von a, sondern von Wesen von a selbst. Und dieses kann dem Wesen von a' zwar völlig gleich sein, aber nie mit ihm als ein identisches zusammenfallen. Denn ebenso wenig wie die Tatsache, dass das Rotmoment an diesem Dinge sich in Idee setzen lässt, die Individualität dieses Rot aufhebt, sondern sie vielmehr voraussetzt, ebenso würde die Rede von einem Wesen, wie a es hat oder von einem Wesen von allen a' voraussetzen das, was wir hier genannt haben das Wesen von a, d.h. das einzelne Wesen dieses individuellen a. J.Hering, Bemerkungen über das Wesen, die Wesenheit u. a. Idee, b. Husserl's Jahrbuch f. Philosophie u. phänomenologische Forschung 1921, Bd. II., S. 498-499. Es ist klar, dass die vom Verfasser hier ausgesprochenen Sätze in vollem Masse auch zum Beweise d. Gedankens benutzt werden können, dass die Rechtsverhältnisse in ihrer reinen Form d.h. im Sinne einer objektiv-notwendigen Einheit der Rechte und Pflichten, in der ihr Wesen zum Ausdruck kommt, infolge ihrer Befreiung vom konkreten Inhalt ihre Individualität nicht einbüßen. Hieraus schliessen wir, dass die Rechtsverhältnisse in der des konkreten Inhalts beraubten Form nicht zu einer unterschiedslosen Einheit, sondern sozusagen nebeneinander fortbestehen bleiben und ein bestimmtes System bilden, das wir mit dem Begriffe der geltenden Rechtsordnung bezeichnen.

abstraktes System Rechtlicher Regelung bezeichnen, das sich von allen idealmöglichen Formen einer solchen Regelung durch den ihm eigenen Charakter juristischer Geltung unterscheidet. Als Bestandteile dieses Systems begegnen wir, wie gesagt, den Rechtsverhältnissen. Diese nun werden in ihrer reinen Form als objektiv notwendiges Verhältnis von Rechten und Pflichten charakterisiert.

Im Lichte solcher Folgerungen kann die oben gestellte Frage über den Charakter des Verhältnisses zwischen subjektiven Rechten und objektiver Rechtsordnung leicht gelöst werden. Es muss als mittelbares Verhältnis charakterisiert werden, hier besteht ein unmittelbarer Zusammenhang nicht zwischen der Rechtsordnung und den subjektiven Rechten (bzw. Pflichten), sondern zwischen den der Rechtsordnung und den Rechtsverhältnissen, die subjektiven Rechte und Pflichten bilden nur die Bestandteile der Rechtsverhältnisse und nur durch Vermittelung der letzteren passen sie als notwendige Momente in das geltende System der Rechtsregelung herein.

Das hier gesagte soll auch die Frage über das Wesen der subjektiven Rechte (bzw. Pflichten) von einer neuen Seite beleuchten. Indem wir in ihnen eines der inneren Momente des Systems der Rechtsregelung erblicken, das vom Sein der realen sozialen Formen ontologisch abgegrenzt ist, beseitigen wir die Möglich-

keit der Identifizierung dieser Rechte mit dem Willen und dem Interesse als rein sozialen Kategorien. Der innere Sinn und Inhalt dieser Rechte kann daher nicht in der „Anerkennung“ der Willensmacht oder der „Sicherheit des Genusses“ bestehen, sondern er wird vollkommen durch seine Anerkennung als eine der einfachsten und grundlegenden Kategorien des Systems der Rechtsregelung charakterisiert, dessen Inhalt die Idee des möglichen realen und gegenseitigen Verhaltens der Menschen zum Ausdruck bringt. Unter dieser Idee hat man keineswegs etwas der eigenen und selbständigen Bedeutung bares, zu verstehen, etwas nur in realen Prozessen der gegenseitigen Beziehung der Menschen als abstrakt unterscheidbares Element dieser Prozesse anwesendes, sondern eine vollkommen selbständige (im bezug auf diese Prozesse) rein juristische Kategorie, die ein inneres nicht weiter teilbares Moment des Systems der Rechtsregelung darstellt.

Oben haben wir die objektive Rechtsordnung sofern sie als geltende Rechtsordnung auftritt, als ein System von nicht rechtlichen Kategorien befreiter juristischer Beziehungen definiert. In dieser Auffassung bildet sie die Grundexistenzform des objektiven Rechtes und zwar daher, weil die anderen hier vorkommenden Elemente hauptsächlich eine Hilfsrolle erfüllen und die Grundbedingungen bestimmen, die zum Übergang der nur geltenden Rechtsordnung in ein anderes Existenzstadium d.h. in den Zustand der juristisch möglichen oder der realen Verwirklichung notwendig sind. Unter dem Zustande der juristisch-möglichen Verwirklichung verstehen wir eine Existenzform der Grundelemente der Rechtsordnung d.h. die Rechtsverhältnisse nicht einfach als abstraktes Schema von Beziehungen zwischen Recht und Pflichten, sondern eine komplizierte Existenzform dieser Rechtsverhältnisse, wo ausser den rein juristischen Kategorien des Rechtes und der Pflichten verschiedene faktische Elemente anwesend sind, die an und für sich des Rechtlichen Charakters bar sind, jedoch eben dank den bestimmten Rechtssätzen juristische Bedeutung erhalten haben; hier sind hauptsächlich sowohl die konkreten Subjekte des Rechtsverhältnisses, als auch sein konkreter Gegenstand gemeint. Ein in dieser Form gegebenes Rechtsverhältnis schliesst sämtliche für seine Verwirklichung grundlegenden juristisch erheblichen Momente in sich. Es befindet sich jedoch noch nicht im Zustande realer Verwirklichung; dazu sind ausser den obenerwähnten noch neue Momente zum Teil juristischen, zum Teil aber auch rein faktischen Charakters erforderlich durch deren Vermittlung die reelle „Verwirklichung“ jenes juristischen Verhältnisses vollzogen wird.

Aus dem hier gesagten lässt sich die grosse Bedeutung leicht erkennen, die wir den bestimmten Rechtssätzen des objektiven Rechtes im Leben der Rechtsordnung zuschreiben müssen. Ohne dieselben bliebe die Rechtsordnung im Zustande der Ruhe, ohne aktuellen Einfluss auf das soziale Leben und nur vermittels dieser Rechtssätze wird die objektive Rechtsordnung belebt und gewinnt eine richtige Bedeutung auf dem Gebiete der Regelung gesellschaftlicher Beziehungen.

Ein solcher Übergang der objektiven Rechtsordnung aus dem Sein in abstrakten Formen Rechtlicher Verhältnisse in den Zustand juristisch-möglicher Verwirklichung, setzt wie eben darauf hingewiesen wurde die Bestimmung einiger faktischer Elemente voraus, mit denen die Grundelemente des Rechtsverhältnisses, d.h. die Rechte und die Pflichten durch das objektive Recht in Berührung gebracht werden. Diese Berührung entdecken wir jedoch in sehr verschiedenen Formen. Einerseits treffen wir hier das zwischen sozialen Prozessen und dem objektiven Rechte (mit im Begriff der bestimmender Sätze des objektiven Rechts und der Rechtsordnung im engeren Sinne des Wortes d.h. im Sinne der Gesamtheit der Rechtsverhältnisse) bestehende Verhältnis, das somit natürlich nicht als vom objektiven Rechts selbst geschaffen betrachtet werden kann. Doch auch in den Fällen, wo der Zusammenhang zwischen Rechtlichen und nicht Rechtlichen Elementen als vom objektiven Rechte geschaffen auftritt, bemerken wir unter den einzelnen Formen des Zusammenhangs Verschiedenheiten sowohl hinsichtlich der juristischen Beurteilung einzelner Tatsachen, als auch hinsichtlich des inneren Inhalts und der charakteristischen Besonderheiten des Zusammenhanges selbst. Die Verschiedenheit tritt hier auch hinsichtlich der Funktionen zu Tage, die eine jede dieser juristisch erheblicher Tatsachen im Leben der Rechtsordnung ausübt; einige von ihnen kennzeichnen juristisch vorbestimmte Angriffspunkte der Rechtsverhältnisse in abstracto an konkreten Lebensgütern, andere wiederum treten im Gegenteil als äusserste und entgegengesetzte Momente auf, an denen, bildlich gesprochen, das Rechtsverhältnis mit seinen beiden Enden befestigt ist; endlich üben einige dieser Tatsachen die Funktion des Sammelns einzeln bestehender Rechtsverhältnisse zu bestimmten Komplexen Einheiten aus, oder die Funktion der „Entstehung“, „Veränderung“, oder „Erlöschen“ einzelner juristischer Verhältnisse oder ihrer Komplexe.

An dieser Stelle können wir nicht eine eingehende Klarstellung aller hier entstehenden Fragen vornehmen. Eine Analyse der obenangeführten verschiedenen Formen des Zusammenhanges zwischen dem Recht und den tatsächlichen Elementen Können wir hier nur vom Standpunkte derjenigen Ergebnisse beginnen, die hierbei zur Lösung der mit dem Begriff des Rechtsverhältnisses verbundenen Fragen erhalten werden können. Von diesem beschränkten Standpunkte müssen wir zur Klarstellung der Grundunterschiede der verschiedenen Formen des Zusammenhanges übergehen, der zwischen den Rechtskategorien einerseits und den ausserrechtlichen Elementen andererseits besteht.

Die Mannigfaltigkeit der Formen der Verhältnisse, die wir hier antreffen, kann man auf drei fundamentale Arten zurückführen:

1. Das zwischen der sozial-wirtschaftlichen Struktur der Gesellschaft und dem geltenden System der Rechtsregelung bestehende Verhältnis;
2. Die in jedem einzelnen Rechtsverhältnis zwischen den rein juristischen Ele-

menten desselben und dem Gegenstande des Rechtsverhältnisses bestehende Beziehung und

3. das Verhältnis der juristischen Relevanz.

Bevor man zur Charakteristik der Besonderheiten eines jeden von ihnen im einzelnen übergeht, ist erforderlich darauf hinzuweisen, dass die Unterschiede, die wir zwischen entdecken, nicht vollkommen durch den eigenartigen Inhalt der Elemente des Verhältnisses erklärt werden können. Darauf deutet die Tatsache hin, dass in einzelnen Fällen die Verhältnisse selbst ungeachtet der Identität der Elemente dennoch mit verschiedenem Inhalte auftreten. Dieser Umstand ist äusserst charakteristisch und muss notwendigerweise zum Gedanken führen, dass wir es hier mit einem Verhältnis *sui generis* zu tun haben. Ein jedes Verhältnis wird in der Regel im allgemeinen hinsichtlich seines Inhaltes und charakteristischen Besonderheiten, wie früher bereits mehrfach betont wurde, durch den Inhalt der Elemente des Verhältnisses bestimmt; doch behält diese Regel nur dann ihre Gültigkeit, wenn die Elemente des Verhältnisses zu ein und derselben ontologischen Reihe gehören; dann ist das Verhältnis selbst nur die Entfaltung des inneren Wesens der Elemente des Verhältnisses und seine charakteristischen Momente können durch die Analyse des Inhaltes dieser Elemente vollkommen erklärt werden. In den Fällen, wo diese Bedingung fehlt, wo folglich, zwischen ontologisch verschiedenen Elemente ein gewisses Verhältnis besteht, kann das Wesen des Verhältnisses schon nicht mehr durch den Inhalt der Elemente erklärt werden; und zwar daher, weil der Inhalt nur dann die Natur des Verhältnisses bestimmen kann, wenn zwischen den Elementen eine reale gegenseitige Einwirkung besteht. Es ist selbstverständlich, dass im Falle der Zugehörigkeit der Elemente des Verhältnisses zu verschiedenen ontologischen Reihen eine solche Einwirkung unbedingt ausgeschlossen ist und sie daher in solchen Fällen auch nicht zur Klarstellung des Wesens des Verhältnisses dienen kann.

Hieraus ist es klar, dass unter den Verhältnissen, die infolge der reellen gegenseitigen Einwirkung der Elemente auf einander entstehen, eine besondere Kategorie hervortritt, wo diese Bedingung fehlt und die daher als Verhältnisse *sui generis* definiert werden müssen. Zur Klarstellung derselben müssen statt des Inhaltes der Elemente des Verhältnisses andere Momente benutzt werden. Bei aufmerksamer Betrachtung der einzelnen Arten dieser Verhältnisse bemerkt man leicht, dass das Verhältnis hier nicht ein notwendiges Ergebnis der Enthüllung der inneren Natur beider Elemente ist, sondern dass es ausschliesslich von einem der Elemente bestimmt wird, unter dessen inneren Besonderheiten wir als Bestandteil eine Beziehung zum anderen Elemente entdecken.¹⁷ Diese Besonderheit entdecken wir, wie bereits gesagt, nur in den Fällen, wo zwischen den Elementen verschiedener ontologischer Reihen eine Beziehung besteht. Die

¹⁷ *Vrgl. betr. einer Art dieses Verhältnisses Husserl, Log. Unt. II, S. 351 ff; Ideen, S.64 f, Pfänder, Logik, S. 145 ff.*

Hauptgruppe solcher Verhältnisse bilden die sogen. intentionalen Beziehungen, die zwischen bestimmten Akten und dem Gegenstande bestehen; die charakteristische Besonderheit dieser Beziehungen besteht darin, dass wir gerade in den Akten selbst, im Sinne einer inneren Eigenschaft derselben, ein Moment der Intentionalität d.h. ein Moment des auf den Gegenstand Gerichtetseins entdecken, dass sich ausserhalb dieser Akte befindet.¹⁸ Eigenartig sind die verhältnissmässig seltenen Fälle, wo als Element, das die Beziehung bestimmt, nicht Akte, sondern bestimmte ideale Bildungen erscheinen, wobei die Beziehung hierdurch die das System dieser Bildungen durchdringende innere Gesetzmässigkeit bedingt ist. Ein Beispiel solcher Art Beziehungen bilden einige Arten derjenigen Beziehungen, die wir zwischen dem Recht und den ausserrechtlichen Kategorien entdecken; hier wird sowohl der Charakter der Beziehungen selbst, als auch das andere Element, mit dem die Beziehung festgesetzt wird, durch die innere Gesetzmässigkeit der Rechtsformen selbst bestimmt. Davon werden wir uns auf den folgenden Seiten überzeugen, jetzt aber musste man zur vorläufigen Orientierung in den Fragen darauf hinweisen, deren eingehenden Analyse wir uns jetzt zuwenden müssen.

Von den obenerwähnten drei Grundformen der Verhältnisse zwischen Recht und ausserrechtlichen Erscheinungen wollen wir zu allererst das betrachten, dass in der Tasche des Einflusses der sozial-wirtschaftlichen Struktur der Gesellschaft auf das geltende Rechtsregelungssystem zum Ausdruck kommt. Der wahre Sinn dieses Verhältnisses wird ganz verdunkelt durch das Bestreben es in der Form des Verhältnisses zwischen Ursache und Folge aufzubauen. Ungeachtet ihrer grossen Popularität muss diese Meinung als unbedingt falsch anerkannt werden. Das ist nicht schwer zu beweisen, wenn man auf Folgendes Acht gibt: die Rechtsordnung, im Sinne einer Gesamtheit von Rechtsverhältnissen ist nicht etwas real bestehendes, sondern eine der möglichen Formen der juristischen Regelung gesellschaftlicher Beziehungen. Der nicht reelle Charakter der Rechtsordnung wird durch die gesamte vorhergehende Darlegung in genügendem Masse aufgedeckt. Auch kann man daraus schon a priori den Schluss ziehen, dass die Kausalitätskategorie, die ausschliesslich bei realen Prozessen Anwendung findet, ihre Bedeutung verliert, wenn eines der Elemente des Verhältnisses keine reale Existenz besitzt. Andererseits aber kann die Tatsache, dass die sozial-wirtschaftliche Struktur der Gesellschaft und die Rechtsordnung einander stets bis zu einem gewissen Grade entsprechen, auch ohne Annahme eines unmittelbaren kausalen Zusammenhanges Zwischen den Faktoren des sozialen Lebens einerseits und der objektiven Rechte andererseits leicht erklärt werden; ein kausaler Zusammenhang, der die Notwendigkeit solcher Analogie erklärt, besteht wirklich, doch besteht er hier nicht zwischen der objektiven Rechtsordnung und der sozial-wirtschaftlichen Struktur der Gesellschaft, son-

¹⁸ S. Husserl, *Log. Unt.*, II, S.352-354.

den zwischen anderen Elementen, deren wahre Natur noch klargestellt werden muss. Eines solcher Elemente bilden, unserer Meinung nach, diejenigen realen sozialen Prozesse, deren Wechselwirkung die konkrete soziale Struktur schafft. Um im gegebenen Falle das andere Element des kausalen Verhältnisses zu finden, ist es erforderlich, zuvor auf Folgendes Acht zu geben: oben haben wir darauf hingewiesen, dass die objektive Rechtsordnung die geltende Form der Rechtsregelung darstellt; bei näherer Betrachtung erweist sie sich nun als eine der möglichen, denkbaren Formen der Regelung des gesellschaftlichen Lebens. In diesem Sinne ist sie an sich keine reale Erscheinung, sondern nur das Schema nach dem die gesellschaftlichen Beziehungen gemäss der Absicht des Gesetzgebers verwirklicht werden müssen. Als eines der möglichen idealen Schemata gesellschaftlicher Beziehungen, duldet es neben sich auch die Existenz anderer (ebenfalls idealer Formen) zur Regelung der Beziehungen; der Gesetzgebungsprozess besteht von diesem Standpunkt aus nur im juristischen Fixieren einer von diesem denkbaren Formen. Bei einer solchen Auswahl unter den verschiedenen ideal-möglichen Systemen gesellschaftlicher Regelung, die entweder als gesetzgebender Prozess oder als natürliche „Auslese“ gewisser Normen in der Form des Gewohnheitsrechtes zum Ausdruck kommt, können verschiedene Beweggründe mitwirken. Daraus folgt unmittelbar, dass zur Reihe der sozialen Erscheinungen bei der Aufstellung von Rechtsnormen ausschliesslich jener Prozess der „Auswahl“ gehört, der durch den gegebenen Gesellschaftsaufbau bestimmt wird, keineswegs aber das Ausgewählte d.h. die Rechtliche Form der Regelung gesellschaftlicher Beziehungen. Es ist daher klar, dass der obenerwähnte kausale Zusammenhang nicht zwischen der objektiven Rechtsordnung und den konkreten sozial-wirtschaftlichen Verhältnissen besteht, sondern zwischen den letzteren und dem Charakter der Auswahl einer der möglichen Formen Rechtlicher Regelung, oder genauer gesagt, zwischen dem Verhältnisse der sozialen Kräfte und dem Gesetzgebungsprozess.¹⁹ Macht man nach solchen Vorbemerkungen den Versuch das Wesen des zwischen der objektiven Rechtsordnung und dem sozial-wirtschaftlichen Aufbau der Gesellschaft bestehenden Verhältnisses klarzustellen, so kann man nur zu dem Schluss kommen, dass es eine der Arten des Verhältnisses zwischen realem und idealem Sein darstellt und die Grundmomente des intentionalen Verhältnisses in sich schliesst.

Eine andere charakteristische Besonderheit dieses Verhältnisses äussert sich darin, dass es ausschliesslich mit dem Moment der Aufstellung von Rechtsnormen in Zusammenhang steht und eben daher das weitere Schicksal der Rechtsätze, sofern es in der Berührung mit realen Erscheinungen des sozialen Lebens zum Ausdruck kommt, schon in anderen Formen verwirklicht wird. Eine dieser

---

¹⁹ Dass der Gesetzgebungsprozess zu den sozialen Erscheinungen gehört, darauf weist Kelsen eingehend hin, s. z.B. *Hauptprobleme*, S. 410-411; *Das Problem der Souveränität und die Theorie des Völkerrechts*, 1920, S.S. 33, 93, 97.

Formen ist, wie wir bereits erwähnt haben, das zwischen dem Rechtsverhältnis, als einem der Grundelemente des Rechtsregelungssystems, und seinem Objekte bestehende Verhältnis zur grösseren Klarheit muss hier zuvor darauf hingewiesen werden, dass der Gegenstand Rechtlicher Regelung oder genauer gesagt, der Gegenstand, um dessentwillen die Rechtsregelung verwirklicht wird, nicht unbedingt ein realer Gegenstand zu sein braucht; so können hierher auch ideale Gegenstände gehören, sofern sie entweder selbst gewisse Interessen befriedigen, oder die zu solcher Befriedigung erforderlichen Bedingungen schaffen.

Zwecks genauerer Klarstellung des Wesens des hier betrachteten Verhältnisses ist es erforderlich zwischen dem Gegenstande, um dessentwillen die Rechtsregelung geschieht, und dem sozusagen unmittelbaren Gegenstande der Rechtsregelung selbst, der den gegenständlichen Inhalt des Rechtsverhältnisses bildet, eine Abgrenzung vorzunehmen. Der hier bestehende Unterschied kann an einem beliebigen Beispiele gleich entdeckt werden. Betrachtet man z.B. das Wahlrecht, so bildet der entsprechende Einfluss einzelner Gesellschaftsklassen in der Gesetzgebung und überhaupt der Staatsverwaltung im weiten Sinne des Wortes den Gegenstand, um dessentwillen die Rechtsregelung vorgenommen wird; der unmittelbare Gegenstand der Rechtsregelung aber ist hier die Art der Beteiligung einer jeden Person an den Wahlen. Der Unterschied wird hier besonders klar, wenn man beachtet, dass im ersten Falle das nächste Ziel der Gesetzgebungsnorm gemeint ist (die Sicherstellung des Einflusses einer bestimmten sozialen Gruppe) im zweiten Falle ein bestimmtes System von Mitteln, die die juristische Form der Verwirklichung dieses Zieles schaffen. Aus diesem Unterschiede ergibt sich andererseits von selbst, dass das Wesen des hier zwischen dem Rechte und den ausserrechtlichen Elementen bestehenden Verhältnisses in jedem dieser Fälle nicht ein und dasselbe ist; denn es ist leicht verständlich, dass sich im ersten Falle die Zweckbestimmung des Rechtes äussert, im zweiten Falle jedoch das Recht nicht vom Standpunkte seiner Zweckbestimmung, sondern vom Standpunkte seiner inneren Bestandteile ohne Rücksicht auf den zu erfüllenden Zweck gemeint wird. Späterhin werden wir diesen zweiten Standpunkt näher betrachten, jetzt aber müssen die charakteristischen Momente des Verhältnisses klargestellt werden, dass zwischen der Rechtsregelung und dem Gegenstand besteht, um dessentwillen sie festgesetzt worden ist. Oben haben wir bereits darauf hingewiesen, dass das hier folgende Verhältnis des Mittels zum Zweck charakterisiert werden muss. Die Rechtsregelung ist stets mit der Idee eines bestimmten Zweckes verbunden, der letztere bildet in diesem Sinne die unvermeidliche und notwendige Voraussetzung bei der Festsetzung von Rechtsnormen; eben wegen der Verwirklichung dieses Zweckes wird ein bestimmtes System von Rechtsmitteln, ein System von juristischen Formen geschaffen, deren Bestimmung es ist, diesem Zwecke im Umfange des gesamten sozialen Lebens zu verwirklichen. Hieraus wird der

wesentliche Unterschied leicht verständlich, der zwischen dem gegebenen Verhältnis (d.h. dem Verhältnis zwischen der Rechtsregelung und dem Gegenstand um dessentwillen diese Regelung geschieht) und oben besprochenen Verhältnis besteht, dass wir zwischen dem sozial-wirtschaftlichen Aufbau der Gesellschaft und dem in ihr geltenden Rechtsregelungssystem entdeckt haben. In letzterem Falle äussert sich die gegenseitige Beeinflussung der Elemente des Verhältnisses darin, dass dank den konkret gegebenen sozial-wirtschaftlichen Bedingungen im Bereiche der juristischen Regelung gesellschaftlicher Beziehungen nur eine bestimmte Form dieser Regelung erscheint und nur auf dem Boden dieses Verhältnisses in jedem Einzelfalle die eigenartige Züge der in einem gewissen Gesellschaftsmilieu geltenden Rechtsordnung verstanden werden. Dem entspricht auch die Tatsache, dass die gegenseitige Lage der Elemente des Verhältnisses hier als Verhältnis des Vorhergehenden zum Folgenden charakterisiert wird, wobei das vorhergehende die sozial-wirtschaftlichen Faktoren sind; daraus erklärt sich ferner auch die Tatsache, dass das hier erwähnte Verhältnis nur zum Zustande der Festsetzung Rechtlicher Normen, zum Stadium „Entstehung“ einer bestimmten Form der Rechtlichen Regelung gehört, keineswegs aber zum weiteren Wirken (Funktionieren) eines bereits geltenden Rechtssystems. Durch andere Merkmale wird das Verhältnis, das zwischen der objektiven Rechtsordnung und dem Gegenstand besteht, um dessentwillen die Rechtliche Regelung festgesetzt ist, charakterisiert. Wir übergehen die übrigen Einzelheiten und weisen hier auf einen Grundunterschied hin, der sich darin äussert, dass im gegebenen Falle das Verhältnis nicht mit dem Stadium der ersten Festsetzung der Rechtlichen Regelung in Zusammenhang steht, sondern mit dem weiteren Leben bereits geltender Rechtsformen mit der Einwirkung, die eine geltende Rechtsordnung auf die Richtung und die Natur der Gesellschaftsbeziehungen ausübt. Auch lassen wir hier den komplizierten Mechanismus psychischer Motivation unbetrachtet, durch den die Elemente der Rechtsordnung als „treibende Hebel“ in das komplizierte Geflecht der sozialen Prozesse eingreifen. Auf einem Umstand jedoch muss hier acht gegeben werden: trotz der Eigenart der hier erwähnten Arten der Verhältnisse hinsichtlich ihrer inneren Merkmale besteht zwischen ihnen keine Isoliertheit, sondern ein enger Zusammenhang. Betrachtet man näher die zur Kategorie der ausserrechtlichen gehörigen Elemente dieser Verhältnisse, so lässt sich nicht schwer erkennen, dass diese Elemente sowohl in dem ersten als auch im zweiten Verhältnistyp in einem successiven Zusammenhang stehen. Die Auswahl einer bestimmten Form der Rechtsregelung geschieht zur Erreichung bestimmter Zwecke, andererseits aber treten dieselben Zwecke in dem bereits geltenden System der Rechtsregelung als Gegenstände auf, um derentwillen diese Regelung geschieht. Der Unterschied zwischen diesen Elementen kann daher nicht von Standpunkte ihres inneren Inhaltes festgestellt werden, sondern vom Standpunkte der Stellung, die ein jedes von ihnen im Verhältnis zur Rechtsordnung einnimmt: wenn diese Elemente in

der ersten der hier erwähnten Verhältnisarten als Grundmotive des sozialen Kampfes auftreten, der der gesetzgebenden Aufstellung gewisser Rechtsnormen vorausgeht, so erscheinen dieselben Motive im zweiten Falle als juristisch festgelegte Momente der Rechtlichen Regelung; in beiden Fällen drücken diese Elemente ihren Inhalt nach eine gewisse Zielstrebigkeit aus; im ersten Falle jedoch bezeichnen diese Elemente die Grundfaktoren des sozialen Prozesses der Gesetzgebung eines Prozesses der Auswahl einer bestimmten Form der Rechtlichen Regelung stets vorausgeht; im zweiten Falle aber treten dieselben Elemente schon nicht als vorausgehende soziale Faktoren, sondern als juristisch festgelegte Zwecke einer bereits geltenden Rechtsordnung auf.

Es gibt noch ein anderes Moment, das für beide Typen der oben betrachteten Verhältnisse von gleicher Bedeutung ist. Dieses Moment äussert sich darin, dass die ausserrechtlichen Elemente dieser Verhältnisse ausserhalb des inneren Mechanismus der Rechtlichen Regelung stehen. Die Stellung dieser Elemente im Verhältnis zur Rechtsordnung wird im Grunde als eine rein äusserliche charakterisiert, die im ersten Falle im Begriffe der Bedingung zum Ausdruck kommt, die die „Auswahl“ der Rechtsnormen bestimmt, im zweiten Falle aber im Begriffe des Zweckes der Rechtsnormen; das Verhältnis ist hier in dem Sinne ein äusserliches, als die Elemente des Verhältnisses einander nicht durchdringen und der Zusammenhang zwischen ihnen nicht aus den Besonderheiten des inneren Inhalts eines der Elemente des Verhältnisses hervorgeht, sondern im Prozess der Äusserung des Klassenwillens und der Klasseninteressen festgestellt wird, d.h. durch einen ausserhalb dieser Elemente stehenden Faktor. Die Elemente des Verhältnisses erleiden keinerlei Veränderungen unter dem Einflusse dieses Zusammenhanges, sondern bewahren denselben Charakter, den sie auch vor dem Beginn dieses Verhältnisses gehabt haben.

Durch das erwähnte Element wird der prinzipielle Unterschied zwischen den hier betrachteten Arten von Verhältnissen und dem zwischen der juristisch relevanten Tatsachen und den Rechtselementen bestehenden Verhältnisse festgestellt. Die juristisch relevante Tatsache bezeichnet gleichfalls etwas „tatsächliches“; doch steht dieses „tatsächliche“ einerseits nicht ganz abseits von den Rechtsnormen, sondern ist gewissermassen in den inneren Mechanismus der Rechtlichen Regelung hereingezogen, andererseits aber erleidet es eben dank diesem letzteren Umstände eine gewisse Veränderung seines ursprünglichen „natürlichen“ Inhaltes. Erst nach jener solchen Veränderung ist das Tatsächliche geeignet als Bestandteil der Rechtlichen Regelung zu fungieren. Den ganzen Sinn dieses Prozesses (d.h. des Prozesses der Hereinziehung in die Veränderung) müssen wir jetzt klarstellen.

Das Recht in seiner objektiven Existenz kann man als ein gewisses System von Beziehungen definieren; in dem Falle jedoch, wo wir die objektive Rechtsordnung meinen, muss dieses System von Beziehungen nicht im Sinne ihrer realen

Gegebenheit verstanden werden, sondern als ein im Stadium juristisch möglicher Verwirklichung befindliches System von Beziehungen. Es erübrigt wohl zu erwähnen, dass sich dieser Zustand nicht immer mit dem in der Gesellschaft real bestehenden Beziehungen deckt, der Hinweis genügt, dass im Falle der Anerkennung eines solchen Zusammenfallens der ganze Prozess der Rechtlichen Regelung des sozialen Lebens jeglichen Sinn verlieren würde, bei solcher Annahme würden die inneren, immanenten Faktoren des gesellschaftlichen Lebens sich als vollkommen ausweichend, die rechtliche Regelung aber dank der inneren Gesetzmässigkeit der vor sich gehenden Prozesse sich als überflüssig und unnötig erweisen. Doch auch in den Fällen, wo der Charakter der gesellschaftlicher Wechselbeziehungen den im Rechte zum Ausdruck gebrachten Forderungen entspricht, geht das System der in den Normen des objektiven Rechtes juristisch festgelegten Beziehungen nicht in den realen sozialen Prozessen auf, sondern behält seine gesonderte Existenz bei. Darauf deutet die Tatsache klar hin, dass in solchen Fällen stets eine gewisse Beziehung zwischen Rechtsatz und real verwirklichtem Verhältnis bestehen bleibt. In den meisten Fällen hat diese Beziehung dem Charakter des Verhältnisses zwischen Motiv und Wirkung in manchen Fällen aber fehlt eine solche Motivationswirkung und dann sprechen wir von einem objektiven Entsprechen zwischen dem im Rechte ausgedrückten und dem Charakter der realen Verhältnisse. Nimmt man jedoch an, dass in den Fällen, wo die realen gesellschaftlichen Prozesse den Forderungen des Rechtes entsprechen, die Rechtsnormen vollkommen mit den realen Erscheinungen verschmelzen, so können die obenerwähnten Arten der Verhältnisse gar nicht erklärt werden, da man nicht annehmen kann, dass die bei solcher Verschmelzung sich ergebende gegenständliche Einheit mit sich selbst in Beziehung trete. Hiermit wird auch die Fehlerhaftigkeit der Definition des Rechtsverhältnisses als einen realen lebendigen, von den Rechtsnormen regelten Verhältnisses bewiesen. Man kann getrost behaupten, dass diese Definition ebenso verbreitet wie unbestimmt ist. Wir wissen z. B. nicht welche Bedeutung man in dieser Definition dem Begriffe der Regelung der Lebensverhältnisse durch die Rechtsnormen beimessen muss. Versteht man darunter die reale Einwirkung Rechtlicher Normen auf das gegenseitige Verhältnis der Mitglieder einer gesellschaftlicher Gemeinschaft, die Frage von dem Gebiete der Analyse der Rechtselemente selbst auf das Gebiet der Motivationswirkung dieser Elemente auf die Rechtspsyche der Menschen; eine solche Auffassung würde Recht bedeutende Nachteile besitzen. Zunächst wäre hier die Klarstellung des Wesens der Grundelemente des Rechtsverhältnisses durch den Hinweis auf die Funktionen dieser Elemente in der realen Gesellschaftsbeziehungen ersetzt. Die Frage der Motivationswirkung der Rechtsnormen ist allerdings ein wichtiges Problem, doch gehört sie ihrem Wesen nach zum Gebiete der Psychologie, nicht aber zur Lehre von den reinen Rechtskategorien. Ferner können wir eine Reihe von Fällen anführen, wo solcher Formen lebendiger Beziehungen bestehen, die

den im Rechte ausgedrückten Forderungen entsprechen, bei denen jedoch die Motivationswirkung der Rechtsnormen fehlt. Trotz solchen Fehlens halten wir solche Beziehungen doch als den Verhältnissen entsprechend. Dem Begriffe der Rechtlichen Regelung kann auch ein anderer Sinn gegeben werden. Darunter kann man nicht die reale Einwirkung der Rechtlichen Normen auf den Charakter der Lebensverhältnisse verstehen, sondern die objektive Gemässheit zwischen diesem und der juristischen Form von Verhältnissen, die in den Rechtsnormen ausgedrückt ist. In solcher Formulierung muss man wirklich die genaue Wiedergabe des Wesen jener Beziehung ersehen, die zwischen dem Rechtsverhältnis und dem Lebensverhältnis besteht; aus ihr ergibt sich notwendigerweise der Schluss, dass die Elemente des Rechtsverhältnisses nie mit den Elementen des realen Lebensverhältnisses verschmelzen und dass jedes derselben ein selbständiges und verschiedenes Sein besitzt. Diese Schlüsse sind erforderlich, wenn wir annehmen, dass die Beziehung zwischen den Rechts- und Lebensverhältnis im Begriff der Gemässheit ausgedrückt werden muss; derselbe setzt notwendigerweise stets einen gewissen „Parallelismus“ zwischen Elementen zweier selbständiger Reihen voraus. Ein solcher Parallelismus besteht nur dann, wenn das Lebensverhältnis die im Rechtssatze ausgedrückte Form „verwirklicht“. Doch gerade in solchen Fällen ist das selbständige und getrennte Bestehen des Rechtsverhältnisses eine notwendige Voraussetzung. In der Tat, wenn man annimmt, dass in Fällen solcher „Verwirklichung“ beide Reihen vollkommen miteinander Verschmelzen, so wird der Begriff der Gemässheit tatsächlich vollkommen beseitigt, dabei solchem Verschmelzen die andere Reihe von Elementen, der das reale Lebensverhältnis entspräche, nicht mehr besteht, denn entsprechen kann man nicht sich selbst, sondern einem ausserhalb befindlichen Etwas, das ein gesondertes Dasein besitzt. Hieraus ergibt sich auch die Unrichtigkeit der Auffassung des Rechtsverhältnisses als eines Momentes im realen Lebensverhältnis, als eines der inneren Glieder in den realen Prozessen der Wechselwirkung zwischen den Gliedern der sozialen Gemeinschaft. Den genauen Sinn solcher Definition kann man wie folgt ausdrücken: das reale Lebensverhältnis besteht aus einer gewissen Anzahl realer Elemente; zu seiner Verwandlung in ein Rechtsverhältnis muss dieser Reihe von realen Prozessen noch ein Moment, nämlich das Moment „der Reguliertheit durch die Rechtsnormen“ beitreten; der Hinzutritt dieses neuen Elementes verleiht dem ganzen Bestande gleichsam wie ein chemisches Reagens eine andere und zwar eine Rechtliche Färbung. Oben haben wir bereits darauf hingewiesen, dass ein solches Hinzutreten von Rechtselementen zu realen Wechselbeziehungen im Leben nur als Motivationswirkung der Rechtlichen Normen zustande kommen kann: wir haben jedoch auch darauf hingewiesen, dass solche Einwirkungen in einer ganzen Reihe von Lebensverhältnissen nicht beobachtet werden können, deren Rechtscharakter im Sinne der zwischen ihnen und dem Rechte bestehenden Gemässheit keinen Zweifel unterliegt. Doch auch ausserdem gibt es eine Reihe von Erwägungen, die gegen

eine solche Definition des Rechtsverhältnisses angeführt werden können. Jeder Rechtssatz ist seinem Inhalte nach nicht einfach und homogen, er schliesst eine Reihe von einander verschiedener Elemente in sich, die auf Grund eines gewissen zwischen ihnen bestehenden inneren Zusammenhanges vereinigt sind. Die eigenartige Vereinigung dieser Grundelemente, die in einzelnen Fällen meistens nach dem Gegenstande, mit dem sie „verbunden“ werden (dingliche, persönliche, politische etc. Rechte) verschieden sind, bildet das Wesen des Rechtssatzes. Entfaltet man den im Rechtssatze ausgedrückten Inhalt, so ist leicht zu ersehen, dass er auf ein Rechtsverhältnis zurückgeführt werden kann d.h. auf die Feststellung von Rechten und Pflichten wegen eines bestimmten Gegenstandes der Regelung. Die Grundelemente, auf die wir hier stossen, d.h. die Rechte und Pflichten haben kein reales Dasein besitzenden Elemente gerade in den Fällen, wo sie als eines der Glieder in der realen Reihe der Lebensverhältnisse auftreten, sich plötzlich in Realitäten verwandeln. Jedoch nicht dieses allein kann hier Zweifel erwecken. Wenn wir das Rechtsverhältnis als ein Lebensverhältnis definieren, das sich von den übrigen Arten von Lebensverhältnissen durch die Anwesenheit des Momentes „der Reguliertheit durch die Rechtsnormen“ unterscheidet, so setzen wir damit von vorn herein einen vereinfachten, monolithischen Charakter dieses Momentes voraus. Das ist schon daraus klar, dass ein zusammengesetzter Gegenstand, der inhaltlich eine Reihe von Elementen zusammenfasst, natürlich nicht „eines der Elemente“, sondern nur eine Gesamtheit derselben sein kann. Wir haben bereits oben darauf hingewiesen, dass ein jeder Rechtssatz sich eben durch solchen zusammengesetzten Inhalt auszeichnet. Es ist daher klar, dass wenn man den Begriff der Reguliertheit durch die Rechtsnormen als Eintritt des Rechtsverhältnisses in Lebensverhältnisse annimmt, damit wird auch zugelassen, dass ein jedes der Elemente des Rechtsverhältnisses, mit den entsprechenden Elementen der realen Prozesse der Wechselbeziehungen unter den Menschen verschmolze. Eine solche Annahme setzt als unstreitig voraus, dass in jedem Lebensverhältnisse Elemente vorhanden sein müssen, die sowohl hinsichtlich der Menge, als auch des Inhaltes, eben diejenigen Elemente identisch ausdrücken, die im Begriff des Rechtsverhältnisses gemeint sind. Leider entspricht die Wirklichkeit nicht im geringsten dieser Anschauung. Wenn man sogar dem unserer Meinung nach unstreitigen Satze beistimmt, dass die Grundelemente des Rechtsverhältnisses (die Rechte und Pflichten) kein reales Dasein besitzen, wenn man ihnen sogar eine reale Existenz zuschreibt, so kann auch dann leicht nachgewiesen werden, dass in der Wirklichkeit kein Zusammenfallen zwischen den Bestandteilen des Rechtsverhältnisses und denen des Lebensverhältnisses gegeben ist. Darauf weist die Tatsache, deutlich hin, dass in einer Reihe von Fällen Verhältnisse mit ganz verschiedenem sozialem Inhalt durch ein und denselben Rechtssatz geregelt werden.²⁰ Berücksichtigt man alles obengesagte, so muss man zum Schlusse

²⁰ Die entsprechenden Beispiele s. bei Körner, die soziale Funktion der Rechtsinstitute, S. 10.

gelangen, dass nicht die „Zugehörigkeit“ zum Bestande des realen Lebensverhältnisses als eines der Glieder desselben, sondern die objektive Gemässheit zwischen den Elementen dieser beiden verschiedenen Reihen für die Beziehung charakteristisch ist, die zwischen dem Rechtsverhältnis und dem konkreten Lebensverhältnis besteht. Die Kategorie der Gemässheit, die wir zur Bezeichnung des Wesens dieser Beziehung benutzen, deutet gleichzeitig ganz entschieden darauf hin, dass eine jede dieser Reihen einen selbständigen und unabhängigen Inhalt zum Ausdruck bringt. Der Begriff des Rechtsverhältnisses als einer besonderer Form der Beziehung zwischen Rechten und Pflichten bildet von diesem Standpunkte aus im Vergleich zum Inhalt der konkreten Lebensverhältnisse eine vollkommen selbständige gegenständliche Einheit. Die Selbständigkeit des gegenständlichen Inhalts schliesst natürlich nicht die Möglichkeit eines gewissen Zusammenhanges zwischen ihnen, einer gewissen Wechselwirkung zwischen den realen Lebensprozessen und den rein Rechtlichen Elementen aus, die wir im Rechtsverhältnis entdecken. Wir haben bereits früher darauf hingewiesen, dass das Recht nie Selbstzweck, sondern nur ein Mittel zu bestimmten Zwecken ist, und dass der ganze Sinn und die Bestimmung des Rechtes in der Regelung des sozialen Lebens besteht. Damit nun die Rechtsordnung, die die Gesamtheit der Rechtsverhältnisse darstellt, diese Aufgabe erfüllen kann, ist es erforderlich, dass sie sozusagen aus dem Zustande vollkommener Abgeschnittenheit vom konkreten sozialen Leben in ein neues Existenzstadium übergeht, dass wir als Zustand der juristisch möglichen Erfüllbarkeit bezeichnen. Ein solcher Übergang, dessen wirkliche Gegebenheit keinen Zweifel unterliegen kann, kommt daher zustande, weil das Recht im reellen Leben selbst gewisse Stützpunkte wählt, die es weiterhin in dem Mechanismus juristischer Regelung gesellschaftlicher Beziehungen hereinzieht. Einen Fall dieses Zusammenhanges zwischen Recht und Tatsache haben wir gestreift, als wir von dem „gegenständlichen“ Inhalte d.h. vom Gegenstande der Rechtlichen Regelung sprachen; doch ist das nur ein Beispiel einer allgemeinen Erscheinung, die im Leben der Rechtsordnung viel weitere Anwendung findet. Dank solcher Berührung rein juristischer Kategorien mit Elementen rein juristischer Art entsteht eine eigenartige Zwischenstufe zwischen Recht und Leben, die die Rechtliche Regelung gesellschaftlicher Beziehungen möglich macht.

Eine der Grundformen eines solchen Zusammenhanges bezeichnen wir mit dem Begriff der juristischen Relevanz. Unter juristisch relevanten Tatsachen verstehen wir aber die Gesamtheit der Elemente ausser juristischer Art, mit denen mittels bestimmender Rechtssätze auf konstanter Weise gewisse Rechte und Komplexe derselben verbunden werden und deren Veränderungen einen bestimmten Rechtlichen Effekt hervorrufen, der sich im „Auftreten“, „Veränderung“ und „Aufhören“ bestimmter Rechte und folglich auch der mit ihnen korrespondierenden Pflichten äussert. Neben dieser Form treffen wir auch eine andere Grundform der Beziehung zwischen Recht und ausserjuristischen Elementen

an, die den Übergang der Rechtssätze in den Zustand juristisch möglicher Erfüllbarkeit fordert und deren charakteristische Eigenschaft ebenfalls im Heranziehen ausserrechtlicher Elemente in das System der Rechtlichen Regelung besteht; eine solche ist die Beziehung zwischen rein rechtlichen Elementen des juristischen Verhältnisses und dessen gegenständlichen Inhalt. Bevor wir zur Analyse des Begriffes juristischer Relevanz übergehen, müssen wir die Besonderheiten dieses Zusammenhanges ein wenig betrachten. Es gibt eine Reihe von Grundmerkmalen durch die der Charakter des Zusammenhanges sowohl von dem Verhältnis scharf abgegrenzt wird, dass wir zwischen dem Rechtssatz und den seiner Aufstellung vorausgehenden sozial-wirtschaftlichen Erscheinungen entdecken, als auch von dem Verhältnisse zwischen der Rechtlichen Regelung und dem Gegenstande besteht, um dessentwillen sie geschieht. Eine von diesen Besonderheiten besteht zweifelsohne in der Auseinandergesetztheit der Elemente, die für die beiden letztgenannten Typen von Verhältnissen charakteristisch ist. Der Begriff der Auseinandergesetztheit darf nicht mit der logischen Unterschiedbarkeit der Elemente verwechselt werden, die bei jedem Verhältnisse notwendigerweise vorausgesetzt wird; er bezeichnet nicht nur den logischen Unterschied im Inhalte der einzelnen Elemente, sondern auch die Zugehörigkeit derselben zu zwei selbständig bestehenden, realen oder idealen Reihen von Erscheinungen, zwischen denen eine gewisse Wechselbeziehung festgesetzt wird. In solchen Fällen besteht das Verhältnis, genauer gesagt, nicht zwischen den letztunterscheidbaren Elementen einer jeden einzelnen Reihe, sondern zwischen den Komplexen solcher Elemente, wobei ein jeder Komplex auf Grund einer immanenten, spezifischen Gesetzmässigkeit eine bis zu einem gewissen Grade abgegrenzte Einheit bildet. In solchen Verhältnissen stehen daher die obenerwähnten Elemente einander als selbständige Seinselemente gegenüber, was natürlich nicht die Möglichkeit einer gewissen, vom Ganzen vermittelten Wechselwirkung derselben in dieser oder jener Form ausschliesst. Auf diese Besonderheit der Beziehung zwischen dem Recht und dem soeben obenerwähnten ausserrechtlichen Kategorien haben wir bereits früher hingewiesen. Ohne weiter eine eingehendere Klarstellung dieser Frage zu unternehmen, weisen wir darauf hin, dass gerade diese für die beiden letzterwähnten Typen von Verhältnissen so charakteristische Besonderheit in dem Falle fällt, wo wir die Beziehung zwischen den rein Rechtlichen Elementen des juristischen Verhältnisses und seinem gegenständlichen Inhalte im Auge haben. Der Gegenstand des juristischen Verhältnisses ist nicht etwas von dem Verhältnisse selbst isoliert und getrennt dastehendes. Wenn das juristische Verhältnis überhaupt nichts anderes als eine in den Grundkategorien des Rechtes ausgedrückte Verhältnisform ist, so wird der Begriff des Gegenstandes darin notwendigerweise als Inhalt dieses Verhältnisses hinzugedacht, als Objekt, das in verschiedenen konkreten Fällen stets im Mittelpunkt der Rechtlichen Regelung steht. Der Inhalt ist daher kein von aussen her an den Prozess juristischer Regelung gebundenes, sondern

ein in den inneren Mechanismus dieser Regelung hineingezogenes Element, das für die Regelung in dem Sinne wesentlich und konstitutiv ist, als das juristische Verhältnis in konkreter Form niemals ohne dieses Element bestehen kann. In den zwischen den rein Rechtlichen Elementen des juristischen Verhältnisses und seinem Gegenstande bestehenden Zusammenhänge fehlt die Auseinandergesetztheit, die für die eben betrachteten Arten von Verhältnissen charakteristisch sind, und zwar aus dem Grunde, weil die Elemente des Verhältnisses hier nicht einzeln bestehender Reihen angehören, sondern in ihrer Gesamtheit erst die Einheitsreihe bilden, die uns als Rechtsverhältnis gegeben ist, soweit das letztere im Zustande juristisch möglicher Erfüllbarkeit gemeint ist. Die Tatsache der Hineinziehung dieses Elementes in die innere Struktur des juristischen Verhältnisses macht auch den weiteren Unterschied verständlich, der die Beziehung zwischen dem Rechtsverhältnis und seinem Gegenstande wesentlich von dem anderen zwischen Recht und ausserrechtlichen Erscheinungen bestehenden Arten von Beziehungen abgrenzt. Für die letzteren ist es charakteristisch, dass die Glieder des Verhältnisses im Falle einer bestimmten Wechselwirkung untereinander in ihrem Inhalte nur im Bereiche der fundamentalen, sozusagen ontologischen Formen ihrer Existenz eine Veränderung erleiden. Es genügt der Hinweis, dass im Falle der Einwirkung von realen sozial-wirtschaftlichen Faktoren auf das Recht, dieses selbst nicht real wird; seine ontologische Natur bleibt bestehen und nur im Bereiche der Grundformen seiner Existenz erleidet es Veränderungen. Das gleich muss in Bezug auf die Rückwirkung der Rechtlichen Formen „auf die wirtschaftliche Grundlage“ gesagt werden. Das Verhältnis zwischen den einzelnen Gliedern ist hier nicht nur in dem Sinne äusserlich, als die Elemente des Verhältnisses zwei verschiedenen Reihen angehören, sondern auch, dass die Veränderungen, denen diese Elemente infolge ihrer gegenseitigen Einwirkung unterworfen werden, innerhalb einer jeden Reihe einzeln und zwar im Bereiche der Gesetzmässigkeit vor sich gehen, die die gegenständlich begrenzte Einheit einer jeden Reihe schafft; daher besteht hier kein gegenseitiges Durchdringender Elemente der aufeinander einwirkenden Reihen, kein unmittelbarer Kontakt zwischen ihnen; nicht nur die Reihen selbst, sondern auch ihre einzelnen Elemente stehen vollkommen isoliert voneinander da und unterliegen nur in dem Masse einer Veränderung, wie die Veränderungen des Ganzen auf seine Teile zurückwirken.

Oben haben wir darauf hingewiesen, dass der Gegenstand des Rechtsverhältnisses in den inneren Mechanismus der Rechtlichen Regelung hereingezogen ist; es kann von vorn herein als unstrittig betrachtet werden, dass eine Lage infolge dessen eine wesentlich andere ist. Er tritt hier als eines der unselbständigen Glieder auf und muss unter dem Einflusse der inneren Gesetzmässigkeit des Rechtsverhältnisses als eines Ganze eine gewisse Veränderung seines anfänglichen „natürlichen“ Inhalt erleiden. Als eines der in das Ganze eingeflocht-

tenen Elemente, nimmt er Eigenschaften an, deren Träger er ausserhalb des Rechtsverhältnisses nicht ist. Diese Tatsache, deren einzelne Beispiele wir späterhin betrachten werden, ist leicht erklärlich, wenn man beachtet, dass das objektive Recht sich des Gegenstandes des Rechtsverhältnisses stets nur als eines Elementes im Prozesse der Regelung gesellschaftlicher Beziehungen bedient; es tritt daher an diese Gegenstände nicht vom Standpunkte des Erkenntnisinteresses heran, wo die Klarstellung der immanenten Eigenschaften des Objektes den Hauptzweck bildet, sondern einerseits vom Standpunkte der sozialwirtschaftlichen Funktionen derselben und andererseits vom Standpunkte der juristischen Interessiertheit an diesen Gegenständen als Elementen des Rechtsverkehrs (*commerce juridique*). Hieraus ist leicht zu verstehen, dass von der Gesamtheit der Eigenschaften, die den Gegenstand in seinem ursprünglichen „natürlichen“ Inhalt charakterisieren, nur diejenigen für das Recht Bedeutung gewinnen, denen die bestehende objektive Rechtsordnung (in Abhängigkeit von dem gegebenen sozialwirtschaftlichen Gesellschaftsaufbau) einen juristisch wertvollen Charakter verleiht, die übrigen Eigenschaften derselben bleiben aber ungeachtet der bedeutenden Rolle, die sie bei der theoretischen Klarstellung des Gegenstandes auch spielen mögen, für das Recht und die Rechtliche Regelung gesellschaftlicher Beziehungen vollkommen indifferent das Moment juristischen Wertes ist somit für die Hereinziehung des Gegenstandes in den inneren Mechanismus der Rechtlichen Regelung von entscheidender Bedeutung; es ist daher erforderlich, wenigstens in einigen Worten die Klarstellung seines Wesens zu behandeln.

Ein Ding gewinnt nur in dem Falle juristischen Wert, wenn es vom Standpunkte der geltenden Rechtsordnung den möglichen Gegenstand eines Rechtsverhältnisses werden kann. Diesen Satz kann man als etwas selbstverständliches betrachten; ein Gegenstand, der dank seiner objektiven Merkmale (wie z.B. die Sterne, die Sonne usw. oder zufolge der Definition des positiven Rechtes sich als unfähig erweist als Objekt eines Rechtsverhältnisses aufzutreten) kann natürlich kein juristisch wertvoller Gegenstand sein. Der Wert eines Gegenstandes vom Standpunkte des Rechtes ist somit eine abgeleitete Grösse; er entspricht nicht den inneren Eigenschaften des Gegenstandes selbst, sondern wird ihm durch den Charakter der Rechtlichen Regelung gesellschaftlicher Beziehungen, sowie den konkreten Aufbau des bestehenden Rechtssystems bestimmenden Grundprinzipien von aussen herbeigeführt. Oben haben wir darauf hingewiesen, dass die Rechtsordnung vom Standpunkte ihrer Bestimmung ihres Zweckes betrachtet, ein System von Mitteln ist, die zur Verwirklichung gewisser Zwecke gesellschaftlichen Charakters bestimmt ist. Der gesellschaftliche Charakter dieser Zwecke folgt von selbst aus der Auffassung des Rechtes nicht als Regelung des individuellen Lebens eines jeden Gliedes einer sozialen Organisation, sondern als Regelung der juristischen Formen gegenseitigen Beziehungen dieser Glieder. Betrachten wir den Gegenstand als eines der inneren Glieder

dieses Regelungsprozesses so müssen wir in der Frage über seinen juristischen Wert notwendigerweise zu folgenden Schlüssen kommen: erstens können die natürlichen, immanenten Eigenschaften des Gegenstandes nur in dem Masse für das Recht Bedeutung gewinnen, oder mit anderen Worten einen juristisch-wertvollen Charakter bekommen, soweit diese Eigenschaften sich als fähig erweisen, entsprechend dem konkreten Charakter der geltenden Rechtsordnung als Element Rechtlicher Regelung gesellschaftlicher Beziehungen zu dienen; es versteht sich von selbst, dass der juristische Wert dieser Merkmale in solchem Falle nicht durch ihren objektiven Inhalt bestimmt werden können, sondern durch die juristischen Besonderheiten des geltenden Rechtssystem; hieraus folgt notwendigerweise, dass der juristische Wert des Gegenstandes eines Rechtsverhältnisses nicht nur durch den objektiven Inhalt des Gegenstandes selbst nicht bestimmt werden kann, sondern dass der gesellschaftliche Charakter der Zwecke für die die Gesamtheit der Rechtsverhältnisse überhaupt das System von Mitteln darstellt, es unmöglich macht diesen Wert in der Natur der subjektiven und individuellen Beziehungen einzelner Personen zu den Gegenständen zu erblicken, mit anderen Worten in dem Momente des individuellen Nutzens, den sie einzelnen Personen bringen. Das Moment des individuellen Nutzens erweist sich zur Begründung des juristischen Wertes des Gegenstandes eines Rechtsverhältnisses nicht nur in den Fällen als wertlos, wo der Gegenstand des Rechtsverhältnisses tatsächlich keinen Nutzen bringt, sondern es ist auch in den Fällen, wo der faktische Nutzen des Gegenstandes für eine der Parteien reell besteht, für die juristische Natur des Rechtsverhältnisses ein vollkommen irrelevantes Element, das erhellt zur Genüge daraus, dass der Unterschied in den Graden der individuellen Benutzung des Gegenstandes auf die Natur und gegenseitige Lage der Elemente des juristischen Verhältnisses keinen Einfluss ausübt. Das Moment der individuellen Benutzung des Gegenstandes charakterisiert in seinen verschiedenen Arten nicht das juristische Verhältnis, sondern das Verhältnis des Individuums zum Ding selbst, ein Verhältnis, das ungeachtet der Behauptungen einiger Rechtgelehrten für das Recht vollkommen irrelevant ist. Wenn der juristische Wert des Gegenstandes wie oben erwähnt wurde notwendigerweise seine Gegebenheit als inneres Element im System der Rechtlichen Regelung gesellschaftlicher Beziehungen voraussetzt, so ist es offenbar, dass das Moment der individuellen Benutzung des Gegenstandes, das ein isoliertes Verhältnis eines jeden Gliedes der Gesellschaft zu bestimmten Gütern voraussetzt. Bei der Klarstellung des Begriffes des juristischen Wertes nicht als Ausgangspunkt dienen kann; dort handelt es sich um den Gegenstand, als ein Element bei gegenseitigen juristischen Beziehungen von Person, hier aber um den Gegenstand, als ein Objekt individuellen Gebrauches, also um ein Element, das nicht auf dem Gebiete der gesellschaftlichen Beziehungen dieser Personen, sondern auf dem ihres (inneren) individuellen, isolierten Daseins liegt. Hieraus ergibt sich von selbst, dass im Prozesse der Rechtlichen Regelung gesellschaft-

licher Beziehungen der Gegenstand nicht vom Standpunkte der individuellen Interessiertheit einzelner Personen an demselben, sondern sozusagen in Bezug auf seine gesellschaftlichen Funktionen und seine Bedeutung in den gesellschaftlichen Beziehungen zwischen einzelnen Personen betrachtet wird.

Bei solcher Schlussfolgerung kann es als selbstverständlich erscheinen, dass der juristische Wert des Gegenstandes inhaltlich mit seinem wirtschaftlichen Werte vollkommen identisch ist; in dem letzteren spielt nämlich nicht individuelle Interessiertheit der einzelnen Personen die bestimmende Rolle, sondern die im wirtschaftlichen Verkehr liegenden gesellschaftlichen Faktoren bestimmen letzten Endes den Wert des Gegenstandes vom wirtschaftlichen Standpunkte. Und dessen ungeachtet müssen wir in solcher Behauptung eine scheinbare Selbstverständlichkeit erblicken; es gibt Erwägungen, die gegen die Möglichkeit einer solchen Identifizierung sprechen. Man kann eine Reihe von Fällen anführen, wo der juristische Wert des Gegenstandes mit dem entsprechenden wirtschaftlichen Werte nicht zusammenfällt; als Beispiele können nicht nur Gegenstände der unbegründet bestrittenen sogen. Rechte der Persönlichkeit in privatrechtlichen Beziehungen dienen, sondern auch das unstreitige Gebiet öffentlich-Rechtlicher Beziehungen, in denen der Gegenstand in der überwiegenden Mehrzahl der Fälle nicht zur Kategorie der wirtschaftlichen Erscheinungen gehört. Andererseits beobachten wir auch die entgegengesetzte Erscheinung, die darin zum Ausdruck kommt, dass eine Reihe von Gegenständen und Verhältnissen die zweifellos wirtschaftlichen Wert besitzen, vom Standpunkte des Rechtes insofern als indifferent erscheinen, als sie noch nicht zur Kategorie der Erscheinungen gehören, die juristisch geregelt werden. Als Beispiele mögen vom Rechte nicht anerkannte wirtschaftliche Beziehungen dienen, sofern diese trotzdem im Leben der Gesellschaft reell verwirklicht werden. Doch auch wenn man von all diesen Beispielen absieht, wie man wegen ihrer grossen Anzahl keineswegs nur als einfache Ausnahmen aus der allgemeinen Regel betrachten kann, und nur die Fälle in Betracht zieht, wo ein Gegenstand eines juristischen Verhältnisses sich mit einem Gegenstande des wirtschaftlichen Verkehrs deckt, so steht die juristische Betonung nicht auf dem wirtschaftlichen Werte des Gegenstandes, sondern stets auf den Formen des juristischen Verhältnisses zu ihm, mit anderen Worten auf der Form, die für die Lage dieses Elementes in dem juristischen Verhältnisse charakteristisch ist.

Aus diesen Hinweisen lässt sich nicht schwer schliessen, dass der juristische Wert eines Gegenstandes eine rein Rechtliche Kategorie ist, deren Begründung in den Grundprinzipien der Rechtlichen Regelung gesellschaftlicher Beziehungen liegt. Dieses schliesst natürlich nicht den Gedanken aus, dass die Struktur des juristischen Verhältnisse in jedem konkreten Falle durch die Merkmale des Gegenstandes des Verhältnisses bestimmt werden kann. Diese Merkmale jedoch sind in den meisten Fällen durch die objektive Rechtsordnung beigefügt, die

dem Ding Eigenschaften verleiht, die es von Natur nicht besitzt. Es versteht sich von selbst, dass diese Beifügung nichts subjektives oder willkürliches ist, ebenso wie auch darin nichts subjektives liegt, dass dem Gegenstande im Wirtschaftsverkehr solche Merkmale (Wert, Tauschbarkeit usw.) beifügt werden, die er ausserhalb seines Verhältnisses zum Wirtschaftsverkehr nicht hat. Ebenso wie z.B. der wirtschaftliche Wert die Abspiegelung gewisser ökonomischen Beziehungen ist, erscheint auch der Wert eines Gegenstandes in juristischem Sinne als Abspiegelung der konkreten Rechtsformen des gesellschaftlichen Lebens. Hierdurch erklärt es sich, dass dem Gegenstande seitens der objektiven Rechtsordnung gewisse Eigenschaften zugeschrieben werden können; im Prozesse der Rechtlichen Regelung wird der Gegenstand nicht vom Standpunkte seines immanenten Inhalts also nicht losgelöst von den durch die Rechtsordnung festgesetzten Rechtsformen betrachtet, sondern vom Standpunkte der juristischen Interessiertheit an ihm (wobei man diesen Ausdruck natürlich nicht als individuell juristisches Interesse einer einzelnen Person zu verstehen hat), vom Standpunkte seiner juristischen Funktionen. Die juristische Funktion des Gegenstandes kommt aber in der Fähigkeit zum Ausdruck, im System der Rechtlichen Regelung als eines der Elemente aufzutreten, als eines der Glieder der juristischen Reihe, die sich der in der objektiven Rechtsordnung spezifischen Gesetzmässigkeit unterwirft. Diese Gesetzmässigkeit muss in dem Sinne spezifisch genannt werden, als die der Ausdruck der eigenartigen Natur juristischer Erscheinungen ist. Das System der Rechtlichen Regelung haben wir oben als ein System von Mitteln bezeichnet,²¹ die zur Verwirklichung bestimmter Zwecke des gesellschaftlichen Lebens bestimmt sind. In dieser Definition der Rechtsformen vom Standpunkte ihres Zweckes ist implizite bereits der Gedanke enthalten, dass wir, erstens, im Prozesse der Rechtlichen Regelung keine theoretische Stellungnahme zu den Gegenständen erblicken, woher die in ihm bestehende Gesetzmässigkeit nicht als eine theoretische Gesetzmässigkeit charakterisiert werden kann, deren Grundform die Form des kausalen Verhältnisses oder die logische Form des Verhältnisses von Grund und Folge ist; zweitens, kommt in dieser Definition der Unterschied zwischen sozialer und Rechtlicher Gesetzmässigkeit klar zum Ausdruck. Der zwischen ihnen bestehende Unterschied kann als Unterschied der Gesetzmässigkeit des Zweckes und der der Mittel charakterisiert werden. Die möglichen sozialen Beziehungen, deren reale Verwirklichung vom Standpunkte der geltenden objektiven Rechtsordnung wünschenswert erscheint, bilden im Verhältnis zum letzteren das Ziel, das verwirklicht werden soll. Daraus folgt, dass sowohl die Natur der Element des Verhältnisses, als auch dementsprechend die in diesem gegeneinander abgegrenzten Reihen von Erscheinungen d.h. einerseits in den realen sozialen Beziehungen, andererseits aber in den Rechtsformen als einen bestimmten System von Mitteln bestehende Gesetzmässigkeit eine wesentlich verschiedene sein

²¹ S. auch *Regelsberger*, I, § 46.

wird. Als schlagender Beweis dieses Satzes kann die Tatsache dienen, die in der geschichtlichen Entwicklung der Rechtsformen zum Ausdruck kommt, dass nämlich die im hier erwähnten Sinne gleichen Zwecke historisch mittels verschiedener Rechtsformen verwirklicht worden sind, andererseits aber gewisse Rechtsformen häufig nicht die gleiche soziale Funktion erfüllt haben. Als Beispiel für die erste Kategorie von Fällen kann das Institut der Vertretung in privatrechtlichen Verhältnissen dienen, das bekanntlich im altrömischen Rechte vollkommen fehlt,²² in dem aber gleichzeitig die realen Interessen in gesellschaftlichen Beziehungen, für die im Rechte der Gegenwart die Vertretung besteht, mittels anderer juristischer Formen verwirklicht werden. Den Hinweis auf ein anderes Beispiel dieser Art finden wir bei Pernice; bei Behandlung des realen Kontraktes im altrömischen Rechte sagt er folgendes: „Der Gedanke, das etwas, was man von einem anderen in Händen hat, zurückgewährt werden müsse, wenn die Zeit des Gebrauches usw. abgelaufen sei, liegt so nahe, dass man sich kaum vorstellen kann, wie derselbe zu irgendeiner Zeit keinen Rechtlichen Ausdruck gefunden haben sollte. Dennoch lässt sich ein anderer Modus denken, tatsächlich denselben Zweck zu erreichen: man konstruiert eine private Deliktsklage wegen Treubruches... Es wurde demnach das nämliche Ergebnis mit dieser Klage wie mit einer Vertragsklage erreicht.“²³ „Endlich von den zahlreichen Beispielen, die zur Bestätigung der oben ausgesprochenen Satzes angeführt werden könnten, wollen wir auf die Ausführungen hinweisen, die wir bei Jhering im dritten Bande seines Werkes „Der Geist des römischen Rechtes“ finden; auf S. 137 (III, 1) heisst es: „Das neuere römische Recht kennt gewisse Verhältnisse, bei denen die zwei Grundelemente des Rechts, welche sonst soweit auseinander gehen, das dingliche und obligatorische, sich zu einer systematischen Einheit verbinden, nämlich das *pignus superpicias* und die *emphytheusis* beide Seiten dieser Verhältnisse, die dingliche (das *jus in re*) und die obligatorische (der Kontrakt) werden hier durch einen und denselben Akt ins Leben gerufen, können es wenigstens. So das neuere Recht; ganz anders aber das ältere. Das Verhältnis, bei welchen dem altern Recht die Kombination des dinglichen und obligatorischen Elementes zuerst entgegengrät, war der *Ususfructus*. Die Art, wie es diese Kombination technisch vollzog, ist von der des neuern Rechts völlig abweichend anstatt wie letzteres die beiden Elemente zur Einheit des Akts zusammenschmelzen zu lassen, hält es dieselben, wie sie im Begriff innerlich geschieden waren, so auch im Rechtsgeschäft äusserlich auseinander, d.h. es erfordert für jedes desselben einen besonderen Akt, für das *jus in re* die *in jure cesio*, für das Obligationsverhältnis die *Stipulation (cautio usufructuaria)*. „In den hier angeführten Beispielen kommt deutlich die Tatsache zum Ausdruck, dass gleiche Zwecke im bürgerlichen Verkehr, in der geschichtlichen Entwicklung der Rechtsformen vielfach durch ein verschiedenes konstru-

²² S. Pernice, *Labo*, I, S. 488-489; Jhering, *Geist III*, I, S. 175; Dernburg, *Pandekten*, I, S. 269 ff; Windscheid, I, S. 186-187.

²³ Pernice, I, 423-424.

iertes System juristischer Mittel verwirklicht worden sind. Im Gegensatz hierzu kann auch auf einen umgekehrte Erscheinung hingewiesen werden, wo eine bestimmte juristische Form zu Verschiedenen sozialen Zwecken benutzt worden ist. Das hier erwähnte Auseinandergehen zwischen der Rechtsform und ihrer sozialen Funktion führt unvermeidlich zu dem methodologischen Grundprinzip, das die soziale Wirkung jeder einzelnen Norm jenseits ihres juristischen Wesens und daher auch der Aufgaben der Rechtssystematik liegt, ebenso wie die Verwertung des Tabaks ausserhalb der Botanik liegt.²⁴

Diese Beispiele, deren Anzahl nach Wunsch vergrössert werden kann, dienen als schlagender Beweis des Satzes, dass die im realen Lebensverhältnis anzutreffenden Grundelemente wie auch die ihren gegenseitigen Zusammenhang bestimmendes Gesetzmässigkeit im Vergleich zu den Elementen und der Gesetzmässigkeit, die auf dem Gebiete der Rechtsverhältnisse herrschen, einen wesentlich anderen Charakter tragen. Diese eigenartige Gesetzmässigkeit, die wir in der Existenz und der Entwicklung der Rechtsformen entdecken, macht die Tatsache verständlich, dass der „natürliche“ Inhalt des Gegenstandes der bei erkenntnistheoretischer Stellungnahme zu ihm von entscheidender Bedeutung ist beim Hereinziehen des Gegenstandes in die eigenartige Gesetzmässigkeit der Rechtsformen sich als indifferente Grösse erweist. Natürlich unterliegt der Gegenstand als solcher nicht dieser Gesetzmässigkeit; allein wird der Gegenstand im Verhältnis zu den möglichen Rechtsformen und zwar seitens dieses Verhältnisses nicht mehr von der natürlichen Gesetzmässigkeit, sondern der spezifischen Gesetzmässigkeit der Rechtsformen bestimmt. Der Gegenstand selbst bleibt im gegebenen Falle gewissermassen ein „natürlicher“ Stützpunkt, die beigefügten Merkmale aber charakterisieren sein Verhältnis zu den juristischen Formen der Regelung gesellschaftlicher Beziehungen. Für eine solche Beifügung bestimmter Merkmale, die ein Gegenstand „von Natur“ d.h. ausserhalb des Verhältnisses zur bestehenden Rechtsordnung nicht besitzt und die den Gegenstand in Bezug auf das Verhältnis dieser Rechtsordnung zu ihm, mit anderen Worten in Bezug auf seine Lage als Element in der Rechtlichen Regelung zeigen, kann eine grosse Anzahl Beispiele angeführt werden. Hierher gehören nicht nur solche Merkmale des Gegenstandes, in denen die Spuren des ursprünglichen natürlichen Inhalts ganz ausgebeizt sind und die daher in rein juristische Konzepte verwandelt sind, wie z.B. die *immeubles par leur destination* des französischen *code civile* (Art.517), *res futurae*, *res nullius* usw., sondern auch solche Merkmale, in denen man auf den ersten Blick nicht etwas beigefügtes des Gegenstandes sehen kann, sondern immanente Eigenschaften, wie z.B. die Einleitung der Gegenstände in *res corporales* und *incorporales*, bewegliche und unbewegliche, teilbare und unteilbare usw. bei näherer Betrachtung lässt sich nicht schwer feststellen, dass auch diese Merkmale für die juristische Denken-

²⁴ *Karrer, op.cit. S.8.*

weise nicht als Bezeichnung natürlicher Eigenschaften des Gegenstandes von Bedeutung sind und der juristische Sinn dieser Merkmale sich mit ihrem Inhalte vom erkenntnistheoretischen Standpunkte keineswegs deckt; hierzu genügt der Hinweis, dass z.B. die Einteilung der Gegenstände in res corporales und incorporeales im römischen Rechte zur Abgrenzung der Eigentumsrechte von den anderen Rechten²⁵ diene. Noch deutlicher tritt: das bei der Klarstellung des juristischen Sinnes der Einteilung der Gegenstände in bewegliche und unbewegliche oder teilbare und unteilbare zutage.

Hinsichtlich der ersten Antithese kann wohl kaum ein Zweifel bestehen, dass die natürlichen Eigenschaften der Gegenstände in ihr keine Rolle spielen; als wesentlich erweisen sich hier solche rein juristischen Merkmale wie der Unterschied der Verjährungstermine, die Verschiedenheit der Verteidigungsformen entsprechender Rechte, der Entässerungsordnung der Zuständigkeit usw.²⁶ Das gleiche muss hinsichtlich des juristischen Begriffes der Teilbarkeit und Unteilbarkeit gesagt werden, der auch einem eigenartigen, rein juristischen Sinn hat.²⁷

Ausser der Beifügung bestimmter Merkmale bei Gegenständen des Rechtsverkehrs beobachten wir in Bezug auf die Objekte juristischer Verhältnisse auch einen weiteren Prozess, der sich in dem eigenartigen Zusammenschluss einzelner Gegenstände zu bestimmten Einheiten geltend macht, wie z.B. das Vermögen in juristischem Sinne, *peculium*, usw. auch bei der Bildung solcher Einheiten ist nicht der natürliche Zusammenhang zwischen den einzelnen Elementen bestimmend, ein Zusammenhang der entweder durch das Kausalitätsverhältnis oder durch das Verhältnis von Grund und Folge bedingt ist, sondern der Zusammenhang, der vom objektiven Rechte aufgestellt wird.

In allen obenangeführten Beispielen bildet der natürliche Inhalt des Gegenstandes den Stützpunkt, die fundierende Grundlage, auf der eine Reihe von Merkmalen aufgebaut wird, die die Lage des Gegenstandes in dem bestehenden Rechtsverkehr und seine Funktionen als eines der inneren Elemente des geltenden Systems von Rechtsverhältnissen bestimmt, und erst in solchem deformierten, veränderten Zustande tritt der Gegenstand in die eigenartige Gesetzmässigkeit der Rechtsformen ein.

Die Definition des Gegenstandes als eines der neueren Elemente des Rechtsverhältnisses deutet auf den wesentlichen Unterschied hin, der zwischen dem Gegenstande des Rechtsverhältnisses und der juristisch relevanten Tatsache besteht. Dieser Unterschied kommt in der verschiedenen Lage zum Ausdruck, die beide im System der Rechtlichen Regelung einnehmen. Der Gegenstand eines juristischen Verhältnisses wird im wesentlichen dadurch charakterisiert,

---

²⁵ S. Hölder, *Pandekten*, S. 134-135; *Planiol, Traite elementaire de droit civil*, I, p. 683.

²⁶ *Planiol, ib. p.* 691-692.

²⁷ *Gambaroff, op. cit.* S. 607 ff.

dass er ein inneres Element des Rechtsverhältnisses ist; wenn die Rechte und Pflichten äusserste Punkte des juristischen Verhältnisses sind, so bildet der Gegenstand selbst ihren Berührungspunkt. Natürlich geschieht der Zusammenschluss des Rechts und der Pflicht zu einem Rechtsverhältnis erstmalig nicht durch diesen Punkt; oben haben wir eingehend die Ausführung des Gedankens behandelt, dass der Begriff des Rechtsverhältnisses im Sinne eines Verhältnisses von Recht und Pflicht ein logisches prius ist, in dem von vorn herein die Rechte und Pflichten als einander korrelative Elemente gegeben sind. Diese ganze Ausführung hatte den Begriff des Rechtsverhältnisses als abstrakt denkbare Element der Rechtsordnung im Auge, als abstraktes Schema der juristischen Regelung gesellschaftlicher Beziehungen, der Übergang dieses Schemas in den Zustand juristisch möglicher Erfüllbarkeit kann nur durch Beifügung zu den rein Rechtlichen Kategorien des Rechtes und der Pflicht eines neuen Elementes, d.h. des Gegenstandes des Rechtsverhältnisses geschehen. Die vom Leben gänzlich abstrahierten Elemente des Rechtes und der Pflicht erhalten somit in diesem neuen Elemente einen Stützpunkt, einen gemeinsamen Angriffspunkt, in dem sie sich wieder vereinigen, doch nicht als abstrakte Einheit, die ihre Grundlage im Begriffe der logischen Korrelativität findet, sondern als Einheit der wirksamen Elemente des Rechtsverkehrs. Eine wesentlich andere Funktion erfüllen die Tatsachen, die einen juristisch relevanten Charakter haben.

Die letzteren sind nie innere Elemente juristischer Verhältnissen, sondern stehen ausserhalb des geschlossenen Kreises dieser Verhältnisse und sind nicht dasjenige, worauf die Rechte und Pflichten gerichtet sind, sondern womit das objektive Recht ihre „Entstehung“ und Existenz in Zusammenhang bringt. Obwohl sich die Tatsachen ausserhalb des juristischen Verhältnisses befinden, sind sie deshalb für das Bestehen des Rechtsverhältnisses nicht minder notwendig; gleich dem Gegenstande bilden sie auch eine der Grundbedingungen zum Übergang des Rechtsverhältnisses aus dem Zustande des abstrakten Schemas in den Zustand juristisch möglicher Erfüllbarkeit. Doch entsprechend der verschiedenen Lage, die ein jedes von ihnen d.h. der Gegenstand des Rechtsverhältnisses und die juristisch relevante Tatsache. Im System der Rechtlichen Regelung einnehmen, ist auch die Rolle verschieden, die ein jedes von ihnen in diesem System spielt. Auf eine Seite dieses Unterschiedes ist soeben hingewiesen worden; doch besteht hier auch ein Unterschied in anderer Beziehung, der betrachtet werden muss.

Der Gegenstand des juristischen Verhältnisses ist, wie wir oben erwähnt haben, ein für den Übergang des Rechtsverhältnisses in den Zustand juristisch möglicher Erfüllbarkeit notwendiges Element. Doch mit der Einführung dieses Elements sind noch nicht alle Bedingungen erfüllt, die zur Versetzung der Rechtsordnung sozusagen in aktiven Zustand „in Bewegung“ erforderlich sind. Mit der Anwesenheit dieses Elements sind allerdings alle Bestandteile des Rechtsver-

hältnisses gegeben, doch auch nach dem behält die Rechtsordnung einen erstarrten Charakter bei. Der gegenständliche Inhalt des juristischen Verhältnisses verleiht dem letzteren allerdings eine gewisse Konkretheit indem er in jedem Einzelfalle einen Stützpunkt, einen konkreten Angriffspunkt festsetzt. Doch kann der Übergang von einem Fall zum anderen in dem die nie aufgehörende Bewegung des Lebens der Rechtsordnung zum Ausdruck kommt, der ständige Wechsel konkreter Rechtsverhältnisse nie mittels des Gegenstandes des juristischen Verhältnisses verwirklicht werden. Es ist durchaus verständlich, woher der Wechsel eines Rechtsverhältnisses durch ein anderes kommt, stets gerade im Wechsel dieses Angriffspunktes zum Ausdruck, der den gegenständlichen Inhalt des juristischen Verhältnisses bildet. Hieraus kann leicht geschlossen werden, dass eine solche Veränderung, ein solcher Übergang von einem Gegenstande zum anderen nicht vom Gegenstande des Rechtsverhältnisses selbst zustande gebracht werden kann und dass zu diesem Zweck gerade ein Faktor erforderlich ist, der nicht im Rechtsverhältnis selbst sondern ausserhalb ihm steht.

Diese Rolle im Leben der Rechtsordnung erfüllen juristisch relevante Tatsachen. Durch das oben gesagte haben wir die Grundmomente, die die Funktionen des Gegenstandes der juristischen Beziehung und der juristisch relevanten Tatsachen im Leben der Rechtsordnung von einander trennen, angedeutet. Es ist selbstverständlich, dass diese Momente nur indirekt und entfernt die innere Natur dieser Tatsachen charakterisieren und schon in jedem Falle vollständig ungenügend sind, zu einer mehr oder weniger vollen Erklärung der Grundkennzeichen, die sie charakterisieren wie auch der eigenartigen Gesetzmässigkeit, die sowohl die gegenseitige Verbindung zwischen ihnen, wie auch das Verhältnis, dass wir einerseits zwischen ihnen und den rein Rechtlichen Elementen des juristischen Verhältnisses andererseits entdecken.

Zur Erklärung aller dieser Fragen müssen wir jetzt übergehen. In der gegenwärtigen juristischen Literatur ist die Lehre von den juristisch relevanten Tatsachen nicht nur unvollständig, sondern auch ohne genügende Aufklärung der ungeheueren Bedeutung, die sie zweifellos im System der Rechtsregulierung der gesellschaftlichen Beziehungen besitzen, dargestellt. Unaufgeklärt erscheinen hier nicht nur die Grundeinteilungen, in die wir die ganze Summe dieser Tatsachen zerlegen können, sondern in noch grösserem Masse unaufgeklärt oder besser vollständig unberührt bleibt die Frage über die innere Gesetzmässigkeit, die die Verbindung zwischen den einzelnen Arten dieser Tatsachen bestimmt, die Frage über die eigenartigen Verbindungen, in denen sie in einigen Fällen auftreten und über die juristischen Folgen solcher Verbindungen. Bei solchen Mängeln ist es nicht verwunderlich, dass die Definition, die in ihr den juristisch relevanten Tatsachen (oder den juristischen Tatsachen, wie sich gewöhnlich die traditionelle Doktrin ausdrückt) gegeben wird, an Ungenauigkeit und Unbestimmtheit leidet.

Die traditionelle Doktrin stellt, wie bekannt, zwei Grundarten der juristischen Tatsachen fest: juristische Ereignisse und juristische Handlungen. Letztere werden ihrerseits gewöhnlich eingeteilt in Rechtsgeschäfte und Delikte. Es fällt jedoch nicht schwer zu zeigen, dass diese in der gegenwärtigen Doktrin angenommene Klassifizierung ungenügend ist, dass sie inhaltlich nicht alle verschiedenartigen Formen, in denen wir juristisch relevante Tatsachen antreffen, umfasst. In der Literatur ist schon darauf hingewiesen worden, dass Fahren oder Gehen im Laufe einer bestimmten Zeit auf einen fremden Landstücke zur Herstellung eines Servitutsrechts führen kann, obwohl diese Handlungen weder ein Rechtsgeschäft noch ein Delikt vorstellen.²⁸ Ferner treffen wir Fälle, in denen ein und dieselbe Handlung gleichzeitig ein Rechtsgeschäft und ein Delikt vorstellen. Als Beispiel können wir den Fall der Enteignung einer deponierten Sache anführen, zuletzt weist auf die Unzulässigkeit dieser Klassifizierung der immer noch andauernde Streit über die besondere Kennzeichen der juristischen Handlungen und der Delikte hin. Alle diese Beispiele müssen uns notwendig auf den Gedanken bringen, dass man in allen diesen Fällen durchaus nicht das Resultat einer nicht genügend richtigen Anwendung der traditionellen Klassifizierung auf konkrete Fälle sehen kann, sondern im Gegenteil weisen diese Beispiele auf die Fehlerhaftigkeit der Klassifizierung selbst, ihrer Grundlagen hin ihrerseits steht die Fehlerhaftigkeit der angenommenen Klassifizierung zweifellos im Zusammenhange mit der falschen Definition des Begriffs der juristischen Relevanz, denn es unterliegt keinem Zweifel, dass die Richtigkeit der Klassifizierung immer in erster Linie durch die richtige Definition des Begriffes der zu klassifizierenden Gegenstände, durch die Feststellung der Grundkennzeichen, die diese charakterisieren und die den Grund ihrer wissenschaftlichen Einteilung in einzelne Klassen bilden, bestimmt wird.

Die Definition, die den juristischen Tatsachen in der traditionellen Doktrin gegeben wird, kann man wie folgt zusammenfassen: unter einer juristischen Tatsache werden hier Tatsachen verstanden, auf Grund derer sich die Erwerbung, Veränderung und das Aufhören subjektiver Rechte vorzeigt. In demselben Sinne werden sie gleichzeitig als Faktoren durch die das Schicksal dieser Rechte bestimmt wird, bezeichnet²⁹ es ist nicht schwer, zu verstehen, dass in dieser Definition der Schwerpunkt vom objektiven Recht, welches bestimmten realen oder rechtlichen Erscheinungen den Charakter einer juristischen Relevanz verleiht, auf die Erscheinungen selbst übertragen wird, die als Faktoren dank der eigenen immanenten Natur einen entsprechenden Rechtseffekt hervorrufen, übertragen wird. Mit seltener Folgerichtigkeit wird dieser Gedanke von Dernburg ausgesprochen, auf derselben Seite seiner Pandekten (S. 177) folgendes sagt: „Aus der Annah-

---

²⁸ S. Schlossmann, *Der Vertrag* S. 129.

²⁹ S. z.B. Dernburg, *Pandekten*, I, S.177 „Die Faktoren des Rechtes im subjektiven Sinne sind Tatsachen, d.h. im Raum und in der Zeit sich abspielende, sinnlich wahrnehmbare Begebenheiten“. s. ebenso Zittelmann, *Irrtum und Rechtsgeschäfte*, S.280.

me einer Darlehenssumme z.B. folgt die Pflicht der Rückgabe, das positive Recht erkennt diese natürliche Pflicht nur an und macht sie zur Rechtsverbindlichkeit. Verstirbt jemand mit Hinterlassung von Descendenten, so trägt dieser Tatbestand das Descendentenerbrecht in seinem Schosse, wenn es auch richtig ist, dass es erst durch den allgemeinen Willen nähere Bestimmung und Rechtliche Anerkennung gewinnt.“ Daher erhalten nach Dernburgs Ansicht juristischen Tatsachen nur formell die rechtsbindende Kraft von Seiten der Rechtsordnung; „Doch sind es, sagt er, ...keine indifferenten Momente, an welche sich die Entstehung oder der Untergang von Rechten knüpft. Es wohnen den juristischen Tatsachen vielmehr rechtbindende Kräfte inne, welche die Anerkennung des Rechtes herausfordern.³⁰ Hieraus ist es leicht zu verstehen, dass die Hauptbedeutung im Bestehen der subjektiven Rechte in dieser Doktrin den Tatsachen selbst und ihrem objektiven Inhalte und nicht der spezifisch juristischen Lage, die ihnen durch das objektive Recht mitgeteilt wird, beigemessen wird. Daher wird auch als Grundlage der Klassifizierung gerade dieser objektive Inhalt und nicht der Unterschied in den juristischen Status der entsprechenden Erscheinungen der Unterschied, der durch die Rechtsordnung festgestellt wird, angenommen.³¹

Dass bei solchen Ausgangspunkten die Resultate, die sowohl die Klassifizierung der juristischen Tatsachen, wie auch überhaupt den Begriff der juristischen Relevanz selbst anbelangen, ungenügend sein müssen, kann man im voraus erraten. Und das geschieht deshalb, weil der Ausgangspunkt selbst hier unbedingt falsch ist. Es gibt auf der Welt keine Tatsachen, die schon dank ihrem objektiven Inhalt eine rechtsbildende Eigenschaft besitzen. Die entgegengesetzte Behauptung ist zweifellos grundlos und hat unter sich keine Grundlage. Sogar die Beispiele, die auf den ersten Blick als die zur Bestätigung der rechtsbildenden Kraft des objektiven Inhalts einiger Tatsachen dienen können, beweisen bei einer aufmerksamen Betrachtung gerade das Gegenteil. Die feste Assoziation zwischen einigen dieser Tatsachen und einem bestimmten Rechteeffekt verdankt ihr Dasein nicht einer inneren, den Tatsachen selbst als solchen, inwohnenden rechtsbildenden Kraft, nicht ihrem Inhalte ohne Zusammenhang und Verhältnis zur Rechtsordnung genommen, sondern der gleichen Definition ihrer juristischen Relevanz von Seiten des objektiven Rechts in verschiedenen Rechtssystemen. Dass wir die entscheidende Bedeutung in solchen Fällen nicht dem objektiven Inhalte der Tatsachen selbst, sondern den Definitionen ihrer juristischen Relevanz von Seiten des objektiven Rechts beischreiben müssen, wird am klarsten dadurch bewiesen, dass in einigen Fällen diese Verbindung

³⁰ I B. S. 177.

³¹ Diesem scheinbar widersprechend erscheint die Einteilung der Handlung (im Sinne von juristischen Tatsachen) in Rechtsgeschäfte und Delikte. In der Tat ist aber ausschlaggebend bei der Einteilung dieser zwei Kategorien vom Gesichtspunkte der traditionellen Doktrin nicht der Unterschied der Stellungnahme des objektiven Rechtes in Bezug auf sie, sondern die inneren und objektiven Momente der Handlung selbst und zwar die inneren Motive dieser Handlungen. S. Dernburg *ib.* 178.

zwischen der Tatsache und seinem juristischen Effekt unterbrochen wird, ohne dass dabei irgendwelche Veränderungen im Inhalt der Tatsachen selbst stattfinden. Das könnte natürlich niemals zustande kommen, wenn die Tatsachen selbst in ihrem „Schosse“ die entsprechenden juristischen Rechte und Verpflichtungen tragen würden. Zur Bestätigung dieses wollen wir auf denselben Beispielen, auf die Dernburg hinweist, stehenbleiben. Die Annahme einer Darlehenssumme, sagt er, enthält schon in sich die Verpflichtung der Rückerstattung. Die letztere, d.h. diese Verpflichtung, ist nicht nur eine Rechtliche, d.h. vom Rechte bestimmte, sondern eine natürliche Verpflichtung, als ob sie schon vor dem Rechte bestanden hätte. Im Gegensatz zu dieser Behauptung kann man auf Fälle hinweisen, in denen ungeachtet des Bestehens der entsprechenden Tatsache gar keine Verpflichtung vorliegt, es zurückzugeben oder besser gesagt, die entsprechende Verpflichtung durch das objektive Recht aufgehoben worden ist. Solche Fälle begegnen wir nicht nur in der internationalen Rechtspraxis der Staaten (die Lossagung von internationalen Schulden z.B. von Seiten Frankreichs während der grossen Revolution), sondern auch auf dem Gebiete der privatrechtlichen Beziehungen.³² Dieselbe Betrachtung kann in einem noch grösseren Masse an einem anderen Beispiele angewandt werden, das von Dernburg angeführt wird. Eine solche Rechtsordnung, bei der das Erbrecht vollständig fehlt, ist nicht nur logisch denkbar, sondern einige Elemente einer solchen Verfassung finden wir im Zivilrecht der Sowjetstaaten, welches das genau fixierte Maximum des zu ererbenden Vermögens, das der Erbe nach dem Tode des Erblassers erhalten kann, festsetzt; die übrige Erbmasse jedoch geht an den Staat über und folglich wird der Zusammenhang in Bezug darauf zwischen der juristischen Tatsache und dem Entstehen der entsprechenden Rechte, vernichtet.

Es handelt sich aber natürlich nicht um einzelne Beispiele. Die Sache besteht in der augenscheinlichen Wahrheit, dass die subjektiven Rechte und Verpflichtungen logisch korrelative Elemente des Begriffs des Rechtsverhältnisses sind.³³ Eine solche Korrelation wäre vollständig unerklärlich, wenn sie (d.h. diese Elemente) innerlich in den Inhalt bestimmter tatsächlicher Gegebenheiten eingefügt wären. Die Verbindung zwischen Rechten und Verpflichtungen würde dann in jedem konkreten Falle durch das reale Verhältnis zwischen den Tatsachen hergestellt werden und würde gleichzeitig mit dem Aufhören des Verhältnisses selbst erlöschen. Der Begriff des Rechtsverhältnisses wäre dann das widergespiegelte Verhältnis der Tatsachen selbst. Die Entwicklung des Rechtsverhältnisses würde dann parallel denjenigen Veränderungen, denen die Tatsachen selbst unterworfen sind, verlaufen. Dieser Parallelismus wird jedoch entschieden durch die Erörterung umgestossen, dass oft mit ein und denselben tatsächlichen Gegebenheiten ein verschiedener juristischer Effekt verbunden wird. (z.B.

³² S. z. B. *Einführungsgesetz zum Civilkodex der S. S. R. G. Art. 2.*

³³ *Eine richtige Auffassung dieser Tatsache finden wir bei Ungern, S. System des österreichischen Privatrechts, S. 454*

die Verjährung kann als Grund der Erwerbung des Eigentums, des Servitutsrechts oder des Aufhörens der Verbindlichkeit dienen u.s.w.) oder im Gegenteil verschiedene tatsächliche Gegebenheiten haben als Resultat gleiche Rechtliche Folgen. (z.B. Erwerbung von Eigentum durch Kauf, Schenkung oder Testament).

Diese Hinweise zerstören endgültig die Möglichkeit im objektiven Inhalt des tatsächlich Gegebenen, unabhängig vom objektiven Rechte genommen, eine rechtsbildende Kraft zu erblicken. Aber der Lehre von der juristischen Bedeutung der Tatsachen, kann man auch einen engeren Sinn beimessen, wobei diese Bedeutung teilweise dem objektiven Inhalte der Tatsachen, teilweise der Rechtsordnung zufiele. Der Sinn einer solchen Kompromisslösung würde dann darin bestehen, dass, indem man die entscheidende Bedeutung den Definitionen des objektiven Rechtes bei der Aufstellung der juristischen Relevanz dieser oder jener Tatsachen beimessen würde, sie (d.h. die Lösung) die Bestimmungen der Rechtsordnung in dieser Richtung dies zu einem gewissen Grade durch die Sonderheit des objektiven Inhalts der Tatsachen selbst für beschränkt ansieht. Die juristische Relevanz muss vom Standpunkte einer solchen Theorie als Resultat einer zusammenfallenden Handlung zweier verschiedener Faktoren, d.h. einerseits des geltenden Rechtssystems, andererseits des objektiven Inhalts der Tatsachen gedacht werden. Es ist nicht schwer zu verstehen, dass auch bei einer solchen Gestaltung für diese Theorie die obenangeführten Betrachtungen vollständig ihre Kraft bewahren. Der Hinweis darauf, dass in einer ganzen Reihe von Fällen mit einem und desselben tatsächlichen Gegebenheiten ein verschiedener juristischer Effekt durch das objektive Recht verbunden wird, zerstört auch in diesem Falle Aussichten auf Erfolg. Gegen Dernburgs Meinung enthält der objektive Inhalt der Tatsachen in seinem „Schosse“ nicht nur keine Rechtsbildenden Kräfte, sondern erscheint fürs Recht als eine vollständig indifferente Grösse indifferent in dem Sinne, dass er nicht im geringsten Grade den Charakter und den Inhalt der mit ihnen verbundenen juristischen Relevanz bestimmt. Dagegen kann man einwenden, dass der objektive Inhalt der tatsächlichen Gegebenheiten, ohne konkreten juristischen Effekt, der mit ihnen in jedem einzelnen Falle durch das objektive Recht verbunden ist, zu bestimmen, doch, dank seinen Besonderheiten den Grundtypus derjenigen subjektiven Rechte in Bezug (d.h. die tatsächlichen Gegebenheiten) einen juristisch relevanten Charakter erhalten können, bestimmen. So z.B. ist es scheinbar schwer sich vorzustellen, dass eine solche Tatsache wie Kauf oder Verkauf als Entstehungsgrund von familienrechtlichen Verhältnissen dienen kann. Jedoch erweist es sich bei aufmerksameren Betrachten, dass wenn überhaupt eine solche Gebundenheit des objektiven Rechtes besteht, sie nicht durch den Inhalt der zu regulierenden Tatsachen, sondern ausschliesslich durch den Charakter des konkreten Systems der Rechtsregulierung hervorgerufen wird.

Es ist nicht schwer zu verstehen, dass der objektive Inhalt der tatsächlichen

Gegebenheiten im System der Rechtsregelung der gesellschaftlichen Beziehungen nicht an und für sich eine Bedeutung haben kann, nicht wegen der inneren Besonderheiten dieses Inhaltes sondern nur vom Gesichtspunkte der möglichen Ausnutzung dieses Inhaltes für den Übergang des Rechtssystems in den Zustand der juristisch möglichen Erfüllbarkeit, mit anderen Worten vom Gesichtspunkte der Interessiertheit von seiten der juristischen Regulierung. Darauf werden wir uns im weiteren genauer aufhalten, jetzt müssen wir notwendig aus dem gesagten folgenden Schluss ziehen: die Klassifizierung der juristischen Tatsachen, die sich auf die Besonderheiten des objektiven Inhaltes orientiert, muss verworfen werden. Sie gibt keine richtige Abgrenzung der verschiedenen Gruppen der juristischen Tatsachen und kann es deshalb nicht tun, weil sie als Ausgangspunkt für die juristische Betrachtungsweise vollständig indifferente Kennzeichen des Gegenstandes annimmt. Wenn man das Wesen der juristischen Tatsache vom Gesichtspunkte des Rechtes in den Bestimmungen der Rechtsordnung erblicken muss, die seine juristische Bedeutung feststellt, so ist es klar, dass hier der Ausgangsmoment gerade diese Bestimmungen und nicht der objektive Inhalt der Tatsachen selbst sein muss.

Den Gegensatz der Klassifizierung bildet hier auf diese Weise nicht der Unterschied der Tatsachen an sich selbst, sondern der Unterschied ihrer juristischen Relevanz, mit anderen Worten der Unterschied ihrer rein juristischen Lagen, in die der Gegenstand durch die Bestimmungen des objektiven Rechts nach der ihr beigeschriebenen Bedeutung in der Herstellung der einzelnen Arten der subjektiven Rechte gestellt wird.

Bei einer solchen Definition des zu klassifizierenden Gegenstandes ist es selbstverständlich klar, dass wir die Grundlage der Klassifizierung im gegebenen Falle im juristischen Interesse selbst, dass den Begriff der juristischen Relevanz hervorruft, sehen müssen. Nachdem wir den Inhalt dieses Interesses klargestellt haben, werden wir auch leichter die verschiedenen Formen, in denen sich die juristische Relevanz der konkreten tatsächlichen Bestandteile zeigt, verstehen.

Der Zweck des Rechtes besteht in der Herstellung eines bestimmten Systems der gesellschaftlichen Beziehungen. Das Recht selbst, wie wir schon mehr als einmal hingewiesen haben, ist ein kompliziertes System der Mittel, die zur Verwirklichung dieses Zieles dienen. Wir können hier die Frage über die verschiedenen Faktoren teils psychologischen, teils anderen Charakters, die die Widerspiegelung der Rechtsformen in der realen Lebensbeziehungen bestimmen, bei Seite lassen. In der Rechtslehre erscheint als wesentlich nicht die Erläuterung dieser Faktoren, sondern die Aufklärung der Grundelemente des Systems der Rechtsregulierung, die Aufklärung der inneren Gesetzmässigkeit, die die gegenseitigen Beziehungen zwischen diesen Elementen bestimmt. Als solche Grundelemente erscheinen Rechtsverhältnisse, in denen wir logische gegenseitig korrelative Rechts- und Verpflichtungsmomente entdecken. Der Begriff des Rechtsverhält-

nisses im Sinne der Verbindung nur dieser zwei Momente ist das abstrakte Schema der möglichen juristischen Beziehungen überhaupt. Den konkreten Charakter erhält es (d.h. das Schema) nur dank der Beifügung eines bestimmten gegenständlichen Inhaltes. Letzterer stellt die Grundlage der Verschiedenheit der Formen, in denen die Rechtsverhältnisse im juristischen Verkehr zu Tage treten. Jedoch kann der Übergang von einen Formen zu anderen, mit anderen Worten, der beständige „Wechsel“³⁴ von einen juristischen Beziehungen durch andere nicht durch diesen gegenständlichen Inhalt verwirklicht werden. Darauf haben wir schon oben hingewiesen, als wir auch schon erklärten, warum es unmöglich sei. Eben dort haben wir auch hingewiesen, dass gerade die juristisch relevanten Tatsachen diese wichtige Funktion im Leben der Rechtsordnung erfüllen.

Die juristischen Beziehungen geraten in Bewegung offenbar nur dank diesen Faktoren, die sich ausserhalb des geschlossenen Kreises der rein Rechtlichen Elemente der juristischen Beziehung, gleich wie auch ihres gegenständlichen Inhaltes befinden.

Andererseits macht der Charakter der zu erfüllenden Funktion ein gewisses Verhältnis dieser Tatsachen zu der Zeitkategorie notwendig; die in ihrem Wesen unveränderlichen Erscheinungen können scheinbar nicht zum Grunde der Veränderungen in den anderen Erscheinungen dienen.³⁵ Diese Kennzeichen, d.h. das Befinden ausserhalb des juristischen Verhältnisses einerseits und das notwendige Verhältnis zu der Zeitkategorie andererseits, sind die allgemeinste Charakteristik der juristisch relevanten Tatsachen und können natürlich nicht als Grund der Einteilung dieser Tatsachen in einzelnen Arten dienen. Zu diesem Zwecke, d.h. zum Zwecke der Klassifizierung der juristischen Tatsachen ist es nötig sich an den Unterschied der Grundformen, in dem sich die juristische Relevanz im juristischen Verkehr zeigt, zu wenden. Der Unterschied dieser Formen wird seinerseits durch den Unterschied des juristischen Interesses bedingt, der bestimmten Tatsachen den relevanten Charakter in jedem konkreten Falle verleiht, so dass sie, d.h. diese Formen indirekt uns auch das principium divisionis für die uns interessierenden Erscheinungen mitteilen können.

Vom Standpunkte der Mannigfaltigkeit dieser Formen können wir zwei Grundarten der juristischen Relevanz unterscheiden: eine unmittelbare und eine abge-

---

³⁴ Hier handelt es sich natürlich nicht von einem „Wechsel“ im Sinne einer kausalen Entwicklung realer Prozesse, sondern im Sinne eines Auftretens des abstrakten Schemas der Rechtsbeziehungen in den Bereich einer juristisch möglichen Verwirklichung und folglich auch andererseits im Sinne des Abfallens einiger Rechtsbeziehungen, die schon die Form einer möglichen juristischen Verwirklichung erhalten haben, aus diesem Gebiet.

³⁵ Dem widerspricht die Tatsache nicht, dass einen juristisch relevanten Charakter in einigen Fällen wie das später gezeigt werden wird, juristische Akten haben können, z.B. im Falle der Herstellung von Privilegien. Doch auch in solchen Fällen sind die juristischen Akte mit bestimmten tatsächlichen Gegebenheiten verknüpft und daher erscheinen auch die entsprechenden Rechte verbunden, wenn auch nicht unmittelbar, mit fortlaufenden Erscheinungen in der Zeit.

leitete. Das Wesen dieser Verschiedenheit besteht sozusagen in der ungleichen Unmittelbarkeit der Verbindung zwischen der relevanten Tatsache und dem entsprechenden juristischen Effekt. In einigen Fällen ist der juristische Effekt direkt und unmittelbar mit einem gegenständlichen Inhalte verbunden. Die Anwesenheit des letzteren ist in solchen Fällen ein vollständig genügender Grund für die Erscheinung eines entsprechenden juristischen Effektes. In anderen Fällen ist, in Gegenteil, die einfache Gegebenheit einer bestimmten Tatsache an und für sich noch nicht genügend. Ausserdem wird in solchen Fällen verlangt, dass die vorhandene Tatsache mit einer anderen Tatsache die schon ein juristisch relevanten Charakter erhalten hat, verbunden sei. So z.B. die Betätigung des Willens bei der Abschliessung eines Rechtsgeschäftes. Zur Verbindung des juristischen Effektes mit letzterem ist nicht bloss der Wille genügend als eines der Elemente des geistigen Lebens, sondern gerade der Wille einer Rechtsfähigen und handlungsfähigen Person, d.h. der Wille in Verbindung mit einem physischen Individuum, der im Besitz eines bestimmten juristischen Status ist. Besonders zahlreich sind die Beispiele einer solchen mittelbaren Relevanz auf dem Gebiet der öffentlich rechtlichen Beziehungen, im besonderen in den Handlungen der administrativen Organe. Der juristische Effekt eines administrativen Aktes z.B. wird nicht nur durch tatsächliche Operationen im weiten Sinne des Wortes bedingt, die wir in den Handlungen der Beamten der Administration treffen, sondern ausser dem durch ihre juristische Lage d.h. durch die Rechtssphäre, die ihre Kompetenz bildet. In diesem Falle wird die Relevanz den Handlungen der Beamten der Administration schon nicht als solchen zugeschrieben, d.h. nicht einfach den Handlungen physischer Personen, sondern den Handlungen diesen Personen insoweit, wie sie selbst in einen bestimmten, und zwar aktiven öffentlich-rechtlichen Status gestellt sind. In Fällen, wo diese Bedingung fehlt, spricht man schon vollständig gerecht nicht von einem administrativen Akte, sondern von einem *fait personnel du fonctionnaire* und dieser Unterschied hat nicht nur ein theoretisches Interesse, sondern auch eine sehr grosse praktische Bedeutung z.B. in Fragen, die die Formen der gerichtlichen Verfolgung von Beamten bei der Vollbringung gesetzwidriger Handlungen betreffen.³⁶

Der oben angeführte Unterschied zwischen einer mittelbaren und unmittelbaren Relevanz trägt selbst einen abgeleiteten Charakter und weist dadurch auf eine tiefere und prinzipiellere Abgrenzung, die wir in den Formen der juristischen Relevanz entdecken, hin. In der Tat weist die bezeichnete Einleitung nicht auf irgend ein bestimmtes Prinzip hin, dass der juristischen Sinn dieser Abgrenzung verständlich machen würden. Deshalb braucht sie selbst noch eine Begründung, ein Zurückführen auf einen grundlegenden Moment, der uns nicht nur die nackte Tatsache des Bestehens einer solchen Abgrenzung, sondern auch

³⁶ S. darüber M. Hauriou, *Precis de droit administratif et de droit public* p. 94; Laferriere. *Traite de la juridiction administratif* 2 e edit. I p. 647 suiv.

das juristische Interesse, das sie zum Dasein hervorgerufen, verständlich macht. Zur Erklärung dieses Momentes ist es vom neuen nötig zu dem zurückzukehren, was oben über die Natur der juristischen Relevanz gesagt worden ist. Da haben wir hingewiesen, dass sie ihre Begründung nicht im objektiven Inhalt der tatsächlichen Gegebenheiten, sondern in den Definitionen des objektiven Rechtes hat. Daraus zogen wir den Schluss, dass die Klassifizierung der juristischen Tatsachen in Übereinstimmung mit den Unterschied in ihrer möglichen Ausnutzung im System der Rechtsregulierung, geschehen muss. Indem wir uns von neuem dieser Frage zuwenden jetzt schon vom Gesichtspunkte der Mannigfaltigkeit der Formen der juristischen Relevanz, können wir nicht umhin zu bemerken, dass gemäss der entscheidenden Bedeutung der Definitionen des objektiven Rechtes beim Herstellen der juristischen Relevanz, die Verschiedenheit der Formen der letzteren ihre Begründung in denselben Definitionen des objektiven Rechtes haben muss, die sich in Übereinstimmung mit der Struktur einzelner Rechtsverhältnisse oder deren Komplexe, die mit juristisch relevanten Tatsachen verbunden werden können, geschieht.

Der objektive Inhalt der tatsächlichen Gegebenheiten erscheint in solchen Fällen nicht als Grundlage der hier zu entdeckenden Unterschiede in der Struktur der Komplexe juristischer Bildungen, sondern als rein – äusserliches Moment, mit dem letztere durch das positive Recht verbunden werden. Der spezifische Charakter des festgestellten Systems der Rechtsregulierung einerseits und die Struktur dieser juristischen Bildungen andererseits bestimmen in jedem konkreten Falle die Wahl des entsprechenden tatsächlichen Inhalts mit denen die Komplexe der Rechte und Pflichten verbunden werden müssen. Hieraus ist es leicht verständlich, dass der Unterschied des tatsächlichen Inhalts, vom Standpunkte der juristischen Bedeutung des letzteren, selbst als abgeleitete Grösse erscheint, die sich auf die Verschiedenheiten der Struktur entsprechender Verbindungen der juristischen Grundelemente, d.h. der subjektiven Rechte und Pflichten, stützt. Die Bedeutung dieser Tatsachen besteht folglich nicht darin, dass sie den oben erwähnten Unterschied in den Formen der Komplexverbindungen der juristischen Grundelemente begründen, diese Verbindungen, von denen wir später ausführlicher sprechen werden, bilden sich dank der inneren Gesetzmässigkeit des Systems der Rechtsregulierung, sondern diese Bedeutung zeigt sich darin, dass die juristischen Tatsachen eigenartige Wegweiser in der Bewegung der konkreten Rechtsverhältnisse und ihrer Komplexe bezeichnen, die Versetzungszentren dieser Komplexe in ihrer beständigen Veränderung im Rechtsverkehr.

Aus dem gesagten ist es nicht schwer zu verstehen, dass die Bedeutung der juristisch relevanten Tatsachen nicht vollständig verstanden werden kann ohne vorläufige Erklärung der Komplexverbindungen der juristischen Grundelemente, die wir schon öfters oben erwähnt haben. Zur Erklärung dieser Komplexformen müssen wir jetzt übergehen.

Im Leben der Rechtsordnung treten die Grundelemente der letzteren, d.h. die juristischen Verhältnisse niemals vollständig isoliert auf. Letzteres wäre nur in dem Fall möglich, wenn diese Elemente, sowohl ihrer spezifischen Bedeutung im System der Rechtsregelung, als auch ihren inneren Kennzeichen nach vollständig gleichwertige Grössen wären. Jedoch schon der gegenständliche Inhalt eines Rechtsverhältnisses in einem jeden konkreten Falle gibt ihm ein eigentümliches Aussehen. Ausserdem kommen noch dazu in einzelnen Fällen der Unterschied der rein rechtlichen Elemente des juristischen Verhältnisses, der Unterschied der subjektiven Rechte und Pflichten selbst, der sich im Unterschiede entweder der Anwendungssphäre dieser Elemente (z.B. die Rechte im Verhältnis zu allen und die Rechte im Verhältnis zu einem beschränkten Kreise von Individuen) oder in anderen Besonderheiten (z. B. übertragbare und unübertragbare Rechte, teilbare und nicht teilbare Rechte usw.) äussert.³⁷

Zuletzt kann als Grund des hier bestehenden Unterschiedes die Modalität der entsprechenden Rechte auftreten. Die Modalität wird hier verstanden nicht im Sinne einer sozusagen psychologischen Modalität, die für die juristische Theorie vollständig irrelevant ist, sondern im Sinne einer objektiv-juristischen Bedeutung dieses Kennzeichens für die Charakteristik der entsprechenden subjektiven Rechte.³⁸ Aller eben erwähnten Momente wegen treten die juristischen Grundelemente im Rechtsverkehr mit einer sehr verschiedenen Bedeutung als individuelle Grössen eines Systems der Rechtsregulierung auf. Doch wie ein jedes System, so setzt auch das System der juristischen Regulierung unumgänglich das Bestehen komplizierter gegenseitiger Beziehungen zwischen diesen Elementen voraus. Speziell im Rechtsverkehr wird dieser Zusammenhang zwischen den Elementen der Rechtsordnung notwendigerweise dadurch vorausgesetzt, dass die Aufgabe, die wir hier antreffen in jedem konkreten Falle nicht durch das vereinzelt Auftreten eines jeden dieser Elemente im einzelnen, sondern durch das gleichzeitige Inbewegungsetzen eines auf eine bestimmte Art und Weise abgegrenzten Komplex verwirklicht werden können. Der innere Zusammenhang zwischen den Elementen, der für eine solche zusammenfallende Bewegung gegeben werden muss, trägt durchaus keinen zufälligen Charakter. In diesen Beziehungen liegt eine innere Logik, die ihnen einen beständigen Charakter verleiht. Hier besteht eine innere Gesetzmässigkeit, die sowohl den Charakter des Zusammenhanges in jedem konkreten Falle die einzelnen Rechtsverhältnisse auftreten können, als auch die Rangordnung-verhältnisse zwischen

³⁷ Aber durchaus nicht Faktoren, wie Dernburg darüber denkt, S. op. cit. 177; Die Rolle der „Faktoren, die den juristischen Effekt hervorrufen, muss, wie schon oben hingewiesen wurde, nicht dem objektiven Inhalt der Tatsachen sondern gerade der juristischen Relevanz der letzteren zugeschrieben werden, d.h. der für sie durch die objektive Rechtsordnung geschaffenen juristischen Lage.

³⁸ Der hier bezeichnete Unterschied zwischen der psychologischen und objektiv-juristischen Modalität ist in gewissem Sinne analog der Einteilung, die in der Logik zwischen rein logischer und psychologischer Modalität durchgeführt wird. S. z.B. A. Pfänder, Logik, in Husserls Jahrbuch für Philosophie und phänomenologische Forschung, Vierter Band, 1921, S. 234 ff.

Ihnen bestimmt. Im folgenden werden wir uns nur auf diejenigen Besonderheiten dieser Gesetzmässigkeit aufhalten, die enger mit dem Problem der subjektiven Rechte verbunden sind.

Als eine der Grunderscheinungen im Leben der Rechtsordnung, die schon in den Zustand der juristisch möglichen Erfüllbarkeit übergegangen ist, muss man die Tatsache anerkennen, dass einige Arten des Rechtsverhältnisses hier in bestimmte von einander bestimmte Weise abgegrenzte juristische Zentren gruppiert sind. Diese Zentren vereinigen noch nicht in sich alle möglichen juristischen Verhältnisse, die wir in dem beständigen Wechsel des Rechtsverkehr antreffen. Aber sie stellen das Gerippe, die juristischen Grundstützpunkte der Rechtsordnung dar, auf denen bei weiteren Veränderungen des Rechtsverkehrs neue Arten von Rechtsverhältnissen aufgebaut werden. Das Verhältnis zwischen dem „Aufbau“ und der Grundlage wird hier nicht nur durch eine zeitliche Succession,³⁹ sondern hauptsächlich als Verhältnis der Fundierung der späteren Schichten durch die oben bezeichneten Grundzentren charakterisiert. Für eine nähere Bestimmung der Natur der Fundierung, die wir hier antreffen, ist es nötig hinzuweisen, dass die Grundzentren die nötige juristische Bedingung für die Entstehung der abgeleiteten Formen der juristischen Verhältnisse sind. Obgleich diese Zentren nicht vollständig genügend sind, ihnen muss noch ein äusserer Faktor in Form einer juristisch relevanten Tatsache hinzugefügt werden, aber ihre entscheidende Bedeutung spricht sich deutlich darin aus, dass bei ihrem Fehlen das Erreichen eines entsprechenden juristischen Effektes undenkbar ist. Die Rolle der juristischen Tatsache in dem hier bezeichneten Prozess besteht hauptsächlich darin, den Zielen einer grösseren Konkretisierung der entstehenden juristischen Verhältnisse zu dienen, die Rechtsgeltung der letzteren jedoch gründet sich vollständig auf die sie fundierenden Grundzentren des Rechtsverkehrs.

Die hier angezeigte Abgrenzung zwischen den Grundrechtsverbindungen und der sich darauf aufbauenden Form der Rechtsverhältnisse muss man nicht im Bezug des Prinzips der Abgrenzung selbst mit der hauptsächlich im Zivilrecht angenommenen Verschiedenheit zwischen dem jus cogens und der Sphäre der individuellen Autonomie verschmelzen. Letztere Antithese zieht in Betracht die Verschiedenheit zwischen einzelnen juristischen Bildungen vom Gesichtspunkte ihrer Aufstellung und als solche nimmt sie als Ausgangsmoment ein Kennzeichen, das für die rein juristische Analyse vollständig unwesentlich ist. Ob das Rechtsverhältnis auf gesetzgebenden Wege oder als Resultat einer individuellen Rechtsschöpfung entstanden ist, in allen diesen Fällen haben wir es in Bezug des Prozesses der Herstellung selbst mit rein sozialen Erscheinungen zu tun, die ausserhalb des Kreises der rein juristischen Lehre stehen und in jedem Falle löst nicht diese Verschiedenheit die Frage über die inneren rein juristischen Beson-

³⁹ Die in manchen Fällen auch eine umgekehrte sein kann. Als Beispiel können wir anführen „postliminium“ des römischen Rechts. S. Pernice, *Labes I*, S. 575 ff.

derheiten der entsprechenden Rechtsbildungen. Diese Besonderheiten können nicht in Verschiedenheiten der Entstehungsprozesse der juristischen Verhältnisse sondern ausschliesslich in der inneren Struktur schon bestehender Formen der Rechtsverhältnisse und ihrer Komplexe liegen. Vom Gesichtspunkte der Verschiedenheiten in der Struktur sind natürlich die Rechtsverhältnisse, die sich einerseits auf das jus cogens und andererseits auf eine individuelle Autonomie gründen, von einander abgesondert, aber diese Absonderung geschieht schon nicht nach dem Kennzeichen der Entstehung, sondern nach dem Prinzip der Fundierung der einen Rechtsverhältnisse oder ihrer Komplexe durch die andere. Daher ist die Abgrenzung der verschiedenen Arten der Rechtsverhältnisse nach den Kennzeichen ihrer Zugehörigkeit entweder zu den Verhältniskategorien, die sich auf das jus cogens gründen, oder den Verhältniskategorien, die sich als Erscheinungen einer individuellen Autonomie charakterisieren, ungenügend, erstens deshalb, weil als Grundlage der Einteilung hier ein Kennzeichen genommen wird, das unwesentlich für die Strukturverschiedenheiten der einzelnen Arten der juristischen Verbindungen ist; zweitens weil eine jede dieser Gruppen von Rechtsverhältnissen, die sich als Resultat der Abgrenzung nach dem hier angeführten Prinzip bildet, dem Inhalte nach keine vollständig einheitliche Grösse darstellt; im Gegenteil zeigt eine jede von ihnen in ihren Grenzen eine Reihe von Verhältnissen der Fundierung.

Dazu ist es vollständig genügend sich an die Verschiedenheiten der Struktur zu wenden, die wir im Umfange der juristischen Verhältnisse, die sich auf das jus cogens gründen, entdecken. Dass diese Verhältnisse eine Reihe innerer und grundsätzlicher Gegensätze darstellen, lässt sich leicht an einem Beispiele veranschaulichen. Familienverhältnisse z.B. sind ihrer juristischen Form nach zweifellos Verhältnisse des Types jus cogens; und desto weniger kann man sie nicht als grundsätzliche juristische Verhältnisse, die keiner weiteren juristischen Fundierung bedürfen, anerkennen. Als Grundbedingungen erscheinen hier nicht nur juristisch relevante Tatsachen, wie z.B. das Erreichen eines bestimmten Alters, freie Willensäusserung usw., sondern auch ein bestimmter juristischer Status der Personen, die in die Ehe treten, d.h. ein Status, auf dem juristische Verhältnisse familienrechtlicher Natur aufgebaut werden. Einen ebensolchen Charakter tragen Verhältnisse, die auf erbrechtlicher Grundlage entstehen, Verhältnisse auf Grund eines Arbeitsvertragsrechts, insoweit in ihnen das Prinzip einer Zwangsreglementierung der Bedingungen und Formen des Verhältnisses der Arbeit durchgeführt ist; zuletzt gehören hierher grösstenteils öffentliche Rechtsverhältnisse, insoweit letztere zu ihrem Bestehen unumgänglich eine juristische Fundierung von Seiten der grundsätzlichen Bildungen öffentlich-rechtlichen Charakters bedürfen.

Aus allen diesen und ähnlichen Fällen ist es nicht schwer zu schliessen, dass die Befestigung eines konkreten Rechtsverhältnisses an den Typus der Verhältnisse, die sich auf das Prinzip einer individuellen Autonomie begründen, einen

historisch bedingten Charakter trägt, die bedingt wird durch die zu dieser oder jener Zeit herrschenden rein politischen Erwägungen, welche Verhältnisse man der Privatinitiative überlassen kann und welche dagegen eine Zwangsreglamentierung bedürfen. Diese Verschiedenheit in der sozial-politischen Beurteilung spiegelt sich in einem gewissen Grade natürlich auch auf den juristischen Besonderheiten einer jeden dieser Gruppen von Rechtsverhältnissen wider; doch zeigt sie sich in einem für die juristische Charakterisierung verhältnismässig unbedeutenden Kennzeichen als welches im gegebenen Falle hauptsächlich dem Inhalte und Umfange nach verschiedene Relevanzen, die dem Willensmoment beigefügt werden, erschienen.

Ungeachtet dieses Unterschiedes stehen beide Gruppen in Bezug der Fundierung auf ein und derselben Grundlage. Die oben angeführten Beispiele der juristischen Verhältnisse des *jus cogens* bilden keineswegs eine unumgängliche Zwischenstufe zwischen den grundsätzlichen fundierenden Zentren und den juristischen Verhältnissen, die sich auf das Prinzip der individuellen Autonomie gründen. Im Gegenteil benötigen beide Gruppen in gleichem Masse fundierender Grundlagen und beide müssen in gleicher Weise auf solche zurückgeführt werden. Indem sie sich in einem verhältnismässig unwesentlichen Kennzeichen unterscheiden, stimmen beide diese Gruppen in jenem Hauptmoment darin überein, dass sie notwendig als juristisch bedingte und abgeleitete Grössen erscheinen.

Der Lehre über diese fundierenden Zentren muss daher eine grosse Bedeutung bei der Aufklärung grundsätzlicher juristischer Fragen beigemessen werden. Und um so bedeutsamer erscheint die Tatsache, dass dieses in der juristischen Literatur fast gar nicht die nötige Aufmerksamkeit auf sich gelenkt hat. Wir können eine Reihe von Gründen, die dazu beigetragen haben, anführen, aber die Hauptrolle muss man hier der Vorstellung zuschreiben, dass die menschliche Persönlichkeit als solche, d.h. als physisches Individuum als natürliches Subjekt des Rechts erscheint, d.h. als dasjenige Zentrum in dem die verschiedenen Arten der juristischen Verhältnisse sich treffen. Bei einem solchen Verstehen liesse sich scheinbar die Frage über die Grundzentren, die als Ausgangspunkte der sich im juristischen Verkehr abgeleiteten Typen der Rechtsverhältnisse erscheinen, leicht lösen. Aber eine solche Lösung ist nur eine scheinbare. Auf der vorhergehenden Seite haben wir uns eingehend mit den Schwierigkeiten, die einer solchen Theorie im Wege stehen, beschäftigt. Im Speziellen haben wir auf das Beispiel juristischer Personen, die dem Charakter selbständiger Rechtssubjekte besitzen, die sich nicht auf physische Personen zurückführen lassen,⁴⁰ hingewiesen. Die Unfähigkeit dieser Theorie den verschiedenen Tatsachen der juristischen Wirklichkeit eine Erklärung zu geben veranlasste einige Forscher, indem sie das Grundprinzip nur der Mensch ist das Subjekt des Rechtes, unberührt

⁴⁰ wie dies Jhering meinte. Geist III, I, 342; siehe gegen Jherings Ausführungen über diese Frage angeführte treffliche Bemerkungen bei Dernburg, Pandekten, I. S. 140 ff.

lassen, den Begriff Mensch als Rechtssubjekt in einer bestimmten Richtung zu verfeinern. Charakteristisch ist in dieser Beziehung die Konstruktion Zittelmanns.⁴¹ Der Satz, dass nur der Mensch eine Person im juristischen Sinne sein kann, ist für ihn zweifellos, aber für den Begriff Mensch als Rechtssubjekt hat nicht die körperliche Seite seiner Existenz Bedeutung – letztere erscheint für das Recht als irrelevante Grösse, sondern die Willensfähigkeit, die völlig denkbar ohne Leiblichkeit ist. In diesem Sinne ist der Mensch ohne Leiblichkeit das Rechtssubjekt. Brinz weist richtig darauf hin,⁴² dass bei der praktischen Durchführung dieses Gedankens, „man einen Sprung von der Willensfähigkeit in das Gewollte macht“, mit anderen Worten praktisch gesprochen, man nicht nur vollständig die Verbindung mit der „Leiblichkeit“ des Menschen löst, sondern auch mit seiner Seele. Das Ausgangsprinzip nur der Mensch ist das Rechtssubjekt – verwandelt sich in Wirklichkeit in den Satz: nur den Mensch, aber gerade der Mensch ohne Leiblichkeit und Seele erscheint als Rechtssubjekt.

Dass die physische Seite des Individuums für das Recht eine vollständig indifferente Grösse im Sinne der Möglichkeit in ihr die Grundlage und das Zentrum der subjektiven Rechte zu erblicken ist, ruft schwerlich irgendwelche Zweifel hervor. Aber auch die psychischen Prozesse, denen wir im geistigen Leben des Individuums begegnen, sind zu diesem Ziele unzureichend. Zur Illustration dieses können wir uns auf einen der angesehensten Vertreter der Willenstheorie Windscheid – berufen. Daher das Wesen der subjektiven Rechte im Wollen durften erstet, ist er gleichzeitig genötigt beizufügen, dass „das Recht nicht reales Wollen ist, sondern Wollendürfen“. Unter letzterem Begriff kann man éntweder das Gewollte, Willensinhalt verstehen, und scheinbar neigt Windscheid selbst dieser Ansicht zu,⁴³ und dann wird die nötige Verbindung zwischen dem Recht und dem physischen Individuums vermittelt vom Gesichtspunkte der Willenstheorie durch das Willensmoment, zerrissen und bestehe nicht mehr, oder aber man muss im Gegenteil wie es Unger tut, anerkennen, dass „wo es ein Dürfen gibt, muss es auch ein Dürfendes geben,⁴⁴ mit anderen Worten, man muss anerkennen, dass die Zufügung des Moments dürfen zum Willensmoment, letzteren nicht aus der Sphäre des geistigen Lebens, aus der Sphäre der notwendigen Zugehörigkeit dem physischen Individuum herausführt und dann wir das Dogma nur das physische Individuum erscheint als Grundlage der subjektiven Rechte bewahrt aber mit dem teuren Preise der Nichterklärung einer ganzen Reihe von Fällen aus dem Gebiete des Rechtslebens.⁴⁵ Ohne uns weiter auf den

---

⁴¹ Zittelmann, *Begriff und Wesen der sogenannten juristischen Personen*, erste Auflage §21 ff.

⁴² Brinz, *Pandekten*, I. S.199.

⁴³ S. *Pandekten* I. S.91 (Vierte Auflage Anm.2.)

⁴⁴ Zitiert nach Brinz S.201.

⁴⁵ Windscheid selbst zieht diesen Schluss nicht, indem er das Vorhandensein subjektloser Rechte anerkennt, *Pandekten*, I. S. 122-125. Anm. 3, nimmt er dadurch auch das Vorhandensein subjektiver Rechte ohne ihre gleichzeitige und nötige Zugehörigkeit zu einer physischen Person an.

anderen Grundmängeln der Theorie, die im physischen Individuum den Mittelpunkt und natürlichen Ausgangspunkt der subjektiven Rechte und Rechtsverhältnisse sieht, den Mängeln deren Erklärung wir auf den vorhergehenden Seiten schon die genügende Aufmerksamkeit geschenkt haben, aufzuhalten, können wir den Schluss ziehen, dass in der Lehre über die fundierenden juristischen Grundlagen der abgeleiteten Normen der Rechtsverhältnisse, der Begriff der physischen Person untauglich ist. Es ist auch nicht schwer zu verstehen, weshalb das der Fall ist. Der Begriff des physischen Individuums ist keine juristische Kategorie, sondern eine natürliche Erscheinung, deren Bedeutung im System der Rechtsregulierung nicht von ihren immanenten Kennzeichen, sondern durch die juristische Relevanz bestimmt wird, die durch das objektive Recht mit dem physischen Individuum als mit einer der tatsächlichen Gegebenheiten verbunden wird.

Mehr nähern sich der uns interessierenden Frage die Theorien über die persönlichen Stature der Rechtssubjekte. In diesen Theorien ist der Gedanke, dass die Summe der subjektiven Rechte ein bestimmtes System vorstellen, in der wir die Fundierung der einen Rechte und Rechtsverhältnisse durch andere finden, richtig erraten. Dieses ist klar bei Regelsberger ausgedrückt,⁴⁶ der in denjenigen Rechten, die den juristischen Status des Subjekts ausmachen, oder wie siehe Regelsberger selbst ausdrückt im Recht der Persönlichkeit das erste und wichtigste Recht erblickt. Einen analogen Gedanken kann man auch bei anderen Autoren finden.⁴⁷ Zum Bedauern leiden die Ausführungen, denen wir hier begegnen, an zwei Grundmängeln. Erstens finden wir in ihnen keine genaue Erklärung des juristischen Statusbegriffs, die Aufklärung seiner Bedeutung für die abgeleiteten Formen der juristischen Verhältnisse, zweitens ist hier entweder vollständig unaufgeklärt oder aber falsch beleuchtet die Natur der Verhältnisse, die zwischen den Begriffen des juristischen Status, des Rechtssubjekts und der Rechtsfähigkeit bestehen. Auf allen diesen Fragen müssen wir nötigerweise jetzt verweilen.

In der ersten dieser Fragen müssen wir an erster Stelle die Verschiedenheit, die zwischen den Rechten der Person einerseits und dem juristischen Status des Rechtssubjekts andererseits besteht, unterstreichen. Diese Verschiedenheit klärt sich genügend wenn auch nur daraus, dass der juristische Status nicht nur für die physischen, sondern auch für die juristischen Personen charakteristisch ist, die Rechte der Persönlichkeit, wie sie in der Literatur verstanden werden, jedoch meistens nur mit physischen Personen verbunden sein können. Ferner muss man hinweisen, dass die Grund- und charakteristische Besonderheit der sogenannten persönlichen Rechte durch ihren gegenständlichen Inhalt bestimmt wird, durch den sie sich von anderen Rechten unterscheiden müssen. Daraus

---

⁴⁶ *Regelsberger, Pandekten*, I. S. 42.

⁴⁷ *S. Bruns, D. heutige römische Recht, Holzendorfs Enzyklopädie III. Aufl.* S. 354.

folgt erstens, dass einen jede Art dieser Rechte sozusagen eine selbständige und eigenartige juristische Einheit darstellt, mit anderen Worten es gibt kein gemeinsames Kennzeichen, in dem alle diese Rechte vereinigt wären und auf dessen Grundlage sie eine begrenzte Kategorie Rechtlicher Erscheinungen bilden würden. Dieses gemeinsame Kennzeichen kann man nicht darin erblicken, dass diese Rechte durch die Zugehörigkeit zu einem Rechtssubjekt charakterisiert werden, da wie Unger richtig bemerkt, werden nicht nur persönliche Rechte, sondern überhaupt ein jegliches Recht durch diese Eigenschaft charakterisiert. Man kann sie auch nicht in den Besonderheiten der Verteidigungsformen (absolute Verteidigung) ersehen, da letztere niemals als Grundlage einer wissenschaftlichen Abgrenzung der Rechtserscheinungen dienen kann.⁴⁸ Zuletzt kann man es auch nicht in ihrer Unübertragbarkeit erblicken, dadurch dieses Kennzeichen einerseits nicht alle Rechte, die man gewöhnlich in die Kategorie der persönlichen unterbringt, charakterisiert werden, andererseits eine Reihe anderer Rechte denselben Charakter besitzen.

Zweitens folgt daraus notwendig, dass als Grundlage der Abgrenzung der persönlichen Rechte von den anderen die Eigentümlichkeit seines gegenständlichen Inhaltes angenommen wird, dass wenn es auch gelingen würde ein allen gemeinsames Kennzeichen in diesem gegenständlichen Inhalte zu entdecken, letzterer dennoch bei der Erklärung der Strukturen, rein juristischer Verschiedenheiten der subjektiven Rechte selbst und daher auch der juristischen Verhältnisse ungenügend wäre; in dem letzteren aber besteht das Hauptinteresse der Abgrenzung des juristischen Status von den abgeleiteten Formen der Rechtsverhältnisse. Der gegenständliche Inhalt erscheint nicht, wie wir schon auf den früheren Seiten hingewiesen haben, sozusagen als ursprüngliche Grösse, die die juristische Natur der entsprechenden Rechte und Rechtsverhältnisse bestimmt. Im Gegenteil sein Charakter wird in jedem konkreten Falle selbst durch die Eigenartigkeit des bestehenden Systems der Rechtsregulierung bestimmt. Daher ist es verständlich, dass er nicht als Ausgangsmoment rein innerer und struktureller Unterschiede der ihn bestimmenden Rechtsphänomene dienen kann.

Aus Gesagtem muss man notwendigerweise den Schluss ziehen, dass insoweit man die charakteristische Besonderheit der persönlichen Rechte in ihrem gegenständlichen Inhalte erblickt, sie nicht als fundierende Zentren der abgeleiteten Formen der Rechtsverhältnisse erscheinen können. In Bezug auf einige Rechte, die man gewöhnlich in die Kategorie der persönlichen einreihet⁴⁹ ist das selbstverständlich.

Aber auch in den Fällen, wo die subjektiven Rechte, die man der Kategorie der persönlichen zuzählt, eine fundierende Funktion erfüllen, hat letztere ihre Grund-

---

⁴⁸ S. Unger *ib.* I, S. 512-513; Bierling, *Kritik* II S. 153; Regelsberger § 42 *ib.* Anm. 2, §42 u. Anm. 5 *daselbst*; Jhering, *Geist*, III. Anm. 447a.

⁴⁹ S. Regelsberger I.S. 42, *Gambaroff* I, S.420.

lage nicht in den Besonderheiten des gegenständlichen Inhaltes dieser Rechte, sondern in der Besonderheit ihrer juristischen Struktur, in der Besonderheit, die nur insoweit besteht, als diese Rechte selbst in dem Inhalt des juristischen Status als eins der Elemente des letzteren enthalten sind. Bei der Analyse der einzelnen Arten der persönlichen Rechte, kann man sich leicht überzeugen, dass nicht alle, sondern nur einige von ihnen sich denjenigen Rechtlichen Formen nähern, die wir mit dem Begriff Status bezeichnet haben und die fundierende Funktion der letzteren wird daher nicht dadurch bestimmt, dass sie persönliche Rechte sind, sondern dadurch dass sie in bestimmter Form mit dem Begriff des juristischen Status verbunden sind.

Dem entsprechend hat sie (d.h. die Funktion) in den persönlichen Rechten keinen grundsätzlichen, sondern einen abgeleiteten Charakter.

Zur Erklärung des Begriffes des juristischen Status in dem Sinne, wie wir ihn verstehen, müssen wir ihn auch vom Begriff des Status, wie er gewöhnlich in der gegenwärtigen Literatur verstanden wird, abgrenzen. Indem letztere die altrömische Auffassung des Status hominis⁵⁰ reziwierte, erblickt sie darin eine dem Individuum in der Gesellschaft gehörige Rechtsklage, eine spezielle Rolle, die er hier spielt.⁵¹ In einigen Fällen wird dieser Begriff erläutert im Sinne „einer das Individuum qualifizierende Beziehung zum Staate.“⁵² Hierzu wird bei einigen Autoren auch die weitere Charakteristik des juristischen Status hinzugefügt, die sich darin äussert, dass man in ihm nicht das konkrete Recht, das der Persönlichkeit gehört, sieht, sondern sozusagen die Grundlage, an die das einzelne Recht anknüpfen kann, aber selbst nicht nicht Recht ist.⁵³

Alle diese Definitionen können schwerlich ohne wesentliche Verbesserungen angenommen werden. Bei aufmerksamerer Betrachtung müssen wir zum Schlusse gelangen, dass richtige Behauptungen mit falschen durchflochten sind und deshalb ist es nötig in ihnen die Spreu vom Weizen zu sichten.

⁵⁰ Über dieses Verstehen s. Pernice, *Labeo* I. S. 96 f.

⁵¹ Bandry, *Lakantinerie precis de droit civil, septieme edition, t. 1 p. 59.* „... Situation juridique particuliere de la personne ce rolle special q'elle joue dans la soziate, c'est ce qui constitue son etat, status „die französischen Autoren sehen in diesem Status ein besonderes Recht der Persönlichkeit ähnlich dem Eigentumsrecht, das durch besondere Forderungen geschützt wird. Aus der weiteren Analyse des Statusbegriffes, muss es klar werden, dass es eigentlich keinerlei Statusrecht, sondern nur ein Recht auf Anerkennung der Verbindung zwischen dem Status, als einer bestimmten juristischen Form und einer bestimmten Individuum, als einer juristisch relevanten Grösse, das Recht auf Anerkennung dieser Relevanz gibt. Die entsprechenden Forderungen sind nur die Formen der juristischen Verteidigung dieses Rechtes. Die entgegengesetzte Ansicht ist nur möglich bei der Annahme, dass das physische Individuum an sich selbst für die Rechtsordnung eine selbständige Grösse ist und der juristische Status sein unumgängliches Attribut. Die Fehlerhaftigkeit einer solchen Behauptung, die einer ganzen keine Tatsachen aus der Wirklichkeit widerspricht, wird im weiteren aufgeklärt werden.“

⁵² Jellinek, *System der subjektiven öffentlichen Rechte, zweite Aufl.*, S. 83.

⁵³ Jellinek, *System*, S. 83-84. S. auch Bandry, *La Cantinerie*, I p. 59: „des droits et des devoirs decoulent pour chaque personne de son etai“... s. auch p. 60. Hierin zeigt sich klar der zwischen dem Begriff der öffentlichen Rechte u. dem Begriff Rechtsstatus bestehenden Unterschied.

Die Behauptung ist richtig, dass der juristische Status des Rechtssubjekts die fundierende Grundlage, an die die einzelnen Rechte befestigt werden müssen, bildet.⁵⁴ Aber falsch ist die Behauptung, die in dieser Grundlage das dauernde Verhältnis des Individuums zum Staate,⁵⁵ die Summe der Qualitäten, mit denen das Individuum vom Staate bedacht wird, die öffentliche Rechtsqualifizierung des letzteren, erblickt.⁵⁶ Noch weniger haltbar ist die Definition des juristischen Status im Sinne einer Bezeichnung der Rechtslage, die tatsächlich von einem konkreten Individuum eingenommen wird, wird in dem einen oder anderen Moment der Funktionierung der Rechtsordnung. Bei einem solchen Verstehen kann der Begriff Status nur als Bezeichnung der Summe der sich beständig verändernden Rechtsverhältnisse dienen. Die Einheit, zu der diese Rechtsverhältnisse verbunden werden, verdankt ihr Bestehen einem rein äusserlichen Moment, und zwar der Anheftung an ein und desselben „Träger“, daher besitzt sie auch nicht einen einheitlichen Charakter, der sich auf innere Strukturverschiedenheiten der einzelnen Arten der Rechtsverhältnisse, auch Verhältnisse der Fundierung der einen auf der anderen, gründet. Aus dem Gesagten ist es leicht zu verstehen, dass der Begriff des Status im Sinne einer Bezeichnung der konkreten Rechtslage des Individuums vollständig untauglich zur Erklärung der Strukturverschiedenheiten der einzelnen Arten der juristischen Verhältnisse, die in dieser Rechtslage verbunden sind, ist. Und das geschieht deshalb, weil hier als Ausgangspunkt bei der Definition des Status nicht ein rein juristischer Masstab, nicht die Eigenartigkeit der grundlegenden juristischen Elemente genommen wird, sondern dass man im Gegenteil hier unter dem Status die Gesamtheit aller dieser Elemente, die rein äusserlich um ein vom Standpunkte der rein juristischen Analyse unwesentliches Zentrum konzentriert sind annimmt. Natürlich muss bei einem solchen Verstehen die Frage über die inneren Unterschiede der einzelnen Arten der juristischen Verhältnisse im Schatten bleiben. Wenn man im konkreten Individuum den Mittelpunkt und die Lösung der juristischen Natur des Status sieht, so schneiden wir uns tatsächlich den Weg zu Aufklärung der juristischen Bedeutung des Status selbst ab. Es ist nicht schwer zu verstehen, dass die Frage über den konkreten „Träger“ der juristischen Verhältnisse die in ihrer Gesamtheit den Status in der hier angenommenen Bedeutung bilden, die Frage über den Mittelpunkt, an den alle diese Verhältnisse befestigt sind, nicht im mindesten die Frage über die inneren Verschiedenheiten in der Natur der juristischen Verhältnisse selbst löst. Die hier zu einer äusseren und in einem gewissen Sinne zufälligen Einheit verbunden sind. Nur in dem Falle, wenn wir uns vom Begriff dieses „Trägers“ abstrahieren des Begriffs der nicht nur als Prinzip der Einteilung der verschiedenen Formen der juristischen Bildungen die-

⁵⁴ Jellinek, S. 56: „...auf deren Grund erst der Erwerb einzelner Rechte und der Schutz der erworbenen stattfindet,... das Bleibende in dem Wechsel des konkreten Rechtsbestandes“.

⁵⁵ *ib.* S. 56.

⁵⁶ *ib.* S. 56, 58, 81.

nen kann, sondern im Gegenteil diese Unterschiede verwischt, indem er die einzelnen Arten der juristischen Verhältnisse sozusagen unter einem (rein äusserlichen) Generalnenner bringt, entdecken wir erst das Problem der inneren Strukturverschiedenheiten der juristischen Grundelemente und ihrer Vereinigungen.

Im Resultat der weiteren Analyse muss es klar werden, dass der Statusbegriff in dem eben hier betrachteten Sinne als Ergebnis der Zergliederung eines schon zum Funktionieren eingerichteten Rechtssystems in seine, ihn in jedem gegebenen Augenblick bildenden, konkreten Weise abgegrenzten (d.h. abgegrenzt nicht in Gemässheit zu den objektiven Verschiedenheiten in der Natur der juristischen Elemente sondern hauptsächlich in Gemässheit mit den konkreten „Trägern“ der Rechte und Verpflichtungen) Rechtskomplexe entsteht. Jedoch im System der Rechtsregulierung insoweit letztere schon im Stadium einer juristisch möglichen Erfüllbarkeit genommen wird, werden ebenso die fundierenden juristischen Bildungen der Rechtsordnung wie auch die abgeleiteten Arten des Rechtsverhältnisses gemeint, und wenn man hier als Grundlage der Abgrenzung die konkrete Vereinigung der juristischen Verhältnisse um ihre konkreten Träger annimmt, so müssen augenscheinlich die Einheiten, die wir hier als Ergebnis einer solchen Abgrenzung erhalten, in ihren Grenzen die Strukturverschiedenheiten aufweisen, die ihre Grundlage in der Eigenartigkeit der juristischen Natur der einzelnen Elemente, ausdehnen jede dieser Einheiten sich zusammensetzt, besitzen. Der Irrtum liegt hier darin, dass man den Statusbegriff durch Zersplitterung eines schon funktionierenden Rechtssystems (und dabei nicht vom Standpunkte der Eigenartigkeit der juristischen Elemente desselben selbst) in seine Bestandteile erhalten will, während der bezeichnete Begriff einer der Grundmomente, einer der juristischen Grundbedingungen ist, der als erster die einzelnen rein juristischen Elemente des Rechtsverkehrs in den Zustand der juristisch möglichen Erfüllbarkeit versetzt. Hieraus ist es leicht verständlich, dass der Sinn des Statusbegriffes ohne jegliche Verbindung mit der Teilung des funktionierenden Systems der Rechtsregulierung nach den konkreten Trägern aufgeklärt werden muss.

Den hier nachgewiesenen Fehler, und zwar die Neigung das Wesen des juristischen Statusbegriffes in seine Anheftung an einen bestimmten Träger sehen zu wollen, ist leicht auch in der am meisten ausgearbeiteten Lehre über die Rechtsstatuse, in der Theorie Jellineks zu ersehen. Der Statusbegriff fällt vom Standpunkte dieses Autors mit dem Begriff der Persönlichkeit zusammen, die letztere aber ist nichts anderes als die „das Individuum qualifizierende Beziehung zum Staate.“⁵⁷ Der Rechtsstatus in diesem Sinne ist keine selbständige und von der Persönlichkeit unabhängige Kategorie, sondern nur die Charakteristik des Individuums in seinem Verhältnis zum Staate. Ferner, insoweit der bezeichnete Begriff von Jellineks Standpunkte juristisch mit dem Begriff der

⁵⁷ *Ib. S. 85.*

Persönlichkeit zusammenfällt, ist er auch nicht selbständig in dem Sinne, dass er ursprünglich und vollständig vom Staate selbsterzeugt wird.⁵⁸ zuletzt führt die weitere Charakteristik dieses Begriffes den Autor zum Schluss, dass der juristische Status kein Recht, sondern nur ein Rechtsverhältnis ist.⁵⁹ Die aus dieser besonderen Lage des Individuums, die man als Status bezeichnet entstehenden juristischen Möglichkeit tragen, wenn man sich korrekt ausdrücken will, nicht den Charakter subjektiver Rechte im genauen Sinne dieses Wortes, sondern nur eines öffentlich-rechtlichen Anspruches.⁶⁰ Die Kritik aller dieser Sätze, die kurz das Wesen der Jellinekschen Konstruktion in der uns hier interessierenden Frage ausdrücken, kann in erster Linie vom rein immanenten Standpunkte durchgeführt werden. Gerade von diesem Standpunkte, kann darauf hingewiesen werden, dass insoweit das Wesen des Persönlichkeitsbegriffes in der Zusammenfassung der Qualitäten, die der Staat dem Individuum verleiht, erblickt wird, schon der Staat selbst nicht im Sinne jener juristischen Person, wie es Jellinek selbst tut,⁶¹ konstruiert werden kann. Der Satz – „Der Staat schafft die Persönlichkeit“,⁶² insoweit in ihm die Bedingung des Seins der Person in ihrer Anerkennungen von Seiten des Staates erblickt wird, insoweit also die Persönlichkeit dem Sinne dieses Satzes nach, als etwas abgeleitetes vom Staate geschaffenes verstanden werden muss, schliesst die Möglichkeit aus, in dem letzteren d.h. in der Bedingung selbst der Entstehung der juristischen Person das Rechtssubjekt zu sehen, die Ablehnung des Charakters der juristischen Persönlichkeit des Staates muss unumgänglich zum Schlusse führen, dass das dauernde Verhältnis des Individuums zum Staate, in dem Jellinek die Grundlage, sowohl des juristischen Status als auch der juristischen Persönlichkeit sieht, nicht im Sinne eines Rechtsverhältnisses charakterisiert werden kann.

Hieraus folgt unumgänglich auch die weitere Folgerung, die darin besteht, dass falls das oben bezeichnete Verhältnis des Individuums zum Staate nicht zu den Rechtskategorien gehört, es augenscheinlich an und für sich auch keine juristische Bedeutung besitzen kann, die das Bestehen wichtiger Rechtsphänomene, wie die juristische Persönlichkeit und der juristische Status es sind, indem man im oben bezeichneten Verhältnis des Individuums zum Staate den Charakter eines juristischen Verhältnisses anerkennt, so gelangt man auch dann durch die Analyse des Begriffes des Rechtsverhältnisses zu Schlüssen, die wesentlich mit denen des Autors nicht übereinstimmen. Ein jedes juristische Verhältnis setzt notwendigerweise das Vorhandensein gegenseitig korrelativer Elemente, d.h. Rechte und Verpflichtungen, voraus. Im Stadium der juristisch möglichen Verwirklichung sind diese Elemente in Bezug ihrer Zugehörigkeit zu bestimmten

---

⁵⁸ *Ib.* S. 82.

⁵⁹ *Ib.* S. 58, 84.

⁶⁰ *Ib.* S. 58.

⁶¹ *Ib.* S. 28-35.

⁶² *Ib.* S. 82.

Trägern, oder genauer ausgedrückt, zu juristisch relevanten Tatsachen nicht in den Händen ein und desselben Subjektes konzentriert, sondern wenigstens zwischen zwei Subjekten verteilt. Man kann sich kein Recht vorstellen, das gleichzeitig für dasselbe Rechtssubjekt eine Verpflichtung wäre.⁶³ Ein jedes Rechtsverhältnis bezeichnet nicht die Rechtsklage des Individuums, sondern das gegenseitige Verhältnis der an ihnen (d.h. den Individuen,) verknüpften Rechte und Verpflichtungen. Diese äussere Zugehörigkeit zu den „Trägern“ hat, wie schon oben hingewiesen wurde, nur Bedeutung im Sinne der Bedingung des Überganges eines Rechtsverhältnisses ins Stadium der juristisch möglichen Erfüllbarkeit und gehört seinem Wesen nach zu den Fragen der juristischen Verwirklichung der Rechtsverhältnisse und nicht zur Frage über die inneren, rein juristischen Besonderheiten und Strukturverschiedenheiten, der sich auf diese Weise verwirklichenden juristischen Formen. Hieraus ist es klar, dass der rein juristische Inhalt sowohl eines jeden Rechtsverhältnisses im konkreten Falle wie auch seiner Komplexe ohne jeglichen Zusammenhang mit seinen konkreten „Trägern“ aufgeklärt werden kann und muss, unabhängig von der Frage der Zugehörigkeit zu diesen Trägern, d.h. ohne Zusammenhang mit den Fragen, die ausschliesslich Bezug haben zu den Bedingungen der juristisch möglichen Verwirklichung des Rechtsverhältnisses. Aus dem soeben gesagten folgt ferner, dass der Begriff des Rechtsverhältnisses seinem Inhalte nach mit dem Begriff der Rechtslage des Individuums nicht zusammenfällt. Wenn wir sogar das Rechtsverhältnis Nicht in seiner reinen Form, d.h. im Sinne des Verhältnisses von Rechten und Pflichten nehmen, sondern in demjenigen Stadium seine Verwirklichung, wenn es in Form der Zugehörigkeit zu bestimmten Trägern auftritt, auch dann kann es nicht charakterisiert werden im Sinne einer Rechtslage dieser Träger, da es in diesen Fällen nicht eine abgeschlossene und für einen jeden dieser Träger abgegrenzte Rechtssphäre, sondern die juristische Form ihrer gegenseitigen Verhältnisse bestimmt.

Der Hauptschluss, zu dem wir nach der vorhergegangenen Analyse gelangen, führt zur vollständigen Ausmerzung aus dem Begriff des Rechtsstatus solcher nicht rein juristischer Elemente, wie der Begriff des Individuums, des Trägers usw. als Resultat einer solchen Abgrenzung erhalten wir sozusagen einen rein juristischen Bodensatz, der ausschliesslich aus Rechtselementen besteht, nur aus denen der Begriff des Status, als einer ausschliesslich juristischen Kategorie konstruiert werden kann. Nur im weiteren und zwar nach der Vereinigung dieser Elemente zwar einer auf bestimmte Weise abgegrenzten Komplexeinheit, einer Einheit, in der nur der Sinn und der Inhalt des juristischen Statusbegriffes

⁶³ Die oft in der Literatur angeführte Meinung, dass die öffentlichen Rechte gleichzeitig Verpflichtungen sind, beruht auf einem offensichtlichen Missverständnis. Bei genauerer Betrachtung ist es nicht schwer, festzusetzen, dass wir es hier tatsächlich nicht mit einem Zusammenfallen der Rechte mit den Verpflichtungen zu tun haben, sondern mit zwei Rechtsverhältnissen, die wir auch eng mit einander verbunden, doch wesentlich verschieden sowohl ihren Adressaten, als auch dem gegenständlichen Inhalte nach, sind.

enthalten ist, tritt die Bedeutung des Rechtssubjektes, als einer juristisch relevanten Grösse, die eine der unumgänglich nötigen Bedingungen des Überganges der abgegrenzten juristischen Komplexe (d.h. des Status) in das Stadium einer juristisch möglichen Erfüllbarkeit bildet, auf.

Die Bedeutung dieses Status im System der Rechtsregulierung zeigt sich hauptsächlich in der Fundierung der abgeleiteten Formen der juristischen Verhältnisse. Die Aufklärung dieser Rolle ist nur möglich auf dem Wege der Aufklärung des juristischen Wissens des Status, auf dem Wege des Eindringens in die innere Gesetzmässigkeit, die die gegenseitige Verbindung zwischen den in struktureller Hinsicht verschiedenartigen juristischen Bildungen bestimmt.

Dass man bei der Abgrenzung des Status von den abgeleiteten Formen der juristischen Verhältnisse die in der Literatur angenommene Einteilung der Rechtsverhältnisse in Verhältnisse des *jus cogens* und *jus dispositivum* nicht benutzen kann, darauf ist schon auf den vorhergehenden Seiten hingewiesen worden. Wir haben gesehen, dass man in den Grenzen der Rechtsverhältnisse, die den Charakter des *jus cogens* tragen, leicht innere Fundierungsverhältnisse antrifft und daraus folgt nötigerweise der Schluss, dass nicht alle Verhältnisse des *jus cogens* schon dank diesem allein als juristisch fundierende Grundzentren angesehen werden können. Dadurch ist natürlich der Gedanke nicht ausgeschlossen, dass bei der Abgrenzung der einzelnen Arten der Rechtsverhältnisse dem Willensmoment, wenn auch nicht immer., so doch wenigstens in einigen Fällen eine wichtige Bedeutung zugeschrieben werden muss. Tatsächlich wird auch bei der Abgrenzung der Verhältnisse des *jus cogens* von den Verhältnissen des *jus dispositivum* als Ausgangsmoment der Wille angenommen, jedoch dient letzterer hier nur als Bezeichnung des Prinzips der individuellen Autonomie mit anderen Worten, er dient hier als Bezeichnung der sozial-politischen Erwägungen darüber, welche Verhältnisse man der individuellen Initiative einer einzelnen person überlassen kann, und welche dagegen einer Zwangsreglamentierung bedürfen. Bei einem solchen Verstehen kann natürlich der Willensmoment niemals auf die diejenigen inneren, rein juristischen Unterschiede hinweisen, die charakteristisch für die einzelnen Arten der Rechtsverhältnisse sind. Aber der Willensmoment ist eine der juristisch relevantesten Tatsachen, mit denen durch das objektive Recht bestimmte, rein juristische Folgen verbunden werden. Und insoweit die juristische Relevanz selbst als Rechtskategorie als unumgängliches Element des geltenden Systems der Rechtsregulierung erscheint, insoweit kann auch der Wille selbst, und zwar im Sinne einer „tatsächlichen Unterlage“ dieser Relevanz eine Bedeutung, die auf die inneren, strukturellen Unterschiede zwischen den einzelnen Arten der Rechtsverhältnisse hinweist, erhalten. Die sowohl ihrem Umfange als auch ihrem Wesen nach verschiedene juristische Relevanz des Willensmomentes kann als Ausgangspunkt bei der Aufstellung der Unterschiede, die zwischen den juristischen Verhältnissen bestehen, dienen.

Diese Unterschiede können in ihren Grundzügen folgenderweise bezeichnet werden: in der Mehrzahl der Rechtsgeschäfte privat-rechtlichen Charakters spielt der Wille der Kontrahenten keine absolute Freiheit vorhanden ist. Sogar ein freies Rechtsgeschäft muss bestimmten Aufforderungen genügen, sowohl in Betreff seines Inhaltes (Es darf z.B. den guten Sitten nicht widersprechen) als auch in Bezug einiger grundsätzlichen und juristisch notwendigen Elemente (z.B. ein Rechtsgeschäft, in dem weder Pflichten noch Rechte bestimmt wären oder dass weder eine bestimmte Handlung noch einen bestimmten Gegenstand im Auge hätte, wäre kein Rechtsgeschäft). Daher kann man diese Rechtsgeschäfte nur relativ freie nennen. Die Freiheit äussert sich hier einerseits in der Feststellung des Rechtsgeschäftes und in der Wahl seines Gegenstandes (natürlich aus der Zahl der vom objektiven Rechte überhaupt erlaubten), andererseits in der Feststellung der Bedingungen und der Form desselben auch in dem vom Gesetz erlaubten Rahmen.

Eine grössere Beschränkung bemerken wir in denjenigen juristischen Verhältnissen, die wir als halbfreie bezeichnen können und zu denen die obengenannten Verhältnisse des abgeleiteten Typus des *jus cogens* gehören. Die bemerkenswerteste Besonderheit der letzteren besteht darin, dass in ihnen durch das objektive Recht festgesetzt wird, und dabei in konkret bestimmter Weise sowohl der Gegenstand des Verhältnisses als auch seine Form. Das hier übrigbleibende Element der Freiheit äussert sich ausschliesslich in der Freiheit der Feststellung des Verhältnisses selbst. In diesem letzten Kennzeichen (d.h. in der Freiheit der Feststellung) stimmen die juristischen Verhältnisse des hier erwähnten Typus mit denen der eben oben erwähnten Arten der juristischen Verhältnisse überein. Ein anderes gemeinsames Kennzeichen bei ihnen äussert sich darin, dass sowohl in dem einen als auch in dem anderen Falle die juristischen Verhältnisse, da sie von der objektiven Rechtsordnung selbst nicht zwangsweise aufgestellt worden sind, von letzterer nur geschützt werden, wobei in Bezug der Rechtsverhältnisse des zweiten Typus dieser Schutz sich nur bei einer vom Gesetz vorgesehenen, konkret bestimmten Form äussern kann. In einigen Fällen kann dieser Schutz von einer strafrechtlichen Sanktion und einem strafrechtlichen Verbot des gegengesetzten begleitet sein, in anderen Fällen zieht die Nichtbeobachtung der festgesetzten Form einfach die nicht Anerkennung des zivilrechtlichen Effektes der entsprechenden juristischen Verhältnisse nach sich. Zuletzt zum Unterschiede von dem eben oben angeführten Typen der Rechtsverhältnisse finden wir noch eine dritte Gattung derselben, deren wesentliche Besonderheit darin besteht, dass sie konkret-bestimmt und zwangsweise durch das objektive Recht selbst aufgestellt sind. Hier entziehen sich nicht nur der gegenständliche Inhalt und die juristische Form dem individuellen Willen, sondern auch die Aufstellung der entsprechenden Rechtsverhältnisse steht in keinerlei Abhängigkeit vom individuellen Beschluss einer einzelnen Person oder Gruppe von Personen. Im Verhältnisse damit hat der Willensmoment, insoweit

er überhaupt in einzigen Fällen mit einzelnen Arten dieser Verhältnisse verknüpft wird, hier nicht die Bedeutung einer juristisch relevanten Tatsache, sondern die Bedeutung eines der Faktoren im Prozess der realen Verwirklichung des Rechts und wir nur in diesem Sinne von der objektiven Rechtsordnung in Betracht gezogen.

Der oben bezeichnete Unterschied der drei Grundkategorien der juristischen Verhältnisse gründet sich auf die verschiedene Bedeutung, die wir in jedem von ihnen den Willen oder genauer gesagt, dem verschiedenen Umfange der juristischen Relevanz, die in ihnen dem Willensmoment beigemessen wird, geben. An und für sich weisen diese Unterschiede nicht auf die Fundierung der einen juristischen Verhältnisse durch die anderen hin. Sie geben uns nur die Möglichkeit, die juristischen Verhältnisse nach einzelnen Hauptgruppen zu klassifizieren, ohne ein Wort darüber zu sagen, welches von ihnen die Grundbedeutung und welche die Bedeutung eines „Aufbaus“ zugeschrieben werden muss. Bei der Lösung der letzten Frage können zwei Momente in Betracht gezogen werden: der Moment der verhältnismässigen Beharrlichkeit der einzelnen Arten der juristischen Verhältnisse erstens und der Moment der mittelbaren oder unmittelbaren Bedingtheit der einen Rechtsverhältnisse durch die anderen, zweitens. Der erstere dieser Momente ist seinerseits eng verbunden mit dem Begriff der Veränderung in der eigenartigen, nichts gemeinsames mit dem Begriff der realen Veränderung habender Bedeutung, in welcher er in Bezug auf die Rechtskategorien im speziellen in Bezug auf die Rechtsverhältnisse gebraucht wird. Insoweit unter letzterem nicht etwas reales, nicht der reale Prozess der gegenseitigen Verhältnisse einzelner Personen verstanden wird, sondern nur der rein juristische Ausdruck der möglichen sozialen Verhältnisse in korrelativen Begriffen des Rechts und der Pflicht ist es augenscheinlich, dass die Veränderungen nicht die Rechtsverhältnisse selbst, sondern nur die tatsächlichen Gegebenheiten, mit denen sie verbunden sind und die wir mit dem Begriff relevanter Tatsachen bezeichnen betreffen.

Die Veränderung des Rechtsverhältnisses in diesem Sinne ist nichts anderes als die ihre Versetzung aus einem tatsächlichen Milieu in ein anderes.

Wenn man dieses in Betracht zieht, so gelangt man leicht zum Schluss, dass sowohl der Begriff der Beharrlichkeit, wie auch der Begriff der Veränderung sich in Wirklichkeit nicht auf die juristischen Verhältnisse selbst, sondern ausschliesslich auf die juristisch relevanten Tatsachen bezieht.

Alle möglichen Fälle der Veränderung in den Tatsachen überhaupt können wir in zwei Hauptgattungen einteilen: Veränderungen durch Willensprozesse bedingt einerseits und Veränderungen, die unabhängig vom Willen in Form von natürlichen und notwendigen Veränderungen vor sich gehen andererseits. Die ersten, sowohl wie die zweiten d.h. Willensakte und natürlich und notwendige Verän-

derungen können einen juristisch erheblichen Charakter erhalten insoweit als ihnen vom objektiven Recht eine juristische Relevanz zuerkannt wird. Die verhältnismässige Beharrlichkeit der letzteren verleiht einen beständigen Charakter dem Rechtsverhältnis selbst oder, genauer ausgedrückt, seiner Anwendung an konkrete Lebensverhältnisse wie gerade in diesem Sinne genommene Bedeutung der verschiedenen Beharrlichkeit der einzelnen Arten der Rechtsverhältnisse ist noch nicht der Ausdruck des Verhältnisses der Fundierung, die zwischen ihnen besteht; und das geschieht deshalb, weil die Beständigkeit in dieser bezeichneten Bedeutung nicht die inneren Strukturverschiedenheiten der Rechtsverhältnisse selbst, sondern die Beharrlichkeit ihrer Anwendung die konkreten Beziehungen bestimmt. Daher kann die Bedeutung des Begriffes bei der Aufklärung des Verhältnisses der Fundierung zwischen Rechtsverhältnissen nur eine indirekte sein, mit andren Worten, ohne die Verhältnisse der Fundierung selbst auszudrücken, kann sie nur das äussere Zeichen des Vorhandenseins solcher Verhältnisse geben.

Das oben gesagte macht verständlich, dass bei der Aufklärung des Fundierungsverhältnisses man die Hauptaufmerksamkeit auf die inneren Strukturverschiedenheiten der einzelnen Rechtsverhältnisse vom Standpunkte der Bedingtheit der einen durch die anderen richten muss. Diese Unterschiede ist es nicht schwer bei aufmerksamer Betrachtung der Rechtsordnung im Ganzen zu entdecken. In den Grenzen der letzteren, wie wir hingewiesen haben, begegnen wir bestimmten juristischen Bildungen, die die Rolle von Zentren, und die sich die abgeleiteten Formen der Rechtsverhältnisse gruppieren, spielen.

Das gegenseitige Verhältnis zwischen diesen juristischen Bildungen einerseits und den abgeleiteten Rechtsverhältnissen andererseits bestimmen wir als Fundierungsverhältnis. Jetzt müssen wir uns auf den Eigenschaften aufhalten, die dieses Verhältnis charakterisieren, auf der grösseren Detailisierung seines inneren Inhaltes. Und gerade in diesem Zusammenhange, d.h. bei der Analyse des Verhältnisses muss der oben angeführte Willensmoment benutzt werden, dessen dem Umfange nach verschiedene juristische Relevanz wie schon hingewiesen worden ist einerseits die Abspiegelung der inneren Strukturverschiedenheiten der einzelnen Arten der juristischen Bildungen ist, und daher in gewissem Sinne auch als kennzeichnend für das Fundierungsverhältnis zwischen ihnen erscheint.

Nämlich es ist leicht zu verstehen, dass diejenigen Verhältnisse, die in konkretbestimmter Weise vom objektiven Recht aufgestellt sind in denen also die Möglichkeit einer individuellen Selbstbestimmung der Kontrahenten ausgeschlossen ist, einen Voraussetzungscharakter für diejenigen juristischen Verhältnissen tragen, die auf der Grundlage einer individuellen Willensäusserung entstehen und dieses geschieht deshalb weil der juristische Effekt der Willensäusserung nur insoweit besteht, als der Träger des Willens selbst vom objektiven Recht schon

als in einer bestimmten Beziehung zu dem von demselben objektiven Recht schon als in eine bestimmten Beziehung zu den von demselben objektiven Recht aufgestellten Grundlagen der juristischen Verhältnisse befindlich anerkannt ist. Daher sagen wir, dass nicht nur diejenigen juristische Verhältnisse, in denen die Willensäusserung der Kontrahenten als bestimmend sowohl in der Aufstellung des Rechtsverhältnisses selbst als auch im Bezug auf seinen Gegenstand und Form gilt, sondern auch diejenigen, in denen die Beschränktheit des Willens nur in der Aufstellung der Verhältnisse (die abgeleiteten Arten der Rechtsverhältnisse des *jus cogens*) äussert, einen abgeleiteten Charakter tragen und nur in dem Masse bestehen können, als vorher schon die sie fundierenden juristischen Zentren gegeben sind. Sie bezeichnen sozusagen die weitere Detailisierung der Rechtsordnung, die auf der Grundlage der oben bezeichneten juristischen Zentren entstehenden neuen, potentiell schon vorherbestimmten konkret variierenden Formen der juristischen Verhältnisse, die das konkrete Leben der Rechtsordnung ausmachen. Jedoch wird in jedem von ihnen notwendigerweise das sie fundierende Grundzentrum mitgemeint, das „das Bleibende in dem Wechsel des konkreten Rechtsbestandes“ vorstellt.⁶⁴

Die studierende Funktion dieser Zentren äussert sich darin, dass nur ein gewisses Verhältnis zu ihnen den Willensäusserungen des Individuums einen juristisch relevanten Charakter verleiht, mit ihnen einen bestimmten juristischen Effekt verbinden; erst nach dem das Individuum schon mit einem bestimmten Zentrum verbunden ist, d.h. eine bestimmte juristische Grundstellung bekommen hat, erhalten seine Handlungen einen juristisch relevanten Charakter gemäss dem konkreten Status, in den es gestellt ist.

Daraus erklärt sich auch ferner, dass nicht nur die juristischen Verhältnisse sondern auch die juristische Relevanz nicht immer mit einem bestimmten Inhalte erscheint und das ähnlich den juristischen Verhältnissen auch die juristische relevanten Tatsachen in Grund und abgeleitete Tatsachen eingeteilt werden können. Die obenangeführten abgeleiteten Arten der juristischen Verhältnisse sind wie wir gesehen haben, mit Willensäusserungen des Individuums als mit einer juristisch relevanten Tatsache verbunden; aber die Relevanz dieser Tatsache trägt selbst einen abgeleiteten Charakter, bestimmt durch die rechtliche Stellung des Objekts, d.h. bestimmt dadurch, dass das Grundphänomen, als dessen Erscheinung es (d.h. dieses *factum* im gegebenen Falle der Willensäusserung) auftritt, schon mit der juristischen Relevanz ausgerüstet ist. Das alles kann leicht den Gedanken von Vorhandensein eines Fundierungsverhältnisses zwischen den einzelnen Arten der relevanten Tatsachen, ähnlich den fundierenden Verhältnissen zwischen den Rechtsverhältnissen und vollständig unabhängig von ihnen erwecken. Und doch würde eine solche Annahme nicht im geringsten der Wirklichkeit entsprechend. Das folgt

---

⁶⁴ Jellinek, *System* S. 56.

notwendig daraus, dass die Verhältnisse zwischen den Tatsachen an und für sich nicht als Fundierungsverhältnisse sondern immer nur als Kausalverhältnisse erscheinen. Darauf weist ferner auch die Tatsache hin, dass die mit einander im Zusammenhang stehenden juristisch relevanten Tatsachen (und nämlich auf Grund ihrer Relevanz) in der Mehrzahl der Fälle kausal nicht verbunden sind, und umgekehrt fehlt grösstenteils die Verbindung zwischen ihnen (in Bezug auf ihrer Relevanz) auch dann, wenn sie in einem Kausalverhältnis stehen. Das erklärt sich leicht, wenn man in Betracht zieht, dass das Verhältnis der gegenseitigen Bedingtheit im gegebenen Falle nicht zwischen den juristisch relevanten Tatsachen, sondern zwischen der juristischen Relevanz der Tatsachen besteht, d.h. zwischen den Eigenschaften, als deren Träger die tatsächlichen Gegebenheiten nicht an und für sich, dank ihrem objektiven Inhalte erscheinen, sondern nur insofern sie vom objektiven Recht mit diesen Eigenschaften belehnt werden. Die natürliche kausale Verbindung zwischen den einzelnen Tatsachen wird nur insofern vom objektiven Recht bei der Aufstellung bestimmter Abstufungen der juristischen Relevanz in Betracht gezogen, als dieses für das geltende Rechtssystem nötig ist, als das konkrete System der Rechtsregulierung wegen seiner inneren Gesetzmässigkeit solchen Verbindungen ausgehen muss. Aber diese Anforderungen der juristischen Regulierung können auch dazu führen, dass als Grund der successiven Fundierung der einen Relevanz durch die andere die Tatsachen genommen werden, die kausal mit einander nicht verbunden sind. Die in solchen Fällen fehlende tatsächliche Verbindung zwischen den Erscheinungen wird ergänzt durch das Verhältnis, das zwischen ihnen vom objektiven Recht selbst geschaffen wird.⁶⁵ Diese Tatsache hat eine riesige Bedeutung bei der Aufklärung einer ganzen Reihe von Rechtsinstituten, im speziellen z.B. bei der juristischen Analyse der legalen Vertretung, der öffentlich-rechtlichen Vertretung, bei der Aufklärung der Natur eines Rechtsorgans usw.

Auf allen diesen Fragen meinen wir uns im zweiten Teil unserer Arbeit aufzuhalten. Jetzt wenden wir uns einem anderen Unterschiede zu, der nicht schwer zwischen den einzelnen Arten der juristischen Relevanz zu bemerken ist. Wir haben im Auge die Einteilung der letzteren in eine einfache und komplizierte. Auch im gegebenen Falle entspricht diese Einteilung nicht den objektiven Unterschieden zwischen einfachen und komplizierten Tatsachen. Das zeigt sich deutlich in den Fällen, wenn die einfache juristische Relevanz nicht mit der einfachsten Tatsache, sondern mit einer Summe derselben verbunden wird. Als Beispiel kann hier der Beschluss eines kollegialen Organs dienen, der seinem tatsächlichen Bestande nach aus der Gesamtheit der physischen Erlebnisse und

⁶⁵ Es wäre eine grosse Verirrung, in einer solchen Aufstellung der Verbindung eine vom objektiven Rechte geschaffene Fiktion sehen zu würde. Diese Verbindung würde obwohl nicht der tatsächlichen Wirklichkeit, aber vollständig der juristischen Wirklichkeit entsprechen. Das Fehlen einer tatsächlichen Verbindung zwischen den Erscheinungen ist noch nicht die Verneinung der Möglichkeit der Verbindung zwischen ihnen überhaupt, da die tatsächliche Verbindung nicht die einzig mögliche und denkbare Verbindung zwischen den Gegenständen ist.

Akten einzelner Individuen die dieses Organ bilden besteht aber in jedem konkreten Falle nur eine streng bestimmte Relevanz verbunden ist. Andererseits treffen wir auch solche Fälle an, wenn eine ihrem Wesen nach einfache Tatsache als „Grund“ verschiedener Relevanzen diesen kann. Als Beispiel kann das Erreichen eines bestimmten Alters dienen, das sowohl in öffentlich-rechtlicher (die Wahlberechtigung), als auch in privatrechtlicher (die Aufstellung eines Eheverhältnisses) Beziehung als relevante Tatsache erscheinen kann. Im Leben der Rechtsordnung treten die eben oben angeführten einzelnen Arten der juristischen Relevanz als auf einer bestimmten Art miteinander verbunden auf, wodurch ein für jede Rechtsordnung individuelles System geschaffen wird, das den tatsächlichen „Grundfond“ bildet, auf dem sich die einzelnen Formen der Rechtsverhältnisse entwickeln. Die Fundierungsverhältnisse die wir in den Grenzen dieser juristischen Formen oben bezeichnet haben, befinden sich in einem notwendigen Verhältnisse zu derjenigen Gesetzmässigkeit die durch sich die gegenseitige Verbindung zwischen den einzelnen Arten der juristischen Relevanz bestimmt. Dieses notwendige Verhältnis äussert sich darin, dass die juristischen Grundformen nur mit der juristischen Grundrelevanz, die abgeleiteten Formen jedoch entweder mit den notwendigen (d.h. vom Willen unabhängigen) Veränderungen der tatsächlichen Gegebenheiten, denen die Grundrelevanz zuerkannt ist, Veränderungen die ihrerseits einen (abgeleiteten) relevanten Charakter besitzen, oder mit Willensäusserungen, derer in einzelnen Fällen verschiedener Relevanzcharakter sowohl durch die juristische Relevanz des Willensträgers selbst, als auch durch die oben bezeichneten notwendigen und gleichzeitig relevanten Veränderungen in ihnen bedingt wird, verbunden werden können. Aus dem oben gesagten sehen wir, dass der Willensmoment, der oben als Unterscheidungsprinzip der einzelnen Arten juristischen Verhältnisse in Bezug auf ihre successive Fundierung hingestellt worden war, seine Bedeutung darin äussert, dass er als Grundlage der Abgrenzung einer bestimmten Gruppe von der Gesamtheit der juristischen Verhältnisse dient, die „d.h. die Gruppe“ sozusagen auf dem Gipfel der Pyramide der auf einander aufgebauten juristischen Formen steht. Die nach Ausschluss dieser Gruppe nachbleibenden juristischen Verhältnisse weisen in ihren Grenzen innere Unterschiede, innere Fundierungsverhältnisse auf, in derer Grundlage der Unterschied zwischen der Grundrelevanz und der juristisch relevanten und notwendigen Veränderungen derjenigen tatsächlichen Gegebenheiten, denen die Grundrelevanz zuerkannt worden ist, liegt. Durch einen solchen inneren Unterschied werden auch hier auf diese Weise die abgeleiteten Arten der juristischen Verhältnisse einerseits und die sie fundierenden juristischen Formen andererseits voneinander abgegrenzt.

Oben haben wir auf den Willensmoment als auf den Ausgangspunkt bei der Aufklärung des prinzipium divisionis der einzelnen Arten der juristischen Verhältnisse hingewiesen. Die Schlüsse zu denen wir eben gelangt sind, zeigen,

dass der bezeichnete Moment als Grundlage der Abgrenzung nur für eine bestimmte Gruppe juristischer Verhältnisse dienen kann, für diejenigen inneren Unterschiede aber, die wir in den Grenzen der nachgebliebenen Gesamtheit der juristischen Verhältnissen entdecken, muss ein anderer Moment benutzt werden, und zwar der Moment der notwendigen und juristisch relevanten Veränderungen derjenigen tatsächlichen Gegebenheiten, denen vom objektiven Rechte der Charakter der Grundrelevanz zuerkannt worden ist, diese beiden Momente jedoch widersprechen einander nach ihrer Bedeutung im Prozess der Fundierung der einen juristischen Verhältnisse durch andere durchaus nicht, sondern können ganz einem Grundbegriff zurückgeführt werden. Und dieses geschieht deshalb, weil der Willensmoment hier nicht vom Gesichtspunkte seines inneren, rein psychologischen Bestandes genommen wird, sondern ausschliesslich vom Gesichtspunkte derjenigen Veränderungen, die er durch die ihm zuerkannte juristische Relevanz im Rechtsverkehr vollbringt, man zieht ihn in Betracht also als einen der relevanten Faktoren dieser Veränderungen und in dieser Beziehung (d.h. vom Gesichtspunkte der von ihm erfüllenden Funktion im Rechtsverkehr) unterscheidet er sich in nichts von den oben bezeichneten notwendigen und relevanten Veränderungen der tatsächlichen Gegebenheiten. Wenn man davon ausgeht, kann man zum Schlusse gelangen, dass, in Betreff der gegenseitigen Fundierung statt einer dreifachen Einteilung eine Teilung der juristischen Verhältnisse überhaupt in zwei Grundgruppen aufstellen werden soll: juristische Verhältnisse, die mit tatsächlichen Gegebenheiten mit dem Charakter der Grundrelevanz verbunden sind und Verhältnisse, die mit abgeleiteten relevanten Tatsachen verbunden sind.

Die erste Kategorie dieser Verhältnisse bildet eben das, was wir oben mit dem Begriff der fundierenden juristischen Grundzentren bezeichnet haben, das Unveränderliche „in dem Wechsel des konkreten Rechtsbestandes“, von dem Jellinek spricht, diejenigen juristischen Ausgangspunkte, auf denen die abgeleiteten Arten der Rechtsverhältnisse aufgebaut sind und die den wirklichen juristischen Bestand des Status im genauen Sinne des Wortes bilden. An und für sich stellt dieser Bestand nach seinem rein juristischen Inhalte die juristisch geltende Form des Verhältnisses von Recht und Pflichten dar. Durch die Verbindung mit den tatsächlichen Gegebenheiten, denen die Grundrelevanz zugeschrieben wird, gehen diese Formen zum ersten Male, wie schon oben hingewiesen wurde, aus dem Zustande der juristischen Geltung in den Zustand der juristisch möglichen Erfüllbarkeit über und erwerben sie also in diesen Tatsachen diejenigen „Schutzpunkte“ dank denen das nur geltende Rechtssystem eine Berührung mit der konkreten Wirklichkeit erhält. Gleichzeitig erfüllt diese Verbindung auch eine andere nicht weniger wichtige Funktion im Leben der Rechtsordnung, die Funktion der Differenzierung der bestehenden Rechtsformen in, auf bestimmte Weise abgegrenzte Rechtskomplexe. Relevante Tatsachen, mit denen der Rechtsstatus verbunden ist, haben immer einen komplizierten Charakter (richtiger –

besitzen eine komplizierte Relevanz), wobei nur (dank einer gewissen Kombination ihrer einzelnen Elemente (an und für sich auch relevanter) in jedem konkreten Falle ein individueller Charakter des Status als einer abgegrenzten Sphäre der bestimmten juristischen Grundverhältnisse erzeugt wird. Ein jeder dieser individuellen Bildungen beginnt mit einer juristisch konkreten Reihe fundierten, d.h. abgeleiteten Formen der Rechtsverhältnisse wobei der Übergang vom Grundzentrum zu den weiteren Gliedern notwendig durch gewisse Veränderungen in Bestände der relevanten Grundtatsachen bedingt wird, durch die Veränderungen, die ihrerseits Kraft der Bestimmungen des objektiven Rechts, auch den Charakter der juristischen Relevanz besitzen.

Aus dem gesagten ist es nicht schwer zu verstehen, dass der konkrete Inhalt des juristischen Status, d.h. die Gesamtheit der juristischen Verhältnisse, die in ihm gemeint sind, sogar in den Grenzen eines bestimmten Rechtssystems, für die von einander abgegrenzten juristischen Status keinen vollständig gleichen Charakter trägt. Ungeachtet diesen ist auch hier die Anwesenheit einiger gemeinsamen Elemente notwendig, und zwar diejenigen juristischen Grundverhältnisse, deren Anwesenheit und den Grund geben, in den Grenzen eines jeden Rechtssystems des juristischen Status überhaupt anzuerkennen. Der konkrete Inhalt dieses Grundminimums, dessen weitere Verteilung, d.h. die Hinzufügung neuer Arten juristischer Grundverhältnisse, den verschiedenen juristischen Umfang der einzelnen Status bildet, in den Grenzen der verschiedenen Rechtssysteme, trägt einen verschiedenen Charakter, der durch die allgemeinen ökonomischen und kulturellen Bedingungen des gesellschaftlichen Lebens, in dessen Mitte entsprechende Rechtssystem entstanden ist, bestimmt wird. Abgesehen davon besteht jedoch ein bestimmter allgemeiner Masstab durch dessen Anwendung in jedem konkreten Rechtssystem die Aufklärung des oben bezeichneten Grundminimums möglich ist. Im Sinne eines solchen Masstabes muss in jedem einzelnen Falle der Moment der weiteren Nichtfundierung bestimmter Arten juristischer Verhältnisse einerseits und die Gemeinsamkeit dieser letzteren für den Inhalt der einzelnen individuellen Statuse, die im gegebenen Rechtssystem funktionieren, andererseits benutzt werden.

Der Begriff des juristischen Status, den wir soeben in allgemeinen Zügen erklärt haben, dient als diejenige Grundlage, auf der das Problem der juristischen Persönlichkeit gelöst werden muss, wobei wir unter letzterer sowohl die physische als auch die juristische Person verstehen. Mit diesem Begriff bezeichneten wir oben diejenigen juristischen Bildungen, die sozusagen die juristischen Pfeiler der Rechtsordnung, die logisch notwendigen Voraussetzungen einer jeden Systems der Rechtsregulierung vorstellen, auf deren Fond sich, dank der inneren rein juristischen Gesetzmässigkeit, der konkrete Rechtsverkehr entwickelt.

Um sich die grosse Bedeutung dieses Begriffes, des Begriffes des juristischen Status für das Problem der juristischen Persönlichkeit zu erklären, ist es genü-

gend darauf hinzuweisen, dass der Grundinhalt der letzteren durch nichts anderes bestimmt wird, als durch das Verhältnis zum juristischen Status durch die Verbindung, die vom objektiven Recht zwischen ihr und dem letzteren aufgestellt ist. Eine Persönlichkeit im juristischen Sinne kann offenbar nur derjenige oder (dasjenige) sein, der sich in einem bestimmten Verhältnis zum Status befindet. Die genaue Aufklärung des Charakters und des Inhaltes dieses Verhältnisses hat eine entscheidende Bedeutung für eine ganze Reihe von juristischen Grundfragen, in erster Linie für das Problem der juristischen Persönlichkeit in dem sie in bedeutendem Masse ihre Lösung in dem einen oder anderen Sinne vorausbestimmt. Derjenige, der das Wesen dieses Verhältnisses im „Haben“, muss dadurch, wenn er logisch entwickelnd seine Gedanken fortsetzt, zum Schlusse gelangen dass nur das physische Individuum eine Persönlichkeit im juristischen Sinne sein kann. Aber der Begriff Haben in der Bedeutung des tatsächlichen Besitzens von Gegenständen, die sich ausserhalb des Individuums befinden, kann keinen Sinn in Bezug auf den juristischen Status haben.⁶⁶ Das hat seinen Grund darin, weil der juristische Status, während er ein Gegenstand im gnoseologischen Sinne, kein solcher im Sinne des gewöhnlichen Sprachgebrauchs ist, der unter einem Gegenstande immer nur eine Sache versteht; es ist aber offensichtlich, dass nur die letztere das Objekt des tatsächlichen Besitzes werden kann. Hieraus ist es verständlich, dass für die Theorie, die den Inhalt des Verhältnisses des physischen Individuums zum Recht überhaupt und zum juristischen Status im einzelnen „Haben“ erblickt, nur ein Weg übrigbleibt, und zwar der Weg der Materialisierung der subjektiven Rechte: „Hat oder trägt die Person das Recht, so muss die Person ein Haben oder Tragen – könnendes, das Recht ein Hab- oder tragbares sein“.⁶⁷ Eine solche Verdinglichung jedoch entstellt von Grund aus die wahre Natur des Rechtes, als eines der inneren Elemente im System der Rechtsregulierung. Wie Binder richtig bemerkt „statt zu bedeuten, dass Rechte nur Mittel sind, die uns das Haben höchstsihtlicher Güter ermöglichen, identifizierte diese Theorie dieser Rechte mit den Gütern und machte sie so zu ihren eigenen Objekten.“⁶⁸ Das Falsche dieser Theorie besteht folglich nicht darin, dass sie den wahren Inhalt des Rechtsbegriffes, der durch sich nur ein Verhältnis ausdrückt, mit dem Begriff einer selbständigen und einzelnen Sache vertauscht, sondern hauptsächlich darin, dass sie vollständig die wahre Natur des Rechtes überhaupt, als einer Gesamtheit der Mittel der Rechtsregulierung der gesellschaftlichen Beziehungen, übersteht.

Auf dieser Seite der Frage haben wir uns schon auf den vorhergehenden Seiten aufgehalten.

Wenn also das Verhältnis, dass zwischen dem physischen Individuum und dem

---

⁶⁶ S. Julius Binder, *Das Problem der juristischen Persönlichkeit*, S. 46 ff.

⁶⁷ Binder, *op. cit.* S. 48

⁶⁸ Binder, *ib.*

juristischen Status besteht nicht im Begriff „Haben“ ausgedrückt werden kann, wodurch wird dann dieses Verhältnis charakterisiert? Auf den vorhergehenden Seiten haben wir uns auf den drei Grund- und einzig möglichen Formen der Beziehung zwischen rein rechtlichen Elementen und Erscheinungen nicht juristischen Charakters aufgehalten. Wenn wir uns an alles dort gesagte erinnern, so müssen wir zum Schluss gelangen, dass das Verhältnis des Individuums zum Status, insofern es (das Individuum) in Form einer juristischen Persönlichkeit auftritt, offenbar weder als Verhältnis sozial-ökonomischer Bedingungen zu den festgestellten Formen der Rechtsregulierung, noch als Verhältnis rein juristischer Elemente des Rechtsverhältnisses zum gegenständlichen Inhalte des letzteren charakterisiert werden kann. Dieses erscheint uns so unstreitbar und selbstverständlich, dass wir es für überflüssig erachten auf dieser Frage ausführlicher zu verweilen.

So bleibt die dritte Form des Verhältnisses (zwischen der recht- und nicht-rechtlichen Elementen) nach, die wir mit dem Begriff der juristischen Relevanz bezeichnen. Es ist daher augenscheinlich, dass gerade in dieser Form das Verhältnis, welches zwischen dem physischen Individuum als dem Rechtssubjekt und dem juristische Status besteht, ausgedrückt werden muss. Wirklich, wenn wir uns näher ansehen, was wir unter der Persönlichkeit verstehen, so ist es nicht schwer zu Schlusse zu gelangen, dass der Inhalt dieses Begriffes sich vollständig im Begriff der juristische Relevanz auflöst. Die Grund- und allgemeinerkannte Charakteristik des Rechtssubjektes, in der man den Inhalt der juristischen Persönlichkeit erblicken muss, drückt sich im Begriff der Rechtsfähigkeit aus. Und wenn man sich den Inhalt dieses Begriffes richtig klarstellt, kann man nicht umhin zum Schlusse zu gelangen, dass dasjenige, das dadurch gewöhnlich in der Rechtswissenschaft bezeichnet wird, vollständig mit dem Begriff der juristischen Grundrelevanz zusammenfällt, die Rechtsfähigkeit ist von diesem Standpunkte nichts anderes als die Fähigkeit (die vom objektiven Recht verliehen wird) in einem vom objektiven Recht anerkannten Verhältnis zu den oben bezeichneten juristischen Grundzentren zu stehen. Der Inhalt jedoch dieses Verhältnisses, sein spezifischer Charakter ist nicht im „Haben“ und nicht im „Tragen“ enthalten, sondern ausschliesslich in der vom objektiven Recht festgestellten und an bestimmte tatsächliche Gegebenheiten verknüpften Grundrelevanz, mit der nur die möglichen Formen der fundierenden Rechtsverhältnisse in das Stadium der juristisch möglichen Erfüllbarkeit treten. Als Rechtssubjekt erscheint in diesem Sinne derjenige, der sich in diesem Verhältnisse befindet, mit anderen Worten, derjenige, der vom objektiven Recht den Charakter der juristischen Grundrelevanz zuerkannt ist. Die Eigenschaft des Rechtssubjekts oder die Persönlichkeit im juristischen Sinne ist daher nicht die Bezeichnung immanenter Eigenschaften des physischen Individuums sondern die Bezeichnung eines bestimmten Verhältnisses des objektiven Rechtes zu bestimmten tatsächlichen Gegebenheiten, eines Verhältnisses, dessen spezifische Inhalt sich

darin äussert, dass letzteren ein juristisch relevanter Grundcharakter verliehen wird. Daher scheint uns der Hinweis einzelner Autoren vollständig richtig zu sein.⁶⁹ Dass der Begriff der Persönlichkeit im juristischen Sinne seinem inneren Inhalte nach nichts anderes als der Begriff des Verhältnisses und dabei (von unserem Standpunkte aus) in zweierlei Richtung ist: erstens im Sinne des Verhältnisses zu juristischen Status, dessen (d.h. des Verhältnisses) Inhalt im Begriff der juristischen Relevanz enthalten ist, und zweitens im Sinne des juristischen Verhältnisses zu anderen Rechtssubjekten auf Grund des juristischen Status die Verbindung mit welchem von den Verhältnissen der ersten Kategorie aufgestellt wird.

Die oben in ganz allgemeinen und Grundzügen dargestellte Lehre vom Sinne und der Bedeutung des Begriffs der juristischen Person, die Zurückführung des letzteren zur juristischen Relevanz bestimmter tatsächlicher Gegebenheiten kann auf den ersten Blick paradox erscheinen. Es scheint selbstverständlich, dass die subjektiven Rechte mit denen die eine oder andere Person versehen sind, in unmittelbarster, allerintimster Verbindung mit dem Willen und den Interessen der rechtsfähigen Person stehen müssen und sozusagen die juristische Form des Bestehens der letzteren ausdrücken sollen und daher erscheint der Schluss unausbleiblich, dass nur eine Person, die fähig ist einen Willen und ein Interesse zu haben, d.h. nur ein physisches Individuum ein Rechtssubjekt sein kann. Wirklich lässt sich darauf der Grundsinn der herrschenden Lehren über die Frage der juristischen Persönlichkeit zurückführen. Wir müssen anerkennen, dass wenn man mit der ersten Hälfte dieser Behauptung einverstanden ist, auch der Schluss unausbleiblich erscheint; und das geschieht deshalb, weil die eine oder andere Definition des Begriffes der subjektiven Rechte im Grunde schon ein bestimmtes Verstehen des Inhaltes der juristischen Persönlichkeit vorausbestimmt. Aber wir halten gerade die erste Hälfte der oben angeführten Behauptungen von Grund aus falsch. Auf den vorhergehenden Seiten haben wir uns ausführlich darauf aufgehalten aufzuklären, warum weder der Wille noch das Interesse als Ausdruck des inneren Inhaltes der subjektiven Rechte selbst dienen können und daher finden wir keine Veranlassung hier von neuem zu dieser Frage zurückzukehren. Aber die Möglichkeit einer Identifizierung der subjektiven Rechte mit dem Willen oder dem Interesse in Abrede stellend, können wir nicht verneinen, dass zwischen diesen Erscheinungen eine gewisse Verbindung besteht; es unterliegt keinem Zweifel, dass als Resultat des Funktionierens der Rechtsordnung die einen oder anderen Interessen einzelner Personen oder gewisser Personengruppen ihre reale Verwirklichung finden und das zu allererst dazu alle Bestimmungen des geltenden Rechtssystems führen. Daher kann keine Theorie wie weit sie auch vom Gedanken einer vollen Identifizierung dieser Elemente entfernt sei, an der hier angeführten Tatsachen vorübergehen und muss not-

---

⁶⁹ S. Binder, *op. cit.* S.

wendig die Verbindung erklären, die zwischen dem Recht und dem Willen oder Interesse besteht. Auf den vorhergehenden Seiten war das für uns möglich insoweit als unsere eigenen Ansichten noch nicht formuliert waren, die Stellungnahme aber zu der hier bezeichneten Tatsachen von Seiten des einen oder anderen Autors kann nur vom Standpunkte einer schon bestimmten Theorie verwirklicht werden. Darum müssen wir uns wenigstens jetzt in ganz allgemeinen Zügen auf diese Frage aufhalten. Wir müssen vorausschicken, dass der Willensmoment und der Moment des Interesses, von denen jeder im einzelnen und beide zusammen bei der Definition des inneren Wesens der subjektiven Rechte irrelevante Grössen sind, in sozialer Beziehung, d.h. vom Standpunkte ihres Verstehens als den Bestandteilen des sozialen Prozesses der Verwirklichung individueller oder kollektiver Ziele, in keiner Weise einander ausschliessen und sie beide zum Zustandekommen des hier erwähnten Prozesses notwendig verlangt werden. Daher ist der Streit der auf dem Gebiet der Jurisprudenz zwischen den Anhängern der Willenstheorie einerseits und der Interessentheorie andererseits entbrannte, vom sozialen Standpunkte aus sinnlos und bei der Einschätzung dieser Momente, als von Momenten rein sozialer Kategorie, müssen sie beide in Betracht gezogen werden und zu beiden muss eine bestimmte Stellungnahme vom Standpunkte unserer eigenen Ansichten durchgeführt werden. Ohne uns ausführlich auf den einzelnen Theorien aufzuhalten, die diese Momente zur Erklärung von Rechtsphänomene heranziehen, wollen wir nur zur Aufklärung der Bedeutung, die wir selbst ihnen beimessen, auf einzelnen Autoren stehen bleiben, die einerseits klarer und folgerichtiger ihre Ansichten formulieren und deren Wiedergabe der Ansichten andererseits uns die Möglichkeit geben unseren eigenen Standpunkt relievrieren zu erklären.

Die Bedeutung und der Sinn des Willensmomentes sowohl vom sozialen Standpunkte als auch vom Standpunkte des Rechts sind am vollsten bei Jellinek formuliert; er am vollsten in dem Sinne dass in dieser Theorie einerseits die Natur des Willensmomentes selbst rein aufgeklärt ist und letzterer hier nicht (wie bei Windscheid) mit seinem möglichen Inhalte (das Gewollte) verwechselt wird; andererseits in dem Sinne dass hier der sich gegenseitig ergänzende Charakter des Willens und des Interesses richtig gedeutet ist. Diese gegenseitige Ergänzung vom Standpunkte Jellineks zeigt sich darin, dass jeder Willensakt als solcher nur mit einem bestimmten Inhalte denkbar ist: „Man kann nicht schlechthin wollen, sondern immer nur etwas wollen“... Dieses etwas aber – fährt Jellinek einige Zeilen weiter fort – „wird in ein derartiges Verhältnis zum Individuum gesetzt wegen seiner Tauglichkeit für individuelle Zwecke. Dieses etwas ist das, was die nach der Ansicht der Rechtsordnung notwendigen oder doch anerkannten Zwecke des Individuums fordert oder erfüllt. Mit anderen Worten es ist ein Gut. Was objektiv gefasst als Gut erscheint, wird subjektiv zum Interesse. Ein Interesse ist ein Gut nach der subjektiven Wertschätzung für die menschl-

chen Zwecke".⁷⁰ Nach dem Jellinek auf diese Weise den inneren Zusammenhang des Willens einerseits und des gutes oder Interesses andererseits aufgeklärt hat, geht er speziell zur Aufklärung der Rolle, die hier der Willensmoment spielt über. Die Grundbedeutung des letzteren sieht er darin, dass nur als möglicher Inhalt des Willens ein Objekt der Aussenwelt oder eine Relation von Mensch zu Mensch ein Bestandteil der menschlichen Güter- oder Interessenwelt. Man kann einerseits nur etwas wollen, aber andererseits nur das Etwas gewollt werden oder doch gewollt werden können, um Gegenstand rechtlicher Fürsorge zu werden. Der Wille ist das notwendige Mittel, durch welches das „Etwas zum Gute oder Interesse Wird".⁷¹ Hieraus macht Jellinek den von seinem Standpunkte aus notwendigen Schluss, dass um das Gut oder Interesse zu schützen, muss... die Rechtsordnung in erster Linie menschlicher Willensmacht anerkennen und schützen. Dieser Schluss ist jedoch nur in dem Falle unausbleiblich, wenn man mit der ersten Hälfte der Behauptung einverstanden ist, und zwar damit, dass die Aufgabe der Rechtsordnung im Schutze des Gutes oder Interesses der Persönlichkeit besteht. Im weiteren werden wir versuchen zu zeigen, dass das nicht so ist, jetzt müssen wir von unserem Standpunkte die Bedeutung der anderen von Jellinek oben angeführten Betrachtungen zum Verstehen der Rechtsphänomene aufklären. Die Bedeutung des Willensmomentes im Leben der Rechtsordnung kann in verschiedenen Formen sich zeigen und die Aufklärung der letzteren ist für die richtige Beurteilung der oben angeführten Ansichten notwendig. Wir können mit der Behauptung des Autors einverstanden sein, dass der Wille „ist das notwendige Mittel, durch welches das „Etwas“ zum Gute oder Interesse wird“; in einer so abstrakten Form genommen, drückt sie die augenscheinliche Wahrheit aus, dass das Interesse und das durch immer den Gegenstand, wenn nicht des gegebenen individuellen Willens, so wenigstens dem möglichen Inhalt des Willens überhaupt bildet. Wenn man an die Frage über die Bedeutung des Willensmomentes für die Rechtsordnung gerade von diesem Standpunkte herantritt, so ist es klar, dass der Wille in dem hier bezeichneten Verstehen, nur das Mittel zur Bezeichnung der Gesamtheit derjenigen Erscheinungen, in Verbindung mit denen die Aufstellung eines Verhältnisses der Interessiertheit möglich ist, sein kann. Der Wille (oder besser der „Durchschnittswille“ im Sinne des Zusammenfallens des gegenständlichen Inhalts einer Menge individueller Willenserlebnissen) bezeichnet hier und zwar von Seiten ihrer Bedeutung für die Rechtsordnung das Mittel für den Eintritt bestimmter Erscheinungen in den Kreis der möglichen Interessiertheit. Er erscheint hier als abstrakt und nur möglicher Wille im Sinne „etwas gewollt werden oder gewollt werden können um Gegenstand rechtlicher Fürsorge zu werden“. Im Gegensatz zu diesem abstrakten und nur möglichen Willen muss bei der Aufstellung der konkreten Form der Rechtsordnung der Wille (und auch im gegeb-

---

⁷⁰ Jellinek, *System*, S. 42-43.

⁷¹ *ib.* S. 43-44.

nen Falle der „Durchschnittswille“ in der oben gezeigten Bedeutung), der die „Wahl“ gerade dieser konkreten Form des Systems der Rechtsregulierung bestimmt sich äussert: Sowohl im ersten, als auch im zweiten Falle ist der Willensmoment bestimmend nicht für die innere Struktur der Rechtsnormen selbst (die ihrer eigenen Gesetzmässigkeit unterworfen sind), d.h. er erscheint nicht als Moment, der in das Innere des Rechtssystems eindringt, sondern nur als Moment, der die „Wahl“ der konkreten Form der Rechtsregulierung bestimmt, d.h. als Moment, der der Aufstellung der Rechtsordnung vorausgeht und daher ohne Bedeutung bei der Aufklärung der inneren Gesetzmässigkeit schon bestehender Rechtsformen ist.

Ausser der eben bezeichneten Bedeutung des Willensmomentes, die scheinbar nur bei Jellinek in Betracht kommt, können wir noch auf zwei andere Formen hinweisen, in denen sich seine Bedeutung im Leben der Rechtsordnung äussern kann. Auf einer von ihnen haben wir uns schon oben aufgehalten, als wir vom Willen, als von einer juristisch relevanten Tatsache sprachen. Die zweite Form äussert sich in der Rolle, die der Wille in den Fragen, die die reale Verwirklichung des Rechtes betreffen, spielt. Von diese beiden Formen finden wir nur die erste in den inneren Mechanismus der Rechtsregulierung hineingezogen, die andere Form jedoch, die die Rolle des Willensmomentes im Prozess der realen Verwirklichung des Rechtes bezeichnet, gehört (insoweit man im gegebenen Falle den Willen nicht in der Bedeutung einer relevanten Tatsache in den juristischen Formen der Geltendmachung der subjektiven Rechte, sondern in der Bedeutung des realen Prozesses, der sich in bestimmten Erscheinungen äussert, ins Auge hat) ausschliesslich ins Gebiet der sozialen Erscheinungen, ins Gebiet des „sozialen Effektes“ der Funktionierung der Rechtsformen und kann in keinerlei Weise die Aufklärung des juristischen Wesens dieser Formen selbst begünstigen; und dieses geschieht deshalb, weil alle Grundeigenschaften, die das Recht in keinem inneren Wesen charakterisieren offenbar anwesend sein müssen schon vor dem Moment des Prozesses seiner realen Verwirklichung, die neuen Kennzeichen aber, während des Prozesses der Verwirklichung selbst hinzukommen, können charakteristisch für den Prozess selbst sein, aber durchaus nicht für das Recht, dass in Bezug auf seine Kennzeichen schon in abgeschlossener Form vor dem Prozess der Verwirklichung bestand. Auf diese Weise bleibt nur die dritte Form der Bedeutung des Willensmomentes für die Rechtsordnung übrig, die sich in der Anerkennung des juristisch relevanten Charakters an ihnen äussert. Auf dem letzteren (d.h. der Relevanz des Willens) haben wir uns schon auf den vorhergehenden Seiten aufgehalten, wo wir hingewiesen haben, dass die juristische Relevanz überhaupt und des Willens im speziellen nicht Bezeichnungen objektiver und „natürlicher“ Kennzeichen der tatsächlichen Gegebenheiten, sondern sozusagen die juristische Charakteristik der letzteren sind, d.h. die Summe rein rechtlicher Eigenschaften, mit denen eine bestimmte Tatsache oder Kom-

plex derselben vom objektiven Recht ausgestattet wird. Hieraus ist es klar, dass die Bedeutung des Willensmomentes in dieser Form nicht vom Willen selbst, als von einem psychischen Phänomen, nicht von ihrem psychologischen Bestande, sondern ausschliesslich vom objektiven Recht bestimmt wird, und deshalb ist der Wille als solcher, als rein psychischer Akt auch in dieser Beziehung einer jeden Bedeutung für das Verstehen des Wesens des Rechtes bar.

Wir gelangen auf dieser Weise zum Schluss, dass in keiner der Erscheinungsformen seiner Bedeutung der Willensmoment charakteristisch für das System der Rechtsregulierung selbst ist, für die rein juristischen Grundelemente dieses Systems, ebenso wie auch für die spezifische Gesetzmässigkeit, die das gegenseitige Verhältnis dieser Elemente bestimmt. Diejenige Verbindung, die zwischen der Rechtsordnung im Sinne eines abgeschlossenen und auf der Grundlage einer inneren Gesetzmässigkeit abgegrenzten Ganzen einerseits und des Willens andererseits besteht, zeigt sich ausschliesslich in der Bedeutung, die letztere entweder im sozialen Prozess der realen Rechtsverwirklichung oder in den sozialen Prozessen, die der Aufstellung eines konkreten Rechtssystems vorausgehen besitzt, oder endlich in der Bedeutung des Willens, als eine Tatsache, mit der die juristische Relevanz verbunden ist. In allen drei Fällen bezeichnen diese Formen äussere Punkte der Berührung der Rechtsordnung mit den sozialen Erscheinungen, die den „tatsächlichen Fond“ seine Existenz bilden. Gerade in Betreff einer solchen Berührung, d.h. vom Standpunkte der „Wahl“ des konkreten Rechtssystems einerseits und ihrer realen Verwirklichung in den sozialen Verhältnissen andererseits, kann der Wert und die Bedeutung des Willensmomentes für die Rechtswissenschaft gemessen werden. Aber ausser der Gesetzmässigkeit, die den sozialen Prozess der „Wahl“ des Rechtssystems und ihre reale Verwirklichung bestimmt, existiert eine spezifische und besondere Gesetzmässigkeit, die die inneren Verhältnisse der juristischen Grundelemente eines schon „gewählten“ Rechtssystems bestimmt, die selbständig aufgeklärt werden muss.

Nachdem oben über den inneren und nötigen Zusammenhänge zwischen dem Willen und seinem gegenständlichen Inhalte gesagten, bleibt uns nur wenig übrig speziell über die Bedeutung des Gutes oder Interesses für die Rechtswissenschaft zu sagen nicht zum Zwecke einer speziellen Analyse, sondern nur zum Zwecke der Illustrierung dessen, dass man auch in dieser Frage notwendig im Grunde zu denselben Schlüssen gelangen muss, zu denen wir soeben in der Frage über das gegenseitige Verhältnis des Willens und der Rechtsordnung gekommen sind, wollen wir uns in einigen Worten auf Dernburg aufhalten, dessen Ansicht über diese Frage eine bestimmte Variation der Interessentheorie vorstellt. In seinem Pandekten bestimmt er das subjektive recht als „ein dem Individuum nach der Rechtsordnung zustehender Anteil an den Lebensgütern“.⁷²

⁷² *ib.* S. 43-44.

Ohne uns an dieser Stelle auf den Mängeln dieser Definition in anderen Verhältnissen aufzuhalten, müssen wir hier unterstreichen, dass in ihr die Natur des gegenseitigen Verhältnisse zwischen den Begriffen des subjektiven Rechtes einerseits und des Gutes andererseits falsch beleuchtet ist. Es fällt nicht schwer, zu bemerken, dass das subjektive Recht seinem inneren, rein juristischen Inhalte nach nicht den Anteil an den Lebensgütern, sondern einen der Elemente der Rechtsordnung ist, (das subjektive Recht als Element des Rechtsverhältnisses) als Resultat der Funktionierung derer der Anteil des Individuums (aber nicht immer des „Rechtsträgers“ selbst oder wenigstens nicht nur seiner allein) an den Lebensgütern verwirklicht wird. Dieser Anteil selbst ist keine juristische, sondern rein tatsächliche Kategorie. Das Recht ist nur das System der Mittel für die in jedem einzelnen Falle konkrete Form der Verwirklichung dieses Anteils.

Der Grundirrtum dieser beiden Theorien entsteht hier deshalb, dass hier die Hauptidee, die die ganze Rechtsordnung durchdringt, übersehen wird; letztere besteht durchaus nicht in der Versorgung mit individuellen Gütern einzelner Individuen, die die Gemeinschaft ausmachen und nicht in der Bezeichnung der Sphäre der Willensmacht jenes jeden von ihnen, sondern in der Ausstellung eines bestimmten Systems der Rechtsregulierung der gesellschaftlichen Verhältnisse, dass der Zweck dieser Regulierung immer in der Beigabe einer bestimmten Richtung für die sozialen Verhältnisse besteht unterliegt keiner Zweifel; aber das Recht hört deswegen nicht auf ein Recht zu bleiben, d.h. eine vom sozialen Inhalte des allgemeinen Lebens abgegrenzte Art des Seins, eine bestimmte Einheit der Mittel zur Verwirklichung dieses Zieles, eine Einheit, mit ihrer eigenen und spezifischen Gesetzmässigkeit, die durchaus nicht mit derjenigen zusammenhält, die die Bewegung der sozialen Prozesse selbst bestimmt. Dass die Funktionierung der Rechtsordnung, unmittelbar auf die Erscheinung einer bestimmten Form der sozialen Beziehungen gerichtet, zur Versorgung einzelner Personen mit individuellen Gütern führen kann und muss, zur Verwirklichung ihrer Interessen unterliegt auch keinem Zweifel aber dieses Resultat ist auch nicht ein inneres Glied im System der Rechtsregulierung selbst, sondern nur ein Moment in der Dynamik der sozialen Prozesse, hervorgerufen durch das Funktionieren der Rechtsordnung; im Verhältnis zum System der Rechtsregulierung erscheint er sozusagen als „widergespiegelte Effekt“ des letzteren, als Effekt der nach dem Prinzip eines eigenartigen „Parallelismus“ zwischen den Rechtsverhältnissen und Lebensbeziehungen sich verwirklicht dieser Effekt erscheint als abgespiegelt insoweit, als der unmittelbare Zweck der Rechtsordnung nicht in dem Schutz des individuellen Interesses oder der individuellen Willensmacht eingeschlossen ist, sondern in der „Schöpfung“ (mittels eigenartigen Prozesse, deren Aufklärung wir hier beiseiten lassen können) einer bestimmten Richtung der gesellschaftlichen Beziehungen, im Prozess der realen Verwirklichung derselben auch die Interessen einzelner Personen, im Sinne eines inneren Bestandmomentes des gesellschaftlichen Lebens, eine reale Ver-

wirklich erhalten können. Daher erscheint die Willenstheorie und Interessentheorie als falsch nicht nur im Sinne von juristischen Theorien, die den Grundelementen der Rechtsordnung den subjektiven Rechten eine Erklärung zu geben versuchen, sondern auch auf dem Gebiet der Erkenntnis der sozialen Prozesse, die durch das Funktionieren der Rechtsordnung hervorgerufen sind, bezeichnen sie nicht die primäre, sondern die abgeleitete soziale Tatsache.

Das obengesagte macht offensichtlich, dass subjektive Rechte überhaupt nicht Selbstzweck sind, sondern nur eines der Momente im juristischen System der Regulierung der gesellschaftlichen Verhältnisse; daher geht ihre Aufstellung und ihre Anheftung an bestimmte Personen, im Falle des Überganges der Rechtsformen in das Stadium der juristisch möglichen Erfüllbarkeit durchaus nicht in Anbetracht der Befriedigung der individuellen Interessen dieser Personen, sondern nur zwecks der rechtlichen Regulierung der Formen des sozialen Lebens vor sich. Der Sinn der Rechtsregulierung zeigt sich, wie schon oben hingewiesen wurde, in der Schöpfung einer bestimmten Gesamtheit rein juristischer Mittel, die in den Zustand einer juristisch möglichen Erfüllbarkeit tretend, den Charakter einer geltenden Rechtsordnung erhalten. Der unmittelbare Zweck der letzteren ist in der Herstellung einer bestimmten Richtung in den gesellschaftlichen Verhältnissen enthalten, die durch die „Abspiegelung“ der Rechtsverhältnisse und ihrer Komplexe im sozialen Leben verwirklicht wird. Eine solche Abspiegelung ist jedoch nicht die Verwandlung der Rechtsformen in Lebensbeziehungen, sondern einfach die Bezeichnung einer eigenartigen Entsprechung, eines eigenartigen „Parallelismus“ zwischen ihnen, ebenso wie eine auf der Tafel gezogene Linie nicht die Verwandlung einer geometrischen Linie in eine materielle Grösse bedeutet, sondern nur ihre Verwirklichung in den Bedingungen einer realen Fläche. Gerade in den Grenzen der oben bezeichneten Gesamtheit der Mittel begegnen wir dem subjektiven Recht in der Bedeutung der inneren Momente des Rechtssystems. Im Stadium der juristisch möglichen Erfüllbarkeit erscheinen diese Elemente an bestimmte tatsächliche Gegebenheiten befestigt; aber die Befestigung hier bezeichnet nicht die reale Verbindung oder die Verwandlung dieser Elemente, als der Bestandteile der Rechtsordnung, in reale Kennzeichen oder Eigenschaften der tatsächlichen Gegebenheiten. Der ganze Sinn dieser Verknüpfung im Gegenteil drückt sich im Begriff der juristischen Relevanz aus, die nicht objektive und „natürliche“ Eigenschaften der tatsächlichen Gegebenheiten sondern ihre juristische Charakteristik bezeichnet, mit anderen Worten, einer der inneren Momente der Rechtsformen selbst, die das Verhältnis der letzteren zu konkreten Tatsachen ausdrückt. Als Resultat einer solchen Berührung verwandeln sich nicht die rechtlichen Elemente in reale Prozesse, sondern im Gegenteil, erwerben die letzteren eine ihnen an und für sich nicht gehörige juristische Bedeutung. Das oben bezeichnete Verhältnis des objektiven Rechts zu den tatsächlichen Gegebenheiten ausdrückt und daher

ausschliesslich von der individuellen Struktur der Rechtsnormen selbst und ihrer inneren Gesetzmässigkeit bedingt wird. Darauf weist deutlich die Tatsache hin, dass ein und derselbe Gegenstand in verschiedenen Rechtssystemen eine verschiedene juristische Bedeutung erhält, was natürlich nicht geschehen könnte, wenn der bestimmende Faktor dieser Bedeutung der Inhalt dieser tatsächlichen Gegebenheiten selbst wäre.

Oben haben wir hingewiesen, dass der Begriff der Rechtsfähigkeit nichts anderes ist, als die vom Recht aufgestellte juristische Relevanz bestimmter tatsächlichen Gegebenheiten und zwar die juristische Grundrelevanz. Von diesem Standpunkte aus ist die Rechtspersönlichkeit, derer juristisches Wesen, gerade im Begriff der Rechtsfähigkeit sich zeigt, die Bezeichnung derjenigen tatsächlichen Gegebenheiten, die vom objektiven Recht mit der juristischen Grundrelevanz ausgerüstet sind. Die Eigenschaft der Rechtssubjektivität ist folglich nicht die Bezeichnung der objektiven Kennzeichen der tatsächlichen Gegebenheiten, sondern ausschliesslich die juristische Charakteristik der letzteren, die sowohl in ihrem Inhalte als auch in der Wahl der entsprechenden Tatsachen und ihrer Komplexe von dem spezifischen Charakter des konkreten Systems der Rechtsregulierung bestimmt wird. Wenn man die Frage so stellt, ist der Schluss unvermeidlich, dass ähnlich den subjektiven rechten, die Persönlichkeit im juristischen Sinne als eine der inneren Momente im Mechanismus der Rechtsregulierung, als eines bestimmten Systems der Mittel zur Herstellung einer konkreten Richtung in den gesellschaftlichen Verhältnissen, erscheint.

Und wenn in der Mehrzahl der Fälle das physische Individuum als Rechtssubjekt, als die Persönlichkeit im juristischen Sinne figuriert, so geschieht das natürlich nicht deshalb, dass er als solcher selbständig, d.h. ausserhalb des Rechts und vor dem recht solche Eigenschaften besitzt, sondern ausschliesslich deshalb, weil die Ausnutzung des Individuums im Sinne einer tatsächlichen Erscheinung zwecks Anerkennung seiner juristischen Grundrelevanz in der Mehrzahl der Fälle die annehmbarste Form der Verwirklichung durch das Recht, als eines Systems der Mittel, der von ihm gestellten konkreten sozial-ökonomischen Zwecke darstellt. Wir sagen „in der Mehrzahl der Fälle“ ausschliesslich angemessen den gegenwärtigen Rechtssystemen; auf den vorhergehenden Stufen der sozialen Entwicklung können wir im Gegenteil auch solche Formen der Rechtsregulierung aufweisen, bei denen dem Individuum nicht der Charakter der juristischen Relevanz, d.h. die Rechtsfähigkeit zuerkannt wurde. Wie das Rud. Sohm richtig bemerkt, „In den Anfängen der Entwicklung herrscht ein naiver Kommunismus, der das nationale Vermögen der vollberechtigten Volksangehörigen (der Krieger) behandelt und vom öffentlichen Rechtswegen für die entsprechende Verteilung der wirtschaftlichen Güter sorgt. In den alten Zeiten lebt nur das Volk, die Menge. Das öffentliche Recht ist alles. Erst allmählich kommt das Privatrecht auf und mit ihm das Privateigentum, um einen der Ein-

zelperson ausschliesslich gehörenden Machtkreis hervorzubringen. Das Aufkommen des Privatrechts ist gleichbedeutend mit dem Auftreten des Individuums, d.h. mit der Loslösung von Persönlichkeitsleben aus dem Heidenleben.⁷³ "Die hier bezeichneten Tatsachen haben eine riesige Bedeutung, aus der wir eine reihe Schlüsse ziehen können. Sie beweisen zweifellos, dass die Anerkennung der Rechtsfähigkeit der physischen Individuen nicht als einzig mögliche Form der Rechtsregulierung gesellschaftlicher Bezeichnungen erscheint; die oben angeführten gesellschaftlichen Formen beweisen in der tat im Gegenteil das historische Bestehen solcher Rechtsformen, in denen als einziges Rechtssubjekt juristische Personen erscheinen. Das auch bei solchen Formen die Befriedigung individueller Interessen einzelner Personen vor sich ging, kann keinem Zweifel unterliegen, und daraus müssen wir den Schluss ziehen, dass der Begriff des Interesses als rein soziale Kategorie erscheint, die auch ohne Anerkennung der subjektiven Rechte einzelner physischer Personen verwirklicht wird, und daher dem Inhalte nach nicht in einer notwendigen und inneren Verbindung mit den letzteren steht. Daraus folgt zuletzt auch notwendig, dass der Begriff der Rechtspersönlichkeit nicht als Bezeichnung immanenter Kennzeichen der entsprechenden tatsächlichen Gegebenheiten erscheint, sondern als Ausdruck des Charakters der Stellungnahme zu den letzteren von Seiten des objektiven Rechts, der Stellungnahme, die sich sowohl in Bezug der Wahl der tatsächlichen Gegebenheiten selbst, als auch in Bezug seines Inhalts, d.h. des Umfanges der dem letzteren zugeschriebenen juristischen Relevanz im Zusammenhange mit dem individuellen Charakter des geltenden Rechtssystems ändert."⁷⁴

Gerade in dieser Bedeutung ist der Begriff der Person im juristischen Sinne die Bezeichnung eines der Momente des Systems der Rechtsregulierung, der in seinem Inhalte von der inneren und spezifischen Gesetzmässigkeit der konkreten Rechtsformen bestimmt wird. Von diesem Standpunkte aus wird es klar, dass eine Person in juristischem Sinne auch eine Korporation oder Institution sein kann, insofern die Anerkennung seiner juristischen Relevanz d.h. sein Verbundensein mit bestimmten Rechten, durch die Interessen der juristischen Regulierung der gesellschaftlichen Beziehungen, durch Interessen, die entweder gar nicht oder wenigstens schwieriger durch Beifügung dieser Rechte physischen Personen verwirklicht werden können, hervorgerufen werden kann. Wenn man dieses anerkennt, wenn man damit einverstanden ist, dass auch die rechtliche Persönlichkeit physischer Personen auf ihrer Anerkennung seitens der Rechtsordnung begründet ist,⁷⁵ wird es klar, dass die Frage über den Unterschied der physischen und juristischen Personen und im Zusammenhange da-

⁷³ *Sohm, Bürgerliches Recht, in Systematische Rechtswissenschaft, 1913, S. 66-67. S. auch Gamberoff, op. cit., I. S. 448.*

⁷⁴ *Siehe Kohler, Lehrbuch des Bürgerlichen Rechts I, S. 320; Kühlenbeck, Von den Pandekten zum BGB I, S. 74; Biermann, Bürgerliches Recht I, S. 96-97, 210.*

⁷⁵ *Heinrich Lehmann, Allgemeiner Teil des Bürgerlichen Gesetzbuches, 1922, S. 176.*

mit alle möglichen Streitigkeiten in dieser Frage in der wissenschaftlichen Literatur vom rein juristischen Standpunkte aus sinnlos sind. In dem Masse, als der Grundinhalt des Begriffes der juristischen Persönlichkeit durch die innere Gesetzmässigkeit der Rechtsformen selbst bestimmt wird, kann die Verschiedenheit im objektiven Inhalte der tatsächlichen Gegebenheiten, denen die juristische Relevanz zuerkannt worden ist, keinen Einfluss auf die juristische Konstruktion der Rechtsfähigkeit verschiedener tatsächlicher Gegebenheiten haben.

Gegen die hier ausgesprochenen Ansichten sind folgende Erwiderungen möglich:

1. juristischen Personen können niemals alle diejenigen konkreten Rechte, die physischen Personen zuerkannt werden, gehören;
2. juristische Personen besitzen nicht die Handlungsfähigkeit, die das Recht (beim Vorhandensein gewisser Bedingungen) physischen Personen zuerkennen;
3. bei Anerkennung der Rechtsfähigkeit, d.h. der juristischen Relevanz den tatsächlichen Gegebenheiten, verfügt das Recht nicht über volle Freiheit, sondern ist durch den Inhalt der tatsächlichen Gegebenheiten selbst gebunden. Aus diesen Erwiderungen ist die wichtigste die letzte und daher wollen wir uns auf ihr in erster Linie aufhalten.

Die Frage über den Einfluss des objektiven Inhaltes der tatsächlichen Gegebenheiten auf die Anerkennung ihres relevanten Charakters kann nur im Falle der genauen Abgrenzung des Begriffes der juristischen Relevanz selbst von den Prozessen, die die Anerkennung dieser Relevanz zu den konkreten tatsächlichen Gegebenheiten bestimmen, gelöst werden. Dieser Unterschied zeigt sich schon genügend deutlich darin, dass wir es im ersten Falle mit dem inneren Inhalte eines bestimmten Begriffes zu tun haben, im zweiten Falle jedoch mit der Aufstellung eines bestimmten Verhältnisses zwischen diesem Begriffe und etwas, dass sich ausserhalb dieses Begriffes befindet; im ersten Falle handelt die Frage über die juristischen Grundmomente, die den Inhalt des Begriffes der Relevanz ausdrücken, im zweiten Falle aber über die eigenartige Gesetzmässigkeit, die zur Befestigung der Relevanz an eine bestimmte Kategorie der tatsächlichen Gegebenheiten führt. Wenn wir daher auch anerkennen, dass der hier bezeichnete Prozess (d.h. der Prozess der Anerkennung der juristischen Relevanz bestimmten tatsächlichen Gegebenheiten) durch den objektiven Inhalt der letzteren bestimmt wird, so kann auch dann das juristische Wesen des Relevanzbegriffes sein Inhalt nicht charakterisiert werden als einfache Wiederholung derselben Eigenschaften, die wir in den entsprechenden realen Erscheinungen oder Prozessen entdecken. Nachdem, was oben gesagt war, ist es leicht, zu begreifen, dass die juristische Relevanz die Ausrüstung mit solchen, rein juristischen Kennzeichen bedeutet, die sogar bei der detailliertesten Analyse des objektiven Inhaltes der tatsächlichen Gegebenheiten niemals in ihnen aufgedeckt

werden können und daher die Relevanz nicht als Bezeichnung der Eigenschaften des Gegenstandes überhaupt, sondern als Bezeichnung der Eigenschaften des Gegenstandes überhaupt, sondern als Bezeichnung seiner Lage in der vom objektiven Recht aufgestellten (und dem Inhalte nach mit den realen Lebensverhältnissen nicht zusammenfallenden) juristischen Verhältnissen erscheint.

Das grösste, was man aus der oben bedingungsweise zugelassenen Annahme (d.h. aus der Voraussetzung, dass der Prozess der Anerkennung der juristischen Relevanz durch den objektiven Inhalt der tatsächlichen Gegebenheiten bestimmt wird) herleiten kann, ist der Gedanke einer gewissen Entsprechung, eines gewissen „Parallelismus“ zwischen den tatsächlichen Gegebenheiten und ihren objektiven Kennzeichen einerseits und dem Inhalte des Begriffes der juristischen Relevanz andererseits. Aber die Entsprechung ist kein Zusammenfallen, sondern sie setzt im Gegenteil notwendig den selbständigen Inhalt eines jeden der „parallelen“ Elemente voraus. Es ist daher klar, dass bei einem solchen „Parallelismus“ das rein juristische Wesen des Relevanzbegriffes, seine Abgrenzung vom Inhalte der tatsächlichen Gegebenheiten, denen sie zuerkannt wird, unstreitig ist.

Aber wir gehen weiter, wir behaupten, dass nicht nur der Inhalt des Relevanzbegriffes, sondern auch seine Befestigung an bestimmte tatsächliche Gegebenheiten, durchaus nicht von den objektiven Eigenschaften der letzteren bestimmt werden kann. Wenn man vom Begriff der sozialen Prozesse ausgeht, die zur Aufstellung eines konkreten Rechtssystems führen und in diesen Grenzen wir mit der Befestigung der juristischen Relevanz an bestimmte tatsächliche Gegebenheiten zusammentreffen, wenn wir auf dem Grundmotiv dieser Prozesse uns aufhalten, so ist es nicht schwer, zum Schlusse zu gelangen, dass der Inhalt dieses Motives nicht zur Sicherstellung der individuellen Interessen einzelner Personen, sondern zur Erschaffung einer bestimmten Richtung in den gesellschaftlichen Beziehungen führt; nicht die Achtung der individuellen Ziele eines jeden Mitgliedes der Gemeinschaft im einzelnen, sondern das allgemeine Interesse, das Interesse einer bestimmten Gesellschaftsklasse ist in diesem Prozesse das Dominierende, das durch die Herstellung eines bestimmten Rechtssystems gelöst wird; die individuellen Zwecke, die nicht die unmittelbare Aufgabe dieser Prozesse bilden, erhalten ihre Befriedigung im Sinne einer abgeleiteten Funktion der erschaffenen Formen der sozialen Verhältnisse, im Sinne ihres abgespiegelten Effektes.

Das konkrete System der Rechtsregulierung bildet, wie schon mehr als einmal hingewiesen worden ist, die Summe der juristischen Mittel, deren „Verwirklichung“ in den sozialen Beziehungen eine bestimmte Struktur der letzteren schafft. In dem Masse, wie der Zweck der Rechtsordnung (als System der Mittel) in der „Schaffung“ gerade dieser konkreten Form der realen gesellschaftlichen Bezie-

hungen sich ausdrückt, muss die konkrete Gestalt der Rechtsordnung durch den gestellten Zweck bedingt werden,⁷⁶ d.h. durch den Charakter der sozialen Formen, deren Schaffung im Auge gehabt worden war. Auf diese Weise sind nicht die individuellen Interessen einzelner Personen bestimmend für die konkrete Struktur der Rechtsordnung, sondern gerade die Interessen der Regulierung der gesellschaftlichen Beziehungen, die Interessen, die verbunden sind mit einer realen Verwirklichung der konkreten sozialen Formen; und dadurch wird auch der Prozess der Befestigung der juristischen Relevanz an bestimmten tatsächlichen Gegebenheiten bestimmt. Der objektive Inhalt der letzteren hat Bedeutung für das Recht nicht an und für sich, sondern nur insoweit, als die Anerkennung der juristischen Relevanz an ihm entsprechend dem Zwecke der Rechtsregulierung, d.h. „der Erschaffung“ einer bestimmten Struktur der gesellschaftlichen Beziehungen, ist. In einigen Fällen wird dieser Zweck durch Anerkennung der Relevanz des physischen Individuums erreicht; in anderen Fällen diktiert dieser Zweck die Befestigung der Relevanz an tatsächlichen Gegebenheiten einer anderen Ordnung und mit anderem objektiven Inhalte. Durch das Gesagte wird auf diese Weise eine der oben angeführten Einwendungen widerlegt.

Durch dieselben Erörterungen wird auch die Tatsache leicht erklärt, dass nicht alle konkreten Rechte, die physischen Personen zuerkannt werden, auch juristischen Personen zugeschrieben werden können. Insoweit der objektive Inhalt der tatsächlichen Gegebenheiten einen „Anhaltspunkt“ bildet, mit dem das objektive Recht konkreter Rechte verbindet; in demselben Masse ist es bis zur Banalität klar, dass eine der ersten Bedingungen eines solchen „Verbindens“ das Vorhandensein dieses Inhalts überhaupt sein muss. Es ist leicht zu verstehen, dass juristischen Personen konkrete Rechte nicht zugeschrieben werden können, die physischen Personen zuerkannt werden, insoweit als bestimmter, nur für physische Personen charakteristische Eigenschaften, mit denen gerade diese Rechte in den Grenzen des konkreten Rechtssystems verbunden sind, bei juristischen Personen in Bezug auf ihren tatsächlichen Inhalt fehlen. Durch ebensolche Erörterungen andererseits erklärt sich auch die entgegengesetzte Tatsache, die Tatsache der Zuerkennung juristischen Personen bestimmter Rechte, deren Träger vom Gesichtspunkte der konkreten Rechtsordnung nicht physische Personen sein können. Solche Tatsachen treffen wir z.B. in denjenigen Fällen an, wenn die juristische Relevanz vom objektiven Recht nicht der

---

⁷⁶ Den Begriff der Bedingtheit verstehen wir im gegebenen Falle nicht im Sinne einer kausalen Bedingtheit und nicht im Sinne der Bedingtheit des einen gegenständlichen Inhalts durch einen anderen, die ihren Ausdruck in den Fundierungsverhältnissen findet, sondern einfach in dem Sinne, in welchem der konkrete Zweck überhaupt in jedem einzelnen Falle die Gesamtheit der zu seiner Verwirklichung nötige Mittel vorausbestimmt. Wenn der auf den vorübergehenden Seiten ausgesprochene Gedanke richtig ist, dass zu einem jeden Zwecke verschiedenartige Mittel gebraucht werden können, so ist andererseits nicht weniger richtig auch das, dass diese Verschiedenartigkeit nicht grenzenlos ist und ein jedes Ziel durch seinen Inhalt vorausbestimmt, wenn auch nicht konkret, so doch im allgemeinen, einem bestimmten Genus der entsprechenden Mittel, in deren Grenzen konkrete Variationen möglich sind.

individuellen Willensäußerung zuerkannt wird, sondern einer bestimmten Wechselbeziehung zwischen den Willensakten einer Menge Personen. Alle diese Fragen haben jedoch keinerlei Bedeutung für die Frage über die juristische Grundrelevanz physischer und juristischer Personen; sie beziehen sich ausschliesslich auf die abgeleiteten Formen der Rechtsverhältnisse und nicht auf diejenigen fundierenden juristischen Grundzentren, deren Aufklärung die entscheidende Bedeutung für das Problem der juristischen Persönlichkeit hat.

Dasselbe muss man auch sagen über die dritte der oben aufgestellten Erwiderungen, die auf das Fehlen der Handlungsfähigkeit bei juristischen Personen hinweist. Der Begriff der Handlungsfähigkeit, die wir zur Lehre über die Rechtsformen der juristischen Rechtsverwirklichung übertragen, wird ausführlicher in dem zweiten Teil unserer Arbeit aufgeklärt werden. In dem gegebenen Zusammenhange ist es genügend hinzuweisen, dass handlungsunfähig nicht nur juristische, sondern in gewissen Fällen auch physische Personen sind. Daher ist es klar, dass dieser Begriff nicht als Grund der Abgrenzung oder der Gegenüberstellung von physischen und juristischen Personen dienen kann.